Passuth László

Megszólal a sírvilág

ELSŐ RÉSZ

1.

A Négyeskútnál kapta hátába a szelet: délről érkezett, kergette maga előtt a bogáncsokat, mintha a hajnalt is hajtotta volna ez a szél, úgy nyílt szét az éjszaka lomha szürkesége, s apró piros fodrokkal hullámzott az égalja. A szél vitorlát formált a fiú kék ingéből-gatyájából, ahogy hátulról belekapott. A kemény karimás fekete kalap is megremegett fején, amint ráhajolt lovára, halkan, biztatón súgott valamit fülébe: a fiatal, csillagos homlokú pusztai kanca erre játékból is nekieredt, mintha utol szeretné érni a hajnalt s a bogáncsokat.

A Négyeskút felől még hallani lehetett az erre terelt marhák egyhangú bőgését, de ahogy vágtatott, ezt is elnyelte a csend, így bomlott ki, a puszta kellős közepén, az a titokzatos pillanat, amikor ez a végtelen sima föld ledobja magáról az éjszakai gúnyát, eltűnnek az árnyak, előbújnak a nappali madarak.

A fiúnak, Imrének harmadik tavasza ez a pusztán. Nagyünnep másodnapján vitte el a városba édesapja Seregélyes bácsihoz, a számadóhoz, olyan hófúvásban, amikor a legmakacsabb pusztai emberek is behúzódnak téli kuckóikba. S mégis ezen a napon hányta-vetette meg a két férfiember a tizenegy éves gyerek jövendő sorsát, Imre állt a kemence előtt, s igent mondott, ha apja rávillantotta szemét. A tavaszi vásár körül, amikor kihajtották a jószágot, akkor látta először a pusztát, mely ezentúl már neki is kenyéradó gazdájává válik. Először milyen egyformák voltak a lovak... legtöbbje barna, csillogó szemű, félvad, könnyen riadó jószág, hogyan lehet egyiket a másiktól megkülönböztetni? Apja, aki - meséi szerint - a huszároknál szolgált, csupa táltost emlegetett a végtelen téli esték alatt, de ezek lábukkal kissé belelógtak a sok varázslatba, s cseppet sem hasonlítottak ahhoz a száz és száz lóhoz, mely itt élt, itt nőtt a puszta titokzatos, ősi rendje szerint.

Nemcsak a számadó, Seregélyes bácsi tanította, aki végtelen hatalmasság felette, persze, böködve, bottal mutogatva, ráncos szeme sarkában bujkáló szeretetfélével, de oktatómestere lett lassan minden teremtett lény ebben a nagy pusztai végtelenségben, talán a délibáb is, ha tótágast állva, mégis mutatta az itteni élet sajátos ábrázatát.

Nagyfiúvá nőtt: a két pusztai esztendő barnapirosra csípte világos, lányos bőrét, kék szem mosolygott ki a kalap alól, amely takarta a télen kissé sötétebb, nyáron naptól kiszívott szőke hajat. A bojtárok eleinte gúnyolták is lányos képéért, de lassan megszokták, s Gábor, a nótázó nagybojtár védelmébe vette, ha arra járó kondás (tudvalevőleg ez volt a legcsúfolódóbb fajta) vagy másféle pusztai ember Imrére rittyentett: „Miért nem jársz szoknyában, kishúgom?” De az ilyesmi csak az első tavaszon s nyáron esett meg. Mire eljött az őszi vásár ideje, Imre már összenőtt lovával, ismerte a vihar születésének titkát, s hogy mikor és hol kell kémlelni az ég alját. Felnyílt előtte a lovak országának végtelen sok titka, olyan volt egészen, mint azok, akik valaha őelőtte szolgáltak a pusztán kisbojtárként, felcseperedtek, számadókká vénültek.

A puszta maga teremi a bojtár számára a munkát. Terelni, itatni, vigyázni, gondozni, számba venni, leszámolni. Éjjel és nappal egybefolyik. Ha csillagos az ég, s nem süvítenek szelek, hanyatt fekszik, míg elkáprázik a szeme a végtelenségen. Ha felkel, valamerre apró csillag-szemek gyúltak ki az éjszakában, talán egy messze zörgő szekér pisla lámpája, vagy valaki nagy ritkán áthajt a puszta peremén gépkocsin. S így mesélnek a fények, idedereng a távoli csárda ivójából áradó petróleumlámpa-fény, majd kialszik az ajtófélfára akasztott viharláng is,

amikor az örmény kocsmáros kiteszi utolsó pusztai vendégét. Ilyen egy mindennapi éjszaka, amikor nem fenyeget veszedelem, nincs hideg, nem várnak sehonnan vihart, így nézte az égi és földi csillagokat az éjjel is, míg meg nem szólalt egy hang mellette: nézd meg már, Imre, mi van azzal a szürke kancával, nem tetszik nekem, nehezen születik majd meg a csikaja. Be kellene menni a lódoktorhoz, reggel mindjárt jöjjön ki. Neki kell itt majd segíteni.

Ezért vágtat Imre, hátában a széllel, a Négyeskúttól, ez errefelé olyan egyenlítőféle, ahonnan számítják a pusztát hosszában, de keresztben is.

Jó korán indult, lelassítja Csillagot, inkább poroszkál, tapasztalásból tudja, virradás előtt nem lehet felverni a lódoktort. Inkább leáll egy-egy pillanatra, hogy a derengő fényben meglesse a pusztai aprótörvényt, hímpockok párbaját, egy héját, amint lecsap a mezei egérre, szárcsarajt, melyet ismeretlen rém kerget a halastavak felől. A felszakadó égalja a toronyóra, mely szerint igazodik: úgy számít, szép csendesen élvezi a pusztát, s inkább a végén kapja vágtába Csillagot, már csak azért is, hogy aki látja, lássa: szörnyű nagy a sietsége.

Így lépésben, ügetésben fogy alatta az úttalan út, ahogy Csillag kedve tartja. De egyszerre a kanca nyugtalan lesz, hegyezi fülét, megremeg, egy pillanatra megáll, ágaskodni kezd. A ló valami olyan nagyon-nagyon távoli zajt neszel a nagy fülével, mely őhozzá még alig-alig érkezik. De már a lovas is hallja, hogy apró pufogások, robbanásszerű motorzaj ér el hozzájuk, egy-egyszer kihagy, elcsendesedik, hogy annál élesebb, harsányabb legyen a megújuló pöfögés. A lökések erősödni kezdenek, mintha lassan megrázkódnék alattuk a föld is; mintha üres tök héját rezegtetnék - nem csoda, ha a ló nyugtalan lesz, kijön az ügetés tempójából, elvéti a lépést, újból ágaskodik. Pusztai ló, ismer mindent kisvilágában, de megriad, ha szokatlan, váratlan veszedelem közelít.

A láthatáron ezer piros szalag szakad fel: lassan elosonnak a szürke árnyékok, már nincs sötét, nem mentegetheti önmaga előtt sem önmagát, ha nem találna oda, hogy kikutassa a különös zaj eredetét. Nem kell tétováznia, a föld hozza a hangot, neki csak engedelmesen kell követnie az irányt. Most már megállás nélkül fut végig a puszta testén ez a remegés, mintha örök idők óta dübörögtetnének itt valamiféle gépeket.

Talán két hete, hogy nem járt errefelé, a tanya szívében, hivatalosok világában, mert nem is volt itt semmi keresnivalója. Most sok minden újat lát: deszkabódé nőtt ki a semmiből, s előtte, egy földhányáson fújtató szörnyeteg. Le kellene szállni a lóról, mert Csillag táncol, cimpái megteltek vérrel, ha nem fogná, visszarohanna a pusztaságba, ahol nem riasztja a rém.

Az olajfoltos ruháról visszaverődött napsugár a kis bajuszos ember arcán táncolt. Lazított egy szelepen, füttyentett egyet, lenyomott egy kiskart, lábával mintha jelt adott volna valami indulásra: a gép zihálva, zakatolva indult, sűrű benzinfelhőt pöfögve maga körül. A puszta még nem szokhatta meg ezt a zajt. Mintha a gólyák is az ősi törvény pusztulását látták volna, olyan keservesen kezdtek kelepelni, felelt rá a liba- és kacsahad, bíbicek, amint panaszló hangukkal rákezdenek a hajnali szóra: az ember, azon a magas, kényelmetlen ülésen mit sem törődött mindezzel, gép-lóháton, ahogy előre-hátra hajlongott, olajfoltos kezével egyetlen nyomásra növelte vagy apasztotta ezt a szokatlan zenebonát.

Imre nem szállt le lováról, így mintha nem kellett volna Csillag hátán ülve - felnéznie a gépemberre. Csillag fejét kicsit elfordította, az állat mintha megnyugodott volna, de Imre érezte, hogy egész testében tovább remeg. Nem lehetett elszakadni a képtől: a kerekek, szíjak, vasmarkok közül valami villanó acéltest tört előre, s bevette magát a föld mélyébe, már ennyi idő alatt is tekintélyes kupac föld mutatta: milyen mélyen jár ez a fúrószerkezet. A pusztai fiú nem láthatott többet: miért indul a hajnali gép, s miért hasítja meg a puszta testét a fúró? A kis bajuszos szeme Imrére szaladt.

- Te is csak ott tátod a szádat. Hozhatnál a belső kútról egy sajka friss vizet!

Mintha hadüzenet lett volna, úgy kapta fel Imre a fejét. Nem cselédje senkinek a pusztán, saját számadója írhatja meg csak a sorsát. De a gépészmesternek kedves, nevetős, barna tekintete volt, nem látszott cseppet sem parancsolónak, inkább évődött vele, hogy megbontsa a nagy csendet. Nem, nem lehetett rá haragudni. Csak Csillag ne lenne olyan remegős. Simogatta nyakát, a világért sem szállt le a lováról, úgy kapta el az edényt s visszanevetett. Ismerte bent a központi gazdaságban a járást, tudta, merre a kút, mindig akad, aki húz éppen belőle, egy sajtárral mindig telik. Inkább csak lábával kormányozta Csillagot, a kantárt el is engedte, hogy kényelmesebben foghassa az edényt. Már ott kényeskedett a csillaghomlokú kanca a gémeskút előterében, maga is megszomjazhatott, mert nyihogott, rázta magát, egy pillanat, Imre leugrik hátáról, azzal a könnyed biztonsággal, ahogy a pusztai emberek szokták, amikor szemben, a doktor házának ajtaján kilép az idegen.

Ilyen embert még nem látott. Magas, karcsú férfi volt, nem hordott kalapot, sem sapkát, mint a gépész. Csúcsos, kopasz koponyáján táncolt a napsugár. Az arca megelevenedett ettől a fénytől. Olyan volt ez az arc, mint valami holdbéli tájék, hegyekkel, völgyekkel, szakadékokkal. S a szeme... olyan félelmesen tágra nyílt tekintet villant rá, sötét, különös szembogarából áradt, nem tudja elkapni előle az arcát, csak himbálja az edényt, zavartan, megbűvölten néz a férfira. Az idegen kurta bőrnadrágot hordott, az inge is mintha valami könnyű bőr lett volna, széles, kihajtós gallérral, lágy bőrből készített cipő volt a lábán, amilyent még sohasem láthatott, könyökéig felgyűrve az ing, s az alsókar mutatta az izmok pompás játékát. De újból csak a szem nyűgözte le, ez a fürkésző, átható tekintet, mely befogta, nem engedi el: Imre arcán pihen. Az idegen ott állt mozdulatlanul az ajtónyílásban, nem lépett előre, nem ment vissza. Néhány lépcsőfok az ajtótól a földig, a férfi magas ember volt, így majdnem egy vonalban néztek egymásra. A gép zaja mint szétfoszló tompa pöfögés ért már csak el hozzájuk.

Kicsit úgy érezte, mintha varázshatalmak közé került volna. A hajnal testét felszaggatja a gép, s amikor közelebb jön, csak annyira, hogy sajka vizet merítsen a kútból - szemével befogja az idegen ember, aki olyan, mint kisgyermekkori mesék varázslója. Imre nagyfiú, de legszívesebben ledobná az edényt a földre, s mondana valamit Csillagnak, hogy az állat inát megfeszítve belerohanjon a pusztaságba: menekülni... menekülni... De már nem lehetett. Az idegen, aki mozdulatlanul áll az ajtókeretben, lebilincselte tekintetével. Aki hamarább mozdul meg, érezte, az a vesztes.

A holdbéli arcon, furcsa módon egyszerre szétáradt a sugár, mosolyogni kezdett. Valami cinkos, majdnem gyermekes mosoly áradt ebből a kemény, barázdás, árnyékoktól szabdalt férfiarcból. Keze meglendült, mintha hívta volna. Csillag már nem félt, elmúlt reszketése, fürkészve nézi ragyogó szemével az idegent, magától pár lépéssel közelebb húzódik. A férfi benyúlt nadrágja zsebébe, s néhány kockacukrot húzott elő. Különös biztonság áradt ennek az embernek a járásából, úgy ment, mintha nem is az itató körüli tócsákat kerülgetné, hanem mennyei halmok között járna puha, sárga cipőjében. Már ott áll Csillag előtt, tenyerére teszi a soha nem ízlelt portékát.

A ló felnézett kis gazdájára, mintha tőle kérdezné, mit tegyen. Imre megsimogatta Csillag fejét, s egy pillanat múlva már el is tűntek a hatalmas szájban a cukordarabkák. Csillag szétterpesztette lábát, nyihogott egyet jókedvvel, barátkozott: szégyenszemre a pusztai állatot lekenyerezte félmarék cukorral a varázsmester.

Ki szólal meg először? A puszta fia gyanakvó, bizalmatlan: visszaszállt rongynyergébe, készen arra, hogy egyetlen mozdulatra megrántsa a kantárt, s bevesse magát vágtában a végtelenségbe. S mégis, az idegen szeme volt, ami lenyűgözte. S a mosolya, melyhez hasonlót nem

látott soha. Mintha nagyon mélyről érkezett volna, míg felér az arcra. Ahogy nézett rá, Imrére is lassan rátelepedett a derűsebb kedv. Először csak ajka tövében bujkált a mosoly, majd széthúzódott szája, kivillant hibátlan fehér fogsora, kellette magát kicsit, gyerek módjára, végül is elkacagta magát. Menten szégyenkezett miatta, hisz nem lehet tudni, ki az s mit akar, aki szemben áll vele. Igen, nem lehet tudni, úrféle, mi a szándéka?

- Hozzám jöttél, fiam?

- Nem tudom, ki maga?

Milyen különös az idegen ember hangja: így még nem hallott beszélni, sem a pusztán, sem bent, a városban...

Igen, csak éppen értette, s neki is kiszaladt a szájából ez a hirtelen „maga", ami se nem „kend", sem nem „uraság", ahogy már az ő korában illik megtisztelni a felnőtteket. De csak a szája volt ilyen bizalmatlan, mert Imre szeme csillogott, már elkacagta magát, s az idegen is ott állt, féllépésnyire.

- Szállj le a lóról, megmondom.

Mintha valami idegen akaratnak, parancsnak engedelmeskedne, nincs benne semmi tiltakozás. Csillag sem riadt, fejét előrenyújtja, úgy látszik, megkedvelte az édességet, talán akkor sem menne el az idegen közeléből, ha Imre benyomná vékonyába csizmája sarkát.

- Nem hallottál semmit arról, hogy kijöttünk a pusztára? Fényképezni?

Ki ne ismerné a városból a masinásokat, akiknek ajtaja előtt tátott szájú leányzók s katonaruhába bújtatott legénykék képe díszeleg. Kit nem hurcoltak már gyerekkorában lencse elé, de ez az idegen cseppet nem hasonlít a városi fotográfusokra.

- Fényképész?

Mintha mélyen csalódott volna, végigméri az idegent, de nem lát sem kezében, sem közelében semmiféle masinát.

- Filmet, fiam. Láttál már filmet?

Megint az emlékek. A kisfiú szerette az „üldözősöket", meg azokat, ahol idegen kastélyokat mutattak, s volt olyan, hogy énekeltek is. De soha nem gondolkozott azon, hogyan is születnek ezek a száguldó képek, ki az, aki felveszi őket, hogyan kerül mindez a vászonra. Az idegen érezte: most megfogta a fiú képzeletét, mert felcsillant szeme, elmúlt a kezdeti bizalmatlanság, s mintha már semmi sem maradt volna a félelemből.

- Olyan mozit csinál? Hol? A városban?

- Dehogy. A pusztán.

- Itt? Itt nincsenek házak, meg semmi, ami kell az ilyenhez. Építeni akar?

De ezt már csak úgy hozzátette. Maga sem hitte. Úgy nézte az idegen arcát: komolyan beszél-e vagy tréfál? Imre már ott állt az idegennel szemben. A magas ember kissé meghajlott most, önkéntelenül: ne legyen annyival magasabb, mint a kisfiú. Már *beszélgettek* egymással, anélkül, hogy Imre egészen feladta volna a gyanakvást. Az idegen keze kinyúlt. Mintha elért volna a láthatár széléhez, ahol néhány óra múlva kiteregeti majd a délibáb tótágasra állított képeit.

- Építeni? Te magad is látod, hogy a föld itt csak azoknak egyforma és csupasz, akik nem vesznek semmit sem észre. Te honnan jöttél?

- A Négyeskút felől. Mihály bácsi küldött a lódoktorhoz. Ellik egy fiatal kanca, és estére eljön a másik ideje is...

Ha ez az ember ilyen sokat tud, pedig még soha nem is látta itt a pusztán, akkor nem céltalan, ha észreveszi: sok mindent tud Imre *is*, a maga módján, a maga birodalmában. Fél szemmel figyelte, elámul-e mindettől a fényképes ember?

A férfi hirtelen elkomolyodott. Az arcról eltűnt a nevetés, az a cinkos, majdnem gyermekes mosoly, mely már ott ült arcán, amikor tekintetük találkozott. A szeme villant egyet. Mint aki hirtelen türelmetlen lesz, de még fékezi magát, úgy kérdezte.

- Mikor indultál?

- Még korábban, épp hogy látni kezdtem.

- Már megindult az ellés?

- Még csak kínlódik a kanca. Ha nem jön a doktor, baja lesz, mondta Mihály bátyám, még fiatal. Ezért várom, hogy felkeljen a doktor.

Az idegen hátraszólt, be a szobába. Ezt nem értette Imre, mert idegen nyelvű beszéd volt, még a hangok sem illettek bele valami szerencsésen a pusztaságba. Az ajtónyílásban megjelent egy másik ember. De már ez nem volt olyan szép egészséges arcú, mint akivel ő beszélt. Amolyan himlőhelyes, tarka inget viselt, szivar volt szájában, két halántéka erősen kopaszodott, s annyi rovátka volt az arcán, hogy olyan volt, mint a sokszor boronázott föld. Csak annyit értett belőle: „doktor”, s a himlőhelyes néhány lépést tett a tanyacsoportban a takaros ház felé, amely a lódoktor birodalmába vezet.

Újból csak ketten maradtak. Az idegen mosolygott megint.

- Kimegyek veled a Négyeskúthoz.

- Aztán az mire jó?

- Megnézem.

- Semmi az ott. Négy géme van, meg iszik a jószág. Ezért kár messzire menni. Miért jött ide?

- Majd jön a doktor. Már üzentem neki. Neked, fiam, meg kell szoknod, hogy sokfele megyek, sok mindent megnézek. Nagy a puszta, ketten is elférünk benne!

Ezen éppen nevetni kellett, de az idegen most nem is mosolygott, csak nézte Imrét. Csillagra villant tekintete, majd a kémény tövében elnyúló gólyafészekhez, melyre most telepedett le a hosszú csőrében valami táplálékot hozó apamadár. Imre nem hagyta magát.

- De miért nézi ezt városi ember? Mi öröm van benne, ha nézi? Nincs is mivel fényképezni. Ott nem lehet úgy felállítani a masinát, mint a városban.

Nekidőlt a kerítésnek, nagy óvatosan, hogy észre ne vegyék bent a házban, lecsípett egy virágzó mályvatőről egy szép piros virágot. Megnézte, szagolta, csalódottan, aztán habozott, elvesse-e vagy a kalapjába tűzze. De már jött ki az a másik, ragyás arcú a doktor házából. Megint csak mondott valamit azon a másik nyelven, érezte, ide-oda szalad kérdés, felelet. A két ember arca megfeszül, mintha vita lenne közöttük, utána a himlőhelyes bólint, furcsa, torokból jövő hangot hall, befordul a szobába, egy pillanat s már kijön onnan, vállán szíjon lógó hosszúkás fekete táskával, másik kezében olyanféle szerkezettel, ami bizonyosan az ő külön újfajta masinájuk.

Az ajtónyílásban most megjelent a doktor. Úgy harminc év körüli, idevaló nyúlánk ember volt, fekete hajú, csizmás, vadászkalapos. Olyan fogantyús zsákszerű valamit hozott magával, ebben voltak bizonyosan a szerszámai. A szolgáló szaladt az istállóba, riasztani a kocsist. Pár perc múlva ott állt már a két lóval a pusztai homokfutó.

Imre inkább szemmel, mozdulattal jelentett, mint szóval: kisbojtár sorsa, hogy ilyenkor őt hajszolják mindenképpen. A doktor már tessékelte vendégeit, ügyet sem vetve a pásztorfiúra, aki kicsit csalódottan, kicsit durcásan rángatta meg Csillag kötőfékjét, átvetette lábát egyetlen ugrással, míg keze elsimította a rongynyerget.

De nem tudott a kocsitól elszakadni. Ha ő lovagolt elöl, az uraságoknak kellett nyelniük a puszta kesernyés, bogáncslisztt el kevert porát. Ha meg ő kullogott nyomukban - neki lett egyszerre tele a szája, így egy vonalban ügetett, mert a doktor nem nagyon hajszolta a maga két szürkéjét, mint akinek nem túl sietős a dolga, így Imre is lecsendesítette a saját maga szilajságát. Csak épp egyszerre valami különös búgásra, szokatlan zajra lett figyelmes. A ragyás arcú feltérdel a kocsi párnájára, egyenesen neki irányítja a masina csövét, most kattog s kelepel ez a furcsa gép, nem fél, úgy látszik, a rázkódástól, sem a portól, a nap már úgy kezd sütni, hogy épp neki vakítja arcát, mert a masinás ember valami fekete kendő mögé bújva forgat egy kallantyút, s a másik, a barátja, az idegen apró szavakat mond csak, itt-ott meglendül az ujja, mint aki valamiben dirigál a másiknak, egyszer dühösen lecsapja balját, felfelé fordítja tenyerét, de újból elneveti magát, szaporán szól a kendő alattival, aki fel-le csóválja a masina csövét, míg forog az ármányos kerék.

Egyszerre érkeztek volna, ha már akkor, amikor nagyon messziről, mint valami apró játékocska, felmerült a Négyeskút képe - Imre nem kapta volna vágtába Csillagot. Nagy esemény az ilyesmi magában is a pusztán, a kanca ellése, a doktor látogatása, a régiek rovátkát tettek csak ilyenkor a botra (így meséli jobb kedvében a hajdaniakról Mihály bácsi), de ma már bevezetik különleges papírosokra, talán könyvbe is, amikor a számadó számot ad róla a maga módján a városgazdának.

- Mert jönnek, nemcsak a lódoktor, de két igen-igen idegen ember, Bátyus, masinákkal, olyanféle emberek jönnek. A doktorral.

Imre nem volt szószátyár legény, s apja után is már félig emberszámba vették. Ha mond valamit, nemcsak olyan lefetyelt szó, lehet magja is. A pusztán nem szeretik az idegeneket. A városból mindenféle szimatolók meg kíváncsiak jönnek. Néha olyan emberek is, akik újságokba firkálnak, s ostoba kérdésekkel tartják fel a napot. S jönnek hivatalosak, ezek sem kérdeznek kevesebbet, de ezeknek nehezebb túljárni az eszén. S jönnek, mindenféle külvilágbeli, idegen szóval karattyoló urak és dámák, akik odahaza, úgy látszik, már mindent láttak, elunták magukat, s egy szép nap csak itt teremnek a puszta kellős közepén.

S már ott állnak a lovak a Négyeskútnál, a doktor ugrik le elsőben, most szörnyen hivatalos ember, nincs érkezése másokkal is törődni, most ő a doktor, aki Biztos is e felett a szép nagy határ felett, s az ilyen Biztost hajdani időkben még pandúrok szolgálták, pusztai lovas legények, akik saját maguk tettek - ha úgy hozta a puszta törvénye - igazságot. De most csak szedegeti táskáját, s ő is oda-odaszól azon a külvilágbéli nyelven, inkább azért, hogy emelkedjék tekintélye a puszta népei előtt, hogy a lódoktor ehhez is ért, járt talán ő is ilyen országokban, mindenesetre ámuljon s vakuljon számadó, gazda, kis- és nagybojtár tőle. De Imre megfigyelte, hogy igen-igen akadozva szólott, s volt, hogy nem találta el éppen azt a szót, ilyenkor pattintott egyet.

De már a masina odafordult, amerre a kanca. A doktor botjával hatalmas félkört rajzolt. Ezen bévül, akinek nincs dolga, ne jöjjön semmiképpen. Szájtátik, kislegények - odább is tágas, nem való meglesni a kanca nehéz munkáját.

Csak éppen azok ketten, az idegenek beléphetnek a körbe. A két kocsiló (mind a kettő kanca) ideges lesz, nyugtalankodik, a kocsis halkan súgja a doktornak: el kellene vezetni őket, de onnan, a bak magasságából tud, úgy látszik, csak forogni igazán a masina. Imre szeme sarkából nézte az idegent. Nem, nem a ragyását, az „ő" barátját: hogy villan szeme, mint fogja karon a másikat, milyen madárhoz hasonlít? Milyen állathoz? Hiúzhoz, ölyvhöz... amint lesi prédáját... vagy jóságos, mint a komondorszem, ha gazdájára tekint? Imre érezte: nem is az a másik forgatja, pecegteti, szántja a világot azzal a géppel, de az ő barátja teszi mindezt úgy, hogy hozzá se nyúl, alig-alig szól a másikhoz, s mégis ő az, akinek szavára engedelmeskedik minden.

A doktor idejében érkezett, s megkezdődött a harc az új kis életért. A fészer árnyékot vet a kancára, nem perzseli úgy a pusztai napfény. Már senki sincs a homokfutón, a kocsis is leszállt róla, ott pipázik a félárnyékban, a földre írt félkör peremén. S most megindulnak, váratlanul a lovak. Közel, egészen közel mennek a vajúdó kancához, s ragyogó, de merev szemükkel nézik. S bekövetkezik a csodálatos pillanat. A doktor óvatos keze elhárítja az utolsó akadályokat, a kiscsikó botorkáló, meg-megrogyó első két lábával igyekszik kikapaszkodni, először az életbe. Az anya megrándul, fehér tajték folyik szájából, de már boldogan, megkönnyebbülten nyihog, szélesebbre terül, nem veri a görcs, s a kiscsikó már rogyadozva próbál négy lábra állni... egészen-egészen egymagában. S akkor közelebb jön a lódoktor két szürkéje, fejük szabad, a kocsis kivette szájukból a zablát. Az üres kocsi lemarad hátul, s a két szürke közrefogja a most született életet, s széles vörös kancanyelvükkel nyalni, tisztítgatni, mosdatni kezdik a kiscsikót.

Imre felkapja a fejét: hogy ragyog az idegen tekintete, most olyan lehet, mint diadalmas hadvezér, ha sikerült hadicsele - már-már elkapja maga is a masinát, de félúton megáll... valamit mormol maga elé, s ahogy felszaggatja a kukoricahánccsal fedett góré tetejét a napsugár, megcsillan szemében a könny. Ezt Imre mindennél jobban, világosabban látja: a nagy-nagy ember, az idegen, a másiknak a mestere most majdnem-majdnem sír.

2.

A pusztának nincs harangja vagy szirénája, hogy hírt adjon, mégis titokzatos módon terjed, szerteszáll minden hír ezen a hatalmas lapályon, talán a széllel is érkezik üzenet. Szinte percek alatt benépesedik így a Négyeskút környéke. Imre most látja, már mennyien ismerősök korábbról az idegennel. Előkerül a kondás, taplósapkájában, furulyájával, átlovagol Gábor, a szép hangú bojtár a szomszéd ménestől, itt van a madárarcú Baksa bácsi, kinéz a számadó, még a legbizalmatlanabb kutyák is odaheverednek ennek az embernek lába elé.

Mint a varázsló, felszít valami parazsat a hallgatag pusztai emberekben. Elfeledik: nem közülük való, s hogy talán csak azért jött, hogy felzaklassa az itteni ősi nyugalmat. Idegen formájú szavakat használ, melyeket itt nem mondanak soha, néha keres is egy-egy szót, mintha nem jutna eszébe, társa felé fordul ilyenkor, mintha tőle várna segítséget. S mégis sorban megnyeri a bizalmatlan, saját kisviláguk dolgaival elfoglalt pusztai embereket. Imre csodálkozva látja (hiszen két év alatt alaposan kiismerte népét), miként változik meg az arcuk, elsimulnak a ráncok, végül is kibuggyan az évszám eltűnt mosoly az ajak sarkában. Az első bojtár kelleti magát: Gábor lóháton mutatja be tudományát, ő magát a puszta legjobb lovasának tartja. Táncol, cicázik a paripája hátán, közben úgy félhangon rákezd a nótára, fél szemmel az idegenen tartva tekintetét... egy fejbólintás, s Gábor már kiereszti szép, csengő tenorhangját, mint amikor nagy ritkán az örmény csárdásnál cigánnyal mulat.

A masina, mintha csak átvenné a játékot, úgy hajlong, cikázik, ide-oda billeg. Milyen egy vele az ember, aki kezeli, egy mozdulat, meglendül a gép, a kéz biztosan kormányozza. S akik ott állnak a kunyhó körül, a pusztaiak, akik máskor mogorván szétszélednének, vagy épp gorombán mondanák minden idegennek, „mi jártatni valója van a pusztán” - most belenéznek a fekete mélységbe, nem kapják el fejüket, nem hajtják le úgy hatalmas kerek kalapjuk peremét, hogy arcukból egy szeletke se lássék (mert ezt szokták, ha vasárnaponként a városból kijönnek, s fényképezőgépet szegezve feléjük, igyekeznek megörökíteni a pusztai romantikát). Most körülötte élnek, beszélnek, mulatnak, ígérnek - s az idegen nem ad nekik semmit, nem ver hordót csapra, nem kínál pénzt. Csak él közöttük, olyan természetesen, olyan biztonsággal, mintha már itt lenne száz esztendeje, a pusztaságban.

A gép felszalad a láthatár peremére csövével - s egyszerre a himlőhelyes legyint. Ilyenkor a lencse is zavarba jön, nem lehet egészen megcsalni, mint az emberi szemet, a kép zavaros lesz, életlen, reszkető, mire se mennek vele. A délibáb remeg, táncol a horizont szélén, s változtatja képeit, még kora van, nincs éles határa, kék és rózsaszín fodrok úsznak a levegőben, s tótágast megjelenik az ég alján egy gémeskút.

A doktor befejezte munkáját, s már újból ott állnak a könnyű kocsi körül. Az idegen odajön hozzá.

- Add kölcsön a lovadat. Kedves ló. Ülj addig fel a kocsira, hazáig szeretnék lovagolni.

Mindent tud? A pusztai emberek feszülten figyelnek. Úgy hiszik, csak az ő tudományuk, hogyan kell megülni a pusztai lovat, bőrnyereg nélkül, egy szál átvetett pokróc hátán, azt a lovat, mely nem felejti el a pusztai szeleket, velük szeretne versenyt vágtatni, nem látott soha várost, nem szegi útját soha semmi sem.

Az idegen és Csillag már ismerik egymást. A nadrágzsebből még néhány kockacukor kerül ki, Csillag most már tudja, mi az a fehér és édes, vidáman majszolja, miközben egy erős, barátságos kéz simogatja. Felnéz, kérne még többet, de az idegen a hátán terem. Eddig - úgy mondják - csak Imre lovagolta, most más szorítást érez, táncol, nem barátságtalanul, inkább idegesen.

- Mint a huszároknál - mondja az öreg István, ahogy nézi a szeme sarkából.

Mert az idegen nem pusztai módra ül a rongynyeregben, mint aki összenőtt a lóval, egyek, ha kedve tartja, ráhajlik, alszik, ha kocognak, inkább szóval kormányozza, ritkán vágtatnak, hisz a pusztán miért is sietnének? Úgy ül rajta, kicsit mereven, kiegyenesedő felsőtesttel, szabályosan körbe jár háromszor, lépegetve, míg mindenki felszáll a homokfutóra, s elindulnak, hazafelé.

Félúton homokfelhőt látnak. Ilyenféle port aligha kavar állat. Imre feláll a bak-ülésből, tenyerét ellenzőnek fordítva. Lehet, neki van a legjobb szeme, mert ő látja meg először:

- Egy autó... a pusztán... autó!

Széles testű „hatszemélyes” öreg kocsi, amint egyre közelebb jön hozzájuk. A lovak érzik meg először a zajt. Nyugtalanok, ágaskodnak, átveszik egymástól a remegést. Az idegen érzi, hogy Csillag teste feszül, egy pillanat és már vad táncba tör ki. Keze meglendül, mint aki jelzést ad a feléje rohanó vonatnak: állj! Kocsi és autó egyszerre állnak meg. A ló elfeledi félelmét, a masina csendes lesz, a motor még böffen egyet, az is leáll. A sofőr kezében furcsa szerszám. Kerek, óraféle szerkezet.

- Iránytű?

- Hát, uram, hogy az ördögbe találjak el ide, amikor itt nincs is út, semmi, se bokor, amitől tájékozódni lehetne. Kérdem, merrefelé van az a Négyeskút. Mondják ott: erre... Hát az, uram, délnyugat, mert én igen ismerem az irányokat. Az iránytű segít, kérem, ezen a pusztán.

Ma minden más... minden más, gondolja Imre. Már hajnalban, ahogy elkezdődött a fúrógép pöfögése... s utána az idegen, a ragyás a maga masinájával... ez az autó, minden más... minden más, mintha akarattal felverték volna a puszta százados rendjét.

Furcsa nap. A kocsis, aki ismeri apját, még gyerekkorából, mintha csúfondárosan, lenézően sercintene: hogy kerültél te, rendes pusztai gyerek létedre ilyesféle szedett-vedett kompániába. De lehet, csak így nyomta a bűntudat, mert kérdés s kérés nélkül kapott fel a bakra a Négyeskútnál, s nem kérdezte a számadót, mehet-e? Csak elkapta a kíváncsiság s az izgalom. Mindezt érezte, amint hánytorog benne a lélek, ég az arca, csapja, pirosra veri a szél.

Hátul a ragyás idegen a maga nyelvén beszél, s a doktor teliszájjal próbálja utolérni a vartyogásban, de nem sikerül neki. Mégis mintha már egy-egy szónak kivenné Imre az értelmét. Főként, amire mutogatnak, amit sűrűn csak ismételnek, aminek olyan ismerősforma hangzása van, hogy észreveszi, valami pusztai állatról lehet szó. De hol lehet a barátja, aki csak elvágtatott Csillaggal. Itt egy kicsit mintha hajlanék a puszta háta, nem mintha púpos lenne, csak éppen megrezgett, mint a végtelen kalapja, ezért porfelhőt lát, egy távoli nyargaló oszlopot s benne semmit. Él-e, hal-e Csillag hátán az idegen? Tartja-e hátán, vagy leveti-e magáról? Nem tehet róla, nem tehet róla. Nem ő akarta, nem lehetett mondani az idegennek: nem adom az állatomat! Olyan szeme volt, olyan tekintete: nem mondhatta neki!

Úristen, ahogy előkerül. Mintha valami nagy vezér lenne s diadalt aratott volna, ahogy az elemista képeken tündöklenek. Csupa büszkeség, önbizalom, Csillag alázkodik, elfelejti kisgazdáját, ismeri ezt a hízelkedő nyerítését, amint dörzsölködik, kelleti magát. S az idegen, lám, lassít a vágtánál, csendesedik a föld porzása, inkább olyan bánatos ügetésbe fog, mint a szemelő eső. De odaérnek, a kocsi és az autó lassít. Mindenfajta dolog elkeveredik a pusztán. Imre közvetlen közelbe kerül az autóhoz. Persze, sokat látott a városban, de nemcsak hogy nem ült még benne soha, de hogy valaha karnyújtásnyira lett volna, megsimogathatta volna piszkos szürkészöld oldalát? Most meg a sofőr felnéz rá: alulról. Olyan krumpliorrú, vizenyőskék szemű, kis bajuszos, se hideg, se meleg ember, inkább feléje húz, vág egyet Imre felé szemével, mutatja: te is jól idekerültél, komám.

De már az ő barátja rendezkedik. Mintha nem gyerekeskedett volna percekkel ennek előtte Csillag hátán, még egyet simít kezével a ló nyakán, kotorász zsebében, talál-e még valami cukrot, odaszól a himlőhelyesnek, az is keres idegen formájú ujjasában, két férfi, megáll minden, mert Csillagnak cukrot keresnek. De ez is csak egy pillanatig tart, a doktor mond valamit: nem jó annyi cukor a lónak, ez az értelme. De már Csillag kapott új édes abrakot, s Imre újból fent van a hátán. Most van a döntő pillanat, a fiú is érzi... egy pillanatnyi tétovázás. Látja, az idegennek, a barátjának keze elindul, most neki... az ő számára keresne valamit, talán tárcáját... pénzt adna neki, a fotográfusra néz feszülten, az bólint háromszor is egymás után.

- Gyere, Imre, velünk. Megkóstolod Ibolya néni főztjét.

- A Négyeskútnál... Mihály bácsi... várnak...

- Tudják, velem vagy. Látni szeretném, milyenek lettek a képek. Megvárod.

Nem érti, csak annyit, hogy engedelmesen megy a többiekkel, nincs benne ellenállás, lenyűgözi ez az éles, átható tekintet, s Csillag is szívesen megy a kocsi nyomában, vagy mellette inkább, már látszanak a tanyák, s ahogy egy pillanatra megállnak, hallani lehet a fúrógép pöfögését.

S egy perc már: ott állnak a fúrógép előtt.

A gépész olajos kezével valamire mutat, amit Imre nem láthat, csak fehér foltokat vet a föld itt-ott, s most, hogy oldalt kerül, rettenve látja, nemcsak koponyák - talán négy és öt is lehet, egy szétesve, zöldesen, üres szemgödörrel, előretüremlő állkapoccsal, de lábszárak, mindenféle embercsontok, szépen kihányva, oldalvást.

Ó, be megváltozott egyszerre barátjának az arca. Mintha ragadozómadár lenne, már ugrik le a kocsiról, ott áll a fúrólyuk peremén - ez inkább olyan, mint lefelé keskenyedő árok, körös-körül kihányt földkupacok, próbák, kis dobozokban mintaföld, ahogy méterenként elődobja a fúró, s a gépkezelő már magyarázza is, hogy talán négy méternyire kezdte vetni a föld magából a sárgát... olyan márgás csíkok futottak, már ő látott ilyent, amikor temető felett indul a fúró, s ahogy közelebb jöttek, már nem volt lelke, hogy a fúró hegyét valaha való ember csontjába vigye, így oldalt, félméternyire ment lejjebb, s hagyta, délidőben kért egy lapátot s maga ásott neki, hogy kihantolja s lássa, valaha való miféle népek voltak: talán még Rózsa Sándor idejében való szerencsétlenek-e, vagy igen-igen hajdaniak, az előző időkből?

Az idegen kezébe veszi a koponyát. Olyan furcsa pillanat ez: Imre semmiért sem adná, ha tudná, mi járhat ilyenkor ennek a különös, magas embernek eszében. Mire gondolhat? Mit lát a koponyán? Most lekúszik az árokba, nagyon-nagyon óvatosan, mint aki nem akarja, hogy maga alá temesse a föld feltornyozott pereme. Kezében megvillan a nagy, erős zsebkés pengéje, s kotorni kezdi ott, ahol legfeltűnőbb a márgás sárgaság, s ahol már egy csontváz szúrós medencecsontját lehet sejteni a vékony földtakaró alatt. S egy kendőt vesz elő, amivel torkát kötötte körül, amikor erős volt a pusztai szél, s csücsökre fogva tisztogatja, másféle mozdulatokkal, mint ahogy a gépész mutatta, így egyik kezében késsel, másikban a kendővel tisztogatja, kefélgeti, minden húzással kevesebb-kevesebb lészen a porköntös, s egyszerre ott fekszik, valaha való emberi mivoltában a csontváz. Szomorú, hosszú koponya ez, amolyan köcsögfejű ember lehetett valaha. A földágyban kis vaskése, egy feketésszürke agyagszilke, csontkanál fajta, ez minden holmija, amit a hosszú útra vele adtak egykoron. Mindenki köréjük gyűlik.

- Milyen rég fekhet ez a *koma* a földben?

Az állatorvos ránéz a pásztorra. Úgy, mint akinek mestersége, kezébe veszi a csontot. Nézi szemgödrét, sárga, előre álló fogait, a halántéktájon egy mély repedést. Mindenki feszült figyelemmel vár: mit mond a lódoktor? Percnyi csend.

- Úgy lehet... vagy ezeréves, talán pár száz év rá...

- Kik élhettek ezen a tájon?

Az idegen csendesen megszólal:

- A temetkezés módja és az edények szerint alighanem avarok.

Imre felnéz rá. Mintha valami egészen új, ismeretlen világba került volna. Az emlékek mélyéről valahonnan feljön ez a szó: *avar*. Iskolában mondták, amikor a hun királyt emlegették. De honnan lehet tudni ezt? Ki fejtheti meg a sírban fekvő titkát? Lopva Csillagra néz. A ló unottan csóválja farkát, hajszolja a legyeket, nincs legelnivaló a házak környékén. Elmenni innen... elmenekülni innen.

Az idegen odajön hozzá.

- Látod, mennyi világ van és volt? Érdekel?

Menekülni innen... Apjára gondol, aki szűkszavú, keménykezű ember, s néhanapján kérdi a számadótól: hát az Imre?! Ha meghallaná, hogy ilyen furcsa, majdnem komédiásfajta emberek közé keveredett. Mit szólna az apja? De nem lehet menekülni az embertől, akinek nem is tudja a nevét. Úr, de milyen úr? Hogy titulálja? Leszegi fejét, felnéz rá.

- Nem tudom. Nem tudom, honnan tudja. Mifajta?

Az idegen nevet.

- Majd egyszer... majd egyszer beszélünk róla. Ha az ember sok sírt lát, sok halottat, sok múzeumot. Meddig maradhatsz itt?

Imre menekülni szeretne, s mégiscsak úgy, fél vállával rándít egyet, hogy mutassa: mindegy, a pusztának nincs sietése.

- Várj itt egy félórát. Látni akarom, hogyan sikerültek a felvételek. A bácsi már dolgozik rajtuk. Menj a konyhába, egyél valamit. Mikor ettél?

Hajnalban, a tésztamaradékot, s utána már megzavarodott körülötte a világ, jött a csikóellés, a doktor hívása... a váratlan pillanat, amikor szembetalálta magát ezzel az emberrel.

Éhes? A puszta szele kifújta a reggeli emlékét is.

De áll dacosan, nem mozdul. Az idegen felnevet.

- Értem. Jöjj velem, menjünk együtt.

Termetes asszony áll a nagy tűzhely mellett, kavargat. Olyan másféle a szava, magyar s mégsem idevaló. Hosszú, gyalulatlan asztal, cseréptálak rajta, minden ragyog a tisztaságtól, a legyek elől a tálak letakarva.

- Mind a kettőnknek kérünk!

Pörkölt s puliszka. Ezt a fiú még híréből sem ismeri. Ijedten néz a szakácsnőre, az elneveti magát.

- Minálunk az ilyen nagylegények egy tele tállal maguk is elbánnak... - A vöröspaprikás lé ráömlik a sárga puliszkára.

Óvatosan kóstolgat, tál széléről, kanállal. A kanál az ősi evőeszköz, de nekik a pusztán másféle kanaluk vagyon: hosszú-hosszú nyele s csőrös kis feje. Ha valaki máshova nyúl a nagy közös kondérba, mint ahogy kijelölte a számadó: menten a kanál nyelével kap egyet keze fejére. De itt minden csendes, csak ketten vannak, az idegen elgondolkozik, érzi, most nem törődik vele, mormol, hirtelen leteszi a kanalat, beszól hangosan a másik szobába azon az idegen nyelven. Vár. Látja az arcán: nyugtalan. Végül mégis újból eszik néhány kanállal. Egy pillantása Imrét súrolja. Egyszerre megszólal a hang a másik szobából. Felugrik, falat közben.

Becsapódik mögötte az ajtó.

A kisfiú úgy érzi, már mindenki megfeledkezett róla. A szakácsnő néz rá, kicsit anyásán.

- Téged meg miért híttak ide?

- Nem tudom. Csak mondták, hogy jöjjek. De már megyek, nincs itt dolgom. Reggel küldtek, néni, a doktorért. Aztán mondja, hogy mondjam én ennek az úrnak?

- A többiek Tamásnak mondják. Nekem nagyságos úr, mert a gazdám. Külországokban él, hol Párizsban, hol meg Amerikában, úgy mondják. Filmet csinál.

Megint csak olyan furcsa, szokatlan szavak. Párizs... Amerika... film... A néni unszolja: egyél, fiam. Nem lehet addig menekülni, amíg tele a tányér. Ezt megtanulta, otthon is, számadóéknál is. Üresnek kell lenni a tál fenekének, nem lehet egy morzsát sem otthagyni. Kínlódik a kukoricaétellel. Beledagad a szájába, darab kenyeret keres, de az éppen nincsen az asztalon.

Ahogy nyílik az ajtó, s kijön Tamás úr, az arcát megint csak nem lehet elfelejteni. Olyan mosoly telepedett rá, mintha valami nagyon-nagyon nagy öröm érné. Mögötte a rücskös arcú. Úgy állnak a filmszalaggal, hogy egyik fogja egyik végét, a másik meg gombolyítja, fény felé fordítják, sűrű, apró szavakkal szólnak egymáshoz. Ahogy villan a sötét, hajlékony szalag, megcsapja a fény, s ő is látja kalapját, csak annyit.. megismeri parányi formában csikóskalapját.

Az ember közel jön hozzá, vállára teszi kezét.

- Imre, figyelj ide, most komoly beszédem lesz veled. Ha nem nagyon ízlik ez az étel, inkább hagyd ott.

Mintha elöntötte volna arcát a vér, úgy érzi a kisfiú. Nem szól semmit, csendesen félreteszi a kanalat.

- A felvételek, melyeket rólad készítettünk: sikerültek. Ez azt jelenti, fiam, hogy nem csalódtam akkor, amikor téged választottalak. Tudod-e, hogy nagyon sok színésznél, akármilyen kitűnőek legyenek a színpadon, hiába csinálunk felvételt - nem filmre valók. Ez nem valami különös érdem, csak éppen itt tartalak, ha te is úgy akarod. Megértetted?

Bólint Imre, de pontosan nem tudja, mi a jó s mi a rossz abban, amit most mondtak neki. A hang mélyről jön, egészen bársonyos.

- Figyelj ide, Imre. Értem, hogy neked most mindez nagyon furcsa, nem tudod felfogni az egészet. Arról van szó, hogy ha te is akarod, akkor szerepet... igen komoly szerepet kaphatsz a filmben, aminek sok-sok része már megvan, de éppen annyi még hiányzik belőle. Látom, mitől félsz. Neked nem kell itt hagynod a pusztát, nem történik semmi veled, csak néha, amikor nekünk van rád szükségünk, itt vagy nálunk, azt teszed, amit mondok, ahogy látlak s ahogy eddig viselkedtél - egészen rövid idő alatt mindenbe beletanulsz. Ha más dolgod lenne, amikor én hívlak, majd elkérlek a számadótól, s ha kell, még nagyobb uraktól, a városban. Nem kell félned. Minden a legjobban lesz. Akarod?

Szeme csillog, nevet is és sírhatnékja is van, mert nem tudja, mit mondjon, mit kell ilyenkor szólni: köszönni... kezet csókolni, vonakodni, színt vallani? Inkább leszegi fejét, hallgat, csak a mosoly bujkál szája két kis ráncában, jelezvén örömét.

- Imre, figyelj ide. Ezért, mert én azt akarom, hogy te végy részt a filmben, fizetek neked. Nem tudok sokat fizetni, mert ezerféle költség tapad mindenhez. De fizetek. Neked. De előbb írást kell csinálni. Olyanfélét, amit mi, felnőttek szerződésnek nevezünk. Sebesen kellene, s úgy tudom, apád bent van a városban. Kire bízott apád?

- Mihály bácsira!

Csend van. Az idegen nevet.

- Imre, valamit megpróbálok. Úgy bánok veled, mintha te is felnőtt ember lennél. Akarsz te magad szerződni velem? Apád nélkül? Mihály bácsi nélkül?

Még mindig mintha ólomból lenne a keze, lába.

A könny végigfolyik az arcán, kék inge szárával elmaszatolja.

- Ha úgy akarja... Meg nem is tudom, hogyan mondjam... az úrnak...

- Tamás bácsi... Várj: látod, ide írom, erre az írásra a neved... Milyen Imre? Sirató? Ilyen szép szomorú neved van? Sirató Imre... Te tudod, hogy a pengő drága pénz. Mennyi pénzt kapsz egy évben a kommención felül?... Nézd... most leszámolom majd előtted. Szerencsére tegnap jött a pénz... Tedd el, vigyázz rá, nem kell senkinek sem tudni. Van hol őrizd?

Mintha az egész álom lenne, látja Imre a kék hasú bankókat, melyekről csak annyit hallott valami közmondásban, hogy nincs szaguk, de odahaza, özvegy apjánál is csak nagyon ritkán került elő, egyszer egy hónapban, fizetéskor, s most borítékot is kap hozzá, s nézi ujját, melyen hatalmas foltban éktelenkedik a tinta: aláírta nevét, Sirató Imre, írta s még egyet kanyarított is hozzá, mint még soha, de ahogy látta a felnőttektől s a tanítója is tette, olyan alul kanyarított kacskaringóval, mely hurkot vet a nevének két tagja között.

Hirtelen Csillagra gondol. A ló várja már, mióta nem kapott enni? Ki ad enni Csillagnak?

- Ha megtartaná az úr... Tamás... bácsi..., ha eltenné nekem a pénzem, mert nincs helyem hozzá... A számadó nagyládájában a váltás gúnyám... Ha kérhetném...

Hirtelen arra gondol: a nagykollégiumban, ahová egyszer iskolában ünnepélyre elvitték őket, mutattak egy töredezett sírkövet. Épp itt, annak a cifra teremnek bejáratánál. Egy régi-régi iskolamester emlékére, akiről az a mese járja, hogy eladta a lelkét az ördögnek. A tanítójuk, amikor vitte őket, mutatta a követ. Mindegyik gyerek elhúzódott onnan, amikor mutatta tudós Hatvani sírkövét. „Eladta lelkét az ördögnek", rebben fel egyszerre benne a kétség. Rettenve áll, leteszi a borítékot.

- Mitől ijedtél meg, Imre? Mire gondolsz?

- ... az ördögnek adta el a lelkét...

Tamás olvas az arcán.

- Ülj le, Imre. Mondd: félsz valamitől? Bántott már téged valaki?

A fiú hallgat. Visszatért az álomból... lassan-lassan mosolyogni kezd.

-... mert arról azt mondták, aki a kőre van írva, hogy eladta a lelkét az ördögnek. Mind féltünk tőle... Meg róla is úgy mondták, aranyakat kapott...

De már nevet. A férfi arca nagyon komoly marad.

- Nézd, fiam, beszélhetünk egy kicsit komolyan. Te is tudod, hogy a valóságban nincs így... csak a mesében, azokban a mesékben, amikkel benneteket ijesztettek, s ahol meg akarták mégis magyarázni, miért tudott régen egyik ember sokkalta többet, mint a többi. Ebben az értelemben talán egy kicsit igazuk is volt. Mert aki többet akar... valami nagyobbra vágyik, egy ismeretlen világot akar megszerezni, annak soha nem megy könnyen... legtöbbször egyedül marad. Érted, Imre?

- Én is most ezzel a halom pénzzel egyedül maradok. Titkom van, nem mondhatom el senkinek.

- Nem így gondolom. Te ma hajnalban olyan bojtárfiú voltál, mint talán száz és száz éve minden bojtárfiú ezen a pusztaságon. Ki emlékezik ma már rájuk? Felnőttek, nagybojtárok, aztán számadók, gazdák lettek. Nem emlékezik senki rájuk, mint kisbojtárokra. De téged most meg fog örökíteni ez a masina, úgy, ahogy most vagy... ahogy most élsz, beszélsz, lovagolsz. Nem egészen temagadért, hanem inkább azért, hogy akik majd utánunk következnek, lássák és tudják, milyen volt itt a puszta élete, milyenek voltak, hogy éltek a pusztai emberek... láthassák akkor is, amikor itt talán már felszántják a földet, vagy nagy fúrótornyok fognak emelkedni, mert gázt vagy olajat szivattyúznak. Érted? Te attól a perctől, hogy elkötelezted magad, nem

vagy Imre kisbojtár, hanem szereplő. Hallottad már ezt a szót, Imre? Szerepelsz majd valamiben, ami te vagy és mégsem te vagy egészen. Magadat fogod játszani, ahogy élsz és ahogy dolgozol a magad módján, de mégsem te leszel, mert talán mást kell mondanod a gép előtt, amit mondtál volna, azt, amit leírnak neked, és te megtanulod és úgy mondod el, mintha a te gondolatod lenne. Érted?

- Ezt értem. Iskolában is játszottunk színdarabot. Én is kaptam benne szerepet. Értem, amit mond.

- Attól félsz, hogy eladtad az ördögnek a lelkedet, ugye? Csak annyi igaz belőle, hogy valami újjal fogsz szemben állni, s egy egész új világot ismersz majd meg, szavakat hallasz, melyeknek lassan megtanulod az értelmét. És akkor rajtad áll, Imre, hogy úgy veszed az egészet, mint a szerepet, amit eljátszik az, akinek ez a foglalkozása, megkapja érte a pénzt, és utána már nem gondol az egészre, vagy belenézel annak a mélyére, ami történik körülötted, érdekel, megismerkedsz vele, s akkor...

- Akkor már nem maradhat minden a régiben?

- Ha úgy érzed, akkor már nem maradhat. Akkor neked kell választanod, milyen úton indulj... Én tudom, kinek a sírkövét láttad a kollégiumban. Mindenkinél többet tudott, fiam. Nem lenne rossz, ha tudós Hatvanit választanád példaképnek...

Nevetett. Még a fiú vállán volt keze, Imre nézett rá, megbűvölve, s egyszerre érezte, nem tudna... most, vagy talán sohasem tudna tőle elszakadni. S most elküldi.

- Menj szépen, Imre. Holnap, vasárnap délután lovagolj ide megint a Csillagon. Addig nincs dolgom veled. Isten áldjon.

A barázdás arcú kinéz az ajtón, mond valamit azon a vartyogó nyelven. Tamás felel rá. A ragyás felnéz, nevet, kezével int Imrének, utána becsapódik az ajtó a két idegen mögött.

3.

A szélrózsa minden irányából jöttek a pusztai emberek a vasárnap délutáni meghívóra. A csikósok, gulyások, persze, ismerték egymást, a gépész s a sofőr is már lassan hozzátartozott a megszokott arcokhoz, de a környező falvakból is jöttek néhányan, egy fiatal lány anyjával, öregasszony, hirtelen serdült se paraszt, se úr legény: arcok, akiket a rendező hónapok alatt kiválogatott, s most megtartotta velük a seregszemlét.

Azok, akik Tamással ültek, nem voltak idevaló emberek. Kettő külországbéli lehetett, arcuk is idegen volt, beszédük másféle, mint a barázdás arcúnak, akiről már annyit tudtak, a neve, ha magyarra fordítják - Kelemen. A puszta szeme mindenkit megfigyel, s hosszú estéken, rövid éjszakákon, csillagok alatt elered a szóbeszéd. Ahogy ülnek az állatorvosi ház ámbitusa előtt, a délutánban néha fel-feltűnik egy lovas ember: a pusztaiak tudják, hogy ma valami itt készül.

Dús hajú, bajuszos, mosolygó embert tessékelnek. Nincs egy szem papír sem a kezében, mégis már mindenki tudja: ő az író. Olyan kék, világoskék a szeme, úgy is beszél, mint az idevalók, „jaó”, mondja, mintha csak a diákkor peremérőll törne fel ez a szó, s percek múlva már megszelídíti a legszófukarabb, gyanakodva pislogó számadót, majd a mindig már mehetnékje van vénasszonyt is. Egyszer előhúz egy darab papírt oldalzsebéből, előkerül a plajbász, s szélsebesen ró rá mindenféle huncutkákat, melyek nem hasonlítanak semmiféle betűhöz. A falusi fiatalember belepislant hátulról a papírba. Legyint kezével, tudákosan mondja „gyorsírás”.

Tamás olvas. Kezdetben érezni lehet, hogy sokáig nem élt ebben az országban, még mindig nem tud anyanyelve elszakadni az évtizedek alatt rárakódott idegenségtől. De Tamást már megszerette a puszta, úgy mondják, közel félesztendeje itt él, nem bánt senkit, lassanként már éppúgy ismeri a pusztát, szereti az állatokat, kedves az emberekhez. Ha holnap felkerekednék, mindenki sajnálná, már egészen idetartozik.

A pusztai emberek egészen másra figyelnek, mint amit mond Tamás a papírlapról. A mese itt mindig a régi sárkány s boszorkány, amiben egy kicsit még mindnyájan hisznek. Ez a pusztai történet, ahogy kikerekedik Tamás szavából, mindenkivel, mindig megtörténhetett volna, nincsen benne semmi csodálatos. De azért hallgatják, bólongatnak. Az öregasszonynak lecsukódik szeme, nagyot lélegzik, szomszédja, a számadó ránt kötényén egyet, hirtelen felijed, kendőjét arca elé kapja, mereven, egyenesen ül.

Imre a tornác előtt áll, nekitámaszkodik a faoszlopnak. Egy éjszakája volt, hogy legyűrje magában a háborgást, megfékezze jókedvét, a szélnek s Csillagnak elmondja a boldogságát. Most gyanakodva, majdnem sértetten néz körül: nincs egyedül. Lám, a nagybojtár, akit mindenki ismer dalos kedvéről, szép hangjáról, itt csak páváskodik, kelleti magát, mert ő lesz az, akit Tamás úgy nevez, hogy „szerelmes szerep". A falubeli kislány alig lehet több tizenhat évesnél. Amikor két hete keresztülszaladt az autó a falun, kíváncsian jött ki a házból, a kerítés elé: akkor látta meg Tamás. Most ő is itt van, vékony orrú anyjával együtt, aki úgy látszik, egy tapodtat sem mozdul el lánya mellől... Ahogy kerekedik Tamás szájából a történet, s ahogy a kék szemű író néha meg-megállítja, mond valamit nekik, amitől világosság gyúl mindenekre, s olyan zamatosan, kedvesen beszél, hogy legszívesebben szívükbe zárnák - lassan megvilágosodik a „mese". Imre szerepe is formát kap. A számadó fia, ez lesz ő a darabban, aki fellázad az ősi pusztai törvény ellen, unja az állatok magános, változatlan világát, csodálva nézi a gépet, a masina csábítja egy egészen más, idegen világba, s döntenie kell: tovább úgy él-e, mint ahogy eddig, a puszta törvénye szerint, vagy szakít vele, talán örökre, s akkor elhagyja ezt a földet, kitépi a gyökereket.

Ahogy Tamás beszél, amikor már belemelegedik: azt mindenkinek meg kell értenie. Néha egyikre vagy másikra mutat, a mese már párbeszédek formájában pereg, leteszi a papírlapot, megáll, mosolyog, mintha neki magának is még lenne valamilyen kétsége, amit itt, most szeretne eloszlatni... velük együtt, vagy vár egy pillanatra, hátha valaki közbeszól, ha hangot hall, biztatja... De a pusztai emberek kevés szavúak, csak Imre, aki ismeri már nagyon az arcukat, érzi, hogy itt valami különös, a pusztán soha nem tapasztalt eseményről van szó: a kék szemű, nagy hajú, mosolygó ember története most mindazokat valami távoli, különös törvény erejéből összezárja, akik itt ülnek, vagy állnak a tornác előtt.

Három cigány áll egyszerre a tornácon. Honnan jöttek? Hívta-e őket is a házigazda, vagy csak megsejtették a váratlan alkalmat, s mintha a földből nőttek volna ki, itt teremtek? Két hegedűs s egy pikulás, egész banda majdnem, villogó szemük felméri az embereket, Tamás észreveszi most őket, elneveti magát, közelebb hívja őket is, helyet mutat, mintha ők is idetartoznának, mintha nekik is lenne szerepük.

De már vége az olvasásnak. Tamás leteszi az utolsó lapot. Nem kérdez senkitől semmit, nem firtatja: kinek tetszett, s kinek nem, csak jár körbe, mindenkihez van egy kedves szava, a lány anyját félrehívja, majd bemegy vele a szobába, az asszony úgy jön ki, hogy még szívéhez szorítja a borítékot, mielőtt becsúsztatja ruhájába. Közben terítenek. Hatalmas diófa dacol a pusztai földdel, s árnyékában tányérokat raknak a hosszú asztalra. „Ki ahogy van, üljön le", mondja Tamás, s a félénkebbeket maga vezeti a padhoz, nézi, mindenkinek megvan-e a helye.

Így ülnek, ahogy a véletlen veti őket, számadó, gépész, író, külországbeli, filmes ember, falubeli lány, rendező. A három cigány ott áll Tamás körül, a rendező nevetve tárja ki kezét, majd bólint, a sötét arcú, villogó szemű elsőhegedűs halkan pengetni kezdi szerszámát, s mire leülnek, már kibomlik a zene.

A nagybojtár feláll. Minden szem az ő táncát kíséri. Talán már lehajtott egy pohár bort, szeme csillog, ahogy megmozdul felsőteste, egy helyben, a „prímás" elkapja szeme villanását, a fuvolás szerszáma hirtelen szalad fel mélységekből a magasságos hangokig. Perdül egyet, a kék gatya széles lesz egyszerre, mint a vitorla. Magában táncol. Eleinte csizmás lábával csak jelez, forog egyet, két keze ujjával dirigálja a cigányt, hirtelen dobbant, leszegi fejét, az állszíj mélyen bevágódik, ahogy a kalapja kissé előreesik. Megmozdul. Olyan biztos, hirtelen mozdulattal, hogy megrettennének tőle az asztalnál ülők, ha nem lennének ők is pusztaiak. Tamás egy teli poharat kínál nevetve felé, a bojtár elkapja, egy korttyal lehajtja torkán, ez is csárdai virtusból ismert művészete, dobbant, előreszalad, perdül egyet, megáll. Szeme körbevillan, megáll Erzsikén. Eddig még soha nem látták egymást, de a szerep szerint, ahogy Tamás szava összefonta őket: jövőbeli szerelmesek. Erzsike mellett ott ül a se-paraszt-se-úr siheder, pantalló-nadrágban, de még paraszti ingben, hegyes fekete kalappal feje búbján. Látja-e, hogy Gábor szeme odavillant, s Erzsike állja. A döngölt föld, mely hétköznapokon arra jó, hogy itt várják az ügyesbajosok állataikkal együtt a lódoktort - most egyszerre csodálatos színné válik, mindenki elbűvölten nézi Gábort, aki ennyi szem tükrében cifrázza a lassút, néha megáll, mintha kihagyna belőle az élet, megelégelné a játékot, hogy annál szilajabban törjön fel, amikor ujjának alig észrevehető rándítására a pikula feljajdul.

S már ott áll Erzsike előtt. Két kezét kitárja, s a lány, aki bizonyára módos gazda gyereke, s odahaza vasárnaponként viszik is a falubeli táncba, zavartan rántja kendőjét, de egy mozdulata sincs, amivel elutasítaná a pusztai kékgatyás legényt, csak a siheder arca sötétedik el, kalapját még feljebb löki, már-már felugranék, de Erzsike addig ott áll Gábortól kartávolságban a döngölt földön, s úgy, ahogy tanulta, kezdi körültáncolni, fagyos arccal, kicsit iskolásan a csikósbojtárt, aki megint úgy áll ott, mintha cövekké változott volna.

A csárdás ősi formái közt élnek. Gábor csodálatos táncos; Erzsike érzi, s mintha lassan-lassan levetné kislányos merevségét, a módos gazdalány gőgjét, mintha elfelejtené, hogy anyja és udvarlója vizsla szemmel követik minden mozdulatát. Még jégvirágos, hófehér az arca, úgy táncol körül, még nem érnek egymáshoz kézzel, még Gábor nem mutatja, hogy tetszik neki a játék, s Erzsike szívesen teszi.

A barázdás arcú elnyújtja karját, a padkán ott fekszik a kézi felvevőgép, de Tamás szemvillanással nemet int: semminek sem szabad megzavarnia ezt a játékot!

Már egészen közel vannak egymáshoz: a bojtár halkan összecsapja csizmája sarkát, kattan egyet, egyre erősebb lesz a ritmus, mintha ismeretlen pusztai hangszer lenne, a prímás követi figyelemmel.

- Egyszer majd este belovagolok hozzád, Erzsike!

Ez az első szó, amit váltanak egymással. A bojtár - szolga, akármilyen cifra is, s híres is, de a város s gazdurak szolgája, azoké, akiké a jószág, ha letelik szolgálata - ki tudja, újítják-e jövő esztendőre? A bojtár szolga, nincs földje, csak valami kommenciója s két váltása, a lány meg módos, falusi, akinek sorsát meghányják-vetik a kupaktanácsban az apák. S most mégis mintha lassan éledni kezdene ez a fehér, merev arc. Nagyon-nagyon halaványan mosolyogni kezd, szeme szétnyílik, kis pirosság kezd nőni a szeme alatt. S már másként táncol, nem olyan feszes-mereven, nem olyan kiszámított lépéssel, pontos illegéssel, kicsit szabadabban, játékosabban. Már ő is cifráz.

- Messze van a falu a pusztától!

Csak ennyi lebben el a szájáról, s lehet: csak Tamás hallja, aki ott áll a döngölt föld sarkában, nézi a játékot. Így táncolnak kettesben. De lassan megelevenedik a délután képe. A sofőr beszól a szakácsnőhöz, a néni kacagva hárítgatja, de már nem menekülhet, az állatorvos Erzsike anyját kéri táncba. Akinek nem jut táncosnő, maga forgolódik egyet. Most mindenki szeme a számadón, aki a szerep szerint apja lesz Imrének. Valaha, mondják, híres táncos volt, de ki látta a jelenlevők közül valaha ilyen hívságos játékban Mihály bácsit? Vállán hagyja cifraszűrét, melyet a vasárnapi meghívás tiszteletére visel. Mintha soha másképp, máshol nem járta volna, közel megy egészen a cigányokhoz, akik elkapják halk, alig hallható füttyét. Új nóta kezdődik, pusztai, hallgató. Mihály bácsi körül kör képződik, mindenki abbahagyja a táncot. Tamás látja, hogy Gábor ujja keresi Erzsike kislányos, fagyos kezét.

Imre kisfiú, nincs táncban a helye: tágra nyílt szemmel nézi a kibomló mulatságot, eléje is odatettek egy poharat, amibe ritka ital - sör kerül. Tamás a vendéglátó. Körbejár, leül valamelyik szereplőhöz, koccint vele, mosolyog, s Imre, aki már ismeri arcát - látja, ilyenkor figyel, bizonyosan most lesi meg a gyanútlan pusztai ember egy-egy mozdulatát, arcrándítását, hogy majd elkapja, ha újból kerepelni kezd a felvevőgép.

Mert Imre napok alatt már rettenetesen sokat tanul bele - úgy érzi - ebbe a mesterségbe. Nem idegenek lassan a szavak sem, furcsa módon, már majdnem érti, amikor Tamás a barázdás képűnek mond valamit, akit Clemensnek hív. Igen, megérzi, most mi után nyúl az operatőr. Ismeri a rongyos szélű kötetnyi füzetet, melyben benne rejlik a film minden tudománya. Egyszerre érzi vállán Tamás kezét.

- Akarsz-e nekem komolyan segíteni, Imre?

Nincs kevesebbről szó, mint hogy ő legyen Tamásék „ügyelője". A puszta a fiú szemében majdnem végtelen, de három év alatt úgy ismeri, mint a tenyerét, minden vonala belekarcolódott emlékezőképességének puha rétegébe. Itt, persze, mást jelent az ügyelő, mondja Tamás, mint valamilyen színházban vagy filmgyárban. Ha szép idő van: csak akkor lehet felvételeket kezdeni, ha eső kell vagy vihar - akkor kell összeterelni embereket s a jószágot is... ha hajnalra szól a nagy füzetben a kép: már szürkülő derengéskor kell kezdeni, hogy a puszta népe közül, akinek szerepe ezt megkívánja, pontosan ott legyen a felvétel helyén. Az ügyelőnek éjszaka kell lóháton útra kelnie, hogy a Négyeskúthoz kerítse a számadót, bojtárt, kondást, gépészt is, ha kell. Ha nagyon messzire kell menni s fáradt lova - a sofőr is viheti, aki már jól tájékozódik a pusztán, amúgy is tagja lett az „együttesnek", kemény, barna arca, csontos fejformája feltűnik a fúrógép mellett, amikor „segít" a gépésznek.

A mulatság lassan oszlik. A számadó szeme villan egyet, ahogy a fiúra tekint. Ő a gazda, a kisfiú fizetett cseléd. Felnéznek az égre. Keleti szél hajtja a nehéz fellegeket, itt-ott egy csepp esik, de a puszta emberei tudják, hogy „ma sem lesz eső". A cigány kezében elakad a vonó, a falusi lányt anyjával kocsiba rakják, a sofőrülésre a jövendőbeli kerül. Kigyúl a lámpa, s lassan csíkot vág bele a felriasztott, madárszótól hangos pusztaságba. A bojtár lóra kap. Legényes vetélkedés ez s akaratlan jelkép is, ahogy egy darabig fej-fej mellett megy a gödröket, zökkenőket kerülő, úttalan földön hajtó gép s a lovas, pusztai emberek sok ezer éves ősi ritmusával. A reflektorcsík még felfénylik az éjszakában, majd egyre parányibb lesz, már kisebb a szentjánosbogár fényénél, a végtelen elnyelte egyformán a motor zaját s a lemaradó ló dobogását.

Míg Imre megkapja a holnap hajnali feladatot, már majdnem olyan, mintha mindig ezt csinálta volna. Irkapapírt kap s egy plajbászt tűz be kemény, kerek kalapjának fekete szalagjába. Egymás mellett ülnek most, Tamás, Kelemen, a titkár, a másodoperatőr és egy égő szemű, nagy

ádámcsutkás, rövid köpenyes ifjú ember, aki a film zenemestere. Néki kell újból betanítania a nótákat a szereplőknek, azokat a nótákat, melyeket valaha, rég-rég ezen a tájon daloltak, de már a legöregebb emberek sem emlékeznek rájuk. Az égő szemű legény Erdélyből, idegen vidékről jött, kellemes baritonhangján felhangzik a nóta: a cigány elkapja... még próbálgatja, kóstolja, hisz ő sem hallhatta még soha, de az ismétlésnél már hibátlanul húzza, az égő szemű villant egyet a fiatalabbik gazdának, akinek szép, érces hangja van, az először halkan, bátortalanul kezdi a diákkal együtt az unisonót, a diák lassan halkítja hangját, már csak a pusztai ember énekel s a cigány kíséri, egyre biztosabban, de persze - már cifrázva a száraz, régi, inkább egyszerű melódiát. A diák visszahúzódik az árnyékba, figyel... Az új nótára rákapott pusztaiak poharába új ital kerül - a filmesek megbűvölten nézik ezt az új játékot: melyben már összefonódik pusztai ember, cigány, gépész, s lassan maguk a filmesek is.

Míg oszlanak, Tamás kiadja másnapra a parancsot. Alkonyat előtt, amikor a nap már kezd hanyatlani - öt csikós jöjjön a Négyeskúthoz. Délelőtt menjen ki a diák, s próbálják a „balladát". Imre megnyalja izgalmában plajbásza hegyét, verébfej betűkkel rója oda a neveket, gyakorlatlan szóval időt és helyet. Érzi, Tamás vállán át pillant az irkalapba.

- Hány osztályt végeztél?

- Ötöt! Hatodikra szerettem volna, de akkor már apám kiadott a pusztára, Tamás bácsi.

- Nincs az írásodban hiba... szoktál írni?

- Keveset. Néha a számadónak a nagykönyvbe, ha izen értem. De ott mindig olyan egyforma. Számok, meg annyi - ilyen birka, olyan birka...

- Szeretnél tanulni?

Leteszi a ceruzát. Csupa borzongató, idegen dolog történik vele ezekben a napokban. Tanulni? Tanul az, aki iskolába jár, és a városiak, az urak is tanulnak, sokáig. Ezért nem is irigyli a fiúkat, de mégis belőlük lesznek az urak.

- Mit tanulni?

- Sok mindent... Amihez kedved van, vagy kedved lenne?

Tamás néz rá, kutatón, figyelmesen. Most nem mosolyog, olyan szigorú, kemény a tekintete, mintha valami igazgató lenne egy iskolában, s felemelné a botját... néz, fürkészve. Imre nem állja tekintetét, lehajtja fejét.

- Olyat... amit az urak tudnak?

- Te is azt hiszed, hogy a tanulás csak az urak dolga, Imre?

- Rosszul mondtam? De aki sokat tanul s elvégzi, abból mindenféle úr lesz. Mint a hivatalnokok a városházán, meg a pap meg a többi. Akikkel iskolába jártam, soknak az édesapja. Mi úgy mondjuk: úr... Házban lakik, nadrágban jár, tányéron eszik.

Tamás arca enyhébb lesz.

- Este van, Imre, indulnod kell, hogy reggel be tudd járni a csikósszállásokat, s egybegyűjtöd a népet. Még erről beszélünk. De ha időd van rá, forgasd eszedben: volna-e kedved… mit szeretnél... Mire vágynál? Mit akarnál tanulni? Mert addig kell szólnod, amíg én itt vagyok. Addig tudok segíteni neked!

- Tamás bácsi, amikor ott állt, kezében azzal a koponyával, ahogy kivette a földből a gépész, és olyan különös dolgokat mondott, és tudta, hogy mifajták lehettek ezek a hajdaniak, és mindent tudott róluk, hogy élhettek, meg merre mehettek, honnan jöhettek, akkor azt éreztem... milyen

jó lenne mindent tudni, és hogyan lehet ennyit tudni. Akkor... Tamás bácsi... Megmondhatom, akkor olyan rossz volt, mert éreztem, hogy én ezt soha, soha nem fogom tudni, és csak itt maradok, puszta szolgájának és ez az egész, Tamás bácsi.

- Mondd tovább, Imre, mi érdekelt?

- Olyan volt, mint a hasítás. Mert hogy mi is hallottuk Attila nevét, meg Árpád, aki béjött, meg ilyen nevek, valami Zalán vezér, aki elfutott. De kinek lehettek ezek a koponyái, s ki hagyta itt ezeket a csuprokat, kiskéseket. Tetszik tudni, azért mondom, mert álmodtam róluk. Soha nem emlékezem az álmokra, mert azok mind bolondok. De én egy ilyenről álmodtam, hogy jött, amikor én mentem lovon és ő is lovon... de olyan másféle, kicsi, csimbókos lova volt, csak sebesebb, sokkal sebesebb Csillagnál, talán egy képet láttam ilyet egyszer... és jött, mint a szélvész, és nyila is volt és nyerge, de nem volt kengyele... meg kiáltott, és én akkor nagyon-nagyon megijedtem. Felültem a subámra, hirtelen. De nem járt sem szél, sem állat, minden nyugodt volt. Kicsit féltem. Ezért mondom, Tamás bácsi, mert azóta bujkál bennem ez az álom... ahogy megy, másként, mint mi szoktuk, egészen lehajlik a lovára és beszél a lovával... olyan idegen nyelven, mégis pusztai nyelven, hogy értem is, meg nem is értem...

Tamás áll, összecsavarja a füzetet, melyet már kirongyolt az idő. Lehunyja szemét, Imre látja, fáradt, véreres, egyik cigarettát dobja el a másik után. Felhajtja poharát.

- Erről most ne beszélj senkinek. Gondolkozom azon, amit mondtál. Te is tedd ugyanezt. Holnap délben idelovagolsz hozzám és jelented, hogy együtt lesznek-e délután a Négyeskútnál a pusztaiak. Másokra nincs szükség. Elmehetsz.

De nem kemény a hangja, inkább olyan, mint aki hirtelen keményíti szavát. Kicsit remeg a beszéde. Jó ember Tamás bácsi? Erre gondol, amikor kibiztatja Csillagot az éjszakába.

4.

Mintha valami megváltozott volna a pusztán: ebbe a végtelen csendbe és nyugalomba, melyben csak a délibáb volt csalfa - idegen hangok, idegen arcok keveredtek. A filmesek kis csapata már nyugtalanságot hozott. Utána mérnökök jöttek, akik megvizsgálták a próbafúrások eredményét, új műszereket hoztak, a földet megdübörgette mérföldnyi távolságban a gépzaj, a pusztai jószág nyugtalankodni kezdett.

A múzeumból is jöttek hárman, hogy megvizsgálják - miképp kerültek elő a koponyák és csontvázak, három-négy ásóember is jött velük, akik hosszú, keskeny árkot húztak, s azok, akiket „tanár uraknak” mondtak még a pusztai népek is, hatalmas papírlepedőkre rakva számolgatták, mérték, fényképezték a hajdaniak ilyen furcsán előkerült földi maradványait.

Majd új emberek jelentek meg, ezek mind távolabbiak, franciák voltak. Négy gépkocsijuk felszántotta a pusztát, ők is - úgy hírlett - megfelelő terepet keresnek egy olyan film számára, amely talán száz és száz lovast fog csatasorba állítani, egy Attila-film lehetőségeit latolgatták - ez lenne a katalaunumi mező, ahol a római és a barbár világ egymással utoljára megütközik. Erre - megint csak így tudta a szóbeszéd - felvennének minden jobb külsejű legényt, gazdát, aki megüli a lovat, bérbe vennének minden állatot, amely hajlandó hátán embert hordani. A pusztaiak képzeletét is elkapták a számok, pénzről beszéltek, amit majd fizetni fognak, hetekig, talán hónapokig itt tanyáznak majd a pusztán, arannyal hintve meg annak minden egyes rögét.

Tamás néhány napra itt hagyta őket: felszaladt a fővárosba segítségért. Amíg ő itt van, a puszta csak az övé lehessen - senki ne tereljen tudta nélkül állatot, ne árassza el a pusztát mindenféle szedett-vedett hadak ereje. Azt a szép, tiszta szándékot, ami benne élt, hogy a maga valósá-

gában örökítse meg az európai térségnek ezt a különös fehér foltját, a maga népével, állataival, szokásaival, szépségével, bajával, jövendőjével, most egyszerre keresztülhúzzák azok a messziről jött idegenek, akiknek a puszta nem más, mint valami egzotikus terep, melyet kibérelnek, mint ócska kastélyt vagy régi várromot.

Imre már benne élt Tamás kis csapatának világában, s fürge gyermeki elméjével a maga módján felmérte a nagyok sok baját, elleste beszédüket, sokat értett már az odavetett szavakból, tudta: a távirat inkább bajt, mint jót jelent.

Már megértette, hogy Tamás sokat gyötrődik, mintha a szélrózsa minden irányában folytonosan harcolnia kellene. A leggyakrabban azt hallotta: nincsen pénz, pontosabban - valahol van, de ólomlábakon jár, míg ideérkezik a pusztára. S a baj másfelől is közelít: mindenféle engedélyek kellenek, hivatali szobákban dől el a film további sorsa. Imre neveket hall, akik jó tündérei vagy gonosz boszorkányai Tamásnak, s távoli tetteiktől függ - lehet-e ma vagy holnap felvétel a Négyeskútnál.

Ám a puszta Tamás mellett állt. Szép hosszú nyarat töltött már itt, kora tavasztól késő őszig, s már megszokták s megszerették ezt a csontos koponyájú, villogó szemű, mosolygó embert. Tamás együtt élt velük, a pásztortűznél ő is hosszú nyelű kiscsőrű kanállal ette tésztaételüket, megismerte szavukat, ezt néha beleírta a már erősen vásott füzetbe, melynek különös neve volt: forgatókönyv. De talán az állatokat szerette legjobban. Megleste őket, a lencse közelhozta a gólyák világát, az apró ragadozókat, volt olyan fiatal pusztai ló, mely már maga szaladt Tamáshoz, s bökdösni kezdte fejével egy darabka cukorért. A komondorok sehol sem ugatták meg, a kondás pulija messziről csóválta farkát, ha Tamás közeledett. Bőrzekéjét koptatta a homokos pusztai szél, bakancsa megszokta a bogáncsokat. Tamás arca is barna lett, kicserzett, mint a pusztai embereké. Lassan szava is elvesztette idegen hangzását, melyet ráraktak a hosszú, külföldi évtizedek. Újból az anyanyelv világába került.

- Mondja, milyen nyelven gondolkozik?

Egy reggel ezt kérdezte Tamástól a számadó. Nehéz, fogas kérdésnek szánta, s a pusztai szem kétkedve figyelt.

- Már pusztai nyelven, Bujdosó bácsi...

A múltkor elmosta az eső az utolsó nagyfelvételt. Hiába gyűjtötte egybe a csikósokat a Négyeskúthoz, komor fellegek keringtek, nem volt átmenet a napnyugta fényei s lassú alkonyodása között, így meg kellett ismételni, mert Tamás ragaszkodott ahhoz, hogy egyetlen jelenete se legyen a filmnek „műtermi". A lódoktor barométere lassan emelkedni kezdett a hosszú napok szeles, borús, csepegő kora ősze után. Tamás friss lendülettel jött meg a fővárosból, sikerült még tíz napot biztosítani a maga számára a pusztán, amikor csak „az ő lencséje" dolgozhatik.

Imre újból nyeregbe szállt, lova hátán érezte, amint a szél nyugatról lassan délnyugatra, majd egyenesen délre fordul, száraz meleget árasztva, felszikkasztva a pocsolyákat, erősítve a kései gyenge füvet. A Négyeskútnál még ott állt felhalmozva a múltkorról nagy dombban a „pusztai szén" - a tehénlepény; ez a száraz, lapos trágyadarab, ami a pusztai embernek úgyszólván egyetlen fűtőanyaga. A legfelső réteget eláztatta a napok óta pásztázó eső. De a halom derekában szárazon, keményen halmozódtak egymásra a tehénlepények. Tamás kijött az operatőrrel. Beretvált arcán látszott az elmúlt napok és hetek minden izgalma, rosszkedve, fáradtsága. De a szeme újból csillogott, újból elemében érezte magát.

Még... még kell növelni a halmot. Háttérben a kút, oldalt cserény, kis kunyhó. A hosszú idő óta bujkáló délibáb most ismét bágyadtan, erőtlenül, de már csillantotta játékát a láthatár peremén...

Még... Türelmetlen keze foltokat írt a levegőbe. Imre már úgy ismerte ezeknek az ujjaknak játékát. Tudta: most képzeletében lassan felépíti az egész képet, már látja benne az emberek s állatok szerepét, minden egyes mozdulatot, a pusztai emberek testének hajlását. Elővette a forgatókönyvet. Valamit jegyzett. Órájára pillantott. A pusztai, bágyadt, felhőrongyoktól ölelt nap túl volt már zenitjén, kezdett lassan hanyatlani.

Dénes, a zenemester még a lepénydombot kerülgette, amikor lassan megjött előbb egyik, majd két újabb, végül a hiányzó két csikós. A lovakat hagyták legelészni a napos, esőktől kissé felfrissült tarlón, subájukat maguk alá terítették, pipa a szájban, pusztai emberek méltóságteljes ábrázatával várták sorsukat.

Fehér László balladáját kell énekelniük. Dénes szépen, halkan elismételte előttük a szöveget. „Fehér László lovat lopott...” ez a bevezető sor, majd jön elfogatásának szomorú története, vallatása s elítélése, míg nem szól érte jó szót a kegyetlen bírónál Anna húga. Jön a kísérteties éjszaka, s a ballada strófáiban egyre több lesz a rémület s kísértetjárás: a szél fúj s a láncok csörögnek, veszteni viszik Fehér Lászlót, de a szép Annát csak hitegeti a gonosz bíró azzal, hogy hajnalra elengedi bátyját. Szép Anna hirtelen ráeszmél a szörnyű valóságra, s jön az utolsó strófa - Anna átka „A kenyered kűvé váljék... törülköződ lángot hányjék... késed szívedbe találjék...”

A csikósok mondják, engedelmesen, majdnem kisdiák módjára Dénessel strófáról strófára a verset, majd a zenemester elhallgat, s nekik maguknak kell panaszos énekkel továbbfolytatni, befejezni. Nem megy.

Dénes lázba jön: csontos, szikár arcán kidagadnak az erek. „Emberek, mondja, hát senki sem gondolja meg, mi történik itt... mit követett el a gonosz bíró... mit tett Anna...? Nincsen maguknak, emberek, édes húguk?”

A nagy kerek, kemény kalapok alatt megcsillan egy szempár, a kéznél levő ostor pattant egyet, peng a harmadik kezében a fokos. Fehér László talán két százada élhetett ezen a tájon, ahol balladát faragtak szomorú sorsáról, amiről ezek a pusztaiak mit sem hallhattak. Most Dénes ajkáról kapják vissza, kapják újra a komor, egyszerű történetet.

A cserény mellett éledezni kezd a kép. Tamás és népe már megérkezett, eljött a doktor, azok ketten is, akik a régi csontok után ásogatnak. Tamás szavára Imre kezébe vándorol a gyufaskatulya. Papírból fáklyát csavar, alágyújtja, a láng villózni kezd, a szárított lepények percekig még ellenállnak, de testükbe belekap a tűz: fanyar, keserű égésszag terjeng, orrfacsaró annak, aki nem szokta meg, míg nem jön a szél, s el nem táncoltatja, a nyugtalankodó ménes felé.

A felvevőgép ott áll zömök állványán, az operatőr egész tudományával belehajlik masináiba: ezt a jelenetet nagyon nehéz megismételni, összeszedni őket, különböző égtáj alatt kóborló csikóst, bevárni a naplementét úgy, hogy Fehér László balladájának mindenik strófája más és más világítást kapjon... amikor az utolsó három pereg, már eltűnjék az égboltról a nap, s csak a máglyaszerűen lobogó trágyarakás adjon átható, különös ellenfényt.

A pásztorok hangja erősödik. Dénes csak halkan zümmögtette őket, míg sípjával megadta az alaphangot. Már mind tudják a szöveget. Mindnek szemében kigyulladt a fény. Nem egyszerre kezdik egészen, paraszti unisono ez, egymás szavába harapnak. De harsogva, erőteljesen tör fel a férfikórus, ahogy a bukó nap sugara még egyszer végigcsíkoz az öt kiterített subán. S most már csak az átok keserű fortisszimója pereg a rőt, lobogó fényekben. A pusztaiak századok

minden keserűségét, cselédsorsuk fojtott lázadását, a távoli, meseszerű gonoszok s a földön lakó apró kényuraik gyűlöletét fojtják bele a strófába. „Késed szívedbe találjék...” mondja a szomorú sor, s míg ellebben az utolsó, késett pásztor ajkáról a furcsa, régmúlt ikezés formája: nem mozdul senki. A pásztorok ülnek, a mester int, s a gép szalad tovább, hosszú méterekre, ami nem is volt benne a forgatókönyvben... mindenki megbűvölten ül, csak a lepénydomb vörös teste csuklik egyre jobban össze, keskenyebb lesz, mintha a fekete éjszaka árja mosná, s nem lenne más belőle, míg ülnek a pásztorok, mint néhány maréknyi fojtott szagú, keserű parázs.

5.

A harc kiújult. Az ősz szaladt előre, s a számadók már kezdtek leszámolni gazdáiknak a jószággal. A filmtekercsek mintha elszakadtak volna egészen a pusztától, önálló életet kezdtek: laboratóriumokban fürösztötték, vagdosták, illesztgették kockáikat, hosszú, fáradságos munkával, melyben Tamásra várt, hogy egy-egy hosszú, sokszor, sokféle változatban felvett kép, jelenet, állatsorozat közül melyiket válassza, hogy emelje ki a legjellegzetesebbet, mikor lesse el ember és állat legigazibb mozdulatát.

Néhány jelenetet - egy falusi szoba mélyén vették fel, s a reflektorok fénye nem volt tökéletes - meg kellett itt, a városban ismételni, mert Tamás csak egészen készen akart odaállni barátai s a bírálók elé. Így újból szaladtak a levelek s táviratok. Imre, aki nem is képzelte, hogy végleg elszakad nagy barátjától: vasúti jegyet kapott s pénzt is hozzá, amivel a fővárosba jöhet.

A kalapját megtartotta, mert arra „mindig szükség van”, s fekete ünneplőjében, apjának katonaládájával érkezett. Az állomáson a benzin furcsa szaga fogadta, nem egy autó... száz és száz villant el, pöfögött, lehelt. Milyen Budapest? - kérdezte egy hang tőle, amint kicsit ámultan lépkedett a sörkert mellett, s már ott találta magát a nagyváros esti forgatagában. „Büdös”, csúszott ki a szájából a szó, mielőtt észrevette volna, de úgy érezte: ez a szag, mint valami olajos pára, ráfekszik a mellére, fojtogatja, nem lehet előle menekülni: üldözi. A szállóban szállt meg, egy kis szobában. Néhány ajtónyira tőle Tamás és népe, akik itt ütötték fel sátorfájukat. Még soha nem feküdt ilyen ruganyos, fehér, hatalmas ágyban. Amikor egyedül maradt, észrevette a csukott ablakok furfangos zárát, s mert nem akart senkitől semmit sem kérdezni, maga állt neki, hogy megfejtse a titkát, s addig-addig csavargatta, tologatta, próbálta, amíg kinyílt mind a két szárnya, s a cikázó fényreklámos éjszakában Imre teli tüdővel szívta a nagyvárosi őszi levegőt.

Harmadik emeleten volt a szobája. Még soha életében nem járt ilyen magasan. Olyan aprók, tarlói egerekhez hasonlóak voltak lent az emberek, ahogy tülekedtek, szaladtak, mérhetetlen nagy számban, az esős, szeles ég alatt. Minden új volt, ahogy szétbomlott a reggel. Valami zajt hallott ajtója deszkáján, s mosolygó, fekete ruhás, fehér köténes lány jött be, tálcával, s lerakta a szoba kisasztalára a csészét, két kannát, cukrot, pirított kenyeret és a vajhoz némi édes lekvárt.

- Mindent meg kell enni, kisfiú!

Dacosan kapta fel fejét, mintha csúfolódnának vele, mintha még gyerek lenne ebben az emberrengetegben. Igen, a lánynak olyan csúfondárosan villant szeme, amikor látta, ahogy áll, sörtésen nyírott hajával, tűnődve s csodálkozva. Persze, már mindenki tudta az egész penzióban, hogy a sokat vitatott film „főszereplője” megérkezett. Már újságok is keresték, de Tamás egyelőre még nem engedett senkit közelébe.

Tamás volt az első vendége. Egy lap papírt tett eléje.

- Imre, ez a film majd megjárja a világot. Úgy gondoltam, hogy minden egyes nyelven, ahol játszani fogják - külön-külön elmondod néhány szóval, hogy mi is ez a film, ti kik vagytok, és mit is akarunk itt bemutatni. Ezt minden egyes nyelvre külön felvesszük. De ehhez az kell, hogy mindegyiknél vállald azt, hogy betanulod azon a nyelven ezt a bevezetőt. Akarod?

Úgy mosolygott, mély, kedves tekintetével, hogy csak úgy nevetve mondta az igent. Talán tizenkét sorból is állt ez a karattyoló szöveg, úgy, ahogy a pusztai ember ki tudja ejteni. Fent szép tiszta gépírással olvashatta, hogy mi az, amit először németül kell elmondania. Mert ez valahogy így könnyebb volt. Ilyen szavakat itt-ott hallott már, akik kijöttek a pusztára, meg idegen urak is beszélték bent a városban. „Mi a puszta emberei vagyunk, Hölgyeim és Uraim, egyszerű pásztorok és parasztemberek, egyikünk sem volt soha színész..."

- Mit szeretnél, Imre? Kívánj valamit... megkapod!

Hirtelen csizmájára tévedt tekintete. Még otthon szépen tisztára kisuvikszolta, a városban nem piszkolódott be. A vágy nagyon mélyről szállt fel, gyermeksóvárgás partjairól.

- Egy pár sarkantyút szeretnék...

Ahogy a legkényesebb pusztai legények járnak vasárnaponként, egy-egy csikóslegény, aki ilyen drága portékába veri keservesen keresett bérét. Tamás nevetett. Megölelte Imrét, és bólintott rá.

- Ha megtanulod, meglesz. Kívánhatsz még valamit.

- Szeretnék látni... olyan... ahogy mondták, múzeumot. Ahol látni, amit a tanárok kiszedegetnek a földből.

Tamás arcáról elszállt a mosoly. Fürkésző szemmel nézte a fiút.

- Érdekel?

- Tamás bácsi, ott, amikor a csontok körül jártam, mind mondták - a koponya ide kerül, megmérik, meg úgy beszéltek róla, mintha eleven lenne, mekkora volt, milyen az arca, maradt-e foga, mire használta a csuprot, mit találtak nála. Olyan érdekes volt, és azt szeretném látni... itt, bent a városban.

Magára hagyták. Mint amikor az iskolában egyszer becsukták három fiúval együtt külön-külön osztályokba, mert fél tehénlepényt égettek el a kályhában, hogy jó keserű szaga legyen, s kiszaladjon az osztályból a tanító. Most itt ül, mindenki elhagyta, nincs ugyan kulcsra zárva az ajtó, kimehetne, de Tamás azt mondta: addig maradj itt, amíg meg nem tanulod. Egy stanicliban cukorkát tett melléje, enyhíteni a fájdalmát. Odaállt az ablakhoz. „Meine Damen und Herren", kezdte a mondatot, s a „májne"-nál kissé rázkódott az önbizalma. „Sarkantyú", sütött ki felette az ég. Összeharapta száját. „Nem is nehéz." Mire gondoljon: májra...? Dámennél dámára? Hallotta saját hangját, ahogy mondja. Majd nevetnek rajta, nevetnek a falak is, fények és árnyékok cikáznak, ahogy szemben kinyitják az üvegtáblákat, s hirtelen fénnyel betükröz a papírlapra a napsugár. A kisfiút - így szól Tamás parancsa - délelőtt senki, semmiféle címen sem zavarhatja. A vendégek lassan eltávoznak, marad a csend, ahogy ráfekszik a világra. Majszolja a cukrokat, ez az egyetlen vigasztalása, hirtelen nyilallni kezd a fogába, de szerencsére elmúlik, rég... talán soha nem evett ekkora csomó édeset... tanul, belefeledkezik az időbe. Már szájában alakulnak a mondatok, összefüggő egészet kerekítenek. Saját maga is hallja, hogy mindegyre jobban, kerekebben hullanak ki a szavak. Ahogy új mondatot vesz, ismétli a régit. Egyszer-egyszer elfeledi közben a mondat felét, de észreveszi, bünteti magát, kezdi elölről.

Délben, mert úgy látja, hogy a házak fölött, felhőrongyok közül emelkedni kezd a nap, itt is ugyanaz a nap... mint a pusztán, bejön hozzá Tamás. Int, nem akarja zavarni, s hallja, amint Imre már egészen-egészen folyékonyan mondja, nem akad fenn a szövegben, megy már, mint a karikacsapás, a prológus.

Egy villanás - a szép, ezüstös pár sarkantyú, álmainak álma, ott hever az asztalon. S most Tamásra néz: az ember előrehajlik, valami furcsa villan szemében. Könny? Tamás bácsi sírna talán? De csak egy villanás, az ember, mintha játék lenne, eltöröli szemét.

Feláll, megsimogatja egy pillanatra Imre fejét.

- Ebédelünk, itt fent a szobában. Utána autón kimegyünk a gyárba, ahol ezt felveszik. Nem fogod elfelejteni addig?

- Még álmodni is erről fogok... májne dámén und herrenről...

- Nehéz volt?

- Először, ahogy próbáltam... de aztán egyre jobban forgott. Mint amikor biciklit szerelnek. Először nem akar menni, akadozik, nehezen, nehezen, aztán egyszerre csak megindul. Forog.

Nevetnek. Tamás csenget. Megjön az első pesti vendéglői ebéd.

Már szaladnak ki a gépkocsival, végtelen házrengeteg mentén, mindenütt autók, autóbusz, villamos, tömeg. Ha beállana közéjük, csak talán a pusztai kalapja lenne az egyetlen, ami elárulná: nem idevaló a kisfiú, mert ott, a pályaudvar környékén, ahol lassít s várakozik a kocsi, csak úgy özönlenek ki a falusi népek, mindegyik megy a maga dolgára, ezek már itt ismerősek.

A filmgyár: egész világ. A kocsi megáll kapujában, Tamást már mindenki ismeri innen kezdve, szaladnak hozzá, hívják, telefon cseng. Imre felveti fejét. Olyan büszke, hogy „ismerik" nagy barátját, minden ajtó nyílik előtte, mennek egyre beljebb, titokzatos zajok, fények káprázatában. Egy várkastély falát húzogatják, erdő áll szétszedve, kifestett, de furcsa ruhás alakok állingálnak cigarettázva, olyan hosszú fehér vendéghajakkal, kurta selyemnadrágokban, kis keskeny kalapokkal fejükön, mint ahogy a történelemkönyvben látta, ott, ahol lenyakazták a francia királyt.

Egy kapufélén, mely fölött épp most gyúlt ki a vörös lámpa, azt olvassa: STÚDIÓK. Ezt a szót többször hallotta Tamás népétől, de soha nem tudta, mit jelent. Most itt áll a titok kapujában, de Tamás int, magyarázza: a vörös fény azt jelenti - bent felvétel folyik, ilyenkor nem mehet be senki sem. Egy másik oldalon bejutnak, újból tekervényes folyosók következnek, a titokzatos zaj erősödik, halkul, emberek kiáltozása vegyül bele, de furcsa módon, akik erre járnak, bőrzekés, feltűrt ujjú emberek, pedig nincsen itt valami nagy meleg, egyike sem törődik a másikával, mind csak szaladgál, vajon hogyan is jegyezhetik meg mindezt a rengeteg ajtót, hogy lehet megtudni, hol a be és hol a ki?...

Kis szobában találja magát. Tamás fölé hajlik: most pihend ki itt magad, ismételj. Kimegyek valamit elintézni, utána visszajövök, megkezdődhetik majd a felvétel. Mondd el itt csendben, nyugodtan még néhányszor.

Ez jó így. Olyan csend lett egyszerre, ahogy beteszi az ajtót, hogy semmi..., de semmi nesz sem hallatszik ki. Minden párnás, ahogy hallja a saját szavát, ez is fojtottan, idegenül hangzik, mintha ebben a párnás testű szobában megfagyna, lekopaszodna minden, ami az életre emlékeztet. Fél.

Tamás viszi. A stúdióban fehér köpenyes emberek állnak, egy üvegkalickában titokzatos gépezeteket próbálnak. Tamás bemegy a kalickába, s mosolyogva mondja Imrének:

- Most mondd el szépen a szöveget, ha jól mondod, akkor én ott bent hallani fogom.

Olyan jó, hogy innen látni Tamás bácsi arcát, mosolyogva int neki, nincs egyedül, senki nem bánthatja, nem nevetheti ki, ahogy rákezd a „májne dámén und herren”-re. Mintha nem is ő beszélne, úgy pereg szájáról a szó, nevet, nem is nehéz már, mert Tamás bólint, egyre mélyebben, az ujja mintha úgy dirigálna, ahogy a zenemester diáké, kint a pusztán... mintha ő is vezényelni akarná... most erősebben, most halkabban talán... így... Vége.

- Még egyszer. Most nagyon szépen!

A gép búg, furcsa fények az arcán... valami vakít, elkapja szemét. A gép hirtelen leáll, még nem történt semmi. Tamás kijön.

- Meg kell szoknod. Kicsit vakít, de egy percig tart csak. Nézd... én egészen jól bírom... megszoktam... nem fáj.

Újból ez az erős, kínzó fény. Már jobban állja. Percek. Lassan-lassan hozzászokik szeme. Már nem könnyezik, „mosolyogjál”, mondja bentről, a kalitkából egy hang, amit ott hall, mintha kicsapódnék a feje fölül, már felszáradtak a könnyek, s Imre, szemben a fájó fényekkel, állja helyét.

Tamás visszamegy a kalickába. Újból megszólal a „májne dámén”, s a gép nem búg. Már tudja, hogy csak akkor fordul komolyra, ha megszólal kint valamilyen szirénaszerű hang, a mester megnyomja a gombot, amitől minden lámpa pirosan kezd izzani... még egy próba, s utána halálos csend telepszik rá a világra, melyben nincs más hang, mint zümmögő, parányi gépnesz, s az ő hangja, ahogy recitálja szövegét.

Néhány percig tartott. Tamás már mondani akarta: még egyszer, de a fehér köpenyes mosolyogva intett: „jó volt”. Kijöttek a kalickából. Imre hallotta, amint mondja: „milyen szép... milyen jó szövegkiejtéssel beszélt a fiú”. Idegen szó, nem érti lényegét: „szövegkiejtés”, csak látja, Tamás mosolyog, bólint, elégedett, simogatja fejét.

- Holnap kapod a másikat... a hollandot!

Már nem fél semmitől. Az egész olyan egyszerű, kiáll, meghajtja magát a semmi előtt, a gép zaja pereg, s ő mondja a betanult szöveget... majd hollandul is a májne dámén und herrent, az ő különös nyelvükön.

Visszamenet a kocsi megáll a hatalmas épület előtt. Mintha égig érnének az egyre feljebb terpeszkedő lépcsők, s még csak akkor kezdődik az oszlopcsarnok. Lent a kertben gyermekek játszanak a virágágyások körül. Minden kicsi lett innen a párkányról.

Tamás igen ismeri a járást. Átszalad a hatalmas márványfolyosón, egy percre nézik a hatalmas, kiásott mozaikszőnyeget, de már ott állnak az üvegszekrények előtt, melyekről most tanulja meg, hogy „tárló” a nevük, s itt szépen, letisztítottan, párnákra fektetve hevernek a hajdani csontvázak, itt látja a csuprokat, kiskést, csatot, függőt, aranydíszt, gyűrűket, karpereceket, melyeket felvetett magából a föld.

Tamás keze kinyúlik: elnyúló, csodálatos aranyfigura, „szarvas”, mondja, s Imre még homályosan emlékezik az ősi mesére, amikor csalta a Csodaszarvas Hunort és Magort... Itt a tárló védő kalitkájában villantja különös zöld szemét. Nézi... ennyi kincset nézni. Betűzi a feliratokat, melyeknek alig-alig érti a szavakon túl az értelmét. Tamás segít, mond egy-egy szót, eligazítja képzeletét. Egy hatalmas íj előtt állnak. „Hét évig csinálták”, mondja az írás, s mutatja, hányféle fából, hogyan edzik, pácolják, pedzik idegét, faragják vesszejét. Pusztai emberek kezében félelmes fegyver, olyan messze visz, mondja Tamás, mint a puskagolyó...

- Mindez itt olyan rendben van... amikor kijön a földből, még minden sárgás, töredezett, agyag tapad rá, veres a színe...

Leülnek. Tamás mesél arról, hogy mennyi tudomány kell ehhez, amíg a töredezett, repedt holmik újból megkapják a formájukat, szépen belehelyezik őket oda, ahová illenek, most már - úgy mondják - örök időkre bekerülnek a szekrényekbe.

- Ezt honnan tudja, Tamás bácsi?

- Egy ilyen filmmel is dolgoztam, fiam, fatorony-félét építettünk, épp az ásatások középpontjában, onnan magasról vett fel mindent a gép, amit az emberek lent nem is láttak. Amikor már minden kész volt, akkor lebontottuk az óriási gólyalábat. Később arról készítettünk filmet, ami előjött, amikor már megtaláltuk a tűzhelyeket, sok-sok edényt, cserepet, jöttek a környékbeliek, mintha egyszerre életet kapott volna az egész telep...

- És ez hol volt?

- Messze, fiam, Amerikában, de nem északon... a közepén. Nagyon sokat tanultam ott. Volt, aki tanítson.

„Sokat tanult", megilletődötten néz Tamásra - miért kellett ennek az embernek még tanulni, hiszen talán már az idők elejétől fogva mindent tud. S ahogy beszél, Imre egyszerre megérti még azokat a furcsa mondatokat is, amelyeknek soha nem találná ki az értelmét. Mintha a szavak, amiket szép nagy betűkkel ideírnak azok, akiknek erre van idejük, maguk is múzeumi jószágok lennének, idegyűjtötték volna őket.

Csendes nap. Tamás órájára néz, nemsokára majd végigmegy az őr, mindenkit figyelmeztet, hogy egy negyedóra múlva zárják a termeket. Még egy-egy elkésett vendég szállingózik velük együtt kifelé. Kint állnak a szemergő esőben.

Tamás arcára újból rátelepedik az árnyék.

- Hazamegyünk. Telefonokat várok.

Nem így beszélt a pusztán, lám, egyetlen barátja is itt városi emberré vált. Olyan, mint a többi, városi ruhában, s Imre megy mellette csizmában, kemény kerek kalapjában, ezért itt-ott vissza is fordulnak utána a járókelők. Tamás nem hord kalapot. Kemény, csontos koponyáján végigpereg egy-egy esőcsepp.

6.

Tanul. Már megszokta ezeket a csendes délelőttöket, amikor valami édességet majszolva töri fel a nehezebbnél nehezebb szavak ugarát. Kétnaponként új nyelv, ahogy megkapja a papíron, a saját kiejtése szerint, s ahogy tanulja, képzeletében megjelennek ezek a külországbeli hölgyek és urak, akik majd nézni fognak rá, hallgatni fogják a filmen keresztül szavát. Leteszi a papírt... hosszú-hosszú ideig nem történik semmi. Felrezzen egyszerre: elaludt.

A puszta, mintha egyetlen nagy délibábban remegne, olyan messze van tőle. Mit csinál Csillag? Mire gondolhat, hogy nem látja már ennyi hajnal, ennyi este óta? Ki tereli össze a jószágot, és kivel veszekedik a számadó? Itt csak ez a szűk négy fal, az utcáról feltörő benzinszag, melyet lassan-lassan kezd megszokni.

Tamás készül a zártkörű bemutatóra, amikor - meghívott vendégek előtt - levetítheti filmjét. Ezután jön majd a nehezebbje, amikor majd harcolnia kell az engedélyért - a mindenható Bizottság színe előtt. Ezekben a napokban szófukar, sápadt, rosszkedvű emberré válik. Csak

akkor derül fel, ha Imrével jár ki a gyárba, s bezárkózva az üvegkabinba, hallgatja a fiú elöljáró beszédét valamilyen más ország vagy világrész képzeletbeli közönsége előtt.

Imre ilyenkor kívánhat tőle valamit, amit képzelete megkíván.

Így jön el az este, amikor megindul az egész kis társaság egy klub vetítőjébe, hogy ott bemutassák Tamás alkotását, amiről már sokat beszélnek azok, akik ismerik ennek a vállalkozásnak minden nehézségét, de különleges szépségét is.

Imre ott áll mellette, amikor rendre jönnek köszönteni a meghívottak. Csupa városi ember, szépen öltözött asszonyok, sebes beszédű újságírók. Nem számolja, de lehetnek majdnem százan is, akik találomra, tetszés szerint leülnek a vörösbársony ülésekre, s Tamás keze int, elsötétednek a lámpák: Imre először ül ilyen valódi moziteremben - meglátja önmagát. Hallja saját hangját, és ez nem a hangja. Látja saját arcát, és ez olyan, mintha idegen lenne. Apjára gondol, vajon megismerné őt az apja? Hallja köszöntőjét, és ez is olyan, mintha valaki más... talán nem is pusztai ember mondaná.

De aztán hirtelen széttárul a puszta. Ismerős nótát hall, ezt a diák tanította a kondásnak, s most igazán ott megy Andris bácsi, furulyája ezt a nótát cifrázza, nevet egyet, bele a lencsébe, s hirtelen már a gólyák kelepelnek a kéményhez épített fészkükben, kiszalad a padlásról a nyitott ajtón át az aprójószág, a pusztai lovak kettős ívben hajtják karcsú nyakukat a vályú fölé. Szaporodik a puszta állatnépe: kiscsirke kel ki a tojásból, a gólyamama hosszú csőrében kishal fickándozik, a cseppnyi bárány odabújik anyja alá... s egyszerre látja a kiscsikót... amelyiknek életéért reszketett a számadó, s amiért neki kellett szaladnia a lódoktorhoz... pontosan így, ahogy törékeny, vékonyka lábával tapogatózik a külső világban, lerogy, felemelkedik, anyja csak nézi a fájdalomtól elgyötört, okos lószemével, a kiscsikó háromszor lerogy, aztán vergődve, nehézkesen, de mégis lábra áll. Kezdődik körülötte az élet...

Vihar. Ahogy felporzik a puszta, s százai a lovaknak keresnek valami rém elől menedéket, s csapkodnak a villámok... Mennyit várt Tamás erre a viharra, és milyen hirtelen jött, épp messziről érkezett vendégei voltak, egyszerre otthagyott mindent, rohant ki a társaság a pusztára, körös-körül csatakokban folyt az eső, olyan rég nem esett a pusztán, szomjasan szívta be a száraz, repedezett kéregföld a záport... s jöttek a villámok, talán itt-ott jég is, és a ménes ott vágtatott el előttük, a gépet letakarták viaszosvászon ponyvával, s csak lencséje villant ki, s a két férfi lázas izgalommal örökítette meg ezt a különös, tűnő képet... Most mindez elvonul a maga fényével-árnyékával együtt a képen, s Imre minden egyes villanásra emlékezik: ez itt... ez amott... itt mondta Tamás s amoda küldték, s most a falubeli lány mond valamit tempós mozdulatokkal, s a bojtár a maga világos, nótás hangján felel rá, s állnak zavartan és remegve egymással szemben, s a lány hátraköti kendőjét... és akkor voltak, akik nevettek, s ő nem tudta, mit nevetnek, hogy Erzsike hátraköti kendőjét... s amikor becsapja a bojtár a szoba ajtaját, még hosszan lóbál a kilincsre akasztott ostor szíja.

Szünet nélkül pergetik a filmet. Lehet, hogy valaki felkel s kimegy... de a legtöbben némán, egyetlen feszült figyelemmel nézik, s amikor elhangzik Fehér László balladájának utolsó strófája, s a lebukó nap fényét átveszi a tehénlepényrakás lángja - kigyúlnak a lámpák a teremben, s mindenki ül, némán helyén. Még nem hangzik el taps, nem egy férfi könnyet törül el arcán. Egy perc még, valaki feláll, kitör a taps.

Tamás nincs sehol. Talán a gépész fülkéjében rejtőzik, talán kiment egy páholy ajtaján. Megkeresik. Itt áll az oldalajtóban, olyan sápadt, mint a kísértetek. Imre ismeri *ezt* az arcát: amikor valami nagy, nehéz felindulás környékezi. Mereven, szögletesen hajlik meg, tágra nyílt szemmel nézi az egyre jobban belelendülő tapsolókat. Azok, akiknek szerepük van a filmben, sorra odajönnek hozzá: a kék szemű író, a zeneszerző, a mester közvetlen munkatársai, a filmgyár-

beli operatőr, s most Imrét keresi tekintetével. A fiú áll, ahogy előjött helyéről, s nem tudja, mit kell tennie, mehet-e Tamáshoz, vagy bújjon el valamelyik kis fülke mélyén. De már valaki odaviszi Tamáshoz. Kör képződik körülötte. Mindenki beszélni akar vele, furcsa, idegen kérdéseket tesznek fel, asszonyok cirógatják, egyik pénzt dug lajbizsebébe, cukorkával kínálják... mindez olyan furcsa és érthetetlen, ennyi ember, majdnem mindegyik egyszerre beszél, magyaráz, mind különös, soha nem hallott szavakat, s hadarnak és mutogatnak és megölelik Tamást, szorongatják kezét, rázzák, vállát ütögetik s mind körüle, mások meg papírral kezükben kérdik, s amit mond, jegyezgetik sebesen, s egyik ilyen jegyző ember elkapja Imrét, és neki is furcsa kérdéseket tesz, s azt is jegyzi...

Tamás arca olyan idegen. Az erek halántékán ide-oda táncolnak, lassan eltűnik a halálos sápadtság róla, a szem tüze kezd kiparázslani. De látszik, halálosan fáradt, s mégis cipelik, Imrével együtt valamilyen másik, pirossal bevont szobába, ahol már egyetlen hosszú, terített asztal várja őket, az asztalon virágok, sok-sok étkezőszerszám, mindenki előtt háromféle pohár. Pincérek hoznak különös ételeket, valaki kezébe vesz egy keménypapír lapot, arra kinyomtatták a ma esti étel rendjét, olvassa, csupa idegen szó, nem ért belőlük semmit, mint abból, amit nap mint nap el kellett kint a gyárban a gép előtt mondania. Sör kerül poharába, utána fehér-, utána vörösbor. Kóstolja. Tamás int neki: ne igyál sokat!

Egy asszony ül mellette. Szőke, jó illatú, kedves hozzá. Ez az első ember, aki neki nem mondja azt: „te”. Mosolyog s biztatja, hogy birkózzék a késsel és villával, s mutatja, hogyan kell bánni vele. Hálás neki, nem tudja, mit mondjon, hogyan szólítsa. Valaki feláll. Mond valami beszédet. Az elejét érti, de aztán ebben is idegen szavakat hall, amiknek nem tudja értelmét. Már megszokta, hogy megjegyzi magának ezeket a furcsa szavakat. Tapsolnak. Az egyik szó olyan, hogy tele lesz a szája vele. Halkan kérdi a mellette ülő asszonytól: „Mi az, hogy folklór?”

Az asszony szeme elfelhősödik, kicsit zavartan nevet. Imre látja, hogy szeretné megmagyarázni - ha maga tudná...

- Olyan népi... meg ahogy élnek az egyszerű emberek. Úgy tudom, azt mondják folklórnak... Kérem... legyen jó...

Egy szikár, szemüveges, fekete emberhez fordul, aki szomszédja. Ezt professzor úrnak szólítja, s most tőle kérdi, mi is az a „folklór”. A szemüveges mintha kicsit bosszankodnék, mert épp a kompótot fogyasztotta, de mégis készségesen magyaráz, amiből Imre megint csak egy-egy szót ért meg. Sajnálja, hogy megkérdezte, de most már olyan ez a szó, mint ritkán látott barátja, mint valami, amit ezen az estén tanult, s amit nem lehet soha többé elfelejtenie.

Végre hazamehetnek. Tamás kezét még szorongatják, még kísérik, még lelkendeznek. Míg szalad velük a kocsi, kihalt üres utcák közt haladnak, ahol csak a lámpák próbálják elkergetni az éjszakát, de már alig-alig jár ember. Imrének zúg a feje, mégis többet ivott, mint bármikor máskor, mindenki kínálta, s nem mert ellenkezni, s lecsukódik szeme egyszerre, s érzi, amint Tamás kicsit felrázza, s már ott állnak a pesti szállás kapuja előtt.

- Holnap súlyosabb napunk lesz, Imre, még a mainál is!

Valahogy felér a szobájába, s az álomban vadul táncolni kezdenek a hosszú-hosszú nap egymásra boruló képei.

Másféle terem. Szigorúbb, feketébb. A nézőtéren nincs több, mint legfeljebb tíz ember. Mind férfi, arcuk mosolytalan, legtöbbjük kis bajuszos, jól öltözött, középkorú. Egyik olyan furcsán hunyorít: csak egyik szemén hord szemüveget. Halkan beszélnek egymással, kis csoportokban, hajlonganak, ha újonnan érkezik valaki, görbült derékkal fognak kezet, mindegyre ezt hallja,

hogy „kérlek alássan”, s persze, hogy ezek azok az urak, akik eljöttek, hogy döntsenek Tamás filmjének dolgában, ítéljenek felette.

Itt nyoma sincs az első bemutató melegének. Lábcsoszogást hall, kattan egy-egy öngyújtó zárja, vagy gyufa sercen, köhintenek, amikor a rohanó lovak zaját keretezi s kíséri az a szép zene... halk megjegyzések villannak, egyik-másik feláll, kimegy, új ember lép be, becsapja valaki az ajtót. Újból köhintenek, egy papírlap sercen, leejtenek egy aktatáskát.

Itt sincs szünet. Imrének az az érzése, mintha most sebesebben peregne a kép. A terem tetején óra, melynek két mutatója a sötétben is világít: mindenki tudhatja így - hogy fut az idő.

Amikor kigyúlnak a fények, nem tapsol senki, nem mutat senki semmiféle meghatottságot. Tamás meghajlik, a jelenlevők udvariasan visszabólintanak, Imrét nem is veszik figyelembe, kimennek a mozi dohányzójába, míg a bent lévő urak visszavonulnak egy kis terembe, hogy maguk között tárgyaljanak.

Tamás egyik cigarettát a másikról gyújtja meg, kávét iszik, sétál, beszélget az operatőrrel, leül, felugrik néhány pillanat múlva, s minden kezdődik elölről. Imre tudja, egy óránál több, hogy bent beszélnek egymással az urak. Már van órája - a francia szöveg hibátlan bemondása után zsebben hordható ezüstórát kapott, így telik el az idő, egy óra... fél kettő... negyed három, amikor nyílik az ajtó, s behívják Tamást.

- Természetesen, ez még nem hivatalos - mondja az elválasztott fekete hajú, kis bajuszos, félszemüveges testes ember. Imre arra gondol, hogy ezzel a félüveggel keretezett szemébe bele sem ülhet a mosolygás, mert akkor eleresztené a sima, csillogó üvegkarikát, menthetetlenül kiesnék, összetörne a pádimentumon.

Különös módon, mióta velük él, Tamásékkal, ezek alatt a napok alatt, már sokkal többet ért a titokzatos szavakból, kettőt-hármat is összefűzhet, s akkor kinyílik értelmük. Kint a gyárban, a vitatkozások során, amikor Tamás egy-egy szakmabelivel elegyedett beszélgetésbe - mindig forognak ezek az „új” szavak, s lassan formát öltenek benne, értelmet kapnak, ha nem is egészen olyant, mint a felnőtt városiak világában.

„Természetesen, ez még nem hivatalos”, mondja a zömök úr, valamilyen megfellebbezhetetlen tekintéllyel. A többiek - ki ülve, ki állva - önkéntelenül is félkörbe rendeződnek körülötte. Van, aki áhítatot színlelve, egészen előregörbült nyakkal hallgatja, a másik összehúzza szemöldökét, hogy ezzel is jelezze: tudatában van annak, milyen fontos a most következő megnyilatkozás, s végül szeme megáll egy sovány, őszes hajú férfin, aki merev arccal áll, egy oszlopnak támaszkodva, egy pillanatra lehunyja szemét.

„... a film művészi értéke, kitűnő szándékai... a benne jelentkező megoldások... részmunkák... elvitathatatlan... a bizottság minden elismerését megérdemli mindez... azonban mégis vannak olyan részletek, melyeket közös megegyezéssel (a fal mellett álló kinyitja szemét, s mintha előre nyújtaná hirtelen ujját) ...igen, közös megegyezéssel kihagyni kívánunk... Már korábban, a részbemutatók alkalmával jeleztem az igen kitűnő s jelenlevő rendezőnek, hogy felfogásunk szerint a csikó születése... hát igen, mondjuk túl naturalisztikus (a szót keményen megnyomja, s Imre, aki ezt még nem hallotta soha, megérti, hogy ezzel valamilyen ítéletet mond, mely éppoly kemény, mint a szó ropogtatása). Vonatkozik ez a kifogás a vásárjelenetre, mely alkalmas arra, hogy kultúrfölényünk (mi lehet... mi lehet ennek a szónak értelme?) vonalán hamis képzeteket teremtsen, ha a film kimegy külföldre. Végül is - mindenki érzi, hogy a film szimbolikus (Imre körülnéz: jó szó ez... rossz-e, mit jelenthet?), minden vonatkozásban jelképekkel kívánja kifejezni a valót. Ebbe nem óhajt beleszólni a bizottság: ez a művészi szabadság oltárán hozott áldozat, ugyebár? De éppen, mert jelképekről van szó - mit is

szimbolizál a mocskos újsághalapba csomagolt forró kolbász? Elmaradt, ázsiai sötétséget, melyben a higiénia törvényei nem kapnak helyet."

Feketekávés csészéjéből kortyol egyet, leveri vastag szivarjáról a hamut. Egyet krákog, mielőtt folytatja.

„Nem, a bizottság amúgy is végletekig vitte türelmességét, amikor a népi élet nem éppen kirakatba való megnyilvánulásai előtt szemet hunyt. Népünk erkölcsös, tiszta életű, s ami ezzel a fiatal lánnyal... Igen, itt is a jelképek, a kendő átkötése... a külföldi néző esetleg általánosítani próbál ilyenkor... De ezt a kérdést a bizottság - vita után - nyitva hagyta, nem emel ellene kifogást. Végül is, a filmek terén ma nem is szabadság... de szabadosság uralkodik... De a melegkolbász-jelenet lehetetlen! Szerencsére - ez nem hosszú s nem is lényeges. Sokkal figyelemre méltóbb a lótemetés, mely részletes, elemző s alkalmas arra, hogy a szertartások iránt kétséget támasszon... azokat egyenesen nevetségbe fullassza, hisz látjuk, a döglött lovat ugyanolyan rítussal eresztik a sírba, s éppúgy körülállják saját fajtájabeliek, mint akkor, amikor emberi végtisztességről van szó, holott az emberi természetben rejlik, hogy önmagába száll, ha saját végelmúlásának gondolata merül fel. Épp ezért, a bizottság véleménye szerint ez a rész *feltétlenül* kivágandó... Ezek után aggályosnak tekintjük a Fehér László-balladának a bíróra vonatkozó strófáit. Csak a művelt hallgató érti és tudja, hogy itt valójában egy régi ballada fogalmait kell behelyettesíteni. Alighanem egy... nem is magyar, hanem Bach-korszakbéli osztrák... vagy inkább cseh bíróról van szó, aki idegen a magyar néplélektől. De az egyszeri látogató hajlamos általánosításokra, s így a „bíró" fogalomnak ilyenformán gyűlöletessé tétele nem felel meg az általunk képviselt közfelfogásnak, s a bizottság mindenképp aggályosnak tartja. Igen, uraim, esetlegesen alkalmas arra, hogy palástolt módon bár, de a köztetszés kifejezéseinek szokott módján bizonyos tüntetésre adjon okot. Minthogy azonban e ponton a bizottság véleménye nem volt egységes - végleges írásbeli döntésünk lesz irányadó..."

Hirtelen, mint valamilyen automata játékszer - megállt. A papírlapot, melyet kezében tartott, letette, s kiesett szeméből az üveg - Imre csak most látta, hogy hajszálvékony aranyláncon függ, mely parányi lyukon át harap bele az üvegkarika peremébe.

A falnál álló ember hirtelen megmozdul. Most látja, milyen sovány, az arc két csontján piros foltok égnek. Ősz, kicsit gondozatlan haja előrehull, egy mozdulattal hátrasimítja.

- Véleményem szerint remekművel állunk szemben. Annyi hamisítás után, annyi hiábavaló kísérlet után az első olyan filmalkotást láttuk, mely a pusztai életet, a maga faunáját, flóráját, emberfajtáját a lehető legnagyobb hűséggel, művészi formában kelti életre, s ugyanakkor - mondhatnánk - minden időkre lerögzíti. A film - így mondanám - a magyar glóbusz egy fehér foltját teljesen feltérképezte. Hű és pontos képe a puszta életének. Érezni lehet az alkotó vívódását, válogatásának gondosságát a rengeteg felvétel lehetőségei között. De leginkább kiváló ösztönét és érzékét dicsérhetném, mely hozzásegítette ahhoz, hogy elvessen minden olcsó hatást, mindig a legjobbat válassza, úgy alkalmazza jelképeit, hogy azok mindig a teljeset, a pozitívet, a valóságos értéket emeljék ki...

Imre nézi a testes-bajuszost. Kissé felpittyed ajka, lehunyja fáradtan szemhéját, pöfög egyet szivarjából, utána még egyet, mintha ezzel a bűzös füstoszloppal akarná kifejezni megvetését. A sovány elhallgat. Az elnök szinte hadarva - nem is válaszképp - folytatja.

„Igen érdekes... igen érdekes szempontok. Ezek azonban nem változtatnak a bizottság egységesnek mondható álláspontján. Egyebekben is - a bizottság eljárási szabályai szerint az írásbeli határozat a döntő, mi e ritka alkalommal azért tettünk kivételt, hogy személyesen is kifejezhessük nagyrabecsülésünket a kitűnő rendezőnek és a film... mondjuk... teremtőjének, s módot

adjunk számára, hogy addig is elvégezhesse azokat a... mondjuk... nem túl lényegbe vágó változtatásokat, melyek előfeltételei annak, hogy a bizottság kiadhassa a játékengedélyt...”

Már emelkedett is, lehajtva utolsó korty kávéját. Imre szeme követte. Végigsimított ábrázatán, arcára rátelepedett a fagyos unalom, kihullt szeméből a félüveg, megnézte óráját. Egy fiatalabb ugrott hozzá, gyors, megszokott mozdulatokkal feladta rá kabátját, kitárta előtte az ajtót.

Látta, amint Tamás beszél a sovánnyal. Az ember szemében csillan a fény, keserűen nevet, legyint, átöleli Tamást. „Bátorság.” Egy perc... a füstös, papírszeletekkel teleszórt szobában nem marad más ebben a pillanatban, mint Tamás és a kisfiú.

Érzi, valamit kellene mondania, s nem tudja pontosan, nem is tudhatja: mi történt. Tamás áll az ablaknál, kinéz az utca sokaságára, rágyújt, megsimítja fejét.

- Tamás bácsi, baj van?

Nevet.

- Csomagolunk, Imre. Akarsz velem jönni?

- Hová?

- Külföldre. Ha velem jössz, taníttatlak. Beadlak iskolába. Nem ragadsz itt. Tovább jutsz. Akarsz?

A kisfiú érzi-e, hogy ilyen pillanatok alatt dőlhet el az élet? Szeme tele lesz könnyel.

- Elutazik?

- Mit keressek itt tovább? Lehet-e ezekkel beszélni, fiam? Tudod-e, mit kívánnak kivágni? Jó egynegyede lenne a filmnek... A lelke veszne ki belőle. Értetted, hogy mit akarnak? Hamisítást! Kilopni belőle a lelkét... Ezekkel nem lehet beszélni tovább. Megyek.

Hirtelen, mintha megtorpanna. A fiú felé fordul:

- Elenged apád?

Imre látja az otthoni háztájékot. Az özvegy apát a négy serdülő gyerekkel, az örökös panaszokat..., hogy nem adhatta hatodikba, mert már nem tudott kenyeret adni, s mert ő, Imre, így megkeresheti magának a mindennapit, s a kommenciójából már valamit segít a testvéreken. De mégis... elengedi-e az apja? Hisz tudja, itt van, Tamással, akkor is volt nála, elbúcsúztak, darab szalonnát adott vele, s törölgette szemét a vörös csíkos zsebkendővel. Elengedi-e az apja?

Este ott ülnek a szobában, s megszólal a telefon. Imre kérte a távoli várost, s a postahivatalhoz hívták az apát. Kiküldi Imrét, maga beszél vele. Pillanatra leteszi, most behívja a kisfiút. „Beszélj apáddal, mondd el neki, amit akarsz.”

Először beszél telefonon, s apjának hangja olyan vékony, alig-alig ismeri meg, közben el-elcsuklik a sírástól.

- Elmennél vele?

Mondja: igen... mondja: szívesen van vele... Taníttatni akarja, amit az apja nem tehetne meg.

- Próbáld meg, fiam, menj el a vándorútra...

Ezt a szót használja, ünnepélyesen, úgy, ahogy maga is hallgatta, gyerekkorában: vándorlegény megy vándorútra!

Még hallja, amint Tamás mond valamit ügyvédről és papírokról: most az ő sorsa fölött határoznak, egészen idegen hatalmak.

Kattan a készülék. Ülnek. Egyik sem mozdul. Egyik sem gyújt lámpát a szobában. Becsíkoz az alkony.

*

Másnap ruhákat vesznek Imrének. Már nincs a kemény pusztai kalap rajta, a csizma helyett cipőt kap, Tamás tanítja, hogyan kell nyakkendőt kötni, miként bánjék el az inggombokkal. Csendben készülnek, Tamás elviszi Imrét egy komoly, csiptetős úrhoz, aki hatalmas íróasztal mögött ül, mindenféle pecsétek hevernek előtte, kicsit úgy beszél, mint vasárnaponként a tiszteletes úr. Meghallgatja az ő szavát is, hogy igazán, szívéből és kedvére Tamással akar-e menni, ő is kívánja-e, hogy apja helyett apja legyen a gondozásában. S hogy mindazt, amit most mond - szabad akaratából teszi-e, nem kényszerítette-e erre valaki? Ezt nyájasan, mosolyogva, Imre felé fordulva kérdi, miközben kiküldte Tamást a szobából. Utána csenget. Két kisasszony jön ki a szomszéd szobából. Az asztalnál levő férfi előttük is megismétli azt, ami Tamásra, Imrére s Imre apjára tartozik. Az egyik nő leül az írógéphez, és nagy sebesen gépelni kezdi, amit diktálnak neki. Minduntalan hallja Imre a saját nevét, itt-ott az apjáét, majd Tamás következik, s utána hosszú-hosszú mondatok, ebből nem ért semmit. Csak egy tetszik neki, ezt megjegyzi magának, mert olyan kacskaringós „az apai hatalom törvényben korlátozott átruházása". Milyen lehet az a törvényben korlátozott? Amikor a diktálást befejezte, a bácsi, akit közjegyző úrnak szólítanak, szuszog egyet, újból mosolyog, kicsit paposan a fiú felé. „Értetted?", majd hirtelen lendülettel hozzáteszi: „Különben mindegy, ez nem befolyásolja a jogcselekmény érvényességét." De ha tiltakozni akarnál... ha nem tetszenék valami, most mondd meg, mielőtt aláírjuk. Van-e neked, mint érdekelt személynek, kifogásod az ellen, ami itt elhangzott?

Mosolyog, int fejével: nem. Most bejöhet már Tamás, nincs egyedül. Sorban kell, úgy látszik, aláírni. Az ő kezébe nyomják először a pennát, mosolyogva néz Tamásra, az bólint. Oda-rajzolja gyerekesen, kövéren nevét, tesz utána kis malacfarok kacskaringót. Utána Tamás írja alá, majd a két kisasszony s végül a közjegyző. Ugyanez megy végbe még egyszer és még harmadszor is. A közjegyző szuszog egyet, Tamás tárcájába nyúl, letesz az asztalra pénzt. Még bélyeget is ragasztanak az írásokra, Imre szeme a bélyegzőn, ahogy majdnem mohón, kegyet-lenül megragadja a csiptetős úr, s teljes lendületével rányomja a szép színű, tiszta bélyegekre, hogy színes testük egyetlen massza lesz. Amikor kijönnek, Tamás megsimogatja fejét.

- Most már egy kicsit enyém lettél, Imre. Kívánom, egyikünk se bánja meg soha.

Még soha nem hallotta így beszélni, ilyen egyszerűen, ilyen komolyan. Mit mondhatna erre? Lehajtja fejét, melyen már mától kezdve - ha hidegedik az idő - városi kalapot hord.

7.

Szökni. Szökni az ellenséges világ elől, mely két karjával körülveszi őket. A bizottság ítéletét mindenki tudja: egyszerre jelentkezni kezdenek a türelmetlen hitelezők, azok, akiket a film várható sikere eddig nyugalomra késztetett. Megszólalnak azok az ellenségek is, akik irigyelték, hogy Tamás mellé állnak mindazok, akik nemes és nagyszerű vállalkozást éreznek munkájában. Lapok s folyóiratok hasábjain úgyszólván mindenütt Tamás dicsérete, amikor ő már csomagolja bőröndjét, előreküldi szűkebb környezetét, s egy esős, homályos őszi estén kézen fogja Imrét, s megindul - majdnem szökve - a nagyvilág felé.

A kisfiú nem kerül vissza a pusztára. S mintha ezek alatt a hetek alatt, amikor együtt élt Tamással - váratlanul felnőtt volna. Míg belenézett egy vállalkozás sikerének s kudarcának boszorkánykonyhájába - maga is majdnem felnőtt, napok alatt már megérti a nagyok beszédét, rádöbben azokra a dolgokra, amelyeknek eddig az ő szájában nem volt neve. Megnyúlt, fiús lett, szemében ott élt a ragyogás, s szőke haja most már városias választékkal húzódott meg a majdnem felnőttes kalap alatt. Csak még beszéde őrzi a puszta hamisítatlan tájszólását, s néha ki-kitör belőle a természetben élő ember - az Állatkertben sorra nyitotta volna ki a ketreceket, hogy kiszabaduljanak a rab állatok.

A kocsi megáll a Keleti előtt. Tamás nem sok poggyásszal utazik, s a kisfiú maga viszi bőröndjét. Egy aktatáskában néhány lapos pléhdoboz: filmszalagokkal, egy élet eltöltött szakaszának keserű gyümölcse, ez az, amit Tamás visz magával, messze idegenbe. Hová? A világ nagy, s Tamást sok nagyvároshoz közeli szálak fűzik, nevét mindenütt ismerik, ahol harcolnak a filmművészet új formáiért.

Hová? Amikor fellépnek a vasúti kocsi folyosójára, még Tamás sem tudja egészen pontosan. Ha jós lenne, az előtte fekvő levelekből jósolnia kellene saját sorsa felől. Mindenhová hívják, mindenütt komoly érdeklődést keltett pusztai filmje, melyen két teljes esztendőt dolgozott. De mindenki, persze, úgy szerette volna, hogy egy nagy hazai siker szele repítse ki a filmet külföldre. Ehelyett csak néhány újsághasáb rejlik táskájában, s odahaza, a saját országában nem kerülhet színre, mert a bizottság - a kivágások nélkül - nem adja meg az engedélyt.

Hová? A leveleket bontogatja, melyeket az elmúlt hosszú hónapok alatt a világ minden tájékáról kapott. Filmesek érdeklődnek - elvállalná-e következő filmjük rendezését, ha végez a puszta meséjével? Kölcsönzők, filmszínházak jelezték: le szeretnék kötni a filmet, előlegeket kínáltak, igyekeztek szerződésre bírni a konok, magános útjain járó Tamást, aki addig, amíg filmjét el nem készítette, nem akart semmiféle szerződésbe se belemenni. Először otthon... S most megtapogatja a táskában a lapos kerek dobozokat: ez minden vagyona, amit magával cipel.

Az eső befutja a vonatablakot. Még pár perc az indulásig. Fél szeme a fiún. Miért? Miért viszi magával? Mire jó ez a szeszély? Ugyanezt kérdezték pesti barátai is, azok, akik ismerték Tamás szándékát, részt vettek vívódásaiban. Miért veszi kölöncnek magára a gyereket? Csak baja lesz vele, törődnie kell Imrével, pénzébe kerül, mi haszna belőle, ha kiszakít környezetéből, ősi világából egy szegény kis tanyai fiút?

Ismerték Tamás makacsságát, szívós akaratát, ha valamit fejébe vett. De most, hogy itt ülnek, egymással szemben, Tamás is rádöbben arra: miért hozta magával a kisfiút? Amikor először villant fel agyában... amikor észrevette a serdülő legényke rendkívüli fogékonyságát, érdeklődését minden iránt, amikor napról napra jobban lenyűgözte ez a tiszta, józan, majdnem megvesztegethetetlen gyermeki logika - úgy érezte, nem szabad visszariadnia a rá váró nehézségektől: kezébe kell vennie Imre sorsát.

- Mire gondolsz? Nem vagy még álmos?

- Tamás bácsi... ez tulajdonképp olyan, mint mikor régen hamuba sült pogácsával s kis batyuval indult el a legény, ahogy a mesében nálunk mondják. Csak éppen most így vonaton megyek...

- Nem félsz?

- A pusztán sem féltem, amikor odamentem. Bizonyosan jó lesz, Tamás bácsi... magának is, nekem is.

A férfi feláll, kinéz az ablakon. Szokott pályaudvari kép, még ablakmosók támasztják neki a vasfalnak apró létráikat, végigkopogtatják a kerekek tengelyét, hatalmas bőröndöket tolnak egyik vágánytól a másikig, egy idegen vonat elindul valahová, barna sapkás, aranyzsinóros ember néz ki szemből, egy hosszú kocsi ablakából, melyre mindenféle nyelven ráírták, hogy benne aludni lehet. Hirtelen vidámság kerekedik benne. Negyvenesztendős. Az élet csak most kezdődik számára. Ami eddig volt: kísérletek, kaland, harcok. Végtelen beszélgetések a művészet forradalmáról, a film megújulásáról, merész utakról, becsületesebb művekről. Most negyven, kint ünnepelte - nagyon kedvesen s mégis nagyon magányosan - a pusztán, amikor gulyások, kondások, csikósok jöttek be, s megitták vele az áldomást. Negyven évvel kezdődik az élet! Egy könyv címére gondol, mely így fogalmazta meg a múló idő viszonylagosságát az emberi élet során.

Hirtelen örülni kezd ennek a vállalkozásnak, amit a szökés kalandja jelent. Mindentől megint elszakadni, új életet kezdeni, új világot teremteni maga körül. De nincs egyedül. Ez a kedves, fürkésző kék szem vizsgálja minden mozdulatát, már ismeri arcát, tudja, mikor örül, mikor szomorú. A fiút viszi magával s a filmet hazájából, melyet olyan hosszú ideig nem látott, s ahová alighanem sokáig nem fog visszatérni.

A hirtelen gőz befújta a széles ablakot, a vonat, mintha a mozdonya sebet kapott volna, hirtelen megremeg. A következő pillanatban megfeszülnek a kapcsok, valamilyen irtózatos erő rántja meg őket, s a halott test cammogva megindul. Egyikük sem szól semmit. Nincs, aki integessen s szaladjon a vágányok mellett, míg a fedett csarnok végére nem jut a kocsi, s akkor - mint annyian - érezzék azt a szorongó, fájdalmas érzést: soha többé! A férfi még egyszer megtapogatja zsebét: útlevél, jegy, néhány legfontosabb írása. „Omnia mea mecum porto”, mormolja.

- Ez mit jelent, Tamás bácsi?

- Ez latinul van, Imre. Annyi szó szerint, hogy „mindenemet magammal viszem” - talán úgy mondanám: azért érzem könnyűnek az életet, mert nincs semmi anyagi gond, teher, ami lekössön. Könnyű...

Nevet, már nem is keserűen, s érzi: a fiú arcát is elönti a kacagás.

Megbontja útitakaróját, közeledik az éjfél, ráborítja a kisfiúra, aki még soha nem töltött éjszakát rohanó kerekek fölött.

Kimegy a folyosóra. Ez a csendes óra, amikor újból végiggondol mindent, elolvassa újra a leveleket. Hajnalra dönt. A világ melyik nagyvárosában kezdődik az új honfoglalás?

*

Még néhány napig tart ez az érzése: szökni! Mintha félne, hogy utánanyúl a hideg budapesti kéz... még álmában látja a monoklis, harsány méltóságos urat, amint ropogtatja: „kultúrfölény”, s úgy álmodja, kezében hatalmas olló: nyesegeti a filmjét, mindig nyájasabban mosolyog, mormol, krákog egyet, s a végén nem marad más, csak az üres orsó, melyen szomorúan szerénykedik egy csonka filmdarab.

Lassan-lassan feloldódik a szorongás. Az első bemutató egy bécsi filmvezér villájában, saját kis filmstúdiójában, meghívott közönség előtt zajlik le, nemzetközi keretekben. Imrét - úgy határoznak - valamiféle szenzációnak tartják: a vetítés elején nem is engedik be a közönséghez, egy kis szobában üldögél, bő uzsonnát tálal elébe kedveskedve a szobalány.

Míg ül, bóbiskolva, kint „kezdődik” a film. Néhány ismert osztrák színész, egy világhírű külföldi karmester, Bécsben időző filmcsillag, filmkritikusok - ez a közönség, melyet a házigazda saját hatalmának s dicsőségének érdekében összegyűjt. A kerek asztalkákon a bőség

minden jele, poharak csendülnek össze, elkészültek már az összes technikai részletekkel, felhangzik a bevezető „szimfónia”, Imre kedves arca megjelenik a vásznon, s elhangzik a „májne herren und dámen”.

Az ólmos őszi délutánba váratlanul, üdén hasít bele a kép. Minduntalan taps szakítja meg, ilyen vagy olyan nyelven kiáltanak közbe, az elragadtatás kissé talán túlzott szavával, a szesz is fűti a hangulatot. A házigazda karvalyarcával, potrohos testével meglepő fürgén jár körbe, egy pillanatra leül minden vendége mellé, arcán felvillan valami kenetes mosoly, mellyel mintha azt igyekeznék kifejezni: látjátok, micsoda remek dolgot varázsoltam most elétek! A házigazda maga is gyártó, producer, tehát valójában Tamásnak versenytársa lenne, de ki gondolna erre a fényűző villa világában, amikor mindenki ismeri Tamás küzdelmes sorsát, hatalmas harcait, szegénységét.

Aki úgy ismeri az emberek hangulatát, mint a házigazda, az nem sokat kockáztat akkor, amikor bemutatja Tamásnak úgyszólván kilopott pusztafilmjét. Úgy válogatta össze ennek a vasárnap délutánnak közönségét, hogy előre tudja: hogyan fogadja majd Tamás alkotását a szép szőke színésznő, a rettegett, mindig valami tökéletes után sóvárgó filmkritikus, s az épp itt időző angol filmkölcsönző. A házigazda lent él a földön, egyetlen adott pillanatban megsejti valamennyi vendégének érzéseit, s ő maga is így, a külső siker szemszögéből fogadja Tamás alkotását. De ahogy peregnek a méterek - a lélegzetekből érzi: nő a feszültség. Kissé túl széles talán az „expozíció”, mintha nagyon sok lenne a filmen felvonuló állatkép benne, ahogy kiscsirke, gólya, sasmadár után birkák, kecskék, marha, majd ló vak élete hullámzik majdnem észrevétlenül egymásba. Az első alak, aki megjelenik, beszélni kezd, hirtelen tapsot kap: Imre. Majd jön a szép hangú bojtár, a kondás furulyajátékával, megszólalnak a puszta kórusai, az orkeszter egyre erősödő ritmussal kíséri a kitörő pusztai vihart... Ez a vihar olyan csodálatos, a félelmes égiháború majdnem fekete képei, a villámok játéka, a menekülő ménes: a házigazda most érzi azt a feszültséget, amely eltölti, átlendíti az elragadtatás partjaira legtöbb vendégét. Valami új, elemi erejű bontakozik ki a képekből, olyan őszinteséggel, olyan természetességgel, mint amilyenre legtöbbjük emlékezete szerint még eddig nem volt példa soha.

Először csak a kislámpákat gyújtják meg, hogy ne legyen bántó a csillárok egyszerre kibontakozó fényözöne. Tamás ott áll, sápadtan, megrendülve, s most mindenki felé megy, kezét rázzák, a szép szőke színésznő szemében könny, a kritikus nem lép ki az ajtón szokása szerint, hanem néhány gyors, pattogó kérdést tesz fel Tamásnak, két foga közt odaveti, holnap szeretne négyszemközt beszélni vele, egy perc, s már feljegyzi noteszébe, kezet szorít a házigazdával, s habozik egy pillanatig, majd annyit mond: „nagyszerű”. Ezzel eldőlt az este sorsa: a legfőbb szakértő meghajtotta Tamás előtt zászlaját. Olyan meleg, különös pillanat, amikor a házigazda bemegy a kisszobába, ahol Imre már elbóbiskolt, megsimogatja, néhány tört magyar szóval kézen fogja, s kivezeti legkisebb vendégét.

Mindenki megismeri Imrét, persze, s a valóság világában a kisfiú ragyogó arca, csillogó szeme, szép növése, kedves esetlensége egyszerre mindenkit lenyűgöz. A színésznő kérdi - el tudná-e mondani még egyszer a német prológust? Imre egy percet kér, míg újból átfutja a papírlapot, s most már büszkén, biztosan, csepp félelem nélkül rákezd a májne dámen und herrenre.

Játék és sors keveredik egymással. E kényelmes, fényűző Bécs melletti villában dőlhet el nemcsak egy film, de egy ember sorsa is. Ha tart még a feszültség, ha a hatás nem foszlik szét a következő percek alatt: innen indulhat ki a nemzetközi siker. De ebben a percben még mindezt nem lehet tudni. A házigazda óvatosan vizsgálja vendégei arcát: nem akarja percre sem terhelni őket azzal, hogy kellemes szórakozásukat megzavarja valamilyen komoly, lényegbevágó beszélgetés.

Egy száraz arcú, táskás szemű angol feláll. Karonfogja Tamást, átsétálnak a szomszédos télikertbe. Az idegen szórakozottan csipegeti a pálmalevelek hegyes végét, sokat krákog, jeges italt iszik, elgondolkodva mondja:

- Londonban...

Ez nagyon-nagyon sokat jelent. A krákogás megismétlődik. Tamás hallgat. A rekedt hang újból megszólal.

- Lekötném a Brit Birodalomra... természetesen az Egyesült Államok külön...

- Van-e feltétele?

- Jöjjön Londonba a kisfiúval.

- A gyereket itt akartam iskolába adni.

- Angliában is vannak iskolák. Többet ér, ha angol formájú embert farag belőle. Ha ugyan...

- Mire gondol?

- Ha ugyan boldogabb lesz így, mint ahogy volt... amikor a lova hátán járta a pusztát. Szép film volt. Nem nagy üzlet... nem nagy üzlet... nem ígérem önnek. De szép film... szép film… Ilyennek is kell lenni. Megveszem.

Kortyol. Visszamennek a szobába. A házigazda egy villanással felméri Tamás arcát. Mégsem volt hiába a mai bemutató. Nem tartozik semmivel sem Tamásnak, nem üzletbarátja. Mégis, úgy érzi: ma jobban esik vacsorája, ha szokott önteltségével elmondhatja klubjában: segített egy fiatalon!

Félóra múlva felkerekednek. A házigazda operai páholyát kínálja, s Imre, aki még soha nem volt színházban - ott ül egy magas, pirosbársony lócán, magasan, mellette Tamás, elöl a szép szőke színésznő, az angol filmember és a házigazda. Minden leírhatatlanul, nyugtalanítóan szép így is, míg szét nem megy a függöny. Tamás néhány gyors, odavetett szóval mondja, hogy majd vándorkomédiások fognak jönni, s ezeknél az embereknél életük és hivatásuk úgy olvad össze, hogy a kettőt csak akkor választja szét végzetük, ha valamilyen nagy tragédia következik. Ezt egyszerű szavakkal, a darab példájával mondja, s Imre már nevet az éneklő, ágáló bohócon, aki szájtáti falubeliek közt űzi játékát. Megérti: látja, ezek másféle parasztok, másféle falu, másféle bohócok, mint amilyeneket megszokott, de nyomon kísérheti sorsukat, megérti, miféle alakok ágálnak a színpadon. A különös az, hogy mind csak énekelnek. A zene tetszik. Ahogy erősödik és halkul, ahogy kíséri a szereplők minden szavát, szebb is, mintha csak egyszerűen beszélnének, olyan szóval, amit ő amúgy sem ért. Tamás néha-néha lehajol hozzá, halkan magyaráz valamit. A szőke asszony hátrafordul, bájosan, játékosan nevet, s csokoládét kínál felé. Már tudja, hogyan kell mindent megköszönni, s igyekszik nagy kínnal németül kifejezni azt a gyönyörűséget, amit most itt érez.

Alapjában már - úgy érzi - senki sem törődik sem Tamás filmjével, sem a délutánnal. Pereg a Bajazzók tragikus sorsa, a színésznő operai kollégáinak játékát kifogásolja, az angol filmember, Imre látja, lehunyja szemét, mélyen, egyenletesen lélegzik, bizonyára elszunnyadt. A zene ereje riasztja fel, előrehajlik, látcsövébe néz, csóválja fejét.

- Szép játék! Az egészet így, ahogy van, le kellene filmezni. Ha kicsit jobban játszanának, el lehetne adni az egész világon. A bécsi opera...

Így ér minden egyszer véget. A közönség már áll és tapsol, míg lemegy a vasfüggöny, s kis ablak nyílik, melynek kivágásában egymás után jelennek meg a szereplők. Tamás Imre vállára teszi kezét. A kisfiú meghajlik, ropogtatja a Guten Abendet.

Egy perc, kint vannak a szemerkélő novemberi bécsi éjszakában.

Nincs messze a szálló, Tamás felhajtja gallérját, a sált körülköti nyakán. Szép lassú lépésekkel elindulnak a híres nagykörúton, melyről egyre inkább elritkulnak a vasárnap esti járókelők.

*

Mint az álom, tele nyugtalansággal. Újból csomagolni, újból egy másik pályaudvar, nem az, amelyen megjöttek. Új nyelvek, új formájú vasúti kocsik, egyre díszesebbek, kékek, barnák, aranycirádásak. Tamás mintha vidámabb lenne. Kedvesen kér helyet az útitársaktól, Imre hallja, hogy kétféle külön nyelven, mindenkivel, aki bent ül a fülkében, saját nyelvén beszél. Csak akkor csodálkoznak, amikor valami furcsa, soha nem hallott szóval fordul Imréhez, s a kisfiú ugyanezen a nyelven felel.

Egy éjszaka telik el újból az utazással. De most nem érzi olyan keserűnek a mozdony füstjét, mintha a vonat zakatolása is szelídebb lenne. „Villanyvontatás", mondja Tamás, s számolja, ha sehol nem állnak már meg - mikor érhetnek Londonba.

Imre még bedob egy képeslapot az egyik kocsi nyitott postaládájába. Olyan hihetetlen, hogy a hasítékba, mely fölött levél vagyon festve - csak beleveti a bélyeges kártyát, s ezt valamikor, valahol megkapja a pusztán a számadó. Miért írta? Búcsú ez? Elköszönt-e illendően valamennyiüktől? Meg aztán: látni fogják-e valahol, valamikor a pusztai emberek, hogy hogyan játszottak ők a filmen, milyen volt a végtelen világ körülöttük, úgy, ahogy, a lencse elleste? Erre gondol, míg áll Tamás a vonat ajtajában. Még néhány perc, nem fütyülnek, nincs semmi hangos jel. Felemelnek itt és ott egy-egy tárcsát, maga mögött hagy egy várost, amelyet nem ismer.

Így utaznak, bele a végtelen éjszakába, melynek mintha nem lenne sem eleje, sem vége. Egy pályaudvaron hosszabban állnak. Itt egyenruhás másféle katonák jönnek be, megint másféle nyelven beszélnek, megnézik Imrét, forgatnak egy kis könyvecskét, amiről már tudja, úgy hívják: útlevél, ráteszik kezüket bőröndjére, de nem kell felnyitnia, az egyik mond valamit, a többi nevet, kimentében kedvesen, apásan megsimogatja Imre fejét. Tamás is nevet. Kinéz. Egy órát lát. Úgy áll az óra, hogy két számlapja van, belülről úgy világítva, hogy messze-messze lehessen látni a mutatók játékát. De lám, az egyik hajnali egyet, a másik pont éjfélt mutat.

- Ez a bázeli óra, Imre. Újból kell igazítanod az órádat, ez már nyugati időszámítás, ami most következik.

Ez az első titok, nyugat kapujában: miért van itt másféle idő, mint egy lépéssel visszafelé? De nem mer kérdezősködni, s különben is, minden olyan idegen, félelmes, az emberek nagy torlódásában, ahol mindenki olyan nyelven beszél, amiből egyetlen szót sem ért. Itt igazán elveszne, ha Tamás leszállna, s elindulna nélküle a vonat. Épp ezért szorosan nyomában, ösztönével kapaszkodva bele... ha lemaradnak, legalább Tamással együtt legyen. A férfi észreveszi.

- Félsz?

Lehajtja fejét.

- Most igen. Nem tudom, merre járok. Nem tudom mi van velem.

A férfi útikönyvet vesz elő. Piros táblájának visszáján térkép.

- Érted-e a térképet?

Már látott ilyent, az iskolában, de ott hatalmas volt, falon lógott, s a fiúknak valójában az az érzésük volt, hogy ez is csak olyan levegőből való dolog, mint a számtanpélda, tudományos emberek találták ki a gyerekek kínzására.

Tamás ujja kúszik a térkép színes kockáin. „Most itt vagyunk, a svájci határon. Egy lépéssel tovább - Franciaország. Ha innen is kijutunk, jön egy ország - Belgium a neve. Annak a partján beszállunk egy hajóba, átmegyünk a keskeny tengeren."

... Átmenni a tengeren. Reggel olyan ködben érkeznek a tengerpartra, hogy nem lehet tudni, hol végződik a föld, hol kezdődik a víz. Pedig a tengerre minden ember kíváncsi, még a pusztán is, ha valami végtelenről beszélnek, úgy mondják: a tenger... De itt ködgomolyagban vész el minden, az autók reflektorokkal közlekednek, dudák, szirénák szórnak nyugtalan rikoltással, ismeretlen fehér madarak csapnak le az átható, tejszerű világból, amint vijjogva prédát keresnek.

Átmenni a tengeren. Nem nagy út, de ha viharos a Csatorna, a hajónak küzdeni kell az árral, s olyankor az utasok nagy utazások minden baját is elszenvedhetik. De most nem háborog a „La Manche", Imre inkább csak a gépek remegését érzi s valami enyhe himbálást, mely ide-oda dönti, inkább álmos lesz tőle, minduntalan leragad a szeme. A korláthoz támaszkodva egészen idegenforma emberek állnak. Egy heverőszéken, pokrócba burkolva, lehunyt szemmel egy fekete arc, semmi más. Apró, kemény lépésű, ferde szemű ember áll egyik ajtónyílásban. „Japán", mondja Tamás. Mintha az egész világ lassan idegyűlne erre a hajóra; mindenki beszél, mindenki más, idegen szóval, senki ügyet sem vet a férfira és a kisfiúra, akik állnak a fehér oszlopos korlátnál, s nézik a gomolygó, ködből font tejszerű vizet.

Már jócskán benne haladnak a tengerben, amikor a nap mintha győzelmesen kezdene megküzdeni a vízből s levegőből áradó párákkal, s a sugarak bontani kezdik a ködöt. Lassan mintha felszállna, karnyújtásnyira a hajótól, itt-ott foltok támadnak, rések, ahol csíkosan fut le a napsugár. Egyre erőtlenebb a köd, egyre élénkebb a napsugár. Mind több és több ember gyűlik a korlátokhoz, a szenvedők is kimásznak a nyugágyakból, lentről, a kabinokból előjönnek, amikor már nemsokára közeledhetnek az angol partok felé, kisüt a bágyadt, őszi napsugár.

Most látja először a maga teljes szépségében a tengeri panorámát. Különös halak ugranak fel, a fehér madarak vijjogva követik a hajót, nem is olyan nagyon messze - másik hajó kéménye füstöl, a látóhatár szélét fehér vitorlák keresztezik: halászhajók, mondja Tamás. Az utasoknak forró levest kínálnak csészékből s hozzá apró kenyereket, tetejükön mindenféle furcsaság, vágott fű, halak, kocsonyás ételek... Tamás keze kinyúlik:... Ott!

Először csak olyan lilásfehéres sziklahátat lát, mely mint valami kardpenge hasít bele a tenger s a levegő testébe, de aztán látni: ezek nem is olyan alacsony hegyek, sziklás fehéres partjukat iszonyú erővel ostromolja a tenger. A hullámok mennydörgésszerű zaja átharsogja a gépek dübörgését, minden egyszerűen csodálatos s félelmes: megelevenedik a hajó, kis motorcsónak száguld el, majd megáll, kiszáll belőle egy tengeri ember, feljön hágcsón a fedélzetre, egyenesen a kormányos fülkéje felé tart, és ott maga veszi kezébe a nagy kereket. Mert már mindezt megtanulta Imre, ahogy mutogatja rendről rendre Tamás. Ki a kapitány, ki a hajóstiszt, mi dolga lehet a kormányosnak. Fürge, hajlékony alakja bekémlel az ajtónyílásokba, rámosolyodik a rosszkedvű tengerészre, mire az visszanevet rá, vállára teszi iszonyú kezét. Imre állja, büszkén, feszített mellel, a tengerész néz a fiúra. Látja, idegen, mert nem szól semmit, csak állja a nyomást. A matróz szeme Tamásra siklik, mormolja:

- Itt is megállná ez a gyerek a helyét!

Mindenki kikötésre készül Dover sziklái láttára. Imre arra gondol, egy ilyen tengerész talán annyiszor járhatta meg ezt az utat, annyiszor szaladt hajója a két part között, mint ahogy a számadó tereli a ménest, gondozza a tavaszi vásártól az őszi vásárig. S mégis, mintha mind megélénkülnének, amikor előtörnek a levegőből a lilásfehér sziklák, egyre sűrűbb lesz a hajók rajzása, csónakok, bárkák haladnak közel hozzájuk, mindenféle színes jelek gyúlnak ki, alusznak el, otromba imbolygó alkotmányok jelzik a vízbe rótt utat, már megtanulta: bója a nevük. Tekintete fürgén követi a csíkos testű útjelzőket, nézi, hogy fordul be a hajó ezeken a tekervényes vízösvényeken keresztül. Egyre mennydörgőbb lesz a megtörő hullámok játéka a part sziklaperemén. De már nem néz senki a tengeri tájra, nem etet senki fehér sirályt. Az érkezés láza újból elragadja azokat, akik a szigetországba jönnek a szárazföldről. A mélységekből feljönnek a szenvedők: karikás szemük, sápadtságuk, botorkálásuk elárulja, hogy a többinél rosszabbul viselték el az átkelést.

Így érnek partot. Egy épületbe kell bemenni minden érkezőnek, ahol egymás után kerülnek egy magas széken ülő, az utasoktól korláttal elválasztott kékruhás, aranyzsinóros ember elé. Nagyon csendesen beszél, szeme fáradtan pislog, néha mosolyog, keze egy lendítésével mutatja az irányt. Talán már hárman is állnak féloldalt az utasok tömegéből, ezek lehetnek azok, akiknél valami nincsen egészen rendben. Most reájuk kerül a sor. Tamás beszél néhány szót, Imrére mutatva, kinyitja az útleveleket. A kékruhás figyelmesen megnézi, átlapozza, visszaadja, s mond valamit - egyenesen Imrének.

- Beléphet, fiam, Angliába!

Néz a fiú után egy pillanatra, míg el nem tűnnek az emberösvényben, s már nyújtja ki kezét új ember sorsa, új papírok, új végzetek felé.

Kint állnak, szabadon, Angliában. Egy kis kocsi áll mellettük, fehér köntösű lány mellette, leemelt két vastag csészét, megnyit egy csapot, s valami forró ömlik ki belőle, a másik kis csapon - úgy látja - tej. Tea és tej elkeveredik a csészében, egy tálon csillámló, zömök kis cukorkák, egészen mások, mint odahaza: Tamás néhány szemet tesz Imre teájába, ő maga csak úgy keserűen issza. Nevet.

- Kóstold meg, Imre, ez lesz a mindennapi italod.

Ilyenféle teát még sohasem ivott. Még nem tudja, szereti-e vagy sem... fanyar is, édes is, tejízű és mégsem... Ahogy otthon kapott nagy köcsögnyi tejet, csak érte kellett menni a gulyásszállásra s megmelegítette, ha hideg volt a reggel, s amúgy langyosan, ha még kedve volt egy helyben hevergélni. Ez lesz ezentúl mindennapi itala, mondja magában Tamás szavát. Jó-e? Furcsa, fanyar melegség járja át, jólesik a didergető fedélzeti szél után.

Itt megint másféle vasutak vannak. Mindenkinek széke külön, amit forgatni is lehet. Egy csengőgomb is, mindegyik ülés mellett. Az egyik útitárs megnyomja a gombot. Egy perc múlva fehér kabátos ember jön be tálcával, valamit mond neki, percek megint, s teli tálcával jön be a fehér kabátos, mindenféle apró kannák rajta, s letakart ezüsttál alól sistereg valami étel, amikor az útitárs leemeli a födőt: látja, lapos testű, kirántott, olajos szagú hal, olyan hal, amiről csak a mesében lehet hallani - lapos orrú, idomtalan, elnyúló uszonyú. Az úr citromot cseppent rá, tölt a csészéjébe, egyszerre kortyolja a keserű teát, s falja az olajos testű forró halat.

Tamás valamilyen írásba mélyed, Imrének ideje van így kinézni a tájba, mely elrohant a ringó, majdnem zajtalan vonat mellett. A füvet látja. Odahaza, novemberben már hol látni ilyen eleven, csodálatosan zöld füvet. Itt-ott marhákat lát, tarka, piros foltú, szép, erős állatokat. Ez nagyon jó, ezek ismerősök, ebben az országban is terelnek hát marhát... amott birkanyáj. Ilyen szép birkákat nem látott még soha. De a kondásnak, lám, másfajta a kutyája. Nem olyan apró vakkanós puli, magas testű, lógó szőrű, hosszú fejű állat, csak éppen ennek is fehér a bundája.

Valahogy megnyugszik. Hazait látott. Ez jó, kedves megemlékezés, mert egyébként kicsit fojtogatja szemét a könny: egyre messzebbre kerül a hazájától, egyre távolabb... Már nem is tudja, hányadik országban jár. És Tamás is mind csak más mindennel törődik, nem szól neki, nem mutatja a világ csodáit. Durcás lesz. Nem is kell: mindenre majd ő maga rájön. Nincs senkire sem szüksége itt... Így áll a folyosó ablakánál. Mellette egy idősebb úr áll, pipájával bajlódik. De milyen más ez a pipa! Úgy tudta, ez csak szegény emberek öröme, mint amilyen kondás, kisebbik gazda, kocsis. Amelyiknek már valamivel jobban megy sora, szivart húz elő vasárnap, máskor meg olcsó dohányt sodor be a vékony, zizegő papírlapocskába. Ez az úr tömködi, szurkálja, fortyogtatja szerszámát, figyelemmel kukucskál be rajta, szelelteti. Imrét egészen elbűvöli ez a körülményes művelet, az úr is észreveszi ezt az érdeklődést, valamit mond neki. Imre rámosolyog, csóválja fejét. Az úr benéz a kocsi belsejébe, látja Tamást, amint felkel. Beszédbe elegyednek. Imre érzi, most őróla folyik a szó. Nagyon fontos személyiségnek érzi magát egyszerre. Tamás sem bánhat most vele rosszul, igenis, figyelnie kell rá, mi történik vele. Nem hagyhatja csak úgy magára.

Az úr csóválja fejét. Mond valamit megint. Furcsa módon Imre úgy érzi, hogy ez az úr olyan tanítóféle, ezt már a gyerek megérzi abból, hogyan közeledik hozzá, meg hogy egyszerűen: a gyerek érdekli. Végül az úr előhúzza tárcáját. Kis papírlapot ad át Tamásnak. Tamás meghajlik, elteszi a saját tárcájába. Most ő is rágyújt. Két ember áll egymás mellett az ablakban, s Imre megint úgy érzi, vele nem törődik többé már senki sem. Bemegy a kocsiba, leül a hetes székre, mely most az egyetlen, ami az övé ebben a nagy, ismeretlen országban. Akárhogy viaskodik ellene, egyszerre csak érzi: könny buggyan elő szeméből, s hiába törülgeti keze fejével, a könnyek csak szivárognak élő…

Tamás bejön, mintha mit sem venne észre, ő is megnyomja a csengőgombot. Bejön a fehér kabátos, mond neki valamit. Alig telik bele pár perc, már megint itt a tele tálca. Imre elé tesznek jókora rántottát, melybe mintha olyan húsdarabok is keverednének. Ez enyhít valamit a lélek bánatán. Nagyot sóhajt, úgy fordul, hogy ne lássa Tamás az arcán a könnymaszat formálta csíkot. Villával már nagyon is tud bánni, de még nem tudja, milyen az angol kenyér. Barnás, vékony karikájú, nincs benne köménymag. De azért jóízű. Megint sóhajt, hogy Tamás is hallja. Aztán megadja magát a sorsának, s nekikezd az első igazi hemendegsznek.

A város, amikor megérkeznek Londonba, nem is olyan nagy, mint ahogy elképzelte, amikor Tamás azt mondta neki: ebben a Londonban majdnem annyi ember lakik, mint egész Magyarországon. Mert itt is csak olyan házak vannak a pályaudvar környékén, mint Pesten, s az embereknek nincs másféle arcuk, mint odahaza. De ahogy kikanyarodik a kocsi a nagy utcára - egyszerre annyi autót lát, mint ahogy azt álmaiban sem képzelhette volna el. Sor sor mellett, egyik sorban csupa emeletes autóbusz halad, pirosak, kékek, sárgák, ahogy tarkállanak a maguk fehérre jelzett pályáján, s mellettük mintha törpék lennének a gépkocsik, bármekkorák is, mintha hangyák lennének, s sietősen vinnék valamerre apró terhüket.

Az ég borús, apró szemek szitálnak, de nem megy senki esernyő alatt. Sok embernek fénylő, áttetsző köpenye van, bizonyosan ez védi a nedvességtől. Igen... most nő ijesztőre a város. Olyan nagyra, ahogy azt el sem lehetne képzelni. Nem mintha a házak olyan magasak lennének, de minden megelevenedik, mozog... mintha az a végeláthatatlan autóbuszsor maga is megelevenedő házak rengetege lenne, amint az utcák egészben felpattannak, s elindulnak maguknak jobb hazát keresni.

Valamikor egyszer megérkeznek. Már ismeri a szállodákat, ezek nagyjából mindenütt egyformák. Köténves emberek jönnek ki, kinyitják a kocsi ajtaját, kikapkodják a poggyászt, a vendég mond valamit, majd odamegy egy félkörű padféléhez, melyben belül kékruhás, aranygombos emberek körmölnek s telefonálnak. Felcsapnak egy könyvet, bevezetnek valamit,

kulcsot kínálnak vagy papírlapot. Utána megindul a köténves, beteszi a bőröndöket egy liftbe, s az megy-megy felfelé, valahol megáll, kinyitnak egy szobaajtót, s bent vannak egy térségben, mely ezentúl már az ő otthonuk. Egy pillanat, becsukódik az ajtó. Tamás előveszi a kulcsot, kinyitja a koffereket. Most rendezkedhetnek, lassan betelnek a szekrényfiókok, kiakasztja a ruhákat sokat utazott ember biztonságával. Csak annyit mond Imrének: igyekezzék ő is ugyanezt tenni. Majdnem szigorú, ahogy rendelkezik. De Imre látja, a szeme sarkában ott bujkál a nevetés, amikor látja a serénykedő kicsit ijedt fiút.

8.

Az első napok forgatagára már alig emlékszik. A város olyan hatalmas, úgy lélegzik, tele tüdővel: ha Pesten már fullasztotta a benzinszag, itt olyan, mintha valamilyen szörnyű pálinkától kellene folyton-folyton lerészegednie. A mérhetetlen tömegű autósor vigasztalanul váltja egymást, soha nincs rés, sorban haladnak a termetes, tetős autóbuszok, százszínű magánkocsik. Délelőtt egy hatalmas parkba viszi a fiút Tamás. Itt csodálatosan zöld még minden, a fű olyan, mintha idefestették volna. Egy kisfiú szobrához érnek. A szobor körül gyermekjátszótér van, a kisfiú körül - a szobor talpából kifaragva mindenféle apró állat, amint szinte odabújnak a kisfiúhoz, akinek Peter Pan volt a mesében a neve.

S egyszerre lódobogást hall. Ó, ezt álmában is, mindig is észreveszi, ha már nagyon-nagyon messziről, de lovas közelít. Felneszel: ebben a hatalmas városban egyetlen lovat sem látott már napok óta, pedig szeme keresi, s jó lenne... ha akármilyen öreg igavonót is felfedezne... mint barátját a rengetegben. S most hárman is jönnek lóháton, két férfi s középen egy hölgy, furcsa ruhákban, keménykalappal, a hölgy oldalt üli asszonynyeregben a lovat, lassan, meggondoltan ügetnek csodálatos paripákon, amelyekhez foghatót még nem látott a kisfiú. Ez a legszebb, a három ló, az almáspej, a barna s egy majdnem egészen fekete, csillaggal homlokán. Sóhajtva nézi őket, az az érzése, mindent odaadna ebben a pillanatban, ha felülhetne valamelyik hátára, s fülébe súghatná a paripának: Csillag... Csillagom...

Tamás egy padhoz sétál vele, nem messze a kisfiú szobrától.

- Most maradj itt, sétálj, a szobor irányjelző lesz számodra. Tégy, amit akarsz. Két óra múlva visszajövök. Itt foglak keresni, utána elmegyünk ebédelni. Okosabb, ha itt ülsz, mint bent a szobában. Ha esni kezdene az eső, vedd fel a köpenyedet.

Ez olyan szép két óra, amikor őgyeleg, nem kérdez tőle senki semmit, figyeli a gyermekeket, a kis tóra leszálló madarakat, minden új és mégis ismerős. A madarak... ahogy a környékbeliek etetik őket, egy árus átlátszó papírú kis zacskókban eleséget kínál, a madarak hangos csiviteléssel követelik egyre inkább, a gyerekek nevetnek, de mégis valamilyen méltósággal jönnek-mennek, nem verekednek, mint odahaza. Itt a fűvön is lehet járni, de a gyerekek nem tiporják le, hanem mennek, szaladnak rajta, könnyű lábbal, s kisasszonyok ülnek a padokon, alig törődnek a gyerekekkel, mert azoknak nincs is semmi bajuk.

Lehet, kicsit elszunnyad a padon, majd megint arra megy, amerre a lovasokat látta. Most már legalább tucatnyi paripa s lovas üget tempósan fel és le. Imre tűnődik, mit csinálhatnak itt, miért szaladnak fel-alá, minden cél nélkül. Csak azért, hogy lovagoljanak? Azért öltöztek fel ilyen szépen a hölgyek és urak? Ha egymással szembe jönnek, a férfiak megemelik keménykalapjukat, a hölgyek bólintanak. Az egész olyan, mintha színházban látná... nem is olyan, mint a valóság.

Tamás valamivel hamarább jön vissza, mint ahogy megbeszélték. Imre már ismeri annyira az arcát, hogy lássa rajta: ma jókedvű. Fütyörész, ezt még soha nem hallotta... Nem szól semmit. Kivesz egy tábla csokoládét, odakínálja Imrének.

- Tedd el, annyit egyél belőle, amennyi jólesik.

Egy vendéglőfélébe mennek, amelyben állva ebédelnek az emberek. Egy pohár méregbarna sört rendel magának világosat a kisfiúnak, egy tányérra mindenféle kenyérkéket tesznek, ezeknek tetején is furcsa ételek virítanak. Néhány harapás, kész az ebéd, még feketét iszik Tamás. „Megkóstolod?" Imre dacosan int fejével: még csak kisfiú, nem kell neki ez a keserű, fekete ital.

Megindulnak. Tamás is szeret kószálni az utcán, s ez a sugárút, melyről Imre már tudja, hogy Oxfordstreet a neve - olyan, mintha soha-soha nem akarna véget érni. Mindenütt kirakatok, ezer látnivaló, színek és formák végtelen sokasága. Ha nem lenne kényelmes a cipője - gondolja -, most bizonyára fájna a lába, ennyi gyaloglás után. De mégiscsak befordulnak egy bal oldali kis utcába, s egyszerre egy termetes, szép épület előtt találja magát. Itt is park van előtte, mint annyi helyen ebben a városban.

- Ez a világnak egyik legnagyobb múzeuma, Imre. Úgy hívják, hogy British Museum: ide fogunk bemenni. Azért is, hogy lássad, de nekem valamit itt meg kell néznem. Oda megyünk, ahol idegen, távoli népeknek mindenféle tárgyait, egész életüket állították ki. Arról van szó, hogy talán el kell majd mennem egy távoli szigetre egy film felvételére, s most meg akarom itt magamnak nézni ezeknek az embereknek a világát. Érted?

- Messze van ez a sziget? Mi a neve?

- Majd látni fogod, van itt egy nagy térkép, megmutatom. Ázsiában. Szumátra a neve. Hirtelen nem tudom, de lehet akkora, mint Magyarország. Mindenféle népek laknak benne, még egészen vadak, majdnem ismeretlen őserdőkben, s máshol meg egészen úgy élnek... talán még jobban, mint ahogy mi, mert ezen a szigeten igen nagy a bőség, jó esztendőkben minden megterem. A hollandusoké, az övék a sziget. Persze, másfajta törzsek is élnek ott, de most a malájokat nézem meg, mert ez a nép nemcsak ezen az egy szigeten él, hanem a környező többi nagy szigetet is benépesítette s a környező szárazföldet.

- Elmegy, Tamás bácsi?

- Édes fiam, ez még nagyon-nagyon messzi dolog. De ma beszélgettem azzal az emberrel, akivel már Bécsben találkoztunk. Minden eléggé jól megy. Tudod, ha az ember filmet csinál - amíg benne él, olyan, mintha soha az életben mással már nem is törődne. Amikor kész van - akkor pedig menekülni szeretne tőle, előre, előre - valami egészen más, ismeretlen felé. Látod, nekem még a régi filmmel van ezer dolgom, sikerült végre elintéznem, hogy itt megvegyék. S már arra gondolok, amit ezután fogok csinálni, aminek még a terve sincs meg, s mégis ebben a pillanatban jobban érdekel, mint az, ami a hátam mögött van.

- Itt adni fogják a filmet?

- Három hónap múlva. Sikerült... látod, mégsem volt hiábavaló az a bécsi kirándulás. Az nagyon sok mindent megkönnyített. Egyébként, Imre, emlékszel arra az úrra, akivel a vonaton találkoztunk?

- Olyan kedvesforma volt, s a végén meg is mondta, hogy hívják és hol lakik a városban?

- Voltam ma nála is. Miattad. Neked meg kell értened, Imre, hogy nem azért hoztalak ide ki magammal, hogy a kisinasom légy, s hogy ne tanulj semmit... Ugye, te is akarsz tanulni?

- Szerettem... de akkor, amikor kijártam az ötödiket...

- Tudom, Imre... nem a te hibád volt, nem is az apádé. Az az útitárs a vonaton... tanár, inkább igazgatóféle. Neki magának van egy iskolája. Kicsit távolabb a város belsejétől, de még mindig Londonban. Felvesz az iskolájába. Van neki olyan csoportja, ahol azok a fiúk vannak, akik még nem tudnak angolul. Előbb el kellett intéznem a film dolgát, mert addig magam sem tudtam, hányadán vagyok. Ma megtehetem. Beadlak abba az iskolába, ha neked is tetszik. Hétközben ott vagy, bentlakónak, szombat déltől hétfő reggelig, ha itt vagyok, velem lehetsz.

- És én ott megtanulom ezt a nyelvet, Tamás bácsi? Ha csupa olyan fiú van, aki nem tud? Hogy tanulom meg tőlük?

- Persze, hogy vannak angol fiúk is köztük, de itt nem esik senkinek baja, nem csúfolják, ha nem tud még egészen tökéletesen. Fél esztendő alatt neked egész folyékonyan kell beszélned, s egy év múlva már észre sem szabad venni, hogy nem ez az anyanyelved. Ezt nem én mondtam, hanem ez az igazgató. Ez pedig igen nagy dolog. De ma nem akarok többet ezzel foglalkozni. Bemegyünk a múzeumba, utána választunk egy jó mozit, amit én sem láttam, rendesen vacsorálunk. Holnap kimegyünk az iskolába, Imre.

Ekkora épület talán nincs is a világon. Imre már szeretne leülni valahová, kifáradt a végtelen lépcsőkön fel-le, folyosókon át vezető vándorlásban. Szobor, kép, oszlop, olyan rengeteg, hogy már nem is tudja, mi az, amit lát. Tamás is el-eltéved, pedig maga is keres valamit. De mégis mindenütt meg kell állni, nem tud továbbmenni. Az egyik hatalmas teremben óriás szobortöredékek meg épületfélék állnak: mintha csak véletlenül dobálták volna őket ide.

- Látod, Imre, ez egyike volt a legnagyobb tudományos vétkeknek. Athénből, a legszebb görög templomból hordta el ezeket a szoborféléket vagy száz esztendeje egy angol nagyúr. Hajóra rakatta és idehozta. A templomot Parthenonnak hívták - két és fél ezer évig díszítette mindez Athént... most csupasz a Parthenon.

- Már olyan régen ilyen szépet tudtak csinálni az emberek?

- Egyiptomban még sokkal régebben... mondjuk, ötezer éve, s még ennél is sokkalta régibb kultúrákat kezdünk ismerni. Hogy mi az a kultúra, Imre? Tudod, nemcsak a királyok cserélgették egymást, de a népek is, látszólag eltűntek, beolvadtak a másikba, vagy kipusztultak, átadták egymásnak mégis, ameddig jutottak, amit tudtak. S különös, hogy nagyon gyakran a hódító vette át a legyőzöttől szokásait, tudományát, néha még a nyelvét is. Majd mindezt megtanulod magad is, Imre. De soha ne felejtsd el, hogy mit tettek az athéni Parthenonnal.

Folyosók, lépcsők, udvarok. Végre Tamás is megtalálja, amit keres. Ebben az épületszárnyban már egészen más világok fogadják a látogatót. Mintha távoli földrészek, vadon élő törzsek telepedtek volna egy órára ide. Sátrak emelkednek, fatörzsből vájt csónakok orra kunkorodik, színes korsók, fazekak a lándzsaszerű póznák tetején, üveg mögött egész embercsoportok, férfiak halásznak, asszonyok ülnek gólyalábra állított kunyhóik tornácán, s valami kenyérfélét dagasztanak, vagy fonnak. Egyetlen fehér arc sem tekint feléjük. Sárgásbarnák, vörösesek, dohányszínűek, vagy feketék. Csak éppen mindnek, milyen furcsa, hogy ez tűnik fel először - fekete, gombszerű a szeme. Azoknak is ilyen, akik valóban élnek s nincsenek viaszból?

A látogatók közt is sok a fehér közt a színes ember. Két néger áll mellettük, az egyik világosszürkében, másik kékben, táskát szorítanak hónuk alá, csillog szemük, jegyeznek, senki meg sem nézi őket, sebesen beszélnek egymással. Mosolyognak, mutatnak valamit. A szomszéd szobából két sárga ember jön ki, ezekről már tudja, hogy japánok vagy kínaiak. Hirtelen nőtt, nyurga, igen vékony nyakú, gyapjas hajú sötétbarna ember megy át a termen, parányi szakálla az álla alatt, kétszer is keresztülkötve a sál a testén. Meglöki Tamást.

- Miféle szerzet?

- Úgy hívják... ethiop... más néven abesszíniai. Ezek Afrikában élnek, annak északi s inkább keleti részén. Ott most nagy nyugtalanságok vannak. Az olaszok meg akarják ezt a független országot hódítani. Ezért is vált két részre a világ. Majd beszélek neked egyszer róla... ezt is megnézheted a térképen... látod: Abyssinia... itt, a nagy térképen. Itt laknak... De én nem ezt keresem...

Egy külön nagy terem az, ahová Tamás beveszi magát. Itt minden olyan szeszélyes, aranytarka vonalak, nagyhasú köldökös bálványkép, hajlott, karcsú oszlopokra támaszkodó különös, színes templomok, ez van a terem közepén. Az egyes üvegszekrényekben ezerféle tárgy, gyönyörű edények, csuprok és tálcák, apró szobrok, pipák, játékszerek. A másik hatalmas tárlóban fegyverek. Imre nem tud elszakadni tőle: a rövid görbe kard, a hosszú csövű, gyöngyházzal kirakott puskák, szépmívű íj, háncsfonatos dárda, majdnem sarlószerű kés, kerek pajzs, egy parittya simára faragott kővel, szalmapáncél, bőrpáncél, ezüstpáncél, mindje más és más cirádákkal, közöttük megint az a hasas szomorú isten, amint néz előre, s köldökéből drágakő fityeg.

Egy új üveg mögötti falukép. Tamástól már megtanulja, hogy ennek dioráma a neve. Egyszerre felkapja tekintetét. „Fejvadászok” - fordítja Tamás, kérdésére.

- Olyan emberevők?

Leülnek a diorámával szemben. Tamás jegyzeteket csinál. A terem végében egy asztal, könyvféle rajta. Itt gyűjtötték össze - ki s mit írt erről, ami erre a teremre vonatkozik. Imre ott marad a fejvadászok mellett. Lám, ezek is kunyhókban élnek, halásznak, vadásznak, állatokkal törődnek, fonnak az asszonyok, játszanak gyerekeikkel - s mégis, milyen mások, milyen félelmesek a férfiak, amint fegyvereiket mutogatják, az arcuk festése, a szemük merev bogara... A szó: fejvadász belerögződik az emlékezetébe.

- Nem vagy fáradt, Imre?

Órákig bolyongana itt, a vad népek között. Ha talál valamit, ami a pusztára emlékezteti - egy köcsög formája, egy hosszú nyelű kanál, olyan állat, amit odahaza megszeretett: mintha mind szólna hozzá, húzná vissza. Odatapasztja fejét az üveghez, míg Tamás összecsukja kis jegyzőkönyvét.

- Szeretnél utazni... messze, ilyen tájakra?

- Most mindig utaznék, Tamás bácsi. Mindig... mindig messzebbre. És mégis tudom, hogy egyszer visszamegyek megint a pusztára... Elmondani, mit láttam.

Ül, nézi a diorámát. Lassan ritkulnak az emberek, teremről teremre csengő csilingel, az őrök udvarias szóval bejelentik: vége a látogatások órájának.

Kint ködös, nedves, szürke város fogadja, melyben menthetetlenül elveszne, ha magában hagynák. Nem messze csillogó homlokzatú filmszínház, vibráló, színt váltó fényes betűivel.

- Milyen film ez, Tamás bácsi?

- Cirkusz... Ezt nagyon szeretem. Ilyenkor pihenek.

Olyan jó beülni, nézni a pergő képek játékát. Persze, különösen nem sokat ért kezdetben, mi történik a filmen, nem akarja Tamást zavarni, aki a néző áhítatos mohóságával szívja magába a remekbe készült, parádés mutatványos képeket, hiszen minden: szerelmi történet, cselszövények, bonyodalom - csak laza keret ahhoz, hogy bemutathassanak filmen is valamilyen parádés, nagy költségű cirkuszi előadást.

- Egyszer egy jó cirkuszfilmet készíteni... Nem ilyen ostoba történettel... emberekkel, valódi emberekkel. Egyszer...

Különös, arra gondol Imre, különös: mindenből filmet szeretne csinálni Tamás. Mintha nem is élne itt, a valóságos, mindennapi életben. Így mennek, bandukolva, a nedves, párás londoni aszfalton.

*

Az iskola: kedves, nagykertes villa, mely sehogy sem hasonlít valamilyen otthoni tanteremhez. A kert oldalsó részében mindenféle sportpályákat lát, háló keríti el őket az előkerttől, csak a fiúk víg hangját, kiáltozását hozza idáig a szél.

Egy széles homlokú, karcsú, barna bőrű, fekete szemű fiú mosolyog rá Imrére, mond valamit, hadart diáknyelven, amit sem ő, sem Tamás nem ért. Nyitott ablak, le a kertbe. Itt tornaszerszámok állnak. Egy ébenfafekete legény forog a nyújtón, csodálatos szívósággal, mintha valami szélmalom vitorlája, vagy inkább küllője lenne, csak forog, forog, izmos, gyönyörű fekete alakját mintha valamilyen titkos, belső motor hajtaná, szeme fehérje ragyog csak ki az egész ablakból. Tamás oldalvást villan rá Imrére: hogy fogadja mindezt a fiú? De Imre megbűvölten néz, mosolyog, szőke haja, kék szeme olyan csodálatos ellentét, mely magában is valamilyen furcsa színharmóniát takar.

Mr. Holley, az iskola tulajdonosa fogadja őket, akivel Tamás már megbeszélte a látogatás részleteit. Nem ismeretlen, hiszen a vonaton már egymás mellett álltak, de így, idehaza, saját birodalmában egészen, egészen más. Mint Tamásnak már elmondta, intézete olyan idegen - „birodalmi és külföldi" ifjak nevelésével kíván foglalkozni, akik alig vagy éppen semmit sem tudnak angolul, amikor ide érkeznek. Igen... mondja, keze széles ívet ír le, s mintegy találomra rámutat a nagy világtérképre, valójában a világnak úgyszólván minden része képviselve van iskolájában. Egy bantu herceg fia (ezt hozza elő, úgy látszik, erre igen büszke), arab törzsfőnök elsőszülötte, sziámi miniszter fia, hindu előkelőség... Mind csupa káprázatos név, fogalom, összefüggés a világ valamelyik nagy tájékával. Tamás előrehajlik.

- Mint mondtam tegnap már, s mint ahogy ön is látta: ez a fiú nagyon tanulékony. Én megtehetném, hogy a filmben képezzem tovább, színészt neveljek belőle, amire jó, de csak átlagos tehetsége van. Nem rendkívüli, mert akkor nem engedtem volna el... De a fiúnak rendkívül élénk a képzelete, kitűnő megfigyelő, azt hiszem, jó a nyelvkészsége is, mert hiszen ezzel már próbát tettem. Megígértem, hogy törődöm vele, igyekszem Imréből embert faragni. Még nem tudom, persze, mihez lesz a fiúnak tehetsége. Eddig, amit látott - nagyjából minden lekötötte figyelmét. Különös módon - a múzeumok érdeklik elsősorban. Ez szokatlan ilyen pusztáról jött fiúnál, akinek egyik őse sem volt herceg, sem különösebb előkelőség, ezt meg kell önnek őszintén mondanom. Egyszerű magyar fiú, városban élő paraszti szülők gyermeke. Ez magyarországi ritkaság, ahol a világ legnagyobb falui vannak - néha még a városok formájában is. A fiú bizonyára jól fog sportolni, ügyes, szívós, kitartó. Azt hiszem, nagyon érzékeny, és eleinte, amíg nem jön bele a nyelvbe, nem szokta meg a környezetét - bizonyára sokszor lesz honvágya is. Még egyet, kérem. Ez a fiú három éven át megkereste kenyerét, mint lovas pásztor. Látszik-e rajta?

Mosolyogva kínál az igazgató cigarettát mindkettőjüknek, Tamás vesz, Imre csodálkozva néz Mr. Holley-rá.

- Igen, nálunk mindenki azt tesz, nagyjából, ami neki jólesik. Kiválasztja kedvenc foglalkozását, mi úgyszólván itt csak tanáccsal szolgálunk, s az a meggyőződésem: egészséges ösztönű ifjú épp ettől az ösztöntől sarkallva - a saját számára legmegfelelőbb módszert és rendszert fogja választani. Nem is lehet másként ez egy olyan intézetben, ahol ennyi különböző fajú,

vérmérsékletű, ilyen eltérő hagyományvilágból érkező fiatal találkozik egymással. Mit gondol, milyen sport lenne az, ahol leendő tanítványunk a leginkább megtalálná önmagát? Mert látja, kérem, az önbizalmat kell erősíteni mindegyikben. Ugye, biztos, hogy a fiú még nem érti ezt angolul? Szóval, kérem, ide mindenki bizonyos kisebbségi érzéssel érkezik. Az egyik azért, mert néger, a másik, mert alacsony, a harmadik, mert otthon azt beszélték: mi, angolok sem színüket, sem szagukat nem állhatjuk. Ebből kell kinevelnünk őket, persze úgy, hogy ismerjék megfelelő helyüket a világban... a nagyvilágban, s a mi angol világunkban is... melynek különleges törvényeit nekem... bármilyen a véleményem erről egyénileg, nem áll módomban megváltoztatni. Tapasztalatom szerint a fiúk hamar összeszoknak. Épp ezért fontos, hogy legalább egy olyan területet találjunk, ahol a kisfiú biztosan érzi magát, ahol - mondjuk talán így - úgy érzi, fölébe kerekedik a többieknek.

- Lóháton ismertem meg, kitűnően lovagol. Lehetne?

- Pompás, kérem. Van néhány hátaslovunk, de ezek kicsit talán túl jámborak lesznek neki. Egyetlen kitűnő lovasunk van, az arab fiú, akit már láttak. Neki, persze, saját hazulról hozott lova van. Majd ketten versenyezhetnek... Imrével.

Elnyújtva, furcsán, de magyarul mondja a fiú nevét.

- Úgy látom - mondja -, az ön kis barátja hamarosan meg fog birkózni az első hetek nehézségeivel, felfedezi majd magától azokat a kikerülhetetlen törvényeket, melyek megszabják a fejlődés irányát. Nála kettős probléma van, ha jól figyeltem meg. Az egyik, ami majdnem minden távolról jött fiú esetében felmerül - a nyelv kérdése. A másik... ahogy ön mondja, a fiú eddigi életéről..., hogy hiányzanak sok helyen még a fogalmak is, viszont már a saját kis világában a maga ura volt. De nekem a vonatban is feltűnt, hiszen elhiheti, elég nagy a tapasztalatom az ilyesmiben, hogy milyen tanulékony, megfigyeltem, hogyan néz önre, de azt is, mennyire érdekli minden, ami számára itt nálunk új, szokatlan... Szóval, a másik probléma, hogy meg kell tanítani tanulni. S úgy hiszem, rövidesen beleilleszkedik a mi kis közösségünkbe. Úgy fogja tekinteni nemcsak szobatársait, de azokat is, akikkel együtt „vendég", mint a testvéreit. Ebben, uram, óriási lépésekkel fog majd előrehaladni... nagy szerencséje, hogy - nem angol... Most pedig nagyon kérem, fordítsa le azt, amit én mondok a fiúnak:

- Kedves Imre, igen örülök, hogy nem dohányzik, remélem, megtartja ezt a jó szokását, de ha bármikor rá akar gyújtani, ebben önt senki nem feszélyezi. Itt ön azt tehet, amihez kedve van, de vigyázni kell arra, hogy másoknak tanulását és szórakozását ezzel ne háborgassa. Elsősorban angolul kell megtanulnia. Ez sok önfegyelmet kíván, mert ezt nem mi tanítjuk, hanem ön tanulja meg. Minél hamarább túl van az elején, annál érdekesebb lesz minden. Ha az első angol könyvet elolvasta: ez a legjobb vizsga. Akkor már ajándékot kap. Hogy pedig ne érezze úgy, mintha csak tanulna nálunk, s nem vennénk másban hasznát, ön fogja a többieket lovagolni tanítani. Jó lesz?

Míg beszél, Imre hallgatja az önkéntelenül is tagolt beszédet. Mintha minden erejével, minden igyekezetével el akarná lesni a szavak értelmét. Míg Tamás fordít, a fiú fel-felkiált: ezt is értettem... ezt is értettem... Mi az a „horsz" ... ló... ugye, gondoltam... ló...? Kacag.

Végigmennek a szobákon. Általában három ágy van bennük. Mr. Holley szerint ez a legszerencsésebb kombináció. Mindegyikben egy angol fiú is van (ezek igen alacsony díjat fizetnek, mert hiszen szerepük főként az, hogy beszélni tanítsák az idegeneket), mindegyik szobában, itt, amire Mr. Holley gondol - Imre társa az arab sejk fia lenne: tizennégy éves, egészséges, nyílt eszűnek látszó, délmarokkói gyerek.

Az igazgató maga megy ki a fiúért. Szemben állnak egymással: egyikük sem tud angolul. Imre már megtanulta Tamás mellett, a pesti és bécsi társaságban, hogyan kell szép tempósan bemutatkozni. Összecsapja bokáját, mintha még mindig csizma lenne rajta. Kezet nyújt a nálánál valamivel magasabb arab fiúnak, mondja nevét. A fiú önkéntelenül is keresztbe teszi szívén két kezét, meghajlik az idegenek előtt. Majd Mr. Holley kedves unszolására belecsapja Imre tenyerébe tenyerét. Tamás gyengéden összeöleli őket. Most mindenki nevet. Az igazgató csokoládét húz elő a fiókból, s megkínálja mind a két kisfiút.

Amikor kimennek a kertbe s onnan a sportpályákhoz, kis lugas felé vezet az út, Mr. Holley megnézi óráját, rejtett házi telefonba szól bele, néhány perc múlva teát hoznak.

- Minden hagyománnyal, uram, én sem szakíthatok. Öt óra, ilyenkor őfelségének minden hű alattvalója a maga kedvtelése szerint, de teát iszik. Ez az a szabály, mely alól birodalmunk egységének érdekében sem tehetek kivételt.

Nevet, a két fiúhoz az alacsonyabb, izmos, vöröses hajú, pulykatojás képű Herbert, az angol szobatárs is csatlakozik. Már cigarettatárcája van, egy villantással körbekínál mindenkit, utána rágyújt. Imre már megtanult itt bánni ezzel a sokféle kannával, teával, tejjel, forró vízzel. Most büszkén mutatja tudományát, csak két kristály kockát dob bele a méregerős forró esszenciába, majd forró vizet csurgat hozzá, s tejjel kereszteli. Mr. Holley mosolyogva bólint Tamás felé.

- A legnehezebb pedagógiai műveletet ön már előttünk elvégezte. A többivel már igazán gyermekjáték lesz megbirkózni...

Húsz percig tart a teázás szertartása. Imre könyökét meglöki egy pillanatra az arab fiú, felnéznek a lugas tetejére: egy kis öregarcú majom ereszkedik le villámsebesen, tenyerét az asztal felé nyújtja, s szemmel láthatóan valamit kér. Imre csodálkozó szemmel nézi, hiszen csak a pesti állatkertben látott ilyen furcsa, torz kis jószágot, azt is ketrec mögött.

- Abdherramán hozta magával. Kedvenc majma volt. Félek, hogy nem bírja ki majd a mi telünket...

Imre két megtakarított kristálycukrát nyújtja feléje. A kis majom egyet villant gazdájára, majd elkapja. Beleharap, dühösen félre akarná dobni a kemény valamit, amiben elvásik foga - de az édes nyál csak most oldódik fel egészen szájában. Riadtan pislant, majd rájön arra, mit kell tennie. Sűrű nyalogatással próbálja bevenni a cukortömböcskét, piros furcsa nyelve szélsebesen jár a cukor olvadó testén, mint valami kis motolla.

Már mennek, a kis majom mintha sántikálna utánuk, olyan furcsán utánozva egy apró kismankós törpét... Néhány lépés, s Mr. Holley az iskola büszkeségéhez vezeti őket: ez az istálló.

Hat-hét ló állhat benne. Egy istállómester köszönti őket a küszöbön.

- Ez a fehér kanca... ez az egyetlen, ami nem a miénk. Abdherramán hozta magával. Az apja így akarta: a fiának legyen meg itt a saját kutyája, majma, paripája. Még sólymot is akart küldetni, de ennek nagyon bonyolult lenne az eltartása.

Az arab fiú furcsa torokhangon szól. Egy arab legény, fezben, kijön, kivezeti a fehér lovat. Egy perc, már különös magas nyereg a hátán, a szolga lehajlik kisura előtt, majd letérdel, s tenyerébe veszi a kisfiú talpát, szinte feldobja a nyeregbe. Az egész olyan, mint valamilyen csodálatos keleti szertartás. Imre sóvárogva nézi - hiszen, amióta a pusztáról eljött - nem ült lovon, s ez az egyetlen - a Csillag utáni bánat -, ami olyan gyakran egybeolvad a könnyes honvággyal. Mr. Holley most karon fogja Imrét, s végigvezeti az istállón. Jól megtermett, pompásan gondozott lovak ezek, lerí róluk úri foglalkozásuk, büszke tartásuk, az is, hogy nem lehetnek túlságosan tüzesek. Imre már megérti, hogy Mr. Holley felkínálja neki a választást. Megáll egy barna,

fehérfoltos homlokú ló előtt. Valahogy, valamiért, az arca emlékeztet Csillagra. Zsebébe rejtett egy cukordarabkát, amit nem evett meg a kis majom. Egy pillanat, és tenyerén érzi a ló széles nyelvének ismerős, reszelős simítását.

Holley szól valamit az istálló őrének, az kivezeti a lovat, nyerget hoz. Ezalatt Abdherramán kedvenc lova hátán, a lassú ügetésből szinte észrevétlen biztossággal vágtába lendül, úgyhogy valamit súg a ló fülébe, mosolyog, simogat fején egyet, s minden szavára a fehér kanca egyre sebesebben, játékosan iramodik, közben hátraveti száraz, finom fejét, s boldogan nyerít.

A barna, fehér homlokú, zömökebb angol ló közönyösen néz, amikor kivezetik. Az iskola istállójának kincse, megszokta, hogy a fiúk végiglovagolják. Nincs gazdája. Fejét odafordítja Imre felé. Míg jönnek a nyereggel, Imre a lovaglás vágyának ellenállhatatlan örömével egyszerre felugrik a ló meztelen hátára, megsimogatja, megkapja a kantárt, s úgy, ahogy a puszta törvénye megszabta, ösztönös biztossággal kezdi irányítani. A ló felnyerít. Meztelen hátán szokatlan terhet érez, mely egyre könnyebb lesz, ahogy átveszi a fiútest a ló ritmusát. Hirtelen metszi Abdherramán pályáját, két ellenkező irányban kanyarodik a kör, az arab kanca vihog egyet, amikor majdnem súrolja társát, az arab fiú kurjant egyet, mély és furcsa torokhangon, a ló mint a cövek megáll. Imre is megállítja lovát. Az arab fiú most odajön, szertartásos mozdulattal - kezét újból szívéhez szorítja - a másikkal a kancára mutat. Imre megérti: neki kínálja, közben a barna hátára is nyereg kerül. Az arab szolga az idegen fehér fiú alá is oda akarja csúsztatni barna tenyerét, de Imre megelőzi, játszi könnyedséggel veti magát a furcsa, magas nyeregbe, a ló hátrafordul, idegen szagot, idegen térd szorítását érzi, ágaskodni kezd, nem dühösen, csak éppen mintha csodálkoznék azon - miért hagyta el gazdája.

Egyet ugrik: majd egész hosszában két lábra áll, tápcol az arab lovak pusztai könnyedségével. Imre befogja két térdével, játszik a lóval, megérzi ösztönösen a paripa csodálatos egyensúlyát, azt az utolérhetetlen ritmust, melyet csak egy ilyen pusztai szélben fogant arab kanca teremt maga körül. Abdherramán az iskolai ló hátán indul feléje, kergetődznek, a lovak vidáman nyerítve kerengenek a porondos térségben. Egyre több fiú jön elő, egyikük teniszütővel, másik golfbottal kezében, vidáman biztatják őket, hisz az arabot már ismerik, s a másik irigyelt ló hátán ott ül a szőke, kék szemű, fehér fogú ismeretlen legényke, akiről most már szájról szájra suttogják hogy - magyar.

A felnőttek gyönyörködve nézik a képet, mely szinte varázsszerű a halkan sötétedő angol ég alatt. Körös-körül a csodálatos zöld füvön futók állnak meg színes trikóikban, biztatva gyors tapssal az egymással kergetődző két paripát. Imre utolérhetetlen biztonsággal ül már a magas nyeregben, a ló is hozzászokott kemény combjának szorításához, s mert látja gazdáját maga előtt, nem fél, inkább féltékeny rá, s így folyik a játék, míg Mr. Holley meg nem érinti Tamás karját:

- Azt tanácsolnám önnek, most menjen... hagyja magára itt a kisfiút. Most jól érzi magát... nem is gondol semmire. Annyit megért... várjon, írjon neki pár szót, amiben búcsúzik, írja meg: holnap eljön a fiú poggyászával, addig szokja meg... Az első éjszaka... mindig az a legnehezebb. Majd törődöm vele... menjen, tisztelt uram.

Mire a két fiú kacagva, összeölelkezve leszáll a nyeregből, Mr. Holley papírszeletet tart Imre elé:

„Nem akartalak megzavarni. Most elmentem, holnap ebéd után kijövök megint. Elhozom a dolgaidat. Légy kedves mindenkivel, mire holnap eljövök, már angolul beszélj. Ölel Tamás bácsi.”

Könny szökik szemébe, ebben a pillanatban érzi, amint Mr. Holley átöleli. Nagyon halkan, nagyon tagoltan mondja neki: menj a szobádba, mosakodj meg. A „room”-ot már érti, a víz szó is ismerős. A többit pótolják a mozdulatok. Az arab legény délcegen, barnán, majdnem fejedelmi mozdulatokkal megy el előttük - kitárja Imre előtt az ajtót, előre engedi. Egyikük sem tud többet néhány angol szónál.

De már bent van Herbert, s buzgón mutatja, mi a neve az ágynak, asztalnak, szekrénynek. Az arab fiú szekrényéből fadobozt húz elő. Illatos, ruganyosan nyúlós színes kockák állnak ki belőle, kínálja, ő is vesz egy darabot. Olyan különös, ismeretlen édesség, mandulamagjával szétfolyik a szájban. Abdherramán keze messze dél felé lendül... Ez a jó szagú, sikamlós, cukorban hengergetett édesség jelenti most a hazát, éppúgy, mint a ló, melynek még Imre nem tudja nevét.

Mire megszólal a vacsoraharang, már barátok mind a hárman. Folyton nevetnek ebben a szédült igyekezetben, hogy elértsék Herbertet, s hogy valahogy, kézzel-lábbal, hirtelen szóval, egymásnak válaszoljanak. A szobában egy kis földgömb. Abdherramán odatolja Imre elé, ő maga forgatja, keresi az afrikai végtelenséget, rábök arra rózsaszín foltra, mely a francia gyarmatbirodalmat jelképezi a fekete földrészen. „No French, Marocco”, tudja csak mondani, s kérdően int Imre felé. A fiú ráhajlik, kicsit bütykös, pusztai ujjával forgatja... lassan megtalálja Európát. Már annyit utazott az utolsó hetekben, hogy megszokta a táj változását, a térképek félig igaz, félig csalóka játékát. Tudja: a kék vonalak a vizet jelentik, a színek egy-egy ország testét. Keresi a Dunát. Kisujja körmével a Duna fölé piszkál, ahol Marokkóhoz képest cseppnyi testével terül el Magyarország. A két fiú érdeklődéssel nézi, Herbert atlaszt keres, rákönyököl az asztalra. Megkeresi Imre országát, keze fürgén szalad a Duna vonalán, Imre már itt eléri a Tiszát is... mintha hajón ülne, úgy szalad felfelé, folyásán végig... a város körül fehéres foltosan őrizte meg a térkép a puszta ábrázatát. Diadalmasan rámutat. Németül mondja: „hier”!

9

Az első szünidőt Imre az intézetben töltötte. Persze, itt nem maradt egyedül, hiszen elegen voltak azok az iskolatársak, akik nem utazhattak vissza távoli ázsiai vagy afrikai hazájukba vakációra. Akik így itt maradtak, még jobban összebarátkoztak, szinte testvéreknek érezték magukat a többiekkel szemben. A „színesek” csapata nagy kirándulásokat tett, biciklitúrákat, táboroztak, bejárták a vadregényes vidékeket.

Tamás ezalatt járta Európa országait. Tervek születtek, felduzzadtak, s hamarosan össze is omlottak. A puszta filmje Tamásnak mindenütt nagy megbecsülést szerzett, minden ajtó kinyílt előtte, ünnepelték a szellem emberei, ahol csak bemutatták munkáját - cikkek s beszámolók sora emelte ki a film belső mondanivalóját, mély természetszeretetét, kitűnő megfigyelőképességét, a témában való felolvadását. Csak éppen nem kísérte különösebb anyagi siker. A film elsősorban azokhoz szólt, akik érdeklődnek valamilyen megmaradt európai „sziget” kultúrája iránt, akiket vonzanak a színészek helyében szerepet alakító egyszerű emberek. A kritikák kimondták: Tamás filmje „időtlen”, s nincs a pillanat ízléséhez hozzáláncolva, mindenki megérti, bármilyen közönség elé kerülhet, mindenki kapcsolatot talál témájával, de éppúgy eltehetik a filmmúzeumok féltett kincsei közé; amikor pereg a gép, s feltűnik Imre a vásznon, mindig lesznek, akiket megragad a puszta életének ez a kendőzetlen képe.

Az idők nem dolgoztak Tamás mellett: már nem egy ország volt, ahová nem kapott volna beutazási engedélyt, vagy gyanús idegenként tartották nyilván. Nyugtalan szellemként bolyongott, a nagy vállalkozók féltek tőle, mert olyan embernek ismerték, aki nem hajlandó engedni

művészi meggyőződéséből, s nem igyekszik kilesni a közönség kegyét olcsó vagy káprázta fogásokkal.

Imre minderről nem tudott... nem tudhatott semmit. Tamás egy esztendőre kifizette a fiú tartásköltségét az intézetben, amikor felvette utolsó járandóságát. Bonyolult, gyakran nem sok sikerrel kecsegtető tárgyalások közepette érkezett újból Angliába, első útja Imréhez vezette, persze előbb az intézet igazgatóját értesítette jöttéről, s Holley kérte, tisztelje meg egy csésze teára.

- Mielőtt meglátogatná kis barátunkat, örülnék, ha elmondhatnám róla őszintén a véleményem. Ezért kértem, hogy tiszteljen meg. Ott kell kezdenem, hogy igen hálás vagyok ma is a véletlennek, mely az ön gyámfiát ide, hozzám irányította. Iskolám egyik legérdekesebb növendékének tartom, pedig higgye el, elég hosszú tapasztalatok állnak mögöttem. Talán végezzünk előbb hibáival, így pontosabban láthatja magát az egész embert, mintha általánosságokkal, szokott dicséretekkel kezdeném. Ilyeneket ugyanis kénytelen vagyok néha elmondani, ha elfogult szülőkkel állok szemben, vagy olyanokkal, akiknél nem remélhetek semmiféle tárgyilagosságot. Szóval, ami tanulmányait illeti, talán kevés érzéket mutat az elvont, mondhatnánk spekulatív tudományok iránt. Feje nehéz a matematikára, itt úgy viselkedik, mintha kinőtt volna belőle, nincs is kedve tanulni... Könnyen sajátít el ismereteket, de elég hamar felejt. Vannak egyes kedvelt témái, ezeket minden lehető módon forgatja, s igyekszik ebben a vonatkozásban továbbjutni, míg a többi tárgyat elhanyagolja. Él - méghozzá teljes mértékben - az iskola nyújtotta szabadsággal, s már most - majdnem tudatosan - kiszitálja azt a tananyagot, amelyet a saját megítélése szerint feleslegesnek tart.

- Témái?

- Elsősorban a történelem érdekli, de itt is inkább a nagy távlatok, s az események pontosabb rajzát inkább elnagyolja. Úgy mondhatnám, tökéletesen beszéli már nyelvünket, de írásstílusában még mindig megőrzött néhány - bizonyára hazai - jellegzetességet. Még túl nagy a képzelete, túl színesen vet papírra minden gondolatot. Nem illeszkedik be az átlagos angol stílusba, mely jóval szerényebb, kerüli a feltűnő képeket, a fogalmak túl előkelő megjelenítését, egyszóval - a helyes angol stílus, mint ön is tudja, sajnálatos módon túl szürke, túl egyszerű, a belső logika erejével igyekszik hatni. Hogy helyes-e ez, vagy nem, ezt magam sem tudom. A fiú túl ragyogó... elkalandozik.

- Színésznek adjam?

- Néhányszor felléptettem, iskolai darabokban. A fiú kitűnő, de szűk a regisztere. Nem tud alakítani. Mindig csak önmagát adja, mindig lényegileg ugyanaz az egyéniség alakul ki belőle. Nem hiszem, hogy szerencsés lenne, ha elterelnénk attól, hogy a saját útját járja. Úgy értem... rátaláljon arra az útra, amiről úgy érzi, egészen az övé. Mi lenne ez... bevallom, még nem tudom. A fiúnak határozott tehetsége van valamihez... ezt én, mint pedagógus, uram, biztosan érzem. Nem átlag tanuló, nem a jó tanuló, az általános eminens típusa. Néha feledékeny, szeszélyes, visszariad valami feladattól. Néha olyan lankadtság vesz rajta erőt... mondanám lustaság, mint az ázsiaiakon. A különbség csak ott van, hogy ő maga felrázza magát belőle. Változik, mint a hold. Érdekes kapcsolata a természettel. Nem szereti a tengert s a hegyeket. Mindig visszatér a síkságra, erdőbe vágyódik. Jól kerékpározik, megtanult már autót vezetni. De legszívesebben lovagol. Ez csodálatos képessége, ahogy minden állatot a maga pártjára hódít, mindegyik bolondul érte. Szépen énekel. A hangja, persze, már kinőtt a fiúregiszterekből. Szép, világos tenor lesz. Talán meghallgathatja egyszer... még nem tudom, nem kellene-e hanganyagát jobban fejleszteni.

- A többiekkel?

- Mint ön is tudja, mi elsősorban színes fiatalok nevelésére vállalkozunk. Aránylag ritka az olyan tiszta fehér európai, aki nálunk formálódik ki. Épp ezért volt számomra rendkívül érdekes, hogy ez a szőke, kék szemű, sok európai faj keresztezéséből kialakult fiú hogyan viszonylik színes pajtásaihoz. A különös az, hogy az a benyomásunk: nem is veszi észre, hogy azok... a mi angol fogalmaink szerint: színesek... Imrének erős érzéke van a gúnyolódásra, csipkelődésre. Mindig valami belső, emberi vonatkozás az... valamilyen szemet szúró tulajdonság, amit célba vesz. De ez soha, a legtávolabbról sincs összefüggésben az illető testszínével. Erre ösztönösen ügyel. Ez teszi számunkra rendkívül értékessé jelenlétét. Egy angol fiú csak úgy illeszkedhetik be körünkbe, ha elnyomja hagyományos, őseitől örökölt ellenszenvét a színesekkel szemben. Imre nem érez semmi ilyent, és épp ezért sikerül egész rövid idő alatt megnyerni azoknak a barátságát, akik talán ugyanilyen ösztönös, örökölt szorongással jönnek ide...

- Miféle pályát szánna ön neki. Mr. Holley?

- Zavarban vagyok... magam sem tudom. Azt mondanám: utazó legyen, geográfus... valaki olyan, akinek feladata, hogy sok idegen ember között járjon, s bizalmat keltsen önmaga és az általa képviselt eszme vagy szerep iránt. Talán nem fog elromlani... talán még többet vesz magára... elméletileg képzettebb lesz, mert itt vannak gyengeségei. Túl hamar vállalkozik mindenre... Kissé merészen, ahhoz képest, amilyenek az angolok - nem elég megfontolt. Hangulatai irányítják... Nem tudom, uram, elég hű jellemzést adtam, s ön érzi-e, mily nehezen igyekszem megközelíteni a lényeget... Igen... Imrének még sokat kell tanulnia. Vegye ön rá arra, hogy olyannal is foglalkozzék, melynek e pillanatban még nem látja értelmét. Mi végül is, igyekszünk elhagyni a szokásos iskolai sallangokat. A fiúkat jövendő hivatásukra úgyis az élet neveli, mi próbáljuk tarisznyájukba lopni az útipoggyászt. De teszem azt, mire kell egy arab fiúnak az, hogy hosszú latin memoritereket tanuljon, vagy hogy belekóstoljon a görögbe, ami az angol college-nevelés egyik lényeges alapeleme?

- Ezt is tanul?

- Itt is, mondhatnám, rapszodikus. Görögtől irtózott kezdetben. Amikor megtanulta az alapelemeket: mindent abbahagyott, s minden szabad idejében ebbe próbált belehatolni. De nem szereti Homéroszt. Görögül ugyanis én tanítom őket... Nem érdekelte a mitológia, úgy láttam. Túl elvont, túl messze van. Xenophon kötete került kezébe, s az Anabasis volt az... annak a görög seregnek vonulása, mely szinte lázasan foglalkoztatta, lekötötte figyelmét. Amikor az őstörténetet tanulta...

- A fiút ez mindig vonzotta... már otthon is...

- Igen... a „hajdani” fogalma, mindaz, ami az elmúlt korok itt maradt emléke... Ön is tudja, hogy a mi országunk a leggazdagabb talán az európai ősmúlt bizonyos emlékeiben. A dolmenek és menhirek országa ez... Társaival a nagyvakációban ezekre a tájakra utaztak. Kődarabokat hoztak haza, patakok medrében kerestek tűzkő-baltákat és ehhez hasonlót... Lehet, persze, hogy elmúlik ez az érdeklődése is, hiszen a fiú nagyon gyorsan fejlődik. Kitűnő fizikumú... szívós, kitartó. Furcsa módon, nem szeret gyalogolni. A sportokban ugyancsak szeszélyes. Értelmetlennek tartja a társasjátékokat, a futballt, kosárlabdát, golfot, mely az angol élet lényege. Eleve elutasította ezeket magától. Viszont szeret teniszezni, ebben már sikerült némi haladást tenni. Jól úszik, de nem szép stílussal, csak kitartóan. A lovaglást nem említem, hisz... nyeregben született... Szeret fegyverrel bánni, legjobb céllövészeink közé tartozik, pedig az arab fiúkkal nem könnyű itt a verseny. Szívesen van egyedül. Nem unja soha magát. Fúr-farag néha, de nincs különösebb kézügyessége. A rajzban is közepes. Mintha kissé nehéz lenne a keze.

- Összbenyomása, Mr. Holley?

- Jó anyag. Érdekes anyag. Kissé szokatlan. Már legalábbis a mi számunkra... Igen... minden szabálytalan ennél a fiúnál... Nem származik valamilyen előkelő... vagy gazdag kontinentális családból. Az ön közlése szerint városlakó, de paraszt apa gyereke, szegény, egészen kis korában már maga kereste meg kenyerét. Ezzel szemben mint pusztán nőtt fiú, bizonyos tekintetben összenőtt a természettel - uralma alá hajtotta a maga módján. Minden vonása, minden tulajdonsága eltér a szokott, sablonos vonásoktól. Nem lehet, uram, típus szerint sorolni. Szelleme nagyon élénk, igen fogékony, meglepetésekre kell felkészülnie. Akár jó, akár rossz irányban. Lehet, hogy egy erős lendületet vesz, s akkor rendkívüli képességeket árul majd el... s lehet, hogy eltompul, visszaesik. Talán most volt a csúcspont... a climax, ahogy ezt mi, pedagógusok mondjuk. Ezt előre nem állapíthatom meg.

- Jelleme?

- Amit mondtam, abban ez is benne volt. Rokonszenves. Nem egészen egyenletes. Ötletszerű. Bajtársias szelleme kitűnő, sok mindenben illik az angol karakterhez. Ön előtt nem titok, hogy a fiúk jó részének... jóval több pénze van, mint neki. Ezek az arabok... hinduk, sőt a bantuk is bőven ellátják a fiaikat, néha túlzottan és feleslegesen. Imre soha nem vesz semmit igénybe, nem kér, alig fogad el. Ha valamelyik meghívja kirándulásra, táborozásra... csak akkor megy, ha valamilyen módon viszonozhatja. Ezt megfigyeltem. Nem hazudik. Ami a mieinktől megkülönbözteti - az magányossága, nem érdeklik a társasjátékok, valójában a közösségbe nem olvad bele. De lehet... ez majd javulni fog. Látni akarja?

Még itt áll emlékében a kékinges-gatyás, csikóskalapos kisfiú, amint először néznek egymásra, a lódoktor ajtaja előtt. Amikor belép a szobába, kopogtatás után, füstfelhő bodorodik, egy barna és egy szőke fej egy mikroszkóp fölé hajlik, a szobában papírlapok, atlaszok, könyvek hevernek, sarokban egy halászbot, néhány egyéb sporttárgy, kölniszag. A kopogtatásra mind-kettő, az arab és a magyar - felkapja fejét. Imre elkiáltja magát - most az egyszer ösztönből, magyarul - felugrik, táncol egyet, összeöleli, megcsókolja Tamást. Az arab feláll, a puszták fajtájának ősi előkelőségével hajlik meg, kimenne, ha Imre nem fogná vissza szélsebesen. - Mint az apám... Tamás... Tamás...

Könny ül szemében, egy pillanatra.

Tamás nézi: magas lett, karcsú, a barna bársony diáknadrágban, kihajtott gallérú ingben, drapp ujjasban egészen felnőtten hat. Haja most kicsit borzas, a hátrasimított sötétszőke fürtökből egyik kócosan előreesik. Szeme kékje nem változott, s mosolya, ahogy ragyogó fehér foga ilyenkor elővillan. Soványabb lett, vállasabb, karcsúbb, mint kisfiú korában.

Az arab fiú miatt is s majdnem önkéntelenül - angolul beszélnek egymással. Szinte jobban beszél, mint Tamás, akinek két-három más nyelvvel kell ezt az idiómát megosztania. Ösztönösen, könnyen, játékosan. Abdherramán cigarettát kínál, Imre nem dohányzik. Szeszt - szabályok szerint - nem szabad az intézetben tartani. Tamás ajándékokat vesz elő táskájából, az arab fiú egy percig még velük van, lemegy, mondja, hogy kávét főzzön ő maga a teakonyhában, mert ehhez itt senki sem ért. Azzal kimegy.

Még néhány mondat angolul... s Tamás áttér az anyanyelvre. Furcsa módon, mind a ketten első percekben nehezen beszélik, a szavak nem futnak elég sebesen a nyelv sínjein, nem találnak meg egy-egy szót, Imre minduntalan belekever valamilyen fogalmat, melyet odahaza soha nem hallott, nem is tudhatja magyarul. Tamás segít, nevetve, néha majdnem botladozva. Olyan szép óra, ahogy itt ülnek egymás mellett, Tamás úgy beszél a fiúval, mintha majdnem felnőtt lenne. Amit tud Holley-től - elegendő ahhoz, hogy maga mérje le, mi az igazság benne. S látja, ez a kitűnő pedagógus alighanem helyesen ítélte meg gyámfiát. Szeszélyes, furcsa szellem, mely

indulatosan kergeti témáit, visszatér, elkalandozik. Nézi könyveit: mintha útjelzők lennének ebben a viszonylagos káoszban.

Már tudja az igazgatótól, hogy még két esztendő kell Imrének, amíg felér a középiskolai lajtorja legmagasabb fokához, olyanféle képzettséghez jut, ami az otthoni érettségének felel meg. Imre nem tudja... nem is tudhatja, hogy Tamás nemegyszer csak a legnagyobb nélkülözések árán tudta előteremteni Imre neveltetésének költségeit. Kétszer is kért haladékot Holley-től - de mindig sikerült áthidalni az anyagi nehézségek szakadékát, s most azért jött, hogy néhány napra kivigye magával, be a városba, hogy megújítsák az olyan hosszú idő óta csak egy-egy levélben fenntartott kapcsolatot.

Tamás úgy érzi - most révben van. Olyan pártfogók körét gyűjtötte társaságba, akikről azt reméli, hogy nem lesznek akadályozói céljainak. Már programot dolgozhatott ki, több film előkészületei folynak, barátait alkalmazhatja, mindazokat, akik elejétől fogva támogatták. Ha elveszett a kontinens egy része számára - megmarad talán azoknak az országoknak rokonszenve, ahol egyre ismertebbé válik Tamás úttörő művészete.

Mint két felnőtt, vacsoráznak este egy szép kis vendéglőben, ahol sok-sok virág van, egyszerre kell megrendelni az ételt, s ahol már Imrét is „Sir”-nek - uramnak szólítja a pincér. Mindketten sötét ruhát hordanak, s ahogy a tükör visszaveri alakjukat, inkább két testvérnek látszanak, mintsem azt gondolnák, hogy Tamás inkább fiának érzi Imrét, mint alkalmi védencének.

- Tamás bácsi, sokat gondolkoztam azon, hogy mi jogon... milyen merészséggel vagyok a terhére... miért? Mit kellett dolgoznia értem? Érti? Nem hálálkodni akarok... Szeretném tudni, miért teszi? Érti? Meddig teszi?

A férfi elnyúlik a székben. Most... gondolja... ez a beszélgetés elkerülhetetlen volt. Meg kell lennie.

- Láttad, Imre, hogy harcoltam annak idején a filmemért. Bármikor abbahagyhattam volna. Ha kivágom azokat a részeket, amiket az az ostoba monoklis követelt tőlem - otthon díszelőadás keretében mutatták volna be a filmemet, miniszterek ültek volna a páholyokban, államsegélyt kapok, talán - ha akarom - kineveznek a filmgyár igazgatójának is. Mindezt azért mondom csak el, mert akkor nem beszélhettem róla... Azóta, fiam, ez olyan messze van. És oda most nem teszem be a lábam... Láttad, hogy harcoltam, magam ellen. Amikor megindultunk Bécsbe - még nem tudtam, mi fog történni, mi lesz veled és velem. Csak a film sorsa érdekelt akkor még. Itt sikerült... de nem egészen. Te is tudod, hogy amikor megláttalak, az volt az érzésem, hogy kiveszlek onnan, ahonnan előbb vagy utóbb ki fogsz nőni. Szerencsétlen leszel, ha ottmaradsz. Ez, látod, kísérlet volt. Lehet, hogy így leszel szerencsétlenebb, és akkor szemrehányást tehetsz majd nekem, miért nem hagytalak meg a saját kijelölt sorsodban.

- Ne beszéljen így... tudja úgyis, mit érzek!

- Most még. Most falak vesznek körül, tanulhatsz. Beszéltem Holley-jel, meg vannak elégedve veled. Még két évet itt kellene töltened. Levizsgázol, zsebedben lesz valamilyen papír. Ez kell az élethez. Ha megvan a bizonyítvány - nem kell semmit sem magyaráznod. Ezt a két utolsó évet végezd el úgy, ahogy ők akarják. Alkalmazkodj. Tanuld azt, amit ők akarnak. Nem fontos, két évet akárhogyan kibírsz. Szeretsz ott?

A fiú a fény felé csillogtatta poharában a vörösbort.

- Tamás bácsi, én itt nagyon-nagyon sokat tanultam. Nem a könyvből. Abból elég keveset, mert nem mindig fog a fejem. Ami nem érdekel, nem tudom megtanulni. De másként... a fiúktól is. Ezek sokat mesélnek a saját országukról, törzsükről, falujukról. Én annyi mindent tudok tőlük, mint senki más nem tudhatna. Ha angolul is beszélünk együtt, már sok-sok szót

megjegyeztem arabul... én meg szavakat mondtam nekik az én nyelvemen, s így ez olyan titok közöttünk. Ebből megértjük, hogy idegenek vagyunk. A világot itt ismertem meg, és ilyenkor nagyon nehéz a szívem... milyen kicsik vagyunk. Sokat gondolok az apámra és a testvéreimre, írok nekik, meg ha tudok, küldök valamit. Az öreg is... de már alig értjük egymást. Tamás bácsival meg úgy vagyok... mintha...

- Mintha?

- Ne haragudjék, nem érzem semmiképp apámnak. Mintha csak a bátyám lenne...

A férfi felemeli a poharát.

- Ezentúl hagyd el a bácsit, tegezz, mondd: Tamás!

Hallgatnak. A kis szalonzenekar valami nagyon fájdalmasat játszik. Tamás felemeli az ujját.

- Peer Gynt húsz év múlva kerül vissza, ahonnan elindult. Szolvejg húsz évig várja. Ez a csodálatos húsz év, Imre, aminek során mindennek meg kell történnie...

MÁSODIK RÉSZ

10.

Amikor aláírta a szumátrai filmszerződését: kóválygott feje. Esztendők munkája feküdt benne, számtalan tervezet, végtelen tárgyalások, meghiúsult kísérletek, füstbement remények: ezek szegélyezték a hosszú utat. S mikor átküzdte magát minden nehézségen, amikor sikerült meggyőznie a tamáskodókat, előteremtette a szükséges anyagi fedezetet - úgy érezte: valami rettenetes üresség van benne, lehangoltság, félelem.

- *Ilyen időkben?*

Ezt kérdezték megbízói, akik aggodalmasan kémlelték a nemzetközi horizontot. Ilyen időkben? Amikor egy szikra elég ahhoz, hogy kitörjön minden idők legnagyobb háborúja, vagy ami talán ennél is rosszabb: az egész világ némán és engedelmesen meghajoljon a diktátor ostorcsapásai alatt. „Ilyen időkben?" kérdezte az aggályos amszterdami bankár, kis fehér kecskeszakállát remegtetve, amikor kiállította - megbízóinak szavatossága mellett - az első csekket, mely intézetének szumátrai fiókjára szólt. A bankár asztalán a világ nagy újságjai hevertek, néhány könyv, mely Európa szörnyű válságára utal, táviratok - a váltóárfolyamok szinte beteges ingadozásáról, a tengeri biztosítások tételeinek ugrásszerű emelkedéséről, a háborút jelző ipari fémek árának lépésről lépésre fokozódó drágulásáról.

- Mindez, művész úr, jelképe annak, hogy az emberiség testében elharapódznak a kórok... szaporodnak a rákosodó sejtek... a test ellenállása csökken. De mindaddig, míg a katasztrófa be nem következik - a fedélzeten kell maradnunk. Úgy kell tennünk, mintha nem történnék, nem történhetnék semmi, vezetőink mindent majd bölcsen rendbe hoznak. A valóság az, hogy ösztönünk szerint menekülni próbálnánk valamilyen másik világrészre, de mert megszoktattak az idők, hogy mindennel szembe kell néznünk, ahelyett, hogy most New Yorkba vagy Limába hajóznék - tárgyalok önnel, szerződést írok alá, biztosítékokat kérek, s általában úgy viselkedem, mint mindig szoktam, holott az a belső meggyőződésem, hogy mindez a garancia nem ér semmit, s én akkor tenném a legokosabban, ha becsuknám irodámat, likvidálnék és elhajóznék családommal együtt valamilyen békésebb világtájra, ön, úgy látszik, ezt teszi!

Tamás megbűvölten nézett az okos öregre, aki megtörülgette kissé benedvesedett szemüvegét.

- Persze... mert Szumátra a világ legbékésebb pontjának látszik... azért gondolja ön ezt?

- Hogy mi lesz a legbékésebb... ezt semmiféle okoskodással nem lehet kiszámítani, uram. Túl sok az ismeretlen az egyenletekben. Ön elutazik a holland-indiai szigetekre, én folyósítom a pénzt, a végzet majd dönteni fog, igazunk volt-e, vagy sem, amikor úgy cselekedtünk, mintha sehol az égbolton nem lennének felhők.

Kimegy, csekkel a tárcájában, s leül egy kis parkban a csatorna mentén az amszterdami parkban, melyben a fák most kezdik újból szétfeszíteni rügyeiket. Hónapokban számol. Egy ilyen expedíciós film előkészítése fél esztendő nagyjából, hiszen csak most kezdhet hozzá a vázlatokhoz, még nem ismeri - csak elméletben - a színhelyet, a forgatókönyv, melyet a híres maláj-szigeti regényből alakítanak teljes szabadsággal - aszerint módosul, milyenek lesznek a helyi szereplők, ki az, aki ugyanazt a hamisítatlanul elszigetelt kisvilágot nyújthatja, mint a pusztán Imre, a kondás, a gólyák, a ménes, a fúrógép kezelője, a falusi kislány, a sofőr és a többiek.

Imrét magával fogja vinni Szumátrára. Még két hónap, a fiú bevégzi középiskolai tanulmányait, a College átalakul ilyenkor valóságos tanintézetté, melyben elcsendesednek a sportversenytársak, nincs több kirándulás, kényelmeskedés, a tanulószobák füstös levegőjében vizsgahangulat honol.

Még két hónap, míg újból magához veheti munkatársnak, hosszú esztendők után újból együtt lesz a fiúval, aki közben felnőtt, emberré, férfivá formálódott. Mi lesz vele? Mi lesz szerepe? Asszisztense lesz-e, titkára... bevezeti-e a rendezés titkaiba, megismerteti a „camera" világával, arra ösztönzi, hogy ő is itt keressen magának hivatást? Mindez ködösen, formátlanul gomolyog benne, csak annyit tud, hogy Imrére valamilyen formában szüksége van s lehet, ha megvalósíthatja a nagy utazást.

Szemben egy postahivatal. Egy pillanatra úgy érzi a magányos ember, hogy élő kapcsolatot kell Imrével teremtenie. Megtalálja az intézet telefonszámát, egy perc múlva már hívja telefonon Angliát. A hang, amely válaszol a drót másik végén, meghívására, már tökéletesen angol, érzelmeit rejtő, tárgyilagos.

- Sikerült, lekötöttem a filmet, megkezdem az expedíció szervezését. Kérlek, tanulj szorgalmasan, vizsgázz le minél előbb, mihelyt készen vagy, segítesz majd nekem. Ezért hívtalak fel, hogy érezd, számítok rád. Jól vagy?

A többi néhány szokásos mondat, mely Imre tanulmányaira, hogylétére utal. A fiú hangja vidám, mintha nagyon nagy boldogság érte volna, s mielőtt leteszi a kagylót, mondja: levélben...

Ezt a levelet még Amszterdamban kapja meg, ahol a holland problémákat kell megvitatnia pénzemberekkel, etnográfusokkal, hatóságokkal. Míg naphosszat ül múzeumokban, majd késő esti megbeszélésekbe mélyed, fogadják a kormányzat emberei, kapcsolatot keres a holland egyetemen tanuló szumátrai diákokkal, közben halomra olvas folklór-tanulmányokat, maláj színjátékot, történelmet, megnéz régi expedíciós filmeket, hallgat bennszülött zenét, foglalkozik vallástörténetükkel, próbálja megfejteni művészetük vitatott problémáit, s mindezen felül igyekszik a száz legszükségesebb bennszülött szót elsajátítani. Tamás újból lázasan, csodálatosan él, úgy érzi: mintha számára feléledt volna, tenyerére vette volna a világ.

Két-három nyugalmasnak látszó hónap, melyben a derűlátók úgy érzik, hogy elvonult a világégés veszélye: Nyugat megalázkodott Münchenben, okosan tették, s ezzel sikerült megvásárolniuk a viszonylagos békét. Két-három hónap, a derűlátók szemében, akik között leghangosabbak a denevérhitű közírók, akik önmagukban már leszámoltak azzal, hogy „az egész világnak át kell esnie a nácizmuson". Tamás ezekben a hetekben alig olvas újságot, a megszállottak biztonságával építi terveit. Imre levele ott fekszik asztalán:

> *„Kedves Tamás... nagyon melegem lett attól, amit mondtál, és azt hiszem, ez a legjobb hír, amit kaphattam. Hogy magadhoz veszel - sok mindent megold. Hiszen gondolkoztam, elhiheted, mit fogok csinálni, ha kijövök az iskolából, mert már tovább nem lehetek semmiképp sem a terhedre. Ha azt hiszed, hogy használni tudsz, ez nagy dolog, s igyekszem hasznossá tenni magam. Itt, nálunk is sokat beszélnek arról, hogy szabad-e most hosszabb terveket készíteni. Te benne élsz a világban, bizonyára felmerülnek előtted is ezek a problémák. Itt, az intézeten belül mind egyformák vagyunk, nincsenek egyelőre nézeteltérések. De mégis érzem, hogy néhányan úgy néznek rám, mint akiből esetleg ellenségük válik. Épp ez az, ami nagyon foglalkoztat, mert magam sem tudom, mit kellene éreznem. Egyelőre itt érzem jól magam, sokat tanulok, s azt hiszem, hogy nem lesz nagyobb nehézsége a vizsgáknak. Mindent köszönök, megkaptam az új ruhát is, ezt veszem fel a nehéz napon... Mindenképp kérlek, számíts rám úgy, ahogy azt akarod..."*

Mi maradt a pusztai fiúból? A levél hibátlan, írásán alig látszik, hogy valaha esetlen verébbetűket rajzolt ez a kéz: kissé eliramló, nem könnyen olvasható, gömbölyű formák, melyekből mégis szabályos sorok alakulnak, valamilyen belső arány és rend szerint. Képekben gondolkozik. Ha lehunyja szemét, látja a pusztai film ezer és ezer kockáját, azokat is, amelyek soha nem szerepeltek vásznon, amelyeket kivágott... Imre ló hátán, Csillag nyakára hajolva tereli az elszabadult ménest, karikása kibomlik kezében, szava a pusztaiak ritmikáját hordja, majd ott ül a tehénlepénytűznél, kezében hosszúnyelű, kisöblű fémkanál, középen a kondér, melyben avas ízű forró tészta ragad. Áll a bécsi filmcézár vetítőjében, „májne dámen"-jával, gyerekként, öntudatlanul... s versenyez arab kanca hátán a széllel s az afrikai puszta ifjú nagyurával. Most itt fekszik a levél, szövege angol, oly hűvös és „colloquiális", ahogy élnek, beszélnek, gondolkoznak ezek a fiúk, csak éppen áttör benne a kétség „az intézeten belül mind egyformák vagyunk...". Hányszor hajolhat térkép fölé, hallgathatja a rádiókat, olvas újságot. Mindenütt a glóbusz parányi pontját keresi bizonyosan, a két, sokáig párhuzamosan futó kék folyószárat, a nagyfejű fővárost, a puszta fehér ölét. Megköszöni a fekete ruhát, amire majd ráborítják a kandidátusok tógáját. A levél tökéletesen angol, de a gondolatok...

Az amszterdami csatornákon dereglyék, kishajók siklanak végig a világ áruival. Minden látszólag végtelen csendes, százados biztonságú, megrendíthetetlen németalföldi nyugalom. A csekk zsebében, holnap majd nekikezd a munkának. A mai napot ajándékozta önmagának, sétál, rendezi az emlékeket.

Imre este Szumátra térképére hajlik. Hatalmas krokodiltestű sziget, amint csúcsos orrával szinte felböki Jávát. Már pontosan ismeri a környező szigettengert, Simalur - ez a kis sziget bilincseli le képzeletét. Az intézetben számtalan mesét, démontörténetet, tündérregét talál. Simalur egyes részei gyakran felmerülnek - különösen Tepa, ahol úgy látszik, még a maguk eredeti tisztaságában élnek a szigetlakók. Kiveszi jegyzőkönyvét. A gondolatok szaladnak. Az egyik diák a következő mesét jegyezte fel - ennek a Tepának vagy Simalurnak keletkezéséről... lapoz papírjai között, előhúzza a maláj fiú kézírását:

„Honnan származnak Sihule és Salang lakosai? Egy szép napon letört egy földnyelv Nias szigetének partjairól. Ezen a földnyelven sokan laktak. Úgy mesélték, Niast megátkozták, és ezért történt vele, hogy egy darabja letört és elsodródott. Ezután a földnyelv hánykolódott, míg végre az ár Tepa szigetéhez vetette. Akkor azt látták, hogy bizony ez nagyon szép sziget. Amikor Matan fokához értek, az elsodort sziget fejedelme így szólt népéhez: azt tartanám helyesnek, ha mindnyájan az Ama Selatu öbölhöz mennénk, így aztán mindnyájan itt is szálltak partra.

Ezután azt mondta a fejedelem: »Vegyetek földet a mi szigetünkről és ebből a szigetből. Mérjétek meg, melyik a nehezebb és melyik a könnyebb.«

Amikor azt látták, hogy Simalur szigetének földje egy szemernyivel nehezebb volt az övékénél, azt mondta a fejedelem: »Itt mi nem maradhatunk, hiszen a nagy sziget földje nehezebb a mienkénél.«

Az öregek helyeseltek, nem éreznénk jól magunkat, ha itt maradnánk, így hát tovább folytatták útjukat bolyongó szigetükön.

Amikor kijöttek a sziget emberei, azt mondták egymás közt: ezentúl ezt a helyet a Szemernyi Öblének kell neveznünk.

Így sodródtak tovább az úszó szigeten egészen a nagy sziget fokáig, ahol egy öblöt pillantottak meg. Minthogy ez gyönyörűnek látszott, szigetüket ide kormányozták, az öböl és Szumátra szigete közé. Amikor már-már elérték az öblöt, egy óriási csáklyával szigetüket egy hegy lábáig vontatták a tengerárral, még ma is meg

lehet találni talán ezt a csáklyát a hegy gyomrában. Azt a földet, amelyen így hát letelepedtek - elnevezték Salangnak... a tengeröblöt Salang-foknak. Szemben velük terül el a Sichulenak nevezett vidék: ezt később adták azok a sziget eme részének, akik később jöttek ide Niasról."

Előveszi a részletes térképet. Nias... délebbre fekszik - a két sziget között talán négy-öt tengeri mérföld a távolság. Betűzi a kis sziget vidékeit: Tepa, Simalur, Salang, Sichule, Lekon. A sodródó szigetnyelv embereinek filozófiája ilyen furcsa mesékben, eredetlegendákban olvad fel. A sziget erdős, patak szalad végig rajta, meg kell néznie majd a katonai térképet: milyen lehetőségek lennének itt, alkalmas-e a táborozásra. Mennyi ember lakhatik rajta? Ugyanazt a nyelvet beszélik-e, mint a szumátraiak? Ezer probléma... az éghajlat kérdése, a helyi világrend, szokások, hatóságok összehangolása. Ki megy el először oda körülnézni? Újból és újból elolvassa.... egy földnyelv szakadt le Nias szigetéről. Mi lehet ennek a történelmi magva? Ül szobájában, szórakozottan órájára néz, este tíz, kinyitja a rádiót.

- Hitler, Szudéta-vidék, diplomáciai konferencia, miniszteri utazások.

Sóhajt. Ma még szabad Simalurról álmodnia.

A bankettet az igazgató vidéki otthonában tartották meg a fiúk. Mr. Holley szokásos nagy évi fogadása volt ez, iskolájának reklámja, saját magának - az évi termés áldozatos betakarítása. Ilyenkor ezer móka született, mindegyik évfolyam igyekezett túlszárnyalni az előzőt játékaival. A meghívottak is helyet kaptak: legközelebbi hozzátartozók, unatkozó követ, átutazó ázsiai vagy afrikai fejedelem.

Tamás elhozta a pusztafilmjének egy kópiáját, s a termes fogadószobát átrendezték filmszínháznak. Hindu, arab, bantu, maláj, mesztic és mulatt arcok keveredtek a fehérekkel, az angol nyelv legkülönösebb árnyalatai olvadtak egybe, a tanárok feloldódtak, kalandok s csínyek emlékét idézték, amikor előrehajlott Tamás alakja, s mosolyogva bekonferálta a filmet, mely esztendők óta fut még a kontinensen, s egyik főszereplője ma itt ül az ünnepeltek között.

Különös nézők voltak: mindegyikében élt az ősi életforma hagyomány világa, volt, aki még ehhez egészen közel töltötte gyermekkorát, mielőtt a fejedelem, a törzs vagy a vének úgy döntöttek, hogy *egy valaki* jöjjön el a fehérek országába, s tanulja meg mindazt, ami a sápadtarcúakat a világ uraivá tehette.

Különös közönség volt. A fiúk teljes testvériségben keveredtek egymással, de a felnőttek, a vendégek magatartását valamilyen kimondhatatlan „protokoll" szabályozta. Egy szakállas, turbános mohamedán indiai ült a kanapékból rögtönzött első sorban, füleiben egy-egy hatalmas gyémánttal, egyébként kifogástalan sötét európai ruhában. Abdherramánnak bátyja érkezett meg: az idősebb, „trónörökös" törzsfőnök-városos, aki a Próféta leszármazottjaként zöld fejéket, burnuszt viselt. Szép, ideges arcú férfi volt, aszkétikus, nemes vonásokkal, könnyű szakállt hordott, nem tudott angolul, csak tökéletes franciát beszélt. Egymással szemben valamilyen megmagyarázhatatlan távolság korlátai választották el őket. A madagaszkári előkelőség láthatóan idegenkedett az ébenfafekete néger törzsfőnöktől, aki bantu mivoltában Fekete Afrika egyik legelőkelőbb nemzetségét képviselte. Ajándékokkal érkeztek, s Holley-nak aligha volt alkalma megbánni a bőséges vendéglátást. Egy elefántcsont markolatú régi tőr mellett kétszázéves karperec feküdt csiszolatlan gyémántokkal teleszórva, s egy egyszerű dobozban - aranyrög. Ehhez a sok kincshez, mely majd házi múzeumát gyarapítja, odakerül a lapos alumíniumdobozban a pusztafilm egy kópiája is.

Imre évek óta nem látta a filmet, s most szorongó érzéssel várta a kikerülhetetlent: találkozást pusztai önmagával. Nem tudta, van-e még az egykori kisfiúval közössége? Tamás megkönnyíti-e, hogy néhány szót szól, a film előtt, bevezetőben?

- A magyar puszta köszönti azokat, akik az egész világról ebben a szobában összejöttek, s az, aki majd a vászonról elsőnek üdvözölni fogja a nézőket, itt ül önök között. Az európai régi civilizáció szinte véletlenül megmaradt kis szigetének életét látják majd, gyámfiam s barátom szava is arra fogja mindnyájukat kérni: fogadják ezt a képet szeretettel!

„Mi egyszerű parasztok és pásztorok vagyunk", mondja az előre lépő Imre, premier plánban, hibátlan, ragyogó fogsorával, széles mosolyával, amint meglóbálja kalapját a néző felé. Igen, a filmmásolat már kicsit kopott, s Holley vetítője sem versenyezhetik a nagy filmszínházakkal. S a hatás itt mégis elemibb erejű, mint bárhol máshol talán a világon. Tamásnak nagyon finom az érzéke ahhoz, hogy ellesse a vetítések feszültségét, azt a különös légkört, melyből a varázs vagy a közöny hangulata kialakul. Talán a néző lélegzetvételéből... Ismeri a lassan elhalkuló nézőtér áhítatos csendjét, a néma elragadtatás egyik nézőről a másikra átragadó varázsát. Egy kis terem közönsége csak, s Mr. Holley és a tanárok, akiknek jó része most látja először a filmet - elragadtatva hajlik előre, hogy egyetlen mozzanatot se veszítsen. Tamás, aki szintén rég nem volt jelen műve vetítésénél - igyekszik kritikai szemmel nézni, mit lehetett volna jobban, plasztikusabban, hol hibázott, mi lassú és hosszadalmas, melyik szereplőt kellett volna kicserélnie -, de őt magát is elragadtatja végül is ez az egyedülálló ritmus, nőnek... gulya és ménes lesz belőlük, melyet már ember terel.

Hindu, szingaléz, madagaszkári, maláj, javai maláj, bantu és hottentotta, marokkói és szíriai arab, guatemalai indiánivadék - egy macaói portugál-kínai s egy goai hindu-portugál félvér, meg egy Fülöp-szigeteki: nézik a pusztát, a hídi vásárt, a vihart, vágtatást, csikó születését, lótemetést. Valami döbbenetes és elemi van számukra abban, hogy mindez fehér... hófehér emberek játéka, ilyen is lehetséges: a fehér ember nemcsak hatalmas városokat épít, gépeket hajt, kormányoz, leigáz, szipolyoz s gyógyít - a fehér ember itt még gyermek, küzd természet, sors szeszélye, állatok makacssága ellen, éppen, mint ők, ugyanúgy állat hátán jár, egyszerű ételt eszik, fél a vihartól, néhány szóból ért, ugyanolyan egyszerűen szeret, tiszteli hagyományait, emlékezik... ugyanolyan kunyhóban lakik, ugyanúgy játszik, tervez és remél: mint minden nép és minden ember, mely nem szakadt még el a természet közelségétől.

Nézik a pusztát. A két arabhoz áll talán legközelebb. Szemük egy villanással felméri a *lovat*, e nemes állatot, mely a puszta örök törvénye szerint él, játszik, nő, sokasodik. A kékinges-gatyás kisfiú kiereszti karikását, énekel, bajlódik egy eltört biciklikerékkel, odasettenkedik a fúrógéphez, beszél egy távoli, idegen, semmihez sem hasonlatos nyelven, fütyül, mókázik, bokáz a többi táncoló közt, megold helyzeteket a maga ragyogó gyermeki mivoltában: férfi, ahogy tereli a ménest és gyermek, ahogy örül a vásári nyalókának, töprengő, amikor döntenie kell ló és gép nagy harcában, néha örök ábrázatot kap, amikor az állatok fölé hajlik, s fellázad a törzs, a puszta öregeinek törvénye ellen, elkívánkozik a gépész mellé, a lóhátról szeretne felpattanni a kerékpárra, elbűvölten nézi a körhintát, s már-már kiszakítaná magát (ahogy tette a valóságban) a puszta változhatatlannak látszó közössége alól, s mégis az utolsó akkord: megbékélés, összeolvadás marad!

„Késed szívedbe találjék", mondja az ötcsikós-ballada, s a tehénlepénymáglya lángjában lebukik a pusztai nap, néhány akkord még, mely a hangok nyelvén lezárja a képzelet ösvényét, egy pillanatnyi csend, s Mr. Holley felkattantja a villanyokat. A burnuszos marokkói arab most olyan, mint a mesék keleti fejedelme. Magas, karcsú, mint a mének, melyek pusztai végtelen szélben születtek, s tekintete olyan mély, olyan emberi, hogy szinte belefúródik Tamásba:

szemben áll egymással a két ember, s az arab az első, aki mosolyog, nagyon könnyen meghajlik előtte.

- Emlékül... ennek a délutánnak emlékéül!

Egy türkizköves gyűrűt ad, melynek sárga színarany foglalatát már elkoptatta a múló idő.

Mr. Holley meghatottan áll fel. Valóban, ilyenre nem volt még az érettségi ünnepek során példa. Felold minden feszültséget, a csoportok halkan beszélnek róla, valami nagy emberi közösség érzésével ülnek teához, mindenki meghatott, a fiúk elcsendesednek, csodálkozva nézik Imrét.

Milyen Imre? Tamás a műértő szemével nézi - mint olyan embert, akinek változásáért ő, a saját személyében, belső lelkiismereti fóruma előtt felelős. Ahogy előrehajlik fekete öltönyében, nyúlánk széles vállú. Talán túl magas felsőteste s lába és dereka őrzi a pusztai ember zömökebb vonalait. Haja kicsit megsötétedett, de még mindig aranyló, ha rásüt a nap, s szeme, ha az arc mosolyba borul - majdnem ibolyakék. Mozdulatával, hangjával, arcjátékával tökéletes európai, nincs ráírva nemzetisége, senki nem olvashatná le róla, vajon Közép-, Észak- vagy Nyugat-Európa milyen fajtájából került elő. De akik a filmet most végignézték - már ugyanazokat a vonásokat látják, felfedezik a karikás ostort pattintó, Négyeskútból vizet húzó, trágyát cipelő gyerek mozdulatát abban, ahogy teát tölt, helyet kínál, megsimítja haját, átöleli valamelyik osztálytársát.

- Nagyon nagy örömet szerzett ön filmjével, nem is képzeli, milyen sokat jelent nekem... nekünk talán - mondja mosolyogva a Fülöp-szigeteki orvos, aki fiának érettségijére érkezett. - Az ön filmje után igazán fáj a szívem, hogy hasonló alkotásra még nálunk nem került sor, pedig ami a mi folklórunkat illeti...

Míg sorban beszélnek Tamással, s mindegyik a maga szűkebb hazájának varázslatai között bolyong: Imre már elkeveredik a fiúk között, s feleleveníti bojtáréletének egy-egy epizódját. Csak néha kap egy szó után - a maga pontos, előkelően intellektuális angolságában megakad: látjátok... nem tudom, ezt hogy mondják.... ezt csak az anyanyelvemen... Nevet, egy pillanatra könnybe lábad szeme. Ez Imre nagy napja.

Mr. Holley nevet:

- Kedves Imre, mint láttam, magának nem volt szüksége nyeregre. Vajon még meg tudná ülni a lovat... úgy, ahogy először, amikor nálam járt, s Abdherramánnal versenyzett?

Ez az arab fiú maradt legjobb barátja, s most fáj, hogy el kell válnia tőle. A fiúk nevetve biztatják a két barátot s riválist, s Mr. Holley vidéki lakának istállójából is elővezetnek két hátaslovat.

A pusztai embereknek felvillan a szeme. Bár már esteledik, gyorsan ruhát cserélnek, lovaglónadrágot, csizmát kapnak, s a villa mögötti szabad térségre gyűlik ki a vendéghad. Szelíd, de makacs lovak, mind a kettő ahogy felugrik, nyereg nélkül fogja át a ló két oldalát... már rég, nagyon rég nem érezte ezt az érzést... s most pillanatok kellenek hozzá, amíg megszokja, megtalálja biztonságát.

S lassanként érzi a régi ritmust, Csillagnak mondja az ismeretlen lovat. Az emlék - melyet most újból, esztendők múltán felkavar a film, hirtelen élességgel vetíti a gyermekkort. Míg ül, előrehajlik, suttog a hátasló fülébe, hátraveti magát, érzi lovas és ló mozgásának egybeolvadását, ez alatt a perc alatt végigfut vele az emlékezet: ahogy valami ismeretlen erő… vagy akarat kireppenti a puszta életéből, új vágyakat olt bele, anélkül, hogy elfeledhetné a pusztát, az eredetet.

Mr. Holley, a vendégek, osztálytársak nézik a játékot, mint akkor, amikor először került ebbe a bűvös körbe, amikor Holley először oldta fel zavarát, félénkségét azzal, hogy lóra ültette. A kör bezárul: tudja, mivel tartozik a pedagógusnak, az esztendők összeolvadnak benne, sok apró keserűség, szorongás, szűk pillanatok, percnyi örömek, sikerek, barátságok: míg uralma alá kényszeríti a névtelen lovat, melyet Csillagnak szólít, s míg az egyre engedelmesebb állat átveszi akaratát... - egy perc, bókol vele Holley előtt, s utána még három kört fut le, cövekként állítja meg ott, ahol akarja, s lepattan hátáról, szabályos mozdulattal, ahogy megköveteli az angol iskola.

*

Ez a búcsú s a vacsora után még egy éjszaka a vidéki otthon falai között. Reggelre ki kocsiján, ki vonaton elhagyja a vendégszerető házat, felírják egymás távoli címét, s megígérik az ötéves találkozót. Apró ajándékokat cserélnek, „majd meglátogatlak", Singapore, Lima, Surabaya, Johannesburg... A barátság hálójával egy percre még letakarják a glóbuszt, de már útra kelnek... az egyikből a Fülöp-szigeteken fogorvos lesz, a másikból marokkói törzsfőnök, dél-amerikai kávéültetvényen ellenőr, vagy bantu király.

A kis szárnyvonat állomásán várnak a csomóponthoz vivő szerelvényre. Járt-e valaha ezen az állomáson magyar? A csípős reggeli szélben ideszürkéllik a tenger. Egy oldalkocsis motorbicikli siklik le a meredek úton a part felé, két férfi és egy nő. Egy pillanat alatt belevetik magukat a szürke, dagályos tengerárba. A szél visszaveri szavukat. Mind a ketten felkapják fejüket: a szél hazai szót sodor feléjük... Kik lehetnek? Befut a vonat, ezzel a kérdéssel indulnak London s a nagy kaland felé.

*

A londoni szállodaszobában már két írógép pereg. Déltájt és délután leendő munkatársak, szállítók, szakértők keresik Tamást. A filmvilág tudomást szerez a készülő expedícióról, Tamás neve egybekapcsolódik a tiszta szándékok, érdekes megoldások, új törekvések filmjével, jó szándékú dilettánsok kopogtatnak be, a „szigeteken" élt nyugdíjas tisztek, állatkereskedők, misszionáriusok nem fukarkodnak a jó tanácsokkal. Néha olyan a szoba és a hall, mint a méhkas, Tamás és Imre igyekeznek rendet teremteni benne.

Csendes napok következnek, míg leszűrnek mindent, ami e sok beszédből, értesülésből, tapasztalatból adódik. Lassan kialakul a munkatársak sora. Válogathat. Közép-Európából már sorra menekülnek, szétszélednek a legjobb szakemberek. A barna árnyék rátelepszik lassan az egész kontinens szívére. Tamásban az ösztön is dolgozik, amikor sietteti az expedíció előkészítését, s hajlandó többet is áldozni, csakhogy időben minden készen legyen. Munka közben ismeri meg valójában Imrét. Titkárának szegődtette, fizetést húz a fiú, megszabta munkakörét. Milyen Imre, mint munkatárs?

- Látod - mondja egy este, amikor összerakják az aznapi iratokat -, látod, Imre, ma jó nap volt... előrementünk, sok minden tisztázódott, de egytől félek: valami kimegy a te s az én fejemből, s nincs tovább... kevés jegyzetet csinálsz. Az az érzésem, hogy sok minden csak úgy, ötletszerűen megy. Néha elragad a képzeleted, már mindent késznek látsz... nem számolsz a nehézségekkel. S ha valami nem megy úgy, ahogy képzeled, indulatosan lecsapod a tollat. Képzelet nélkül nem lehet semmire sem menni, de ezt zabolázd... nyergeld meg...

Nevetnek. A fiú elvörösödik, Tamás látja, most tusakodik magával, felelni akarna, vitatkozni, legyűri... hallgat, talán duzzog is, hogy csak ennyire becsülik lendületét? Egy perc múlva nevet, nem tudja az indulatot magában tartani:

- Ezek itt mind olyanok, mintha nyársat nyeltek volna... vagy holdkórosok. Érted: fellázadok az ellen, ahogy az itteniek kezelik a kérdéseket. Semmi nem sürgős, péntektől hétfő délig nincs semmire válasz, nem lehet semmit sem elintézni. Az idő hajt... ha nincs minden a legjobban... nem baj, ott is pótolhatjuk, Szumátrán... csak már induljunk. Nehogy...

Tamás keze a rádiógombon. Egy perc múlva mondják a híreket.

11.

Mintha vágtatnának a gyűlő fellegekkel versenyben. Még két hét... még egy a kitűzött indulásig. Néhány nap Hágában és Amszterdamban, a holland problémák megoldására, s utána egy németalföldi hajóval útra kel a kis expedíció a kelet-indiai szigetvilág felé. Nyár közepét választják, kiszámítják az esős és száraz évszakok tropikus változását, a felvételi lehetőségeket, a bennszülöttek periódusait: mikor vetnek s mikor aratnak, mikor s mit halásznak, hogy kell számítani az állatok vonulására, szaporodására, mikor kezdődnek a törzsi ünnepek, férfi-avatás, törzsfőnök választása, ebben az évben iktatnak hagyományos folklórpompával kormányzót, most telik le a legendás alapítástól számított nagy-kör, mikor érkeznek távoli szigetekről táncosok... hogy helyezkednek el egyházi ünnepeik... Mindezt pontosan feltünteti Imre kalendáriuma, mely alapja annak a megfontolásnak: mikor induljanak... Még nyár közepe felé haladnak, így határozzák el az amszterdami indulást.

A társaságnak még egymáshoz kell szoknia. Legtöbben nem ismerik egymást, csak Tamás az összekötő kapocs, s hamarosan Imre, akit már mindenki ismer, mindenki szeret. A „magyar" biztosan, otthonosan mozog az angol s nemsokára kontinentális szárazföldön, idevaló diákok hanyag s kicsit tudatos öreges mozdulatával, azt az angolt beszéli, mely kiejtésével azonnal elárulja, hogy jobbfajta „public school"-ban végzett e jellegzetes hanghordozás gazdája. Ez pedig, mint valami sajátos tolvajnyelv, úgy fűzi össze azokat, akiknek a sors kegye megengedte, hogy ilyen, csak a „kivételesek" számára létesített intézetekben nevelkedhessenek.

Az expedíció külsőleg nem emlékeztet a pusztai film oly szerény, majdnem dilettáns kereteire. Hatalmas összegek forognak kockán, „világfilmet" készítenek, melynek sorsa már mindenütt érdekli a közönséget, de a szakembereket is. Néhány tudós, folklorista, nyelvész, botanikus csatlakozik hozzájuk, lassanként ők is beleolvadnak a szorosan vett társaságba, melyben irodalmi, néprajzi tekintély, zenetudós is akad a szorosabban vett „filmesek" mellett. A filmvázlat laza szövet, hozzá kell idomítani a helyi adottságokhoz, s csak majd ha megérkeznek Szumátrába, ott tudják eldönteni, hogy a számos változat közül melyik megoldást válasszák. Az expedíciónak külön gazdasági szakembere, adminisztrátora, fővadásza van, aki egyben állat- és növényszakértő, konyhafőnök és málhamester. Mindenkinek pár nappal hamarább be kell futnia a németalföldi kikötővárosba, ahol sor kerül az utolsó megbeszélések lebonyolítására is.

Imre másféle Tamást ismer meg. Eltűnik a csendesen magában vívódó ember, a töprengő lázadó, aki új és új megoldások lehetőségét kutatja. Mintha felnőtt volna, valóságos vezető, ezer részletkérdésben szakember, gyors és határozott. Munkatársai szeretik, mert vidám, pajtásos, ha minden jól megy, csípős megjegyzései szájról szájra szállnak, de éppúgy beismeri saját hibáját, tévedését, ha valaki figyelmezteti rá: valamit másként kellene csinálnia.

Ez a néhány amszterdami nap, a hajóra szállás előtt, csodálatos a maga izgalmával, sűrített munkaritmusával, az éjszakába nyúló megbeszélésekkel. Telefonon a világ minden részéről, még mindig új és új jelentkezők és ajánlkozók... új pénzemberek tesznek kísérletet a bekapcsolódásra, új elképzelésekkel ostromolják a vezetőket, s Tamás türelmes, mindenkivel beszél,

megfontol, mérlegel, nem utasít el senkit csak úgy egyszerűen, mindig azzal a reménnyel ereszkedik szóba, hogy valami új, valami váratlan alakul ki, s ebben nem mindig csalódik.

Utolsó este. Másnap délben indul a hajó. A világ is kedvezni látszik: ólmos nyári csend borul a nemzetközi eseményekre, mintha még minden miniszterelnök, vezető, vezérkari főnök pihenőt rendelne magának - a várható zivatarok előtt. Ez a látszat, Európa utolsó néhány nyári pihenőnapja, amikor délben megfújják a holland himnuszt a fedélzeten, s elindul Szumátrába a tengerjáró hajó.

Míg etetik a felröppenő sirályokat, Imre áll a fedélzet egy beugró párkányszögletében, s nézi, miként keskenyednek az európai partok. Mindenki még a fedélzeten van, ki se csomagolták a többhetes utazásra a poggyászt, még integetnek, egy maréknyi ember, aki a hánykolódó Európa kellős közepén azért indul el, hogy a valóságnak talán csalóka mását örökítse meg a filmkockákon.

Tamás karját érzi vállán. Egy percig így nézik a tengert, amint még a partok közelében engedelmes szelíden paskolja a lapos holland partokat. Már elhallgatott a hajózenekar, feltűnnek tálcákkal a fehér kabátos hajópincérek, a legtöbben sokszor tettek az utasok közül is tengeri utat, a nagy átkelések csendes szokásai szerint alakulnak ki az asztaltársaságok, kártyapartik, fedélzeti sétapartnerek. Az egyetlen színes ember az első osztályon egy sziámi előkelőség, a többi útitárs legjava gyarmati ember, aki hosszabb szabadsága után újból visszatér a szigetekre, hogy ismét hosszú öt éven keresztül ne láthassa szerelmét, Európát.

- Sajnálod itt hagyni...?

- Te mondtad mindig, Tamás, hogy húsztól negyvenig az életben kell a kaland... Miért sajnáljam? Mire számítasz, meddig maradunk Szumátrán?

- Két esős és két száraz évszakra. De a titkos kalkulációkba még egy fél esztendőt felvettem. Soha nem megy semmi sem egészen simán. Emlékezz, amikor a pusztán egyszerre feltűntek azok a filmügynökök, akik toborozták a „katalaunumi lovasokat”. Úgyis lesz majd honvágyad... de mi után?

- Olyan rég nem láttam a hazaiakat... Apám, a fiúk... a kishúgom... mindazok, akikre még emlékezem. Néhány fénykép, ez maradt belőlük. De ha sikerül a film, s amit Szumátrán meg tudok takarítani... ebből az apámnak is jut. Földet... hogy vénségére legyen neki is legalább egy kis háza, a tanyákon.

Csengetnek, ez az első hívó a közös étkezésre. A tenger sima, mindenütt vidám szó, kezdődő ismeretségek, a kényelmes s változatos utazás öröme. Gyakori a holland szó, angol, francia, spanyol keveredik egymásba, az esti táncnál már kialakul a nagy óceánjáró gőzösök nemzetközi világa, az a gondtalannak látszó, jórészt érzéseiket titkoló emberek együttese, mely kicsinyített mása a jólétnek örvendők balsejtelmektől gyötört Európájának.

*

Az események mintha kergetnék őket, egyre messzebbre, a nyílt tengerekre. Este a kapitányt egyre gyakrabban kéretik a rádiószobába, s a hatalmas, ősz hajú, piros arcú tengeri ember tettetett vidámságát menten észreveszik tisztjei s kedvenc asztaltársasága is. A hajóút szép és zavartalan, a kikötők tarka körforgása úgy zajlik le, ahogy szokás. Még mindenütt megfelelnek az összes útlevelek, mindenki partra szállhat, senkinek sem tiltják meg az utazást. De mindenki tudja, hogy a gondtalan, poggyásztalan hajóbeli látogatók mögé árnyékként már polgári ruhás rendőrök szegődnek, nyilvántartanak minden idegent, vigyáznak, nehogy valamelyikük végképp elhagyja a hajót, vagy arra használja fel az időt, hogy érintkezésbe lépjen valamilyen ellenséges titkosszolgálat embereivel.

Esténként táncolnak, Neptun-bált rendeznek, tréfás versenyek, tombolák, társasjátékok váltják egymást, mozielőadásokat tartanak, rögtönzött hangversenyt, melyben minden hajóbéli híresség szerepelnie kell. Csak éppen a férfiak tűnnek el percenként a dohányzóban, felcsavarják a rádió gombját, vagy bekopognak a hajókajütbe, ahol a rádiótiszt állítja össze - kellő óvatossággal, az idegek nyugtatása céljából - az aznapi „fedélzeti híradót" - a kabinba befutó rádiójelentésekből.

A leggyakoribb szó: „Danzig" - mely túlharsogja a szaxofonokat, pezsgődurrogást, összeverődött tenyerek hangját. A férfiak némán, összeszorított szájjal lépnek ki a rádiófülkéből, mennek vissza társaságukhoz. „Nincsen semmi érdekes", mondják, de szemük mintha rémeket látna, úgy néz bele az ismeretlenbe.

A holland kormány támogatásával indul az expedíció. Segély, tanács, szakértők - mindez a patrónusok révén, akik bíznak Tamásban. Még utazása előtt feltette előttük a kérdést: ne halasszuk-e el az egész expedíciót, míg nem tisztázódik a nemzetközi helyzet? A válasz ugyanaz volt, mint amit a hajóra kapott: Németalföld semlegességét a múlt világháborúban is tiszteletben tartották, a Királynő kormányának nincs mit félnie attól, hogy bármilyen beavatkozás megnehezíthetné saját államterületén békés polgárainak s azok érdekeltségeinek önfeláldozó munkáját. Az expedíció folytassa útját!

Imre állt mellette, amikor a rádiótiszt leszedte a távírógépről az üzenetet.

- Ön mire gondol?

- Szeretném, ha már elérnénk a holland-ázsiai vizeket. Mintha szaladnánk párhuzamosan az eseményekkel. Talán észrevették, hogy a kapitány fokozta a hajó sebességét. Három, de legalább két napot próbál megtakarítani... Gyorsítja a kikötéseket, hamarább indít. A kapitány biztosra veszi, hogy a háború kitör. Éjszakánként térképeit vizsgálja, a világháborúban az aknarakóknál szolgált, ért ehhez a csúf mesterséghez. De mindezt csak önnek mondtam, hisz látom, mi forog önnél kockán. Kérem, ne beszéljen senkinek erről. Ön is tudja, hogy a hajónak legnagyobb veszedelme, ha az utasok közt kitör a vakrémület. Talán még befutunk holland kikötőbe, mielőtt közel ér a katasztrófa... Talán... Ön ugye, nem angol? De az ifjú gentleman bizonyára…

Tamás nevet. Megmutatja a két útlevelet.

Augusztus utolsó előtti napja. Mielőtt a hajó Szumátrába érkezik, hogy onnan Jávába folytassa útját - a hajónaptár szerint meg kell rendezni a hagyományos búcsúbált. Már napokkal előtte kosztümöket készítenek, a rekkenő trópusi hőség ellenére lázas izgalom uralkodik a hajón. Mindenki az estélyről beszél, a sok unatkozó gyarmati ember egyszerre feléled, a világjárók ismerik az ilyen hajnalig tartó vigasságot - mosolyogva készülnek hozzá, ők már átestek hosszú évekkel ezelőtt az egyenlítő keresztezésekor szokásos, hagyományos keresztelőn. Mintha mindenkit hatalmába kerített volna ez a mesterkélt jókedv, előkerülnek az útiládák, bőröndök mélyéről a legszebb estélyi ruhák. A hajófodrászok reggel óta szépítenek, a fedélzeti virágárus kínálja gondosan ápolt ritka virágait: üvegcsőbe csomagolt sárga s lila orchideáit, s a többi trópusi nevezetességet.

Hagyomány szerint a kapitánynak kell megnyitnia a táncot, rendszerint olyan hölggyel, aki a hajóvállalat valamelyik főrészvényesének, igazgatójának épp utazó felesége. A magas, ősz tengeri ember kifogástalan parádés egyenruhájában mosolyogva, gondtalan vidámsággal teljesíti házigazdai tisztét, magasra emeli a pezsgőspoharat, ő mondja kissé kemény angolságával az első pohárköszöntőt Neptun isten tiszteletére, átvágja a kék szalagot, mely az első és második osztály korlátai között húzódik: ma az utastársadalom ranglétráján alacsonyabb helyen álló utasok is „megkóstolhatják" a gondtalan „elsőosztályosok" életét, végigjárhatják a fényűző

szalonokat, élvezhetik a luxusbüfé ritka italait. Ez, persze, nem vonatkozik a III. osztályra - a fedélköziekre, ennek jó része kivándorló, s itt már akad színes is bőségesen - egyik kikötőből a másikba. Nem... ezekre senki sem gondol, legfeljebb annyit enged meg a kegyes szokás, hogy ingyen vörösbort kapjanak ezen az estén, előírt, sommás vacsorájukhoz.

A kapitány elvégezte szertartását, mély meghajlással s kézcsókkal köszönti táncosnőjét, egy kissé elhízott, idősebb holland dámát, amikor a rádiótiszt némán, mintha csak éppen erre sétálna, megáll a nagy szalon oldalajtajában. A kapitány odakínál neki is egy pohár pezsgőt, mind a ketten mosolyognak, majd együtt eltűnnek - mintha csak valami kedves történetet mesélne a főnök az alattvalójának - az ajtókivágásban. Tamás szeme rajtuk. Egy perc, a rádiószoba bejáratánál. A kapitány nem ment tovább. Pedig ott még szalonok nyílnak, ilyenkor barátságos mosollyal szokta behívni az előkelő vendégeket, sorban odahajlik a nevezetességek asztalához, igyekszik azt a benyomást kelteni, hogy minden gondolatukat ellesi - házigazdaként. Tamás úgy áll az ajtószögletben, hogy egy tükörből látja, amint a kapitány arca a rádiószoba küszöbén megváltozik. A mosolygó, sima, kicsit kenetes, ragyogó fogú, őszes fiatal arc hirtelen árkokat kap, a homlok tele lesz ránccal, a szem kifejezésében benne ül az aggály. Keze a kilincsen, félig befordul, még nem húzza be maga után az ajtót, egy pillanatra, de Tamás szeme, mely felkutatja az emberi élet mélyebb barázdáit, s megkeresi az arcon a lélek elröppenő nyomát - tudja: valami baj van. De mi lehet? A hajógépek változatlan ritmusukban dübörögnek a mélységekben, a hajó nem vált irányt, nincs semmiféle mozgás a fedélzeten vagy a géptermekben. A legénység nyugodtan, tempósan végzi munkáját, néhány szabad félnapos matróz sétál el cigarettázva. Nem, magával a hajóval nincs semmiféle veszély... de a kapitány arca s a rádiótiszt szürke ábrázata...? A rádiótiszt szobájába persze, nem lehet belépnie idegennek, így várni kell, míg Neptun bálja kibomlik, egy szép szőke, mosolygó-barna szemű asszony fekete ruhában, egy szál orchideával, mosolyogva keresi a kapitányt: neki ígérte a keringőt, s most, amikor a zenekar egy bécsi keringőre zendít rá - nem találja sehol lovagját.

Néhány perc az egész, míg Tamás áll az ajtónyílásban, s idegeiben érzi a feszültséget. Ha a kapitány otthagyta a báltermet Neptun ünnepének gondtalan, fényes forgatagában - az nem lehet valamilyen komoly ok nélkül.

Meddig tarthat, míg újból nyílik az ajtó? A kapitány arca most átváltotta a hamuszürkét valamilyen felindulástól szinte kipattanó veresre. Egy papírlapot morzsol idegesen kezében. Ezt ismerik: radiogram a neve. Sürgöny, melyet a végtelen óceán hátán leszedett az éter hullámaiból a rádiótiszt. A kapitány órájára néz. Mintha feszülten számolna, ajka mozog, még egyszer megnézi a mutatót. Már ott áll mellette Tamás.

- Tudom, önnek el kell kerülnie minden pánikot... De láttam, hogy valami történt. Férfiak közt... mi történt?

A kapitány komoly tengeri ember, hatalmas teste most Tamás fölé emelkedik. Már-már haragosan tajtékot vetne ez az arc, elsöpörné az előtte állót, mint aki dacolni mer hatalmával, mely itt, a tenger testén életet és halált jelent... S most mégis szembenéznek. Két férfi egymás árnyékát nyeli el a tompa fényű, függönyözött kisfolyosón.

- Kérem... nehogy... hiszen érti... nem a hajóval. Itt nincs semmi baj. Máshol... a világban...

Kitárja két karját. Tamás a táviratra tekint, a kapitány egyszerre lefordítja, csak a fehér háton ütnek át a betűk

- Ön nincs itt egyedül, társasággal... Európa megbomlott, a szélén vagyunk a háborúnak. Könyökünkkel most súroljuk. Danzig... angol és francia ultimátum - ott most nappal van, míg mi itt táncolunk. Míg elfoszlanak az orchideák, uram, eldől: lesz-e hadüzenet. Mint a régi világban... szabályosan... Nincs megrohanás, mint ahogy a németek rárohantak a lengyelekre...

Hajnalban... De mikor van ott hajnal? Ezt ki kell számítani a trópusokon. Érti? Ha bemegyek ezzel, kitör a pánik. Ön segítene nekem? Ön vezető. Mit tanácsol?

- Ha kitör... mi történik a hajóval?

- Lehet azonnal légitámadás... bár nem valószínű. Hollandia semleges. Háromszor is kijelentették otthon... őfelsége... a miniszterek... de mit ér ez? Ha kitör a háború... holnap vagy reggelre... ahogy számítom az órákat: nekem minél előbb el kell érnem a németalföldi gyarmatok vizeit. Ha úgy hajszolom a hajót, ahogy beledöglenek a gépeink... De ezt mindenki észreveszi... mindenki... érti?

- Ha tanácsolhatnám... kapitány úr, menjen be, mosolyogva, mondja, rossz időprognózist kapott. Forgószelek zónája van erre, ezt mindenki tudja. Ön a hajóval egy tájfun elől menekül... Azért gyorsít a hajó.

- Ön nem mondja el...?

- Nem. Tehetetlenek vagyunk. Mennyi idő, míg eléri a legközelebbi holland szigetet?

- Maximális sebességgel másfél nap. Talán megtakarítok... nyolc-kilenc órát. Ezalatt minden történhet... Ön segít?

- Miben?

- Mi bemegyünk, ketten, mosolyogva, uram. Ön szokása ellenére pezsgőt kér, megissza, talán mond néhány szót. Minden rezzenésre vigyáz. Ne engedje, hogy valakinek éjszaka eszébe jusson meghallgatni a rádiót. Pontosabban... most bemegyünk... jöjjön velem, a társalgóba. Ön látszatra babrál a gombokkal. Alul van egy kikapcsoló. Ha azt a kis tolókát balra lendíti: a készülék átváltozik hangszóró berendezéssé - tánclemezek céljára. Ezt csak a személyzet ismeri. Meg kell akadályoznia, hogy reggelig valaki ideüljön. Ön sem hallgathat.

- S holnap? Reggelig csak hét... legfeljebb nyolc óra? Megengedi, hogy *én* bemenjek a rádiótiszthez? Azt teszem, amit ön tanácsol... De talán többet segíthetek... mint a többiek.

- Ha megérkezünk, épen, sértetlenül... a Társaság hálája…

Tamás arca felvillan a tükörben, legyint egyet.

- Kérek egy pohár pezsgőt most én is, kapitány úr.

A csendes, majdnem árnyékszerű rendező, akit, persze, mindenki ismer a hajó fedélzetén, mosolyogva, virággal gomblyukában megy vissza a terembe. A szép szőke hölgy kissé durcásan, orchideáját igazítva néz körül, s látja Tamást a parancsnoki szobák felől.

- A kapitány...? Úgy látszik, gyenge volt a varázsom, vagy a táncosom elfelejtett már keringőzni...?

Tamás nevet. Meghajtja magát.

- A kapitány arra kért, mondjam meg: ne haragudjék, valami időjárásjelentést kapott, hirtelen számolnia kell. Ha szabadna ennél az egy táncnál helyettesítenem, míg percek múlva meg nem érkezik.

Keringőznek. Míg kígyózik a kedves bécsi valcer, míg mosolyogva beszél az erdőben nyíló vad orchideákról, melyeket most meg fognak lesni, s az aranybarna szem csillogásáról a hold trópusi sarlójával szemben... egy pillanatra végigéli egész életét. Míg keringőznek: Tamás úgy érzi, hogy végtelen szakadékok peremén lejt táncospárjával, mindenki a szakadék peremén táncol, nem ismeri a veszélyt... mosolyog.

12.

Int Imrének. Míg kihajolnak a felső fedélzet kiugrójának peremén, beszűrődik a nagyszalonból a tánczene zaja. A hajnali harmat dús cseppjei trópusi bőséggel permetelnek: most halványodik el egészen a holdsarló, tűnnek a csillagok, az éjszakát - amilyen gyorsan jött - oly hirtelen váltja le a beköszöntő nap. Aki már két hete él a hajón, összenő vele, ismeri ritmusát, a sebességet már saját idegeinek feszültségéből tudja kiszámítani, ha figyel.

Lent a hajó dísztermében talán senki nem vette mégsem még észre, hogy az óceánjáró egyre fokozza futását, de kint, a fedélzeten, a becsapó hűs párák közt a szélben, a harmat cseppjeinek suhanásában is érezni lehet, hogy a habokon járó óriás - rohan. Mintha valami felfokozott feszültség lenne úrrá a hajón, száguldanak mellette a habok, a hajnal felderengő fényében minden tajtékos, elvillannak a hullámkörvonalak.

A kapitány megtartja hajnali sétáját a fedélzeten, végigmegy, ellenőriz, fehér kesztyűs kezével megérint egy korlátvasat: nincsen-e rajta korom? Innen, a peremről látni, amint ő is kihajlik egy percre, be a habok felé, míg megy fel a parancsnoki hídra, hogy néhány szót váltson a soros kormányossal, majd nyugtalan sétáló módjára a hajó másik oldalára siet, egy pillanatig megáll, innen nyílik a széles lépcső, bíborszőnyegével, a lépcsőtől fordul a kisfolyosó: ez vezet a rádiószobához. A hajón lassan kialusznak a Neptun-bál fényei. A virágok egy éjszaka elhervadnak, a szaxofon utolsót rikolt, a szolgálatmentes hajóstisztek is otthagyják az asztalokat. Már csak a pincérek rendezkednek. Tamás megáll Imrével a márványlépcsőnél. Szétszórt konfettik, egy földre dobott álarc, sok-sok pezsgősüveg, borfoltos asztalok, egy perc, majd bejönnek a takarítók, de ebben a pillanatban olyan sivár, olyan vigasztalan ez a habok tetején parádézó márvány táncterem a maga hivalkodó pompájával, gazdagokat csalogató díszeivel... A hajópincér meghajlik előtte:

- A kapitány kéreti, uram.

A rádiószobán túl van a kapitány két szobája. Kis fogadó, a hajó fényűző stílusában tartott álbarokk bútorokkal. A tengeri emberen nem látszik az éjszaka fáradtsága, íróasztalától áll fel, kezében papírlapok.

- Kitört...

Állnak szemben egymással. Lent zakatolnak a gépek, mintha itt jobban lehetne hallani lüktetésüket.

- Három órát már nyertem. Egyre jobban fokozzuk a sebességet. Azt remélem, hogy az első hadműveletek még nem terjeszkednek ki a trópusokra. Önt azért kérettem, hogy megkérdezzem véleményét: hogyan, milyen formában közöljem ezt az eseményt az utasokkal. Hogy megakadályozzam a hisztériát... elkerüljem a pánikot. Ön, aki…

Tamás legyint, mind a ketten tudják: mit gondol most a másik.

- Délelőtt a legtöbben aludni fognak. Nem költeném fel őket. Viszont lehet olyan az utasok között, aki azonnal ki akar szállni a legelső kikötőben, ha megtudja: kitört a háború. Hollandia semleges, az első kikötő németalföldi: talán ezzel kellene kezdeni, azt hiszem. S ha szabad tanácsolnom, ne változtasson semmit az életrenden... Talán sokszorosítson néhány sort... közölje a rádiótávirat lényegét. Ezt juttassa el mindegyik szobába. Tegye hozzá, hogy rövidebb lesz a hajóút előreláthatólag, s mikor lehet számolni a partraszállással.

- Segít a fogalmazásban?

Kattog az írógép, Imre áll a sokszorosítógép mellett, számolják… még húsz... még öt... A nedves papírlapokat összehajtják, megkezdődik a hajópincérek nesztelen körforgása, amint végigjárják a kabinokat, bekopognak, jó reggelt kívánva, s átadják borítékban a kapitány üzenetét.

A nap szikrázva tépi fel a sima tenger olajos tükrét, amikor több... egyre több ijedt arc jelenik meg, jórészt férfiak. Mintha hallgatag megegyezéssel aludni hagynák az asszonyokat, hogy szokás szerint maguk döntsenek először sorsuk felett.

Itt, az első osztályon jobbára jómódú, gazdagnak látszó emberek utaznak, akik társaságokat igazgatnak, kormányzók, bankárok, nagyvállalkozók, ültetvények urai, küldetésben utazó diplomaták vagy politikusok. Egy órával ezelőtt még mind hűvös s udvarias alkalmi útitársak voltak, anélkül, hogy bármilyen kapcsolat fűzte volna őket össze. S most egy pillanat alatt leolvad a jeges páncél, a megközelíthetetlenség önző gőgje. Ki-ki temperamentumához képest nyugodtan vagy izgatottan követeli, hogy a kapitány engedjen be minden érdeklődőt a rádiószobába, folyamatosan adják ki a jelentéseket, mindenkinek álljon rendelkezésére a géptávíró, óránként közöljék a megtett távolságot, s hogy mikorra lehet számítani az első kikötőt, ahol ki lehet szállni.

- Van-e német a hajón?

Elhangzik az első félelmes kérdés, mely olyan, mintha belehasítanának az eddig barátságosnak látszó utasseregbe. Van-e német... az első osztályon... a másodikon... a turistaosztályon, mely a „harmadikat" álcázza, a fedélközön... a kivándorlók között? Egyszerre mindenki mindenkinek gyanús lesz, alkalmi barátságok szakadnak szét, felbomlanak kártyapartik, szétszélednek az asztaltársak. A vita lehúzódik a kabinokba, ahol felverik az alvót, már mindenki a hajóújság első, még nedves számát szorongatja: aki nem ért angolul, annak szomszédja magyarázza - mi történt... milyen lépések... nevek, soha nem hallott lengyel városok, ultimátum, csapatösszevonás, követek kiutasítása, diplomaták utolsó próbálkozásai, államfők táviratai egymáshoz s a világ lelkiismeretéhez.

Jórészt középkorúak az utasok, mind emlékeznek még az „elsőre" - mely negyedszázaddal azelőtt valamilyen választóvonalat húzott keresztül az életükön. Most vereslő szemmel, tudatosan latolgatják a készülő katasztrófát. „Nincs egy cseppnyi illúzióm sem", mondja a belga bankár, aki Hongkongba indult, egy nemzetközi tárgyalásra. „Kinek lenne?" mondja szomszédja, a svéd iparmágnás, aki új kiviteli piacokat akart feltárni vállalata részére. Kezdődik a suttogó, kegyetlen társasjáték: ki a német? A hajó „semleges", de az utasok - látszólag maradéktalanul - a nácizmus ellen fordulnak. De ki ismerheti a hallgatag, egyedülálló útitársak titkát, a hajópincérek eredetét, a kivándorlók valódi nevét? Mindenki kém lehet, mindenütt rejtőzködhetnek titkos ügynökök, szabotőrök, jelzéseket adhatnak le, kabinjukban leadókat forgathatnak. Miért nem éberebb a kapitány? Van-e fegyver a hajón? Meg lehet-e akadályozni, ha az itt rejtőző nácik valamilyen felkelést terveznek, s éjnek idején akarják hatalmukba keríteni a hajót?

Vadabbnál vadabb feltevések villannak, míg rohan a hajó - a felkínált szendvicsekhez nem nyúl senki, nem kér a forró húslevesből, mellyel el akarják úszni a délelőtt unalmát, a tornaszerek s a fürdőmedence is üresen állnak, a széles első fedélzeten összeverődött utasok borús arcán valamilyen nagy megdöbbenés honol. S szétszakadtak, mindenki telve van gyanakvással, legszűkebb honfitársainak közelségét keresi, a társadalmi maszkok lehullnak az arcokról, ideges, gyors beszédű alakok cikáznak, mindenki a kapitányt lesi, de már mindenki tudja, hogy a parancsnok virrasztott egész éjszaka, most rövid pihenőt tart, hogy újból átvehesse a

vezetést. A másodtiszt a parancsnoki hídon, új jelentést nem adtak ki... már másfél órája nem lehet tudni, mi történik a világ túlsó felén.

Mindenki mindenkinek gyanús: Tamás származására magyar, titkára is az, kis társaságban ezen a nyelven beszél az első operatőr. Mindez elég lenne, hogy felébressze a filmesekkel szemben a gyanakvás csíráit - viszont Tamásról a beavatottak tudják s el is mondják, hogy szabad szellem, ellensége a diktatúráknak, a mostani expedíció lényegében félig menekülés részéről, otthagyni Európát, melyet bármely pillanatban elboríthat a diktatúrák áradata.

Gyűrű keletkezik körülötte, majd egyszerre felbomlik. Ki lehet ez az ember? Kinek megbízásából utazik? Ki az a fiatal, aki árnyékként mellette áll, tökéletes angol modorral s mégis valamilyen másféle, kicsit keményebb, idegenebb arccal, mint amit angolok szoktak hordozni.

Talán ezek is kémek? Reppen fel a suttogás s tart addig, míg nem jön ki friss fehér uniformisában a kapitány, s nem megy szinte elsőnek, mosolyogva Tamáshoz, kezet szorítva vele.

- E pillanatban Hollandia békéje legerősebb fegyverünk, hölgyeim és uraim!

A kapitány nem különösebben okos ember, nem nevelték diplomatának, talán már unja is a tengert, még pár évet kell hajózni ahhoz, hogy nyugdíjba mehessen, s ápolhassa Haarlemben rózsakertjét. De régóta szolgál utasszállító hajókon, ismeri az embereket, s mindig megtalálja azt a közhelyet, mely alkalmas megnyugtatni az átlagembereket. „Hollandia békéje”, mondja s sugárzik tekintete, amint a királynő képe felé tekint, mely ott függ a díszlépcső lejáratánál aranykeretében.

Már kongatnak is ebédre - a kapitány felszabadul a legerősebb ostrom alól. A napirend asztal mellé kergeti a felizgatott csoportokat, a pincérek megszokott mozdulattal tárják szét az ajtókat, kis kocsikat kezdenek görgetni a bíborszőnyegeken, melyeknek tetején kristálytálak, roskadásig színpompás előételekkel, töltenek a poharakba, az evőeszközök ezüstös zaja olvad össze a halk zsongással. A kapitány asztala kis korláttal elválasztott beugróban van, innen ráláthat a teremre. „Minden rendben”, mondja a másodtisztnek, dörzsöli kezét, szeme rávillan a karórára. „Holnapután ilyenkor, ha nem lesz baj...”

Az első döbbenete mindenkinek: a világ ég. A második gondolattal már mindenki saját kis világát akarja rendezni, átcsoportosítani a rohanó események szerint dolgait. A bankárok s exportőrök utasításokat kérnek, az egész hajó most olyan, mint megriasztott méhraj, mindenki mintha azt remélné: érkezik majd egy szikratávirat, melyben az áll - az egész tévedés volt, csak nyárvég-farsangi tréfa, valójában nincs semmi... majd megint megbékélnek, lehet kötni az üzleteket... S míg ringatóznak egy percnyi illúzióban, a józanabb ész igyekszik kiutat keresni, terveket kovácsolni a zűrzavarban.

Tamás kiválasztotta a földkerekségnek talán legbékésebb kis kelet-ázsiai szigetét, itt kell felütnie sátorfáját, hogy egy két és fél éves program szerint olyan filmet forgasson, melynek már eddig is igen tetemes volt a költsége, s amelybe belevitte híveit, pártfogóit és barátait: ezt a filmet meg kell valósítani. Ez az a kötelesség, mely elől nem lehet kitérnie, s minden előre nem látott esemény, ami hátráltatja - egyenlő a katasztrófával. Ezt soha ilyen világosan, ennyire tisztán nem látja, mint ezekben a szédült órákban, amikor rohan előre a végtelen óceánon a gőzös, az utasok lemondanak délutáni álmukról, bent sűrülnek a szalonokban, sürgönyöket lesnek vagy olvasnak, várják a rádiójelentéseket, szinte hisztérikusan forgatják a készülékek gombjait. Már hét óra az előny... reggelre talán megkettőződik, a gépek csatája az egész... a tenger ellen.

Már kialakul a kép: kitől kell elkülönülni. Egy német diplomata, egy olasz tartományi kormányzó, egy behódolt osztrák hadigyáros, a birodalmi úthálózat építésének egy vezetője, két magas rangú spanyol tiszt civilben, egy szélsőjobboldali dél-amerikai pártvezér, ismeretlen misszióban. Hajnalig együtt ültek, kártyáztak, elfogadták a táncot. A dél óráitól kezdve mintha láthatatlan válaszvonalat rajzoltak volna - mindenki visszahúzódik tőlük, figyelik arckifejezésüket, szavukat, mozgásukat: feltehető ellenségek!

Mindenki már heves légi csatákkal, városok bombázásával számol az első órákban, s mintha csalódottság érzése ülne egynémely arcon - a lengyel-német háború eseményein kívül egész Európában mintha nem történnék semmi, nem lenne más az egész, mint valami hatalmas hadgyakorlat. Még ágyú nem dördült el, egy francia lapban felmerült ez a szó „drôle de guerre" - különös háború. Már nem egy hajóújságot adnak ki naponta, az alkalmi szerkesztőt berendelték állandó munkára - ahogy egy oldalnyi hír összegyűlik - már megszületik az új kiadás.

A hajó rohan, s Tamás arra gondol: máskor... más körülmények között mennyire örült volna mindenki egy vagy másfél napi megnyert időnek. Most ez a másfél nap, mely elválasztja őket a kikötéstől, tele van idegborzongató félelemmel, a rémhírek úgy szaladnak szerte, mint a kísértetek. A nagyurak leereszkednek... átsétálnak a második osztályba, van, aki a hátsó fedélzeti lépcsőn felkeresi a harmadosztályosokat is. Hátha itt többet tudnak? A kisemberek, az egyszerűek, a kivándorlók, szerencsét keresők, diákok, művészek, turisták?

Itt inkább fiatalabbak utaznak, akiknek a háború talán azonnali visszatérést, bevonulást, katonai szolgálatot... halált jelent. De itt nyoma sincs annak a hisztériának, mely megüli az aranyos szalont. Mintha nem örülnének annak, hogy a hajó lerövidíti útját, s másfél nappal hamarább fut kikötőbe. Mit csinálok ezzel a nappal? Ez ül az arcokon, amikor Tamás leér. De csendesebbek, mindenkit saját sorsa, saját problémája foglalkoztat, itt sokkal több az asszony és gyermek, akiknek sorsáról akkor is gondoskodni kell, ha a kikötőben már ott vár a katonai behívó. Csupa kis, egyéni tragédia, melyet kevés szóval, csendesen szeretnének megoldani, ha egyáltalán lehet. A kivándorlók arca nyugodt. Talán még idejében menekültek el a katasztrófa elől...

Így rohan a halálra hajszolt hajó, melynek parancsnoki hídjáról már nemcsak a tengert kémlelik, a felhőket, hanem a távoli egeket is, melyek leselkedő vadászgépeket, bombázókat rejthetnek, vagy a horizontot figyelik, s minden felfutó árnyék mögött tengeralattjáró periszkópját sejtik. Este nincs mulatság, tánc, tombola, szépségverseny. Már eddigre mindenki túl van az első megrettenés izgalmán, igyekszik a nyugodt, megbízható emberek maszkját hordani, s azt a benyomást kelteni: mint aki többet tud a távoli eseményekről, mint a többiek... Csak a távírótisztek dereka görnyed a sürgönyzáporok alatt.

13.

Látszólag mint a boldogok szigete - úgy terült el Szumátra a nagy világégéstől távol. Nem volt semmiféle elsötétítés, légi gyakorlat, katonai behívók áradata. Csak az idegenellenőrzés szabályait szigorították meg, a partra lépőknek alaposabban megnézték okmányait, egy részüket (persze, ezek inkább a fedélközi szegények voltak) megfigyelő táborba helyezték el, ahol majd kiderül, hogy kívánatos-e ideérkezésük. A távolsággal együtt nőtt itt a nyugalom, közöny, a háború kitörésének döbbenete után ültetvényesek, irodák, exportőrök óriási új üzletekre rendezkedtek be. Hollandia semlegessége mint valami bűvös varázsszó - minden ajkon, ezt szajkózták a telefonkagylókba, amikor tengerentúllal beszéltek, ezt hirdette a kormányzó a nemzeti ünnepen tartott beszédében, erre irányult a gyarmati hatóságoknak minden

igyekezete is. Persze, mindennek - épp a bennszülöttek nyugtalanabb rétegei felé volt valamelyes fenyegető éle, az a szólamok között feloldódó mondás, hogy „a holland béke - örök", s jaj annak, aki ezt megbontani igyekeznék. Ám viseljenek háborút az európai hatalmak, a kis Németalföld tudja - miként az első világháború során, a nyugati népek közül majdnem egyedül - hogyan kell megőriznie tekintélyével együtt birodalmát is. A semlegesség mint bűvös lepel takarta le Németalföldet, s óriási, csodálatos gyarmatbirodalmát - egyaránt.

Az idegeneket, persze, hűvösebben, zárkózottabban kezelték. A német tőke jelenlevő képviselői előtt becsaptak néhány ajtót, de voltak olyanok még mindig, amelyek kinyíltak előttük. Szumátra ültetvényeinek bizonyos hányadán nyugtalanító jelenségeket észleltek, a kémelhárító tisztek asztalán gyűltek a jelentések mindenféle gyanús esetekről, tengeralattjárót láttak feltűnni a szigetvilág vizein, melynek nemzetiségét nem tudta senki sem megmondani. De alapjában Szumátra langyos ködben úszott, mindenki a helyi események sodrában élt, apró örömöket hajszolt, szimatolta az új üzleti lehetőségeket. A munkanélküliek egy része keresethez jutott, míg a hajózási társaságok csökkentették egyelőre alkalmazottaik számát: a tengerek veszedelmesek lesznek, felemelik a biztosítási díjtételeket a világ nagy biztosítói, kinek lesz kedve fuvarozni, ki akar majd kedvtelésből olyan Európába utazni, ahol minden pillanatban légitámadás áldozata lehet.

Az amszterdami bankárok jóvoltából már Szumátrában várta Tamást az az összeg, mely hosszú hónapokra biztosította expedíciójának létezését. Egyelőre nem volt felhő a látóhatár peremén sem, nem kellett számítania olyanféle zökkenőre, mint amelyek annak idején pusztai filmjénél lépten-nyomon felmerültek. A gyarmati hatóságok - már csak az utasítások szerint is - udvariasan, barátságos külföldieknek járó kedvezésekkel fogadták a társaságot. Bár a vénebb gyarmati medvék dohogtak: mi van filmezni való a vadakon? S hangosan, megvetéssel ropogtatták az idegen, alig értett szót: folklór... Mire jó az? Csak arra, hogy a bennszülöttek vérszemet kapjanak, nagyobbra nőjön a szarvuk, ha látják, hogy valódi fehér ember, csapatostul - nem úgy, mint eddig, amikor csak egy-egy bolond járta a maláj falvakat - megjelenik egy kis szigeten, vagy akár Szumátra belsejében, s ott hónapokig tartó munkával, rengeteg pénzáldozattal forgat egy olyan filmet, melynek egyetlen kockája sem érdekli azokat, akik fehér bőrűek, ha talán itt is születtek a kelet-indiai szigeteken.

Néhány nap... a „különös háború" mintha megmerevítette volna a nyugati frontot, a két szemben álló ellenfél nem bántja egymás pozícióit, csak éppen Lengyelország vérzik el. De Párizs, London, Amszterdam, Róma, Brüsszel, Frankfurt - ezek az idegközpontok - a távoli európai világrendben, s míg ott nincs baj, nem füstölögnek a bombakráterek, míg csak a keletibb Európa szokott harcterein dúlnak az ütközetek - még minden baj elkerülhető, még megállítható a háború őrülete... Néhány napja, hogy tart a világégésnek kürtölt kelet-európai háború, lassan megnyugszanak Szumátrában, s a családapák éppúgy gondoskodnak hétvégi programról, vadászatokról, baráti dőzsölésekről, mint annak előtte. Az idő kellemesebbé vált, enyhe esők szántottak, majd lassan felszikkadt a föld is, közeledett az évnek az a szaka, amikor könnyű gépkocsikkal is végig lehet hajtani a trópusi utakon, a szelek felszárítják a nagy esőzések pocsolyáit, vígabb ritmus költözik a bennszülött falvakba is. Ez volt az az idő, amikor Tamás elhatározta, hogy lebonyolítva minden városi dolgát - elindul a messzeség felé.

Kota Rajaban, Észak-Szumátra fővárosában készítették elő az expedíciót. Nagy vásár és mohamedán ünnep esett erre az időre, így néhány nap múlva már több-kevesebb biztonsággal tudtak tájékozódni e nagy sziget különféle fajtái, törzsei, osztályai között. Tamás már esztendők óta foglalkozott ezzel a világgal, melynek történetét próbálta nyomon követni a régi, homályos írásokból. Tudta, hogy Plinius, az ókor legnevezetesebb utazója Taprobaneként emlékezett meg róla, s maguk az őslakók mondavilágukban egy eltűnt ősi hindu birodalom

emlékét ápolták, melynek központja itt, Szumátrában lett volna. Amikor Spanyolország harcolt az iszlámmal - ide is betörtek, a maláj népek, fejedelmek birodalmából az arabok. A Próféta harcos, türelmetlen vallását hozták, s legázolták Buddha szelíd híveit s azokat a sziget belsejében élő törzseket, amelyek csak jó és rossz szellemeikben hittek.

Fejdísz, arcszín, testtartás, ruházat, a megjelenés méltósága vagy alázatossága - ezer változatot takart. Feltűntek portugál és holland félvérek, hinduk, kínaiak, görögök, perzsák, örmények. Amikor autókirándulást tettek Deliben, hogy megtekintsék a környéken levő vár- és templomromokat: megismerték a menangkabau malájokat - a sziget legősibb, legelőkelőbb fajtáját, melynek fejedelme büszkén hirdette, hogy Nagy Sándor véréből ered. Épp fiúgyermek született a fejedelmi palotában, s Tamás, Imre és az expedíció még néhány tagja este végigélte a színpompás, mesebeli városünnepet: az ódon elöltöltő ágyúk díszlövését, a fejedelmi gárda kivonulását, rabok szabadon bocsátását, papok processzióját, sok-sok kis színes plakátot - ennek a vidéknek különös nyelvén, különös írásjeleivel. Megtudták, hogy itt, ezen az ősi földön még az anyajogú törvény uralkodik. A feleség - mondták a beavatottak - úr a háznál, megmaradt saját családjának, törzsének kebelében, a férj - ha nincs saját háza - vándorolgat, s csak vendégként járhat az asszonyánál. A fejedelem családja is anyaágon tartja a vérrokonságot, a Nagy Sándor-hagyomány is innen ered. Az anyai ág legöregebb embere a Mamak - ő szabja meg, kinek-kinek mennyi jut a közösség földjéből, mely eladhatatlan, senkinek nincs joga rendelkezni fölötte. Ezek a menangkabau malájok félelmes biztonságú tengerjárók, ők küldtek gyarmatosítókat a Maláj-félszigetre, valaha hatalmas királyaik egész Közép-Szumátrán uralkodtak. Ma is gombos tetőjű, színes házaik különös előkelőséggel emelkedtek a domboldalakon, maga a fajta magasabb, arányosabb volt a többi malájnál, a battakoknál, gayosoknál, az aranybányákban dolgozó rejangoknál.

Míg tartanak az erős monszunszelek, nincs értelme elindulni Simalurra. Itt ismerkedhetnek már az őserdőkkel, az ősi, de kis települések majdnem mindenütt beleszaladnak a hegyekbe, melyeket már tropikus növényzet borít. Tamás egy kis orangután csemetét vett magának, vásárosok hozták, anyja valahol elpusztulhatott. Ritka állat volt, különös, elmélázó vonásaival, a fejlődő gyermek minden furcsaságával. Egy hét alatt kiismerte a „felnőttek" szokását, kezes, tanulékony volt, ismerte nevét, láthatólag ragaszkodott hozzájuk - furcsa módon elsősorban Imréhez, akiben mintha megérezte volna, hogy még nem választja el sok a gyermekkortól. „Adj neki nevet", s Imre tanácstalanul nézett Tamásra: furcsa felelősség egy lényt elnevezni, aki egyszer-egyszer egészen emberi mozdulatokat tesz, mintha valamit rejtegetne magában, melyet még nem tud kifejezni, mert alig ad hangot, s a hang csak morgásféle, vakkantó, síró, artikulátlan gyerekzörej. *Józon* futott ki emlékezetéből, az Aranygyapjú hősei, tengerjárás, őskor, vállalkozások. Maradjon Józon a kis orangután.

Ezek voltak a kedves játék percei. Lassan Józon is hozzátartozott a vándorló háztartáshoz, meg lehetett szoktatni egyre-másra, összebarátkozott Tamás pusztai pulijával, melyet még Pestről hozott magával, de érezni lehetett, hogy a majom *lenézi* az ebet, kicsit tisztátalant lát benne, pörölve megköveteli tányérját a „felnőttek" asztalánál, velük akar mindig lenni, figyelve fordul a beszélő felé, utánozza mozdulatait, mintha segíteni akarna mindig valamiben, de persze elfelejti, milyen vállalkozásra indult, mihelyt néhány ugrást tett valami felé. Tamás nevetett.

- Kipling azt írta valahol, hogy a majmok csak abban különböznek az emberektől, hogy nincsen emlékezőtehetségük. Mindig nagy, hősi vállalkozásokra indulnak csapatostól, de mire elugranak a szomszéd ágra, már elfelejtik, mire is indultak...

Nevettek, Józonnak megcsinálták az unalmas várakozás óráiban néhány kosztümjét, ezeket a majom büszkén cserélgette, s nyakába akasztották a világ legnevezetesebb rendjelének, az Aranygyapjúnak rézből kivágott mását, csillogó láncon, s ez Józont a szokottnál is dölyfösebbé varázsolta. Mutogatta, ugrált, csörgette a láncot, megemelintve tollas kis barettját, melyet az expedíció tervezője régi spanyol minták szerint formált.

Így eggyel többen lettek, amikor Oleh-Leh kikötőjében behajóztak csodálatosnak ígérkező szigetük felé. E napok izgalmában mintha lassan elmosódott volna az otthon világégése, nem történt egyelőre semmi, csak angol hajók kergették a tengereken a német flotta víz feletti s víz alatti egységeit, egy-egy nagy angol csatahajó örökre lesüllyedt a tenger fenekére az otthoni vizek közelében, a háborús országok minden kazánt izzásig hevítettek, csakhogy még több fegyver kerüljön ki. De nem történt semmi, Lengyelország már nem volt többé, s mindenki arra várt, hogy tavasszal Nyugat felé tolódik el a harcok iránya - ha éppen nem kötnek közben békét, amiről egyre több szó esett a világ semlegesnek mondott nagy lapjaiban.

A holland vizeket nem zárták el, hisz nem volt egyelőre veszély, semlegességi nyilatkozatokat cseréltek, ki gondolhatta volna, hogy ez a béke, mely oly jól jövedelmez Németalföldnek s gyarmatbirodalmának - nem lesz örök.

Rohant az idő, s Tamás meteorológusok jelentéseibe, időjárási jóslatokba hajlott: mikor várható a szél csökkenése, a derült idő, a tenger viharainak csillapodása: végül egyeztették az időpontokat a kikötői hatóságokkal - kitűzték a simaluri utazás dátumát. Ez volt a legszebb néhány nap: a sürgés-forgás a kis, nagyjából jelentéktelen kikötőben, ahol rendszerint néhány bennszülött gyarmati tisztviselő, koprakereskedő száll csak fedélzetre, s a part menti hajózás kis gőzösei bonyolítják le az áruszállítást is.

A hír megelőzte őket, mert a „film”, mint bűvös szó, bejárta ezeket a vidékeket is, a kikötőben is volt mozi, s az ifjabb simaluriak, akiket - ha falvak világában laktak s nem bent a bozótban - már iskolába csalogatott a holland törvény: jórészt a gyarmati igazgatás propagandaakaratából, de jártak már a szárazföldön.

Amikor utolsót füttyentett a pompás holland történelmi nevet viselő öreg gőzös, a kikötővároska népe ott szorongott, hogy lássa elhajózni az idegeneket. Józont megtanították kendőlobogtatásra, így furcsán, törpe mód ugrálva szaladt körül a fedélzeten, el-elfeledve, mit is kell csinálnia, míg valaki nem mutatta meg újra a kendőrázást, akkor - a hirtelen eszmélés örömével lengette meg a tarka rongyot. A kis expedíció úgy indult el, hogy legalább másfél esztendőre, de esetleg kettőre is a szigeten marad, a kapcsolatot a szárazfölddel majd a heti járatok segítségével bonyolítják le, s rendelkezésre áll egy nagyobb motorcsónak is, melynek segítségével - ha nem túl viharos a tenger - rövid idő alatt elérhetik Szumátrát.

Simalur neve talán először a Royal Packet Navigation hajózási társaság plakátjain tűnt fel Tamás előtt Londonban. Csodálatos kék ég, típus szerint is izgalmasan változatos maláj arcok, kókuszpálmák, koprahegyek, hátul erdős-sziklás trópusi tájék, néhány egzotikus állat. Mindez - a plakáton - kék vizektől szelíden körülhullámzott világban, valahol - távoli Londonból nézve - a mese peremén.

A térképről olvassa, hogy a hosszú alakú sziget ötvennégy mérföldes testével Szumátra nyugati partjaival szemben húzódik el. S ahogy közelednek, plakát és térkép, útikönyvek, földrajzi beszámolók valósággá formálódnak. Pálmák integetnek a napsütésben, lilásan csillan a parti sziklák teste, sötétzöld vonulatban követik az erdők a hajót, s mintegy félkörben veszik körül a sinabangi kikötőt, mely fővárosa is a kis szigetnek. A hajóról látni már a színes tetejű, gömbdíszes házakat, a távcső úgy hozza közel, mint valamilyen mesedíszletet. Körös-körül parányi szigettenger. Mint gyöngynyakék darabjai, úgy ölelik át a napfényes Simalurt.

A hajó érkezése: a nap nagy eseménye. Ilyenkor érkezik posta, látogató, boltokba áru, az anyaszigetről visszatérő szigetbeliek. A rakodáshoz összegyűlnek a környékbeli dologtalanok, akik néhány óra alatt megkeresik, amiből egy hétig majd eltengetik életüket. Tengerészkatonák érkeznek, műszakiak, vizsgálják majd a Simalur s Szumátra közötti kábel állapotát, de feltűnnek tisztviselőábrázatok is, míg a parton felkészülnek a hagyományos vásárra, már tudják, mit keresnek a partra szálló idegenek.

Tamásékat már megelőzte a hír: még soha filmesek nem forgattak Simaluron. Amikor délután befutott a hajó Sinabang kikötőjébe, a városka apraja-nagyja ott szorongott a dombnak szaladó s a kikötő felett térnek terebélyesedő utcákon. Amikor már leeresztették a hajóhidat, a parti zenészek rázendítettek szomorú hangú, monotonnak ható zeneszerszámaikra. Még azok a gyarmati emberek is, akik nemegyszer látták ezt a képet, kihajolva a hajókorlátról, élvezték a hamisítatlan élményt.

Tamás inkább a kereskedőfajtákkal beszélgetett, mint a gyarmati hivatalnokokkal. Ezek a sok világot látott kufárok sok-sok színes, érdekes történetet tudtak, néha olyan volt a szavuk, mint valami egzotikus novella. Ha fehér emberek voltak, minden történet azzal végződött: a maláj kiszámíthatatlan, soha fehér ember nem találhatja meg gondolatvilágának gyökerét.

Néhány idevaló ember, láthatólag ültetvényes, rajongva beszélt Simalurról. Tudták, Tamás ezt keresi - így dicsérték az ősi hagyományok tisztaságát, a népviselet hamisítatlan szépségét, a mesék végtelen áradatát. De - mondta egyikük - mindez inkább az öregek világa. Már elég sok fiatal jár be Szumátrára, vagy még távolabbra... Csodálkoztak volna, ha Tamás ilyenféle szavat mond, mint: folklór, vagy anyajogú társadalom. Ők inkább valami színes maláj kocsmáról beszéltek, s arról, mit érdemes venni holnap a vásáron, kit fonnak be s hogyan a kínaiak, akik kezükben tartják simalur forgalmát.

Ám Tamás megfigyelte, hogy a legtöbb fehér ember, még a környékbeli ültetvényesek is, úgyszólván csak a kikötőt s még a kisvárost ismerik. Ami a parti peremen túl esik, ott terül el a bennszülöttek érintetlen ősvilága, oda úgyszólván sohasem teszik be lábukat. Alapjában nincs is sok keresnivalójuk: az ősbozótban élő emberek leszállítják a vadon gyümölcseit, bőröket, a hegyi patakok forró időben kiszáradt ágyában lelt féldrágaköveket. Cserébe fémholmit, italt, cserzett bőrt, néha egy-egy tűzifegyvert szereznek. Persze, itt lakik a legérdekesebb nép, mondták, de kinek van érkezése fárasztó utakra kelni, csak azért, hogy behatolhasson ezeknek a primitív embereknek világába, egy estére megtelepedjék törzsi tüzüknél.

Tamás úgy formálta kérdéseit, hogy egyre-egyre visszatért a bozótlakókra, s így egyre világosabbá vált előtte, hogy az átlagos gyarmati emberek nem sokat tudnak mindarról, amire kíváncsi - hiszen szinte szörnyűlködve hallgatták, hogy talán két esztendőre is el akarnak temetkezni ilyen isten háta mögötti szigeten, ahol igazán nincs, nem is lehet semmi „érdekes”.

A partraszállás elég bonyolult művelet volt, hiszen felvevőgépeket, felszerelést s sok más kényes holmit hoztak a szigetre. A bennszülöttek legnagyobb csodálatára így maguk a „tuan”-ok, az úri módra öltözött fehér emberek cipelték fel s le a műszeres ládákat, melyeknek viaszosvászon takarójára fehérrel mázolták rá a „törékeny” szót.

Tamás megrázta az üdvözlésükre kijött félvér polgármester kezét, s néhány szó holland-tudásával megköszönte a fogadást. Innen már a városka vendégfogadójába indultak, ahol számukra szobákat foglaltak, hogy innen készítsék elő a nagy kirándulás érdemi részét, mely őket majd az ősbozótba viszi.

Imre az utolsók között ért partot, kezében meteorológiai műszerekkel, vállán egyik oldalon két fényképezőgép, másikon golyós fegyver. Ahogy egyensúlyozva lépegetett lefelé a meredek hajóhídról, mögötte Jázon, amint esetlennek látszó s mégis villámfürge mozgásával utánozni

igyekezett kis gazdája minden mozgását. Tamás pulija felmordult, amikor a parti emberek nevetni s tapsolni kezdtek, Józon vicsorított. Így kapaszkodtak fel a kikötői lépcsőn, mint valami furcsa karaván. Imre hajadonfőtt volt, a nap utolsó sugarai végigsimították haját, ettől olyan lett, mint az olvadó arany, s kék szeme mosolyogva fordult a nevetők felé, himbálta magát, mint aki iszonyú nehezen tudja csak megőrizni az egyensúlyt. A kikötő hosszú rakpartjának kőpárkányán üldögélők Imre felé fordultak, kiáltozni kezdtek, keverve hazai maláj nyelvüket hollanddal vagy egy-egy tört angol vagy portugál szóval. Legfőbb csodálatuk tárgy a Borzas volt - ilyenféle terelőpulit senki nem látott még Simaluron.

A szállóban vacsorával várták őket, a fogadós igyekezett eléjük tenni konyhája javát. Egyszerű szalmafonatos székek álltak a verandán, ide ültek ki vacsora után, hogy megtartsák az első haditanácsot. Nagyjából már mindenki kicsomagolt addigra, s estére eltűnt az a fullasztó, trópusi forróság, mely a nagy szigeten, Szumátrán belenyúlt az éjszaka első óráiba is. A kis sziget klímája sokkal kedvezőbb volt, ez egyik oka volt annak, miért választotta Simalurt Tamás. A sziget kiemelkedett a tengerből, ismeretlen volt itt a malária s a gyarmati betegségek sok egyéb fajtája is, melytől aligha tudtak szabadulni Szumátrán az európaiak.

A hosszú hetek alatt, melyeket már együtt töltöttek, kialakult az expedíció tagjai között valamilyen formákba nem öltött, de mégis katonás rend. Esténként kijelölték a másnap feladatait: ezeket Imre vezette be egy naplókönyvbe. Itt felsorolta az időpontokat, helyet, munkabeosztást, a remélhető eredményeket. A lapot Tamás látta el kézjegyével. Ily módon az ilyen feljegyzést maguk közt általában katonaszóval „parancsnak” nevezték Ha ezen túl voltak, jött a szórakozás órája, kedélyes társasággá formálódtak, a különböző nemzetiségű, korú, foglalkozású emberek között baráti hangulat bomlott ki. Ez az első itteni este különösen kedvesnek ígérkezett: oly rengeteg viszontagság, nehézség után megérkeztek arra a helyre, mely most már hónapok hosszú során át a kis társaságnak nemcsak munkaterülete, de életformája is marad. Egy cseppnyi világba hatoltak be szántszándékkal, melyet a maguk békés eszközeivel meg kell hódítaniuk.

Néhány üveg „hazai” bort hoztak magukkal. Köztük tokajit is. Aromája feloldta a nap fáradtságát, s a többiek titkos mosollyal figyelték, ahogy Tamás és Imre egymás felé lendítették poharukat, s meghatottan gyönyörködtek az ital aranyló színében. Imrének hamar fejébe szállt a nehéz bor, s halkan dúdolni kezdett... valahonnan, a mélyről előtörtek a puszta filmjének dalai, Tamás mélyebb baritonján kísérte. Cigány nem járt Simalurban, hogy elleste volna pillantásukat, de a többiek így is megérezték azt a különös, hazulról hozott testvéri ritmust, melybe a középkorú férfi éneke s a huszadik évéhez közeledő Imre világos tenorja egybeolvadt a trópusi éjszaka hullámában. Körös-körül, mintha sok-sok szentjánosbogár fénye parázslott volna, úgy villant a veranda körül állók szeme: különös, trópusi jeladás, ahogy a szembogár fel-felnyílik a hosszú pillák alól.

Időjárási szakértő, vadászmester, az operatőrök, zoológus, díszletező, laboráns - így ült testvéri közösségben ezen az éjszakán. Inkább fiatalok voltak, ám ketten már végigharcolták Tamással együtt az „első” világháborút. Amikor elszállt az ital édes köde, egyre inkább ráterelődött a szó a nagy világégésre, melyről ide csak az éter hullámain érkeztek a hírek. S Imre csodálkozva hallgatta beszédüket, melyben egyetlen szó bukkant fel egyre gyakrabban - a fenyegető árnyékú Japán. Az ázsiai helyzetnek egészen más képe alakult ki előtte, mint amit valaha, a távoli Angliában elképzelt magának.

Japán...

Ebben a pillanatban megszólalt egy síp. Először vad, borzongató melódiába kezdett, majd valami végtelen, lehangoló melódiába hullámzott át, itt érték el egymást trillaszerű hangjai, melyek olyanok voltak, mint amikor a fekete hullám csapdossa a zátonyokat. Kint, a tengeren az utolsó derengésben még imbolygott egy hosszú fatörzsből kivájt csónak, közepén halász, kezében hosszú, lándzsaszerű, háromágú szigonnyal.

Az este egyszerre szakadt le, trópusi hevességgel. Az úgynevezett paddiházak - ezek a hosszú szárú szalmával fedett, csúcsos tetejű, lábakon álló elnyúló házak, melyekben rizst tárolnak - mintha felnyúltak volna hórihorgas testükkel az égig, s valahol összeölelkeznének a pálmák, óriáskaktuszok világával, melyek mintha csak most, a sötétség kezdetével rohannának sötét rejtekükből elő.

Valaki kimondta a szót: menjünk sétálni a bennszülött városba. Mert a kikötő a maga célszerű épületeivel, hivatali helyiségeivel, bazárjával, boltjaival - levantei tájék volt, jórészt európaiak, félvérek lakóhelye, mely mögött nőtt az őserdő pereméig a „rég" város - azon a hosszú úton keresztül, mely a széles kőlapokkal kikövezett, kókuszpálmákkal sűrűn benőtt egykori „fejedelmi" palota felé vezetett. Ez abban a korban épült, amikor minden kis szigetnek még saját ura, főnöke, fejedelme volt - s a magas, szinte valószínűtlenül karcsú, hegyes tetőkben végződő házak közül kiemelkedett a palota. Széles alapokon nyugvó színes, ezermintás bennszülött épület volt, mely hármas tagozódásban, egyre keskenyebb s karcsúbb formában emelkedett felfelé, hogy végül is színes, kristálygombos csúcsban végződjék, melyet a palota előtt álló két szomorú ívlámpa fénye világított meg.

A sziget főnöke ma már, persze, nem volt más, mint a hollandok adószedője, akit évjáradék s némi hagyományos tiszteletadás illetett. A főnök öreg ember volt, közel a sírhoz - fia, aki halála után majd örökölni fogja az életjáradék felét, külországban tanult, de nem Németalföldön, hanem - ahogy ott mesélték, a kikötőben - Japánban járta a felső iskolákat. Ez szokás újabban olyan családoknál, melyek ősi eredetre tekinthetnek vissza, s maguk közt megvetik a hollandokat.

A „palota" előtt díszesen faragott kőpad húzódott. Az ívlámpa fénye ráesett a különös, magasan felkunkorodó támlára, melyen egy régi mester szerszáma véste ki az ornamentikát. A palota falán, a bejárat fölött, két, ragyogóra fényezett, keményfából faragott bálványszobor állt: stilizált arc, stilizált szakáll, szarvként magasba kunkorodó fejek - s a baloldali alak, melyet talán a bálványisten feleségének lehetett volna sejteni, szintén fából faragott, régimódi, tölcséres puskát tartott, melynek agya eltakarta a bálvány merev oroszlánlábát.

Bent, a palota kapuja mögött mintha erősödött volna az ismeretlen húros hangszerek hangja. A kapu nem európai módra nyílt, hanem mintha valami merev függönyt húztak volna szét, kétfelé - úgy támadt a rés, s ezen keresztül jött ki a beteg főnök esti díszbe öltözött felesége - palotahölgyei kíséretében. Két, égbe nyúló szarvra emlékeztető fejéket viselt, mely batikolt kendőben végződött, s ezt egy keresztrudacska metszette át, mely csillogó kis fémkarikában cifrázódott. Mindehhez egy komoly, idős asszony szomorú arca, amint maga elé néz, nincs mosoly vonásain. Széles, merev nyakkarikát viselt elefántcsontból, batikolt, merev, földig érő szoknya volt rajta, ugyanilyen vállkendő lógott le nyakáról. Hat asszony jött ki vele a palota előteréhez, ezeknek is mind szarvszerű fejékük volt, s kendőkkel gazdagon redőzött felsőköntösük merev sötét, földig érő szoknyában végződött. Az egész látvány nagyon szomorú, lehangoló volt: mintha valami gyászmenet indult volna el, s ezt a hatást még csak erősítette a monoton zene, mely mintha soha-soha nem akarna véget érni.

Körös-körül, a palota kerítésénél, melyet csodálatos fehér virágözönével borított el az idáig kúszó ősbozót - falubeliek álltak, mint akik megszokták már ezt a nyilván estéről estére ismétlődő menetet.

Az asszonyok közül egyik úrnőjéhez sietett. Mélyen, nagyon mélyen meghajlott előtte: keze a földet érintette, s derekában mintha nem lett volna csont, egészen kettéhajtott, s valamit mondhatott úrnőjének. A szomorú, komoly, öreges arc felemelkedett, egyszerre éles, sólyomszerű lett tekintete: egy pillanatra végigvillant az idehúzódó fehér társaságon, majd megállapodott Tamás arcán, mert ő állt legelöl, s mert talán éppen az ő arcában fedezhetett fel valamit, ami királyira, de ellenségre is emlékezteti, így néztek, majdnem farkasszemet, húsz-huszonöt lépésnyi távolságból Tamás és az öregasszony. Majd a sziget úrasszonya megfordult, a trópusi hangszerek ritmusával - visszafordult a palotába, s a titokzatos kapurés nesztelenül, kétoldalról egybezáródott.

14.

Már másnap kóstolót kaptak a szigeti élet kettősségéből. A gyarmati hatóságok a kormányzóságtól kapott részletes utasítások szerint igyekeztek elősegíteni a kis expedíció útját a dzsungelvilág felé. De a szigeten áruházat tartó kínai kereskedő volt az első, aki kimondta: *nem elég* ennyi, itt, a vadon peremén a németalföldi kormányzó szava csak a villanyfények körzetéig, a rendőrállomásokig, a falusi elöljárókig terjed, s ami azon túl van, ott már csak az ősi, évezredes Törvény rítusa érvényesül, mely nem rendeletekből áll. Emberek, állatok, jó és rossz szellemek időtlen együttéléséből alakult, nem betűk irányítják, hanem a legendák kék köde, a vadon kegyetlen akarata.

Sem Tamás, sem Imre nem felejtette el az öregasszony arcát, amint fürkészve végignézi őket, szemtől szembe Tamással, arca merev, mozdulatlan, nem látszik rajta semmiféle indulat, s utána jelt ad, nem folytatja szokott sétáját, visszamegy a palotafertályba, a zene mintha erősödnék, szemrehányóvá válna, bizonyára azok, akik sötét szemmel figyelik az idegeneket - értik a különös húros hangszerek minden rezzenését, azoknak a nyelvén beszélnek az európai fül számára megfejthetetlen, egybeborult melódiák.

A kínai ember, akinek Szumátra szárazföldjén s a kis szigeteken számos üzlete, kontornak nevezett irodája, cégbarátja van, s aki mint valami pályáját futó bolygó szinte megállás nélkül kering ezek között a vagyonát szaporító állomások között, ott ült a fogadóban, este, lehunyt szemmel. Teáját itta, pergamensárga bőre mintha egészen áttetszővé vált volna a villanyfényben. Mosolygott, széttárta karját Tamás előtt, s kifogástalan angolsággal ajánlotta fel szolgálatait. Itt szokatlan szavakat mondott, mint: a kultúra terjedése, írástudatlanság felszámolása, harc az ópiumszívás ellen, babonák, népi hagyományok...

Imre érezte, hogy Tamást átjárja az a feszültség, melyet olyankor érez rajta, amikor valamilyen különös élmény bilincseli le. A társaság tagjai elszéledtek, legtöbbjük lefeküdt az első fárasztó nap után, s Tamás is mintha birkózott volna először a pillájára rászálló álommal. A kínai ember fázósan összefogta mellén sárga selyemköntösét, s finom ujját egészen összezárva végigsimított arcán, hosszú bajuszát rendezte, de mindig úgy, mintha ez a kéz külön életet élne a szikár testtől, szenvedélyesebbet s idegesebbet, mert erre nem tudja rákényszeríteni e különös test s arc gazdája a maga acélos nyugalmát.

- ... rosszul alszom, mióta szakítottam az ópiummal. Nagy családom van, s nem engedhetem meg magamnak, hogy három éven belül meghaljak. Még legalább tíz-tizenöt éven át kellene élnem és dolgoznom ahhoz, hogy teljesítsem azokat a kötelezettségeket, melyeket az ősi

törvény ró az apára. Míg felnőnek fiaim, ellátom őket, megfigyelem, kit hová állítok, kinek milyen részt adok abból, ami módomban áll - nem szívok. Európai orvoshoz mentem, amikor fájni kezdett a májam. Ilyenkor a test belseje is elsárgul, uram. Jó orvos volt. Nem ő beszélt. Megmutatta könyveit és a színes rajzokat. Megmutatta, hol, mikor, milyen iramban közelít hozzám a halál. Mióta nem szívok, rosszul alszom. Nem könnyű megszokni a józanságot, ha az ember örvendett hosszú ideig az életét széppé tevő álmoknak. Most nem szívok... Mint mondtam, még tíz-tizenöt évig szeretnék élni így, munkában, s utána, ha fiaim ülnek helyemben, elővehetem a pipákat, melyeket elcsomagoltam, hogy ne zavarják meg a tekintetemet sem.

- Beszéljen a *kettős* törvényről.

- Ön megtisztel azzal, hogy az álmatlanság e nehéz órájában társamnak kínálkozik, kedves fiatal munkatársával együtt. Mint hallom, önök mind a ketten magyarok. Ha nem is vagyunk közeli rokonok, olyan az, mint egy nagy család. Ha segíthetek... Igen, ön kérdezte a kettős törvényt... Önnek tudnia kell, hogy mindennek csak akkor van igazi, maradéktalan hatása itt - ha kikerül a városokból -, ha ráteszi láthatatlan pecsétjét az a hatalom, melynek nincs neve. Tudom, ön ma elment társaival együtt a palotához, mert mondták önnek, hogy ez érdekes. Itt bent ül egy öregember, aki rövidesen meg fog halni, van felesége s egy fia és több leánya. Ha meghal az öregember, a szigetnek nem lesz már több ura, a fiúnak - a legidősebb gyermeknek - még folyósít fél összeget a gyarmati kormányzat, de már nem lesz címe sem, legfeljebb itt lakhat a palotában, mely az övé, s tarthatja a szolganépet, ha lesz neki miből. De ha akarja, mindent eladhat, elmehet utazni, vagy kimehet Amerikába. Mindig kapja, míg él, apja fél fejedelmi tiszteletdíját, s ha neki lesz fia - az ennek a felét, így rendeli egy holland törvény. Ön hallotta már ezt?

- Valaki említette a fővárosban. Bevallom, nem különösebben érdekelt...

- Lássa, uram, a gyarmatbeliek nem mindig adnak jó tanácsokat s általában nem őszinték. Pontosabban: ők Hágából rendeletet kaptak, hogy támogassák önt - ezt megteszik úgy, ahogy ezt a papírok hatalmával tehetik. De nem adnak tanácsokat, a *másik* törvényről...

- Ön adhat?

- Adok s veszek. Nincsenek rendőreim, nem szeretek pereskedni, a felperes, aki jussát követeli, nem szívesen látott vendég Malájföldön. Nekem ismernem kell, uram, a másik törvényt. Ön elment a palota elé, hogy megnézze egy elmúlt világ fejedelmének lakhelyét, bizonyára gondolt arra is, hogy filmre veszi őket, ezt mutogatja majd a világ mozijaiban. De ön nem tudja, hogy a fejedelem talán nem is olyan beteg, mint ahogy hirdeti a palota népe, nem is él mindenki a mesék világában, mint ahogy a gyarmati biztosok hiszik. Ebben a palotában, uram, valódi fejedelem ül, aki valódi törvényeket mond, nem szakaszokban, nem úgy, hogy kinyomtatják őket, nincsenek rendőrei és fogházai, mint a hollandoknak. De a bozót népe neki engedelmeskedik, neki hozza adóját, bőröket, néha aranyat is, ritkaságokat, drágaköveket, mert így kívánja a törvény, s a fejedelem ítél közöttük, ha két törzs valamiért összekülönbözött. S ha ő mondja: béke veled, béke lesz önnel, s ha mondja: nem kell! Mehet ön ki a törzsek közé bármiféle pecsétes írással, nem lesz békessége és nem lesz nyugalma, s nem fog sikerülni önnek semmi sem.

- Éreztem. De nem találom meg hozzá a kulcsot. Önnél van a kulcs?

- Kereskedő vagyok. Ezzel, uram, mindent megmagyarázhatok, azt is, miért nem szívom mérges pipáimat. Sok könyvet olvastam, mert szívesen lapozom a fehér emberek tudományát, s mióta nem alszom, megkedveltem azokat a könyveket is, melyeket önök úgy hívnak: regény. Sokszor találkozom ezekben a könyvekben kínaiakkal. Ha fehér ember írja, aki nem élt sokáig közöttünk - rendszerint mosolygok rajta. A kínai ember az önök világában úgy él ezekben a

könyvekben, mint valami leskelődő, titokzatos, rossz szándékú szellem, aki az európaiak megrontására szövetkezik, titkos szövetségekben él, soha ki nem derülő bűnöket követ el. Mi sokkal egyszerűbbek vagyunk, nagyon egyszerűen szeretünk élni, s vágyódunk arra, hogy halálunk jó legyen. Ez minden. Talán többet tudunk itt-ott az emberi lélek titkairól, nem sietünk annyira. Sokat foglalkoztam betegségem miatt orvostudományokkal. Tudja-e ön, hogy nekünk általában alacsonyabb a vérnyomásunk? Ön kérdezte, nálam van-e a kulcs? Mintha egy regényt olvasnék...

- Bocsásson meg, nem akartam bántani, de biztos vagyok benne, hogy ön tud tanácsot adni nekem.

- A kulcs? Megnyithatom ön előtt a palota kapuját. De úgy kell odamennie, mintha csak valami különlegességet tanulmányozna, mintha ügyet sem vetne arra, hogy ennek az embernek ősei valaha a sziget fejedelmének... egyedüli urának mondták magukat. Ezt a gyarmati kormányzónak nem szabad megtudnia. Ön elmegy holnap a kerületi főnökhöz, kér ajánlólevelet a sziget névleges urához, bejelenteti magát, és így kér - legfeljebb másodmagával - bebocsáttatást. Ön ezt meg fogja kapni, s elmegy úgy, ahogy a kerületi főnök önnek javasolja. De ön csak azért juthat be, mert én megforgatom a zárban a kulcsot, s kinyitom ön előtt az ajtót. Ezt nem szabad tudnia senkinek.

- Miért teszi?

- Mondhatnám, mert ön vásárolni fog nálam. De nem ez az igazság. Úgy érzem, ön többet fog megérteni mindabból, amit lát és hall, mint azok, akik angolok, hollandok vagy amerikaiak. Vigye magával az ifjú urat. Lesz-e az életben még alkalma látni egy maláj fejedelem palotáját? De önnek egyet kell tudnia ehhez. Ha egyszer betette hozzá a lábát, mint barát, önre is kötelesek a törvények. Ha nem megy hozzá, nem kér semmit tőle, akkor önt úgy tekintik, mint a betolakodók egyikét, aki árt vagy nem árt, aszerint, hogy milyen a dolga és a természete. De ha ön szövetséget kötött a régi törvénnyel - kissé az uralmuk alatt áll. Engedelmeskednie kell, s akkor megnyílnak ön előtt a vadon útjai, engedelmesek lesznek a vadon lakói, a kígyók, a majmok, a tigrisek.

- Mi az ára?

- A fejedelmet s feleségét meg kell fizetni. Nem pénzzel, mert az még mindig több van nekik, aranyban és drágakőben, mint talán a kormányzónak. De abban, hogy hiszi: ő a sziget valódi ura. Ezért így, ilyen módon, ahogy ön juthat be, nem kerülhet színe elé sem holland, sem angol... sem francia. Ön távoli idegen, s megmutatom a fejedelemnek térképen az ön országát, mely talán kisebb mint Szumátra, nagyon régi ország, úgy olvastam, s nincs tengere, nincsenek gyarmatai. S ön megveszi tőlem azokat a portékákat, melyeket bárhol máshol megszerezhetne, én valamivel olcsóbban adom, kifogástalan minőségben, s mindig hajlandó vagyok kicserélni, ha valamire már nincs szüksége... Így akarja?

Talán ötödik csésze teáját tölti, lehunyja szemét, mosolyog. Tamás ebben a pillanatban érzi, hogy megnyerte a csatát. De van még egy kérdése.

- Ön sokat utazik. Sok emberrel beszél. Mi a véleménye a háborúról? Terjedhet-e valamilyen formában ide?

- Németekkel találkoztam. Nem voltak kereskedők. Csak annak mondták magukat. Mi megismerjük egymást a mozdulatokról, ahogy kinyitjuk egy zsák száját, lemérünk egy bálát, kiveszünk egy csipetet a rizsből vagy szegfűszegből. Ezek is értenek ehhez, de a *mozdulatok*, ahogy csippentenek, ahogy a szemüveget szemükre tolják, ahogy kést és villát vesznek kezükbe, elárulják előttünk mindjárt: tisztek. Senki nem tud semmit, mi következhet. Szumátra

messze van, de a malakkai csatorna fontos vízi út. S emellett... talán itt ér majd össze az olló két szára, Tokiótól és Berlintől.

Tamás néz a kufárra. Lehunyja szemét, keze öntudatlanul játszik egy elefántcsontjátékkal, mely sima, hosszú nyelével talán a tilos pipára emlékezteti. Ki ez az ember?

- Mit tud róluk? A japánokról? Vannak itt?

- Csak a régiek, kevesen, akiket ismerünk. Nem kell, hogy itt legyenek. A fejedelem fia ott tanult, az ő iskoláikon. Sokat tanultak. A szigetek könnyen megértik egymást.

- De... irtózatos messze van Japán innen...

A kínai mosolyog.

- Régen messze volt egymástól Anglia és Franciaország. Ma hány perc kell a repülőgépnek, hogy megtegye az utat? De mindez csak egy rosszkedvű embernek röpke gondolata, uram. Már fáradt vagyok. Engedelmét kérem, hogy elhagyjam kedves és igen megtisztelő társaságát. Próbáljak aludni. A kulcsot megkapja a zárhoz. Holnapután... Ön mondja a gyarmati tisztviselőnek, hogy elsősorban a fejedelem palotájában levő régiségek érdeklik, azok közül szeretne válogatni s megbeszélni: mit fényképezhet le. Ez így hihető... Köszönöm, hogy meghallgatott.

Tamás hirtelen magyarra fordítja szavát. Ez ritka perc, hisz a társaság kedvéért s mert már így futnak a gondolatok, legtöbbször angolul beszélnek egymással.

- Azt hiszem, Imre, most kezd megszületni a filmem. Ki ez az ember? Ezen tűnődöm.

- Hiszel benne?

- Mint mindenkiben: igen és nem... Pontosabban - érzem, hogy többet tud, mint mi... mi összesen, s ezért hinnem kell benne. Lehet, hogy sokkal több, mint aminek mutatja magát. S lehet, hogy szándéka van velünk.

- Mintha valamilyen ismeretlen, titokzatos körbe kerültünk volna, Tamás!

- Már elszoktam attól, hogy minden lépés mindig pontosan kiszámítható. Ezért nem filmezek Hollywoodban.

- Elmegyünk a palotába?

- Talán nincs veszítenivalónk.

Imre látja, hogy Tamás lehunyt szeme mögött most jelenetek keringenek, alkonyi félfényében a semmiből kiemelkedik a tető, szobordísz, árnyékok, az öregasszony, hallja a gamelánt, megjelenik a tölcséres puskát lába közé szorító, ősi, szent faszobor.

- Szeretném látni, ha mutatná a régiségeket... Szeretném látni, vannak-e ilyenek a törzsek között? Mi lehet itt az őserdőben? Mióta élnek itt törzsek, Tamás?

A barna testű kínai cserépkanna még párolog vattaburája alatt, ahogy itt hagyta nekik maradék teáját a kufár. Ilyen kék fényű éjszakában nincs kedve egyiküknek sem lefeküdni. Lemennek a tornác aljára. A fogadós megmondta: éjszaka ne induljanak el sehova. Mindenütt veszélyes lehet, ha nem ismerik az utat. A néhány régi villamos ívlámpa fénye kialudt. Halálos csend telepszik rá a kis kikötővárosra, még egy hétig, míg nem jön hajó, néma, kihalt a kikötő. Csak a széléig mennek előre, s mégis, ez a magasról a kertre hajoló kő mellvéd olyan, mintha valami ismeretlen fekete tenger fölött állnának, mintha menne velük az áthatolhatatlan dzsungeltengeren a hajó.

*

Az öregember félig feküdt, félig ült: egy hatalmas háncsszékben, mely félig európai minta szerint készült, félig az ősi művészet ajándékozta anyagát, díszítéseit. Nehezen lélegzett, szeme kidülledt, lábát nehezen mozgatta. Nyilvánvalóan asztmával küszködő, szívbeteg, rossz vérkeringésű idősebb ember volt, de még távol az aggastyánkortól. A szobában minden bútor alacsony volt, a szabálytalan hosszúkás, kerek végű asztalon gyógyszerek álltak: a holland patika fiolái, porai, kis dobozkái, s szeszélyes formájú, díszesen festett fapohárban csillogó, zöld színű főzet, egy levélre emlékeztető finoman csiszolt zöld kőtálacskában okkerbarna por, virágsziromra emlékeztető csontkanállal.

A kínai megmondta: őkegyelmességének szólítsák a volt fejedelmet, vigyázzanak, ne fárasszák ki nagyon, vigyenek neki ajándékokat a modern világból - egy kis kézi reflektort, villanyborotvát, ötvenszeresen nagyító mikroszkópot. Ezzel megnyerhetik kegyeit, mert a szigetfejedelem szenvedélyesen olvassa a technika csodáinak népszerű leírását, s mert járni nem tud már - ezzel szórakozik.

Kicsit törve, fátyolosan beszélt hollandul, néha elgondolkodott egy-egy szó értelmén, mintha csak önmaga lenne, magyarázta ősei nyelvén, majd felcsillanó nagy, sötét szemét ráemelte vendégeire, akik közt egy holland botanikus is volt, mert sem Tamás, sem Imre nem tudott úgy a németalföldiek nyelvén, hogy vállalkozhatott volna erre a beszélgetésre.

Egy polcocskán, mely kecses nádvesszőkből formálódott ki, mintha az erdő gyermeke lenne, nagy nyaláb népszerű folyóirat hevert, műszaki ábrákkal, orvosi műszerekkel, történelmi képekkel. Ez volt az első, amit észrevettek, míg itták fületlen csészékből a mézédes, csodálatos aromájú teát. Az első percek az ajándékok szemlélésével teltek el. Tamás azt a megoldást választotta, hogy úgy tisztelgett az öregember előtt, mintha ő lenne a szigetnek ma is egyeduralkodó fejedelme, s neki és társaságának tőle kellene engedélyt kérni arra, hogy e parányi szigetország területére expedíciót vezessen. A főnök, persze, jól tudta, hogy mindez udvariasság csupán, s a szumátrai hatóságok engedélye a döntő, enélkül senki a lábát nem teheti a szigetre - mégis elandalodott az idegenek udvariasságán, melyben nyilván utóbbi időben nem lehetett sok része.

Mosolyogva hajolt előre, amikor Tamás megnyomta a villanylámpa gombját, s a hosszú, keskeny nyél csillogó fémfejéből elővillant a fénysugár. A sugár élesen, keményen hasított be a kiszélesedő fogadószoba homályos sarkaiba, oda, ahol csak egy-egy mécsesszem fénybogara adott valami kis parázslást. Csodálatos faragott istentesten futott keresztül a kézilámpa sugara, megállt az arcon, melyen nyugalom, mosoly, kegyetlenség, szellem úgy hajlott össze, ahogy alulról vagy oldalvást futott a lehunyt szemekre a fénysugár. Minden idegen volt. A szoba formája, méretei, a tárgyak, a látogató nem tudhatta: szék-e, gomb vagy bálványfej, melyen kezét nyugtatja, valódi fegyver-e, vagy ősök hagyatéka, dísz és emlék a szanaszét heverő, cirádás, ékköves acél, miért száll fel a színes füstölőkből illatos, kobaltkék, mélyszürke vagy vöröses füst. S a szoba hátához könyvszekrény támaszkodik, szemmel láthatólag számos album, féltudományos művek, drága kiadványok, egy huszonöt kötetes angol lexikon.

- Mire kíváncsiak az idegenek szigetünkön?

Tamás néhány szóval arról beszélt, hogy nem első vállalkozása ez, amibe belefog. Megemlékezett a pusztafilmjéről, melynek egyik akkori szereplője most itt ül oldalán, mint munkatársa. Célja: megörökíteni e hagyományokban oly ősi sziget embervilágának minden szépségét, felvenni állat- és növényvilágát, zenéjét, népének táncát, valamit történetéből, s ezért nem hoz ide idegen színészeket, még Szumátráról sem - ők maguk, a törzsek emberei lesznek azok, akik a filmnek megadják hamisítatlan helyi varázsát s alapjellegét.

- Egyebet nem?

Tamás meglepetten nézett az öregemberre, amikor fáradt mosollyal lóbálta fejét, valami olyan érzése támadt, mintha nem hinne egészen neki, mintha ez csak egy *réteg* lenne, mely alatt ismeretlen szándékok húzódnak.

- Az én kínai barátom dicsérte önöket. Mondta: nem keselyűk, rablómadarak jöttek a szigetemre, nem rablószándékú vadakat hoztak a hajók. De ő sem tudta megmondani, mi vezethette a fehér embert, hogy nagyon sok aranyat, sok-sok dollárt és fontot fektessen be a mi forintunk mellett, s ön idejöjjön számos emberével, csak azért, hogy megismerje a mi világunkat. A fehér ember néha nem jön üres kézzel - lám, önök is drága, szívemnek örvendő ajándékokat hoztak -, de soha nem távozik üres kézzel.

Tudják-e önök, mi volt a cserjeháború... mások bozótháborúnak is mondták? Nem... Ezt el kell mondani, hogy önök megértsék - miért nem vagyunk testvérek a hollandokkal. Ez nagyon régen volt... de sok-sok éven át tartott. Kétszáz esztendeig is... még tovább. Akkor az amszterdami urak legfőbb városa, kikötője, vára a jávai Batávia volt. Ott székeltek azok az urak, akiket úgy kellett szólítani, ahogy ön engem érdemtelenül szólított. Kegyelmességek. A szájuk ezeknek az uraknak kegyes szavakkal volt telve ünnepeiken, de horgas kézzel seperték össze a pénzt. Két olyan árut ismertek, amiért mindenütt kaptak pénzt. Az egyik az ember volt, a rabszolga. A másik a fűszer. Ahhoz, hogy fűszerfákat... ültetvényeket ápoljanak, s ez csak az övék legyen, rabszolga kellett a hollandoknak, akit megláncolnak, aki nem szökik el, nem viheti el a cserjefák vesszőit, nem lophatja ki a magvakat. A fűszer... igen, fűszer... hány ember pusztult el ebbe a vadászatba, uram. Mert a jávai urak mindent kiirtottak... Féltek, hogy nekünk nagyon sok terem... mi is eladjuk, ha másnak nem, az araboknak, akik majd valahogy a fehér ember világába viszik. Olcsóbban. Ezért kipusztítottak minden olyan fát vagy cserjét, ami fűszert termett. Ha megtudták, hogy valahol kert van... ház, kis erdő... ami volt ilyenkor, uram, kiszálltak oda, katonákkal, s mindent felperzseltek. Bizony megesett, hogy az embereket is magukkal vitték Jávába. A föld népe...? Persze, hogy lopva, rejtve termeltek ott, ahol lehetett. Ha volt áruló közöttük, feladta társait a hollandoknak, jó pénzt kapott érte, ha meg nem ölték. De ezek a szegények, reszkettek egész évben, hogy nem épp akkor törnek-e rájuk hajókról a katonák, amikor már megérett a termés. S a fejedelmek...? Volt, aki kufár módjára elkötelezte magát a hollandoknak, ő maga irtotta saját népe fáit, ezért ő kapta az ezüstforintokat. Volt, aki ellenállt... Ha kimegy, hátra... a kert felőli kapuhoz, még láthat két öreg ágyút. Őseim ezzel védelmezték Simalur cserjéit... vagy másfél századdal ezelőtt. Azóta itt nem hallottak ágyúszót. Ez a cserjeháború története, kedves uram. El kellett mondanom, miért nem kedvelik itt mindenütt a hollandokat.

- Kegyelmességed elhiheti: így van. Pontosabban - a film, ha majd elkészül, bekerül a világ nagy színházaiba. Ezért nekünk fizetnek, s megtérül fáradságunk és minden kiadásunk.

Az öregember mosolygott.

- Ennyit értek én is, uram. De önöknek ez nyilván kevés, önök valamivel többet akarnak. A kínai barátom mondta: nem jött ön egyedül, hanem tudósokat hozott, akik értenek az állatokhoz, a virágokhoz, a mesékhez, a madarakhoz... Csak ennyit tudott, a többi nem volt az ő dolga. De virágot akarnának csak elvinni? Persze... persze úgy mondják, nagy áruk van az orchideáknak a fehérek országaiban, de az fázós virág, nehezen telepedik meg ott, ahol hull a hó. Vagy madarat akarnának? Ez elrepül, mire önök közelébe érnek. Még ágyúkkal sem érhetik utol... Majom van mindenütt a világon, hallom, ön is hozott egyet magával. Olajat akarnak? De hiszen akkor nem így kellene jönniük... másként, másféle gépekkel. Van-e itt olaj vagy más föld alatti drágaság a szigetemen? Nem tudom... lehet... ki lát bele a föld gyomrába. De mi nem tudjuk... Valaminek kell lennie, amit ön valójában keres. Nem mondaná meg egy öregembernek, mi az?

- A lélek… Nem tudok mást mondani.

- A lélek, tisztelt úr, ezen a szigeten s máshol is sok-sok rétegből áll, olyan nehéz megfejteni, mint Buddha arcán a mosolyt. Lehet-e, hogy önök lennének az első fehérek, akik nem akarnak semmi mást? Nem kutatnak gazdagság után, nem akarják elvinni a kincseinket? Nem akarnak templomot építeni, hogy oda hívják el fiainkat és leányainkat? Valamit akarnak, ami az őseinké volt? Olyan tárgyakat, melyeket önök egy különös szóval neveznek, amikor antikvitást... régiségeket mondanak... Talán ezt? Önök bejárják a szigetet, s ami a régi világra emlékeztet, azt akarják talán elvinni...? Távoli múzeumaikba vagy máshová... ahol ilyennel kufárkodnak, hiszen eleget olvasok róla, hogy hol itt... hol ott... felfedeztek valami halott királyt, kiásták, végigtapogatták... utána lefényképezik, éppúgy, mint önök, s aztán eladják. Néha múmiáknak hívják ezeket, s ahogy olvasom, sok-sok század óta pihennek a földben, sziklaüregekben... Önök ezt akarják?

Imre hangja szólal meg.

- Ha ilyent megnézhetnénk... Mi nem találjuk meg magunktól soha a vadonban. Bizonyosan ott vannak, akik ott élnek, ismerik. Én nagyon szeretném látni. Nincs más kívánságom, sem nekem, sem senkinek közülünk. Nem akarunk elvinni semmit. Csak amivel megajándékoznak, amit megveszünk. Egy szemernyit sem viszünk el a szigetről, amire nem mondják: lehet.

Az öregember mosolygott. Nagy csend volt, egyszerre oly hirtelen mozdulattal, melyet senki nem tételezett fel ilyen beteg emberről, kinyújtotta kezét, elkapta a villanylámpát, egy gombnyomással kicsapódott a fénysugár, s egy pillanatra bizonytalanul táncolva megállapodott Imre arcán, úgyhogy ijedten, vakultan kapta el arcát, s kezét hirtelen szeme elé emelte. Most hallották először a fejedelem nevetését. Mint aki valami sikerült cselt vetett.

- Köszönöm, fiam, ne haragudjék egy öregemberre. De látni akartam a szemét, s a világos szemeket mi csak akkor ismerjük, ha beléjük süt a napfény. Akkor tudjuk: igazat mondanak-e. Megnéztem. Kedves fiam, ön nem hazudott. A tisztelt úr úgy mondta, ön is valaha az egyszerű szolgálók fiaiból jött, de most már megismerte a világot, úgy beszéli az angolok nyelvét, mint ők maguk, mert én ezt is értem. Jó... még gondolkozom, mit tegyek. Higgyek-e önöknek, hogy valóban nem akarnak semmit hódítani, kiaknázni, termelni, zsákmányolni, mindent csak látni akarnak, s azért jöttek, mert meg akarják mutatni az én szigetem világát a fehér emberek számos országában - ha igazán csak ezt akarják, akkor megáldom önöket, s egy öregember áldása fog az ilyen fiatalokon. Menjenek, kedveseim... de kérem, hogy ne vigyenek el innen mást, mint a szívünket. Ha szépen élnek, nem igázzák le az én testvéreimet, akik mind igen-igen egyszerű emberek, és hisznek a tanácsaimban, nem lesz baj. Majd ők is eljönnek, és nézni fogják a rohanó vásznon önmagukat. Megpróbáljuk... megpróbáljuk...

Egy pillanatig várt, ivott egy korty teát, bevett egy parányi kanállal a porból, köhécselt, megkönnyebbedett.

- De vigyázni fogok önökre, s egy lépésük sem lehet, melyről elveszne hozzám a hír. Így menjenek... minden lépésüket vigyázom. Jó szándékkal, ha jót cselekednek, s veszedelemmel, ha megszegik a sziget törvényét, melyet már nagyon kevesen ismernek azok közül, akik olyan színt hordanak arcukon, mint önök. Menjenek... ha segíteni kell, míg élek...

Pillanatig kiegyenesedik.

- Míg élek, mondtam... mert kötésünk, tisztelt úr, csak addig tart. Igen... míg élek, segítem önöket, mert hiszek abban, hogy nem csinálnak rosszat, de ha meghalok... sajnos, nem érvényes a kötés. Hogy miért... ha önök okos emberek, rájönnek, miért mondtam azt. Ha meghalok, nincs közöttünk kötés... Csak így fogadhatom el az ajándékaikat...

Amikor kimennek, három-három szolga áll a lépcső két oldalán. Fojtogató, nehéz csend van, nincsenek hangszerek, szó, kutyaugatás, madárszó. Valami nehéz, sejtelmes, megmagyarázhatatlan hangulat árad minden sarokból, a ház minden szegletéből, mely úgy veszi körül a palotának nevezett lakot, mint az alkony, a maga kék libegésében, mely néha csak percekig tart, míg sötéten, majd koromfeketén lehull a trópusi éj.

15.

A telepes rádió hozta el a vadon szélére a világ híreit. Innen tudták: még tart a „furcsa háború", még szemközt állnak egymással az ellenfelek, a francia páncélvonalban bízik Nyugat. Ám egy este, amint szórakozottan csavarja Imre a készülék gombját, egyszerre - mintha valami szörnyű jajszó hallatszanék az éteren át. A Harmadik Birodalom hadseregei megtámadták Belgiumot, s leszámoltak Hollandia semlegességével.

Itt élnek a vadonban, már hosszú hetek óta. A tudósok járják a hegyes-völgyes vidék ősbozótjait, a botanikus ritka páfrány-, majd csodálatos orchideafajtákra vadászik, a zoológus hajnaltól hajnalig figyeli a madarak vonulását, a rovarvilág változatait, vadméhek rajzását. A folklóros már bent jár mélyen a vadonbéli települések közepette, annyit már megtanult nyelvükből, hogy beszélni tud a törzsek embereivel. Ajándékokat osztanak szét, hogy eloszlassák a századokon át terjengő hitet: átkozott minden, amit ad a fehér ember, csak a rontásukra számít, ha ajándékoz.

Az öreg főnök szava nem hallik ide úgy, mint valami parancs. Inkább szelíd tanács, mesék ködébe rejtve, példabeszéd, melyet mind megértenek errefelé. Itt a sziget fejedelme még az asztmás, szívbajos öreg, s amikor leróják vadbőradóikat, hallják - fehér emberek mennek a vadonba, hogy mindezt megörökítsék a maguk különös módja szerint.

Ezen a napon, amikor Imre a soros, s ő hallgatja két fülkagylón keresztül a feljajduló óvilág híreit - Tamás sátrában bennszülött főnökök járnak, s a folklorista tolmácsol, nagy üggyelbajjal, mert a bozótbeli emberek szava sokban különbözik a városban élő malájokétól, bár egy tő s egy eredet mind a kettő. Tamás rizspálinkával, süteményekkel kínálja őket. Ilyenhez nem jutnak soha a bozótban, tapasztalásból tudja, hogy torkosak. A csokoládé ritka ínyencfalat, a barázdás arcú, sok sebhelyes főnökök arca is felderül, ha a törékeny csokoládélapokba beleharaphatnak.

Táncokról beszélnek. Mikor lesz törzsi ünnep, s meg kell-e azt várni: nem lehet-e a bozót népét összehívni valamilyen áldomásra? A fehér embernek ünnepe van, születésének emlékét üli, nem hívhatná meg a táncosokat? Mivel lehetne megvendégelni őket? Mit kér a főnök, s mivel lehetne örömet szerezni az asszonyoknak?

A tolmács kissé akadozva fordít, a három törzsfő figyelemmel tapad ajkára, megelőznek egy-egy szót, maguk közt tamáskodnak, csapdosnak kezükkel, mosolyognak, szétfutnak, majd összehajlanak a homlokokon a ráncok, csörögnek a színes fém vagy faragott elefántcsont karikák karjukon, egyikének ujján európai pecsétgyűrű. Kitől kaphatta, hogyan került a vadonba?

Tamás próbákról beszél, a táncosok számáról, arról, van-e lány, aki szépen tudja énekelni őseik történetét... vannak-e asszonyok, akik édes énekkel folyamodnak gyermekért bálványistenükhöz? Van-e olyan ifjú legény, aki most vár arra, hogy beavassák a felnőtt vadászok és harcosok világába? Hányan járnak gyűjtögetni s mennyien vadászni, kik mennek ki a tengerre, s jönnek-e a szomszéd szigetekről valami közös nagy törzsi ünnepre látogatók? Mert ez a legnagyobb ünnep, mely úgy kezdődik, hogy díszesen festett nagy csónakokon érkezik a szomszéd sziget

ifjúsága, jelképes nőrablás szertartása következik, mely már színlelt harci játék, melyben egyesül a lányok riadt menekvése, a férfiak fegyverragadása, a harc, a győzelem, a megbékélés s a lányok készülése, hogy új hazájukba illendőn menjenek. Mert ősidők óta úgy van szokásban, hogy a két sziget fiataljai a másik szigetről választanak maguknak feleséget. Valaha ez öldökléssel, harccal, cselfogásokkal tarkult, most már mindez csak a hajdaninak békés mása, bár itt is megtörténik, hogy a hadijátékoknál, színlelt viadaloknál túl hevesen szalad a nyíl, túl erősen hajítják a tompa hegyű gerelyt, túl nagyot ütnek a fabuzogányokkal a ritmus felfokozott hevében.

Fred, a folklorista irányítja a „tárgyalásokat". Kócos hajú, lángoló szemű fiatal tudós, aki gyűlöli a civilizáció életformáit, s valamilyen, szinte megmagyarázhatatlan lelkesedéssel szeretné megállítani az időt, s vele együtt rögzíteni az életformákban tükröződő törzsi hagyományt. Buzgalma odáig megy, hogy utálattal látja, s ha lehetne, el is pusztítana minden olyan tárgyat, melyet a civilizáció sodort a bennszülöttek közé, egyformán gyanakszik a dohányra, pálinkára, tűzfegyverekre, fémeszközökre s azokra az olcsó, városban, vagy vásáron szerzett textilneműekre, melyek kezdik lassan-lassan kiszorítani a férfiak cserzett vadbőr öveit, vagy a háncsköntösöket, melyeknek anyagát ősidők óta önként kínálja a vadon.

Fred úgy érzi, hogy az ajándékok, melyekkel megtisztelték a bozótok törzsi embereit - nem mindig válnak hasznukra. A késekbe, ollókba, bozótirtókba inkább belemegy, mint amikor Tamás ketyegő ébresztőórákat rak ki, zsebvillanylámpát, elemeket, papírt, színes ceruzát, gyermekjátékokat. De a törzsi emberek jóindulatára szükségük van, s minden lépést, minden mozzanatot ajándékokkal kell előkészíteni ezen a vidéken, ahol a pénznek magának nincsen túlságosan nagy becsülete.

A legnehezebb a válogatás. Azoknak a bennszülötteknek kiszemelése, akik a mese viszonylag egyszerű fonalát megértik, s képesek is lesznek eljátszani. Ezzel nagyobb vesződség lesz, több időt fognak erre szentelni, mint azokra a tömegjelenetekre, melyeken táncokat, hadijátékot, temetést, főnökavatást mutatnak be, s ahol csak az a cél, hogy élethűen, szokásaiknak mindenben megfelelően mutassák be életformájukat.

Néha vásárosok érkeznek. Ezt megtudja a vadon, s olyankor nagyon messziről vetődnek ide hatalmas batyukkal, apró, tarka teheneik s ökreik hátára pakolva az „árut" - vadbőröket, patakok medrében talált nyers féldrágaköveket, tollakat, háncsdíszeket, maguk készítette ékszert, melyet megvesz potom áron a vándorkufár, aki cserébe a városi bazáráru apró értékeit kínálja.

A vásár csodálatos bemutató, minden férfi és asszony igyekszik kiszépíteni magát a vadon törvényei szerint, reszelt fogak, rézékszerek mellett néha a sárgásbarna meztelen mellen gyönyörű jade darab himbál, vagy gyémánt ragyog a fülönfüggőkből: valami távoli ősapa csereberéjének vagy harci zsákmányának emléke.

A „filmnovellában", melyben a „cselekmény" vázlata rejlik, s a forgatókönyvben, mely ennek részletezett rendezése, jelenetről jelenetre - még sok a fehér folt. Minden aszerint alakul - milyenek a szereplők, akiket Tamás kiválaszt, itt kivételesen a drámai megoldásnak igazodnia kell a „szereplők" egyéniségéhez, külső és belső tulajdonságaihoz, beszéd-, tánc- és énekkultúrájukhoz, testi ügyességükhöz, tanulékonyságukhoz. Tamás kereken megtagadta, hogy városi, kikötőbeli malájokat hozzanak ide, s a civilizációba több nemzedéken át belekóstolt emberekkel s asszonyokkal egészítsék ki az együttest, mintegy reájuk bízzák a lendületet s a vezetést. „Ez hamis" - mondta Fred, s Tamás döntött. Csak a bozótbeli világ folklórja jöhet számba, nem lehet semmi „hamis" benne, éppúgy, mint a vadon növény- és állatvilágában.

A vásár csodálatos három nap volt, hatalmas ceibafa árnyékában, mely egy forrás felé bocsátotta óriási koronáját. Sajnos, a pálinkaivás már egy-két nemzedék óta hozzátartozott a szokott vásári ünnepségekhez, a sátor elkülönített szárnyába néhány szalmazsákot szórt le a vásáros: itt ópiumpipákat kaphatott kikészített állatbőrért cserébe a vadonlakó.

Tamás egy kis dombocskán -, szemben az óriásfával, állást épített kis szalmakunyhóban a felvevőgépnek, s a vásár előtti napon kipróbálták, állatokat hoztak arra, kutyák állták körül, a társaság majma fontoskodva lődörgött a házikó előtt, s Tamás mindenkinek megengedte, hogy belenézzen a fényképezőgép homályos tükrébe, hogy lássa a ceibafa körül szorgoskodó többieket. Egyszer-egyszer megindította a felvevőgépet is, kipróbálták az operatőrökkel együtt az árnyalatokat, bemérték a tropikus nap erősségét, s éjszaka előhívták a próbatekercseket, hogy ha megindul a vásár - már minden a lehető legtökéletesebb rendben működjék.

Hajnalban a filmesek tanyáján egy vásárbeli árus jelentkezett. Egy levelet vett elő, melynek kissé nehézkesen körmölt címbetűi bennszülött kézre vallottak. A „palotából" hozta, mondta, s várta érte a jutalmat. Míg kortyolta rizspálinkáját, Tamás a holland írástudóval betűzte együtt a főnöktől kapott írást. „Németalföld háborúban áll. Félni lehet a japánoktól. Ügyeljen minden jelre, nehogy meglepjék. Ajánlatos lenne, ha minél hamarább befejeznék a felvételeket, Szumátrán biztonságosabb. Ha valami itt történik, lehet, hogy nem tudok segíteni. Tépje el a levelet."

A rádióból Tamás kikapcsoltatta a hangszórót, csak fülhallgatókkal lesték a híreket, melyek aggasztók, leverőek voltak, s ugyanakkor neki minden szabad órájára, szabad gondolatára szüksége volt, hogy élete nagy filmjét megalkossa. Sietni? Amikor egyelőre még mindig csak a „nyersanyagot" gyűjti össze, vásárt fényképez, minden beállítás nélküli sokadalmat, úgy, ahogy szokásos, s ahogy ezt megrögzítette a hagyomány. A levél hozója szép jutalmat kapott, s Tamás ott állt a baljós hírrel, melyben nem volt semmiféle határozott figyelmeztetés, csak amolyan öreges, aggályos óvás, mint ami illik beteg és öreg bölcsekhez. Japánok? A térképet kell csak nézni, egyenesen nevetséges, hogy az ázsiai földrész egyik végéből úgyszólván a másik végébe eljuthassanak. Hol van ez az európai távolságoktól...? S Japán még egyelőre semleges, bár baráti s talán titkos szerződések is kötik Németországhoz, diplomatái egyre lenézőbben beszélnek az angolokról, s egyre inkább magasztalják a nyers erőszak barna seregeit.

A vásár tart. Hozzá kell szokni a fülsiketítő lármához, mely zenét és ritmust összekever, az alkudozások magas fejhangok zűrzavarában folynak le, a legélénkebb taglejtésekkel, hiszen a vásárosok jó része nem érti a bozótbeliek külön nyelvét. A városból jött el sokgombos, félvér öreg vásártiszt, akinek majd be kell hajtania a „helypénzt" a királynő nevében, hatalmas napernyő alatt pipázik, kövér testén meglazítja az egyenruhát, s zubbonyát kigombolva húz nagyokat a hűtött sörből, mellyel Tamás konyhafőnöke látja el. Ez az ember elmond egyetmást a városokból szivárgó hírekből. Az anyaország letiporva, az uralkodónő Angliába menekült, a holland-indiai szigetek koronáján az utolsó gyöngyök, s lehet, hogy ő maga eljön ide, hű alattvalóihoz. De hűek lesznek-e az alattvalók, s nem használják-e ki az alkalmat arra, hogy lerázzák magukról a gyarmati igát? Még tart a holland kötelék, még vannak csapatok, a kormányzóknak rendőreik, harci kocsijaik, vannak tisztek, akik alkalmasak a gyarmati hadviselés vezetésére. A félvér szivarozik s iszik, sárgáspiros arcán egyre erősebbek a sör serkentette foltok, szuszog, édes vaníliavirágot szagol. Ő az egyetlen ezen a vásáron s ebben a pillanatban, aki a királynő képét viseli.

A lencse megörökíti a sokaságot, s a rettenetes zajban gyakran csak a néma felvevő berreg; a „hang" beállítása, keverése ebben a fülsiketítő vásári zenebonában csak ritkán sikerül úgy, ahogy az operatőrök szeretnék. De néha, csendesebb s lankadtabb pillanatokban felhangzik a „most", s a gépek zöreje ilyenkor pillanatokra beleszivárog a nagy együttesbe. Már senki sem

fél tőlük, nem bántják őket, nem akarják megrohanni a filmeseket. A vásárosok s a félvérek tanácsára a fehér emberek lehetőleg nem elegyednek bele a vásárba, kímélnek mindenfajta érzékenységet, a szokatlan italoktól részegedettek lobbanását. Hiszen néhány nemzedékkel ezelőtt ezek jó része még emberevő volt: a harcban elejtett vagy elfogott ellenség húsa volt a férfiak lakomájának legritkább, „erőt adó" fogása.

A kis telep behúzódik az árnyékosba. Botanikusuk néhány nappal ezelőtt találta egy kis pásztorfiú jóvoltából az ősbozót parányi tisztásán, kápráztató illatfelhők közepette a *„Rafflesia Arnoldi"*-t, a világ legnagyobb virágát: a botanikus megmámorosodott az átható, majdnem mérgező erejű illattól, mely ebből a méteres átmérőjű, fehér foltokkal díszített, sápadtvörös óriás kehelyből árad. A csodálatos virágparádé néhány napig tart csak - aki látja, soha az életében nem felejtheti el. Nagyon-nagyon ritka, a városokhoz közelebb eső őserdőkben úgyszólván soha nem lelhető fel, s a bozót népe különös tisztelettel, a Jó Szellemnek kijáró áhítattal veszi körül. Nincs vesztegetni való idő - motorbicikli-testre szerelik a felvevőgépet, s megindulnak elöl a helybeliek, akik bozótkéseikkel ösvényt nyitnak a lassan, óvatosan terelgetett gép számára, s külön ajándékporciókkal erősítik fogadkozásukat: a gép nem árt a virágnak, nem fonnyasztja el, nem kergeti el a vöröses kehelyben rejtőző démonokat s tündéreket - nem, senkinek sem történik semmiféle baja. A pásztorfiú büszkén áll a virág hátterében: vadonatúj trópusi sisak van rajta s amolyan cserkésznadrág: ez volt jutalma, hogy nyomra vezetett. Szorgalmasan dolgoznak a bozótirtó kések, hisz oly szélesre kell tágítani a kis tisztást, hogy a gép lencséje befoghassa ezt az egzotikus bozótbeli csodát. Szerencse: a bennszülöttek időközben már megbarátkoztak a géppel, senki sem tapasztalt semmi ármányt, mióta ott élnek a filmesek körükben, sok-sok ajándék válik törzsi vagyonná. Míg Tamás utasítása szerint a gép háta mögött helyezkednek el, néhányan szétszélednek a bozótban, volt közülük nyilván nem egy, aki nem járt még a vadonnak ezen a részén.

Imre vette észre először. A fiú, aki büszkén hordja trópusi sisakját, s attól talán élete árán sem akarna megválni, s talán valahogy most ezzel az egy, játékos ajándékkal mintha kiválna az ősi, mozdulatlan törzsi életből, visszakúszik mellé. Ez a fiú vonzódik Imréhez, érzi: ő a legfiatalabb valamennyi fehér ember között, talán majdnem gyermek, pedig a tuanoknak nincs koruk. S Imre is, ahogy nézi s látja napról napra való közeledését, a szemében a belső értelem villanó tüzét - megkedveli. Először a tudat mélyén, majd majdnem játékosan - Tamás előtt is - sorsuk hasonlóságára utal. Mindkettőjüket a nyugtalanító lencse zavarta meg az ősi, időtlen ritmusban, s kivetette valahová... egy olyan pályára, melynek íveit senki sem ismerheti. S ez a fiú, akinek nevét nem tudná leírni, valami ilyenféle hangzás szerint, mint K'nam - megrázza ujját, s a bozót felé mutat. Sebesen, halkan beszél, mint aki titkokat morzsol, s csak szeme fehérjének fordulása jelzi megdöbbenését vagy csodálkozását. Imre szól Tamásnak: a fiú valamit mutatni akar.

Ketten mennek - inkább kúsznak. Itt nem járt talán soha ember, ez a sziget legvadonabb, legelnagyoltabb része. Sűrű folyondárok, ezeresztendős, kidőlt fák reves omladékhalmaira költözött óriáshangya-világ, páfrányok, egy-egy helyen olyan áthatolhatatlan zöld függöny, mintha köd ereszkednék szemére, teljes homályba borul minden. De K'nam ismeri már a járást, hisz behunyt szemmel is biztosan vezet, csak folyton kalapjához kap, melynek nem elég szoros az állszíja. A bozót sűrűsége kissé oldódik. Ahogy Imre látja, itt valami szörnyű forgószél gyökerestül csavart ki ősfákat. A szél erejét s irányát mutatja: mintha valami égi fegyver sorozata tarolta volna őket le, egymás felett, egy irányban feküsznek. A vadonbeli katasztrófa alig néhány éves lehet, mert az új növényzet, a folyondárok kúszó világa, a feltörő aljflóra, az óriás dudva csak most kezd uralkodni rajta, s még nem erős ahhoz, hogy be ne engedje a napfényt, mely a hatalmas, harminc-negyven méter magasságú fák közt foltosan érkezik az indák szűrőjén át.

K’nam vezeti, s Imre hol térden, hol csúszva, hol lábon, ereje megfeszítésével kúszik utána, figyelve, el ne veszítse a kapcsolatot, hiszen a fiú a bozótban születettek biztonságával használja ki a féltenyérnyi kúszólehetőségeket, átsiklik a liánok karvastagságú kötelékei között, valamilyen sziszegéssel tarkított monoton torokhanggal riasztja el a bozót apróbb lényeit, s mire Imre odaér, ahol perccel előtte járt a kisfiú, már majdnem ösvénynek nevezhető csapás van, melyet csak annyira kell szélesíteni, amennyivel Imre teste vastagabb a maláj fiúénál.

S mintha újból erősödne a derengés. Valami foltos, hullámzó fény kering, ahogy beesik a fák koronái közötti réseken. Már hallja a fiú lihegését, közvetlen közelről. Kis domb ez, amire felkapaszkodott K’nam - fehér sisakja jó útjelző. Lihegve, karmolt, piszkos tenyérrel, ahogy kúszásában szennyezte, horzsolta az erdő, úgy megy utána, fel a dombocskára.

A fiú néz valamit a földön. Mintha erdei állat lenne, mely les s szimatol jelek után - a fiú cimpája tágul, szeme csillog, látja rajta Imre: ezért hívta... ezért vezette ide. De ahogy felér a dombocskára - az oldalt rézsútosan lejtő erdőhullámokon keresztül valami nagyobb, kékesebb csillámlás árad szét, mintha a zöld végtelen árnyalatait valamilyen csodálatos bő, kékes, azurszínű lepel fogná össze. Innen légvonalban is néhány kődobásnyira tengerpart!

K’nam elkapja kezét, odahúzza. Az őspázsit egy helyen megszakadozott, talán valamilyen régi, elpusztult hangyavilág marta fel humuszát... a szokatlan laza, meztelen földben egy cipő nyoma: kis láb, feltűnő kis láb európai méretekhez, de a cipő mégis bakancsszerű, szegekkel, pontosan, lenyomatban. Imrében feléled a gyermekkori ösztön: kutatni, cserkészni, nyomra jutni. Most ő fekszik hasra, s kúszva igyekszik követni - visszafelé - a láb útját. Néhány szót beszél már a törzs nyelvén, a legszükségesebbeket, így tudja kérdezni a fiútól: hány napos? K’nam ingatja fejét, lehunyja szemét, még egyszer szimatol, megszagolja körülötte, mellette a földet s a vadfüveket. Feldugja hirtelen kezét, s gyermekmódra habozva baljával lenyomja két szélső ujját. Marad három. Mondja a „három” szót, szegényes nyelvi kincsük számításának alapját, s hogy Imre megértse, háromszor behunyja szemét s színleli az alvást. Három nap, három éjszaka.

Kúsznak. A kis iránytű, mely játékként húzódik meg a trópusi ing zsebében, most mindennél alkalmasabb jószág: kijelöli a világtájakat vele. Még többet lát; itt még nem tudott a száraz napok alatt felocsúdni a bozótos a láb tiprásától, amott egy sarok - kis sarok - rajza, egy méterre kimarad, mintha csak szökellne, utána előtűnik. Az erdő egészen lehúzódik, úgy látszik, a tengerpartig. Most apály van, tehát a kavicsos-kagylós partrész, melyet órák múlva befed a dagály, most meztelenül húzódik, s itt is látni egy-egy benyomott kő formáján, hogy ránehezedő test súlya torzította, s egy bevágáson, hogy itt csónak kötött ki: orra nekiszaladt az omladékos partnak, de épp csak horzsolta. Nem venné észre senki, ha nem *ezt* kutatná feltett szándékkal.

Imre hirtelen megáll. A lépések pontosan elvezetnek a domb tetejéről a tenger partjáig, mely erre alig lehet hosszabb, mint százötven méter... igen, ez a legközelebbi út a tengerhez a domb hátáról, amerre jöhetett a titokzatos kis bakancs. S ha jöhetett, még itt is lehet, s ha itt lehet - talán les is, figyeli... s mert felfedte titkát, akkor... Mindez egy pillanat dolga, míg elönti homlokát a verejték, s keze már önkéntelenül pisztolytáskájához kap, hisz a bozótban nem járhatnak fegyvertelenül. De a fiú mosolyog, mond valamit, majd mutatja a messzeséget, mintha nyugtatná: nincs itt... nincs senki itt... elmentek... Honnét tudja? Érzi-e, a vadon szagába nem vegyül idegen szaga? Mint az erdei állatok? Mosolyog, megint a tenger felé mutat, s jelzi azt a horpadást, amit a csónakorr vájt az apályban kiálló partszegélybe.

De miért hívta a fiú? S mit jelenthet az a furcsa lábnyomsorozat, mely a dombocska tetejénél megszűnik, nem vezet tovább? El kellett valamire szánnia magát. A felvételek folynak az óriás

virágnál, s Tamás nyilván keresi már. Ezt a helyet pedig a fiú nélkül még egyszer nem lenne könnyű megtalálni a bozóton át. Nézi: nincsen-e valamilyen drót vagy huzal lefektetve, de ennek nem találja nyomát. Hirtelen ötlettől sarkallva a dombtetőn hasra fekszik, egészen közelről vizsgálja a lábnyomot, keresve párját. De ott már fű volt, itt aligha lehet felfedezni, merre helyezkedett el a másik láb. Nézi a vakondtúráshoz hasonló földet, mely mintha váratlanul megszakítaná a természet rendjét. Kikapja kését, s ránéz a fiúra. K'nam komolyan bólint, lefelé mutat. Túrni kezd, keze, mely gyermekkorban megszokta az ásó játékát, ösztönébe sugározza - ez bolygatott föld, nem szűz. Ahogy óvatosan lejjebb s lejjebb jut, ameddig a penge engedi - mintha látná is itt-ott ásás nyomát. Tíz... tizenöt... húsz centiméternyire jut, még mindig nem a háborítatlan földréteg! Két kezével kapar, mert már a kés itt gyenge szerszám, ásója nincs, s érzi, hogy nyitjára kell jönnie ennek a titoknak.

A kéz mintha hű vezető lenne, lapátol, simít, tapint. Az üregben érzi, hogy most lefelé keményedik a környező őstalaj, márgás csíkok szaladnak, kavicsok. Újból a kést! Egy percnyi játéka van csak, s már koppan egy fémes felületen. Megborzong. Első gondolata: lőszerraktárt fedezett fel, melyet talán kalózok ástak ide el. De az ősbozót körös-körül érintetlen, csak *egy* láb helye látszik, csak egyetlen üregecskét fedett fel, s nincs nyoma sem, semmiféle kiszélesedésnek vagy alagútnak. Nagyon óvatosan, leheletsimán tapogatja körül a tárgyat. Egyszerű bádogdoboznak érzi, amelyet még nem bontottak fel. A késsel körülhatárolja, egy-egy pillantást vet a fiúra, aki feszült figyelemmel nézi munkáját. A fiú ilyenkor szaporán beszél, ebből arra következtet, hogy „ő is így gondolja". Kifullad, mert gyorsan kell ásnia, mint aki mégis valamilyen meglepetéstől tartogat. Maga elé teszi revolverét, hogy bármikor előkaphassa, egyetlen gyanús rezzenésre, nem törődve a fiúval, aki újból mutatja az „elment" jelet.

Igen, közönséges bádogdoboz, egészen könnyű a kézben. Bizonyos, hogy nincs robbanóanyag vagy lőpor benne. Tetejét lehorganyozták. Nincs idő és szerszám ahhoz, hogy a doboz sérelme nélkül bontsa fel. Leás a késsel még mélyebbre, nem kezdődik-e új réteg, vagy nem érez nyílást, torkot vagy lépcsőt... nincsen-e összefüggése az üregnek valami *mással*? De kés és kéz mindenütt csak a kissé márgás, soha meg nem művelt őstalajba ütközik.

Döntenie kell. A doboz nyitját majd megállapítják a férfiak, de neki azt ide vissza kell esetleg hoznia, talán úgy, hogy soha ne lássa senki: valaha megbolygatták. Nézi - hagyott-e nyomot saját lába? Feltűnhet-e valakinek, aki ma vagy holnap visszalopózik? Mit csináljon a kihányt földdel? Ha visszahozza a dobozt, újból kell ásnia. Mégis amellett dönt, hogy nagy gyorsan behányja a földet, hogy legalább „látszólag" ne tűnhessék fel semmi sem. Óráját nézi. Már másfél óra, hogy elhagyta Tamásékat. Ha nem jön gyorsan, bizonyosan keresésére indulnak. K'nam-nak jelzi: sietni. A fiú csodálkozva néz rá, de amikor látja, zsebében a doboz - elmosolyodik, csóválja fejét. Milyen jelet adhatnak a bennszülöttek arra: nem beszélni! Hallgatni! Érti-e a fiú, ha szája elé teszi ujját? Próbálja mimikával s hirtelen elvágott beszéddel jelezni szándékát. A fiú ráncolja előreugró homlokán a bőrt, nagyon-nagyon komolyan néz rá, majd mint aki megérti, elneveti magát, táncolni kezd. Mit adjon hirtelen neki? Szép zsebkése van, ezt sajnálja, de hoztak magukkal ajándék bicskákat. Mutatja, s ahogy tudja, mondja: kapsz... kapsz... A fiú megérti, szeme egyszerre könnyben úszik az örömtől.

Kezdődik a visszacsúszás, ezek a legforróbb délelőtti órák, amikor a nap mintha megállana a horizonton, ide, az őserdőbe nem süt be, csak a hőség terpeszkedik el, fulladásig. Vissza könnyebb, hiszen K'nam ismeri pontosan az utat, minden hajlást, arra is ügyel, hogy most már ne törjenek indákat, gondosan széttördeli a bozótkés metszette ágakat, hogy inkább állat útját sejtesse, mint emberi csapást, így lassabb, de Imre is érzi - a fiúnak igaza van, ha igyekszik az ismeretlen veszély láttára elsimítani minden áruló jelet.

Egy óra, amikor visszaérkeznek. A kis expedíció épp szóváltásban áll a törzsi emberekkel - indulni akarnak Imre keresésére, s azok nyilván azt bizonygatják - a fiú ügyes, derék erdőjáró, ha vezeti a tuant, nem lesz baj. Imrének fel kell készülnie, hogy valamit mondjon, ami hihető ürügy, miért volt kettőjüknek ez a titkos kis expedíciója.

- Nem találtuk meg a másik virágot... már elvirult... - Mint aki bosszankodást színlel, odamegy Tamáshoz, elnézését kéri. Az expedíció vezetője most majdnem hadiparancsnok, ilyenkor keményen beszél. Angolul feddi meg, máskor elő ne forduljon, s utána, mint akinek elszállt aggodalma, megöleli. Imre ezalatt a fülébe súgja magyarul: „Nagyon fontos beszédem van veled."

Itt nemcsak a bennszülöttek, de egymás között is idegenek, így mindenki ura szavának s arcvonásainak. Tamásnak szeme se rezzen, s mintha kissé sokallaná a kisfiú jutalmát, lóbázza az ajándék bicskát, melyből mindig egy-két darabot magánál hord. A fiú áhítattal, sóvárogva nézi, Tamás magához inti a kisfiút, s mélyen szemébe néz, léleklátó tekintettel, melytől megrezzentek a pusztán még a legöregebb számadók is. Megsimogatja a gyerek arcát, töredékes maláj szóval mond neki valamit. Utána leoldja saját zsinórját, mely kését tartja, a fiú nyakába veti, s a végén levő karikát beakasztja a zsebkés csattanójába.

16.

A csodálatos virág észrevétlenül fonnyadni kezdett. A húsvörös erek a kehely mélységében halványabbak, téglaszínűek lettek, az óriás szirmok duzzadt teltségét felváltotta a hervadás. Még néhány óra - hajnalra, reggelre már eltűnik az őserdő ritka csodája. De a gép - ha sikerült - megőrizte a nyílás legszebb óráinak varázsát, mindnyájan tudták: a kisfiú jóvoltából váratlan szépségű „epizódhoz" jutottak, mely a filmen kívül is, mint önálló dokumentum bizonyítja majd munkájuk értékét.

Így vidáman, jókedvűen küzdötték magukat a pihenés nélküli, trópusi nap után vissza szállásukra, ilyenkor - a feszültségek, fáradtság, felfokozott munka után - jönnek a kedvesebbik órák, kötetlen megbeszélések, az alkonyi s esti pihenés öröme. Szakácsuk már elkészült a vacsorával, s mindenkinek kijárt a friss, hűsítő ital. Tamás bevonult a sötétkamrába, hivatta Imrét, ebben nem volt semmi különös, hisz mindenki ismerte Tamás szinte féktelen munkabírását, képességét, hogy a legfárasztóbb nap után - ha kedve tartja - végigdolgozza az egész éjszakát.

Imre letette a dobozt. Oly jól ismerték egymást, hogy néhány szó elég volt: Tamás ebből, s a fiú arcjátékából talán még gyorsabban, mint a beszédből, megértette mi történt. A doboz könnyű volt, semmi nem mutatta, hogy valami baljós töltet rejlenek benne. Viszont fedelét gondosan leólmozták, így az a benyomás lehetett, hogy valamilyen értéket rejt. Hogyan lehet elérni a kettős célt: megtudni, mi rejlik belsejében, s lehetőleg elkerülni minden sérülést - ha visszateszik helyére. Egyikük sem került még hasonló problémával szembe. Tamás halkan szólt, hívja be a vadászmestert s a botanikus szakértőt, mindketten szolgáltak a gyarmati hadseregekben.

Kissé kelletlenül jöttek, hiszen kialakult szokásuk szerint lehetőleg este a „főnök" már nem adott új megbízást a fáradságos nap után. De ahogy beléptek a sötétkamrába (ez volt a kis telepnek leginkább elszigetelt része), a tompa, inkább irányjelző körték derengő fényében is olvasták az árnyékokat. Tamás laboratóriumi gumikesztyűvel fogta a bádogdobozt, hogy ne sértse, s ne zavarja a rajta levő esetleges ujjnyomokat. Most négy férfi hajolt a titokzatos tárgy felé, bekapcsoltak egy erős sugarú körtét, s mindenki kezében nagyítóüveg villogott. A

dobozka alján közönséges szemmel úgyszólván észrevehetetlen védjegy. Egy yokohamai japán gyár angol nyelvű préselt jele.

Egy pillanatra megálltak. A feketekamra egyben szerszámraktár is volt, szerelésekre, javításokra kiképezve. A fegyverszakértő ezermester volt, szerelmese a mechanizmusoknak. Most az ő kezén volt a gumikesztyű, a doboz táncolt, majd megvillant kezében egy hajszálfinom kis fűrész, bekapcsolta a motorba, egyetlen körvágással alul, hogy ne bántsa a gondosan ónozott tetőt, felnyitotta félig, széthúzta a rést, a fény behatolt az üregbe, a gumikesztyűs kéz benyúlt a könnyű csipesszel, s kihúzott belőle egy hosszúkás kartonlapot. Más nem volt a dobozban!

Négy férfi ült a reflektorfényben csillanó kis asztal körül, melynek közepén ott feküdt a fehér lap. Néhány fekete tusvonás, számok, képletek. Az avatatlan számára úgyszólván érthetetlen feljegyzések, valójában néhány sor csak, melyet nyilvánvalóan félredobnának, ha valamelyik nagy város aszfaltján sodorná feléjük a szél.

A szakértő kéz oldalról vizsgálta: nincsen-e rajta valamilyen titkos jelzés nyoma. A szabványos fényes kartonlap peremén kis bordázatot hordott, egy préselt sorszám bal szélén, mint ami jelzi, hogy valamilyen nagyobb kartoték darabja, s szerves része egy ismeretlen egységnek.

A fegyverszakértő számolt. Papírlapon vázlatot készített, majd kutatni kezdett az expedíció felpolcolt szakkönyvtárában, s diadalmasan előhúzott egy logaritmus könyvet. Most már ketten hajlottak feléje, pályát, ívelést számítottak, igyekeztek megfejteni a képlet „X” - értékét, közben mintha elfeledkeztek volna mindenről - a fejtés egészen sportszerűvé vált, mintha valamilyen különösen érdekes keresztrejtvényt kezdenének már megoldani.

A fegyverszakértő véleménye szerint a jelzés tüzérségi utasítás egy megfigyelőállás vezetőjének használatára. De ő sem értette a közbeiktatott írásjeleket, nem volt meg mindenütt az összefüggés, s ezenfelül két sorral nem tudott mit kezdeni. A kis papírlap tehát vándorolt tovább, kézről kézre, szerteszórva a nyugtalanságot és valamilyen lappangó veszély érzését.

Mindenki Tamástól várta, hogy kimondjon valamit, ami megtöri ezt a nyomasztó csendet.

- Úgy gondolnám: le kellene fényképeznünk, utána a dobozt a lehetőség szerint helyreállítjuk, azt is lefényképezzük, hátha valamilyen daktiloszkópiai nyomot tudunk venni róla. Holnap reggel... hajnalban még... kimegyünk... talán hárman, Imrével... Megtalálod a helyet egyedül? A gyerek nélkül?

- Megjegyeztem, a virágtól... Esett a barométer, lehet, köd lesz... de a bozótban már eltalálok. De mi lesz a fényképpel?

- Ez Hollandia... azt hiszem, hogy mindannyian...

Egymásra néztek, mindenki bólintott. Férfiak voltak, tudták, mire gondol Tamás.

A többi már gépek és mozdulatok dolga volt. A kis kartonlap majdnem pontosan belefért a Contax-gép asztalra állítható keretébe (ezzel szoktak lapokat, könyvillusztrációkat, apróbb tárgyakat fotografálni), rábocsátották két oldalról a sugárzó lámpák fényét. Percek alatt egy tucatnyi felvétel készült a legkülönbözőbb szögekből, centiméterenként növelt s fogyasztott távolságokból. Nehezebb dolga volt a fegyverszakértőnek a dobozzal. Egyikük sem volt ujjlenyomatokban szakember, nem ismerték a vegyi eljárásokat, nem voltak ehhez megfelelő vegyszereik. Újból izgatott lapozgatás szakkönyvekben. „Daktiloszkópia” felirat s utána receptúrák, amivel rögzíteni lehet a fémanyagokon az áruló emberi kéz nyomát. Gyors számítások, kémiai képletek. Férfiak öröme, ahogy kevernek a tégelyben, mindezt a kísérlet izgalmában. Hogy sikerül-e, nem lehet tudni, ezt csak „szakember” fogja majd elbírálni, akihez kerül. Újból

kattan egy másik fényképezőgép redőnyszerkezete, széles gyújtótávú lencse próbálja megörökíteni a fényes bádogfelületen a mikroszkopikus, lehetőség szerint preparált ujjlenyomatokat.

Közben tájékoztatni kell a többieket, akik joggal szeretnének már kicsit elbeszélgetni a nap eseményeiről a fehér asztalnál - váratlan munka, szerelés, javítás akadt -, ezért késnek, anélkül, hogy gyanút ébresztenének. Erről négyükön s K'nam-on kívül nem tudhat senki. A fiú jóindulatát igyekeztek megvásárolni eddig is a kalappal s zsebkéssel, alighanem már reggel ott fog ődöngeni szállásuk körül, el kell terelni figyelmét mindenről, pár nap alatt mindent el is felejt, ami történt. Talán hallgat Imrére, aki jelezte: minderről ne beszéljen.

A fegyverszakértő félig felfűrészelt fenéklapocskát helyreilleszti két ügyes ujjmozdulattal, ügyelve, hogy csak gumikesztyűvel érintse a hengerfelületet, majd - percnyi gondolkodás után - parányi hideg forrasztóanyaggal zárja le a rést. A dobozt az asztalra teszi, újra reflektorfénybe, ismét néhány felvétel készül, a lezárás helyének közvetlen közeléből is. Kész!

Trópusi este, úgy zuhan le, mint a kő. Most kezdődik a sötétkamrában a valóban ide illő munka. Fél óra múlva a szürkésbarna filmkockák szalagján a legkülönbözőbb nagyságban, formában, beállításban ott rögződik a titokzatos szöveg s nemkülönben titokzatos burka. A férfiak mára elvégezték munkájukat. Hajnalban kell kelni, hogy a helyszínen, vagy ahogy mondani szokták: „in situ" befejezzék a „helyreállítás" munkáját. A megszárított filmkockák tündököltek egy darabig a két csipesz között, majd ruganyos testükkel elnyúltak. Kigyúlt a fény, a lencsék elvégezték művüket. A nagyon érzékeny filmszalagon sokféle változatban lerögződött a kartonlap s a doboz képe.

Néhány üveg sört nyitottak fel, hogy puhább legyen az átmenet az éjszakába, s ne kelljen nyugtalanul hánykolódni órákon keresztül, keresve az ismeretlent a legellentétesebb feltevések között. Úgy határoztak: Imre reggel a botanikussal együtt visszaássa a dobozt, Tamás bemegy a kikötőbe, s körülnéz, van-e olyan ember, akivel nyíltan beszélhet, vagy akire rábízhatja a kis expedíció titkát. Felmerült, persze, az a megoldás is, hogy keresse-e fel az öreg, beteg főnököt. De senki sem tudta, nincs-e füle a falnak, fia japán iskolába járt, nem lehet tudni: mire vezetne az ilyen kis „magánkirándulás". Maradjon meg mindenki a kaptafánál: aki filmes, ne legyen kémelhárító!

A trópusi hajnal egyszerre szakad fel, s a feketéből hirtelen vérvöröslik fel a tengeri láthatár hullámpontján a lángoló golyó. Már eddigre kettesben nekivágtak az ősbozótnak. Mindenki tudta: meglesni mennek, fényképezőgéppel a virágóriás végső hervadását. Ez már nem filmtéma, csak a botanikus kíváncsisága. Nem esett éjjel, Fred szerint gyenge volt a harmatozás is. Puskákat is vittek magukkal, az őserdőben soha nem lehet tudni, nincsen-e rá szükség. Csak éppen kúszni kényelmetlen vele. Ahogy Imre néha riadtan kutatott át egy-két métert hiába, hogy megtalálja a tegnapi nyomot, Fred már egyetlen szemvillanással észrevette az ágak töréséből, a kissé lenyomott bozóti fűből: merre vezetett tegnapi odaútjuk, amikor még sem Imrének, de a kisfiúnak sem volt szándékában, hogy elegyengesse a nyomokat. Mindez csak visszakúszásukban történt, akkor is alig fél sikerrel.

Egy óra alatt ott voltak a „situs"-on. Imre ismerte a táj vonásait, már fák perspektívájába rögzítette a halmokat, tudta, merre kell keresni akkor is, ha apály helyett a dagály egészen másféle képe fogadja. Egy szomszéd dombról előbb látcsővel kémlelte végig a dombot. Nem változott tegnap óta semmi. Még egy fél óra, s az apály újból elvégzi munkáját, látni lehet a horpadás nyomát, ahogyan megsértette a partvonulatot a csónakperem. Fred is látja a lábnyomot, mely alig valamivel lett csak halványabb. Ebből lehet következtetni arra: hány napos lehet. Hisz hetek óta nincs eső, csak a szelek s a harmat érintése koptathat.

Cipőjüket bennszülött szalmapapucsokkal cserélték fel, a trópusi bakancsot otthagyták a füves térség peremén. Óhatatlan, hogy jel ne maradjon, s arra is ügyelniük kell, hogy eltakarítsák a tegnapi nyomokat. Mindent átgondolni, mindent előre kiszámítani, s közben az egyik felvont fegyverrel vigyáz, nehogy valahonnan valamilyen meglepetés érhesse őket.

Fred, aki az egész történettel szemben valahol, lelke mélyén kissé hitetlen volt, most maga is ott guggolt a parányi kráternél, ahonnan Imre a kisfiúval együtt előhúzta a dobozt. Ujja a gumikesztyűben mélyre lekotort, tapogatott, formálta a göröngyöket, figyelte: nincsen-e még mélyebb üreg, hátha ez, amit tegnap találtak, csak valami elterelés, csalétek, álcázás. De a gyökérásó lapátja körös-körül már csak szűz, soha nem bontott talajt talált, s a hatalmas erejű nagyító, mellyel végigfürkészte körös-körül a dombtetőt s oldalát: semmiféle gyanúra nem adott tápot. Így pontosan visszahelyezték a dobozt abba a mélységbe, ahol Imre találta, s most jött a nehezebb munka: úgy elegyengetni a földet, hogy ne lehessen semmit észrevenni. Közben a terepet, lábnyomot, füvet fotografálta a gép, felvette különböző perspektívákból, hogy ez is kiegészíthesse a lencse éjszakai játékát.

Különösen Imre idegei feszültek pattanásig, s majdnem szomorúan kellett leszámolnia azzal: nem történik semmi, levél sem rezzen, nincsenek újabb gyanús nyomok, senki élő nem figyeli, mit csinálnak. Fred trópusi kiképzésben részesült, így sokféle apró fortélyát ismerte a bozótbeli hadviselésnek, s csak egy-egy mozdulattal igazította Imrét, mutatta a kúszás technikáját, mely alatt nem fárad a kéz, s mégis kézügyben lehet tartani a tűzfegyvert.

Olyan végtelen csend volt, hogy a messze csapódó hullámok zaját is hallani lehetett, de a látcső nem vetítette eléjük a végtelen víztükör felől egyetlen vitorla vagy árboc képét sem. Félóra múlva újból bent voltak a bozótban. Most már Fred iskolázott ujjai próbálták állatnyomokká álcázni tegnapi ösvényüket, néha meg-meghengeredett a fűben, mintha állat tanyája lenne, valamilyen hatalmas növényevő választotta volna a tisztást pihenőhelyül. Végül elértek a „virágtérig", ahol vége volt a kúszásnak, mimikrinek, itt hagyott dobozukból hatalmas reggelit csaphattak, de óvakodtak magáról a „feladatról" egyetlen szót is szólni, hisz állandóan - anélkül, hogy ezt egyikük is elárulta volna - az a kép élt bennük, hogy valamilyen láthatatlan üldöző követi őket.

Újból órák a feketekamrában, most már a domb, a part, a lábnyom, a „situs" foglalta el a tegnapi kartonlap s doboz helyét. A képek a még nem túl erős trópusi reggelben kitűnően, élesen sikerültek, s a teleobjektív jóvoltából egy fa tetejéről pompás képeket kaptak arról az öbölnek nem is nevezhető betüremlésről, melynél partot ért e napokban a titokzatos vízi jármű.

Tamás átadta a vezetést a fegyverszakértőnek, s délután Imrével együtt a könnyű, nyitott kocsin beindult a kikötőhöz. A meleg ellenére felhúzták az ablakokat - a kocsi fémlemezei némi védelmet biztosítottak nem túl közeli golyótalálat ellen -, a legjobb két karabélyt vitték magukkal. Mindezt úgy, hogy senki figyelmét ne keltse fel, üres benzineskannák, kifogyott láda, néhány összecsomagolt zsák töltötte ki a hátsó üres térséget. Tamás még nem határozott, mit csináljon. Kabátjának bélésében kis dobozban ott kunkorodtak a filmkockák. Ő maga hajtott, rendkívül óvatosan, lassan, nyomokat kémlelve, néha láthatólag minden ok nélkül le-leállt, figyelte az erdő zaját, a madarak repülését, ilyenkor meg-megsimogatta a puli fejét, melyben, mint mondta, jobban bízik, mint bárminemű másféle védelemben.

Mintha valami megváltozott volna a kikötőben. Megmagyarázhatatlan nyugtalanságot éreztek, ez ült rajta a fehér emberek ábrázatán, a szálloda vendégein, a kikötőbeli hivatalnokon. A kikötő szélesebb övezetét lezárták, katonák és vámőrök cirkáltak: már mindenki átállt a háborús állapotra, s ez nem ment könnyen egy olyan országban, mely száz esztendeje nem viselhet hadat.

Tamásnak az a furcsa érzése volt, mintha rá is görbe szemmel néznének, valami gyanús idegennek tekintenék nagy túlbuzgalmukban ezek a legapróbb helyi hatóságok: a filmesek felszívják a gyér benzinkészleteket, e pillanatban teljesen érdektelen dolgokkal foglalkoznak, s lám, mindenféle igénnyel lépnek fel, amikor a kis sziget maga sem tudja, hogyan szervezze meg egyre nehezebb viszonyok között a közellátást.

Végül - majdnem véletlen folytán - mégiscsak összekerültek ebédnél a kikötőberendezéseket ellenőrző korvettkapitánnyal. Mint európaiak, akiket messze elvet a sors, felmérték egymást a fehér asztalnál, ahol közönyös témákról folyt a beszélgetés. Ez a magas, szikár, beretvált arcú világjáró kellemes partnernek bizonyult, nem fontoskodott, nem fürkészte kettőjüket vizsla szemekkel, jóval többet tudott a szumátraiakról, mint a legtöbb itt élő európai, különösen érdekelte Tamás munkája, élvezettel nézte a vásárról s a virágnyílásról felvett fényképfelvételeket, mindenhez hozzászólt, együtt itták kávéjukat, felkínálta aránylag friss angol újságait.

Így észrevétlenül sikerült Tamásnak kettesben maradnia a tiszttel, akiről azonnal látszott, hogy sokrétű, értelmes ember, aki nehéz esetekben is tud jó tanácsokkal szolgálni. Mind a ketten, persze, bizonyos óvatossággal kóstolgatták egymást, s lényegében már mind a kettő tudta, hogy az, ami most közöttük folyik, nem egyszerű ebéd utáni könnyű diskurzus. Cornelius van den Hage kapitány cseppet sem volt meglepve, amikor Tamás, némi vonakodás után inkább futólagosan érintette, hogy mint betegnek orvosra - neki egy kémelhárító tisztre van szüksége. A kapitány kedvesen, megnyugtatóan mosolygott, úgyhogy a figyelmes szemlélő sem láthatott arcán semmiféle meglepetést. Tamás nekibátorodott: néhány szóval röviden összefoglalta az elmúlt másfél nap furcsa eseménysorát, elmondta, hogy a vele jött ifjú ember, titkára és asszisztense, volt mindennek szemtanúja, s ő is adhat felvilágosítást. A filmek Tamásnál vannak, s szívesen megmutatná a negatívokat.

A kapitány figyelmesen átnézte a virágképeket, kirakta őket az asztal hosszában, külön pápaszemet tett fel, úgy gyönyörködött bennük. Egy pár perc múlva felállt.

- Ma nagyon szép lesz a naplemente. Ha itt maradnának, szívesen elvinném egy kis motorozásra. Most nekem is sok a dolgom, önöknek is bizonyosan. Ma visszamennek még?

- Csak holnap reggel. Nem szívesen megyek késő este a dzsungelbe. Hánykor?

- Mondjuk... fél hét felé... a mólónál leszek. Csak hárman leszünk akkor. Vacsorára örülnék, ha vendégeim lennének.

Mint akik alkalmi, közönyös ismerősök, kézfogás nélkül, hangos „so long”-gal váltak el. Tamás azonnal munkához látott, Imre megjött a postával, némi beszerzésekkel s a legárgusabb figyelő sem láthatott rajtuk mást, mint hogy a kis társaság anyagi jólétéről kell gondoskodniuk.

Szobát béreltek, megrakták csomagokkal, a nyitott kocsit beállították a szervizbe egy kis tatarozásra: az őserdei ösvények nem tesznek különösen jót sem a gumiknak, sem a szerkezetnek. Állva itták teájukat, mint akik most tudták le a munka nehezebbjét, s lassan, inkább őgyelegve kiballagtak a kikötőbe, s ott leültek egy padra - szemben a végtelen vizekkel, melyeket felduzzasztott a növekvő dagály.

A kapitány tiszta fehérben volt, rangjelzés nélkül, mintha ezzel is jelezné, mára ő is befejezte a munkát, magánember, aki szokott szenvedélyének él. A kis motorcsónak sem volt valami haditengerészeti jármű, lapos dereglyeforma, öreg, de erőteljes farmotorral, melyet a kapitány élvezettel szerelgetett. Mintha csak úgy véletlen „hellóz”-na feléjük, egy percre leállt, babrált a motorral, kiszállt, s úgy odavetve kérdezte: beülnének egy fordulóra? Csendes a tenger, nincs semmi veszély benne... s tudnak-e úszni?

Percek múlva már egyre sebesebben száguldtak a csendes, zöldes vízen, mely tündéri ölébe fogta a lebukó napot. Széles ívben kanyarodtak ki az amúgy is jelentéktelen kikötőberendezésekből, egy kis öböl türemlése után elhagyták a móló világát, már távcsővel sem követhette senki a csónak útját, amint behajoltak a sziget természetes vadságában álló partrészei felé. Itt hatalmas nádasok szegélyezték, ingoványos sáv következett, minden valószínűség szerint ez a partrészlet teljesen elhagyatott és lakatlan. Itt maximálisra fokozta a kapitány a motor sebességét, s ezen a szakaszon vágott neki a tengernek.

- Még egy félóráig elég tűrhetően látunk. Kérem, adják ide a filmeket.

Megváltozott a hangja. A vidám, könnyelmű, kissé cinikus pihenő tiszt most egyszerre sólyomarccal hajolt előre. Rövid, pontos, nagyon tárgyilagos kérdéseket adott fel, melyekre főként Imre válaszolt. Tamás felemelkedett a dereglye üléséről, még egyszer körülnézett a láthatár egész vöröslő korongján, s míg a kapitány leállította a motort, előhúzta a filmkockákat őrizó dobozkát.

A negatívok mellett egy-egy hatszor-kilences kópia is húzódott, a tisztnek nem kellett negatívról olvasnia, s mégis mintha ügyet sem vetett volna a nagyításokra, a tengerfény gyér világánál nézte végig egyenként a filmkockákat. Utána betette, vissza a dobozba. Feszült csend uralkodott, majd a holland ember halkan megkérdezte, mint aki nem egészen bizonyos:

- Nekem adja? Miért éppen nekem?

Tamás mosolygott. Mintha már barátok lettek volna. Széttárta két karját. A férfi némán nézett a messzeségbe. Hosszú percek teltek el, míg megszólalt, nagyon csendesen, nagyon szomorúan:

- Látja, mi sehol nem vagyunk. Ki gondolt volna itt a japánokra?

- Komoly?

- Engedje meg, hogy ne közöljem önnel feltevésemet és gyanúmat. Ez, ha szabad így mondanom, majd kollektív munka lesz, amit mi „teamwork”-nek nevezünk. Majd legközelebb tájékoztatni fogom róla.

- Jól tettük, hogy visszavittük a dobozt?

- Ez volt az egyetlen helyes. Ön és fiatal barátom a maximális óvatossággal jártak el.

- Támaszpont?

- A szigetről ellenőrizni lehet a malakkai utat és szorost, különösen, ha repülőállomást létesítenek. Mi nem tettük. Alighanem ezt kívánnák pótolni helyettünk... mások...

- Hiszen nem vagyunk hadiállapotban a japánokkal...

- A jogállapot - idegek kérdése, uram. Mi paragrafusok helyett most kénytelenek vagyunk tengeri mérföldekben s az ágyúcsövek öbében számolni.

- Visszamenjünk? Vagy szakítsuk félbe az expedíciót?

- Az ember nem tér ki sorsa elől. Az ön helyében maradnék. Az, amit ön talált - csak szándékot jelez. Ki tudja, hány ilyen kis doboz lehet elszórva a szigeteken? Mindenesetre - nekünk nagyon értékes, mert valahonnan elkezdhetjük a felgöngyölítést.

- Ön... ezzel...?

A kapitány mosolyog.

- Ezért jöttem. Nekem azt is tudnom kellett, hogy önök kicsodák Hisz ketten magyarok... S hosszabb beszélgetést folytattak a sziget úgynevezett fejedelmével, akinek a fia… szóval ezt önök is tudják...

- Gyanúsak voltunk?

- Csak annyira, mint minden idegen. S minden hazámfia, aki nem pontosan azt a foglalkozást végzi, amire eredetileg rendeltetett.

- Ön szerint tartani kell japán támadástól?

- Talán nem közvetlenül... Valahol valami zavar keletkezhetik. Mi most nagyon gyengék vagyunk. Odahaza nem lehet tudni mi van...

Elnéz a tenger felé, mintha felhő vagy könnyfátyol szitálna át tekintetén. Visszafordítja a motort, lassítja iramát. Tamás beszél a filmről, bennszülöttekről, éghajlatról, nehézségeiről. Hogyan képzeli a megoldást.

- Kijönnek hozzánk a településünkre?

A kapitány egy pillanatig gondolkozik.

- Azt hiszem, okosabb, ha nem. Feltűnnék, mindenki tudná. Az őserdőnek megvan a maga hírszolgálata. Önöknek is okosabb, ha nem. Majd üzenek.

Kis hordozható rádiója ott pihen a csónak deszkáján. Beállítja. Európa csendes. Itt-ott kigyúlnak az éjszakában városok. A fő hadszíntér most Észak-Afrika. A sivatagból jönnek a jelentések: a keskeny földsáv, mely valaha, Róma idejében az egész Fekete Világrészt jelentette, most újból mintha eldöntené az emberiség sorsát. Távoli nevek: Tobruk... El Alamein... Itt, az óceán egy parányi szigetére sodorva hallgatja a távoli, megszokott hangú bemondót a motorcsónak három utasa.

*

Éjszaka a hotelszobában. Mindent pontosan végigvizsgálnak: nincsen-e mérges bogár, trópusi féreg, akár skorpió valamerre a sarokban vagy ágyneműben, nem gyűrűzik-e kígyó, mely napközben észrevétlenül beosont. Hajnalban indulnak vissza, az éjszakát rendes ágyban, kőépületben, a civilizáció viszonylagos kényelmében töltik újból el. Egy üveg jeges sört hozat fel Tamás. Milyen régen nem ültek így, ketten együtt. Már oly nehezen megy a magyar beszéd. S mégis, amikor az anyanyelv szavait használják, minden más lesz, testvéribb, egyszerűbb, megszabadulnak az angol személytelen hűvösségétől, a forma szerinti udvariasságtól. Tamás kinéz a szúnyoghálóval védett ablakon.

- Imre, tulajdonképp itt lenne az ideje annak, hogy beszéljünk róla: mit szeretnél? Itt megvagy nagyszerűen mellettem, de érzem, soha nem választottad volna ezt a mesterséget.

- Nem választottam volna... Talán úgy mondanám, Tamás, hogy ez múló... nem hagy maradandó emléket. Érted, hogy gondolom? Az egész... a ti világotok negyvenéves. Túl gyorsan nőttek a paloták...

- Mihez lenne kedved?

- Tanulni.

- Egyetem?

- Tudod, hogy nagyon sokat olvastam régi civilizációkról... de nekem nem elég a könyv, valamivel közelebb szeretnék jutni ezekhez a kultúrákhoz. Az első... amikor ott, a pusztán a fúrógép kivetette a csontokat. Nyomon követni az emlékek útját, ahogy egyik néptől, egy

korból a másikba jutottak. Valamit leolvasni egy agyagtábláról, csontba karcolt rajzról. Ezt szeretném, ha már erről beszélünk, Tamás. Tudnál-e ebben segíteni nekem?

- Egy kitűnő barátom él Latin-Amerikában. Félig spanyol, félig amerikai: azt hiszem, ez meg is határozza ennek a nagy kutatónak az egyéniségét. Ha befejezzük a filmet, s lesz pénzem, kiküldelek hozzá. De ne hidd, hogy elveszett idő, amit itt töltesz az idén s talán jövőre a szigeten. Mindent másként látsz majd, ha utána kezdesz bele a tanulásba, mintha egyenesen az iskola után mentél volna oda. Majd akkor irigyellek, hogy azt tanulhatod, amire kedved s hajlamod van. Nálam is évekig tartott, míg rájöttem arra, mit akarok. Közben apám azt kívánta, végezzek jogot...

Nevetnek. Tamás hirtelen elkomolyodik.

- Különben ne sajnáljon semmit az ember, amit tanult - valami megmaradt bennem ebből a stúdiumból is, amiért érdemes volt az egyetemre járni: a római jog. Annyi idő után még mindig emlékezem a rómaiak bölcsességére, amivel kialakították maguk körül az egész világrendjüket. Egyszer, talán hasznát is vettem, hogy megértettem: hogyan gondolkoztak a latinok!

- Mikor?

- Egyszer, otthon, egy Duna menti ásatáson egy barátom, aki fiatal régész volt, elhívott: legyek ott a fotográfus. Két éles domboldal között egy völgytorok hajlott le a Duna felé, körös-körül legelők. A vezető, akinek kitűnő szeme lehetett, felment velünk az egyik domb kiemelkedő pontjára, leterítette a térképet. Ujjával kijelölte a pontot - hol kell kezdeni az ásatást. Ezt a területet még senki se vette soha munkába, nem volt egyetlen áruló kődarab sem. De ez az ember ott fent a dombon lerajzolta: merre *kell* feküdnie a földréteg alatt a régi római tábor vagy castrum alapjának, hol várhatók olyanféle kiszögellések, melyek bástyákhoz hasonlítanak. Bejegyezte: itt állt a kapu, erre volt az előretolt állás... így tovább. Ha nem tanultam volna római jogot, csak kacagtam volna rajta, az egész olyan elképzelhetetlen volt. Így megértettem: *ismerte a rómaiakat*, nem kérkedett, amikor mondta - biztosra megy. Amikor megvonták az első kutatóárkokat, legfeljebb araszokkal tévedett. Igen... azt mondta: a rómaiak csak egyféleképpen biztosították magukat, messze idegenben.

- Te soha nem akartál ásni?

- Nem. Nekem lassú a föld alatti munka, s nem is tudok hozzá eleget. De valamit megtanultam tőlük, ezektől a régészektől: mi mindenre kell figyelemmel lenni, mennyiféle szempont vár megoldásra; ismerni kell a föld szerkezetét, a csontokból... néha egy fél koponyából meg kell határozni a valaha élt egész embert, annak kultúráját rekonstruálni egy cserépdarabból vagy egy elvásott övcsatból. Eleinte az az érzésem volt, hogy csak maguknak játszanak. Kezdetben rajongtam ezért a munkáért, de aztán, amikor a részletek következtek, nekem nem volt elég gyors... S jobban érdekelt a valóságos élet. De soha nem felejtem el ezeket a kora nyári heteket a Duna-parton... sokat tanultam ettől az idős múzeumi embertől, úgy élt benne a római életben, mint mi a magunkéban...

Elővette a sörösüveget a jegesvödörből.

- Úgy számítok, egy év múlva elkészülünk a felvételekkel. Minden évszaknak megvan a maga külön folklórja, varázsa. Egy egész év kell, mert bizonyosan ismételni kell egy jelenetet, közben bizonyára felmerül olyan motívum, amire eredetileg nem is gondolhattunk. Néhány hónap így még rámegy.

- Gondoltál arra, hogy mit csinálsz, Tamás, utána?

- Az előbb említettem latin-amerikai barátomat. Jóval idősebb nálam. Vele is dolgoztam egyszer... Az másféle őserdő, mélyebb, félelmesebb, azt hiszem, sokkal több titkot is rejt, mint ez itt. Ha te kimész hozzá, s megbarátkoztok, s elindultok együtt kutatni abba a másik világba, lehet, hogy eljövök veletek. Egy nagy filmet csinálni... ott csinálni, azokról a kultúrákról... de most már ideje, Imre, lefeküdni. Korán keltünk.

Itt másféle hangja van az éjszakának, mint odahaza, sátortáborukban. Hallani, amint a dagály órája alatt a hullámok szüntelen csapdossák a sziklapartokat, másféle, ragadozó tengeri madarak rikoltanak körös-körül. Imre szemére nem jött álom. Ma végre megmondta Tamásnak - nem akar itt maradni, nem akar filmes lenni. Nem köti le, úgy érzi, mint valami nagy szünidei játékot. Ezt a többiek előtt nem merte volna soha megvallani - igen, a többiek előtt. De abban igaza van Tamásnak, hogy Simalur nagyszerű iskola... egy év a vadonban, ezek között az emberek között. Egy év... Húsz esztendejét betölti időközben. Nem, nem marad itt. Le akar nyúlni a gyökerekhez!

Tamás nyugodt lélegzettel alszik. Imre gyerekkorában megszokta a pusztán ezeket a félderengő-félvirrasztó éjszakákat.

17.

Talán abban a negyedórában, amikor átadták Tokióban az amerikai nagykövetnek a japán császár hadüzenetét, Pearl Harbour csendes-óceáni flottatámaszpontján torpedótámadás pusztította el az Egyesült Államok hajóhadának színe-javát. A háború, mely megrekedni látszott eleinte a kelet-európai térségben, következő nyárra már elárasztotta az óvilág nyugati részét is, s most ezzel a torpedótámadással a végzetes szikra egyszerre átcsapott a világ másik oldalára is.

Amikor megtörtént a támadás Pearl Harbourban, néhány órán át még csak hadvezérek, szakértők tudtak róla, de a nap végére már megmozgatta a hír az egész világot, s a holland-indiai szigetvilág parányi pontján, a dzsungel peremén néhány ember izgatottan leste a híreket, melyek egy akkumulátorral táplált, krákogó rádióból jöttek elő. Ázsia külön háborújáról lesz szó, mely talán borzalmasabb áradatot sodor magával, mint az európai. Óriási térségek, hatalmas embertömegek kerülnek fel egyszerre a háború térképére. Létezik-e olyan erő, mely ellen tudna állni a japán hadigépezetnek, ha elindul az ázsiai kontinensen? A térkép ott hever a sátor mellett, a barázdás arcok ráhajlanak, ujjak szántják fel: még száz és száz mérföld ide Japán, de a sárkánytest máris beleharap a partvidékekbe. Hajók kérdése, mikor özönlik el egész Ázsiát.

Ösztönük azt súgja: csomagolni! Mindent itt hagyni, átmenni Szumátrára, ott megvárni az első hajót, mely biztos fedezettel mehet vissza Európába. Ám akkor minden eddigi munkájuk kárba veszett: így csonka a gyűjtött anyag, az eddig felvett részletek is értéktelenné válnak, minden tudományos megfigyelés, a pontosan kidolgozott folklórtanulmányok kútba esnek.

Haditanács ül össze: menni vagy maradni. Hollandok, angolok, egy magyar amerikai útlevéllel, egy magyar magyar útlevéllel... Egy rádió köti őket össze a világgal. Most nem filmesek, szaktudósok, csak férfiak, akik a sors mérlegére teszik munkájukat, igyekeznek lemérni maguk módján a lehetőségeket. Nincs kihez folyamodni, nincs kit megkérdezni. A kedves kapitány alighanem már egy angol tengeralattjárón teljesít szolgálatot. Szumátrán riadt hatóságok próbálják megszervezni a sziget védelmét, s menteni, ami még menthető. A sziget népe? Ki tudja, milyen hangulatok hullámzanak át rajtuk - ha választani kell, kihez pártolnak: a hollandokhoz vagy a japánokhoz?

Úgy döntenek: folytatják a munkát. A pánik lecsillapodik, a japánok messze vannak. Még minden megváltozhatik, Amerika is küldhet segítséget a szigettengerre. A dzsungel népe miért szakítaná meg évezredes életritmusát? Hónapok telnek el, míg valami hír befut, szétporlik, talán mese vagy legenda lesz belőle, mint amilyennel oly gyakran találkoztak munkájuk nyomán.

Csak Tamás és Imre tudják, hogy a kis bádogdoboz jelzései pontos katonai utasításokat őriznek. A kapitány nyilván elvégezte munkáját, a többi nem tartozik őrájuk. Csak attól a szorongó érzéstől nem tudnak megszabadulni, hogy éppen ezt a kis szigetet választották ki az ellenséges hatalmak arra, hogy a rombolás egyik támaszpontja legyen. Hollandia gyenge, nem tud segíteni. A kapitány sápadt arcát látják a messzeségből, amint lemondóan int: tehetetlenek vagyunk!

*

Számolják a hónapokat. A végtelen térségben mintha örökre elmerült volna a parányi sziget a maga tarka állatvilágával, meséivel, különös klímájával, a vadon mélyén békés embereivel. Már egészen összebarátkoznak, segítenek a fehéreknek, odahordják a gyümölcsöket, vadászzsákmányt, kialakul az ajándékok ranglistája, mely pótolja a pénz szerepét. Már nem félnek a felvevőgép berregésétől, nem riasztja őket a feléjük forduló lencse. A kiválasztott szereplők már ismerik a történetet, kedvet kapnak hozzá, szívesen próbálják el, végtelen türelemmel, újra és újra. A vének megkapják a fehérektől az élet apró örömeit, ezért szívesen hívnak össze valamilyen törzsi táncünnepet, beavatják őket a halotti kultuszokba, megszelídítették a varázslót, a medicinmant is, aki valamilyen csecsebecséért, pácolt dohányért hajlandó felfedni egyet-mást művészete titkaiból. Különös élmény, amikor a felvett filmek egy-egy részletének vetítésére kerül sor. Hírét talán hallották a vásznon futó képeknek, de közülük úgyszólván még senki nem látott mozit. S itt, az éjszakában, a csillagok világánál látják saját kis világukat, önmagukat, egy-egy ismert arcot, s ilyenkor - mindnyájan érzik - valamilyen különös, belső válság szaladhat át rajtuk. Lassan értik: miért vannak itt a fehér emberek, miért adnak ajándékot, miért töltik itt, az őserdő peremén hosszú napjaikat. Az öregek mosolyognak. Ritka, csendes este, amikor pereg az erdei tisztáson a film, a maga primitívebb keretében, s gyakran sokszorosan ugyanaz a jelenet, ahogy újból és újból megörökíti a lencse, méterek hosszú százai alatt.

A folklórkutató ilyenkor jut élete nagy élményéhez: látni, milyen hatást vált ki a táncosokból, énekesekből, varázslókból, a gyerekekből - amikor a vásznon megpillantják... felfedezik önmagukat!

Szép este. Ahogy Tamás így, a törzsbeliek között nézi a sokszor látott részleteket, egy-egy új gondolat villan fel, valamilyen hibára döbben rá, sebesen szalad a ceruza, majd felkapja fejét, maga mellé ültet egy kis sima fekete hajú, gombszemű fiút, vagy elkapja K'nam mosolyát, aki úgy mozog már, mintha szerződtetett kisinasa lenne, s a lét öröme, szépsége kibomlik a trópusi éj alatt.

Trópusi éjszaka. Csillagos az ég. Ahogy ülnek, szemben a vetítőmasinával, melyet az operatőr kezel, Tamás azt érzi, valamilyen nyugtalanság hullámzik át egyszerre a vadon emberein. A fiatalabbak felugrálnak, az ég felé mutogatnak, majd a tenger irányába hajolnak, mintha valamilyen ősi, apály-dagály változás mítoszát utánoznák. Fülüket elfedik tenyerükkel, majd hallócsőszerűen formálják kezüket. Leperegnek a ma estére szánt utolsó képek is, felgyújtják a petróleumgáz-égőket. Imre barátja, K'nam ott áll apja előtt, gyermek és férfi most vitába szállnak egymással, heves apró szavak, szaggatott kézmozdulatok váltják egymást.

- Próbálj beszélni velük, mi történt?

Az erdei emberek érzéke élesebb, s az ingerekre pontosabban válaszol, mint azoknál, akiknél a civilizáció már úgyszólván mindent pótol vagy korrigál. Imre most szemben ül a kisfiúval. Mind a ketten tudnak már valamennyit a másik nyelvén. Ami hiányzik, sejtetik a taglejtések, arcmimika.

- A tengeren történt valami?

- Csillagos az ég, és dörgéseket hallunk.

- Mit mondanak a vének, mi ez?

- Régen-régen egyszer nagy hajók jöttek. Ha ti éjszaka lőttök a puskátokkal, fény és füst jön ki. A hajóknak nagy puskáik vannak, és nagy fény és nagy dörgés.

- Te is hallottad?

- Amikor a tenger felé fordult a vének tekintete.

- Mi nem hallottunk semmit! Most is hallod?

- Most nem. Előbb. Sokat.

- Mit mondanak a vének?

- Nagy hajók lőnek. A nagy szigetre. Messze. A tengerről jön a hang. Nem vihar. Csillagos az ég.

Már ott állnak percek múlva a parton, egy kis domb tetején, ahonnan legmesszebb lehet nézni kelet, Szumátra felé. Előkerülnek a távcsövek. Az éj áthatolhatatlanul sötét, nincs fény, nincs hang, újhold, a trópusi feketeség elnyel mindent. K'nam ott áll velük. A vének felemelkedtek, nem itták ki poharaikat sem. A varázsló sebesen magyaráz, kezével a tenger felé mutat.

Órák telnek talán, vagy csak hosszú-hosszú percek - az idő eltörpül, lassan apad a tenger, hallani, amint a sziklatorkokban kezd szűrődni a víz. S a fiúcska egyszerre újból befogja fülét, ugrik egyet, mutat, kétségbeesetten Szumátra felé. Egy pillanat. A távcső nagyon-nagyon távoli villanásokat mutat, de a fehér emberek nem hallanak semmit. Megint csend. Megint ágyúzás. De ők nem hallanak semmit, csak amikor a fiúcska jelzi - tűnnek fel újból a nagyon-nagyon távoli torkolattüzek.

Így állnak, távcsövekkel kezükben egész éjjel. A rádió nem tud semmit, mintha megfagyott volna a világ hangja. Egy tucat ember, számkivetetten, a világ legelhagyottabb tengerperemén.

A trópusi reggel ugyanolyan gyorsan köszönt be, mint ahogyan lezuhan a sötétség. Reggel már nem látszanak az ágyútüzek. K'nam még mindig hall időről időre dörgést, melyet az ő fülük nem tud megkülönböztetni a tengermorajtól. Az ágyúszó egyre ritkább, reggel nyolc óra felé mintha végleg elhalna.

Ülnek és várnak. Az operatőr hever a rádió előtt, sorban keresi a világ nagy állomásait. Még semmi... semmi... Nincs hír. Egyiptom, Ukrajna, légi ütközet a La Manche felett, norvég ellenállók elpusztítottak egy német rádióállomást... Semmi erről...

Egyszerre... Bejön egy ismeretlen spanyol nyelvű állomás... igen... most hívják Tamást, aki talán ezen a nyelven is tud valamit... Manila... Fülöp-szigetek. „Támadás Szumátra ellen." Részletek ismeretlenek. Tovább... tovább az éteren át... minden állomást próbálni. Hol van a segítség? Az angol vagy az amerikai flotta? Nem jönnek repülők? Miért nem jön sehonnan semmiféle ellentámadás? Japánok Szumátrán. K'nam idegesen forog. Most még egy... még egy... Megint csend.

K'nam most egyetlen kapcsuk a kis világgal, mely őket körülveszi. Mit határoznak a bozót emberei? Mit mondott a varázsló? Minden pillanatban támadástól lehet tartaniuk. Mit mond K'nam?

- Nem bántanak benneteket. De a vének félnek. Nem tudják, mi van a tengeren túl. Ilyent még nem láttak soha. Félnek. Tőletek is.

Kiállítani őrszemeket. A kis tábor dombon fekszik, ládákkal, zsákokkal kezdetleges védőállást építettek ki maguknak, kitűnő fegyvereik vannak, golyószóró is. De mégiscsak egy tucat férfiember, nagyon kevés élelmiszerrel, ha ki akarják éheztetni őket. De nem történik semmi. Itt, a figyelőállásokban esznek valamit. Óráról órára lesik a rádiót, K'nam felkúszott az egyik hatalmas fa magas ágáig, innen figyeli a tengert. Nem történik semmi, már megszakadtak az elszórt ágyúdörrenések. Ki mondja meg, eddig mi történt?...

A manilai rádió fojtott, tragikus hangon mondja: tokiói hírek szerint hadművelet indult Szumátra ellen. Gyenge ellenállás után megszállták a szigetet. Megkezdődött a holland erők felszámolása. Részletek még ismeretlenek.

A férfiak sápadtak, feszülten várnak, alig-alig nyúlnak az ételhez, szüntelen dohányoznak. Így telik el a nap. A törzsi emberek behúzódnak az erdőbe. Lehet-e, hogy estére már elfelejtettek mindent, ami történt az elmúlt éjszaka? Kapnak-e híreket?

A fiú fáradtan lekúszik az óriás ceibafáról. Még eszik valamit a majdnem érintetlen tálból, Tamás megsimogatja fejét. Elkapja tekintetét: sóváran néz egy piros végű ceruzára, mely ott hever a térképek közelében. Odanyújtja, a fiú mérhetetlenül boldog, kap néhány lap papírt is, hogy rajzoljon. A folklorista felszegi fejét. Máskor... ó, máskor, micsoda izgalom lett volna meglesni, amint a vadon gyermeke először nyúl ilyen írószerszámhoz, felfedezi, hogy másik vége kék a ceruzának, s próbál hevenyészett vonalakkal rajzolni a papírra... még riadtan a benne lappangó ősi varázslat törvényeitől, a mágia örökségétől. De most rosszkedvűen legyint, néz kifelé... a tenger felé. Lassan mindenki kezd leszámolni az itteni békés munkával, a készülő film örömével. Ismeretlen szorongás, baljóslatok.

Tamás kezét érzi a vállán. Nyomása jelzi, kövesse.

- Nem tudom, Imre, mi történik. Itt van... pénz... Ha elszakadunk. Rejtsd el. Ha nem... tudom, nálad marad. Egy sort írtam a barátomnak. Akiről beszéltünk. Kint Latin-Amerikában... Ma a legnagyobb régészek egyike. Talán segíthet. Ha akármi történik, Imre... Jót akartam, amikor... Ha otthon maradsz, nem történik veled semmi... jót akartam.

Mikor beszélt így vele? A lázadás éveiben van. Még húsz éven innen. Most ő is közelebb érzi magához K'namot. Ketten érzik a levegő fojtott, fullasztó páráját, a többiek nem... Mintha mindenki búcsúzkodnék. Elteszi a pénzt és a kis cédulát. Megköszönni? Visszafojtja könnyeit, így állnak egy darabig egymás mellett. Magyarul mondja Tamásnak:

- Így jó volt!

Ezen az éjszakán nem történik semmi. A következő nappal sem. Nem lehet ezt a semmittevést, szorongást, rádiófigyelést kibírni. Néhányan szerteszélednek a bozótban, vadászni, virágot gyűjteni. Tamás behúzódik a sötétkamrába, vágja filmjét, végzi ezt az idegfeszítő türelemjátékot. Imre az őrszem, kezében a távcső. Időről időre szeméhez emeli, kémleli a végtelen üres horizontot.

Kora délután mintha alig észrevehető porszem szállna a lencsére. Itt... ott... mint barna szemek... észrevétlenül sokasodnak. Kendővel letörli a lencséket: a porszemek mintha nagyobbak lennének... még valahol ott... a látás határainál... Miért nincs most itt a kisfiú? Talán többet lát?

Vár, lehunyja szemét. Talán az álmatlanság kifárasztotta? Talán elhomályosodott a látása? A porszemek már majdnem mákszem nagyságúak... pontosan kiveszi rajzukat, mozgásukat. Nem... nem porszem… mákszem... lencse! Sípjába fúj. Ez a jel. Tamás hallja, a füttyszó áttöri a sötétkamra deszkafalát.

Öt... tíz... húsz... ötven... egyre nőnek... barnák... rohannak... Csónakok. Nincs hajó, nincs vitorla. Csak sok-sok barna csónak. Már mind ott sereglenek a távcső körül. Még szabad szemmel nem lehet látni. De már bizonyosan tudják a szigetlakók. Ösztönük súgja, vagy madarak szavából lesik el, ahogy nyugtalanul köröznek a felriasztott óceán felett.

Száz? Még mind többen és többen, a láthatár pereméig, ahol minden gömbölyű lesz... lepereg a végtelenbe... de az elsők formáját is kiveheti: rohamcsónakok, katonákkal megrakva, akik még oly parányiak, mint a gombostű feje...

S egyre közelednek...

Most már nincs menekvés. Ha beugranának mind a motorcsónakjukba, talán még eljutnak a szomszéd szigetig? S onnan? S miért oda? Bejuthatnak-e oda? Mintha a végzettel, az enyészettel kellene szembefordulniuk, s nincs menekvés... semmiféle menekvés.

- Tüzelünk?

Karabélyok, puskák, vadászfegyverek, két golyószóró, pisztolyok, néhány kézigránát. A fegyvermester büszkén hirdette: valóságos kis arzenál... A távcső mutatja: mint sokasodnak... százával... az egyenruhás japánok. Tengerészgyalogság, mondja a szakértő. „Tüzelünk?” Egyik sem gondolhatja komolyan. Nincs menekvés.

Tizenkét férfi a gyűrűben. Még talán egy óra is eltelik, míg az első csónakok a szigetre érnek. Mindenki végiggondolja egy perc alatt életét. Leveleket szaggatnak szét, s szórnak a hirtelen élesztett tűzbe, háborús könyvek követik, újságok, rádiófeljegyzések. Tamás bent dolgozik a sötétkamrában. A negatívot igyekszik biztonságba helyezni. A kópiákat, melyek egy-egy részletről készültek, szétosztja. Imre is kap belőle egy dobozzal. A fegyvereket, lőszereket egy helyre viszik. Előveszik a társaság naplóját, melybe napról napra bejegyzik a napi tevékenységet.

K’nam sem mutatkozik. Teljesen elhagyatott a dzsungel széle, ahol máskor már ilyenkor tízével, húszával jönnek látogatni a bozótlakók. Olyan némaság ereszkedik le, melyet megsokszoroz a tikkasztó hőség... egy ág, egy levél sem rezdül ebben a nyomasztó szélcsöndben.

Már elfogyott lassan a tennivaló is, mindenki mindent megtett, amit legjobbnak tartott. Valaki halkan ajánlja, osszanak szét konzerveket s kétszersültet. Felszerelik a táskákat. A kis tábor bejáratánál hatalmas fehér zászlót akasztanak ki. Kötszert, gyógyszert raknak szét, mindenki ellátja magát itt is a legszükségesebbel. Már oly közel lehetnek a csónakok, hogy ha itt akarnak kikötni, percek múlva elérhetik a partot. Egy éles fütty, Tamás felnéz - az óriás fán megpillantja K’namot. Ha ilyen magasra mászik, onnan láthatja a keleti partot, mely a rohamcsónakok irányába kerül. Fél óra múlva tisztán lehet hallani előbb egy... majd két... három csónakmotor zaját, mely egyszerre egybeolvad valami ütemes, ritmikus robbanó hangba. Egyetlen lövés nem hallatszik. A fiú int Imrének, kétségtelenül annyit: másszon fel ő is. Persze, nem tudja emeletmagasságba követni, de a távcsővel kezében az óriás fa alsó rétegeiben meglapul. Innen annyit lát: a kelet felől érkező talán ötven-hatvan csónak adott jelre leáll, lőtávolságra a szigettől. Itt hullámvonalba alakulnak, s lassan, nagyon lassan, ahogy innen látszik, elindulnak a kikötő felé.

Mintha egy pillanatra megkönnyebbednék mindenki. Még nem ez az óra... még valami hadművelet készül, még nem veszik körös-körbe a szigetet. K'nam felmászik a legmagasabb ágfordulóig, de már itt sem lát semmit: a partvonulat mindent eltakar. A rádió nem beszél. A világ nagy hírei között már harmadik helyre szorult le, hogy a japánok megszállták Szumátrát. Az ő kis szigetük e pillanatban senkinek sem érdekes.

Nem hallani lövéseket. Egyszerre hatalmas robbanás rázkódtat meg mindent, még az őserdő fái is megzizzennek. Utána még egy s a harmadik. Nem ágyúlövések, nem sortűz. Valami valahol felrobbant. S utána még egy detonáció, egészen elszigetelve. K'nam rendkívül izgatott lesz, fel s alá szalad, majd megragadja Imre kezét.

- Ott... a domb... ott...

Felmászik a fára, s keresi a füstfelhő gomolygó oszlopát.

Ülnek a hamvadó tábortűznél. A konyhamester halkan mondja - mindenki egye meg bőségesen adagját, senki sem tudja, mit hoz az éjszaka. Kelletlenül, szótlanul esznek a férfiak. K'nam már megint eltűnt a bozótban.

Kettős őrség éjszakára, és sok-sok hasábot lódítanak a máglyára, úgyhogy a fehér zászlóra essék a tűzrakás fénye. Legtöbben felöltözve virrasztanak, némelyiket ott, a tábortűz mellett nyomja el az álom. De újból csak ez a szörnyű, nyomasztó szélcsend, az erdő némasága, melyet madarak zaja korbácsol fel, s utána a csend úgy zuhan vissza, mint a kő.

Egyszer elvégződik az éjszaka is anélkül, hogy valami történt volna. A fehér emberek mosakodnak, borotválkoznak, főzik a teát. Mozdulatok, melyeknek ritmusa fegyelmet ad. A fegyvermester a legmagasabb rangú közöttük, a katonai fokokat mérve, Tamás kérésére átveszi a parancsnokságot. Ismeri a bozótbeli hadviselés szokásait, meglett férfi, szinte észrevétlenül átváltozik katonává, kijelöli mindenki helyét, dolgát, foglalkozását. Jelentenek, mint háborúban. Reggel. Nem történik semmi. A rádió további japán elözönlésről ad hírt, Jáva és a környező szigetek felé. Hárman leülnek kártyázni, ketten sakkoznak, többen levelet írnak, melyet majd sörösüvegekbe zárva kilódítanak a tengerbe. K'nam tűnik fel az erdőszegélyen. Int Imrének. „A domb felrobbant" - ennyit ért meg az izgatott jelbeszédből. Ki s hogyan hajtotta végre a robbantást? Mi szerepe lehetett benne a kapitánynak? Meg fogják-e valaha tudni: miért, mikor, milyen körülmények között került oda a doboz? Imre kérdi a fiút: hallott-e lövéseket? Már tudják, az erdő embereivel nem mérhető össze hallásuk. A fiú elgondolkozva hallgat, után mutatja kezén: egy... egy... egy... Kevés. Rajzol a levegőben ágyúfélét, melyet egy képen látott. Nem ezzel! Így telik el a dél is, amikor legerősebb a hőség, s ez jelzi a kényszerű pihenés idejét. A fiú ott él a fán. Ez a legbiztosabb őrszem, a fegyvermester is úgy találja, de azért a kis dombra kiállítja Imrét is.

Úgy képzelik: rohamcsónakok fognak majd jönni a legközelebbi tengeröbölig, most, amikor eljön az apály órája, s legkönnyebb partra szállni. Tehát a tenger felől kell fogadni a katonákat.

A fiú karja meglibben a levegőben, s egy madár rikolt... vagy az ő hangja? Percek, míg az élő felhőkarcolóról lekúszik, még lendül keze, mutat egy irányt - az őserdőt -, s maga is eltűnik a rengetegben. Délután fél három. Csendességek órája.

A férfiak szétszélednek a tábor területén, hogy minél kisebb célt mutassanak, ha mégis tüzeléssel kezdődik a látogatás. Egyikük sem ejti ki a szót: mi lesz akkor? Védekezünk? Férfiak, mindegyik ismeri... kinézte már fegyverét. Ha rájuk tüzelnek: nem adják olcsón az életüket. A homokzsákok, ládák, könnyű torlaszok egy félórára még védelmet adnak a japán gyalogosok ellen is.

Olyan némán jönnek az erdő felől, mint a szellemek Az egyenruhájuk beleolvad a bozót árnyaiba, s mintha a fák színeibe öltöztek volna. A fegyver hátukon, nincs lőkészültségben. Talán egy szakasz lehet... harminc-harmincöt katona… könnyű golyószórókkal felszerelve. Néhány ember kezében kézigránát. A tiszt mellett félcivil-félkatona ember megy, arca ismerős Tamásnak. Rádöbben: ezt az ábrázatot látta már a sziget főnökének palotája előtt, amikor odaérkeztek. A sziget fejedelmének fia bizonyára - ő mutatja nyilván azt az erdei utat, mely ide, az idegenek telepére vezet.

A férfiak ott állnak laza félkörben a kis sátortábor bejáratánál. Egyiknek kezében sincs fegyver, a fehér lobogó körül helyezkednek el. Mintha valami halálos nyugalom szállta volna őket meg: megtörtént az, aminek történnie kellett. Túl lesznek azon, amire egy férfi mint szörnyűségre szokott emlékezni.

A tiszt mosolygott. De ez a mosoly félelmesebb s riasztóbb volt a maga némaságában, mintha harsányan üvöltött vagy szitkozódott volna. S a mosoly itt-ott feltűnt az egyes katona-arcokon... már szinte káprázott a szem: annyira hasonlítottak egymáshoz, európai tekintettel mérve, s a tiszt mosolyog, áll, nincs fegyver kezében, csak egy könnyű szál bambuszbot. Néhány méternyire vannak egymástól. Minden most dől el. Ha parancsot mond... vagy jelzést ad a bottal, elgurul néhány kézigránát, vagy megszólal egy golyószóró, s csend lesz a szigeten, soha senki nem fogja tudni: mi történt, hogyan végezték. S lehet, hogy a mosoly mégis valami összetartozást jelent a művelt népek nagy családjában, s az az ember, aki kijött, tudja: egészen ártatlan filmesek, akik nem foglalkoznak semmiféle politikai s katonai cselszövénnyel... s nem akarnak mást, mint befejezni a filmet, s indulni visszafelé.

A katonák majdnem észrevétlenül körülvették a kis telepet. Mintha csak sétálnának, könnyű lépésekkel, majdnem pantomimszerűen, s mégis tökéletes volt a kör. A tiszt nem mondott még egy szót sem, csak állt, majdnem mozdulatlanul, némán, s mosolygott. Nem lehetett elviselni.

Akinek gyengébbek az idegei, az szólal meg először. Van-e valami határozott utasítása a tisztnek, mi történjék velük? Vagy csak a szigetlakó hozta ki őket, hogy körülnézzenek és zsákmányoljanak? Egyszerre egy angol szó a tiszt ajkáról. Torokhang, de érthető s katonás:

- Fegyverek?

A fegyvermester kezében is bot volt. Meglendült - a kis, ponyvával letakart halom felé mutatott, de nem mozdult.

A tiszt halkan, majdnem suttogva mondott valamit. Két katona könnyű, puha lépéssel bejött a telep ajtajához, leemelte a ponyvát, s félredobta. Ott feküdt a kis arzenál, lőszeresládák, patronok, fegyverek. A férfiak előzőleg a revolvertáskákat is leoldták, teljesen fegyvertelenek voltak. A tiszt mosolygott, közelebb jött, bólintott, s udvarias mozdulattal, mely mintegy tessékelést jelentett, intett, hogy jöjjenek közelebb. Nem látszott sem idegesnek, sem olyan valakinek, aki elhamarkodná lépéseit. Tamás szólalt meg, angolul.

- Ön tudja, hogy mi azért vagyunk itt, hogy filmfelvételeket készítsünk?

A tiszt csodálkozva nézett rá, a mosoly mintha egy pillanatra elvillant volna arcáról. Előre-hajlott, udvariasan, s ugyanazon a furcsa, torokhangú angol nyelven, mely mintha nagyon mélyről, az öntudat kérgéről érkezett volna, csak ennyit mondott:

- Mindennek, uram, meglesz a maga ideje.

- Mi lesz velünk?

A mosoly változatlan, s a meghajlás is.

- Követni fognak bennünket. Itt semmi nem vész el, őrséget rendelek. Mindennek meglesz a maga ideje.

Másodszor mondta, éppoly hangsúlytalanul, frázisszerűen, mint először. Felemelte pálcáját, de csak alig észrevehetően. A katonák értették e néma jeladást, mintegy körülvették a férfiak csoportját. A fegyvermester kérdezett:

- Mit vihetünk magunkkal?

A tiszt egyik lábáról átbillent a másikra s vissza. Lám, ilyenkor gondolkozik, ez volt az érzésük. Gondolkozik… talán azon, hogyan fejezze ki magát angolul... mit mondjon, s szóljon-e egyáltalán valamit?

- Takarót, hátizsákot, ha valami ételük van, tegyék bele. Csak annyit, amennyit könnyen magukkal tudnak vinni, mert gyalog megyünk a kikötőig. Öt percet adok a készülésre. Mindenkinek átnézik csomagjait. Aki fegyvert visz, kivégezzük. Orvosságot vihetnek, mérget nem. Mindent ismerünk. Mennyi pénzük van?

A szállásmester előhozza a kis vasdobozt, melyben szerény csomóban sorjáznak a holland bankjegyek.

- Dollár... font... frank?

Intenek: nincs. A tiszt még egyszer felteszi a kérdést. Egyenként mutatják tárcájukat: néhány fontbankjegy. A tiszt int, mint aki erre nem kíváncsi.

- Iratok? Katonai térképek?

Ez az első szó, mely arra utal, hogy álcázott alakulatnak tekinti őket. A fegyvermester pálcája rámutat a térképcsomóra. A tiszt most lehajlik. Nagyon óvatosan, kesztyűs kézzel egyenként megnézi őket, műértő szemével, mint aki maga is sokat ért a helyszínrajzokhoz. Guggol s lapozza a térképeket. Ez az egyetlen, amire feszülten figyel. Keze kisimítja a helyszínen felvett vázlatrajzokat, beméri a léptéket, tájékozódik. Felemelkedik, mosolyog.

- Ki rajzolta?

A botanikus volt a térképrajzolójuk. Jelentkezik.

- Szép munka!

Ez az egyetlen emberi szó. Most nem mosolyog. Talán mégsem kell mindjárt meghalniuk, az őserdő néma peremén.

- Ettek?

Némán intenek. Lehet-e kínálni az ellenséget, amikor úgyis minden az övé. Tamás bizonytalan mozdulatot tesz a konzervek felé, ami annyit is jelenthet: kóstolják meg ételüket. A tiszt pálcája mozdul.

- Öt perc. Készülni!

Nagyjából mindenki összerakta kis holmiját, a legszükségesebbet. Mindnyájan hátizsákokkal vannak. Felveszik hátukra, vállukra.

- Kérem, különös óvatossággal bánjanak a gépekkel. Ezeket kezelni kell a trópusokon.

A japán tiszt kíváncsian néz Tamás felé. Mint aki kissé gúnyolódik. Bemegy a sátorba, int, Tamás, Imre és az operatőr léphet hozzá. Most bűvészmutatvány következik. A japán tiszt ismeri a szerkezetet, mintha csak felvételre készülne, beállítja, játszik a lencsével, megkeresi az áramforrást, bekapcsolja... kitolja, s most következik a legfélelmetesebb produkció. A gépben

benne van a filmszalag, mint mindenkor, hisz bármely pillanatban adódhat valami váratlan, ami megkapja Tamás figyelmét, s meg akarja örökíteni. A japán int - ki kell húzódniuk a sátortábor előterébe, s a japán kesztyűs kézzel beállít, ismeri a masina típusát, szerkezetét, s most egyszerre az őserdőben kerepelni kezd a felvevőgép, felveszi a tucatnyi fehér embert s az őket körülvevő katonákat. Igen, a férfiak, ahogy hátizsákosan állnak, megtermetten, egészségesen, majdnem életvidáman talán... s néhány lépésnyire a majdnem fegyvertelen katonák, látszólag minden különösebb őrizés vagy katonai feladat nélkül. A film, ez az ördögi film pereg. Az emberek most halálsápadtak. Az az érzésük, valamilyen játék kellős közepébe kerültek. Miért kell nekik ezen rajta lenni? Mi a célja? Mit akar a japán *ezzel* bizonyítani? S hogy lehet, hogy *szakembert*, képzett, biztos kezű filmoperatőrt tudtak kiküldeni ide, hozzájuk... mindez nem véletlen... semmi sem véletlen, ami itt történik. Talán csak *miattuk* volt az egész expedíció...

- A *gépeknek* nem történhetik semmi bajuk.

Ha arra indulnak el, amerről a katonák jöttek - az őserdőbe vágott csapás felé: nem sokat adhatnak az életükért. A japánok nem kímélik különösképpen az emberéletet, úgy mondják - a magukét sem. Ha a parti utat választják, mely annyira-amennyire kiépített... talán...

A tiszt egyenként végignézi őket, alig villan merev halszeme. De bizonyára meglátná, ha valaki mégis fegyvert rejtene a hátizsákjába. Amint néhány lépést tesznek - a tengerpart felé veszik útjukat. Imre felnéz. K'nam villanó tekintetét látja a ceibafa felsőbb koronája alól. S marad az utolsó kérdés: mi történik az állatokkal? A tiszt, úgy látszik, nem volt felkészülve erre a kérdésre. A kutya nem tágít Tamástól s Imrétől. A tiszt keze egy pillanatra a revolvertokon pihen. A puli nem is sejti a rá váró veszélyt. A néma szigetlakó, aki eddig semmibe sem szólt bele, most valamit mond. A tiszt mozdulatlan. Végtelen… végtelen perc. Leveszi kezét a tokról. A kutya is mehet.

Már hosszabbodnak az árnyékok. Ha kilépnek, körülbelül két óra a kikötőig. Valamivel csökken már ilyenkor a hőség. „Inni" - hangzik a forrásnál az utolsó vezényszó. Előkerülnek a termoszkupakok, a férfiak isznak. Talán utoljára. S megindulnak.

Tizenkét férfi valahonnan, a világ mindegyik sarkából összekerült itt, egy óceáni szigeten, néhány hónapra, közös munkára. Most „menetelnek". A tiszt halkan, mosolyogva ennyi utasítást ad csak: aki kilép, vagy menekülni próbál - azt... Nem említi, de szemléltetően mutatja a géppisztolyt.

Az út nagyon fáradságos: némely helyen bozóton kell átverniük magukat, máshol moszkitós rétségek cuppannak lábuk alatt, ezeket a területeket az esős évszakban hínártenger veszi körül. Majd kapaszkodni kell, éles, sziklás palakövek közt, melyek felsértik a lábat s a támaszt kereső kezet. A kutya lihegve szaglássza végig őket, keresi gazdáját, nem érti - miért ma minden másképp, mint mindennap, ezelőtt.

Amikor már majdnem háromórai gyaloglás után a domboldalról látni lehet, hogy nemsokára elérik a kikötőt, a japán tiszt álljt vezényel. Mindegyikük hosszú-hosszú túrákat tett már meg életében, s ez a telepbeli élet is jókora testi rugalmasságot követel - mégis, az a tudat, hogy ebből a menetből *nem szabad elmaradni*, rettenetesen fáradságossá tette az utat, mindegyikük úgy járt, mintha könnyű hátizsák helyett vállán, testén, sorsában mázsás sziklákat cipelne.

Állniuk kell. Mintha most kezdődnék a szigorúbb része a vonulásnak. Mindent csak vezényszóra lehet, nem nyúlhatnak az italos termoszokhoz, nem ehetnek, nem támaszkodhatnak neki egy fának, hogy az jótékony ágaival átvegye az egyre súlyosabb test nyűgét. A tiszt néz a tájba, előhúzza óráját. Mindenki leülhet. Nyilvánvalóan nem akar foglyaival világosban bevonulni a kikötővárosba.

Amikor megindulnak, már leesett a sötétség kárpitja. A katonák előveszik villamos zseblámpáikat. Újból felhangzik az udvarias, majdnem szívélyes figyelmeztetés, de most mintha még nyomatékosabban szólna az angol szó: aki kilép, aki menekülni próbál, aki nem teljesíti az előírt parancsot: nem számíthat kegyelemre. Tamás egy percre elkapja a tiszt tekintetét: „de hát hova visznek bennünket s miért?" Mindenki tudja a régi „legendát" - Tamás tekintetének nem lehet ellenállni, valami varázsszerű van ebben a ragyogó férfiszempárban. De itt megtörik az, amit a munkatársak „varázsnak" neveznek. A tiszt végignézi, megveregeti botjával nadrágjának alsó szárát, egy pillanatra az a benyomás, mintha válaszolni akarna, de hallgat. A csend egyre félelmesebb lesz.

Lekanyarodnak. Mintha fénygyűrűk, csíkok, lángpontok őriznék csak őket - olyan fekete a trópusi este. Itt nem ismerik már a járást, senki sem tudja, merre lép, hova kell érnie. Újból állnak. Itt annyit látnak, hogy egy tábori telefonállomást szereltek fel - a mai nap alatt. A tiszt hosszan beszél a készülékbe, az egész olyan, mint valami halkan csörgedező patak zaja, nem emeli fel s nem ereszti le hangját. Ha valaki értene japánul, akkor sem lehetne kivenni egyetlen szót sem.

Amikor visszafordul, egy kis domb tetejéről villamos fáklyájával megadja az irányt. Gyér tapogató fény dereng most lábuk előtt, ahogy innen, a magasságokból jelzi, hova lépjenek, Az úttalan út a tengerpart felé vezet. Alig negyedórai járás után elérik a fehér, sziklás vonalat, mely apály idején úgy áll tó, mint valami óriás őscsontváz.

Lomha, barna tengeri szörnyek módjára hevernek itt a csónakok. Lapos agyarukkal belemarnak a partvonalba, a tenger csendes, alig-alig ringatja őket, néha kettő itt-ott mégis összekoccan. Hatalmas dereglyék, erős motorokkal. A férfiak egymásra néznek. Itt kell hagyniuk a szigetet!

Három csónakba osztják őket. Imre úgy kerül, hogy ne szakadjon el Tamástól. A csónakok mélyek, bőségesen van hely a foglyoknak s az őrszemélyzetnek, melynek minden tagja kézben tartja fegyverét, nyilván arra az esetre, ha a foglyok „lázadni" kezdenének. Mozdulatlanul ülnek. A csónakok orra Szumátra felé mutat!

A tiszt jön velük. Mintha most, hogy feladatának befejezéséhez közeledik, valamit megenyhült volna önmaga s foglyai iránt. Első ízben gyújt rá, néma fejmozdulattal mutatja - ők is megtehetik. Tamás látja: ez az ember ma egész nap nem vett magához sem ételt, sem italt. Izmai mintha acélból lettek volna, nem látszott rajta fáradtság. Most is áll. Csak cigarettázik a csónak orrában, ahogy a keleti irányt felveszik, kissé imbolyogni kezd a tenger, de áll, mintha a cigaretta parányi varázsszeme jelezné az irányt a többi dereglyének.

Ahogy maguk között számítják - körülbelül ilyen sebességgel hajnalra érhetnek Szumátrára. Mi történik, ha közben vihar támad, hiszen lényegileg nyílt tengeren vannak. S mi történik, ha egyszerre megállnak, s behányják foglyaikat a néma tengerbe, ahol még K'namnak bokrok közt rejtőző tekintete sem éri őket el? A motor egyenletesen búg, a tiszt a hajó orrában áll, egyik cigarettát a másik után szívja, ebből látni, milyen erős dohányos, mily nehéz lehetett számára az önmagára kényszerített vasfegyelem.

Csak felriadt tengeri madarak írnak le egy-egy cikázó fehér kört, s néha világító uszonyú halak furcsa, egymással versengő félköre dereng fel néhány méternyire a csónaktól, ahol csak a kormány mellett fénylik egy kis lámpa s egy vörös ellenőrző fény a dereglye tatjánál. Az idő mintha kiesett volna, minden körvonal elmosódik a szürkeségek egymásra hulló ködköpenyében. Egyetlen élőlény a kutya, mely engedelmesen gazdája lába alá húzódva veszi át a motor ritmusát, vagy talán az állat szívének remegését érzi-e Imre? Ketten néhány szót próbálnak beszélni, nem susogva s nem titkos módon. A tiszt egyetlen mozdulattal csendet parancsol, úgy

rohan neki a dereglye a lomha haboknak, mint valami szellemjármű. Az irányt egyikük sem tudja pontosan, de érzik: nem lehet más, mint Szumátra északnyugati partja, ahol majd bizonyára el fog dőlni sorsuk. Ki tudja, mi marad a telepből, ki veszi birtokába a gépeket, ki fog törődni mindazzal, ami egy nappal ezelőtt még felbecsülhetetlen kincs volt, életük egyetlen értelme.

„Egy fárosz lángol messze, valahol" zakatol Tamás fülében, amikor végtelen messze, a láthatár parányi peremvonalán megpillant a sötétségben egy erősödő, majd lassan eltűnő s egy perc múlva újra születő fénybogarat. Egy világítótorony közeledik hozzájuk, valahol a parton. Miért vágyódik mindegyik arra, hogy szárazföldön legyenek? Miért gyűlölik ezt a fekete, jóindulatú lomha óriást, mely most hátán hordja őket, nem bánt senkit, szelíd. A csend elviselhetetlen néha, ahogy megszokják már egészen a csónakmotor ritmusának zaját. Már nem is hallják: minden más neszt viszont felnagyítva, ezerszeres élességében közelít hozzájuk a víztükör.

A világítótorony fénye nő, ahogy telnek a negyedórák, s már láthatnák a partot is, ha derengene. A világító karóra fél négyet mutat, még nagyon korai hajnal ahhoz, hogy valami fényt kapjanak az új, születő nap peremétől. De minden eltelik, az idő így lomhán, végtelenbe nyúlva viszi előre őket. A tiszt áll, ki tudja, hányadik cigarettacsutkát hajítja a tengerbe, s ahogy oldalról látja Tamás rendkívül éles tekintetével: nem mosolyog. Az arc *él*, majdnem szomorú, furcsa módon, most kezd ember lenni! Tamást mintha varázsütés érné, elfelejt mindent, megbűvölt művészszemével nézi ennek az arcnak változásait, ahogy egynéhány szál hajat homlokába korbácsol a part közelében megelevenedő nyugati szél, s ahogy a homlokán egy pillanatra összefutnak a redők, s most az időtlen arc - mely lehet huszonnyolc és negyvenkét éves egyformán - elborul, igen, egy pillanat, majd újraéled, lehunyja szemét. Lám, ő is fáradt, aligha alhatott egy percet is az elmúlt éjszakán, s meg sem kísérelte a pihenést, állt. Miféle emberek fogságába került? Ez a gondolat cikázik rajta át, de most tovább megbűvölten nézi az arcot, mely most nem gondol bizonyára ebben a pillanatban foglyaira, mintha valami belső ellenséggel, saját gondolataival viaskodnék.

Ami ezután történik olyan, mint nyomasztó, valószínűtlen álom. A dereglyék partot érnek, szinte abban a percben, amikor kezd pirosló derengéssel felszakadni az ég alja. Bilincsek kerülnek elő, kettőt-kettőt összeláncolnak. A kikötőváros üres, senki nem tartózkodhat a megszállás óta reggel előtt az utcán. Kanyarognak, egy helyi őrjárat csatlakozik hozzájuk. A negyedik dereglyéből kilép az őrlegénységgel együtt a szigetbeli főnök félig katona-, félig civilruhás fia.

Ahogy bemennek a kapun, az az érzésük - valami iskolaépület lehetett. Nagy termek, amint a nyitott ajtókon benéznek. Majd kisebb szobák következnek, lemennek az udvarra. Tornaterem. Minden elhagyott, ásító ürességű a hajnalban. Sehol egy lélek. Végül oldalt kinyitnak egy kis ajtót, nyilván ez vezet át valamilyen internátusfélébe. Itt kis szobák vannak. Mindegyikbe két-két fogoly kerül, akiknek itt leveszik acélbilincsét. Imre és a botanikus börtöntársak. Az ajtókat nem zárják be, de szemléltető módon mutatnak a fegyveresekre, akik a kis folyosón cirkálnak. Poggyászukat az ajtó elé kell tenni. Most már igazán csak az marad náluk, amit zsebükben hordanak. Egyelőre még nem motoztak meg senkit.

Tányér rizs, csajka tea. Az ablakból a kihalt, gazos iskolaudvarra lehet látni. Néhány napja nem gyomlálhatták: a trópusi burjánzó növényzet - mutatja a botanikus - már egy nap múlva megkezdi mindent beborító, vadont formáló munkáját.

Mi lehet a többiekkel? Történik-e valami körülöttük? Mi van Tamással? Néha hallani ajtónyílást, ha szívszorongva figyelnek, majd lépések... majd minden elcsendesedik, így kullognak végtelen lassan az órák. Nem történik semmi. A japánok némák, a lépések is nyilván, ha hallják

őket, nem katonabakancsoktól erednek. Valamilyen különleges gumitalpat hordanak a katonák, ettől lesznek talán nesztelen szellemalakokká? Nincs mit csinálni. Minden olyan hirtelen jött, olyan félelmesen gyorsan, hogy nincs idő kiszámítani az eshetőségeket. Miért szállták meg őket? Miért jött elsősorban az expedícióért az őrjárat? Miért? Nem valószínű, gondolják, hogy most már hirtelen, titkos módon végeznek velük. Inkább valamilyen kusza szövevénybe keveredtek. Mögöttük a csónakban átvirrasztott éj, a test kívánja jussát. A széken ülve nyomja el mindkettőjüket az álom. Így telnek az órák. Néha felriadnak, a csend tovább is reájuk fekszik. A szűk, kétágyas szobába betör a déli trópusi meleg, s itt nincsenek függönyök, szúnyoghálók, hogy védekezhessenek a félelmes erejű napsugár s a minden résen behatoló zümmögő ellenség ellen.

Ezen a napon nem történik semmi. Este kapnak újból egy tányér rizst s egy csajka teát. Az éjszaka kapujában jönnek a botanikusért. Imre egyedül marad. Jobb s rosszabb így. Nincs kötve senkihez, nem kell uralkodnia arcán, hogy fékezze aggodalmát, kétségbeesését társa előtt. Nem tud aludni, ül, hogy ha érte is jönnek, ne akkor riadjon fel álmából, ne legyen kócos, rendetlen. Férfinak lenni! Persze, ő a legfiatalabb. Ahogy ül, furcsa foltokban pereg előtte az élete. Látja magát, amint először áll kék ingben, gatyában, nagy kerek kalapjában a fényképezőgép lencséje elé, s mosolyog, amint mondja a „hölgyeim s uraim”-ot a világ nyelvein, még ma is *úgy* tudja az angol és holland szöveget, azzal a pusztai „kiejtéssel”, ahogy annak idején betanították, pár sarkantyúért... játékért, ma is úgy mondaná, ha oda kellene állania a berregő masina elé... S szöknek a képek, az intézet... az első napok... Ó, a küzdelem a nyelvvel s a színesek körülötte... A kedves igazgató bizonyára figyelte: érez-e ez a pusztai *fehér* valamilyen irtózást szobatársaival szemben? De Imre szerette őket, s társak voltak abban, hogy ők is vergődtek egy idegen nyelv útvesztőiben, még akkor is, amikor már mindnyájuknak ez volt egyetlen kötőnyelve, majdnem álmaik nyelve is, még akkor is jöttek a kétségek... nem érezni azt a megmagyarázhatatlan nyelvbéli finomságot, amit minden itt született gyerek ösztönösen hord beszédkincsében... s amit nem lehet megtanulni idegennek soha. S így éli az éveket s elhalványodnak ezek a szorongások, s lassan ő is egy lesz a felnövő *egyformák* közül. Egyforma? Mi maradt a pusztából, a napkeltéből, Csillagból, a délibábból? Otthon. Most, ahogy itt ül a merev iskolai széken, szólítja halkan apját, testvérét, a városi rokonság néhány ma is bizonyára élő nénijét-bácsiját. Sorban idézi őket, ezzel telik az óra, mely cammog a feketeség kapujában.

Minden pillanatban várja: most nyílik érte az ajtó... vagy visszahozzák barátját, akit egy ilyen nap majdnem testvérévé avatott. De az éjszaka mint fekete fal mered eléje, óráját elvették, nem tudja követni az idő múlását. Félálom-félébrenlét közein imbolyog, míg valahogy egyszer reggel lesz. Magános, félelmes rezzenés ebben az idegen, sivár környezetben, melyben nincs szobaszeglet, ahol szívesen pihentetné szemét. Körülötte nem történik semmi. Tányér rizs, csajka tea. Úgy látszik, ma is tart ez az idegeket tépő fogság. Dél felé járhat az idő, amikor hirtelen nyílik az ajtó, egy ismeretlen, angolul beszélő, civil ruhás ember néz be, s annyit kérdez, „van-e útlevele”?

Erre nem volt egy pillanatig sem elkészülve. Zsebe mélyén lapul meg a zöld könyvecske, kopott fedőlapján lepergett aranyozással. Ennyi, ami megmaradt az otthonból. Magyar útlevél, melyet még sikerült három esztendőre meghosszabbíttatni. Szokás szerint mindig magával hordja, Tamás figyelmeztette rá, aki hosszú évek óta már nem magyar állampolgár. Ez az egyetlen szál e pillanatban, ami a hazájához fűzi. A civil ember kissé kíváncsian, nem rosszindulatúan néz rá, s türelmesen vár, míg Imre kigombolja zsebét, előhúzza s átadja az útlevelet. Az idegen szétnyitja, megnézi a képet, mely, persze, még kisfiú korában ábrázolja Imrét, de a vonások azonosságát nem lehet vitatni. Továbblapoz, ahol a meghosszabbítások vannak, az

angol tartózkodási engedélyek, majd a holland kormány vízuma. Mintha még köszönne is neki, biccent fejével, mielőtt eltávozik a cellából.

Új órák, amikor nem történik semmi, s ez a barátságosabb ember sem tér vissza. Az ilyen időtlen időknek más, súlyosabb a keringése, s próbálja gondolatait elterelni, pókot keres, melynek munkáját figyelhetné, ahogy erről szólnak a régi, börtönben írt könyvek, s nézné a madarak vonulását, s mindent, ami kissé leköti ezt a nyugtalanságot, ami benne kering. De minden üres; úgy látszik, nem lehet egyetlen nap alatt megtanulni a fogolyélet titkos szertartásait.

Amikor hullámzik körülötte az idő, arra gondol: mióta érzékelik az emberek az idő múlását? Mióta tud öntudatuk összefogni nagyobb mértéket, mint egyetlen nap, óra telesét? Ki volt az első, aki már megfigyelte a nap útját, a hold keringését, az égitestek útját? Miért van az embereknek ez a titokzatos tulajdonságuk, hogy sorsukat... pályájukat összekapcsolják a múló órák sokaságával?

Újból egy éj. Rizs és tea. Éhes? Ennyi rizs lehet, amennyit japán börtönökben vagy kaszárnyákban kioszt a mikádó, s ők ősidők óta tudják bizonyára, ennyi elég egy embernek arra, hogy fenntartsa vele életerejét. De ők máshoz, másféle ételhez szoktak, s ez a kínzó rizsszag mintha megfeküdné életét, s még kínzóbbá teszi az egyhangúságot. A katona benyit, int, jöjjön vele.

Mintha kicsit álomban lenne. Alkonyat lehet már, mert lila gerezdek futnak át a piszkosfehér falpárkányzaton. A folyosókon nincsenek őrök, alighanem már elvitték a többieket. Hol lehetnek? Mi lehet velük? Tovább... tovább, csak megszabadulhatna ettől az érzéstől, ami most gyötri: a nincs érzés! Most ez nem velem történik, én kívül vagyok, kóválygok az űrben... velem nem történhet semmi, s mégis mintha millió tűszúrás lenne, olyan érzékenyek az idegei, hangok csilingelnek fülében, szagokat érez.

A szobában - talán ez volt az internátusi igazgató szobája - négy idegen van. Két civil, két katona. Asztalon útlevele. A civil, aki már benyitott hozzá, s elvette iratát, hozzáhajlik, majdnem barátságosan.

- Mondja el röviden élete történetét.

Nyilván a többiek is értik, mert nem tolmácsol, míg Imre beszél. Mindenre elkészült, gondolta, de erre, hogy néhány perc alatt összefoglalja életét... a pusztáról beszéljen, egy pillanatra szinte keresni kell a szavakat, mert anyanyelvén gondolkozott ezen a nehéz éjszakán, s most egyszerre visszarezzen az „angol” rétegbe.

Mi érdekli ezeket belőle? A szumátrai japán megszállót, hogy egy fiú... valaha... hosszú esztendőkkel ezelőtt, kiszabadult fajtája köréből, s nekivágott a világnak?

- Beszéljen valamit magyarul!

Vers tódul ajkára... a gyerekkor így formálódik, s a „Hazádnak rendületlenül” tör fel elsőnek az ösztön partjairól. Az egyik egyenruhás bólint. Nagyon halkan, majdnem selymesen s igen idegen kiejtéssel mondja: „ez igen”, s utána mosolyog, leveszi szemüvegét, megtörli. Hová... kikhez került?

- Mit csináltak a szigeten?

Beszélni arról, hogy együtt éltek a bozótbeliekkel? Meglesték rítusaikat, mindennapi életüket, évadváltó élet-halál mulatságaikat... igen, a termékenység jegyében a halál és feltámadás szertartásait... Ó, mennyi folklór, mennyi szokás... szakemberek késhegyig menő vitái...

- Ön milyen pályát akart választani?

Beszélni arról, hogy az után vágyakozik, hogy meglesse a hallgató föld titkát, s ősi kultúrákra próbáljon fényt deríteni, figyeléssel, ásóval, az összefüggések kutatásával...

A szemüveges, aki két magyar szót mondott, látható figyelemmel fordul felé.

- Kémkedtek? Még bevallhatja!

Kémkedni?

Ki ellen, s ki mellett, s miért? kérdezi s oly nevetséges ez egyszerre. Holland területen éltek, jórészt angolok voltak. Ki ellen? kérdi.

- Önök tudták, hogy mi kikötünk Szumátrán. Önök támaszpontot tartottak birtokukban, ahol angol tengeralattjárók kiköthetnek.

Tanácstalanul néz. Olyan fáradt már ennyitől is. Mire jó ez? Hiszi-e ezt, aki mondja? Olyan valószínűtlen az egész. Lehet... a fegyvermester... talán annak volt valami titkos megbízatása kormányától... vagy a másik... a többi? Így lehet megingatni önmagában is a bizalmat.

Akart-e valaki valaha kémkedni közülük?

Mintha nem is figyelnének rá, az az érzése. Beszél... hallja saját hangját, melyben újból elmondja: mi volt az expedíció célja, mennyire jutottak vele, hol tartottak. Nem bántottak senkit, nem akartak semmi mást. Tamás nemzetközileg ismert filmrendező, mindenki tanúsíthatja, hogy úttörő működést fejtett ki, egyik legkitűnőbb mestere a természeti népek életét megörökítő filmeknek. Hallja hangját. A négy ember egymás közt nagyon halkan, minden gesztus nélkül beszél.

A szemüveges előrehajlik.

- Ön magyar. A magyarok nem ellenségeink. Szövetségben vagyunk. Ön ellen nincs semmi személyes gyanúnk. Mint baráti ország fiát, így is kellene kezelnünk, de ön ellenséges környezetben nőtt fel, s azok között találtuk önt meg. Ön az egyetlen magyar. Önnel kivételt akarunk tenni. Önnek azonnal el kell hagynia a szigetet. Jöhet olyan rendelkezés, mely szerint mégis meg kell hosszabbítanunk ön ellen az őrizetet. Korára való tekintettel is úgy határoztunk, hogy elengedjük, de azonnal el kell innen mennie. De Szumátra sziget, s ön csak hajóval mehet innen. Minden ellenséges hajót, melyet itt találtunk, lefoglaltunk. Ezek nem jöhetnek számításba. Egyetlen mexikói lobogó alatt hajózó áruszállító hajó van a kikötőben, mely ma este még elhagyja a partokat. Koprát szállít. Közöltük a kapitányával, hogy önt elszállíthatja, ha erre hajlandó. A kapitány úgy döntött, hogy önt hajlandó Közép-Amerikába elvinni. A kikötőbe kísértetjük önt, visszakapja útlevelét. Elutazhatik. Van pénze?

Amit Tamástól kapott s néhány holland forint... A cellában unalmában már megszámolta. Néhány angol font sterling... igen... tíz vékony, zizegő fehér lepedő fekete betűkkel. Egyenként öt font. Ötven font. A japán pillanatokig gondolkozik.

- A kapitány nem kér semmit. Háború van, örül, hogy megszabadul, s nem nagyon kutatjuk papírjait: mit takar a mexikói lobogó? Ön nem fizet a kapitánynak a szállításért. Segít neki, ha van valami munkája. A hátizsákját megkapja. Mindene megvan? Itt az órája is. Van-e panasza valami ellen?

- A többiek... a barátaim... tőlük...

- A hadijog nem engedi meg. Ön távozhatik. A többiek itt maradnak Nem kell aggódnia értük.

Felállnak. Egy pillanat. A szemüveges mintha haboznék, utána kezet ad neki. Ugyanezen a selymes, furcsa, alig érthető hangon mondja magyarul, mint aki összeszedi tudományát: „jó utat... vagyok tanár...” Nincs mit tennie. Mögötte a ferde szemű, néma fegyveres. Nem önmaga, nincs akarata. Valamerre elindul, egy kéz nyújtja hátizsákját, egy perc múlva kinyitják a kaput. A fegyveres mögötte, s így mennek végig a kikötőváros peremén. Ez már valódi város, itt-ott sokemeletes épületekkel, raktárházakkal, gyárkéményekkel, vágányokkal, áruházakkal. Még mindig az az érzése: ami itt történik, álomban van.

A kikötő olyan, mint beteg óriás. A dokkok fölé halálos csend fekszik, a máskor színes, forgatagos kép most mintha megmerevedett volna. Japán hadilobogó a kikötőparancsnokság épületén, őrjáratok, fehér embernek nyoma sincs. A szállítóhajók oldalt egy kis öböl védelme alatt húzódnak meg, készen minden pillanatban légitámadásra. Néhány légvédelmi ágyú körül japán tüzérek, a csövek az ég felé néznek, épp most telefonhuzalokat szerelnek. A kikötőnek ehhez a részéhez vezető utat szögesdrótokkal elrekesztették. Táblákon felirat holland, japán és angol nyelven: TILOS!

A mexikói hajó néhány halászbárka, két lefoglalt angol gőzös, egy belga tartályhajó mellett horgonyoz. A zászló színe... ó, függőleges csíkokban zöld, fehér piros. A fehér mezőben fél lábon áll, nyakát messze kelet felé nyújtja az aztékok titokzatos szent madara - a quetzal. A hajó lehet hat-hétezer tonnás, nem éppen a luxusgőzösök fajtájából. Nyilván koprát rakódik, vagy már be is fejezte, mert itt sem látszik valami nagy sürgés-forgás. Néhány matróz a fedélzeten, egy hajóstiszt szivarral, zubbonya kigombolva a melegben, alatta fehér trikó. Mindez, persze, csak egy pillanat, míg a szem átszalad, s ahogy mennek le a mólón, egyre élesebbé, világosabbá válik a kép.

Előbb az őrségre kíséri Imrét a katona, ott várakoznia kell, míg - hallja - valamilyen telefonbeszélgetést folytatnak. Az őrség parancsnoka tiszt. Néhány szót tud angolul. Nála van már Imre útlevele, melybe - mintha valami békebeli partraszállásról lenne csak szó - kerek pecsétet nyom. A japán tiszt felköti oldalfegyverét, felteszi sapkáját. A katona néhány lépésnyi távolságból követi őket.

A hajón mintha már várták volna őket: csobban a csónak, két matróz evez, s hátul kormányoz a tiszt. Néhány perc, ideérnek, olyan, mintha végtelenség lenne. Mi történik... mi történhet ezalatt a többiekkel? De nincs választás: mennie kell. Egy perc még: kihúzza zsebkönyvecskéjét, kitép egy lapot. Felül felírja Tamás nevét. „El kell mennem Szumátráról. A hajó Mexikóba tart. Mindent megpróbálok, hogy hírt adjak magamról. Emlékezem barátodra, felkeresem. Mindent köszönök. Isten áldjon meg valamennyieteket.” A tiszthez fordul: „Kérem, adja át...” Végigméri. Nincs ebben az arcban semmi indulat. Némán átveszi a lapot, összehajtja, zubbonya zsebébe teszi.

A csónak kiköt a mólón. A mexikói hajó tisztje kiszáll. Tisztelegnek kölcsönösen a japánnal. Tört angollal, majdnem kézzel-lábbal folyik a beszélgetés, illetve inkább Imre átadása. A japán fogja az útlevelet, mely bizonyos vonatkozásban jelképezi, megtestesíti a szabadon engedett foglyot. Majd elővesz valami sárga papírra rótt írást, s a hajós elé tolja, nyilván azzal a céllal, hogy ismerje el: „átvette” Imrét. Még eddig egy pillantást sem vetett a kényszerű útitársra, csak a hivatalos részt óhajtja szemmel láthatólag lebonyolítani. A japán szól valamit, bemennek az épületbe, mely kisebbfajta irodaház. Imre újból az őrrel kettesben marad.

Micsoda percek... még minden történhetik... még jöhet ellenkező rendelkezés a parancsnokságtól, még megakadhat az egész valami alaki hibán. Nézi óráját: húsz... huszonöt perc, fél óra. Végre kijön a hajóstiszt, hóna alatt hosszú iratokkal. Nyilván ezeket a hajóokmányokat vonták be tőlük, amikor a japánok megszállták a szigetet. Ugyanakkor egy másik japán katona hozza a

hordozható páncéldobozt, nyilván okmányok mellett ebben lehet a pénz. Egy pillanatra kint állnak, néhány lépésnyire a móló szegélyétől, ahol kikötött a csónak. A japán tiszt kiveszi zubbonya felső zsebéből az útlevelet. Gondosan megnézi, még egyszer összehasonlítja a képet, mondja Imre nevét. Utána átnyújtja az okmányt a mexikóinak.

Megfordul. Mint aki dolgát végezte, Imrét egyetlen pillantásra sem méltatja, annyit sem mond: jó utat! Fiatal, hideg arc, nincsenek rajta érzések. Igen, megfordul, a katona elérti mozdulatát, tisztelgés, szó, kézmozdulat nélkül hátat fordít, otthagyva kettőjüket. A hajóstiszt most megfordul. Szembenéznek, valahonnan nagyon mélyről mosoly fut fel az arcára. Kicsit csontos, két kiálló pofacsontja s erősen barnás arcszíne szerint bizonyosan mesztic. Előveszi tárcáját, melyben apró, sötét szivarok sorakoznak. Imre elé tolja, „Le gusta", mondja spanyolul, unszolva, s majdnem neheztel, hogy Imre int: nem szivarozik. Ő maga megszokott mozdulattal vesz egyet, elharapja végét, villan a fény, egy szippantás, s karikákat bodorít a füstből. Kinyújtja kezét, szemtől szembe néznek, Imre is elmosolyodik. Egy pillanat, így állnak a napsütésben. Lent az egyik matróz mond valamit spanyolul, amit Imre nem ért. Felnyújtja különös alakú fekete kőkorsóját, a tiszt odamegy a kikötőkúthoz, próbál vizet szivattyúzni, de nem boldogul. Imre ismeri ezt a kútfajtát s azt is, hogy erőteljesen kell járatni a szivattyút, s csak egy-két perc múlva jön a víz. Ez az első mozdulat, melyben közösségre találnak. A friss, hideg víz kifakad a kút száján, Imre tölti a korsót, melynek furcsa állatcsőrén egyszerre csak visszabugyborékol a víz. Tele van. A többi már olyan egyszerű. Az egyik matróz felnyújtja kezét, beemeli a hátizsákot, majd másik mozdulattal szinte elkapja Imrét, s helyet mutat maga mellett a csónakpadkán.

A parton ott áll a japán tiszt, bizonyára úgy szól parancsa: ő a felelős azért, hogy az alkalmatlan fiatal idegent elvigye az ugyancsak alkalmatlan semleges hajó. Nem tisztelegnek egymásnak, nincs semmi kapcsolat.

Néhány percig tart csak a csónak útja, nem sok szó esik. A tiszt törve beszél angolul, inkább csak a szokásos hajóskifejezéseket. Majd a kapitány, mondja, s a fedélzetre mutat. Itt már kidobták a kötélhágcsót, a tiszt mutatja: ő legyen az első, aki felkapaszkodik. Fent kifeszítik, viszonylagos biztonsággal megy a lengedező, hintázó alkalmatosság hátán, az az érzése, ennek az útnak soha nem lesz vége... valahol, valamikor leszakad majd a hágcsó, s elnyeli az óceán. De a végén mégis érzi, hogy megkapaszkodik a TABASCO peremében.

Amikor Southamptonban beszálltak a nagy óceánjáróra, a hajó lobogódíszben pompázott, a zenekar hófehérben parádézott a fedélzeten; nagy kendőlobogtatások, virágok, vidámnak tetsző búcsúintegetések, mintha valami kedves játékos utazásra indulna a hajó…

Egyedül áll, mellette egy hátizsák, néhány ötletszerűen összeszedett holmival. Egyetlen szót sem tud spanyolul. Hogyan fogadják a kényszerűségből a hajóra rátukmált ingyen-utast? A matróz megérinti vállát, s mennek végig a fedélzeten, míg egy fordulónál lépcső szája nyílik, majd kis folyosó szélesedik: nyilván ez a kapitány kajütje. A matróz kopog, hang hallatszik, benyit. Magas, ősz hajú, sovány, szemüveges ember áll fel, Imre meghajlik, mondja nevét. A kapitány kezet ad, idegenes, de biztos angol szóval beszél, int a matróznak, aki az ajtóban felteszi sipkáját, s helyet mutat maga mellett Imrének.

Olyan, mintha mérnök... valamilyen műszaki tervező lenne, ember, aki megette kenyere javát, s valamilyen elégedetlenséget hordoz, mintha mindenen, ami a valóságban történik vele, kicsit felülemelkednék, talán fél lábbal már nincsen is itt... Imre tekintete szerteszalad a kapitányi kabinban. Különös módon, néhány szép festményreprodukció a korai olasz mesterektől, néhány tájkép, háttérben mexikói piramis. Egy polc, roskadásig megrakva könyvekkel. Mintha kicsit kezdené otthon érezni magát. A kapitány kinyit egy fiókot. Üveget húz ki, két poharat.

- Azt hiszem, szívesen issza... ilyen napok után!

De nem mosolyog. Mintha szeme sarkából figyelné, milyen a mozdulata, hogyan nyúl a pohárhoz.

- Ön milyen minőségben dolgozott a filmesekkel?

- Nemrég végeztem el Angliában a középiskolát. Titkára voltam a vezetőnek. Szerettem volna egyetemre menni. Úgy gondoltam, Szumátrán maradok addig, míg elkészül a film... abból...

A pápaszemmel borított szürke szem mintha egy hajszálnyival szélesebbre nyílnék.

- Mi akar lenni?

- Kutató... archeológus!

Feláll. A pohár meglendül kezében. Imre látja, hogy mohón kortyolja a sherryt, hirtelen felkapja fejét.

- Bántották?

- Nem. A fogság tulajdonképpen alig három napig tartott.

- Éhes?

- Köszönöm, nem gondoltam rá. Inkább... a mosakodás hiánya, kapitány úr. De szabad megkérdeznem, hogy nem terhelem-e... s hogy miért vett engem fel a hajójára?

- Emberek vagyunk. Elfér. Nem kellett volna. Ha nem akarom, visszautasíthatom a japánok ajánlatát. Akkor maga itt marad. Meddig? A baj csak az, hogy mi - utasítás szerint - hazai kikötőbe megyünk. A hajóstársaság nagyon örül, ha a Tabascót biztonságban látja. Végül is, mindent le lehet foglalni, s a lefoglalt hajó olyan, mint az ócskavas a részvényesek szempontjából. Érti, amit mondok?

Nem vár választ, tölt újból. Közelebb megy. Mintha fürkészné, vállára teszi szürke szőrrel borított, csontos tengerészkezét.

- Körülbelül erős három hét, míg tart az út. Nem sietünk, mert ezt nem bírja nagyon a hajó. Önt elviszem, kap egy üres kajütöt, velünk étkezik. Majd intézkedem, hogy valami ruhát is adjanak, mert úgy látom, csak egészen kevés holmit hozhatott magával, ön bizonyára azt akarja kérdezni, hogy mit számítok ezért, s megmondja: nincsen pénze, s hivatkozik arra, hogy erős és szívesen dolgozik.. Ugye? Szóval, erről nincsen szó. Az ilyen hajón mindig elfér egy ember. Lehet, hogy meg fogom kérni, segítsen nekem az irodai munkában, már csak azért is, mert ezzel igazolhatom, miért hoztam önt fel a fedélzetre. Valójában néha bejön hozzám, s elbeszélgetünk. Úgy látom, lesz néhány közös témánk és talán egy ilyen idős ember, mint én, tud önnek jövőjére nézve valami tanácsot adni. Jöjjön velem.

Egy kajüt ajtaja nyílik Ez lesz most hetekre otthona. Kis kerek ablakát bizonyára mossa a tenger, ha a hajó elindul. Szűk ágy, tiszta, egy polc, kis asztalka, egy szék, mosdótál.

- Majd adok könyveket. Este, ha nincs vihar, majd mesél nekem arról, hogy hogyan csináltak filmet Szumátrán. S amiről akar. Ön elképzelheti, mennyire unjuk mindnyájan már itt egymást. Engem is. Mindenkinek mindig ugyanaz a témája. Három hét... Egy tanácsot is adhatok önnek. Tanuljon spanyolul. Kiköt egy új világban, melynek fele ezt a nyelvet beszéli. Önnek, úgy hallom, az angol máris anyanyelve, vegye melléje ezt harmadiknak... Három hét alatt... ha naponta négy-öt órát tanul... Könyveket, mint mondtam, adhatok!

18.

A Tabasco útja nem egészen veszélytelen: aknák lánca húzódik állítólag a partok mentén, s mindenütt kalózcirkálók, tengeralattjárók leselkednek a semleges hajóra, melynek nem egészen semleges a rakománya, s talán tulajdonosai sem. A hajó éjjel-nappal készültségben halad, a mentőcsónakok felszerelve, mentőövek és padok kéztávolságban, a legénység megfeszített munkát végez, a tisztek óránként váltják egymást a parancsnoki hídon, a nehezebb s kényesebb útszakaszokon.

Aki különleges szórakozást remél ilyen úttól - alighanem csalódik: hosszú-hosszú napok, amikor csak ég és tenger, trópusi fülledtség, álmosító langyos szelek. Egy-egy madár rátelepszik a fedélzet peremére, megpihen, továbbrepül. Egy delfin felüti fejét, testén rózsaszínen csillan a napsugár. Hínárövezetekben haladnak, a sárgásvöröses tengeri indák, mint végtelen folyondártestek, átölelik a hajót. Minden pontosan, kimérten, idegfeszültség teljességében megy. A tisztek egy-egy mosollyal elintik maguktól a félelmet, igyekeznek megmaradni a szokott kedélyességnél, mely a spanyol nyelvű hajók tisztjei s legénysége között majdnem hagyományszerű.

Imre itt él ebben a kis világban. A rádió elhozza a nagyvilág híreit, de ezt is töredékesen, semmitmondóan. Egyetlen jelentés sem emlékezik meg többé már Szumátráról, mintha a hadiisten egyszer s mindenkorra odaítélte volna a japánoknak a világ egyik legnagyobb szigetét. Lassan megismerkedik a hajóval. A nagy óceánjárás alatt, míg Szumátrára értek, sok minden fogalom tapadt hozzá, megtanult tájékozódni, kiismerte az áramlatokat, szelek járását, a tengeri mesterség nyelvének fordulatait. Itt most mindennek nagyon is jó hasznát vette: nem volt egészen zöldfülű, hanem tanulékony, eligazodott a hajóstisztek s a matrózok között. Felment a kormányosi fülkébe, néha negyedórákra - mintegy játékból - odaállították a műszerekhez: próbáld, mondta a portugál kormányos, aki kásásan, orrhangon beszélte a spanyolt.

A hajó nyelve spanyol volt, egy-egy matróz tudott valamit angolul, kívülük csak a másodtiszt és a kapitány. Imrének néhány hete volt a tanulásra. A kínzó nyugtalanság, a Tamásért való aggódás, mely úgy ült rajta, mint valami fekete felhő, olyankor csillapult, ha beletemetkezhetett egy nagy spanyol újságlepedőbe vagy folyóiratba, mely ott hevert az ebédlő vagy a kapitány kabinjának asztalán, böngészhette a spanyol-angol szótárt, mely mintha minden bölcsesség tárháza lett volna vöröslő, vastag testével. Bízott nyelvkészségében: észrevette, hogy a spanyol úgy bontakozott ki a latin talajból, mint a nyelvek csodálatos virága. Imre szerette a latint, s az iskolában a kedves direktor büszkén mutatta, mint recitálják Horatiust a sárga, fekete, barna, vörös adeptusok. Ez megkönnyítette munkáját, s néhány nap... szinte óra múlva egy beszélgetési lecke segítségével már kezdett szóba elegyedni először a tisztekkel, majd magukkal a matrózokkal, akik - a rokonszenv megmagyarázhatatlan útvesztőin át - jó szívvel fogadták, segítették, sajnálták a fiút.

Nem volt „úriember”, kényes utazó, letört üzletember, akinek elvették mindenét. Jókedvű diáknak tartották, aki a sors forgandósága folytán hajózgat földrészek között, kedves kék szemét, szép szőke haját megszerették ezek a jórészt sötét szemű, sötét hajú, nyers, de jószívű tengeri emberek. S Imre igyekezett mindenkinek kedvében járni, apró szívességeket tett, írt leveleket diktálás után, s nagyot nevettek, amikor még nem tudta egész bizonyosan egy-egy spanyol szó helyesírását, kérte a kapitányt: adjon neki munkát, s buzgón írogatta a különféle kimutatásokba a hajó áruszállítmányainak százféle rubrikába elosztott sajátosságait. Itt sokszor angolul is kellett dolgozni: ilyenkor elemében volt, hamarosan beletanult új mesterségébe, s igyekezett sajátos, angol diákos szépírásával beletalálni a szálkás betűs, cikornyás spanyol szövegek közé.

Az idő kellemes volt, az utazás jórészt eseménytelen. A tenger végtelen síkját alig-alig szántotta nagy messzeségekben hajó: a német „zsebcirkálóktól" való félelem hazai kikötőkbe kergette a tehergőzösök jó részét, s a legénységnek is készülnie kellett arra, hogy mexikói kikötőbe érve, legalább egy részének elvész a kenyere: ki tudja, mikor kerül majd újból sor arra, hogy a Tabasco felszedje horgonyát, ha egyszer már hazaér.

Lassan tájékozódni kezdett. A kapitány nem volt mexikói: spanyol-francia keverék. A másodtiszt a maga harmincöt évével már beleszületett Mexikó új, forradalmi korszakába: végtelen történeteket mesélt Imrének a polgárháborúk korszakából, sokszor szerepelt Pancho Villa, ez a rablóvezérből lett szabadsághős, aki beleszólt az urak osztozkodásába.

Bizony nem volt valami sok, amit Imre Mexikóról tudott - néhány név, földrajzi fogalom, s annyi, amit az iskolaévekben a csodálatos őskultúrákról olvasott. S most Felipe de Aguirre, a hajóstiszt szövevényes világba vezette be, melyben a fajták különös katlanából megszületett „mexikói" korlátlanul kiélhette nemzeti büszkeségét. Aguirre az ősi földről mesélt, melyet különös rajongással vett körül. Cseppet sem titkolta, hogy egy nagyanyja zapoték-indián volt, s az esti pohár rumnál felmerült a nagy szabadsághősnek, az ugyancsak indián Juareznek emléke is. Múlt s jelen kissé romantikus módon keveredett össze Aguirre történeteiben. A másodtiszt hazai kereskedelmi tengerészeti iskolából került ki, így lépett a Tabasco szolgálatába, ahol megkereste nem túlságosan bőséges kenyerét. De ez a tengeri ember mérhetetlenül büszke volt hazájára, imádta fővárosát, s abban reménykedett, hogy egyszer neki is lesz itt valami *szerepe*. Imre ismerte az angolokat, akik nyugodt időkben irtóznak a közügyektől. De a „szerep", mint a politikai pálya lépcsője, sokszor felmerült a fiúk beszélgetésében is ott, ahol akadt afrikai arab törzsivadék, vagy dúsgazdag színes főurak gyermeke. De sehol senkinél nem érezte a szenvedélyek fojtott izzását, mint ebben a negyedvér indiánban, akit a sors a tengerrel jegyzett el. Amikor Imre néhány kérdést adott fel neki: mi volt Mexikó mai fővárosának a helyén *azelőtt*, folynak-e ásatások, készülnek-e expedíciókra az őserdőkbe, Aguirre lelkes, de kissé gyerekes magyarázatokkal szolgált. Nem tudta pontosan népe történetét, csak egyes nagy, hősi, regényes epizódjait. Ezeket fűzte láncra, hogy csillogó formájuk közt táncoltassa szép bariton hangjának színeit.

Aguirre volt, aki minden időben szívesen beszélt Imrével, amikor a szolgálat megengedte. A kapitány is szívesen vette e korban közel álló két ember barátkozását, már maga is itt-ott spanyolra fordította Imrével beszélve a szót, csodálkozott, hogy a fiú szinte óráról órára egyre bőségesebben, egyre biztosabban kapja el a fogalmakat, mosolyog, ha megtorpan, neki-nekimegy: ha ez vacsora alatt történt, a tiszti asztalról minden szempár felé siklott, mosolyogva biztatták, javították az egeket verdeső spanyol öntudat fényében.

Imre jó útitársnak bizonyult. Igyekezett magát hasznosítani. A kapitányi fülkében nyomon követte a hajó járását, már kezdte érteni a bonyolult számítások elemeit. Aguirrével beszélve kezdett eligazodni a Mexikó fővárosi belpolitika útvesztőiben, a pártok s vezető személyiségek mindennél szenvedélyesebb küzdelmében, melyet nemegyszer merényletek, tragédiák vérfoltja tarkított.

Megszokta ételüket: a rettenetes fűszereket, melyeket csak az ő, paprikáshoz szokott szája bírt elviselni. Amikor először kínálták a tűzerős borssal kevert babbal, s fél szemmel sandítottak egymásra: sírva fog lefordulni a kisfiú, mint ahogy ez szokásos, ha nyugati náció ül mexikói asztalhoz. De Imre a bors mögött a pásztorok paprikásának ízét érezte, s beszélni kezdett a végtelen pusztáról, úgy, ahogy ki bírta fejezni a fogalmakat. Csak a pulque, ez a tüzes, erjedt agavepálma-nedv nem ment le a torkán: erősnek s visszataszítónak találta, nem tudta megkedvelni.

Egy hét múlva Imre már úgy látta a hajót, mint parányi országot, melynek megvannak a maga törvényei, emberfajtája, hangulatai. Barátságok s gyűlöletek lobbantak, szenvedélyes, érzelmes, de haragot tartó emberfajta fékezése, indulatainak elfojtása nem volt egyszerű. Csak az, aki közülük való volt, érezhette meg: most készül kitörni a vihar, most kell talán egyetlen emberi szóval, érzéseikre hivatkozva lecsendesíteni a forrongást. A kapitány ismerte őket, hisz évtizedek óta járt tengeri világukban, s otthon volt a szárazföldön is. De mégis „idegen" volt, spanyol, rokonsága az óhazában, maga büszkén hivatkozott baszk eredetére, arra, hogy ő a legősibb európai, abból a fajtából, mely húszezer éve már képeket festett a barlangok sziklafalára.

Imre észrevette, hogy a kapitány valamilyen különös szenvedély rabja lehet, valamilyen béklyó lenyűgözi akaraterejét. Csak akkor éled fel, ha felrázza magát az eluralkodó tétlenségből, vagy ha valamilyen veszély közelít. Most, hogy aknagyanús vidékeken jártak, ahol az elmúlt hetekben - hírek szerint - látták feltűnni tengeralattjárók periszkópját, Aguirre véleménye szerint is talán nagyobb szükség lett volna olyan parancsnokra, aki kezében tartja hajós népét; igen, az embereknek érezniük kell: a kapitány *előre* tudja, mi fog történni, őrködik felettük.

Őrködött felettük, de a maga módja szerint. Ha a csillagtalan, esős éjszakán feltűnt alakja, amint körbement a fedélzeten, s megállt valamelyik matróz mögött, ezekben a napokban mondott néha egy-egy szót, melyet nem hallottak tőle azelőtt. „Be kell jutnunk a *mi* vizeinkre, Miguel", mondta a kormányosnak, hosszú, szótlan órák után, s ez a pár szó úgy hangzott, mintha a kapitány tudná: minden veszély ellenére, a Tabasco bizonyosan révbe jut. A matrózok jó része mexikói ember volt, erősen babonás: figyeltek a jelekre, a „rontás", a „megbabonázás", varázslat sokkal több szerepet kapott életükben, mint ez európai hajók legénységénél szokás. Régi tengerészlegendák éltek bennük, regényes történetek, melyeket mindnyájan hittek, mindegyikük tudott mesélni halálhajókról, melyeken fej nélküli kormányos áll a kerék mellett, vihar nem fogja, a vitorlás soha nem érinthet kikötőt.

Egy angol teherhajóval váltottak szikrajeleket. A Tabascó-nál majd háromszorta nagyobb gőzös keresztezte útjukat, s nyilván a kelet-indiai szigetek felé tartott, amikor afelől érdeklődött óceánon járó hajók szokása szerint: nem láttak-e valami nyugtalanítót, nincsen-e errefelé felfedezett aknaveszély. Még kicserélték a szokásos üdvözleteket, jó utat kívántak egymásnak. A tengeri „párbeszéd" után (az ilyen mindig változatosságot, beszédtémát jelentett az eseménytelen napok után) alig egy órával megszólalt a szikratávíró. Újból a Greenstar jelentkezett, de most már nyugtalanabbul dolgozhatott a távírász. „Tengeralattjáró emelkedik ki... Német felségjel. Adjátok tovább... Hosszúság... szélesség... alatt vagyunk. Save our souls."

A szikratávíró elhallgatott, abban a percben, amikor a kapitány számítása szerint a Greenstarhoz kellett érkeznie a fegyveresek csónakjának. Déli idő volt, csak könnyű felhők szaladtak az égen, a parancsnoki hídról messze-messze lehetett látni a horizont pereméig. A kapitány körül sereglettek a Tabasco emberei, mindenki átérezte a tőlük talán egy mérföldnyire éppen most zajló tengeri tragédiát. Egyszerre elnémult minden harag, minden gyűlölet: az ismeretlen angol hajó egyszerre testvérré lett, melynek népe most halálos veszedelemmel találja szemben magát. Mit tegyünk? A kapitány halálosan sápadt volt. Ezek azok a percek, amikor egyetlen elhatározással megkoronázhatja, vagy a semmibe sodorhatja egy hosszú, eseménytelenül tisztességes tengerészpálya minden dicsőségét. Most mindenki tudta: ilyen percekben a kapitány feltétlen úr a fedélzeten. A szemek felé fordultak, a hangos beszéd elhallgatott, itt-ott suttogást hallottak legfeljebb. Egy perc... a tengeri emberek már érzik a kormány irányváltozását: a Tabasco elhajlik, először csak keskeny szögben, majd erősen oldalt fordul, megváltoztatja eddigi pályáját. Imre bent áll a távírókabin ajtajánál: a tiszt kétségbeesetten kopog... kopog... de nem jön válasz. Most már ez is veszélyes: neki magának kell álcáznia a Tabasco pozícióját.

Míg várnak, makacsul, babonásan, hogy megszólaljon a hallgató jel: egyszerre mindenki a fedélzetről a hajó fara felé rohan: a láthatár végén füstgomba szalad fel, barnás örvényének magjában rejtőzködhetik a robbanás. Egy pillanatig még fényt is látnak, utána csak ez a félelmes, lassan világosodó füstcsomó a horizonton.

A kapitány kiegyenesedik, kezében a messzelátó. Halkan szól, a másodtiszt továbbítja parancsát a gépházba: teljes sebességgel a robbanás színhelye felé. Aguirre sápadt arca előrehajlik, Imre felé. Torpedót kaptak! Mindenki órával kezében számíthatja: mennyi idő telhet el, míg a szerencsétlenség színhelyére érkeznek? A Tabasco - mintha ifjúságát álmodná vissza - szinte vágtat az alig fodros tengeren, mindenki végigéli magában az alig mérföldnyire zajló tragédia minden fordulatát, s ugyanígy készülhet arra, hogy bármely pillanatban a gőzös előtt is felbukkanik a végzetes periszkóp, elhangzik a jel - egy perc, egy ezüstcsík villanása a tenger testén, s a Tabasco is már a tenger fenekén pihen.

Lehet, más hajó s más kapitány megfutamodott volna. Kitér, önmagával törődik csak, azzal a reménnyel játszik, hogy *így* kerülheti el legkönnyebben a veszélyt. Ezért talán dicséret illetné a hajótulajdonosok részéről, de megszegné az íratlan tengerészbecsületet. A Tabasco rohan... a kapitánynak még számítás szerint fél órája van ahhoz, hogy elkészüljön mindenre, ami várható. A füstgomolyag még makacsul tartja magát a láthatár peremén, s ahogy közelednek feléje, egyre újabb, félelmesebb foszlányokban bomlik szét. A tengeri emberek már érzik is az égés szagát... már szimatuk megkülönbözteti: olaj... vagy megperzselt gyapjú szaga.

A messzelátók kémlelik a láthatárt... még semmi... még semmi: szerencse, a tenger nyugodt, apály órája közben történt mindez, az idő nem fenyeget viharral. A horizont peremén mintha apró barnácska folt tűnt volna fel. Imre, akinek kezében van egy pillanatra a távcső, hirtelen visszaemlékezik: ilyen volt, amikor a szigeten először megpillantották a japán rohamcsónakokat... A legénység száján már szájról szájra jár: *„barcos” - csónakok*!

Ezek a csónakok bizony nem haladtak katonás rendben, mint azok a dereglyék, melyek a kis szigetre hozták a japán fegyvereseket. Láthatólag nem volt motor rajtuk - innen a messzeségből az evezők halvány szitakötőlábaknak látszottak, melyeket játékszerként billeget a távoli horizont. De ahogy a Tabasco teljes gőzzel a mentőcsónakok felé tartott - egyre élesebb profilt vettek fel a járművek. Már számolták őket: hat csónak, de még nem lehet pontosan kivenni a „fejeket”. A kapitány, fent a fedélzeten, tanácskozásra ül össze a hajószakáccsal: mennyi élelem van, el tud-e látni a Tabasco talán tíz napon keresztül is legalább ötven szájat, melyre senki nem számított. Ugyanígy hirtelen kell dönteni, hová, miképp tudnak elhelyezni ennyi embert. Van-e üres kabin a menekültek között levő parancsnok, első s második tiszt részére, hová kerülhetnek a gépészek s a legénység többi tagja?

Közben nőnek a csónakok, fogy a távolság. Úgy látszik, abba is hagyták a teljes erőfeszítéssel járó evezést, s már észrevették, hogy a hajó feléjük tart, melynek létezéséről a szikratávírász nyilván időközben tájékoztatta a kapitányt. Minden azon múlik, nem merül-e fel közöttük s a hajótöröttek között a veszedelmes periszkóp: amikor a mentést megkezdik a tengerészerkölcsök szerint, nem rohannak-e saját végzetükbe? A kapitány újból matrózokat állított a csónakok mellé, megvizsgálták, minden megfelel-e az előírásoknak. Utána megbúgatta a hajó szirénáit, úgy számítva, hogy a hang már innen elérheti a tengeren - félelem és remény között - hánykolódókat.

Még egy fél óra volt, míg rohanva szelte a Tabasco a habokat.

A tenger viszonylag csendes maradt, csak néha-néha futott át valami borzongás a testén; a hajógépek nem szokták meg ezt a teljes, kímélet nélküli sebességet, s a gépész aggodalmas arccal állt a kis hidacskák fölött - nem történik-e valamelyiknek baja, nem következik-e be

valami előre nem látott baleset most, amikor a Tabasco, ez az öreg, kedves hajó arra rendeltetett, hogy talán félszáz ember életének megmentője legyen.

Még egy negyed óra.

A csónakok már nem eveznek. Feltartják evezőiket. Az egyiken szétterül, kékes lebegéssel kezd játszani egy kis angol lobogó.

A távcső már közel hozza az arcokat is. Az első négy csónakban csupa matróz, némelyik olajos zubbonyban, néhányukon rajta a viharkabát. A legkisebb, hátul imbolygó alkotmány padjain látni az aranyzsinóros tiszti sapkákat. Már megszámolhatják őket: pontosan ötvenhét fő. Ezzel fog megduzzadni a Tabasco népe, annyira, mint még soha - hosszú pályafutása alatt.

Ami ezután történik: a tengeri tragédia utolsó mozzanata.

A kapitány Imrét állítja fel a parancsnoki hídra, kezébe adja a hatalmas tölcsért, halkan mondja a parancsokat, melyeket Imrének, aki a hajón legjobban beszéli az angol nyelvet, harsányan kell a habok fölé kiáltani. A távolság csökken, már legfeljebb száz méter lehet a hajó és a hajótöröttek között. A kapitány első szava: „Legyetek mind a vendégeink! Szeretettel várunk benneteket!" Ez is ősi tengerészszokás, egy jó szó a hánykolódóknak, mielőtt a parancsra kerül a sor. Közben Aguirre áll a parancsnoki hídon, távcsöve fürkészi a horizontot - nincsen-e az utolsó pillanatban váratlan veszély. De a tenger e pillanatban majdnem tükörsima, mint végtelen fémlap billen fel-alá a kissé párás, apró felhőkkel borított ég alatt.

A csónakok parancsot kapnak, hogy félkörben vegyék körül a Tabascót, s utána egyenként közelítsék meg a ledobott kötélhágcsót, ha kiszállnak belőle, ketten evezzenek a hajó farához, ott az emelőszerkezet felszállítja a csónakokat a fedélzetre. Néhány perc, az első, mely legközelebb áll, hirtelen leáll az evezéssel. A félkör mintha megmerevedett volna, lent, a csónakok népe közt elered valami vezényszóféle, s most a félkör közepén előnyomul a tiszti csónak. Legtöbben füstösek, kormosak, csak kék köpenyük aranystráfjairól s a sapkákról látszik a tengerészrang. Egy fiatal tiszt lép először a hágcsóra. Gyakorlott tengerész biztonságával kúszik fel rajta. Fent áll már a fedélzeten, ahol összegyűlt a Tabasco népe.

Előremegy két lépéssel. A korom és halálsápadtság félelmessé teszi egy pillanatra arcát. Megáll a Tabasco kapitánya előtt. Tiszteleg. A kapitány is egy pillanatra vigyázzállásban fogadja, a tisztek és az ott levő legénység is. Most lassan egymás felé mennek. A száraz, magas spanyol ember kitárja két karját, megöleli. Az angol tiszt most leveszi sapkáját. Hangját mintha még most is elfullasztaná a korom, a néhány órai hánykolódás, bizonytalanság halál, reménység között.

- Anglia nevében köszönöm, amit önök tettek értünk. Mint másodkapitány jelentkezem önnél. Edwards kapitány nem hagyta el a Greenstart. Úgy mondta, ha értünk jön a mexikói hajó, tolmácsoljam kapitányának utolsó köszönetét.

Hangja lassan, angol beszédben szokatlanul ünnepélyesen hull bele a csendbe. A kapitány leveszi sapkáját. Mindnyájan követik. Egy perc, ahogy a tengeri szokás kívánja, az ismeretlen Edwards kapitány emlékének, aki a torpedóval felrobbantott áruszállító gőzöst nem volt hajlandó elhagyni.

A következő percek már újra a munkát kívánják - O'Higgins, a másodtiszt irányítja most már saját matrózainak kiszállását, a csónakok kerülését, beállását, fedélzetre szállítását. Fél órán belül, míg Aguirre kémleli a látóhatárt, minden hajótörött a fedélzetre kerül. Saját tisztjeik felsorakoztatják őket. Amikor mind ott állnak, sorokban, még egyszer megismétlődik a szertartás. A mexikói matrózok elénekelik saját himnuszukat, a God save the King következik, majd a megmentett kis zászlót leeresztik, Edwards kapitány emlékére.

Ezalatt a hajószakács már feltette az asztalra az ebédet, melyet saját népének készített, akik egy órát várni fognak, míg a kondérokban újból felmelegszik a forró fűszeres leves. Ez a vendéglátás ősi szertartása: aki megérkezik, enni kap. A néhány órás csónakázás az óceán kellős közepén alaposan megéheztette a hajótörötteket, akik ezen a napon aligha reggelizhettek, hiszen a Greenstar tragédiája a kora reggeli órákban kezdődött: akkor állította meg a német tengeralattjáró, néhány óra telt el, míg kikutatták a hajót, átszállították az iratokat, legértékesebb zsákmányt, pénzt és némi élelmet. Utána a német kapitány parancsot adott a mentőcsónakok lebocsátására, maga ellenőrizte, mindenki beszáll-e. Néhány napi élelmet engedélyezett, a legszükségesebb műszereket, vizet. Minden úgy ment: gyorsan, röviden, kegyetlenül. Szemben imbolygott a felszínre jött hadihajó, ágyújával a fedélzetre célozva, acéltestén fegyveres matrózokkal. Edwards közölte: nem kívánja elhagyni a hajót. A német tiszt ránézett, vigyázzba állt, sapkájához emelte kesztyűs kezét. Ennyi volt két tengeri ember jelbeszéde. Amikor már mindenki lent volt a csónakokban, a németek megadták az irányt, merre evezzenek s milyen tempóban. Már negyedmérföldnyire lehettek a Greenstartól, amikor bekövetkezett a torpedórobbanás. Ez irtózatos volt, mintha a pokol nyílt volna meg, a tenger is rázkódott egyet, néhány perc múlva hullani kezdett a korom s az olajos pernye, ahogy kráteréből felcsapódott s lassan szitált lefelé.

A kapitánynak most jó segítség Imre. Megkapja a kabinlistát, s egyenként helyezi el szükségszállásukon a matrózokat. Már itt-ott egy vidámabb hang hallatszik, felcsap a jóllakott ember nevetése. Van olyan, aki valamit meg tudott menteni szegényes holmijából, annyi idő volt, hogy mindenki magához vehesse iratait, s ha volt, valami pénzét. De a csónakot semmi többel nem lehetett terhelni, így mindegyikük testi jólétéről is gondoskodni kellett, mindezt azzal az érzéssel: hátha mindez úgyis hiábavaló - talán egy óra múlva a Tabascót is eléri a végzet.

Egy óra múlva már mindenki elhelyezkedett, Imre is megosztotta kis kajütjét az egyik hajótörött tiszttel. Ahogy első pillanatban egymásra néztek, s ahogy Imre angol beszédével betessékelte a nálánál öt-hat évvel idősebb férfit, úgy érezte, a kedves intézetben van újra, csak éppen más tanulótárssal kell megosztania kis szobáját.

Edwards halála - céltalan vagy hősies önfeláldozása - ólomsúlyként nehezedett mindenki kedélyére. De mégis fiatalok voltak, s bár a Tabascón aligha kaphattak whiskyt vagy sherryt - az agavepálinka tüze is lassan elnyomta a halálfélelem közepette eltöltött néhány óra szörnyűségeit. A tenger kegyes volt hozzájuk, nem kellett harcolniuk az elemekkel. Minden attól függött: az a mexikói hajó, mely bizonnyal az utolsó S. O. S.-t megkapta - megfordul-e, s felveszi-e őket fedélzetére? Ha nem - a magukkal vitt élelmiszer körülbelül öt-hat napra volt elegendő, a víz még kevesebbre, kezdődik a lassú haldoklás, a névtelen óceáni tragédiák egyike.

O'Higgins kérte a kapitányt, a matrózokat ossza be szolgálattételre, nehogy a tétlenség „megrontsa erkölcseiket". A tengeri emberek már lassan összekeveredtek, délutánra kialakult a közös beszéd, néhány olasz szó emléke, tört francia, mely megteremti a maga közbeszédét a hajós népek között. A Greenstar matrózai közül néhányan beszélték a Földközi-tenger titokzatos hajósnyelvét, a „lingua francát", melyet minden hajós s kikötőbeli ember megért Kairótól Gibraltárig: ez a keverék nyelv olasz, francia, spanyol, arab s talán még régibb, föníciai, berber szavakból alakult ki, nincs ragozása, de mégis megértik a mondatok értelmét a tengeri emberek, rakodás közben vagy a kocsmaasztal mellett.

Az első kérdés ennyi volt: hová tart a Tabasco - hová fut be, ha a jó szerencse megengedi?

Guadalajarába kerül az áru!

Most hallotta önre először említeni, amikor tolmács- és írnokként ott ült a hajótisztek első megbeszélésén, a csendes-óceáni part mexikói nagyvárosát, mely pedig nem is fekszik a tenger mellett. Guadalajara - úgy zengett, mintha megpendítettek volna egy mély hangú gitárt. Mintha egyetlen intézet diákjai lettek volna, úgy hajoltak a térképek fölé. A mexikói kapitány alapjában élvezte ezt a pillanatot, amikor a nála talán képzettebb, tapasztaltabb angol tisztek előtt elmondhatja véleményét e hazai vizekről, áramlatokról, a követendő útirányról, melyet véleménye szerint követni kell. Az idő nem számított, vacsoráig mindenki kölcsönkapott holmikból, de rendbe szedte magát, a hajótöröttek is tisztán, megborotválva, a hajóstörvény íratlan szabályai szerint viselkedtek. A kifejezések cikáztak, a térképet teletűzdelték kis lobogókkal, kiszámították a Tabasco sebességét, mely most már megszokott ütemét vette fel újra. Még legalább tizenkét nap, míg elérik a csendes-óceáni hazai kikötőt.

19.

Imre töri már a spanyolt. A mexikóiak, akik világért sem cserélnék fel semmi idegen szóval hazai nyelvüket, s az angol matrózok, akik szűkebb hazájuk tájszólását őrzik - minduntalan Imre segítségéhez folyamodnak, ha valamiben meg akarják értetni magukat. A „magyar” már ráragad, hiszen „Imre” vagy „Emerich” szokatlan az idegen füleknek, s Imre szívesen, mosolyogva tolmácsol, segít, közvetít. Már egészen benne él a hajó megbolygatott világában, ebben a sűrű méhkasban, melyben minden sarokra kétszer annyi matróz esik, mint amennyire tervezték. Az angolok is részt vesznek a szolgálatban, így a Tabasco matrózainak víg élete kezdődik: kétszer annyi a szabad idő, a legénységi szálláson állandóan peng a gitár, vidám táncokat rögtönöznek, majdnem keleties vendéglátás alkalmi káprázatával veszik körül mindenüket elvesztett társaikat.

A tisztek gyakran kártyáznak, hajószabályok szerint legfeljebb fillérekben. A hajószakács kissé szigorúbban osztja be az adagokat, de a Tabasco szerencsére megrakodott sok mindenféle élelmiszercikkel Szumátrán, így nem kell félni attól, hogy a kényszerű vendégek ellátása valamilyen zavart okoz. Az angolok napokig azzal töltik az időt, hogy megszövegezik zárójelentésüket a Greenstar katasztrófájáról, s ezt igyekeznek majd minél előbb eljuttatni a hajóstársasághoz, melynek szolgálatában állanak. Utolsó kérésük: a társaság nevezze el valamelyik hajóját Edwards kapitányról, aki nem volt hajlandó megválni attól, amit gondjaira bíztak. Így Imre ül neki az írógépnek, tisztázza a sokszor javított szövegeket, átírja, részletezi a kimutatásokat. Utána visszamegy kabinjába, hogy el ne hanyagolja az aznapi spanyol leckét.

A Csendes-óceán eme vidéke békésebbnek látszik, a nagyobb messzeségekben elhaladó hajók - szikratávíróik üzennek - nem láttak semmiféle nyugtalanító jelet, erre már nem ér el talán a német tengeralattjárók hatótávolsága: ha minden jól megy, az előre kiszámított időben beérnek a hazai partokra.

Így számolnak... még egy hét... öt nap... három. „Minden jól megy”, ezt már nem is mondják, de minden kijelentésben, minden tervben, mint hallgatag feltétel - ott rejtőzik. „Ha”, mondják a hajótöröttek is, akik nem szívesen kóstolnák meg valami új viszontagság keserű kenyerét.

Számításaik szerint másnap estére kell megközelíteniük Clarion szigetét, az első kis szárazföldet, mely mintha a nagy kontinens előretolt üzenete lenne a végtelen óceánban. Már mindenki ezt az órát szeretné közelebb hozni. Az első sziget után már a Californiai-öböl védett világa felé közelednek, s a kisebb-nagyobb szigetek már a mexikói felségvizeket jelentik, ahová nem hatolhat be semmiféle idegen hadihajó.

Kora délután volt, amikor a figyelő matróz a láthatár szélén füstjeleket észlelt. A hatalmas hajóstávcső tükrében végtelen messziről feltűnt egy szürke vonalka... majd a kép egy másik, még távolibb kockáján három, ennél valamivel rövidebb. A kapitány a vendégtisztekért üzent. Néhány pillanat múlva már mind ott szorongtak a kapitányi fülkében, műszerek, térképek, a távcső-tükör kockái mögött. Igen... fél óra múlva (a Tabasco kitűzött pályáját követte) ezek a szürke vonalak nőttek. A tengeri emberek előtt nem volt kétséges, hogy hadihajók tűntek fel a láthatár legtávolibb peremén. Néhány perc múlva nagyon halk, de éles dobbanás törte át a hajógépek monoton zaját. Ágyúszó. Először egy nagyon nehéz, tompa hang. Majd könnyebbek, rövidebbek, ugatók. A távcső elhozta a torkolat-tüzek villanását. Milyen messze lehetnek? Kik lehetnek? Miért folyik az ütközet?

A tisztek találgatnak: nyilván német „zsebcirkáló", melyet üldözőbe vettek... angolok? amerikaiak? Jön-e segítség? Magános hajó-e, vagy szétszóródva, talán külsejüket, hadihajó mivoltukat álcázva cirkálnak az idegen, de mindenki számára közös tengereken. Ott állnak a hajó orrában, kezükben távcsövekkel, melyeken át már látni lehet a füstfoszlányokat, s a hol erősödő, hol lankadó ágyúszóban a felvillanó torkolattüzeket. De még mindig igen nagy távolságra vannak egymástól az ellenfelek, aligha lehet elképzelni, hogy egyikük vagy másikuk ilyen messzeségekből eltalálhatja egymást.

Délre erősödik a tűz. Szabályos tengeri csata van kialakulóban, a hajók hol közelednek, hol távolodnak: rendkívüli sebességük teszi lehetővé, hogy olykor kiszaladjanak a látóhatárból.

Az egyedül küzdő hajó mindegyik ellenfelénél hatalmasabb, ám a három oldalról érkező támadás félelmes veszélyt jelent annak, aki egymagában harcol. E parányi síkon követni hihetetlenül izgalmas a szürke, lassú vonulásokat; akik látják, lélegzetvisszafojtva figyelik a távolban zajló... ebben a pillanatban zajló tragédiát. A messzi horizontokat megremegteti egy-egy végtelen távolról ható dörrenés, de senki sem tudhatja, hogyan kell magyarázni végső sorban az események menetét.

Nincs kedve senkinek sem lemenni az ebédlőbe. Hátha az ebéd alatt oldódik meg a tenger félelmes drámája? Most egyszerre a támadók mintha megszaporodtak volna: negyedik, kisebb szürke féreg kanyarog a látómezőn, mindegyik küzdő hajó közelébe kerül egészen, majdnem odatapad... utána távolodik... majd amikor mind a hármat meglátogatta, eltűnik a part felé. Bizonyára üzemanyagot hozott. Két óra felé mintha szünetelne a harc, alig egy-egy dörrenés hallatszik, de az ellenfelek nem távolodnak el. Miért nem menekül az egyedül álló, mely hatalmasabb, mint bármelyik ellenfele? Miért nem indul támadásra a „három"?

Lehet, a szünet leplezett hadmozdulatokat takar. Valóban, nemsokára füstfelleg leplébe burkolózik a három kisebb hajó. A füst óriás fátyla fellazítja még jobban az amúgy is elmosódó körvonalakat. A víz nyugtalanabb, mintha Neptun felrezzenne tétlenségéből. A képfelületet belepi a fátyolos köduszály, most szaporodnak a dörrenések, a hajóstisztek igyekeznek kiszámítani a robbanások erejéből, a hanghatásokból, milyen öbű ágyú tüze okozta... melyik hajóról eredt.

Aguirre riadt kézmozdulattal jelzi elsőnek a robbanást: a magános csatahajó-óriás oldalából gomolygó füstoszlop tör hirtelen elő. Szinte látni - hogyan vágódott be a hatalmas robbanást okozó találat. Ám a magános ellenség túl erős ahhoz, hogy egyetlen ilyen lövedék leküldje a tenger fenekére.

Ami ezután történt, majdnem villámgyorsan követte az események tragikus sodrát. Mintha erős szél söpörte volna szét a füstöt: a homályos kontúrok közül újból előbukkant még mind a három kisebb hajó - de csak néhány percre, csak annyira, hogy láthatták, az egyik, a legkisebb meginog, egyszerre kétoldalt törnek fel füstgomolyagok, bizonyára láng is, s néhány perc, míg

kissé megbillenve (ezt inkább sejteni lehet a távcsövön keresztül), szép lassan kezd alámerülni, egyre kisebb, egyre kisebb lesz - a végén már nem látszik még folt sem belőle a kegyetlen tükörképen.

De lehet, hogy ez csak pillanatnyi diadal: a megmaradt két hajó egyre közelebb húzódik, egyre hevesebben tüzel, míg mintha meglassulnának a torkolatvillanások a nagyobb csatahajó ágyútornyaiban. S mintha annak is megrogyott volna figurája - az előző súlyos találatot két másik követi. Mintha lebénultak volna az ágyútornyok, s kifogyott volna a lőszer: ki tudhatja, mi történik ilyen élethalál-küzdelemben viaskodó csatahajón? A tenger imbolyog, a Tabasco fél gőzzel halad előre - a küzdelem tere metszi pályáját. Nem tanácsos kereskedelmi hajónak hamarább odaérni, annál inkább, mert hisz fedélzetén angol tengerészeket cipel. A kapitány egyre fékezi a sebességet, bár inkább tengerészösztöne arra hajtja, hogy közelítse meg az ütközet színhelyét. A hajó halad előre, így nőnek a foltok is, már majdnem egészen kivehetők a körvonalak, csak még a felségjelzés és a hajó neve túl parányi ahhoz, hogy felismerhetővé váljék. A szikratávírász csak rejtjeleket fog fel, melyeknek senki sem tudja a Tabascón értelmét.

Minden lassan világos lesz, már úgy látszik, a támadó hajókat magukat is zavarja a füstköpeny. Bizonyára bőséges lőszerellátmányt kaptak, mert a tüzelés már majdnem folyamatossá válik, erre most már csak egy-egy jóval mélyebb, nagyobb öblű ágyúból érkezik felelet. S egyszerre - mintha valami különös jeladás történnék - egyszerre itt is, ott is leáll a tüzelés. Ez a délután legizgalmasabb pillanata. S most azt látják: a nagy hajó nem mozdul, nem süllyed, csak füstöl kegyetlenül, s a másik kettő minden álcázás, minden ködfelhő nélkül közelít felé, egyetlen lövés nélkül. Ez tengerésznyelven csak egyet jelenthet: feladta a küzdelmet, gépei megrongálódtak, megbénult, elfogyott lőszere, embereinek jó része harcképtelen.

Olvasni az üveglapról mérföldes távolságokban lezajló tragédia részleteit... Mind halálsápadtak, a percek, melyek alatt változik a félelmes tükörkép, olyan hosszúak, mint az öröklét. A két kisebb cirkáló egyre közelebb jön, egyre közelebb... nincs ágyúdörrenés... nincs robbanás hangja. A csatahajó testéből változatlanul ömlik a füst. A kapitány halkan mondja Aguirrének: a Tabasco szempontjából ez a lehető legszerencsésebb megoldás, ha feladja a - nyilván német - hajó a küzdelmet, de nem süllyed el, nincsenek hajótöröttek, melyeknek megmentését, felvételét, szállítását újból csak ennek az öreg, túlterhelt s zsúfolt hajónak kellene vállalnia. De ez most nem fontos - mindenki tudni akarja, mi történik a távolban. Ha csónakokat eresztenek le, ezek e távolságban oly parányiak, hogy nem mutatja a távcsőberendezés. Lehet, hogy szikratávírón folytatnak már az ellenfelek megbeszélést. Int a rádiótisztnek, figyelje, milyen jelzések keringenek az éterben.

Percek. Tört szavak... majd egyre pontosabban... Imre ott áll a távírász mellett, segít levenni az angol szavakat. Kemény, súlyos parancsok, melyeket győző szokott a legyőzöttnek osztani. De mégis van benne, lám, valami emberi. „Hányan sebesültek?" után egy mondat, „készüljenek vérátömlesztésre. Vércsoport-jelzéseket kérünk, készítsék elő". Bizonyosan óvatos hajóorvos, aki diktálja ezt a parancsot - de már ez az ember hangja... nem a pusztításé és a gépeké. Az újabb parancs úgy szól: minden fegyvert egy helyre gyűjtsenek a fedélzetre. Tisztek megtarthatják egyelőre oldalfegyverüket, de revolvert nem. A kapitány felelős személyében a parancsért. Mindezt most már tisztán, világosan hozza a távíró. Az ellenfeleknek nincs rejtjelük egymás felé, így köznyelven jönnek s mennek az üzenetek. Látszik, hogy a német hajó parancsnoka nem tud egész jól angolul, mert itt-ott német szavakat kever be, ahol pillanatnyilag cserbenhagyja emlékezete.

A tragédia ott zajlik levegőben s térben, s még minden pillanatban történhetik valami változás, felbukkanhatik egy tengeralattjáró periszkópja, felülkerekedhetik a halálvágy, s a béna óriás újból tüzelni kezdhet megmaradt néhány ágyújával.

De most már, úgy látszik, a tengeri sors a maga végzetszerű útján megy tovább: ahogy közelednek a térségben, annyira összeszűkül a tragédia, a foltok közelebb kúsznak, a szikratávíró már a megszokott tengerésznyelv közszavait közvetíti. A Tabasco visszahajlik kijelölt pályájára, mely körülbelül másfél mérföldnyire közelíti meg a tengeri csata színhelyét. A Tabascónak is megszólal szikratávírója: kérdi, lehet-e segítségre, van-e valamire szükség, bár maga a hajó túlzsúfolt. Néhány perc válaszra - utána megérkezik az angol vezérhajó köszönete. Folytassák pályájukat, nincs szükség semmire.

A Tabasco lassítja futását. Ha megtartaná ezt a maximális sebességet, alkonyatra megközelítené a hosszan elnyúló korallos tengerrészt, mely már előfutára a „Pacific"-partnak. De ez még nyílt tenger, nem mexikói felségterület, elképzelhető akármiféle kellemetlen találkozás tengeralattjáróval. Ezt az amúgy is elég nehéz szakaszt jobb fényes nappal, napsütésben megfutni, s így érkezni be a hazai kikötőbe, holnap alkonyat előtt.

Imre búcsúzik ettől az utolsó naptól. Megszerette a hajót, embereit, kedves, fekete szemű matrózait, a fehér hajú kapitányt s Aguirrét, aki megígérte, hogy majd segítségére lesz egy kicsit Mexikóban. Számításuk szerint utolsó este. Más alkalmakkor ilyenkor - ha véletlenül néhány utast szednek fel, jórészt a maguk szórakoztatására - meg szokták ünnepelni, de most tragédiák során mennek keresztül, s nincs senkinek kedve ahhoz, hogy pezsgőt bontson, s tréfás felköszöntőkkel áldozzon Neptunnak. Mindenki telve van szorongással: a Tabasco kapitánya s legénysége tudja: alighanem hosszú ideig ez lesz az utolsó út, az angol menekültek nem tudják, meddig kell várniuk, míg felveszik őket; úgy szól a kapott utasítás, Guadalajarában a konzulátuson várják be a továbbiakat. Ám mégis mindenki remél valamit, látja előre jövendő élete lehetőségeit. Csak egyedül Imre az, aki ily gyökértelenül, társtalanul lép egy idegen kontinensre, aki nem tudja még, mi történik vele. Aguirre kabinjában ülnek, egy pohár portói mellett. A hajóstiszt árnyékba húzódik, Imre ráhajlik az asztalra.

- Gondol-e valamire, barátom?

- Egyetlen ajánlólevelem van. Egy nagy professzorhoz. Tamás azt mondta, gyakran szokott lent lenni Mexikóban vagy Guatemalában. Évek hosszú sora óta ő vezet ásatásokat. Nagyon jó barátja, s melegen ajánlott be hozzá. Ha az a szerencse érne, hogy éppen lent van, s ha...

- Guadalajarából telefonálunk Mexikóba. Egy rokonom van a Museo Nacionalban. Az bizonyosan meg tudja mondani. Igen, rokon lány, a feleségem részéről. Én, ha már ezt biztosan lehet tudni... kreol, fehér ember vagyok. De a feleségem yucatáni. Mesztic asszony. Ez az unokahúga tiszta vérű maya lány. Gracias a neve. Nem tudom pontosan, mit csinál a múzeumban, azt hiszem, cserepeket rendez... Ennyiben segíthetek magának.

Éjszaka, amikor minden kavarog benne, egyetlen halvány reménysugár Aguirre szava. Az angol gépésztiszt, akit beszállásoltak kis kabinjába, nagyokat horkol egészséges álmában. Neki nincs gondja, holnap partra száll, jelentkezik konzulánál. Anglia nagy, majd törődik vele. Imre hánykolódik, gondolatban rendezi szegényes holmijait, mi az, amit vissza kell adnia a mexikói tiszteknek, mi az, amit ajándékba kapott. Számolja pénzét. Ha átvált mindent, talán annyira elég, hogy két hónapig szerényen élhet belőle. Sok idő. Addig folyékonyan beszélhet spanyolul, ha itt marad ezen a földön, s ha valami lehetősége lenne itt megkeresni a kenyerét. S talán addig jön valami hír Tamásról s a többiekről, megtudhatja, mi történt velük?

Hosszú éjszaka. Úgy ismeri már a hajógép ritmuszaját, nagyon-nagyon lassan megy az éjszakában, hajnal felé erősödik a mozgás, s a Tabasco mintha fokozná egyre sebességét: hajnal! A szikratávíró hallgat. Egész éjjel nem történt nevezetesebb esemény, sem a közeli vizeken, sem a nagyvilágban. A hadijelentések távoli, periferikus harcokról emlékeznek meg, nem történt semmi különös. Egy álcázott rohamcsónak legénysége partra szállt valahol, valami távoli norvég szigeten vagy fjord mellett, felrobbantott egyet-mást, és utána újból épségben visszaindult - mondja a jelentés. Mire jó ez? Valaha valaki meg fogja-e tudni? Hősködés? Haditett? A tengeri csatáról, úgy látszik, néhány órával visszafogják a híreket. De már a hajnali híradásban néhány sommás mondat. „Egy torpedórombolónk hősies küzdelemben elsüllyedt, legénységét megmentettük", s néhány másodperc múlva: „A német csatacirkáló beszüntette a tüzet, és megadta magát." Mi lehet Angliában? Mikor kezdenek dübörögni a nyomdagépek, hogy minden részletében elmondják valami eredményre szomjazó olvasóiknak ezt az epizódnál nem jelentősebb tengeri harcot, mely mégis megdobogtatja a szigetország minden lakójának szívét?

A Tabasco szalad, s Aguirre, aki ezekben az órákban nincs szolgálatban, meséli Imrének: milyen vad, heroikus küzdelem volt a természet erőivel az a vasútépítés, melynek végre sikerült összekötnie Mexikó fővárosát a csendes-óceáni parttal. A Sierra Madre szakadékai közt kellett utat törniük, s kerek negyedszázadig folyt vér, verejték, mérhetetlen pénz, míg 1927-ben elindulhatott a „Southern Pacific" első útjára - Guadalajarába.

- Meséljen a városról!

A város... Kelet Gyöngye, örökös paradicsom, másfél ezer méter magasságban a tenger színe felett. Egy spanyol kisvárosról keresztelték el, neve *arabul* annyit jelent, mint *sziklás folyamágy*. A várost magát két évtizeddel Mexikó elfoglalása után alapították, s azóta háború, pusztítás, földrengés nélkül őrzi ennek az első kora barokk spanyol városképnek arculatát, bár ma már Mexikó második legnagyobb, legfejlődőképesebb városa.

- De nem a tenger mellett fekszik?

Aguirre csodálkozva néz rá. A nagy atlaszban fellapozza hazája csendes-óceáni partját. „Dehogy... Guadalajara nem kikötő... Nekünk Mazatlánban kell partra szállni, onnan megyünk Guadalajarába. Innen majd Mexikóba."

Nézi a térképet. Hogyan lehetséges, hogy egy várost nem a tengerparton építettek, még csak nem is a nagy belföldi tó, a Chapala partjára? Minden új, amit hall: félelmesen egzotikus föld ez, tele megoldatlan kérdésekkel.

A hajóstisztnek kezdődik szolgálata. Otthagyja Imrét a kabinban, a térkép mellett. Alig ismer egy-egy nevet. Míg az amerikai államokat kívülről kellett megtanulniuk a College-ben, ki hallott valaha Coahuila vagy Chiapas államáról, mely pedig része a mexikói államszövetségnek? Az egész fölött valami különös, misztikus idegenség árad. Néha mór, gyakran indián a név, melyet nem bír megjegyezni. Miért jött ide? Hogy került ide? Milyen lehet ez a tó, Chapala, mely kék félkörével, beugró félszigetével valahogy a Balatonra emlékezteti.

A kapitány hívatja. Még megkéri, végezzen el némi munkát, kiegészíteni a lajstromokat, bevezetni egyet-mást a jegyzékekbe. Mosolyogva nyitja ki a páncélszekrényt. Pénzt vesz ki belőle. Különös, zöldes és lila lepedőket zizegtet, számol. Pénzt rak le Imre elé.

- Tiszteletdíja, kedves fiam. Nagyon megszerettem. Örülök, hogy a hajómon volt.

Egy ilyen csendes embertől ez sok és nagy szó, s Imrének, érzi, könnybe lábad szeme. Talán újabb hónap, mellyel kihúzhatja ezt a bizonytalan létet egy idegen világban.

Az ebéd ünnepélyesebb a szokottnál: a szakács már nem spórolja a gyér élelmiszerkészletet, most, hogy a hazai partok védelmében vannak, s egy óra múlva már bekerülnek a Szent Józsefről elnevezett foknál a védett hazai vizekre, amikor Californiát megkerülik, s kissé délre fordulva közelítik majd meg Mazatlánt. A szakács remekel, bár sok minden kifogyott éléskamrájából, mégis néhány féltve őrzött konzervvel pótolja mindazt, amit talán eltakarékoskodott a bizonytalan utazás alatt. Mindenki hallgat, a gondolatok olyan súlyosak, mint az a búcsúszó, amire készülnek. Megbeszélik a búcsúszertartás részleteit, egy órával a partraszállás előtt, s a két kapitány összeállítja a listát: hány személy, hány napig volt vendége a Tabascónak. Anglia gazdag, ha háborúban áll is, nem fogadhatja el ingyen a vendéglátást. Majd a guadalajarai konzul... A jegyzőkönyvet Imre gépeli.

A szertartás egyszerű, s mégis a tengeri emberek nyelvén, azok szívéhez beszél. A menekültek felsorakoznak, a lehetőség szerint tisztán, megborotválva, kölcsönkapott ruhákban. A parancsnoki híd előtt meghajtják a Union Jacket, az első tiszt egy percnyi csendet kér a tengerbe veszett kapitány emlékére, utána megköszöni a vendéglátást. A mexikói kapitány a maga kásás, de gyors angolságával válaszol. Két himnuszt énekelnek, s utána tisztek és legénység kezében felcsillan a pohár.

A part lassan közeledik sárgásrózsaszín sziklás formáiban. Mióta elhagyták a californiai vizeket, megint mintha a nyílt tengeren hajóznának, csak éppen madarak raja, az élénkülő tengermozgás, a látósíkon itt-ott feltüremlő halászvitorlák mutatják, hogy közelednek a tengeri cél felé. Egy óra: befutnak Mazatlán kikötőjébe. Éjszaka mindenki a hajón marad, reggeli vonattal indulhatnak az angolok, s mindazok, akiknek erre vezet útjuk - Guadalajarába.

Aki nemegyszer... talán százszor is végezte a kikötés szertartását, annak ez nem jelent különösebb élményt. De most... ez után az utazás után mindenki megkönnyebbül, amikor körüldongja a Tabascót a révkapitányság kis motorosa, testes, jovális, nagyhangú ember jön fel a hajóra, s szokás szerint kezet fog a kapitánnyal és a tisztekkel. Néhány szó, már az angolok felé fordul, kissé csodálkozva, itt is sok-sok sebes torokhangú spanyol szó, kézrázás. Imrének is jut belőle. Néhány lépés, a fehér egyenruhás tiszt megy a parancsnoki hídra, majd a kormányos fülkéjébe, s átveszi a hajó irányítását. Ez már a belországi élet, kikötőberendezések, raktárházak, mólók, gátrendszer, emelők a parton, körben, mintha virágok lennének, szélesre duzzadt vitorlájú halászhajók. Minden kezd kissé lilásarany csíkokba érni, ahogy rézsútosabb lesz a nap, s az alkony első árnyékai foszlanak.

*

Aguirre lapoz a vastag telefonkönyvben. Egy tengerészhotel emeletén van a szobájuk, s a mexikói szavának áll. Egy perc, már kéri a fővárost, s Gracias lakásának számát, amit előhalászott egy régi levélből. Imre előtt nagy tál, kukoricalepényekkel. Nincs kedve kimenni a kikötőbe addig, míg valami „el nem dől”, míg legalább egy szálnyi lehetőség van, hogy nem lesz egészen egyedül. Meddig kell várni a telefonra? Ha vele beszélnek spanyolul, már világosan érti, de amikor a telefonban sebesen, hazai hangsúllyal szól bele Aguirre, csak körvonalaiban sejti, mit is mondhatott. Megtöri a sárga, édes lepényt. Furcsa, hazai íze van... Gyerekkorában, egy erdélyi nagybácsi jóvoltából gyakran kaptak odahaza puliszkalisztet, s nagyanyja, aki kolozsvári asszony volt, mindnyájuk gyönyörűségére különös ízű ételt kevert belőle... Olyan? Nem olyan? Az ablakon bejön a város zaja. Furcsa, monoton, örök zaj, kiáltozás, de nem hevesen, mintha folytonosan, szünet nélkül kínálnának vándorárusok portékát, s egymást igyekeznének túlharsogni, és sok-sok csengő, szamarak, öszvérek, lovak nyakán. Lövések... tucatjával, riadtan néz a tisztre, az mosolyogva int: a legények játszanak ilyenkor... mindenkinek van revolvere.

A hang. Ahogy betör a hotelszobába a telefon harsány csilingelőse, s utána Aguirre maga elé teríti Tamás jegyzőkönyvre rótt, sietős céduláját, s ugyanazon a majdnem érthetetlen sebes hangon kéri Graciast, akinek hosszú-hosszú neve van, a vége valami olyan, mintha azt mondaná: „Champoton". Perc... a hívás fut a vonalon keresztül. Aguirre éles, tengeri madárra emlékeztető arca feszült figyelmet árul el. Mély lélegzetet vesz, mint aki hosszabb beszélgetésre készül, leveri szivarjáról a hamut. Vár. Jön-e Gracias a telefonhoz? Hirtelen az cikázik Imre agyán át: minden, ami történik - nem az ő akaratából történik, idegen hatalmak játszanak vele... S hallja a férfi kedves, meleg hangját, amint harsányan köszönt egy távoli nőrokont, a „törzs", a nagy család hívó szavával. Imre persze nem hallja a választ, s talán akkor sem értené a távoli hangot, melynek egy-egy szavát elkaphatja, ahogy megremegtetve a membránt, majdnem világosan hallhatóvá válik a szobában. Milyen hang? Mély, ritmikus, olyan, mintha szelíd folyam lenne, egybefolyik, míg beszél. Jó hang, kedves hang. Sikerülni kell!

Aguirre - ezt pontosan érti - néhány szóval elmondja legutolsó utazásának, a Tabasco távol-keleti útjának s kényszerű visszatérésének történetét. Pár szó a kényszerutasokról, tengeri ütközetről, menekültekről, s egyszerre ráfordul az ő történetére a férfiszó. Lassan, értelmesen tagolja Webb-Castillo professzor kettős, angolos-spanyolos nevét, melyet - mint mondja - nyilván ismer mindenki, aki a múzeumi világban él. Fiatal barátom hozzá hozott ajánlólevelet. Vajon nem tudja-e, merre lehet a professzor?

Kínzó pillanat, míg Gracias válasza érkezik, hiszen csak Aguirre arcvonásáról olvashatja le a feleletet, a membrán elhalkult, s csak annyi: Aguirre derülten emeli hangját, valami örömteljes indulatszót mond, rekedt, felbugyborékoló torokhangon, s utána sűrűn „jól van... jól van... jól van..." Felhúzza szemöldökét, egyik kezével levegőben írást utánoz, s Imre érti: papírt és ceruzát kér, majd amikor megkapja, még egy kérdés: utcanév vagy intézet neve... s annyi (ezt már érti) mi az, egy hét múlva indulnak? S most valami következik, ami nem egészen világos, annyit jelenthet, hogy ez a távoli Gracias ismerheti a professzort, s közelebb áll hozzá, és szólhat neki, mert Aguirre hirtelen Imrére kérdez: hogy is hívják pontosan a barátját, aki adta a levelet? Imre tagolja Tamás vezetéknevét, s így mondja Aguirre, s nyilván ezt jegyzi fel a távoli Gracias, és annyit: „tambien hungaro" - ez is magyar. Az egész nem tarthat több ideig, mint három perc, mert most mondja először a telefonba Aguirre - beszélünk tovább -, s Imre hallja, hogy most már nem róla beszélnek, családi dolgokról, arról, ki hogyan van, s végül annyit: nem készül nálad esküvő? S elneveti magát, bosszús hangot mímel: nem még...? S utána nagyon kedvesen, régi szokás szerint istennek ajánlja, s lerakja a kagylót.

Szív egyet a hamuhegy mögött villanó keskeny szivarból, elnéz a semmibe, s hirtelen Imre felé fordul:

- Szerencséje van, barátom! Ez a lány persze hogy ismeri a professzort, most neki is dolgozik. Mondott valamit, hogy ő szokta megvizsgálni a cserépleleteket. Nem értek hozzá. Azt hiszem, maga éppen idejében érkezett. Egy hét múlva indulnak expedícióra, valamerre Guatemala felé. A rokonom holnap beszél az öreg Webb-bel, s megmondja neki az üzenetet. Amikorra maga eljut két nap múlva talán Mexico-Citybe, még mindig lesz pár napja, hogy beszélhessen vele. A lány egyébként megígérte, hogy holnap megmondja, beszélt-e vele, ha Guadalajarában leszünk. Kezdetnek ennyi...

Fúj nagyot a levegőbe. Mintha ezzel jelezné: most nincs szolgálatban, úgy él, mint ahogy ez mexikói úriemberhez illik.

- Jöjjön velem, ma az én vendégem!

HARMADIK RÉSZ

20.

Egy hosszú nap Guadalajarában. Itt nézik át az útlevelet, adják meg a tartózkodási engedélyt, itt veszik jegyzőkönyvbe az egész szumátrai kalandot, itt áll újságírók elé, hogy a helyi lapoknak beszámoljon a filmtársaság nagyszerű vállalkozásáról, sikereikről, s a váratlanul jött tragédiáról. Ott áll egy szálló bárpultja előtt, négy-öt hadonászó, idegen ember furcsa kérdéseket tesz fel, melyekre neki - ha lehet - spanyolul kellene válaszolni, s a négy közül csak egyik tud, úgy-ahogy, angolul. „Ön természetesen nagyon előkelő család sarja, bizonyosan gróf?" Kacag. Itt beszélni a pusztáról, az esztendőkről, melyeket ott töltött kint idegen civisek jószágának őrzésével? Mit tudnak ezek Magyarországról, mit tudnak arról: ott is van puszta, de csak egy, melyen valaha élt, úgy odatartozott, ahogy ezek... itt, a maguk életéhez, a hatalmas kerek kalapok, kivarrt mellények, indiánarcok, öszvérek, hegyi lovak világához. Innen egy ugrás a Sierra Madre, Mexikó egyik legszakadékosabb vidéke.

Végre kiszabadul az újságírók gyűrűjéből. Azt, hogy csattannak a fényképezőgépek, berreg a kompurzár, már megszokta - fél szemmel maga sandít: jól exponáltak-e -, de most ő áll a kereszttűzben, próbálják nevét kiejteni. „Megvan-e a film?" A csoda lényege, hogy ott lapul meg kis hátizsákjában, egy közönséges ételdobozban az a példány, amit Tamás utolsó közös szabad órájukban rábízott. Szabad-e ezt megmondania? Nem történik-e valami váratlan dolog ezzel, nem akarják-e elszedni majd tőle valamilyen ürüggyel? „Biztos helyen van", mondja, nagy komolyan. S amikor jobban szorongatják, s ki akarnák csalogatni titkát - eszébe jut az a mozdulat, melyet Tamás tett ilyenkor, nagyvilági sajtófogadásain: feltartja két tenyerét a levegőbe, s mosolyogva ismétli: *I am sorry* - ami az újságíróvilág nemzetközi tolvajnyelve szerint annyit jelent: erre a kérdésre semmi esetre sem kívánok válaszolni!

Kimegy a nagy piacra. A csodálatos spanyol barokk paloták árnyékában húzódik meg. Ez az első újvilágbeli nagyváros, melyet lát: Guadalajara olyan, mintha egy régi-régi spanyol mesés-könyvből lépett volna ki. A város szíve csipkés, fantasztikus, álomszerű - székesegyház, paloták, történelmi falak, csupa hosszú, ragyogó, jórészt ismeretlen spanyol név, egykori hódítók emléke: márványcirádák, színes kőcsipkék, Szent Kristóf szobra, mely körül indián asszonyok tarka csoportja áll, virágokat árulnak. Egy nap Guadalajara - mint a perc, úgy szalad el ezer villanó benyomás közt. Csak épp annyi ideje van, hogy végigszaladja híres múzeumát, s utána kifordul (Aguirre a kalauza, akinek ez második hazája), már kint járnak a cserepesek városrészében, ahol az utcákon, hosszú sor ház előtt dolgoznak az indián fazekasok, mintha minden köcsög, kancsó, tányér, fazék ősi emlékeket keltene életre, olyan színdús, fantasztikus, a motívumok ismeretlenek, nem hasonlítanak a malájok edényeihez, sem színben, sem formában, sem a díszítésekben. Mindent szeretne... venni, ilyen színes, különös cserepeket, s megtölteni őket virágokkal, ahogy kirakják az asszonyok Szent Kristóf szobra tövébe, s beszívni e haragos sárgák, lilák és kékek közt ágaskodó, bódító futó virágok illatát.

Ennyi jut a városra, s szívszorongva megy vissza az egynapos szállásra, ahol újból Aguirre a vendéglátó, az ősi hagyomány szerint: három nap a vendégség sora, s nézi a szaladó időt - míg megkapják a mexikói telefont, s Gracias megadja válaszát. A vacsora - mint mindig ebben az országban - harapós-fűszeres, sok kukoricalepény, tengeri halak, babmártás, csodálatos gyümölcsök. A szivarnál hívják Aguirrét telefonhoz. Imre ott marad az asztalnál. Vár... majd fog történni valami, ami „igen"-re vagy „nem"-re állítja életének ennél az állomásánál a váltókat.

Meddig tart, míg Aguirre beszél? Hány perc? Az idő összeszalad, s egyszerre látja a férfit, amint mosolyogva, kedvesen int felé, s közben elkapja a pincér tekintetét, s még egy üveg erős sört rendel.

- Minden jó lesz, barátom... Gracias beszélt az igazgató professzorral. Webb várja magát már holnap délelőtt. Azt mondta: nagyon kedves barátja, aki ajánlotta, s akiről híreket szeretne. Egy expedícióra készülnek nemsokára, valami őserdőbe. Itt van Gracias címe, előbb hozzá menjen, majd ő beviszi a főnökéhez. Úgy tudom, a rokonom tud angolul, legalábbis annyira, hogy megértik első nap egymást. De úgy látom, hogy két-három hónap múlva már egész folyékonyan beszél majd spanyolul. Igen... figyelmeztetem arra: ez a lány tiszta vérű maya indián. Odahaza ősi nyelvén beszélnek. Nagyon büszkék erre a származásukra, az egész család. Vigyázzon, nehogy valamivel megsértse az érzékenységét.

- Azt hittem, már kihaltak a mayák?

- Még néhány százezren élnek. Jórészt parasztok. Aki felkerül a városba, beleolvad a többi közé. Fia már meszticnek mondja magát. Ezért nehéz tudni, mennyien lehetnek. De az otthon, falujukban, tanyákon élő mayák nagyon öntudatosak, királyi fajtának tartják magukat. Nem nagyon tűrik a keveredést... Különben majd mindezt közvetlenül is kitapasztalja. Csak arra kérem, pontosan ott legyen holnap!

- Mikor ér a fővárosba a vonat?

- Egész éjszaka rohan, itt hihetetlen gyorsasággal. Reggelre Mexico-Citybe ér. Az én szerepem a pályaudvaron végződik, kimegyünk együtt, felültetem. Adok egy szállodacímet, nincs messze az állomástól. Csendes, inkább diákoknak való hely, gyalog mehet oda ezzel a bőrönddel. Rendbe hozza magát, utána kimegy az igazgatóhoz.

Könnyes szemmel vesz búcsút a guadalajarai pályaudvaron. Emlékezik a szóra: itt három napig tart a vendégbarátság, az íratlan mexikói törvény szerint. Éjfélkor kezdődnék a harmadik nap. Imre átöleli a kedves hajóstisztet, amikor két ragyogó tűzszem jelzi az éjszakában: befutott a híres expressz, mely egy éjszaka legyőzi Sierra Madre hegységének szakadékait. Mosolyogva int a vonatablakból. Az egész kontinensen ez az egy ismerőse. Kezdődik a mexikói kaland!

*

Minden kereng, s minden egybefolyik, ahogy nekizuhan a vonat az ismeretlen fekete térségeknek. Egy-egy csillagszemű állomás ragyogtatja lámpáit, párhuzamos országutakon villognak végig autóreflektorok. De a sötétség összeszorítja szívét, most van először úgy az életében, hogy senkihez-senkihez sem tartozik. Egyetlen barátja sincs, még olyan sem, mint K'nam, vagy a kedves kis majom, „akit" ott kellett hagyni, s a kutya, mely Tamás ismeretlen sorsát osztja... vagy az öreg, kedves főnök trópusi palotájában, vagy akárki, az expedícióból... Aguirre, a kapitány, a tisztek, a hajótöröttek: mind most már végtelen távolságban vannak tőle. Egy kis szelet papír Tamás írásával, egy lánynév, egy tudományos intézet címe, néhány bankjegy, egy kis táska. Ha mindezt megírná apjának, akiről már hosszú-hosszú hónapok óta semmit sem tud. Mi lehet otthon a pusztán? Számolja a hónapokat. Most hajtják haza a jószágot? Él-e még Csillag, a lova?

Amikor felriad az alacsony vasúti kocsiban, ugyanaz a kép, ugyanaz az összezártság alkalmi útitársaival. Majdnem mindegyik arcán ott van az indián vér nyoma, meszticek, ahogy itt mondják - quarteronok, quinteronok... negyedvér... ötödvér... s néha olyan arc, mely megint egészen másféle jellegzetességet rejt: göndör, négeres hajat, villogó fogat, másféle sötét arcbőrt, mint azoknál, akik e föld ősnépének, az indiánoknak véréből erednek. S olyan is akad, egy sétál a folyosón, aki sárgás arcszínében valamilyen kelet-ázsiai fajta - kínai, japán, filippino,

koreai vér keveredik, ki tudja -, első vagy második nemzedék? Mexikó - mondta Aguirre - népek nagy katlana, itt megtalálhatja a legkülönbözőbb változatokat.

Persze, fél beszélni... ez a szorongás, hogy idegennek érzik, lassan felenged az első szavak után. Egyedülálló fiatalember, angol nem lehet, mert az nem utazik másként, csak első osztályon, a szó, hogy „magyar", valamilyen távoli, európai messzeségre utal, legtöbben talán soha nem hallottak erről az országról, de udvariasan mosolyognak; „nem baj", mondják, s kérdezik, van-e ott is háború, s hová tartoznak? Utána kibontják a fonott kosarakat, s feléje kínálják: „le gusta", s Imre már jól tudja, hogy ilyenkor (ez a kínálás kötelező a spanyol illem szerint) szét kell tárni a két kezet, s mondani a köszönet szavát - „muchas gracias", de a világért nem szabad hozzányúlni a felkínált holmihoz: az egész csak valami ősi vendégszeretetből fakadó szertartás maradéka. De most a kedves néni mosolyogva fordul hozzá, s azt mondja, „nem, komolyan", s ez annyit jelent, hogy valóban kell vennie a házi holmikból, s az evés melege megoldja a hangulatot, s kissé vékony és bizonytalan spanyolságát örömmel veszik, itt-ott javítják, de mindenki lelkesedik s csodálkozik - már milyen jól beszél... s beszélnie kell a hajóról, a tengerről, a csatáról és Guadalajaráról, s látott-e bikaviadalt, s ott volt-e Rosario búcsúján, amikor... És sűrűn sajnálkoznak, hogy mindössze egy napja volt csak arra, hogy *Kelet Gyöngyét* megismerje.

A forró síksági tájhoz szokott utasok most dideregve takarják szét sáljaikat, színes, gazdagon redőzött, vállukon átvetett takaróikat: beburkolóznak, hogy a Sierra Madre hidegét, mely beszivárog a zárt kupéablakok között, valahogy elviseljék. Mintha virágokat csapott volna meg a fagyos szél, fonnyadtak, csendesek, szomorúak lesznek, a nagy kerek kalapokat behúzzák fejükbe, a mécslámpa kékes fényénél hamisítatlan mexikói kép tárul Imre elé, ezt fokozza a folyosó mélyéről felhangzó halk gitárszó, melyet most nem kísér semmiféle ének, csak a vonatkerekek másféle ritmusú kattogása, mint Angliában... vagy odahaza.

Lassan hajnalodik. Nyolc körül kell befutnia a vonatnak, még két-három óráig tart az utazás: a derengő fényekben minden libeg, kékes árnyalású, s ahogy kitekint - óriási kaktuszligeteket lát elrohanni az ablak előtt, húsos, zöld szuronyaikat nekiszegezik a vonatablaknak, s körös-körül minden fehéren, kietlenül kezd kiemelkedni az éjszaka szépiaszínű lepléből, s mint kegyetlen tündértájék, elevenedik meg a valóságos, hamisítatlan Mexikó.

Már egyre közelebb kerülnek a síkföldekhez. A szakadékos hegyi tájak eltűntek, az állomásokon a vonatokat gyümölcs-, szörp-, édesség-, kukoricalepény-árusok hada lepi el, hangjuk olyan, mintha egybevegyülne benne az énekművészet, rekedt kiáltás és gurgulázó szó. Hullnak a nagy kerek centavosok, s a síkság gyönyörű kerek almái, narancsai, gránátalmái bevándorolnak a színes háncskosarakba.

A nagy állomásra, a mexikóiak büszke „központi pályaudvarára" fut be az expressz, az elegáns hálókocsikból másfajta emberek lépnek ki, mint a másod- vagy harmadosztályú kocsikból. Csodálatos bőröndöket visznek motoros targoncákon, nagykalapos, fekete hajú, ékszeres, illatos dámák siklanak végig, nyomukban komornáikkal, keskeny csípőjű, kis bajuszos, a legutóbbi divat szerint öltözött férfiak kíséretében, mindenki hajbókol körülöttük, arcukon merev mosoly, kesztyűs kezükkel szórják a borravalót, míg másik kezükben a pálca idegesen inti félre az állomás hatalmas csarnokába beszivárgott kéregetőket. Nagyvilági kép, s mégis fény és árnyék, bőség és nyomor kiáltó ellentéte, mely azonnal feltűnik annak, aki most érkezett, mint Imre.

Neki magának nincs sok gondja a poggyászára. Bár neki is közelharcot kell vívnia a hordárokkal s őgyelgőkkel, akik mindegyre ki akarják kapni kezéből táskáját, mégis kijut valahogy az állomás előtti térre, melyen szebbnél szebb autók tömege, rengeteg taxi, s

mellettük festői sorban színes egy- és kétfogatú lovas kocsik állanak. Az a szálló, melynek címét Aguirre adta meg, itt lehet valahol a közelben, így gyalog indul el, egy város felfedezésének édes izgalmában.

Egy pillantás a szállóra - látja, Aguirre jó szállást ajánlott: a forgatagos, nem túl tiszta utcák oldalában ez a tisztára meszelt, kétemeletes hotel valami olaszos hangulatot áraszt, sok oleanderbokrával, a felfutó repkénnyel, a portásfülkében ülő középkorú asszonnyal, aki bizonyára családtag, vagy maga a tulajdonos. A mosolyból neki is kijut, egy pillanat alatt végigsiklik az asszony szeme új táskáján, s amikor felmutatja - szabály szerint - magyar útlevelét, halk csodálkozás röppen ki szájából, s mosolyogva nyugtázza Imre spanyol tudományát; néhány mozdulatot tesz, ami már majdnem anyás, mintha az „uram" mögött ott settenkedne szája szélén a „kedves fiam". „Ugye, nincs nagyon sok pénze?" kérdi mosolyogva, „majd lesz...", vigasztalja, s a második emeleten levő kis szobába vezeti, s büszkén rámutat az árjelző táblára: ugye, nem lesz sok!

Még inkább reggel, mint kora délelőtt. Ideje van, hogy rendbe hozza magát, de ha lefekszik, nem nyomja-e el az álom? Kéri a háziasszonyt, kopogjon be hozzá egy óra múlva. Ez az óra olyan édes, felelőtlen, amikor az álom és ébrenlét partjai között hánykolódik, s olyan gyorsan repül el, mintha csak egy perc lenne, s már fel is kell ugrania, kitépni magát ebből a ködös szendergésből, hogy ráébredjen arra: most áll életének eddig legnehezebb útja előtt.

A nagy csésze méregerős kávé visszaadja érzékei éberségét. Guadalajarában vett egy fővárosi útikalauzt, a térképet maga elé teríti, megkeresi azt a nyilván előkelő negyedet, melyben Webb professzor tudományos intézete működik. Kiszámítja a távolságot, összeméri azzal a ponttal, ahol a szálloda fekszik. Ha most nekiindul, fél óra alatt kényelmesen odaérhet gyalog. Miért keresse autóbuszok, villamosok rengetegében, hogyan is jut oda? S így „tovább" tart, idő van arra, hogy gondolkozzék, rendbe szedje a benne felcsapódó zavart, megcsillapodjék, kigondolja, mit is kell mondania annak az ismeretlen hatalmasságnak, aki tudja, hogy jönni fog, várja talán érkezését is.

Az „Instituto Internacional de Arqueologia", ahogy egy aranybetűs fekete táblácskáról leolvashatta, Mexikó parknegyedének szívében feküdt, inkább magánpalotához hasonlított, mint valami tudományos intézethez. A zárt kapu csengetésére felpattant, majd éppoly halkan csapódott be mögötte. A vörös szőnyeg felkísérte a lépcsőn, ahol jöttére felemelkedett folyóirattornyok mögül egy pápaszemes ember, s kifogástalan angolsággal kérdezte, ugye a bejelentett magyar vendégről van szó? Már vezette is a hófehérre lakkozott ajtók sora előtt, felkanyarodtak az első emeletre, ott Imre szeme elfogott egy táblát, spanyol és angol nyelven: Kerámiai Osztály - az ajtó kinyílt, az útmutató előreengedte, s visszamaradva betette utána az ajtót.

Csak egy percig kellett várnia ebben a fogadószobácskában, melyben néhány régi, spanyol gyarmati időkből származó „koloniális" bútor szépítette meg a környezetet és sok könyv a polcokon. Az ajtóban egy magas, fehér köpenyes alak állt: egy lány, akihez hasonlót még nem látott soha. A bőre inkább az olajbogyó zöldjére emlékeztetett, valami gyöngyházfényű csillogással, a fejformája különösen keskeny és hosszú volt, arcéle éles, finoman metszett - majdnem olyan, mint nagyon-nagyon régi görög vagy krétai vázákon a rajzok, amikor az arcokat még az a bizonyos „archaikus mosoly" szépítette meg.

- Már vártuk!

Gracias állt előtte, mosolyogva nyújtotta hosszú, keskeny kezét, s ez olyan volt, mintha valami zöldes csillogású fényben fürdött volna. Hosszú szempillái függönyt vontak nagy, sötét szeme elé, mint ahogy a frissen vasalt munkaköpeny fehére is élesen vált el a nyakon a test színétől. Spanyolul beszélt. De valahogy másként, mint Aguirre s azok a tisztek, akikkel a hajón

gyakorolta a „castellanó”-t. Lassabb, dallamosabb volt, mintha valamilyen idegen íz keveredett volna bele, majdnem énekszerűen hangzott, s megcsapta tiszta irodalmiságával, melyben a tájnyelvnek semmiféle árnyalata sem keveredett.

S furcsa - vele szemben nem érzett szégyent vagy gátlást, hogy nehezen, itt-ott akadozva, szavakat keresve válaszol, inkább váratlan biztonságot kapott, fordulatokat talált el, melyek valahol a mélységekben rejteztek, s nevetve segített magán egy-egy angol szóval, ahol nem futotta a tudás. „Már vártuk” - ennél több nem lehetett, amikor tervek, lehetőségek nélkül, egyedül, szegényen beállít valahová. Gracias hellyel kínálta, néhány perc, s már itt is nagy csésze forró mexikói kávét tesznek elébe, pár szem mézes kukoricás aprósüteménnyel.

- A professzornak ma heti kerekasztal-konferenciája van, ez el szokott tartani délig. Üzeni önnek, hogy szívesen látja ebédre, s addig kéri, hogy nézzen itt szét az intézetben, ha megengedi, kicsit kalauzolni fogom. Egyébként, ami ilyenkor a legérdekesebb... egy mikrofon segítségével minden tudományos munkatárs hallgathatja a konferencián elhangzó beszélgetést. Néha ez nagyon érdekes... majd hallgatjuk egy kicsit... most, ha kedve van, nézze meg, hova jött... milyen a mi munkánk.

Majdnem teremnek beillő munkaszoba volt. Fehér, csontszerű lapokkal letakart, hosszú asztalok, körös-körül üveges szekrények. Mindenütt cserép... korsók, tálak, kancsók, lábasok, füstölők, bálványfejek, megmagyarázhatatlan rendeltetésű fekete, vörös, tarka, csíkos, sokszínű kerámia. De ez volt talán inkább a munkaszoba „dísze”; maga a munka ott hevert száz és száz gondosan elkülönített cserépmaradvány, korsótöredék, sávos, egymásba futó vonalakkal tarka edénytöredék között. A szemben levő nagyszekrény üvegpolcain vegyszerek sorakoznak, oldalt gépek és szerkezetek, csiszolók, infravörös sugárzó, nagyítók, mikroszkópok, az asztalon camera lucida - a fényképezőgép előfutára -, melynek lencséje egy rajzlapra vetíti a tárgy kicsinyített mását, s az avatott kéz néhány gyors vonással utána tudja rajzolni a lapra a kontúrokat. Fényképezőgépek görgethető állványokon, mérleg, vetítőszerkezet...

- Ez mind még a múlt évi feltárások eredménye: ez az én munkám, hogy a cserepeket rendszerezzem, meghatározzam, osztályozzam. Tudja... néha mennyit segít egy darabka, valamelyik rétegből felkerült edénydarab? Különösen azok érdekesek, amelyek nem arról a vidékről származnak... nézze csak... ez a kis fekete harántos, vörös sávos... ez tipikusan nicaraguai, s ezt ott találták múlt évben a harmadrétegben, egy Copan vidéki település feltárásánál... Jaj, bocsásson meg, nem tudom, önt érdekli-e ez, amit mondok?

Szemben állnak egymással. Mintha évezredek hömpölyögnének közöttük - s ahogy állnak, egy hatalmas falitükörre esik a fény, s Imre látja hirtelen önmagát teljes életnagyságban, így, tegnap vásárolt mexikói fehér ruhájában, naptól kicsit kiszívott, majdnem aranyszőke hajjal s kék szemmel, melybe belekapott a fény, s ezt a magas indián lányt, különös hosszú, keskeny fejével, éles, klasszikus arcélével, zöldes bőrével, hullámtalan sima fekete hajával - mint két, egymástól végtelenül messze fekvő világ gyermekét. S mosolyognak egymásra, s Gracias néhány szót szól angolul. Kicsit úgy, mint aki bizonyosan könyvből tanult meg, sokszor beszéli, de itt is átüt az a furcsa, dallamos, ritmikus, majdnem énekhang, melyet érzett a lány spanyol beszédén is.

Imre végigmegy a cseréputcákon. Kezébe vesz egy-egy darabot. Olvassa: „Monte Alban” - ez egy ősi kultúra típusa, mondja Gracias. S most különös szeretettel vesz le az egyik polcocskáról egy szobortöredéket: fekete, csúcsos fejű férfi-képmást, ez is cserép: fél fején mintha sapka ülne, s csodálatos módon épségben maradt karja edényfélét emel szájához, s ahogy Imre tekintete ráesik erre a töredezett szobrocskára, melyet talán ezer esztendeje is rejtegetett a

föld, ugyanazt a hosszú fejet, ugyanazt az éles, különös arcvonalat látja, mint annál a lánynál, aki kezében tartja a töredéket.

- Ez az én hazámból... való... A professzor gyűjtése... látja, ezt nagyon szeretem, itt tartottam...

- Mintha rokonok lennének!

- Észreveszi?

Mennyi idős lehet? Korabeli? Időtlen? Ki tudja ezt egy maya lánynál?

- Mióta dolgozik itt?

- Miután elvégeztem az egyetemet... a múzeumból kikölcsönöztek. Tavaly voltam velük... s talán az idén is... még nem bizonyos...

- Mikor indul a professzor?

- Elhalasztotta tíz nappal. Rosszak a meteorológiai jelentések. Nagy trópusi viharokra van kilátás ezekben a napokban, s ez nem kellemes az őserdőben. Önnek szerencséje van, mert eredeti tervek szerint már kint kellett volna lennie a terepen. S akkor három-négy hónapig, amíg kint dolgozik - semmi más nem érdekli a professzort.

- Mit mondjak neki... segítsen!

- Kérje meg, hogy vele mehessen. Hátha?... Webb-bel menni... olyan nagy dolog, hogy élménynek is elég egy életre.

- De én nem vagyok régész... csak szeretnék lenni. Néhány dologhoz értek... de most szerettem volna beiratkozni az egyetemre Angliában.

- Ezt itt is megteheti. S gyakorlatnak jobbat el sem képzelhet, mintha a legnagyobb régész-kutató környezetéhez kerül.

- Milyen ember?

- Nagyon-nagyon okos. Hogy jó-e? Attól függ, ki nyeri meg az érdeklődését. Tudja, ő amerikai, de az anyja chilei, használja is annak spanyol nevét, s úgy beszéli a nyelvet, mint mi, talán még szebben. Milyen ember? Szeretjük és félünk tőle, mert nagyon gúnyos. A legkisebb furcsaságot meglátja, s mindenkit megszúrkál. De ha valaki kér tőle valamit... ha segíteni lehet, biztosan megteszi. A maga módja szerint... Hallja csak… ez az ő hangja...

Elfordítja a mikrofon gombját, s egy kis hangszórón át egyszerre ott van Imre a konferencia kellős közepén, kavargó hangok között, melyeknek egy-egy foszlányát veszi még ki, angol, spanyol, francia beszédet... S most éles, tisztán tagolt, világos tenor emelkedik ki - váratlan erőteljességgel, fiatalosan:

- Kitűnő gondolat az, hogy több fényképezőgéppel dolgozzunk: hangfelvevő gépekkel, ha néprajzi vonatkozásokkal egészítjük ki a környezettanulmányokat, és sztereogépekkel, ha folytatjuk az ásatásokat. De az első esetet véve - vajon nem az a leglényegesebb, hogy azok, akiket fényképezünk - ne tudják, hogy ők most lencse előtt táncolnak, vagy végzik valamilyen megszokott szertartásukat? A filmgyárak már rég ahhoz az eszközhöz folyamodnak, ha utcaképek felvételéről van szó, hogy teherautóra raknak egy üres zongoratestet, melyben felvevőgépet rejtenek el, s ezzel kapják le a járókelőket, akik mit sem tudnak arról, mi történik velük... Ugyanúgy lehetne eljárni, ha például egy bennszülött kunyhót fotografálunk, mert erre is szükségünk van a feltárások során...

- De térjünk vissza arra, hogy az ásatásoknál mily nagy szerepet játszik a fényképezőgép... Hát még ha sztereo filmfelvevő gépet tudnánk működtetni bizonyos magasságból... alacsonyabban szálló repülőgép segítségével?

- Ez nagyon költséges megoldás lenne! Végül is le lehetne horgonyozni nagyobb, erősebb papírsárkányokat is, melyeket a földről irányítanának, azok is hordhatnak ilyen gépeket szárnyuk alatt...

- Meg kell fontolni az elektromos magnetikus detektor használatát is, mely tulajdonképpen az aknakutató szerkezet továbbfejlesztése, s kimutatja a földben levő fémtárgyakat... Úgy tudom, ma már fél métertől másfél méterig terjedő mélységben, s mindegy - a készülék jelzései szempontjából -, hogy egy kis vasszeg fekszik odalent, aranyékszer, vagy egy késpenge. Ez pedig - a jelzések pontosságának hiányát, azaz majdnem annyi hátrányt jelent, mint előnyt. Mindent összegezve...

Gracias lenyomta a gombot. Az utolsó szótag még ott keringett a szobában. A lány mosolyogva mondta:

- Mennyit értett belőle? Ugye, először... nem sokat?

Imre úgy érezte, ezt a karcsú, fehér köpenyes alakot valamilyen különös varázs övezi: minden, amit mond, személyes, mélyebb értelmet kap. Igyekezett lerázni magáról az éjszakai út fáradtságát. Előrehajolt:

- Señorita, a legjobban azt értettem, amit a fényképezésről beszéltek, meg a filmekről... Amikor Tamással együtt voltunk a szigeten, mi magunk is nagyon sokat tűnődtünk ezeken a kérdéseken, nemcsak technikai szempontokból. Nekünk az volt a célunk - mint ahogy itt hallom -, hogy a lényeget megörökítsük. Azoknak az embereknek az életét, akikhez a géppel közel kerültünk. S ezt csak úgy lehet, ha őket annyira szereti valaki, mint ahogy Tamás szerette. Másként nem is sikerülhetett volna neki... sem Simaluron, sem odahaza, nálunk, a pusztán. Milyen különös a professzor hangja, s milyen érdekes volt, amit a papírsárkányról mondott. Nálunk is van ilyen... én még játszottam vele...

Telefon. Gracias szavát kitűnően érti: „igen, megjött már, nyugodtan vár, míg végez a professzor úr. Igen... köszönöm”.

- Látja, milyen különös ember Webb: néhány perc szünet van bent, valami írásokat átnéznek. Már megkérdezi, ön kérdezett-e. Igen... megkérdezném, vannak-e felvételei, melyeket ott készített Szumátrán? Mennyire érdekelnek más földrészek lakói s az is, milyen a viszonyuk a fehérekkel...

Hirtelen kiegyenesedik, közel megy Imréhez, nagyon halkan, tagoltan mondja, hogy a fiú jól értse:

- Úgy tudom, ön Angliában, egy magániskolában nevelkedett. Ha nem is angol, lehet, hogy lelkében ott azzá vált. Figyeljen ide: tudjuk, hogy bennünket, indiánokat is „színes embereknek” tartanak. De én itt, az én hazámban soha nem érzem... nem akarom érezni, hogy valamiben is alsóbbrendű vagyok... A mayák uralkodtak ezen a földön, csodálatos birodalmat teremtettek, amikor Európában a legsötétebb középkorban éltek. Nem vagyok hajlandó semmiféle kisebbségi érzésre... Ezt szerettem volna tisztázni önnel... Két napja van Mexikóban, szeretném tudni, mit érez?

Közelebb megy a lányhoz, az az érzése, hogy kezébe kellene vennie kezét. De nem meri, csak mosolyog, ahogy mondja:

- Nagyapám egy nagybirtokon cseléd volt odahaza, az apám a város szolgája. Én gyermekkoromban a pusztára szegődtem el lópásztornak. Ha nem jött volna Tamás, ma ott lennék még mindig... egész életemre a lovak mellett. Érti? És még egyet: abban az angol intézetben, ahol nevelkedtem, nagyon sok színes fiú volt. Indián is, egy Peruból... s egy észak-amerikai fiú Oklahomából... a nagyapja földjén olajat találtak. Sok pénze volt... Mi ott mind testvérek voltunk, magunk között. Elég ennyi magának, Gracias?

A lány mosolyog, áthatóan, mintha valahol a lélek mélyén ölelkeznék mosoly és könny. Felcsapja a mikrofon gombját. Újból ez a világos, átható férfihang:

- ...ahhoz, hogy egy lelet korát megállapíthassuk, ma már nem egy módszert alkalmazunk. Minden rendszer a magáét tartja kizárólagosnak, a legkülönbnek. Egyes vélemények szerint erdős vidékeken igen megbízható a fák évgyűrű szerinti számítása. Californiában már háromezer esztendős törzseket találtak, persze feltárások alkalmával, egy ház maradékainak vizsgálata során. Vannak, akik az agyagrétegekre esküsznek. Ki ne ismerné a csillagászati számítások bonyolult rendszerét?

- Ha feltesszük, hogy az *első jégkor* mintegy félmillió esztendővel ezelőtt következett be...

Kattan a gomb. Újból kettesben ülnek a nagy halom cserép előtt. Gracias mutatja, hogyan tisztítja meg, először felületesen, a rárakódott anyag-, föld-, piszokrétegektől. Majd következik a vegyi kezelés... a színtelen, alig felismerhető cserépdarab elválik sárburkától, s megint ragyogó színeibe öltözik, visszakapja mázát, s így fényességét, mint talán nyolcszáz-kilencszáz évvel ezelőtt. Minden darab számot kap, attól a perctől kezdve, hogy a ládákból, hatalmas csomagokból kipakolták, s felkerült a gyűjteményszoba asztalára - már „tartozik" valahová, feljegyzik pontosan a lelőhelyet, ahol találták, esetleg fénykép is kerül tasakjába, melyben elhelyezik, míg idő nem jut tudományos felülvizsgálására s rendszerezésére.

- S mi történik a többivel? A fával? A csontokkal? A többi lelettel?

- A cserép a legfontosabb. Azért, mert ebből megállapíthatjuk, milyen korral, milyen fejlődési fokkal állunk szemben. Azt is, vajon a föld népe készítette, ahol találták, vagy valamilyen távoli vidéken mintázták, égették, festették, s kereskedők hozták ide. Tudja... ha egyszer sikerülne - mondjuk *perui* cserepet találni *Mexikóban*... Yucatánban: ez lenne a régészvilág legnagyobb szenzációja.

- Miért?

- Nem tudom, mit... mennyit tud a mi indián nagy kultúráinkról... arról a csodálatos világról, amit a fehérek elpusztítottak, vagy föld alá kényszerítettek? Ugye, tudja, hogy itt... nálunk és Peruban szinte egy időben virágzott minden, a művészetek... hatalmas birodalmak alakultak. De nincs bizonyíték arra, hogy ez a két világ - mondjuk így: az azték és az inka - tudott volna egymás létezéséről. Úgy hiszik, talán Columbián keresztül valami kicserélődés lehetett... de a tudósok erre bizonyítékokat keresnek. Olyant, ami minden ellenvetést megcáfol. Látja, ez az indián régészet egyik legizgalmasabb problémája. A két, egyazon időben nagy kultúra egymáshoz való viszonya. Ha elgondoljuk...

Telefon. Gracias felemeli. Mosolyogva int Imre felé.

- Most befejeződött az én szerepem, csak még bekísérem a professzorhoz. Kéreti. Talán nem is volt elég világos, amit most beszéltem... de bocsásson meg... az az érzésem volt, hogy érdekli az, amit csinálunk...

Imre érezte, egyszerre elpirul.

- Visszajövök még, ha beszéltem vele... mondja, mire kell nála még ügyelnem? Mit mondjak, hogy ne terheljem felesleges kérdésekkel?

- Beszéljen röviden. Nagyon őszintén. Nézzen a professzor szemébe. Okos. Ne felejtse el: ő már tudja, mit akar mondani, amikor kiejti az első szót. Jöjjön... megyünk...

Még egy perc, míg végigmennek a folyosón, néhány lépcsőfokot kell felfelé haladni, látszólag félreeső szárnya ez a háznak, minden csendes, ápolt, még szinte érezni a festék friss szagát. Régi bútorokkal berendezett kis szalonba nyitnak be, Gracias kopog, kinyitja a konferenciák szobájának ajtaját - minden úszik a dohányfüstben, mintha maguk a barna bútorok is felemelkednének és süllyednének a füstben, visszahullva a szoba párázatában.

Kékruhás, idősebb ember jön feléjük, kopasz, borotvált koponyával. Hosszú feje, keskeny orra, mélyen néző, acéloskék szeme van. Ruganyos járású, ahogy néhány lépést tesz, míg odaér a hosszú, zöldposztós asztal végétől az ajtóig, melyen Gracias mögött Imre belép. Mintha csak egyik szemmel mérné végig, a másik szemre nem is lenne szüksége, egyetlen villanással vonzza magához. Egy pillanatra megáll néhány lépéssel Imre előtt, s még egyszer szemügyre veszi, most már mosolyogva. S mintha mindig ismerték volna egymást, úgy ad neki, majdnem csak futólag, szokásszerűen kezet.

- Tamás pár éve írta, hogy gondjába vette egy ifjú honfitársát. Még úgy emlékeztem, figyelmeztettem arra, milyen súlyos kötelezettségeket jelent az ilyesmi, különösen, ha a fiatalember „nem sikerül". Igen... *ha a kísérlet nem sikerül*. Ugye, erre is volt épp elég példa. Nem gondoltam, hogy szerencsém lehet, s még megismerhetem védencét... ilyen nagy embert. Mondja, fiam, tud valamit a barátomról? Segíthetek valamit rajta? Hol hagyta?

Gyors, pontos, rövid kérdések, azon a tiszta tenorhangon, melyet kissé torzítva már megismert a mikrofonban. A két, kicsit kiálló szem kéken mosolyog. Gracias felé hajlik:

- Señorita, köszönöm, hogy szórakoztatta vendégemet. Bár - árulja el, fiam - ugye, cserepekről beszélt? Ilyen szép lány... s nem találja másban örömét, mint csak az ilyen kerámia-darabkákban... Köszönöm, Gracias!

A lány keze a kilincsen, könnyen meghajlik Webb felé:

- Volna valami, amit elintézhetnék?

- Hol ebédel?

- Ahol szoktam... néhány lépésnyire innen, egy penzióban.

- Fél óráig még elbeszélgetek itt ifjú barátommal. Jöjjön ma velünk. Átszólok, ha indulunk.

Már karonfogta Imrét, helyet mutat. S utána kezébe veszi a papírlapot, mely talán utolsó üzenet Tamástól... mintha egy palackból halászták volna ki az óceán közepén.

- Mit gondol, miért engedték el magát a japánok?

- Azt mondták, mert magyar vagyok. Lehet, valamilyen bonyodalomtól féltek.

- Van valami terve?

- Eddig... mióta elhagytam Szumátrát... azt kellett tennem, amit parancsoltak. Most szabad vagyok. Kérhetem, professzor úr, hogy vigyen magával? Kérem... ne mondjon nemet. Mindent boldogan vállalok, mindent csinálok. Hosszú időn át éltem Tamással a táborban... amit tanultam, talán hasznát veszi.

Webb dobol ujjával. Még egyszer alulról felfelé felméri, ezzel az acélos jeges, furcsa tekintettel.

- Tanították valaha lovagolni?

- Bocsánat... miért, professzor úr?

- Az expedíció nagyon mélyen megy most az őserdőbe. Ott nincs posta, s az ellátás és utánpótlás is meglehetősen nehézkes. Biztosítani kell az összeköttetést. Motorral nehezen megy azokon az utakon... a ló biztosabb. De nagyon jó lovasnak kell lenni, mert nem olyan egyszerűek a talajviszonyok. Ha lovas postásnak eljönne...

Majdnem bocsánatkérő mozdulatot tett, s mosolyogva nézte, hogy önti el Imre arcát a pirosság.

- Olyan ostoba azt mondani, hogy „lovon születtem", de kilenc-tízéves korom óta lovagolok, s éveken át ez volt a kenyerem... lovas pásztor voltam. Ott látott meg Tamás!

- Jó. Mit tud még mást?

- Fényképezéshez is értek. Sokat dolgoztunk együtt... tanított. Talán Tamás szívesen vette volna, ha én is a filmet választom, de nekem nem ez...

- Mit szeretne?

- Amit professzor úr csinál. Régésznek mennék.

- Miért? Mikor jutott ez eszébe?

- Már az iskolában... amikor felvételi vizsgát tettem az egyetemen, ezt írtam be a dolgozatomba.

- Önt felvették már angol egyetemre?

- Röviddel azelőtt, hogy elindultunk... Így persze...

- Szeretné folytatni?

- Egyetlen vágyam lenne.

- Van erről valami írása?

- Elhoztam. Ha professzor úr látni akarja...

- Köszönöm, majd ha rá kerül a sor. Mennyire ért spanyolul? Tud már valamit?

- Könnyen tanulok nyelveket. A hajóúton nekifeküdtem, valami keveset már korábban is tanultam. A tengerészekkel egész nap gyakoroltam. Megértetem már magam... Ha pár hónapig itt lehetek.

- Van valami pénze? S hol lakik?

- Körülbelül két... maximum három hónapig ki tudok belőle jönni, ha nem kell szállodát fizetnem... valami egyszerűbb szállást... Most az állomás körül kaptam szobát.

Webb végigsimít állán, tágra nyílik szeme. Feláll.

- Most elmegyünk ebédelni.

Táskájába betesz néhány folyóiratot, egy iratcsomót. Felemeli a telefont, szól Graciasnak: megyünk. Egy perc, a lány már könnyű utcai ruhában áll az ajtóban: a fehér színtől élesen válik el a zöldesbarna bőrfelület. A professzor megáll előtte, mintha csak a lánynak beszélne:

- Fiatal barátunk kérte, hogy velünk jöhessen. Közöltem, hogy egy lovas postás állása még nincs betöltve. Mint mondta, a lovaglás tudományával rendelkezik. Mivel még? Igen... ért valamit a fényképezéshez. Vizsgáltassa meg orvossal. Adjon látleletet, bírja-e majd az őserdőt?

Itt az intézetben, úgy tudom, szabad az egyik kisebb vendégszoba. Esetleg már estére átköltözködhetik. A többit legyen kedves majd elintézni. Igen... arról van szó, hogy átiratkozhatnék az egyetemre, mert van valami papírja, hogy Angliában felvették. Beszéljen nevemben azzal, akivel kell. Félév kezdés, számítsanak be legalább egy félévet neki. Kifizeti az intézet terhére, amibe kerül, talán beszámítanak két félévet is... Ügyesen. Tanuljon melléktárgyakat. Szerezzen neki spanyol társaságot. Ha nem talál, maga a hibás, akkor oktassa maga. Most megyünk ebédelni. Délután utaltasson ki barátunknak első költségekre ötszáz pezót.

Megy le a vörös szőnyeges lépcsőn, mintha minden imbolyogna. Álom... valóság: megy a világ egyik leghíresebb archeológusával, jövő rajzolódik ki előtte, otthona van, majdnem családja. A professzor már egészen másról beszél, a mai konferenciáról, melyet félbe kellett szakítani, annyira elnyúlt. Gracias halkan mondja:

- Señor Emericónak, professzor úr engedélyével egy kis kóstolót adtam. Hallgattunk a beszélgetésekből valamit a mikrofonban. Úgyis az egész magnetofonszalagra kerül...

- Hallgatták? Na, akkor, fiam, mondja el most azonnal, mire... mennyire emlékezik abból, amit hallott?

Egy pillanat. Még hallja a szerkezeten át kissé torzítva érkező hangot... s most memóriája, melyet az intézetben mindig csodáltak, mintha szárnyakra kapna. Idegen fogalmak peregnek... évgyűrűk, anyaglerakódások, légi felvételek, sztereó-masinák szerepe, elektrodetektoros készülékek, sárkány... növényzet hatása a kutatásra... Néhány idegen szóval jelzett fogalom, melynek semmiképp sem tudja értelmét.

Webb megáll egy pillanatra. Nem mosolyog. A fiú vállára teszi kezét. Egy pillanatra. Halkan mondja:

- Kezdhetjük!

Beszállnak a lent váró kocsiba, Webb maga vezet.

21.

A nagy expedíció, melyre a professzor készült, másként indult, mint Tamás szumátrai vállalkozása. Nyilván itt is folytak a háttérben hivatalos s anyagi természetű tárgyalások, de úgy látszott, mintha Webb kimeríthetetlen forrásokkal rendelkeznék, tetszése szerint válogathatná munkatársait, s új útja csak láncszem lenne abban a hosszú munkasorozatban, mely nemzetközi vonatkozásban oly híressé tette nevét.

Ez a piros arcú, különös koponyájú, kopasz ember eredetileg jogász volt, ügyvéd, majd bíró: az események kérlelhetetlen logikáját kutatta, s az idősebbek emlékeztek néhány igen bonyolult bűnesetre, ahol az ő éleslátása találta meg a biztos megoldást. Csak kevesen tudták, hogy a bíró valójában kettős életet él: szabad idejében már korábban elvégezte a régészeti tanulmányokat, bejár a tudományos intézetekbe, szabadsága alatt ásatásokon vesz részt. S napvilágot látott egy komoly, átfogó archeológiai munkája, mely egyszerre magára vonta az Újvilág tudományos köreinek figyelmét. Leköszönt állásáról, s ezentúl már csak kedvenc foglalkozásának szentelte magát. De magával hozta a logikus gondolkozásmódot, a nagyon éles megfigyelőképességet s azt a különös összhangot, melyet megőrzött elméleti és gyakorlati tanulmányai között. Munkatársai csodálták rendszerező elméjének tisztaságát, finom érzékét, mellyel megsejtette egy rég elmúlt világ belső, mélyebb összefüggéseit.

Imre néhány nap alatt boldogan olvadt bele ebbe a környezetbe, már megsejtette a professzor munkatempójának ritmusát. Az egyetemen feltárult előtte a kapu, s ugyanakkor - míg el nem

indultak az expedíciókra - Webb intézete nem csak munkát, de tudományos alapot is adott. Éreznie kellett, hogy maga a „gazda” irányítja, egy-egy elejtett szóval, gyakrabban valamelyik tudományos munkatárs vagy éppen Gracias útján. Nem fukarkodott az ironikus, maró megjegyzésekkel sem, de Imrének éreznie kellett, hogy ebben az intézetben „törődnek” vele.

A könyvtár csodálatos birodalom volt, néhány lépésnyire kis szobájától: Imre itt búvárkodhatott, míg pilláira nem hullt rá az álom. Először, persze, a professzor könyveit vette sorra, s a nyomtatott betűkön, illusztrációkon, eredményeken túl kezdett sejteni valamit ennek a tudománynak összefüggő nagy kérdéseiről, az emberi szempontokról, mindarról, ami mélyebb értelmet ad a kutatásnak. Mint általában a legtöbb ember, Imre is kezdetben az ásatás művészetét bizonyos technikai ügyességek láncolatának tekintette. A cél aligha lehet más, mint egykori házak, templomok, sírok, talán elrejtett kincsek feltárása, rendszerezése s ezeknek kiállítása a múzeumokban.

Webb írásai mindig az összefüggést keresték. Méghozzá sokféle vonatkozásban. Részben a távoli területek kapcsolatait a történelem előtti világban, részben az emberi élet formáit, majd szellemi életük fejlődését, hitüket, kultúrájukat, „írott” emlékeiket, művészetük rétegeit. Webb mindig túlemelkedett az egyszerű rendszerezésen, bár munkatársai félve emlegették kérlelhetetlen pontosságát. Néhány kiváló mexikói munkatársat szerzett, így Graciast is, akik hajlandók voltak átvenni azt a munkatempót, melyet a professzor diktált.

Mi van Tamással s a többiekkel? A szumátrai emlékek úgy ültek Imre lelkén, mint a fellegek. Senki nem tudott semmit róluk, Webbnek semmiféle érdeklődése sem vezetett egyelőre eredményre. Szumátrában japán világ rendezkedett be, semmiféle nyom sem mutatta, merre, hová tűnhetett az expedíció. Imre magában tűnődve latolgatta sorsukat. Amikor néha valami neszre felrezzent, hirtelen úgy érezte: a sziget különös, trópusi világa veszi körül, de nincs egyedül, mindenki barátja, megvédik az őserdő veszedelmeitől. Itt a nagyváros csendes utcájának mindennapi ritmusa ébresztette. Szeretett hajnalon elbolyongani. Egy közeli téren reggeli piac volt: ahányszor arra járt, megbűvölten nézte, mint öntik rá a tarka takarókra az indián kertészek egy ősrégi kultúra gyümölcskincseit.

Egy ilyen reggelen hirtelen beborult. Hatalmas villámok cikáztak át, arra lett figyelmes, hogy egyre több ember jön az utcára - a teret pillanatról pillanatra elönti a sokaság. S ahogy állt, valami furcsa bizonytalanságot érzett, mintha szédülés fogta volna el, mintha nem lenne egészen biztos a föld talpa alatt. „Földrengés”, mondja különösebb izgalom nélkül mellette az újságárus, aki most is kínálja a hatalmas, képektől tarka papírlepedőket. Az emberek valóban nem izgatottak, nincs különösebb riadalom vagy pánik.

- Már megszoktuk - mondja az újságárus, miközben gondosan, óvatosan megropogtatja a hosszú, vékony, népszerű szivart. - Már megszoktuk, tisztelt úr s mégis... látja, ha vihar van, s amikor érezzük, hogy a lábunk alatt nem biztos a föld, olyankor jobb a szabadban... Sohasem lehet tudni, mikor nyílik meg ez az egykori tófenék alattunk...

Villámlik, a piac fele esőben ázik, a másik végén tovább szikrázik a por. A vihar oldalt súrolja az utcákat. Lassan eláll a föld ingása, az emberek még egy darabig ott állnak, beszélgetnek a téren, de talán már senki nem gondol az elmúlt veszélyre. Lassan alkonyodik, ez a legkedvesebb órája a napnak, sorban kigyúlnak a fényreklámok. Ha nincs semmi baj, egy óra múlva kezdődik a professzornál a „kerekasztal”-megbeszélés, melyen nemcsak az expedíció tagjai vesznek részt, hanem több meghívott tudományos munkatárs is. Ez az utolsó együttes megbeszélés, mielőtt útra kelnek az őserdő felé.

*

A professzor leteszi teáscsészéjét, s mintha a szó búvópatak lenne, mely most felszínre tör, majdnem észrevétlenül emeli fel hangját, de csak annyira, hogy a nagy ovális asztal mellett ülők mindegyike hallhassa.

- ...Még nincs is másfél százada annak, hogy egy francia származású kapitány egy rajzolóval útnak indult. A cél az volt, hogy felkutassák a romvárost, melynek akkor talán már tudták nevét, de valójában még csak a kincskeresők világában szerepelt. Itt egy pillanatra meg szeretnék állni. A kincskeresőknél. Most, persze, nem azokra a legendás kincsekre gondolok, Kidd kapitányéra, meg Henry Morganéra, melyet már talán századok óta kutatnak a hibbant agyvelejűek. A szívós, helyi kisemberekre illik, amit mondtam, akik sok mindent megsejtenek a terep alakulásából, összegyűjtik az indiánoknál nagyon értékes, majdnem mondhatnám, adatszerűleg is megbízható hagyománykincset, ismerik a rejtett ösvényeket, a szemük mintha sugárszerűen hatolna le a föld alá... Persze, ezzel nem akarom a mi szép mesterségünk érdemeit kicsinyellni, de bizony néha rengeteget jelent a megérzés, a környezet ismerete... egy kis néprajz, melyet kivetíthetünk messze az időkbe...

Kedves barátaim, úgy érzem, néhány szót kell mindezekről mondani. Ha elindulunk, kapcsolatba kerülünk a föld népével, s ha nem szeretjük őket, ők sem adják meg azt a serkentő támogatást, melyre elengedhetetlenül szükségünk van. Becsukódnak a szívek, s a műszer nem pótolja a szájhagyományt. Kérem angol és amerikai kollégáimat: ne nézzék le a színes embert, s különösen nem az indiánt, adják meg a tiszteletet az őslakóknak - ha erről így beszélhetünk - a mayáknak. Tudom, tudom, nem megy könnyen, s nagyon sok előítéletet kell leküzdeniük, mely például sokkal gyengébb a spanyolokban... ha egyáltalán létezik. Itt kedves indiánvérű munkatársaink vannak, akiknek segítsége nélkül nehezen mennénk előre. Gracias kisasszony nyelvtudása, azáltal, hogy a kutatóterület nyelvét beszéli - pótolhatatlan.

Szóval, Tikalt választottuk idén kutatási területünknek. Bizonyára felmerül a kérdés: miért épp Tikalt? Mit várhatunk attól, hogy egy viszonylag jól felszerelt kutatócsoporttal olyan vidéket keresünk fel, melyet általában ismernek, hozzátartozik tudományunk közkincséhez. Lám... lám, milyen könnyen beszélünk erről! Úgy hisszük, ebben az észak-guatemalai romvárosban, vagy ha inkább úgy tetszik, kegyeleti központban már mindent ismerünk?

Meggyújtotta az üvegtábla alatt lappangó villanykörtéket, s egyszerre láthatóvá vált a Yucatán-félsziget s az ahhoz csatlakozó területek régészeti térképe. Imre először látott ilyen apró ábrázolásokkal teleszórt, különleges mappát, melyet az alulról kapott világítás majdnem domborműszerűvé avatott: lépcsővel rovátkált színes piramisok emelkedtek a tengerparttól kezdve, s ezek a jelek lassan eltűntek, ahogy a maya félsziget hatalmas csücske lehúzódott a két óceán felé. Középen - kissé mégis a Karibi-tengerhez közelebb, sűrű közelségben ezek a különböző alakú, magasságú díszes gúlák - már ismeri ezeket a feltárt egykori szentélyeket, s olvassa az indián neveket: Uaxactun, Xpuhil Piedros Negras - majd lábuknál ott terül el a titokzatos *Tikal*, hogy a piramisalakok újból feltűnjenek nyugaton Palenque s délen Copan felé.

Gracias - míg beszél a professzor - intésére új térképet helyez az elsötétedett üveglapra. Majd meggyújtja a lámpákat: ez már maga Tikal - centrumával, a hozzá vezető utakkal; különböző színű jelzések, körök, szaggatott vonalak: Munkacsoport I. - olvassa, s utána kék betűkkel más csoportjelzések: keskeny párhuzamosok, melyeket zöld „tenger” vesz körül - ez a Tikalt borító őserdő, végtelen rengeteg, melynek mélyén bizonyára nem járt fehér ember, legfeljebb a gumifa váladékának gyűjtői, a régészek alkalmi segítőtársai, akik borotvaéles bozótkésükkel, a machetéval a legkeskenyebb csapást vágják maguknak az ősbozótban, ahol még ember át tud törni az indák, folyondárok, korhadó, évszázados, ledőlt faóriások kiismerhetetlen útvesztőjében.

Megint kattan a gép, s most már ez Tikal szíve... igen, mintha valósággal ott lüktetne előttük. Ez a régészeti „centrum”, belerajzolva a Nagytér, a „Plaza”, melyet a hajdani maya világ templomóriásai, piramisai, szent labdajáték-pályái vesznek körül. Külön jelzések, ahol egy-egy kiemelkedő faragott kőoszlopot tisztítottak meg, ez a faragott istenek arcát őrzi, s ezenkívül titokzatos jeleket, melyből a tudósok ma már le tudják olvasni az elröppent időt.

A sötétben újból felhangzik a professzor hangja.

- Mi, tudósok, gyakran szoktunk hivalkodni azzal, hogy kutatásainknál a véletlennek, más szóval a szerencsének nincs többé szerepe. Mindent pontosan kiszámítunk, mindent lemérünk, megszerkesztjük a hiányzó elemet a többi tényezőkből. A többit elvégzik a műszerek... Elemezzük a térképbeosztású légi felvételeket, hol változik a fák koronájának színe, milyen a talaj geológiai alkata, esetleg mit mutatnak ki a villamos mágneses felderítők. Én, bevallom, majdnem sajnálom, hogy a régészet romantikus korszaka így elmúlóban van... De azok, akik már dolgoztak velem együtt, tudják: mekkora szerepe van annak, hogy beszédre tudunk bírni egy hallgatag gumigyűjtőt vagy kis pásztort, aki elkallódott állata után bement a rengetegbe. S néha a mi saját képzeletünk is segít. Ha felmegyünk egy domboldalra, s előttünk rajzolódik ki a tájék - jó tájékozódási ösztönnel és némi fantáziával kiegészíthetjük a valóság képét magunkban, legalább egy pillanatra, kialakíthatjuk egy-egy szentély képét, úgy, ahogy az élt néhány száz éven keresztül, másfél ezer esztendeje, ezer éve... míg vissza nem követelte magának az ősbozót. Tikalról beszélünk. A térkép, pontosabban ez a vázlatrajz aszerint szerkesztődött, hogy Tikalban esztendőkkel ezelőtt befejeződtek az utolsó feltárások. S mi történt utána? Évről évre csak küzdelem, hogy az őserdő ne vegyen mindent vissza - nemzetközi szervezetek segítsége, akik minden tavasszal munkásokat tudtak felállítani, hogy tisztítsák meg a bozóttól a nagy nehezen kiásott falakat az esős évszak után felburjánzott indáktól: legalább azt lehessen úgy-ahogy megmenteni, konzerválni, ami még megmaradt. Én magam harmadéve láttam utoljára Tikalt, amikor már évek óta szüneteltek a rendszeres feltárások. Valljuk be, amikor lapozzuk az itt dolgozott régészek nagy gyűjteményes kiadványát - ott fekszik az asztalon -, az utolsó mondatokból azt érezzük, hogy itt az ember győzelmet aratott a mindent elnyelő névtelen múlton. Tikal emlékeit legtöbb vonatkozásában ma már tisztán látjuk magunk előtt, mondhatnám, ismerjük. Már csak biztosítani kell főképp a növényzet pusztító erejével szemben a feltárt emlékeket, foglalkoznunk kell az írásos ábrázolásokkal, pontosabban meg kell fejtenünk értelmüket. Ez vonatkozik elsősorban a kalendáriumkövek kormeghatározására. De már befejeződött a hőskor, amikor repülőgép-felvételek segítségével térképezték fel az esetleg az őserdőben lappangó romvilágot.

- Kedves barátaim, komoly expedíció nem építhet véletlenekre, ha arról van szó, hogy nyugodt előkészítő munkával szervezze meg a kirándulást. Amikor először említettem munkatársaimnak Tikalt, erősen kétkedve fogadták. Véleményük szerint ez a legnagyobb templomváros már nyitott lap az indiánkutatások könyvében; mindnyájan tudjuk, hogy az első, inkább népszerű ismertetések után most készülnek - tudóshoz illő lassúsággal - a komoly, beható feldolgozások. A hozzám közelállók is úgy mondták: Tikal befejezett kérdés. Agyrém, amit kergetek.

Sokszor említettem, hogy meggyőződésem: a mi mesterségünkben rendkívül nagy jelentősége van az emberi kapcsolatoknak. Néha egy jóindulatú figyelmeztetés, a természetben élő ember megfigyelése többet ér a legfinomabb műszereknél is. Szabadjon erre utalnom Tikal esetében is. Néhány hónappal ezelőtt váratlanul elutaztam, s akkor az intézetemben egyesek találgatni kezdték, mi lehetett a célom, sőt bizonyos érdeklődés történt a sajtó részéről is. Általában az volt a felvetés, hogy Alapítványunk külföldi vezetőivel kellett tárgyalnom, bizonyos ellentétek kiküszöbölése érdekében, s én szántszándékkal nem cáfoltam meg ezeket a híreket. Nem

szerettem volna, ha bárki is tudja: én akkor, ha nem is egyenesen Tikalba, de San Jóséba utaztam, mely a romvárost megközelítő indián falu. Egyedül utaztam le oda.

Mintha a székek megmozdultak volna, s a recsegés közepette szokatlan morajlás fedte el a professzor szavát. Webb ironikus mosollyal fordult a csodálkozó arcok felé:

- Egyetlen emberrel kívántam találkozni, aki üzent nekem, s akitől nem kívánhattam, hogy megtegye ide ezt a nagy utat. Ez az ember egyszerű, talán kissé babonás indián erdőjáró, aki a „zöld óceánban" új utakon keresett magának gumifákat. A neve is egyszerű: Bartoloménak hívják. Ezzel az emberrel, szerencsémre, egy korábbi utam alatt barátságot kötöttem, és sok mindent tanultam tőle, ami az őserdő úgynevezett titkait illeti. Ha nem üzent volna nekem, hogy beszélni kívánna velem, soha nem szerveztem volna Tikalba expedíciót. Többet most, kedves barátaim, nem mondhatok önöknek, s nagyon kérem, hogy elégedjenek meg ennyivel, ne kérdezzenek e pillanatban többet. Egyelőre nem szeretném, ha bármi is kiszivárogna ebből, belekerülne az újságok híranyagába. Viszont azt is el akartam kerülni, hogy önök valamilyen titokzatos híreszteléseket kapjanak induló expedíciónkról, mintha kincskeresők lennénk, akik valamilyen vérrel írt végrendelet alapján indulnánk ama mesebeli Kidd kapitány kincseinek kihantolására. Egy biztos - azt sem szeretném, hogy bárki megelőzzön bennünket. A tudomány világában viszont nem ritka, hogy hosszú ideig a felszín alatt rejtőző felfedezésekre egyszerre, külön utakon indulnak el a vállalkozók. Sajnos, nem ígérhetek önöknek semmiféle mesés kincset, nincs szándékomban Montezuma vagy valamelyik maya pap-király drágaságait elővarázsolni. De az a reményem, hogy meg fogja minden szempontból érni, ha most, a kellő előkészület után félbeszakítjuk mindennapi munkánkat, és - elindulunk Tikal irányába.

Akik nézték a tájék részletes térképét, melyet alulról világítottak meg a világítótestek, közelebb mentek a kartonlaphoz, mely apró szemléltető ábrákkal jelezte a feltárt templomokat, őserdő szegélyét, megtisztított térségeket, a semmibe vezető ösvényeket. Webb felállt, sorban kezet fogott vendégeivel, búcsúzásképp. Időtlen arcára, acélszemére mintha ráfagyott volna a mosoly.

*

A kis vetítőben ültek, vasárnap délután. Néhány meghívott tudományos munkatárs jött el, s a néprajzi múzeumból egy-két barát. Imre hátizsákjának legnagyobb kincsét viszi vászonra a gép, azt a filmtekercset, melyet a maláj szigeten vettek fel, és sikerült annyi viszontagságon keresztül kimenteni. A film „nyers" volt, abban az értelemben, hogy mint ősanyag szerepelt; Tamás egyszer-egyszer levetítette valamilyen részletét, de sok volt, persze, az ismétlés, változatok, nem „vágták" még össze, hanem a maga eredeti gazdagságában, néha felesleges részletek beiktatásával is, de megörökítette a lencse a simaluri bozótvilág életét.

Imrének kellett néhány szóval elmondani mi ez az anyag, honnan került elő, mit akart vele Tamás. Amikor Tamás neve felkerült, Webb felemelte kezét. Annyit mondott: egyik legjobb barátja, akinek sorsát most kutatja, de eddig még sikertelenül. Reméli: ez a nagy művész s kitűnő szemű kutató épségben van, egészséges, átvészeli a rá váró viszontagságokat.

Imre igyekezett megadni a hátteret. Az itt levők egyike sem járt bizonyára Szumátrán, tehát éppúgy fel kellett vázolnia a sziget valóságát, mintha ez bárhol, bármilyen európai országban történnék - s mégis, ezek az emberek, úgy érezte, közelebb állnak egy másik nép kultúrájához, nincs a fehér ember otthoni gőgje bennük. Kicsit mintha testvérek lennének, úgy kísérik figyelemmel egy nagyon távoli tájék életének alakulását.

S jött a képek folyama. Több ezer méternyi film, mely elegendő lett volna máris arra, hogy legalább öt órán át élményt szolgáltasson. Imre ezért - a Tamástól ellesett művészettel - igyekezett kissé selejtezni, leválasztani a változatokat, így számítása szerint felére csökkenthette a bemutatásra szánt időt.

Szívszorongató volt az ő számára is: egy-egy levetített részletre emlékezett a kis telep „stúdiójából", de így, összefüggően, minden alakjában még neki sem került szeme elé. Ahogy felvillant egy-egy kép, hirtelen emlékezett Tamás szavára, néha még a mondatok is tisztán álltak emlékezetében, minden kis rezzenés valami élményt sodort fel a lélek mélyéről. Megjelentek itt-ott az expedíció tagjai. Egyszer - tudtán kívül - sikerült Frednek elkapnia Tamást is, aki saját maga betegesen irtózott attól, hogy személyében filmre kerüljön. S így, ahogy előtüremlettek az emlékek, nyersen, formátlanul bedobta a nézők közé, s érezte, hogy a film, míg pereg, nyersen, kísérőzene nélkül, csendesebb lesz a két tucatnyi néző lélegzete, valami feszültség tartja őket hatalmában - téma s rögzítőművészet csodálatosan összeolvad.

K'nam alakja, a kis település főnöke, a csodálatos óriás virág, egy sirató, halottgyászoló szertartás, hadijáték az ősi fegyverekkel: milyen más ritmusúak ezek a szigetlakó népek, mint a hegyi falvak indiánjai, akikkel Mexikó színes piacán találkozott. Milyen más az az ősbozót, mely Simalur partjától beljebb húzódik, s szétterül ezen a szigeten. Imre hallja saját beszédét - most angolul szól, így könnyebb, biztosabb, s visszadobhatja mindazokat a szavakat is az emlékezés, melyeket a kis expedíció tagjai egymás közt váltottak... Igen, Tamás alakja, amint eltűnik a lencse hatótávolságából, pedig ő volt, aki megrendezte a lakomát, már előre betervezték a felvevőgép kistornyát, az időt, az órát, s bozótdobokkal hívták ide a környező telepek lakosait. S megint a majom, amint illegeti magát, s haragosan keresi sipkáját - igen, Jázon, akivel vajon mi lett az ősbozótban?

A kép fordul, és máris bent vannak az ún. „palota" körzetében: különös, csúcsos tetejű háztömbök, mintha a gerincen, háncsrétegek fölött apró, pagodaszerű építmények húzódnának. S minden átmenet nélkül - egy baták falu népe: alul kíváncsi, ülő gyerekek néznek a gépbe, első sorban az asszonyok, valamilyen időtlen nyugalom arcukon, középen egy férfi, csak kalapja különbözik az asszonyokétól, s zeneszerszámát szorítja...

- Te Raja - mondja halkan Imre -, ez a különös síremlék, egy elhalt fejedelem emlékére: óriási stilizált elefántfej, mely a szarkofág elejét díszíti, alul guggoló démonfigura s a háttérben kiemelkedő kőalak. Háttérben Raja falu... ezekkel a különös, előreugró óriás háztetőkkel...

Néhány életkép: egy asszony mosdatja gyermekét: a kis sárga fiúcska zokogva igyekszik elmenekülni, anyja egy pillanatra belenéz a gépbe, szorosabbra köti szárongját, s egy tökszerű gyümölcs kivájt testéből csorgatja a gyerekre a vizet. S megint gyerekek. Mintha valamilyen bozótbeli kisdedóvó lenne: egyetlen asszony ül az óriás fa alatt, mely alatt törpéskedik a kunyhó is, a füves térségen két tucatnyi gyerek, akik talán ennek a szoptató asszonynak gondjaira lettek bízva... s hirtelen felszakad a tájék: vad sziklák rohannak neki az őserdőnek, a szakadékos patak mentén különös, ugráló ritmusban közelít lefelé két leány, közelebb... közelebb... míg arcuk bele nem olvad a víz tükrözésébe...

Harmadik órája folyik a bemutató, amikor Webb feláll.

- Holnap sok dolgunk lesz... elő kell készítem az utazást.

Egy pillanatig csend van. Imréhez fordul:

- Nagyon-nagyon irigylem ezért az élményért, fiam. Lehet, hogy általában nem ilyen munkával szokták kezdeni az archeológusok pályájukat, ez mindenesetre - valami egészen új lehetőség. Folkloristából lesz régész...? Rendesen fordítva szokott történni. Nagyon érdekel, hogy hogyan

fogja mindazt hasznosítani, amit Tamástól tanult, ha már „in situ” leszünk. Nekem magamnak is érdekes lesz a kísérlet... Amíg futott a film, mindig Tamásra gondoltam, s megelevenedett annyi beszélgetés emléke, melyet vele folytattam. Akkor magam is válaszúton voltam, ő is. Köszönöm, Imre, hogy elhozta, s hogy én láthattam ezt a filmet, melynek, remélem, egyszer még Tamás ad nevet...

22.

Gracias ráhajolt asztalára, kezében nagyító, másikban kis seprű; végtelen gonddal, óvatosan tisztította a cserepeket. Már ő is megszokta a teázást, a kannát sötétvörös indiánhímzésből készült borítóval takarta le, két fületlen csésze állt az asztal szélén, intett Imrének, töltsön magának, míg ő bevégzi az osztályozást.

Már majdnem mindennapi vendég volt „cserépországban”, ahogy Webb professzor nem minden gúnyos él nélkül elnevezte Gracias boszorkánykonyháját. A lány szívvel-lélekkel benne élt hivatásában, szorgalmasan töltögette ki a kis kartonlemezeket, melyek a legkisebb cserépdarabkának is megadják tudományos „keresztlevelét”.

Gracias most gyors, finom mozdulattal a széles asztalra letette a nagyítót, hátrahajtotta fejét. Imre arra döbbent rá, hogy ezt a különös profilt, a keskeny arcot, szelíden görbülő orrot, keskeny ajkat, az alak lengeteg báját - ott látta a múzeumban, egy hatalmas kőlapra kifaragva: néhány esztendeje találta Copanban, az őserdőben, egy kalendáriumoszlop mellett valamelyik expedíció. Olyan különös volt, ahogy fáradtan hátrahajtotta fejét, kicsit lehunyta szemét, melyből máskor kékesfekete sugár csapott ki; a köpeny szétnyílt, s a világos ruha még élesebb határvonalat rajzolt a nyak színe köré. S kinyújtotta kezét. Különös kéz volt, hosszú, keskeny körmű, a világosságban majdnem áttetsző, pedig most portól csillogott, talán sár-darabka is tapadt rá; látszott, még egy mozdulat, s a mosdóhoz siet, hogy századszor egy nap leöblítse: nem lehet sohasem tudni, nincsen-e valami rothadó anyaggal megfertőzve a cserép, mely a legkisebb sebes bőrfelületbe is behatol - a trópusokon veszedelmes minden infekció, ez az első szabály, melyet meg kell tanulnia a kutatónak.

Visszajött a mosdótól, egy csepp kölni vizet permetelt hajára, mintha ezzel jelezné: vége a szorosan vett munkának, eltelt a nap... a teát kitölti, nézi, hogyan sötétedik pillanatról pillanatra a kezdetben vékonyan aranyló ital, s két tenyerébe veszi az áttetsző, alabástrom-forma csészét, melynek leheletfinom ereit úgy járja át a forró folyadék, mint talán az emberi testet a vér. Egy korty után mintha eltűnt volna arcáról az egész nap fáradtsága, mosolyogni kezdett, nagyon lassan, inkább szeme sarkából s ajka szegletéről indult el a derű, s nézte, amint Imre igyekszik hatalmas, erős kezével utánozni, s látszik: fél attól, nehogy erős tenyerével összeroppantsa a leheletfinom csészét.

- Mit olvasott ma szépet, Imre? - A hangja elnyúlt, különös volt, ahogy hosszan, furcsán hangsúlyozta magyarul: „I... i... m... r...é...”

- Őseiről, Gracias. Az egész olyan furcsa előttem. A régi és az új maya birodalom „története”, ha ugyan történetnek lehet nevezni azt, amiről nem maradt írás. Az az érzésem, hogy a régi mayák nem tiszteltek semmit, önmagukat sem. *Csak a múló időt.*

- Ezt kitől hallotta, Imre?

- Talán nem egészen így olvastam, de mégis ez a lényege. Nézze... a világ minden országában, ha a király azt parancsolta, hogy szolgái és művészei véssék ércbe, márványba vagy sziklafalra, vagy fessék meg az ő dicsőségét... mindig a vezér, a király, a fejedelem neve volt az első... Ez

így volt Afrikában is, meg máshol... Ázsiában... óriási sziklafalakon, domborműveken... S maguk... a régi mayák semmi hasonlót nem csináltak. Mindig csak isteneket faragtak, s alája az időt. Ma olvastam, hogy a mayák vésték ki a világ leghosszabb időszámát. *Négyszázhúszmillió* esztendőt. S az, hogy ötvenkét évben számoltak, s ezt szorozták... Mindig, mindig csak az időt kergették. Minden napnak megvolt a maga istene, s aszerint volt jó és rossz a nap, hogy milyen isten, démon vagy szellem tiszteletére szentelték. S minden napnak ez adott értelmet. De a legkülönösebb...

- Mi volt a legkülönösebb?

- Ahogy otthagyták a városaikat. A „régi" birodalom városait. Ahová mi megyünk... ezeket, Palenquet, Tikalt... a többit. Egyszerre csak felkerekedtek, mondják a könyvek. Otthagytak mindent. A mayák eltűntek vagy háromszáz évre, vagy többre az őserdőbe... hogy utána felbukkanjanak Yucatánban. S ugyanaz a nép megalapítsa az „új" birodalmat - Chitzen-Itzát, Mayapánt... majdnem a partokon. Mi lehetett az oka? Ezt is olvastam: találgatják - a romvárosok, ahogy megtalálják őket az őserdőben, nem mutatják semmiféle pusztulás nyomát, nincsenek feldúlva, felperzselve. Csak annyi ment veszendőbe, amennyit a természet ereje tett tönkre. Látja, Gracias, ezt nem értem. Miért kerekedtek fel? Vannak, akik azt hiszik, hogy jóslatok jöttek, s a papok mondták: hagyják el a városokat. S lehet, hogy nagyon esős évek jöttek, amikor annyira felburjánzott minden, hogy a kőszerszámokkal nem tudták kigyomlálni... elöntötte őket a zöld áradat...

- Ez az én népem!

- Mit gondol, mi történhetett itt?

A lány felhúzta szép, ívelt szemöldökét, cigarettát vett elő, talán az elsőt a délutánban, hiszen vegyszerek között életveszélyes a dohányzás. Előrehajolt, amikor kifújta az első füstfelhőt.

- A professzorral szoktunk erről beszélni. Sem ő, sem én nem hisszük, hogy egy nép... egész nép, eltűnhet csak úgy az őserdőben. Ha olvasott róluk, tudja, hogy a mayák akkor, amikor Európában épp hogy alakulni kezdtek az első keresztény országok... akkor építették az első valódi templomokat... a mayák már mindent tudtak, amit Amerika emberei tudhattak. Már hatalmas templomaink, palotáink voltak... ha nem is ismertük a csúcsívet, mint a gót székesegyházakban, a mi mayaíveink is utolérhetetlenül szépek voltak... Érti? Mindent tudtak… írni is, a maguk módján. De az írás nálunk másféle beszéd volt, talán csak a papok és az istenek közötti jelbeszéd. A jelek a századok alatt egyre bonyolultabbak, összetettebbek lettek. Egyszerű ember nem tudhatta értelmét. Maga azt hiszi, hogy mindez a kultúra egyszerre csak elvillant... eltűnt a vadonba?

- Akkor hol voltak?

- A tudósok azért hiszik, hogy a régi és az új birodalom között három-négyszázados szakadás volt, mert a *régi birodalom* utolsó megtalált kalendáriumkövén a keresztények időszámítása szerint, ahogy kiszámolták, a 925. év áll. De talán valamilyen új jóslat jött, hogy ne csináljanak többé hatalmas, faragott kalendáriumköveket, ki tudja, Imre. De nem mentek... nem tűntek el a bozótban!

- Szembeszáll azzal, amit szentnek tart a tudomány? - Nevetnek. A lány a fény felé fordul, sötét haján táncolnak a sugarak.

- Maguk... fehérek, mind csak *kívülről* néznek bennünket, mintha kísérleti tárgyak lennénk. Egy nép életét nem lehet úgy elképzelni a múltban, hogy ne ismerjenek valamit mai életéről. Bizonyára ez így van maguknál is... Egy kiásott csontvázról, mely mellett fegyvert, valami kezdetleges ékszert vagy olyan tárgyat találnak, ami elkíséri a halottat a túlsó partra - maguk

jobban tudják, ki lehetett, miféle, elképzelik életét, belehelyezik a tájba, a saját történelmükbe. Jobban, mintha, mondjuk - mi mennénk oda, leleteket gyűjteni.

- Nem túlságosan romantikus felfogás ez?

- Figyelem magát, mióta itt van. Milyen másképp fog mindenhez, milyen más mindenről a véleménye, mint az itteniekneknek vagy az amerikaiaknak. Németek jártak nálunk. Mindent nagyon pontosan tudtak. Ó... sokkal többet, mint maga. Csak mintha egy kicsit hibás lett volna az örökös rendszerezésük. Mi, mexikóiak benne élünk a természetben. Figyelje meg, az esős évszak alatt minden munka rosszabbul megy, lomhábban. Az amerikaiak mindig pontos kategóriákban gondolkoznak. Általában nem szeretnek sokat olvasni. Mindig kerekasztal körül ülnek, mindennek úgy fognak neki, mintha valami nemzetközi konferencia lenne, vagy... valami vállalat megalapítása. Még a hanghordozásuk is ilyen... Magát figyeltem: mintha mindig az emberek érdekelnék. Mindenkivel elbeszélget. Nem hisz a könyveknek, de az embereknek sem egészen. Ezt csak úgy... mondom, anélkül, hogy gondolkoztam volna rajta...

- Mit gondol, milyen kutató leszek? Milyen régész?

- Lehet, hogy szerencsés keze lesz. Ez, persze, véletlen. Bizonyos, hogy jó a szeme. Rengeteget tanulhat a professzortól. Nem hiszem, hogy valamilyen részkérdés érdekelni fogja, mint ahogy engem a cserép. Az az érzésem, hogy mindig az *egészre* lesz figyelme, nem a részletekre. Ez jó is, rossz is. Mert mindig apró dolgokon kell kezdeni. Másként hogyan is értené meg a nagy összefüggéseket. Csak nem szabad ott maradni... mint ahogy én teszem talán... a kerámiáknál.

Kopognak, a professzor kopasz feje néz be az ajtónyíláson. Mintha hallotta volna az utolsó szavakat. Nevet, kicsit gúnyosan, a szokott módja szerint.

- Vezérkari megbeszélés? - Tölt a teából egy harmadik csészébe, leül. Szeme alatt táskás az arca, homlokán mintha sűrűbbek lennének a redők.

- Még mindig rossz időt jósol a meteorológia. Addig pedig nem indulunk. Viszont ilyen fiatalembernek áldás ez az időpocsékolás, tanulhat közben valamit. Miről beszéltek?

Gracias elmondja. Webb mintha nem is hallaná. Az ablakhoz megy. Csend ereszkedik rá a szobára. Hirtelen megfordul.

- Tudja, egyszer szeretnék maguknál is ásni!

Váratlan, majdnem szenvedélyes hang, egészen fiatal, ahogy az ablakban áll, majdnem kiált. Mind a ketten várják, mi lesz a folytatás.

- Látják, engem kikiáltottak mayaszakértőnek. Pontosabban, tudományos értelemben nem mozdulhatok el attól a területtől, amit javaslatunkra Mesoamericának mondtak, a középamerikai nagy kultúrák hatóterületéről. De maguknak bevallom, néha már unom. Nagyjából mindent ismerek... Kimegyünk Tikalba. Találunk vagy nem találunk... De ismerem már a bedőlt palotákat, a maya-ívet, a kalendáriumköveket. Persze... ha olyan csodálatos freskókat lehetne feltárni, mint nemrég a bonampaki templomban találtak... De néha vágyom valami más után is. Egy népvándorlás kori sírmezőt... etruszk sírboltozatot, egy bronzkori települést találni. Fémekkel. A fém jobban megmarad a földben, nemesebb anyag, mint a kő vagy - megbocsát, Gracias - mint a cserép. Az ember másképp, jobban alakította saját akaratából. A fémben... az érc formájában talán erőteljesebben előjön az emberiség haladása. Itt nincs fém... Az egyetlen, amit néha találunk: arany... vagy annak valamilyen ötvözete, esetleg egészen kevés réz.

- Amikor a pusztán éltem, láttam, amint ott ástak fel sírokat. Mindenikénél volt kiskés, ékszer, szilke... láttam kardpengéket is. De akkor még gyerek voltam, és csak őgyelegtem közöttük. Az egyik tudós adott kezembe egy ásót. Arra kellett vigyáznom, hogy csak odáig menjek, amíg sárgulni kezd a föld. Akkor elvette tőlem. Hosszú késsel dolgozott s kis seprűvel. Úgy tisztogatta le a földet, míg látni lehetett már a csontvázat. Egészen vékony földréteg borította csak. Akkor már csak seprűvel dolgozott, s fújta a por- meg homokszemeket.

Webb lehunyja szemét. Most egészen halk a hangja.

- Az az érzésem, hogy ahogyan az újvilágban ez a mi elsüllyedt maya kultúránk a legérdekesebb... úgy talán a régészek legszebb vadászterülete a régi világban - Magyarország. A legváltozatosabb, ha nem is a leggazdagabb. Itáliában tudjuk, miféle nagy kultúrákkal találkozunk. Egy etruszk sírokat kutató régész előre elmond mindent, amit egy óra múlva a sírboltban talál - ha ugyan ősidőkben már nem rabolták ki. Ugyanígy van... északon, Svédországban... Angliában is. Már majdnem mindent előre tudnak... De a maga hazájában, Imre, izgalmasabb. Ez lehetett a népek nagy átjáróhelye. Amikor átkeltek a folyamokon, leereszkedtek a hágókon. Tízféle... ötvenféle nép árasztotta el az egykori Pannóniát... Dáciát, a síkságot. S egymás nyomába települtek. Olvastam, hogy városaikban... ahol domb vagy várhegy van... a bronzkor emberének nyomába telepedtek meg a többiek... kelták, szkíták... jöttek a rómaiak, a maguk néhány századával, s utánuk az újabb és újabb népözön, nomádok... Milyen más archeológia ez, mint amit mi csinálunk. Imre, ha maga nagy régész lesz egyszer a saját hazájában s én öregember... elvisz egy felfedezőútra... a föld alatti Magyarországon?

- Professzor úr, lesz belőlem valaha régész?

- Fiam, ahogy kezdi... talán. Két veszély van, két határkő. A felületesek és a nagyvonalúak egyik oldalon... s a kukackodók, akik nem is akarnak máshoz, mint egyetlen részletkérdéshez érteni, a másikon. Lehet, hogy magában lesz valami szívósság... érdeklődés, türelem. De ne felejtse el sohasem, hogy a mi expedíciónkban nekem magára elsősorban mint lovas postára lesz szükségem!

Nevet, dörzsöli kezét. Nézi a térképet, mely óceánok végtelennek tűnő kék mezői közé a földrészek barna foltjait veti ki. Ujja odaér arra a pontra, ahol a két kis kék cérnaszál között a magyar síkságot sejti: „Itt szeretnék egyszer ásni”, mondja a mozdulat. Otthagyja félig telt csészéjét, kimegy.

23.

Lovak és öszvérek közt válogattak. Imre oldalt állt, nézte a vásárt a guatemalai piactéren. Óriási kerek kalapos gauchók, szűk, rövid mellényekben, lábszárhoz tapadó, fémgombos nadrágokban, olyika kerek ezüst vagy aranyozott fülkarikákkal - itt álltak, hosszú vékony szivarokból pöfékelve, vállukon átvetett színes kendőikkel. A déli Amerika minden színárnyalatát fel lehetett fedezni a virágfüzérekkel, gyümölcshalmokkal dúsan megrakott bódék, sátrak, óriási színes ernyők, fedett vásárcsarnokrész külön városában. Ma lópiac volt, behozták a pusztai ménesek fiatal csikóit, kancákat, itt-ott délceg, finom vonalú méneket. Majdnem mindegyik eladó, pásztor, gaucho hordta az indiánvér erős nyomát, volt, akin a néger ősök eltörölhetetlen öröksége látszott, a vásárlók közt akadt alacsony sárga bőrű, vagy frissen bevándorolt, kék szemű észak-európai.

Ez a hátaslovak piaca volt, mert a teherhordást errefelé már jórészt teherautókkal bonyolították le, de minden jobb gazdának, a ranchok, a tanyák népének megmaradt egyetlen kedves „szerszámának” a hátasló. Különös, zajos kép volt. Az állatvásár szélén lacikonyhák sora állt,

gyerekek szaladtak körös-körben. Egyetlenegy sem volt mezítláb: rongy- vagy spárgatalpú kis szandáljaikat lábukhoz kötötték, felkapták az eldobott szivarvégeket, s mozdulataikban, kelletésükben, finomkodó kézjátékukban mindenben utánozni igyekeztek a kissé színpadias viselkedésű felnőtteket.

Az angliai iskola óta nem került össze lóval s lovasokkal. Mielőtt eljöttek Mexikóból, lapozgatott egy könyvet, aminek az volt a címe: a „Pampák meghódítása". Persze, inkább a végtelen dél-amerikai síkságokra gondolt a szerző, mint Guatemalára... de emlékezett egy mondatra: „Az indián ember megítélése aszerint történik, hány lova van, s azoknak milyen a minősége. Ha egy indián gazda vagyonát próbálják lemérni, soha nem földje nagyságát, tehenei számát mondják... nem érdekes, mennyi fegyvere van. Mindig csak az számít: *hány lovat nevel...*"

Most itt látja őket, a cserzett arcú, majdnem egészen szakálltalan, erős pofacsontú, halványan rézbőrű lovasokat. A vásár szokása, hogy nyerget tesznek a szelídebb kancákra, s a vásárolni szándékozó felpattan rá, körbevágtat. Ilyenkor... mintha valami lovasmutatvány lenne, illik táncoltatni a paripát, a lovas kényeskedik nyergében, a lovas emberek helyi szertartásai szerint színészkedik. Ezt mindenki így tartja természetesnek, nevetnek, ha valamelyik pórul jár, s ledobja hátáról a ló, elpuffan a vásártér homokjában. De néha az idősebb csikókra is akad vásárló, vagy egy pohár pulqueért vállalkozik a lovas legény arra, hogy betörje a vevő szeme láttára. Ilyenkor megáll az alkudozás, minden szem műértő módjára rátapad a gauchóra, aki mosolyog - így kívánja szerepe -, mint légtornász a trapézon, amikor mázsás súllyal egyenget a szédítő magasságokban. A legény erővel s ügyességgel szelídíti a friss ló ellenállását. Valójában párharc, melyben nem mindig az ember marad felül.

Webb maga jött ki a szakértőkkel. Már megszerezték a kis teherhordó pónikat, öszvéreket, s néhány hátasló kiválogatására került sor. Webb két lovastisztet hozott magával, akik kitűnően ismerik a helyi lóanyagot, annak minden tulajdonságát, alkalmazkodását az őserdő körülményeihez. A tisztek rá sem hederítettek Imrére, aki szerényen meghúzódott Webb professzor árnyékában. Figyelte Webbet: ha spanyolokkal volt együtt, furcsa módon maga is spanyollá változott: anyjának nyelvén beszélt, ugyanolyan temperamentummal, lendülettel, őt magát is elkapta az a regényes előadásmód, mely főként a meszticeket jellemezte. A professzor most váratlanul feléje fordult:

- Imre, választhat magának egy hátaslovat!

Kétkedve nézett rá, de most a mosoly nem volt ironikus, inkább játékos, majdnem bocsánatkérő, hogy eddig kihagyták a vásárból. A fiú szeme felragyogott, egyszerre minden megtelt napsugárral. Webb mondott valamit az előtte hajbókolva álló nagygazdának, akinek méneséből válogattak, s a dús ezüstsujtásos gauchoöltözékben tetszelgő, kékesre beretvált, pomádé-szagú mesztic kitüntetést színlelő kézmozdulatokkal irányította Imrét a corralhoz, ahol lovai szabadon sétálgattak.

Szeme villanásával végignézte a fiatalembert. Kék szemű, szőke hajú - de nem angol. Van arcán valami a puszta embereinek erős vonásaiból, egészségéből, kemény, majdnem vad csontozatából. Halkan kérdezte:

- Ön angol?

Imre nevetett. Hányszor történt ez már vele, amikor hallották kiejtésének tökéletes angolságát, s mégis a szem kétkedve nézett arcára - nem tudta sehogy sem elkönyvelni Albion fiai közé. Megismételte, mint már annyiszor:

- Nem tudom... tudja-e, merre van Magyarország! Magyar vagyok...

A mesztic újabb lépést tesz hátrafelé, szívére teszi jobb kezét, másik karjával valamilyen ölelést utánoz, felderül arca:

- Uram, mily megtiszteltetés. Ott vannak a világ legjobb lovai - a mieink után! Nagy kitüntetésnek veszem, hogy ily kiváló szakértő keresi fel szerény ménesemet.

A ló, mely előtt megáll, persze nem hasonlít külsőleg sem színben, sem alakban Csillaghoz, s mégis, ahogy nézi - az arc mintha lassan átalakulna, a szem melegsége, az a bizalmas tekintet, ahogy gazdájára néz, majd rá. Imre néhány darabka kristályos cukrot vesz elő zsebéből, a ló megszagolja a ritka csemegét, s utána lassan, darabonként elnyeli.

A mesztic, Don Gabriel, elővezeti a lovat, kötőfékjével. Szól egy istállófiúnak, nyersen, gazda hangjával, a fiú nyerget hoz, zablát; percek múlva a kedves kanca ott áll, leendő gazdájára vár. Imre városi ruhában van, nem gondolt arra, hogy egyhamar újból nyeregbe kerül. A mesztic nevet egyet, széles taglejtésekkel mutatja, mily nagy megtiszteltetés lenne, ha a kitűnő idegen felpróbálná valamelyik lovaglónadrágját, különben is itt ez a szokás... ez már benne van a vásárban. A ló neve - egy pillanatig gondolkodik - Mansilla... így hívják! Az istállófiú - alacsony benőtt homlokú indián fiú, inkább dacos, mint alázatos - bevezeti a deszkabódéba, Imre félpesós pénzdarabot kotor elő, markába nyomja, amikor ketten maradnak. „Hány éves vagy?" - „Tizenkettő" - mondja a fiú. Imre, a kék szemű, szőke idegen „nagyúr", Juanito vállára teszi a kezét. Valami olyasmit mond: „én is..." elhallgat, mert érzi, kibuggyanna szeméből a könny, elfordul, míg ruhát cserél, s a fiú áhítattal nézi. Talán ez az első ember életében, aki kedves volt hozzá.

A ló mintha már türelmetlen lenne, vár leendő gazdájára. Közben Webb s a két tiszt közelebb jön a corralhoz, megállnak a léckerítés kiugrójánál. Egy kiskocsi érkezik a piactér szélére - Gracias s az expedíció fényképésze jött, ők is látni szeretnék a vásárt: ebben a percben ér Imre a lóhoz. Gombos, kényes lovaglónadrágban, sarkantyús lovaglócipő hozzá, melynek fűzős szára befogja lábszárát. Milyen rég nem lovagolt! Egy pillanat, míg megtorpan a ló előtte... Juanito fogja a kengyelt, mint ő, amikor egyszer-kétszer az állatorvosnak lovagolni vágyó vendégei érkeztek, s szolgálnia kellett nekik. S már fent van egy ugrással a nyeregben. Érzi: ketten vizsgáznak e pillanatban, a ló és a lovas egyformán.

Még néhány szem cukrot majszoltat a lóval, halkan mond néhány szót, s mintha csak véletlen történnék, megszorítja oldalát combjával, a ritmus... ló és lovas „kentauri" összeolvadásának majdnem titokzatos pillanata megtörténik. Imre érzi, a ló már nem ellensége, talán még kissé gyanakszik, de engedelmeskedni kezd, átveszi mozdulatainak biztonságát. Ahogy körbejáratja, lassan ügetni kezd Mansilla... majd gyorsulni fog a ritmus... édes, szédületes vágta, forduló, körbe, vissza, egyetlen játék, a nap kisüt, a szelek, ezek az édes szelíd szelek átveszik a rohanás zaját, süvöltenek fülébe, a képek összefolynak, érzi, mindenki itt, a corral szegélyén őt nézi, a szőke idegent, aki most egyszerre újra pusztai legény, vad pajtása a szélnek, mely fülében most orkánná dagad. Mintha látná, amint Gracias felemeli kesztyűs kezét, s int valamit, s a többi összefolyik ebben a vad, észvesztő vágtában, melyben meg-megtorpannak a palánk közelében, egy mozdulat, Mansilla fordul, nyerít egyet, tetszik neki a játék, itt-ott értelmetlenül menekülni próbál, ellenkezni, ágaskodik egyet, hagyja, most mindegy, jó ez a játék is, a két lábán táncoló paripa fékezése, s érzi, úszik bele a szélbe, hajadonfőtt, a nap rácsillan szőke hajára, s nincs más gondolata, csak ez a szédült, édes vágta, mely addig tart, amíg akarja, s mégis, lassít... újból átcsap ügetésbe, hogy szelíd lépéssé lassulva álljon meg Don Gabriel előtt.

Már ott állnak mind kis csoportban, mintha valamilyen vizsgáztató bizottság verődött volna össze a pályaszélen. Webb mosolyog, s a guatemalai tiszt széttárja két karját, beöleli a fiút, a mesztic lógazda lengeti malomkerék sombrero kalapját, tapsol, veregeti a lovat, mely remegve

áll, s nagyokat fújtat. Don Gabriel szeme sarkából lesi, mit mond a fiatalember, akinek láthatólag nagy tekintélye van a komoly idegenek között. Imre ráteszi kezét a ló nyakára.

- Attól félek... nem lesz elég kitartó... - Apjával háromszor is részt vett a hídi vásárokon. Tudja: nem szabad dicsérni az állatot, amit valaki magának már kiválasztott. Ez bizonyosan így van a világ minden tájékán.

Don Gabriel sértődötten lép vissza: ez a nagy produkció önálló vásárszínjáték, melyet műértően élvez végig minden ott őgyelgő gaucho, versenytárs, lógazda, istállófiú. Kesztyűs keze végigfut a paripa vékonyán, mintha szeretettel s méltatlankodva kérne bocsánatot tőle, hogy ilyenféle feltevést még csak meg is mer kockáztatni az idegen, de mindezt mosolyogva, szeme sarkából, hisz ő is tudja: Mansilla tetszik a fiatalúrnak.

A tiszt beszélgetést kezd Don Gabriellel: mindketten meszticek, mindketten büszke guatemalai polgárok, akiknek ki kell tenniük - bármilyen szolgálatot teljesítenek - az idegenek előtt. Valamilyen csodálatos alkudozás folyik, melyben nincs szó pénzről, mintha csak azt vitatnák meg: elfogadhatja-e a professzor ajándékba ezt a csekélységet, amit Mansilla jelent, s megválhatnék-e Don Gabriel attól a kincstől, amit istállójának szeme fénye, Mansilla képvisel. Gracias lassan-lassan közelebb jön. Fehér ruhájában olyan karcsú, mozdulatai valamilyen ritka, egzotikus növényevő állatra emlékeztetnek. Az egész kép varázslatosan szép és idegen: tűző nap, óriás kaktuszok, a piactér szélén kis petárdákat robbantó felnőtt férfiak, akik így ünneplik a búcsút vagy születésnapot, s mindenünnen már a lacikonyhák fűszeres füstfelhője száll.

Webb kiveszi csekk-könyvét. Két ujjal megfogja a mesztic paszomántos mellényét, egy lépéssel elvonja a színpadszerű tömegjelenettől, s emlékezteti arra, hogy valójában - lókupec. Most heves, fojtott, majdnem néma vita következik. Webb töltőtolla meginog, lecsap, mintha a végzet pálcája lenne, majd sebesen szántani kezd a dombornyomásos fehér lapon. A nagy produkció véget ért: Don Gabriel is csak ember, kifullad ebben a szertartásos, hagyományszerű alkudozásban, melynek egy-egy felvonását az ősi, csodálatos árunak, a lónak elővezetése alkotja, majd jön a próba, a csepülés-dicsérés intrikajátéka, hogy a szenvedélyek hegyéről leszakadjanak az egyezkedés lankáira, elcsitulnak a szenvedélyek, dörgő parolát váltanak, míg a csekklap átszalad a mesztic kezébe, s Webb kissé unott, de szertartásos arccal hívja áldomásra az egész társaságot a szomszédos ivóba, mert jól tudja, Don Gabriel nemzeti büszkeségén csorbát ejtene, talán az egész vásár örömét lerontaná, ha nem emelhetné poharát ékes beszéd kíséretében a kitűnő lóvásárt ejtett idegenekre. Juanito ott áll, kezében a kantárral, parancsra vár, hogy elvezesse a lovat. Imre odamosolyog rá, s halkan mondja a gazdának: - „Szeretném, ha ő is jönne velünk, őt is illeti áldomás jól gondozta a lovat". - A mesztic felkapja szája szélét, mint aki most veszi észre, hogy ez a fiú valójában létezik - ember, emberi lény. Morog egyet, köp szivarja mellett, mely most igazán mindent jelenthet, s kényszerű mosollyal mondja: lehet. Így indul el a lóvásárlók s kupecek társasága a nappali tűzijátékok pufogásától zajló, színes paprikafüzéres vásári ivó felé.

24.

Ha az északi szél belekapott a fák koronájába, úgy hullámzott a rengeteg, mint zöld tenger. El Rematéból - ahonnan indult a karaván - közel hatvan kilométert kellett Tikalig megtenni, részben teherhordókkal, részben öszvérháton. A chiclerók, a gumigyűjtők keskeny csapást vágnak az ősrengetegben: ösztönük szerint igazodnak óriás caobaofák, cédrusok, pálmák, gumifák alján, folyondárok, indák, aljnövényzet rengetegében, ahol a bozótkés, a machete az egyetlen szerszám, mely segít kiszabadulni, utat találni ebben az ezer halálos veszedelmet rejtő rengetegben.

A szél északról fújt, kicsit megdöntötte a koronák tengerét, s némi hűvösséget árasztott a „zöld pokolban”, ahogy ezt régi gyarmatiak nevezték. A névtelen gumigyűjtők csapása volt az egyetlen irány, jobb, mint a mágnestű, mely állandó segítőtárs volt ebben az úttalan vadonban. Az öszvér megtalálta a csapást. Aki valaha öszvér hátán indult el a vadonba, rövidesen érezte: ettől a ritmikus, de végtelenül egyforma imbolygó mozgástól - ha már órákon s órákon át tart - émelyegni kezd, összeszorul a gyomra, majdnem olyan ez az állapot, mint a tengeribetegség. Ez a szorongás kezdődik a nyelőcsőnél már, egy falat ételt nem bír lenyelni az, aki szenved az ősbozót hullámzásától, a mindig ugyanegy látványtól, ettől az egymásba boruló növényvilágtól, mely alatt évezredek, tízezredek elkorhadt rétegei teszik nesztelenné, puhává az erdei humuszt.

Ezt nem lehet a szumátrai bozóthoz hasonlítani, az... ott mozgalmasabb volt, hatalmas vadak szántották, élt az erdő, hangja volt, hatalmas tisztások szakították meg, és sokkal, de sokkal alacsonyabb volt, nem nőttek így égig a fakoronák, igen, valami vidámabb s barátságosabb képe volt, változatosabb színekben, sűrűbbek a beeső napfoltok, az élők apróvilága színesebbé, tarkábbá tette a képet, mint itt. Itt valami megmagyarázhatatlan komorság, szomorúság telepedett rá az őserdőre, mintha nem lenne ennek a bozótnak millió élete, páfrányok, faóriások, madarak, apróvadak, rovarok, virágok...

A csapás oly keskeny volt, hogy csak egymás mögött szorosan baktattak az öszvérek. A lovakat kantárszáron vezették: ezek az erdőhöz szokott szívós állatok sem bírták volna áttörni lovasukkal az erdőt, azzal a pontos szívóssággal, körültekintő gonddal, ahogy azt az öszvér teszi. A csapás keskeny volt, s a tudósok, technikai szakemberek, újságírók, fotográfusok elragadtatva, csodálva figyelték a természet e páratlan, semmivel össze nem mérhető nagyságát. Az égnek érő fakoronák alatt a bozóttól kiharcolt keskeny ösvényen haladva, a dzsungel káprázatos virágcsodái nyíltak, ritka madarak csaptak le, s az aljnövényzet környező világában az apró állatok csodálatos sokfélesége osztozkodott minden tenyérnyi helyen. De már egy óra múlva mindenki kimerült volt, fáradt... talán fáradtabb, mint a teherhordó, aki húsz-huszonöt kilós terhével biztosan, cseppet sem fáradtan vagy lihegve baktat spárgatalpú szandáljában. Az öszvérhát imbolygott, s végül mindenki kimerülten törölgette ettől a gyötrelmes semmittevéstől homlokát, elpetyhüdt a nyeregben, legszívesebben legurult volna, beletemetkezni az ősvadonba, mint ahogy hóban botorkálót lassan megfog, lehúz, altat az ólmos, fagyleheletű fáradtság.

A professzor középen haladt. Ha felemelkedett nyergében, néhány munkatársat megfigyelhetett. Látta, amint a nagyvárosi újságíró, akit New York-i lapja azért küldött, hogy elsőnek számoljon be a „felfedezésekről”, s a riporter, akinek majd meg kell örökítenie a bozótból kibányászott csodát, lihegve törölgetik homlokukat, ledobják magukról az inget, hogy mezetlen felsőtestük könnyebben párologjon, s közben idegesen, kapkodva hajszolják a bozótbeli szúnyogvilág, légyfélék száz tarka fajtát. Harmadik volt Imre, utána kocogott Gracias. A lány szűk, gombos nadrágban, kerek kalappal, férfinyeregben, oldalán az elmaradhatatlan pisztolytáska, másik oldalon kés: a szelíd Gracias most benne él az őserdőben, átveszi ritmusát, arca kifürkészhetetlen, szellemszerű. A teherhordók, persze, megérzik... megismerik azonnal benne saját fajtájukat, de azt látják, a señorita a fehérekkel... az urakkal, a caballerókkal tart, fegyvert visel, ha kell, angolul beszél. S messziről jött, Mexikóból, ahol lehet, az indiók az urak.

Gracias öszvére, ha egy kicsit félrelépett, vagy egy nyomnyira elhajlott, Webb láthatta Imrét is. Mintha utálkozva ülne öszvérháton, s vágyódnék Mansilla után... mintha nem értené meg, hogy a paripa nem kényelmes utazóeszköz az ősvadonban, s amúgy is riadtabb, kényesebb, alkalmatlanabb mindaddig, amíg nem törnek át a vadonon, s nem érnek el a „tizenhárom spanyol mérföld” végén útjuk végcéljához. Úgy számították, harmadik nap délutánján Tikalban lesznek, így két éjszaka várt reájuk a vadonban. A teherhordók, málhacipelők előtt jártak a machetés

emberek, akik tisztították - amennyire lehetett - a múlt esztendőben vágott chicleró ösvényt, s bozótkéseik nyisszentő hangja, az ütemes parancsszó, a suhintó-csattanó penge, mind beleveszett ebbe a nehéz, áthatolhatatlan sűrűségbe, melyből - úgy érezték - talán nincsen is menekvés. De Imre jobban bírta az újságírónál s a fényképésznél. Nem izzadt, keveset mozgott, nem törölte arcát, nem fulladozott, nem pirult ki kelleténél jobban az arca, keveset ivott. Webb professzor ezt így láthatta, s magában majdnem bámulta ezt a fiatal legényt, aki úgyszólván minden előkészület nélkül, minden különösebb felszerelés, előtanulmány nélkül - nekivágott a tikali bozótvilágnak.

A füttyszó erősödött: az ágak közt már csak itt-ott rézsút tört be napfolt, a trópusi este közeledése előreküldte az éjszaka árnyékait. Ahol néhány, talán pár esztendeje lezuhant óriásfa mentében csak aljnövényzet burjánzott, de még csak a többihez képest csemetefák dugták ki fejüket a humuszból, ott serényen dolgozott a machete kés, s fél óra múlva már a hihetetlenül ügyes indiánkezek megteremtették az egy éjszakai tábort, ahol felütik másnap hajnalig a sátorfájukat.

Nem volt nagyragadozó, melyet el kellett volna űznie a tábortűznek, a szumátrai tigrisek helyében itt kis bestiák, kíváncsi majmok s egy-egy nagyobb állat - talán puma - üthette fel fejét. A teherhordó indiánok úgy ültek a tűz mellett, mintha maguk is bálványok lennének, ünnepélyesen, kevés mozdulattal, méltóságteljesen. Éles, erős arcélük, sima fekete hajuk, tarka kendőik egybeolvadtak, bálványszerűvé tették őket, s ehhez járult mozdulataik lassú, meggondolt ritmusa. Keveset beszéltek, maguk között sem engedtek fel, néhány fiatalabb éneke is elhalkult. Nem értették Gracias anyanyelvét, s ezért vele is spanyolul beszéltek, azon a töredékes, torokhangú, kevés szavú nyelven, melyet használtak, ha idegenekkel, fehérekkel hozta őket össze a sors. De Gracias mégis az övék volt, hiába jár úri kalapban, revolverrel.

- Miért jött ide, Señorita? Zavarni a régi isteneket? - Az öreg machetés, aki a tűz fényénél valóban rézbőrű, hosszú, inas alkarját előretolta Gracias felé, kérdően nézett a lányra: miért?

A lány egy pillanatra hallgatott. Kivette tárcáját, s cigarettát kínált az öreg felé. Egy percig mind a kettő némán fújta a füstöt. Imre néhány lépésnyiről figyelte a jelenetet, egy fához támaszkodva. Gracias előrehajolt:

- Bátyám, mi megtisztítjuk emlékeinket, kiszabadítjuk a föld alól, majd maguk (nem „te”-t mondott, ahogy szokás indio paraszttal beszélni itt az uraknak, hanem ahogy egymást tisztelik a spanyolok) segítenek gyéríteni a bozótot. Ha laktak is gonosz szellemek bennük, egyszerre kimennek... Amit az ősök itt hagytak, s amit megőrzött az erdő, most megint a miénk lesz, bátyám!

- Miénk?

- Mi most így jövünk, öszvérháton meg gyalog... ahogy lehet. De hallottam, hogy nemsokára repülőgépek is fognak járni erre. A fővárosból lehet majd - úgy mondják, egy-két év múlva - Tikalba repülni. S akkor minden indio láthatja ősei dicsőségét, s nem kell semmi fehér előtt szégyenkeznie.

- Kisasszony, furcsa a te szájadban az ilyen beszéd. Ilyenfélét mi itt ritkán hallunk! Mennyi földje van apádnak?

- Az apám orvos. A betegségeket gyógyítja a városban. Nagyapámnak, aki sokkal öregebb bátyámnál, még megvan a földje. Egy barlang van a közelben, abban évezredek óta denevérek tanyáztak. Ezt nagyapám felfedezte. A barlang földjével trágyázta kertjét. Neki volt mindenből a legszebb. Eladta a városban. Ebből taníttatta apámat. Apám taníttatott engem. Van bátyámnak fia?

Az öreg nevet, odvas szájüregébe becsap a fáklya lángja.

- Három. Egyik most katona. Az már ír és olvas. Újságot is tud olvasni. Ha hazajön, mindig olvas. Ért a géphez. Ő küldi a sürgönyöket. Nálunk is... De már nem akar falubeli lányt elvenni. Városi kell neki. S annak a városi lánynak az anyja fekete volt... néger. Ilyen szégyen... ilyen szégyen...

Gracias feláll, érzi, hogy Imre hallja a beszélgetésüket. Majdnem szégyenkezve fordul felé:

- Mint ahogy itt, az erdőben rétegek és rétegek élnek egymás alatt... az óhazából jött spanyol a már itt született kreolt nézi le, a kreol a meszticet, a mesztic az indiánt.. az indián nem tekinti egyformának a négert, mindenki irtózik a sárgáktól... és mégis keverednek, akinek csak egynegyed négervér van ereiben, már különb, mint akinek ugyan fehér dédapja volt, de anyja kínai, s a többi mesztic vagy mulatt... - Micsoda ostobaság... micsoda ostobaság! S még mindig nem lehet kiirtani, látja, ez az öreg odavan, mert a fia mulatt vagy zambó nőt akar elvenni... Maga nem érti ezt. Ilyen szőkén, ilyen kék szeműen idejönni... Európából. Most mondja meg, maga mire gondol, hogy érez. Mondja meg, egészen őszintén...

- Egészen őszintén?

A fáklya fénye Imre arcába esett: a lány látta, amint egyszerre elpirul, egészen haja tövéig. Egy pillanatig hallgatott, közelebb ment Graciashoz. A lány nem válaszolt, nézte, azzal az átható, különös tekintettel, melyről Imre úgy érezte ebben a pillanatban: a lélek gyökeréig lát le. Angolra fordította a szót:

- Gracias, a maga apja orvos, nagyapja azon a földön gazdálkodott, ami az övé. Én úgy születtem, hogy még volt egy kis házunk a város szegélyén, de már azt is eladta apám, aki szolga ma is a város szolgálatában. Lovas pásztornak szegődtem az egyetlen pusztára, ami egész Európában még megmaradt. Érti? Semmi más nem volt az enyém, mint az a kék köntös, amiben a ménest őriztem. Ha nem jön el a pusztára Tamás... ma is... Érti? Mire legyek büszke? Hogy szőke a hajam? És aztán? Nálunk a felének szőke, felének barna meg fekete, meg vörös... ki törődik vele? Azzal törődnek, hogy kinek van földje, s mennyi marhája s hány gyereke hozzá, hogy nevelje... s az urak? Ott is ugyanolyan rétegek, mint ahogy maga mondta... az őserdőben... egymás fölött, egymás alatt, a legalsó nehezen... nagyon nehezen veheti csak a lélegzetet.

- Mondja... nem érezte... soha nem érezte még itt, hogy maga *felsőbbrendű*? Nem... nem úgy, hogy akarta... hanem az ösztönén keresztül. Ahogy ez az öreg irtózik attól a félnéger lánytól.

Már egészen közel álltak egymáshoz.

- Gracias. Még soha senki nem volt olyan nagyon közel hozzám, mint maga. Mintha most nagy-nagy értelme lenne annak, hogy itt vagyok. Mintha minden másképp lenne... Érzi, Gracias?

Hátrahajtja fejét. Ő is hajadonfőtt áll, a nagy kerek kalap lekerült mindkettőjükről. Gracias kiveszi kését, megkarcolja a ceibafa kérgét, melyhez támaszkodnak.

- Tudja, Imre, hogy a régi mayáknak nem volt jelük... *írásjelük* a szerelemre?

Imre hátrakapja fejét. A lány elneveti magát.

- Maguknál milyen jelet használnak?

A fiú emlékezik a nagyerdei padokra, melyeket virágos szívek éktelenítettek el, benne ilyesmi: Jóska és Manci. Átfogja a lány csuklóját, vezeti kését: a vöröses, friss sebű fakéregben felfehérlik gyantát gyöngyözve egy matematikai „végtelen" jel, s alatta stilizált szív, s alatta csupa nagybetűvel: TIKAL.

- Ha majd utánunk jönnek új expedíciók, s látják: törhetik fejüket az archeológusok, mit jelent ez a jel...

Próbál nevetni, kényszeredetten, de a lány sápadtan és kifürkészhetetlenül néz előre az őserdőbe, egy iszalag hajáig kacskaringóz, egy kis falka majom végigugrándozik a fákon, ágról ágra, utánuk hullnak vadgyümölcsök, tobozok, itt-ott gyanús „szenteltvíz" csurran: mindez még mélységesebbé teszi a csendet, még félelmesebben borul reájuk a ceibafa árnyéka, csak a fáklyafény hasít ki kis vöröslő háromszöget az egymásra türemlő fekete rétegekből. Még mindig fogja kezét. A lány nézi.

- Nem jelkép-e, Imre, hogy kés van a kezemben? Nem fél egy lánytól, aki jár a saját útján, kést hord - és indián? Mondja ki, Imre, csak azért jön felém, mert egyedül van, menekült... nincs senkije. Ott talált. Mert próbáltam segítségére lenni. Mert észrevettem, milyen egyedül van? Ugye, ezért?

- Próbálja az én nyelvemen megtanulni, Gracias, azt az egyetlen szót... az első szót, amire biztos minden magyar megtanítja a szerelmesét. „Szeretlek." Ha kimondja... Így... még egyszer... várjon, belevésem késével a fába... nem mondhatja: nem tudja elolvasni... nem mondhatja: nem tanulhatja meg reggelig.

A ceibafa könnyen foszló kérge engedelmesen feslik fel az egykori örök bicskaforgató kis pásztor pengéje alatt. A nagybetűk engedelmesen illeszkednek a szívkeretbe, Imre ujjával tisztítja a rátapadó kéregfoszlányokat. Gracias áll, nézi a munkát! „Hosszú szó", mondja mosolyogva, de úgy, hogy amikor az utolsó két „ek" betűvel is elkészül, látja, könnyes Gracias szeme. Halkan, nagyon halkan kezdi mondani, mély torokhangon, akadozva, szótagolva... kétszer... ötször, tízszer, s egyszer szó közben félbehagyja. Két ujjával megsimítja Imre arcát. „Okosnak lenni" - mondja, mintha csak önmagához beszélne. Rámosolyog Imrére, előveszi kis oldalzsebéből az elmaradhatatlan ajakrúzst, mintha csak valami különös szertartást végezne, lassan, egyenként ezzel a fáklyafényben ciklámenszínűvé változó színnel élénkíti fel a kilenc nagybetűt.

Webb jókedvű. Ez kiszámíthatatlan nála, most vidáman ül ódon stílusú turistaruhájában, csavaros lábszárvédőjével, hagyományos panamakalapjában, botjára támaszkodva, fegyver nélkül. Valaki épp kérdezhette tőle, talán a riporter vagy valamelyik ifjabb munkatársa, mi a múltja Tikalnak, mert erről beszél. Egy pillanatra felnéz, amikor megszaporodik a kör - odatelepedik Imre és Gracias, a teherhordók, machetés emberek köréből is átjön egy-egy fiatalabb férfi, meghallgatni annak az öregembernek szavát, akit maguk között varázslónak tartanak.

- ... Az itzák népéről a fehér emberek közül alighanem elsőnek Cortés hallhatott valamit. Miután elfoglalta az azték birodalmat, berendezkedett a romba dőlt fővárosban, melynek ostromát ő irányította. Elunta magát. Negyven körül lehetett, még talán annyi sem. A lényében levő olthatatlan kalandvágy - szebb szóval: kutatóvágy... arra ösztönözte, hogy fedezzen fel új, ismeretlen területeket. Próbáljon több... még több aranyhoz jutni, még több lelket megnyerni az új hitnek. De ahogy előttem él az az ember, annak nem volt más fontos, csak a dicsőség, s szomjazta az ilyen emberi megpróbáltatásokat. Kis csapattal indult el a mindenható kormányzó, a császár személye... erre az útra, úgy emlékezem, talán 1524-ben, s magával vitte az elfoglalt birodalom utolsó fogoly császárát, Guatemozint. Még útjának elején érte el az itzák királyának,

Kaneknak küldöttsége: a király maga akar találkozni ezzel a sápadt arcú emberrel, akit az indiánok végtelen földjén már mindenütt a Malinche néven ismertek. Cortés megvendégelte a követeket, majd egy nagy folyó mentén megvárta magát Kanekot.

Még nem tudta, hogy minden itza királyt mindig Kaneknak hívtak! Sötét őserdőben mentek a spanyolok, talpig páncélban. Maga Cortés így írta híres Ötödik Levelében királyának: „Olyan volt az árnyék, felség, hogy a katonák nem látták, hová teszik a lábukat! S eljött maga Kanek király is sziget-, vagy inkább félsziget-országából, nagy kíséretével. Ez a mayák egy elszakadt törzse volt, mely sokáig, nagyon sokáig megőrizte a függetlenségét." - S Cortés, ahogy szokta, ünnepélyes nagymisét mondatott vendége tiszteletére, zenekara játszott, s a katonák énekeltek, kórusban, s Úrfelmutatáskor lőttek muskétáikkal. Az itza királyt annyira elvarázsolta a spanyolok zenéje s éneke, hogy könnyes szemmel kérte Cortést: jöjjön el fővárosába, hogy népe hallhassa ugyancsak... ezt a csodálatos muzsikát. Az alvezérek óvták Cortést. Bizonyosan csel van a király szavai mögött: kelepcébe akarja csalni Mexikó meghódítóját. De Cortés nem tágított: Kanek azt ígérte, ha eljön, megkeresztelkedik népével együtt. S ez volt a legfőbb ígéret, ami Cortést arra bírta, hogy zenészeivel s maroknyi kíséretével együtt beüljön Kanek dereglyéibe. S a király megtartotta szavát. Úgy maradt fenn az emlék: Kanek ezüstös falú, hófehér stukkós palotájába vezette a spanyol conquistadort, a város nagyterén mutatta be Cortés papja a szentmise-áldozatot, a zenészek fújták rézszerszámaikat, s a katonák, akiket magával hozott, a vezérrel együtt énekelték a gregorián szólamokat, s Kanek megint könnyezett, s utána az atya megszórta szenteltvízzel mindazokat, akik a nagytéren tartózkodtak, s ezzel - minthogy sietniük kellett a kis sereghez, visszafelé - nagyjából véget is ért a keresztelési szertartás. Három fakeresztet emeltek - ma is úgy hívják: Las Tres Crues, ezt a helyet -, és siettek vissza, magukra hagyva Kanek királyt, a már V. Károly hűbéri népéhez tartozó, megkeresztelt itzákat.

Ez az őserdőbe rejtett világ messze volt Mexikótól, s az itzákat és a környékbeli népeket nem is nagyon háborították a spanyolok vagy százhetven évig. Egy Avendaño nevű tudós férfi vezetett egy háromtagú „bizottságot", szerencsére nem mulasztotta el leírni, mit látott küldetése alatt.

Kaneknál, a maya királynál járt követségben, hogy megújítsa a királlyal az egyezséget, amit ősei a spanyolokkal kötöttek. A király, amikor ez a követség befejezte működését, úgy döntött, hogy fia és lánya kísérje vissza az idegeneket. Ez volt a legnagyobb megtiszteltetés részéről. De a kíséret nem tartott, úgy látszik, túl hosszú ideig, mert Avendaño és társai nemsokára eltévedtek valami romoknál. A teherhordók is elhagyták őket, s így 1696 februárjában, valamilyen ösvényt követve, elérkeztek egy őserdőbe veszett városba. Ahogy leírja, egyszerre hatalmas, piramisszerű épületek közé kerültek, egyik-másik palota romokban hevert, mások még álltak, különösen ott, ahol nem ment tönkre a tető. A falakat ívek szakították meg. Itt töltötték az enyhe február végi éjszakát, reggel folytatták a felfedezést. Kőből faragott lények szobrait találták meg, melyek ledőlve feküdtek az őserdőben, majd kikutatták azt az épületet, melyek ők „palotának" neveztek, ez volt a legdíszesebb, itt hat láb magas szobrokat találtak. A követség egyik tagja tudott valamit rajzolni - tudósunk parancsára lefestette, mint ahogy írja, „mindkét nembeli alakok" szobrait.

Másnap is folytatták a felfedezést: összesen tizenegy szobrot találtak. A külső lépcsők segítségével közelítették meg a paloták legfelső részeit. Avendaño nem telik be az egykori építők s szobrászok művészetének dicséretével. Persze, nem hiányzott a felfedezőkből a kincskereső szenvedély sem. Szökőév lehetett, mert február huszonkilencedikéről keltezi jelentését, amikor betörtek egy palota belsejébe, a romos részeken átmászva. Úgy írja, abból a

célból mentek ide, hogy lássák: vannak-e itt bálványok vagy olyan kincsek, melyeket ide rejtettek egykor hatalmas urai a palotának.

Összenéztek a hallgatók: a kopasz, csúcsos fejű emberből úgy áradt a szó, mintha nem is ő beszélne, hanem megelevenednék a negyed félszáz éve erre járt Avendaño páter, s tollba mondaná jelentését. Gracias odasúgta a riporternek:

- Mindent így tud... minden szöveget, szóról szóra. Csak nagyon ritkán mutatja. Azt mondja: nem érdem a memória. Én ismerem a szöveget... kezemben volt az eredeti. Szóról szóra idéz belőle!

Mintha valóban boszorkánymester ülne velük szemben a tűz körfényénél: mintha valami francia vígjátékból lépett volna ki a professzor, az esetlen földtúró, a komikus régész figurája, csavaros lábszárvédőben, panamakalappal. S most felveti fejét, kicsap a hideg, metsző tekintet, melyet csak az értelem ereje forrósít. Hirtelen felemeli hangját: most az egykori barokk pap hangja átalakul a romantikus kor rajongójává, s szavai nyomán megjelenik Modesto Mendéz városi tanácsos, aki 1848 márciusában indult el egy bizottság élén, hogy felkutassa Tikal emlékeit.

„... Újból szakadt az eső, s így értünk oda, bőrig ázva, délután három felé... ahogy mentünk, egy-egy darab régi követ találtunk, s a dombok színe is változott: természetesen szorongás fogott el bennünket, hogy annyira áhított célunk felé közeledünk. Röviddel utóbb kezdődött az emelkedő, s a magaslat tetején felfedeztük az első palotát, mely oly csodálatos perspektívát nyújtott, hogy társaim egyike sem tudott ellenállni elragadtatásának. Igen, nemes büszkeség töltötte el mindnyájunk szívét: sikerült néhány nap alatt megtenni az utat, mely lehetővé teszi, hogy meglássuk nagy őseink műveit. Még nagyobb lelkesedéssel közeledtünk, s már rátehettük lábunkat egy gyönyörű lépcső alsó fokára: nem volt könnyű felhágnunk rajta, romok és szakadékok tátongtak a romlás nyomán: nemcsak a földrengések okozták mindezt, hanem a fák is, melyeknek itt rombolt gyökere. Végre elértünk a lépcső legfelső fokára. Megmértük hosszát és szélességét... majd alakokat láttunk, ezeket kifaragták a falból, melyet a legfinomabb habarcs borított. A palotát s alakzatait mindjárt papírra vetettük, s ez volt gyűjtésünk kezdete.

27-én a kormányzóval s néhány társammal a szemben levő palotát kutattuk ki. Itt nem találtunk alakokat a lépcsőkorláton, ennek ellenére felhágtunk a legfelső magasságig. Ez az épület sokkal romosabb volt a másiknál, de néhány szobája egészen épen maradt, lakni is lehetett benne. Nem találtuk nyomát faajtóknak, csak szellőztetőnyílásokat építettek... Bent, a szobákban sok helyen találtunk írásos ábrázolásokat, állatfejeket, melyek semmiféle ismert állathoz sem hasonlítottak... Ugyanakkor felfedeztünk öt-hat láb magas kőfigurákat. Ezeket kellett megtisztítanunk, én magam kezdtem hozzá nagyon-nagyon óvatosan, hogy megszabadítsam a rátapadó földrétegtől, mely - ki tudja - hány század óta borította el... ezután még tizenegy szobrot sikerült kiásnunk, mindegyikük emberarcot viselt... Minden időnket azzal töltöttük, hogy felkutassuk ezeket a szobrokat - hiszen olyan személyeket ábrázoltak, akik nyilván civilizációjukkal s nagyságukkal őrizték meg annyi névtelen századon át mindmáig emléküket. Míg ezen gondolkoztunk, lassan lebukott a nap a hegyek mögött, s mi aludni készültünk, anélkül, hogy többet tudtunk volna arról, mily korban is élhettek s milyen fajhoz tartoztak azok, akik e csodákat készítették."

... Igen, alig ötven év múlva, 1859. május 21-én így fogalmazza megjelentését az *újabb* expedíció vezetője:

> *„... Amikor először jöttem ide, nem is gondolhattam arra, hogy milyen komoly munkát fejthetek ki ebben az óriási romvárosban, hiszen hatalmas előkészítő munkát igényelt mindez: csupán szemrevételezni igyekeztem a helyet, s a legfontosabb részletekről rajzokat s terveket készíteni, s olyan fényképeket csinálni, melyek nem igényelnek különösebb beállítást... Érkezésünk utáni napon kezdődött a romok megvizsgálása, a fák ritkítása, hogy módomban legyen fényképezni... Sajnos, azok az indiánok, akiket San Joséből hoztam magammal, kitűnő evezősök voltak a tavon, megállták helyüket, mint teherhordók, de már nem értettek semmit a fadöntéshez, sem pedig az eltemetett emlékek kiásásához...*
>
> *Én azonban semmit sem tágítottam, s bekvártélyoztam magam abba a kétemeletes épületbe, mely szemben volt az V. jelzést kapott északi nagy templommal. Az első emeleten levő helyiség, beugróival s hatalmas kőpadjaival kitűnő pihenőlehetőséget nyújtott a fáradt utasoknak.*
>
> *Ha elhagytuk ezt a palotát, innen már könnyen megközelíthettük a főteret...”*

Váratlanul indián tűnt fel a tisztáson; először csak a mellén levő ezüstérmet futotta be a rőt láng, majd felkapaszkodott arcára: az arc időtlen volt, mintha nagyon-nagyon rég faragták volna sötétvörös márványba. Hajadonfőtt állt, kalapját kezében tartotta, másik kezében hosszú, hegyes végű bot, oldalán revolvertáska, amit ritkán hord indián, legfeljebb akkor, ha hivatalbeli. Webb, a mesélő vette először észre: ez a látszólag szórakozott, gondolataiba burkolózó tudós, annyi év tapasztalata után ösztönében neszeli az őserdőt, megérezte, hogy egy szempár... figyelő tekintet pihen rajta... megérezte, mint a dzsungel emberei.

A professzor felállt, kitárta két karját, így hívta magához a látszólag váratlan vendéget, fehér embernél szokatlan barátsággal ölelte magához, egész arcán szétáramlott az őszinte öröm, most nem ült rajta semmi irónia.

- Don Bartolomé... - kezével széles félkört írt le, melybe minden munkatársát, az expedíció minden tagját befoglalta, s megadta az indiánnak a „Don”-t, ezt a hagyomány s íratlan törvény szerint színes embereket csak kivételesen megillető megszólítást.

„A chiclerók királya” - mondta halkan Gracias, aki jórészt ismerte a professzor levelezéséből, telefonszavából mindazokat, akik bekapcsolódnak az expedícióba.

Az indián meghajolt Webb előtt, nem nyújtott kezet, kissé úgy állt előtte, mintha katona lenne, s feljebbvalóját tisztelné.

- San José község alcaldéja, polgármestere... ezért az ezüstérem a mellén... úgy mondják, ő a peteni vidék leghíresebb bozótkutatója. A professzor mindig magával viszi, ha erre jár expedícióra. Mint gumigyűjtő évtizedeken át járta az őserdőt.

- De hogy került ide ez az ember? - kérdi Imre.

- Bizonyosan kiszámította, hogy merre lehet... hová jutott estélig a társaság. Ő alighanem rövidebb csapást választott, talán egy-két óra alatt ideért San Joséből, míg mi egész nap jöttünk, öszvérháton.

Webb a kis társaság legnagyobb kincseinek egyikét kínálja, ritka italt: jégbe hűtött sört - a hűtőszekrényben, melyben vegyszereket tartanak, néhány palacknyi ital is elfér. Imre figyelte ezt a mozdulatlan arcot, melyet kicserzettek az évek, s mint évgyűrűk szántották fel a forradások, távoli erdei kalandok emlékei.

A professzor sátrába hívta Bartolomét, villanó fény cikázott: a fotóriporter reflektora, s - emberi hiúság - az indián arcán, szája szegletében most parányi mosoly bujkált, tudta, hogy a fehér ember tiszteletének ez a gépkattanás egyik legismertebb jele.

Mindnyájan holtfáradtak voltak az egész napi dzsungelúttól, nem volt kedve senkinek leállni főzni, így elfogyasztották konzervvacsorájukat, mindenki megkapta a maga italadagját. Az állatokat beállították a tűzrakásokkal védett körbe, nehogy mégis megtámadja őket valami éhes ragadozó, kiállították az őrszemeket, előkerültek a hálózsákok, a machetés emberek úgy-ahogy megtisztították a túl sűrű indáktól, folyondároktól, páfrányoktól a földet, s a szelíd, csillagos trópusi éjszakában úgy, hanyatt fekve mindenki rendezhette gondolatait, míg nem nyomta el a mély, zuhanásszerű álom az illatot lehelő fák koronája alatt.

25.

Gracias külön kis sátrat kapott; a férfiak jórészt kint feküdtek, hogy lehetőleg egy-egy darabka eget is lássanak, jusson nekik valami a csillagokból. Imre egyszerre hallotta, hogy Webb halkan szólítja, mint aki nem akarja megzavarni a többiek álmát. A pusztai legény ébersége, gyors mozgása még benne maradt ösztönében, talpra ugrott, már bent is volt a sátorban, melyben az expedíció vezetőjének hevenyészett fekhelyén kívül összehajtható asztal, néhány tábori szék volt, az asztalon egy térképvázlat, néhány berajzolt vonással.

- Imre, azt szeretném, ha vállalná ezt a megbízást: még hajnalhasadás előtt, amikor Don Bartolomé szól magának, ketten elindulnak oda... azon az úton, amit a mi kedves barátunk mutat. Néhány órai járás, hajnalban hűvösebb van, jobban bírják, nem lesz veszélyes. Azt szeretném, ha feltűnés nélkül történnék, lehetőleg ne vegye észre senki. Magának, édes fiam, át kell kerülnie San Joséba, ahol nincs postahivatal, viszont ott van a lova. Felül rá, s beviszi ezeket a sürgönyöket az onnan talán húsz kilométerre levő legközelebbi postaállomásra, s ott feladja... Érti? Arról van szó, hogy akkor nem előzhet meg bennünket senki. Ez... ez egy kis emberi gyengeség, de az vesse rám az első követ, aki még nem járta soha meg... hogy orra előtt, egy pillanattal a felfedezés előtt valamilyen alkalmi kutató, véletlenül odavetődött vadász... kincskereső, mit tudom, miféle ember - meg ne előzze. Bartolomé a mi barátunk. Azt mondja, hogy ő sem egészen véletlenül járt arra: a peteni katonai szakasz három katonája vadászni ment... Pedro Caal volt a vezetőjük... valamit láttak, ami egészen megzavarta ezeket az egyszerű indián katonákat, s szóltak Don Bartolomé-nak, akivel vagy két hét múlva összetalálkoztak. Csak nagyjából tudták megjelölni az irányt, hiszen ők a vadat kergették... de Ortiz barátunk - igen, Señor Bartolomé Ortiz most már maga járt utána... Ugyanis, kedves fiam, a *tikali Hatodik Templom* miközöttünk, indianológusok között egy kicsit olyanféle találós kérdés volt sokáig... mint a Bölcsek Köve. Úgy mondtuk, amikor valakiről nem volt túlzott véleményünk szép mesterségünkben: ez sem fogja felfedezni a tikali Hatodik Templomot... Valójában senki sem hitt bizonyosan ennek az épületcsoportnak létezésében. Meg kell mondanom, fiam, én hittem! Miért? Ismerem a mayák feltétlen arányérzékét. Itt van Tikal térképe: látja, az egyes épületcsoportoknak betűjelzést adtak már kezdettől fogva, amikor elindultak a feltárások, minthogy az egyes munkarészlegek egymástól meglehetősen távol dolgoztak. A-tól G-ig számoztunk. Nekem viszont valamilyen titkos érzésem alakult ki, hogy erre... az E épületcsoporttól északra *kell lennie még valaminek*. De, látja, itt csak az

őserdő terül el, mely a maga zöld tengerével errefelé egészen áthatolhatatlannak látszik. S ha megszerkesztem Tikal térképét - az egész templomváros aránya csak akkor tökéletes, ha *erre is* rejlik valamilyen épületcsoport. A légi felvételek nem mutattak semmit, de egyetlenegyszer készültek ilyen felvételek, s hányszor történt, hogy technikai hiba folytán bizonyos részeken, mondjuk légsávokon át nem működött tökéletesen a felvevő, s arra nem volt elég fedezetünk, hogy időről időre megismételtessük a felvételeket, s összehasonlítsuk őket egymással, pedig ez lett volna az érdekes.

- A professzor úr kíván tőlem valamit?

- Vállalja, hogy kettesben elmegy előőrsnek?

- Szívesen, akár azonnal...

- Kora hajnalban induljanak, lehetőleg úgy, hogy ne lássa magukat senki elmenni. Bartolomé majd felkelti. Vigyen iránytűt, távcsőt és fegyvert. San Josénál lóra ül, s onnan kell elérni a postaállomást. Majd visszafelé ugyanígy... San Josénál várja Bartolomé: ha szerencséje van - maga lesz, fiam, az első fehér ember, aki meglátja a titkok titkát!

Feküdt, mint annyiszor a pusztai éjszakában, otthon, szűrén, csak itt egészen mások voltak a csillagképek. Dél Keresztje az égbolton, míg otthon félig nyitott szemmel nézte augusztusi éjszakákon, hogy villannak szét az égen a meteorok. Itt minden végtelen csendes volt, szél sem rezzent, állat hangját sem hallotta. „Az első fehér ember, aki meglátja a tikali templomot...” Az első fehér ember... aki meglátta az első templomot, amit indiánok építettek... Ezekben a hónapokban már mennyit olvasott minderről! Krónikákat, jelentéseket... még emlékezik arra, mit írt Cortés, Mexikó meghódítója urának, V. Károlynak a főváros főteréről, röviddel azután, hogy oda bevonultak a spanyolok:

> *„A főtemplom hatalmas tér közepén áll, nyolc láb magas fal veszi körül. Kerülete oly széles, hogy hajlékot nyújthatna félezer embernek is. Ez a fal négyszögben épült, bástyáit s oromcsipkézetét láttam. Belső felén helyezkednek el a papok s a templomszolgák házai, ezeket hosszú folyosósorok kötik össze. A főtemplom magasabb, mint a sevillai székesegyház. Négyszögletes gúla formában épült, négy hatalmas platóval megtörve: ezeket lépcsők kötik egybe. A legfelső síkon, ahová csak külső lépcsőn lehet feljutni, két toronytemplom emelkedik, ezeket csiszolt kövekből építették; itt trónolnak iszonyatos arányú bálványaik. A falak körös-körül a leggazdagabb díszekkel parádéznak, mindenféle szörnyetegeket s egyéb különös figurákat festettek ide. A két torony egy-egy bálványisten tiszteletére épült... az egyik a mexikóiak hadiistene... a másik a világ teremtője...”*

Ahogy sok-sok metszet, egykorú kódexlap ábrázolása után elképzeli a talpig páncélos spanyolokat, vascipőjük kong a hatalmas, faragott kőlapokon, s csak kúszik felfelé sötét, vértes alakjuk azokon a lépcsőkön, melyeket könnyű, zergejárású indián lábak számára építettek... s fentről velőtrázó kiáltást hallanak, éppen most ért véget az emberáldozat: a főpap egyik kezében a véres obszidiánkés, a másikban az áldozat még vergődő szíve, melyet most belevet az illatos parazsú serpenyőbe, s jöhet a másik felvirágozott, de megkötözött áldozat...

A képek keverednek, lassan minden fakó körökbe olvad, s csak arra riad, hogy egy kéz óvatosan meghúzza takarójának szegélyét:

- „Ébredjen, Señor”. - Még benne él a pattanó gyors felriadás ritmusa. Már talpon áll, mosolyog az öreg indián alcalde felé. Már nincs egészen mély éjjel, mintha foszladozni kezdene a feketeség, s libbentené alsó, szürke köntösét az ég alja. A sátor háta mögött osonnak ki,

hogy az alvókat ne zavarják, ne vegye senki észre eltűntüket, legkevésbé az újságíró s a fotóriporter; bizonyára ők is velük szerettek volna jönni.

Kettesben egy idegen emberrel, az őserdőben. Milyen más ez, mint amikor - alig néhány hónapja - K'nam nyomában törték fel a szumátrai bozótost. Olyan végtelen-végtelen messze van mindez... Mexikó s Guatemala mintha békés, semleges szigetként emelkednének ki, mintha egész Latin-Amerika megőrizne valamilyen különös, rendíthetetlen békét. Itt nem kell félni japán ármánytól, váratlan találkozásoktól, a fegyver, melyet most vállán hord, csak a megszokott erdei felszerelés: vadkannal, pumával, ocelottal találkozhatnak, bár Don Bartoloménak pisztolyán kívül csak botja van, így kényelmesebben mozog.

Igen, az indián úgy mozog, mintha nagyváros utcarengetegében igazodnék el, ahol ösztönében él a városkép. Mintha minden fordulót, tisztást ismerne, minden rést, ahol át lehet hatolni, s ugyanúgy tudja, merre kell kikerülni a szakadékos vízmosásokat, azokat a bozótrészeket, melyeket járhatatlanná tettek az időtlen idők óta egymásra zuhant s még egészen el nem korhadt óriás fatörzsek. Ez az erdei ritmus felejthetetlen: a dzsungeljárás művésze az idős ember, utolérhetetlen könnyedséggel, szikár, szívós, inas testének ruganyos erejével lábalja át az akadályokat, alig néz hátra, mert fülével követi Imre minden lépését, csak akkor tesz egy-egy könnyed mozdulatot, ha felhívja figyelmét, ha mutatja: merre kerüljön, hol lábalja át az akadályt.

Nagyon keveset, nagyon halkan beszél, mintha ősi indiánösztönnek engedelmeskednék: ne ébresszük fel a rengeteget s a benne leselkedő sokféle, rejtett veszélyt. Imre, a pusztai ember csodálja az őserdei embert. Nem lehet megmagyarázni... miért... de másféle emberfajtának érzi, olyan lénynek, akit a rengeteg közelsége formált. Ki lehetett őse? Tisztavérű maya, akit még Gracias is testvérének fogad; nyelvükön beszéltek, igen, a lány volt az első, aki meghajtotta fejét a férfi előtt, s Bartolomé jelet rajzolt homlokára, holott soha nem láthatták, nem ismerhették egymást azelőtt... Mintha két rangrejtett, száműzött királyi sarjadék találkozott volna az ősvadon peremén, csupa betolakodó kíváncsi, harsány fehér között.

Ahogy Bartolomé mondja, mire kisüt a nap, meg kell közelíteniük San Josét. Ez öt-hat órai bozótbeli járást jelent, aki nem szokta meg, komoly erőpróba. A férfi átveszi Imrétől a fegyvert, így könnyebb, egyszer-egyszer megállnak, kis forrást mutat, ahol megmerítheti poharát, lemoshatja arcát. Ha ritka virág pompázik valamelyik fatörzsre szaladt indán, szemével arra kormányozza tekintetét. Tud olyan különös, kurrogó hangot hallatni, mellyel elkergeti a szemtelen, illetlenkedő majmok csapatát. Szeme fürkészi a talajt, olvassa a lábnyomokat: „ocelot járt erre este" - mondja, s Imre emlékezik a nyugtalan, gyönyörű, tarka óriásmacskára a mexikói állatkertben, az „amerikai tigrisre", mellyel az első európaiak már találkoztak. „Embert nagyon ritkán támad" - mondja Bartolomé, s inkább a kígyólakta helyeket igyekszik elkerülni. Ez nagyobb veszély az őserdőben, a vad rendszerint már jó előre megérzi a közeledő ember szagát, s elinal.

San José. Néhány háncsszövésű hálót lát, kevés ragyogó fehérre stukkózott házat, ahogyan lekerülnek a domboldalról. „Nem kell senkinek sem tudni, hogy itt járt ön, Señor..." A nap most kezd bontakozni, megnézi óráját, negyed tíz. Minden programszerűen ment, minden Webb akarata szerint. Ezt a bozótbeli utat csak olyan csodálatos vezetővel lehetett megtenni, mint amilyen az öreg indián. Mindenki más eltévedt volna, iránytűvel kezében is.

Addig pihen az erdőszélen, míg Bartolomé le nem ereszkedik a faluba, s el nem hozza neki lovát. Ideje van megreggelizni, behúzódni a félárnyékba, s a visszatérő álmok furcsa körforgásában élvezni ennek a napnak utolérhetetlen szépségét.

A lódobogást viszont már nagyon messziről hallja: ezt soha nem lehet kitörölni pusztai ösztönéből. Könnyű dobbanás, nem lovas ember keményebb, erőteljesebb dübörgése. Néhány perc, Bartolomé kantárszáron vezeti Mansillát. Az indián rítus tiszteletlenségnek tartaná, ha a gazda engedélye nélkül valaki idegen ló nyergébe vetné magát. A kanca vidáman, táncolgatva jön, szőre kefélve, látszik, pár napja gondosan ügyelt rá Don Bartolomé háza népe, saját istállójukban. Az állat még legel egy kicsit a dús erdőperemen, de inkább szokásból, látszik, reggelre jóllakott. Az út dombos vidéken, szelídebb hegyhátakon fut, valaha bizonyára itt is őserdő terült el, de a mayák századok óta vidéküket visszahódították a rengetegtől. Bartolomé mutatja az irányt, segít felcsatolni a karabélyt, figyeli a fiatal szőke fehér embert, aki sem nem spanyol, nem amerikai, de angol sem: hogyan száll nyeregbe, megbirkózik-e majd a komoly távolsággal, mely a postaállomásig igénybe vesz lovast s lovat.

Ha minden jól megy, már kora délutánra vissza is jöhet, s akkor... akkor következik az út legizgalmasabb része, Bartolomé titokzatos útja - a Hatodik Templomig!

Persze, nemegyszer ült Angliában, az intézetben is lóháton, hogyan felejthetné el a minapi csodálatos lóvásárt: de mindez játék volt, alkalmi próba a lovaglás művészetéből, de azóta, hogy elkerült a pusztáról, nem *használt* lovat, úgy, ahogy ott, a végtelenség sima hátán, fergetegben, napsütésben, rekkenő szélcsendben a Négyeskút környékén. Hol úgy mondta az állatnak nevét, melyet megszokott bizonyosan: Mansilla... hol Csillag, s a két név egybecsillant, amint Don Bartolométól elvette a kantárt, s a paripa fülébe súgott. Az indián állt, mint az erdőszegélyből kibukkanó szobor, tarka kendőjét köpenyszerűen vetette át vállán, nagy kerek szalmakalapja hátrahajlott, éles, majdnem római metszésű arcéle beleolvadt a ráboruló árnyékba. Tekintete rátévedt az iránytűre, ezt a műszert ismerte. Mindig ebben az irányban... mutatta, s mosolygott. Kora délután itt várja Imrét.

Érzi magán az indián tekintetét. Itt, Közép-Amerikában kitűnő lovasokat látott: a ló legendája összenőtt e földrész meghódításának komor történetével, Hernando Cortés félezer emberének tizenhat lova írta a históriát. Gyűlölik-e az indiánok a lovat? Maradt-e valami ösztönük mélyén, hogy ezeknek a kezdetben istennek tisztelt négylábúaknak köszönhetik romlásukat? Vagy ők is átvették, megszokták... a kereszténnyé vedlett indián nagyurak pár évvel Mexikó meghódítása után már méneseket tartottak.. Mansilla néhány pillanatig háborog, egy hét óta elszokott attól, hogy lovast cipeljen, de Imre alatt meg kell éreznie a biztos gazdát, akivel kicsit körbejár, simogatja, beszél hozzá, s utána lassú ügetésbe kezd; Imre megnézi óráját, tudja a feladatot s az irányt, nekiindulnak, keze lendül egyet Bartolomé felé, az öreg indián mintha parányit mosolyogna, mintha meglágyulna cserzett, szivarlevélszínű ábrázata.

Mansilla pihent, kitartó, szívós lónak ígérkezik, néhány perc múlva neki is kedve telik már az ügetésben, egyszer-egyszer felemeli finom, száraz fejét, mintha nevetne gazdájára; nincs túlságosan nagy meleg, s itt, a szelektől szegélyezett dombos, cserjés, ritka erdős tájékon olyan puhán, olyan kellemesen megy az ügetés, nemrég eshetett, nem porzik az út, a nap már felszántotta a sarat, próbaképp vágtába gyorsul, s a galopp tele édes ritmusokkal, egy-egy indiánszekér baktat az útnak alig nevezhető csapás mentén, két-három falubelivel találkozik, akik kíváncsian nézik először az ismeretlen lovat, majd az ismeretlen szőke, fiatal lovast, aki kezével int feléjük, nem várja meg, míg ősi szokás szerint megsüvegelik. Neki magának is időbe kerül, míg átveszi a ritmust, s megszokja, annyi év után, hogy *valahová* igyekszik. Mansillának ki kell tennie magáért, ha még a déli harangszó előtt el akarja érni Florest, a csomópontot.

Távolodik a falusi környéktől, s most már nincs más világ körülötte, mint ez a szavannás, ritka növényzetű, éles levegőjű felföld, melynek egyik peremén az őserdő, másikon a sivatagba olvadó kaktuszrengeteg; a tér valóban végtelen, nincs kihasználva, a birtoknak egészen más

arányait ismerik itt, mint odahaza: hatalmas földek, napjárásnyira, melyek valaha indián közbirtokok voltak, s most részvénytársaságok birtokában néhány érdekelt használja őket. Itt minden falunak megvan a maga határa, ezeket ejidosnak nevezik, s ősidők, még az ősi maya idők szerint a község vénei jelölik ki évről évre, s a spanyol királyok törvényei is szentnek s elidegeníthetetlennek jelentették ki ezeket a községi földeket. De itt ez senki földje, terméketlen kaktusztvilág, melynek közelében nincs folyó, patak, kevés a forrás, a vadak is elkerülik, csak üregi nyúl dobban fel egyszer-egyszer, a végtelen magasságokban keselyű köröz, s talán itt leselkedik a szavannák szokásos apróvadja. Egyre nagyobb örömét találja Mansillában, a ló átveszi az ügető ritmust, óráját nézi: ha minden úgy van, ahogy Bartolomé kiszámította, fél órával a kitűzött idő előtt ér el Floresba, még körül is nézhet egy kicsit.

Az irány nem változik. Itt-ott elszalad előtte egy távoli templomtorony, falut súrol, a stukkóházak falát ezüstcsillámmal szórja be a napfény... nem lehet csodálkozni azon, hogy amikor Cortés lovasai megpillantották az első indián várost, rohantak vissza: ezüstházak! ezüstházak! s másnap - a többiek csúfolódására - látták, hogy csak a ragyogó fényű habarcs lopta reájuk az ezüst derengő fényét.

Rohanni... rohanni... rohanni... Most, hogy közeledik a célponthoz, kiereszthetí a gyeplőt, biztathatja Mansillát, mely jókedvében szaporítja lépését, nyihog, táncol, játszik gazdájával, s utána úszik a szélben... a szél kedvez, hátukba kapják, a délelőtti vágta olyan szép az idegen vidéken, olyan önfeledt, hogy nem lehet... soha többé elfelejteni...

Flores tornyai. Domb tetején átcsap lassú ügetésbe. Itt már egyre több az ember, kocsik, autók és tehergépkocsik porzanak, ahogy rátér az útra, senki sem vet rá ügyet.

Karcsú, ódon vízvezeték ívei szelik át a városka előterét, még a régi spanyol gyarmati időkből maradt itt, vihartól szaggatott köveivel. A városfalnál négyszögletes mosómedence, asszonyok sulykolnak fekete-fehér köntösökben, nincs játékos cicázás, harsány terefere, mintha valami előírt szertartás lenne, olyanok a mozdulatok. Mansilla érzi a város szagát, istállót remél, bőséges itatást, abrakot. Elnyúló fehér kocsma-vendéglő, a címe: A Huszadik Századhoz! Télen-nyáron nyitott ajtókkal, hatalmas ernyővel a napsugár ellen, itt eső bizonyára ritkán akad. Kérdő mozdulatára tessékelik - istállóba bekötheti a lovat. Minden épület hófehér, mintha a nap sugarai nem tűrnének más színt, csak ezt a vakító stukkóragyogást. A félárnyékba húzódva két fiatal indián legény facimbalmon játszik, vagy inkább próbál, végtelen türelemmel, elmerengő arckifejezéssel, fel nem néznének, bármi is történnék. De mi történjék a kisvárosban? A templomlépcsők alján s valamiféle kerületi főnöki palota előtt húzódik a piac, már nagyjából elszéledtek a korán kelő indiánok; az egyre erősödő napsugár mindenkit ösztönöz arra, hogy keresse meg délutáni pihenőhelyét.

Utcai petróleumlámpa a sarkon, a múlt század végének stílusában, fekete átalvetős, fehér ruhás öregasszony bandukol a sikátor utcán, egyik oldalon kopott fehér házak, másikon valamilyen kolostor kertjének magas kőfala, elöl barokk kereszttel, az utácska végében fehér homlokzatú, szerény épület, melyen hatalmas fekete betűkkel ékeskedett a „Correos” felírás, a posta. Először elvégezni a kötelességet, s különben is - mindig fennáll a veszély, hogy becsukják a postát, s másnap reggelig itt rostokolhat. De most még nyitva volt, látja, amint kijönnek innen... egy férfi, egy guatemalai indián katona... egy öregasszony. Mit csinálhatott itt az öregasszony? Minden olyan végtelenül csendes, majdnem néma, a mesztic városok lármája, rakétapufogtatása, utcai árusok harsány szava után ez a méltóságteljes némaság, mellyel titokzatossá teszik mindennapi életüket.

Mintha valami nagyváros távirdahivatalában lenne, úgy teregeti szét a sürgönyblankettákat, melyek a világ minden részébe eljuttatják most a hírt: megközelítették az annyi

legendaáradattól körülvett, oly sok vita kereszttüzében álló Hatodik Templomot. Akadémiák, tudományos társaságok, néhány kiváló kutató, alapítványok most kapják a táviratokat: ez annyit jelent - Webb megelőzött minden más kutatót. Az ő nevéhez fűződik Tikal teljes feltárása.

Látja a távirdász arcát: ő is indián, nagy kerek kalapot visel, könnyű fehér kabátjának hajtókáján a postások ezüstcsíkja, s a gombra rávésve a címermadár. Bizonyára már ő is várja, hogy a nagytemplom delet harangozzon, s néhány órára vagy az egész napra ráfordíthassa a kulcsot a zárra. Webb tanácsa szerint előbb odanyújtja az ajándékot: bőrtokban tíz finom szivart, melyet itt talán nem ismernek. A távirdász arca felragyog egy pillanatra, szeme villan, majd újból ez a sötét, figyelő, megfontolt méltóság ömlik el rajta: számolni kezdi a táviratokat, osztályozza, hová kell menni, milyen világtájra, egyenként olvassa meg a szavakat, felnéz, a spanyol szövegből megérti, miért jött nyilván keresztül a rengetegen a szőke hajú fiatalember. Számol, összead, pótlékot dob rá, kijön a pesoösszeg, fürkészve mondja, van-e a fiatalembernél ennyi pénz? Imre kisimítja a százast, melléje a párját. Ez nagyon nagy pénz ebben a kis városkában, csupán arra, hogy valami hír sebesebben repüljön... itt minden legfeljebb centavók formájában fogy, fillérekben, miért oly sürgős a világnak, mi történt Tikalban? Mióta rejtőzhetnek a romok az őserdőben? Mit tudja a postamester, de neki, aki a szálló idővel tart közösséget, talán ösztönében él, hogy távoli ősei katunokban... hatalmas időegységekben számoltak... igen, egy kőoszlop tanúsága szerint elérték, elképzelték a négyszázmillió esztendőt is... A postamester napokat, fogalmakat köt össze, lassan számol, visszaadja a pénzmaradékot, kiállítja a nyugtát. Kezet fognak, Imre felé kínálja egy herceg mozdulatával a szivarostárcát, ám bizonnyal megkönnyebbül, amikor a sürgönyt hozó fehér ember „muchas gracias”-t mondva elhárítja magától a kínálást. A postamester irányt mutat a vendéglőhöz, majd készséggel mondja: elkísérem uraságodat. Ez annyit jelent, elfogadja a meghívást egy pohár borra, s utána nekilát, hogy lemorzézza a sürgönyöket a világ négy tája felé.

Furcsa beszélgetés indul: ez az indián ember ért valamit a régi dolgokhoz, tudja, merre fekszik Tikal, melyet - ha minden terv beválik - nemsokára repülőjárat köt a fővároshoz. Hol találták? Hogyan találták? Mit láttak? S nem mondhatja neki, hogy csak estére... vagy legkésőbb reggelre ér oda Webb, s neki már három óra múlva indulni kell San Joséból, hogy a kitűzött időben már ott várja az expedíciót, ahová Bartolomé titokzatos ösvényeken át viszi, így kitér a részletek elől, hibás spanyolságával mentegeti magát, de a postamester dicséri, vállára vereget. Imre kéri: tekintse ezt hivatalos titoknak - a kormány is a táviratból értesül majd, hogy Guatemala új régészeti emlékkel gazdagodik. Még titok! - mondja mosolyogva, míg tölti a széles, vastag üvegpohárba a bort.

Mansillát ellátják. A kocsmáros szakértő szemmel nézi, az idegen úr hogy áll neki a lekantározásnak, miként itat, hogy eteti lovát, milyen szakszerűen gondoskodik róla, beszél hozzá, idegen nyelven, mely nem is angol, nem is francia, s utána bevezeti az istálló árnyékába, s mondja:

- Még pihenj, Csillag, egy kicsit...

A szieszta két óráig tart. Élvezheti az előnyt, melyet gyors lovaglásával szerzett, s elbúcsúzva a postamestertől, leheveredik ebéd után az istálló előtti rét zöld füvén, feje alá téve a takarót, s megkéri a szolgálót, másfél óra múlva keltse fel.

Újra nyeregben. Már ismeri az utat visszafelé, tudja, milyen szakaszok következnek, s Mansilla is mintha ösztöne szerint venné már a pályát, néha fel-felnéz gazdájához, derűsen, jókedvűen üget, néha magától gyorsít, vágtába kezd, lelassul, úgy, ahogy kedve tartja. Nincs túl nagy

hőség, a lovaglás oly sok év után már majdnem munka, de mégis félig élvezet, csak - furcsa módon - izomlázat érez, melyről azt sem tudta fiúkorában, mi fán terem.

Megtartja az időbeli előnyt, s San Joséba is félórával hamarabb ér vissza, mint ahogy az öreg Bartolomé számította, de az alcalde már ott áll az erdőszélen, ugyanazzal az arckifejezéssel, mint amellyel tegnap Webbhez beállított. De mi történik, ha nem találja meg a csapást? Ha bolyonganak, ha kiderül, hogy Tikal mégsem adja oda *minden* rejtett titkát? A férfi arca változatlan. Nem is kérdi, jól ment-e minden, elvégezte-e az ifjú señor, amit rábíztak? Megsimogatja a ló nyakát, felemeli egyenként mind a négy patáját, szakértő szemmel vizsgálja, nem történt-e a lónak vagy patkónak baja, majd kantárát megfogva hazavezeti az istállóba.

- Jövök rögtön - mondja Bartolomé, s eltűnik a fehér, stukkós házak irányában.

Fél óra múlva, amikor ketten gyalogosan újból útra kelnek, az az érzése Imrének, mintha valami zöld, áthatolhatatlan tengerbe merült volna, melynek nem lehet kiszámítani apályát s dagályát, hullámai nyaldossák körül, s ez a majdnem néma, egekbe nyúló zöld rengeteg szorosan-szorosan körülfogja. Ha nem lenne vezetője, elveszne benne. Nem erdei ember! A nagy árnyékok közt, ahogy lép, indákra, páfrányok aljára, sikamlós, mohás mélyrétegekbe, néha érzi, erősebben dobog a szíve: fél? Ha itt hagyná Bartolomé? Ha becsalná az őserdőbe? Magával vive fegyverét is? De az indián előtte jár könnyű sarujával, utolérhetetlen biztonsággal kerüli ki az akadályokat, néha-néha egy-egy jelet karcol valamelyik fa törzsébe hegyes botjával; talán irányjelző, vagy csak játék? Ki tudná megmondani?

Arra gondol, amit Webb mesélt az esti tábortűznél: a kétszáz évvel ezelőtti utazó, ha már közeledett a romvároshoz, törmelékekből, kődarabokból megfigyelhette: nem járnak messze a titokzatos maya szentélytől. De hogy lehet itt, a zöld árban észrevenni egy kődarabot?

Megállnak egy tisztáson - az indián látja: pihenésre van szükség. Még mindig másfél órányi előnyük van azzal a tervvel szemben, amelyet a professzorral együtt állapítottak meg. Még mindig van idő... leülni, pihenni... tájékozódni. De egy fél óra múlva még nehezebb a felállás: ez az erdei „séta" egybefolyik a hosszú lovasút izomlázával. Már úgy érzi: valami álomvilágbéli ködben jár, tulajdonképp nem is tudja egészen tudatosan, mit tesz, csak ösztöne segíti s az a hit: már nem tart... nem tarthat soká.

Mintha gyérülne az erdő, s a sűrűségeket át- és áthasogatja, persze, foltosan és szaggatottan a pályája ívén már lefelé görbülő nap sugara. S ahogy ritkulnak a rengetegfoltok, ahogy valamivel könnyebben talál lába számára helyet, ahogy kevesebbet hasogat indát a machete - egyre erősebben érzi azt a néma, megfoghatatlan titokzatosságot, mely uralkodni kezd rajta... Mintha valami meseszerűhöz, elvarázsolt tájhoz, ember nem látta gyönyörűséghez közelednének. Önkéntelenül lenéz lába elé: nem... nincs itt még fehér kő, vagy lerepedt kalendárium-szobor darabja: de ez már nem őserdő... valaha, valamikor irtott terület volt, gyengébbek a fák, más sorban nőttek, valaha *rend* volt itt, s nemcsak az ősvadon. Igen... mindennek bágyadtabb, szürkésebb a színe, s ahogy az indián jár előtte, ebben is van valami másféle ritmus: ünnepélyesebb, áthatóbb. Emlékeztet egyházi szertartásokra, amikor a ministránsfiúk is átveszik az ünnepélyes mozdulatok hagyományát.

Még egyszer a vadon törvénye: Imre tekintete rávillan az indián szemére: néz mereven előre, majd lassan felfelé fordul, mintha valami pontot keresne a messzeségben, s hirtelen kitágul a pupilla - a reves szürkés-mohaszínű fatörzsön, mintha sötétebb csík lenne, s mintha ez a csík lélegzene, feloldódnék mozdulatlansága... a derengő trópusi világításban most mozdul a test, sunyi felvillanású zöld szem, a fekete testen pettyes árnyékok szaladnak, igen, mintha lüktetne... az egész talán húsz méternyire van tőlük, közel és messze... az őserdőben. S a test mintha hirtelen összegörbülne, hátgerince ívet formál, egy karom előrevillan, majd begörbül, a

fakéreg foszlánya pereg a levegőben... A karabélyt az indián viszi, Imre rávillant, egy mozdulattal a fegyver felé nyúl, másikkal meglazítja pisztolytáskáját, kattan a závárzat, de az indián mozdulatlan, nem nyúl sem a puskához, sem saját hatalmas, régimódi forgópisztolyához. Botját veszi elő. Mintha valami ősi színjáték lenne... mintha először csak a harkályok játékát utánozná a rengetegben... halkan... szaporán kopogtat, majd egyre erősebben... míg döngetni kezdi a fát ott, ahol üreges, s ettől olyan hangot ad, mintha vastag bőrrel bevont dobot vernének.

A puma az első neszre felemeli fejét, egy percig megmerevedik, teljesen mozdulatlanul, mintha újból felvenné a mozdulatlanság álcáját, vadállatok s ragadozók színlelő erdőmimikrijét. De nyugtalan: az idegek megfeszülnek, az ívelő, félelmes remegés átszalad a ragadozó testén, karma előrenyúlik, hirtelen fújtat... hang ez, morgás vagy fenyegetés a vadon csendes állatától, de Bartolomé szaporázza a bot hangos táncát az odvas fatörzs oldalán, s látszik, a finom fülű állat nyugtalansága nő, nem tudja, miféle ármány vagy támadás, s mindketten azt látják, alakja hirtelen elnyúlik, mintha valami hatalmas fekete kábel tekerődznék egy szemvillanásra, s egy ugrással beleveti magát a legáthatolhatatlanabb rengetegbe. Imre szeme villant a puska felé, s már emeli arrafelé fegyverét, de Bartolomé ingatja fejét:

- Nem ölni! Nem bántjuk egymást.

Nézi az arcot: olyan titokzatos, áthatolhatatlan, mint a La Venta-i óriásfej, melyet már sokszor látott képen, s amely ott fekszik - ki tudja, hány hosszú százada - a tehuantepeci földszoros őserdejében. „Nem ölni, nem bántjuk egymást" - néhány szó, töredékes, torokhangú spanyolságával. Mintha neki, Bartoloménak külön kötése, ősi frigye lenne az őserdő állataival. Imre megretten - talán mégis: mégis igaz? Az őserdő emberei *többet* tudnak, közelebb vannak... közös nyelvet beszélnek a nagy állatokkal, harcolnak egymás ellen, szövetkeznek... Maugli... Maugli, villan fel a vadon legszebb meséje emlékezetében.

Bartolomé feláll, fogja a puska csövét.

- Jó, ugye, hogy nálam volt a fegyver. Señorito már tüzelt volna. Fiatalúr fellármázta volna a rengeteget. Fiatalúr lövése veszélyt hozhatott volna ránk. A szellemek se szeretik. Gyanakodnak. Bartolomé ismeri őket, Señorito...

„Ölni" - mondja azt a szót, mely embergyilkolást jelent, s nem vadászzsákmány elejtését. Ennyit már meg tud különböztetni Imre spanyolul. Öreg Bartolomé állja az ősvadonbeli kötést. Igen, ezen a nehéz úton szükség lesz emberek, állatok, fák, bokrok, szellemek segítségére, ha el akarnak jutni a titokzatos Hatodik Templomhoz.

Az öreg lenéz a földre, most számolni kezd minden lépést. Bizonyos távolságra... lehet harminc-negyven méter, letűzött, piros fejű jelzőrudat talál, melynek vége lándzsaszerűen fúródik a földbe. Felegyenesedik, megnedvesíti ujját, figyeli a szelet. Odafordul Imréhez.

- Amikor három esztendeje itt jártak, s tisztították a templomoknál a bozótot, itt hagyták jelzőnek. Ez a legtávolibb hely, ahol még járt fehér ember. Innen már csak Bartolomé tudja az utat, s az a három katona, aki a tapírt üldözte...

- Hogy hívják ezt a pontot?

Kibontja Tikal romvárosának térképét. Az öreg indián ráhajlik a papírra, ujját, mely olyan, mint kiálló kemény fagyökér, lassan előreviszi odáig, ahol karika jelzi a főteret: Plaza Mayor. Onnan az ujj északkeletnek hajlik, majd visszatér északi irányba. Itt kis ellipszis jelzi: északi akropolisz - Acrópolis Norte -, majd számok következnek kis négyszögekben, 79 és 89 között. Középükön tuspetty. A romváros körvonalai itt elakadnak. Észak felé többé semmi sem vezet. Bartolomé pedig erre mutat.

- Erre kell mennünk!

- Ért Don Bartolomé a térképolvasáshoz?

Hirtelen megbánja a kérdést: hátha megsérti ezzel az öreget. Az indián bíró mosolyog, Imre vállára teszi kezét:

- Señorito, tudja-e: mi csináltuk az *első* térképeket, mi, tudatlan indiánok? Agavélapokra festették őket, sok színű festékkel. Nem látott még ilyent? Pedig ott vannak, mondják, a múzeumokban. Mindent megtalálhat rajtuk, hegyeket, folyókat, erdőket. Nagy kincs lenne, ha valaki ilyenre... ilyen régi-régi térképre rábukkanhatna. Az első fehér ember, aki erre járt, akinek itt Malinche volt a neve, s akit Cortésnak hívtak… s szívét befalazták egy templomban a fővárosban... ő kapta az első ilyen agavélapra festett térképet. Ha nem lett volna, nem is tudott volna előremenni. Nagy titok volt ez. Egy másik indián királytól, mi kacikának mondjuk, attól kapta, aki gyűlölte a mexikói fő-fő királyt.

A kevés beszédű indián hirtelen kiegyenesedett, olyan lett, mint titokzatos vallás papja, aki meglebbenti egy pillanatra a be nem avatott idegen előtt a legendák különös, misztikus fátyolát.

Keze lendületével mutatja az irányt. A térkép szerint észak. Imre kezébe veszi az iránytűt. Észak. Milyen messze? - kérdi tekintete. Bartolomé egy pillanatig mintha számolna.

- A fehérek méterekben számolnak. A régiek lépésekben. Nincs egészen ezer lépés, azt hiszem... azért nem tudom biztosan, mert az erdőben nem lehet lépéssel mérni. Ez az út legnehezebb része. De a három katona erre követte a tapírt. Talán még valami megmaradt a csapásukból. Érdemes követni.

- Don Bartolomé, nem erre ment?

- Nem. Én északról délre kerültem meg. Erre nincsenek gumifák. Élni kell.

Mosolyog. Megkezdődik az utolsó utazás. Elöl az indián, machetével jobbjában, a fegyvert visszaadta Imrének, aki hátán átvetette a karabélyt, kezében az iránytű, szeme a lengő mutatón, nincs irány az ősbozótban, de Bartolomé azért biztosra megy: keze, mint valami gépezet lendítőkereke, forgatja a bozót fegyverét, arasznyi réseket metsz ki az ősvadonból, közben fürkész... keres... néhány lépés, vagy inkább fordulat, s egyszerre mintha valami ritkulásféle lenne megint, a fürkésző szem tört gallyakat, metszett indákat fedez fel; ez nem állat nyoma, az aljnövényzet még nem egyenesedett egészen ki, néhány tenyérnyi füvetlen talajban talán elhagyott két lábnyom, Bartolomé mutatja: két különböző ember óvatosan egymás mellé helyezett lábnyoma, de nem olyan, mint indián szandálok, szélesebb, ormótlanabb, kemény sarkú. Katonák. Ki tudná itt számolni a métereket? Pedig mindegyikért meg kell küzdeni, de most már könnyebb, ez az alkalmi csapás - mely olyan más, mint amit gumigyűjtő indiánok törnek vagy építenek a rengetegben - mégis vezet valamerre, ha ki-kitör az irányból a nyom, valahogy visszabillen, az iránytűhöz igazodnak már mind a ketten, az indián is figyeli; meg-indulnak, megint ez a szédülés, a fullasztó ősbozót, mégis az az érzés, ez már nem tart soká, mintha valami derengene elöl... mintha nem lenne olyan sötét, olyan áthatolhatatlan erdőfal, mely elzár minden perspektívát.

Imre annyit lát csak: az öreg lehajlik, botja hegyes végével turkál. Letérdel, dolgozik a machete, s egyszer ott van kezében egy tíz-tizenkét centiméteres, hosszú, fekete valami, amiről késével kaparja le a rátapadt szennyet. Egy perc - az obszidián-darab már emberformát ölt. Feketében fekete vonalak - mintha valami csúcsos süvegű, torz karú alak hullana térdre: a hát vonala töredékes, a kezet csak jelzi az ismeretlen, egykori faragó.

Hogyan került ide, a rengetegbe? Ki szórhatta el, mikor készülhetett? Egy darab ronggyal törölgeti Bartolomé, már lassan fénylik is. „Jó hírnök”, gondolja Imre, amikor kezében a vadon első feltalált emlékével folytatják az utat. S most már valóban nemcsak az érzékek játéka, hogy ritkul a bozót: mintha folyosószerűen szélesednék, tölcsérszájhoz közelednének - már nincs szükség a machetére, mindenütt találni olyan nyílást vagy csapást, ahol könnyen, ugrálva és bujkálva, de mégis át tudnak törni; a friss indák még nem szőtték át áttekinthetetlen szövevénnyé a fák közötti űröket.

Lihegve, karmolt arccal, talán levegőszomjtól is űzve tör most már előre, az ösztön dolgozik benne; pusztai ember, aki nem ismeri, fél az erdőtől. Nem lehet kétség: odaértek most már a „tölcsér szájához”. Eddig sík földön mentek, legfeljebb apró földhátak emelkedtek s süllyedtek az őserdőben, de most határozottan érezni lehetett: lassan felfelé visz az út. A fény betört, annyira, hogy a szem, mely az őserdő félderengésében már elszokott a nagy világosságtól, fájdalmasan hunyorgott, amikor egyszerre minden szűrő nélkül arcukba csapott a még mindig erős délutáni nap.

Hatalmas tömeg emelkedett előttük, melynek Imre számára még nem volt neve. Úgy kezdődött, hogy meredekké válik a már amúgy is felfelé tartó ösvény, de itt kiszélesedve, emberkéz alkotta határokkal, kiemelkedve a környezetből. S ahol véget ér a földhát, ott átveszi szerepét a kő. Persze, mindez ezer és ezer bokor, ág, inda, folyondár útvesztőjében, a szem csak barnálló-fehérlő foltokat lát, melyekről tudja, hogy már nem a természet szeszélye alkotta, hanem emberkéz.

A szemnek szüksége van arra, hogy megszokja az új benyomást, felmérje, formát alakítson belőle. Irtózatos, égnek emelkedő tömeget lát először, melyben kő, omladék, lépcső látszólag szétválaszthatatlanul egybekeveredik az őserdő nyúlványával: indákkal, ezer oldalról feltörő fákkal, bokrokkal, melyeknek gyökérzete bomlasztja, repeszti a kőszerkezetet.

Persze, Imre látott könyvekben, hatalmas mappákon maya templomrajzokat, ezek már majdnem két százada foglalkoztatják a tudósok, művészek képzeletét: milyen lehetett egy maya város vagy szent hely *virágkorában*, amikor élő hatalom volt, s a nagytemplom egy törzs vagy nemzet létének nemcsak jelképe, hanem valóságos központja. A hatalmas, teraszosan kiképzett templomtesten egy, két, három oldalról is alulról keskeny lépcsők szaladnak fel, s míg maga a templomtest piramisszerűen emelkedik, de megtörik két vagy három keskenyedő terasszal, míg a csonka gúla tetején áll maga az aránylag kisméretű templomszentély, faragott süvegével, az építő- és díszítőművészet egybeolvadásával.

Ha lehunyja szemét, ilyen képre, festményre gondolhat, mint amilyent néhány napja még látott egy hatalmas albumban. De itt a *valóság* tükrében minden eltolódik, félelmesen talányossá válik. Milyen magas ez a piramis, mely most nem más, mint hatalmas arányú, de omladékos, zöldesen barnálló, tavaszi áradásoktól szaggatott tömeg, a szemnek el kell igazodnia a barnálló, roskatagon csenevész törzsek rengetegében, hogy alóluk kihámozza a kövek, szerkezetek arányát, egyre feljebb törjön a tekintet, elérje azt a csúcsot, ahol egykor a szentek szentje nyugodott.

S mégis... percek... hosszú percek alatt megismeri a vonalakat, a formát, hiszen látta a rajzokat, bár azok bizonyára más arányú templomok után készültek, mert ez a legnagyobb, érzése szerint, amit valaha e környéken építhettek. Talán ezért is rejtették a legmélyebb bozót peremére, hogy annál titokzatosabb legyen az út, melyen ideérnek azok, akik áldozatot akarnak bemutatni... vagy akiket feláldoznak.

Míg tekintete méri az emberkéz alkotta hegy tömegét, Bartolomé már tisztít egy darabot machetéjével, újból előkerül kése, majd valami dörzsölőrongy.

- *Inscripciones*! - felírások!

Ez a tudományos szó, melyet aligha használtak élő beszédben, azt bizonyította, Bartolomé járatos a tudósok megfigyeléseinek világában.

- Señorito, sehol máshol nem láttam ilyeneket a falakon. Amikor az egyik katona szólt nekem, s magam a másik oldalról eljöttem ide, folyton esett, nem tudtam ilyen közel érni, mint mi most... de azért gondoltam... valahogy más a fal... másféle, mint itt, Tikalban, a többi templomoknál... Igen, másféle... Nézze csak: így fut fel az írás... magasra, magasra... látja, ott... fent, ahol az az inda leszáradt, s csupasz a kő... látja, nem sima, hanem ott is valami rajzféle... ott... végig! Ez a legnagyobb dolog, amit találhatunk Tikalban. Felírások, látja... felírások. Azok a nagy tudósok úgy tesznek, mintha el tudnák olvasni az ősök írását.

Áll megdöbbenten. Első fehér ember, aki valaha látta ezt a templomot. A három katona - indián volt, Bartolomé indián. Ő az első, aki idejöhetett ennek az elsüllyedt világnak legtitokzatosabb templomába, mely oly mélyen rejtőzködik az őserdőben, hogy a fehér ember majd félezer éves uralma alatt sem talált rá senki ennek az óriásnak búvóhelyére. S valóban... az erdő félelmesen sűrül körös-körül, előtte csak akkora tisztás, hogy kis expedíciójuk táborhelyet talál. De aki kívül van ezen a körön, egy lépésnyire már nem sejtheti, mit rejt az ősbozót. Csak így érthető, hogy azok alatt az évtizedek alatt, míg rendre-rendre felfedték e legszentebb maya romvárosnak főterét, eddigi öt templomát, kőoszlopait, szobrait, kalendáriumköveit, megtisztították egykori szent labdajátékpályáját, a pelotapályát - senki, de senki nem tudhatta, hogy a legtávolabbi templom-kiszögelléstől talán ezer lépésnyire rejtőzködik a legnagyobb, legszentebb... az *írásos*... templomóriás.

Az indián felrezzentette Imrét az álmodozásból.

- Señorito, nekünk füstjelet kell adnunk a professzor úréknak. Ők jó úton jönnek Uxmaltól, az Ixpita folyó mentén ott aránylag közelebb vannak, mint ahogy nekünk át kellett törnünk, de onnan nem találtam volna meg bizonyosan. Ha meglátják a füstjelet, tudják, merre kell tartaniuk, és akkor talán egy óra alatt már áttörhetik a bozótot.

Elővette zsebéből régimódi óráját.

- Nemsokára meg kell érkezniük oda, ahol elkanyarodik az Ixpita. Így beszéltük meg. Kérem, segítsen a tűzrakáshoz.

Arra emlékezik, míg hordja a száraz ágakat, gallyakat, milyen volt, amikor máglyát csináltak a pusztán, ahol semmi más égethető nem volt, mint a tűző napon majdnem téglakeményre száradt „tehénlepény”; ezeket halmozták, keserű füstjüket nem felejti el egy életen át. A humusz nagy temetőjében markolja össze a halott ágakat. Bartolomé nézi, fél szemmel, mint akinek tetszik a fiú mozgása, járása, munkabírása. Látja, amint Imre nem kéreti magát, szakavatottan rakja a máglyát, sorjázza, keskenyíti, hogy el ne harapózhassék a láng. Webb óvatosságból vörös színezőport adott: így a füstöt már nem lehet eltéveszteni, ha egyszer felereszkedik, s kiszakad a fák koronája közül. De a tisztás elég nagy ahhoz, hogy levegőt kapjon a tűzrakás, így már meggyújtják az őserdei máglyát.

Imre figyeli: Bartolomé nem sokat törődik a templommal, nincs meghatva, majdnem egykedvű. Halkan kérdi, ki nevezte el ezt a helyet „Tikal”-nak. Hiszen itt nincs falu, nincs város, szinte napi járásra van a legközelebbi indián falutól.

- Kal... annyi, Señorito, a mi nyelvünkön... hogy hangok, kiáltások... sikolyok... Mert az úgy vagyon, hogy nagy ünnepekkor, éjfél felé, eljönnek a régiek szellemei. Olyan köntösökben s olyan díszesen, mint amikor nagy-nagy volt a hatalmuk. Ilyenkor meglátogatják sorban a régi templomokat... s sóhajtoznak. De ők sem szeretnek elhagyott, romba dőlt templomokban járni.

Ide nem jönnek... most még, ezért maradt néma a templom. Nem... ide nem járnak, Señorito, a szellemek.

Itt-ott szétmorzsol két ujjal valamennyit a színezőporból, melyből jó zacskónyit adott Webb. A füst szürke szakálla lassan rőt színűvé válik a hanyatló napsütésben. Még három óra hosszat lesz világos: az expedíciónak sietnie kell, ha ide akar érni estére. Bartolomé kezébe veszi Imre karabélyát, eltolja a biztosítógombot, s fellő a levegőbe. Mintha megelevenednék tőle az élő vadon, s felneszelne! Madarak rebbennek rejtekükről, a bozótot reccsentő lábak zaja veri fel, meglapuló állatok kúsznak, talán még a bogarak is sűrűbben köröznek: talán égiháborút sejtenek. - Ez is jelzés -, mondja, s újból facsonkhoz támasztja, kézügyben a fegyvert. Vérvörösen száll felfelé a füstoszlop. Egy perc, s a sejtető völgyszakasz messzi-messzi szájánál, mintha a csend ölébe vette volna - úgy hangzik dörrenve távolról, de a várt irányból - egy puskalövés, utána még egy, majd harmadik. A professzor expedíciója megérkezett. Milyen boldogak lehetnek, milyen boldogak... mennyire várhatták a piros füstoszlopot s a megbeszélt puskalövést.

A tűzrakást állandóan táplálni kell, pedig Imre mászni, „felfedezni" szeretne, valahogy megközelíteni a templomemelkedőt, felfelé indulni azon az élen, melyen a bozót, a föld alakulása egykori lépcsőt sejtet... menni felfelé... felfelé... miért? Magáért a mászásért, a szédület kedvéért... kúszni, s elérni a szentek szentjébe, ahol talán tizenkét század óta nem volt élő ember. De nem mozdulhat, s talán a professzor sem venné jó néven, ha saját szakállára kezdené meg a kutatómunkát. Majd holnap, gondolja, s nagy sóhajtva tördeli a könnyebb ágakat, hasítja machetével a száraz indákat, s adogatja Bartoloménak, s most olyan... furcsa módon, egészen olyan, mintha kisbojtár lenne, s az öreg számadó megtisztelné azzal, hogy ő segít meggyújtani a hűvös tavaszon a tehénlepény-rakást.

Ég a máglya, s a könnyű szél észak felé tereli szelíden a füstöt. Olyan izgatott, hogy nem bír megmaradni a kíváncsiságtól. Innen, alulról felméri, milyen magas lehet a templom... hetven... nem... talán ötven méter... s ki tudná megmondani: mekkora a kerülete, hol lehettek a kapunyílások, mi van a tetején, ahol a valódi templom nyílik. Kincs? Ez mindig a bujkáló gondolat, persze. A „kalózok kincse", az „inka kincse", a „mayák kincse". Még soha senki nem talált semmiféle ilyen óriás kincset, melyet - legendák szerint - a spanyolok jöttével tóba süllyesztettek, járhatatlan sziklatorkokba, vízmosásokba, tengerszemek mélyére rejtettek a hűségesek. Ha felkúsznék, s benyitna a kincseskamrába, melyben halott aranybálványok várják a feltámadást? Vörös füst szálljon... nem mozdulhat el. De miért nem ment fel Bartolomé egymagában, egyedül? Miért jelentette Webbnek, titkos egyezségük szerint? Az a pár száz peso, melyet jutalmul kap majd a Hatodik Templom felfedezéséért - hogyan mérhető össze annak a kincsnek értékével, melyet remélhet... Egyetlenegy aranybálvány... ha nem is nagyobb, mint az az obszidiánszobrocska vagy féldombormű, amit találtak - vagyont jelent, ha elrejti, s kellő helyen s kellő időben eladja. Miért nem ment az öreg fel a szentek szentjébe? Bizonyos, hogy a mayák, amikor titokzatos jelektől vagy a természet burjánzó erejétől üldözve elhagyták több mint ezer esztendeje e templomvárost, kiürítettek mindent, nem hagytak itt semmit, még a kőbálványokat sem... Ennyire bizonyos hát Bartolomé, mint biztos abban, hogy a szellemek nem látogatnak ilyen romos, tisztátlan szentélyeket?

Felrezzen. Alhatott? Elnyomta az egész napos fáradtság. De Tikal új kincsével szemben szabad-e elaludnia? - Majd szólok, aludjék nyugodtan -, mondja Bartolomé. A füst száll, egyet-egyet vet a hamvadó óriás máglyára, melynek már lassan az alkony színezi parazsát.

Arra rezzen fel, hogy talán egy kilométernyire dördül lövés, utána még kettő. Most ő felel rá, ugyanilyen időközben háromszor elsüti az ismétlőkarabélyt. Legalább kipróbálta fegyverét, melyet Bartolomé egész nap hallgatásra ítélt. A vadont nem szabad oktalanul megzavarni.

Abból csak bajok származnak. Igen, ez a félbabonás, félig tapasztalatokon nyugvó óvatosság mintha folytatná a bozótba merült törzsek ősi hagyományait. Kiveszi az öreg óráját, melyre szemmel láthatólag igen büszke.

- Egy óra még, míg ideérnek. - Addig szítani, táplálni kell a tűzrakást, hogy legalább ezt készen kapják, ne kelljen a holtra fáradtaknak akkor tüzet rakni.

A templomhegy oldalából csörtető hang hallatszik. Széles test szaggatja az indákat. Bartolomé felkapja fejét. - Fiatal vadkan -, mondja, s most már tekintetével a karabély felé fordul. Talán hetven-nyolcvan méternyire bukkan fel a szőrös feketeszürke vadkantest. A füst szaga verte ki odújából, ez ébresztette fel, s most tör kifelé a tisztásra, remélve, hogy ez a fojtogató felleg ott már nem szorongatja, nem sérti szúrós, benőtt szemét. Imre kezébe veszi a karabélyt, Bartolomé lassan kihúzza a forgópisztolyt, s felkattantja zárát. A vad nem rohan, csak törtet előre, sötétfoltos teste már alig emlékezteti ősére, a szelíd disznóra... arra a párra, melyet a spanyolok érkeztük után mindenütt, amerre jártak, eleresztettek az őserdőbe. A vadkan horkan, feje idegesen remeg, túrja a földet. Dühödt, mert közeledve a tisztás felé, egyre jobban csípi szemét a füst. Imre fél térden, céloz, meghúzza a ravaszt. Mintha magasabb lett volna egyszerre az állat, felemelkedik, peckesen kettőt-hármat lép még, leroskad, de túr... lehet, hogy felemelkedik. Egy másik lövés fején találja, de még mindig mozog. Bartolomé óvatosan előrelép, már alig van tíz méter távolságban a halódó vadtól, mely mégis felugorhatik, utolsó erejével még mindig támadhat. Kurta, kemény csattanás: a vastag revolvergolyó végleg kioltja a kan életét.

Bartolomé valami énekfélét dünnyög. Mintha most nem törődnék Imrével, talán azt az ősi dalt mormolja, melyet a törzs férfi harcosai kórusban mondtak, ha elejtettek egy nagy erdei vadat. Majd szánkófélét formál a hántolt kérgű nyers ágakból, indákkal köti össze őket, int Imrének, ketten-emelőrúddal rádobják a vadat erre a saroglyára, s megint csak indák kantárára véve, iszonyú igyekvéssel, izzadva és lihegve lehurcolják a tűz közelébe. Ma este friss húst eszik az egész expedíció!

26.

Már egészen besötétedett, amikor a professzor s kísérete megérkezett. S mintha száz éve nem látták volna már egymást, nem előző este kapott volna parancsot, s nem hajnalban kelt volna missziójára, úgy ölelkeztek össze Imrével sorban a részt vevő régészek, különböző szakértők, fotográfus. Gracias vette észre az arcán végighúzódó bozótsebhelyeket, a sok-sok szúrós ág, tüske, visszapattanó inda nyomát. Ők kényelmesebb úton jöttek, autó hozta a poggyászt, s csak az őserdei szakaszt kellett gyalog megtenniük, a vöröslő füstjelzések s lövések nyomán. Webb hatalmas kézireflektorának sugara rászalad az előttük emelkedő piramistestre; a fénycsóva nem bírja elérni, befogni a magasságokat, de a tudós szemének elég ennyi, hogy lássa: olyan felfedezés ez, melyet nem is reméltek; a majdnem kékes, ívszerűen görbülő fénysugárban ez a hatalmas, misztikus építmény időtlenül emelkedik fa- és indaköntösében, torzonborz testtel a magasságokba. A villamos fáklya oldalt fordul, pásztáz, tapogat. Imre kapja el... a fénycsík úgy szalad, mintha valamilyen titokzatos fényállat rohanna, kissé oldalt fordul, s most a koncentrált fény ráesik egy falkockára, melyen tisztán, világosan látszik a maya képírás. Inscripciones! - morajlik mindenütt, az angol ajkúak is így nevezik; az éjszaka elnyel mindent, ahogy a fény elvillan felőle, s ők itt maradnak a trópusi éjszakában, telve izgalommal, feszültségekkel.

S a fény most táncol, játékosan, oldalvást. A toronytest lábánál hatalmas saroglya áll: mintha valamilyen ősállat lenne, úgy fekszik rajta, szája körül fagyott véres habbal, a vadkan, az este

öröme. Webb majdnem csodálkozva villant az indiánra, de Bartolomé tekintete Imre felé fordul. „Első vad?” Áldozni kellene a vadászszokásoknak, de mindenki holtfáradt, s csak a vacsora reménye tartja az emberekben a lelket. Néhány perc, már szakértően szervezik a nyúzás, bontás, hasítás, szeletelés munkáját, a nagy máglya villózó parazsát felszítják, nedves fatönköket vetnek rá; az archeológusok most nyársakat faragnak, s Gracias adagolja a nagy kondérba a fűszereket. Imre is átalakul pusztai mesteremberré, s bár őt Webb - mint a friss vacsora szerzőjét - felmenti minden szolgálat alól, mégis fúr-farag, s megszerkeszt egy ágast, amelyre felhúzzák majd a kondért, s Bartolomé elismerő mosolya mellett megkezdődik az ünnepélyes vacsorakészítő szertartás.

Furcsa módon elpárolog a fáradtság, mindenki a nagy felfedezés izgalmában él, mintha legszívesebben átvirrasztaná az éjszakát, hogy a hajnal első derengésére nekiinduljanak a templomhegynek. Csak a professzor nyugodt. Arcáról nem villan el a mosoly, ma is frissen borotvált, régimódian takaros, kopasz feje, rózsás arca, hegyes álla belehajlik a tábori lámpák fénykörébe. Kissé gúnyos mosollyal teszi fel a kérdést:

- Ki fogja szerkeszteni az első jelentést?

A szerénység első követelménye, hogy senki se igényelje a maga számára ezt a megtisztelő, de nehéz, felelősségteljes feladatot. Webb néz előre a tűzbe, tanítványai már ismerik arckifejezését, ilyenkor néma csend támad, mintha a hosszú órák némaságát egyszerre feloldaná, halk hangon beszél, úgy, mint ahogy a gondolat, mint a lélek búvópatakja, felszínre kerül.

- ... Tudják, az ilyen jelentésnek, még ha csak hirtelen vetették papírra, summázva, mégis olyannak kell lennie, ami helyes tájékoztatást nyújt. Tulajdonképp röviden vázolnia kell mindazt, ami megelőzte a kutatásunkat, pontosan meg kell jelölni a helyet, ahol az ásatást végezzük, persze, rá kell térni arra, milyen módszerekkel dolgozunk. Ezután jön a nehezebbje: szakszerűen s mégis közérthetően leírni, mi az, amit találtunk. Először nagy egészében, azután az egyes tárgyakat... a lelet-anyagot, főként ha cserepek vannak. Pontosan megjelölni: melyik rétegben mit, milyen állapotban találtunk. Végül - alig ér valamit ilyen jelentés megfelelő illusztrációs anyag nélkül. Sok-sok fotó! Ha lehet, sztereókkal is kell dolgozni... de mindennél fontosabb, hogy vázlatrajzokat készítsünk... fel kell térképezni a lelőhelyet, a situst, ha épületeket találunk, akármilyen állapotban... homlokzati és metszetrajzok. Ha edényeken, cserepen rajzok, díszítések vannak, ezeket még külön is meg kell örökíteni...

- Professzor úr, ez az „első” jelentés. De a második? Milyen legyen? Ha csak a tudományos szempontot nézem, évek is beletelnek, míg elkészül egy könyv... Hallgatni addig? Vagy közölni népszerűen, a laikus világgal az eredményeket?

- Azt mondhatnám, kedves Gracias, hogy a legrosszabb, ha az archeológus semmit sem hoz nyilvánosságra. Ha olyan ásatóra gondolok, aki a legnagyobb lelkiismeretességgel végzi a munkáját, de ebből semmi, de semmi nem kerül ki... senki nem tud róla, az ilyen ember tulajdonképp megsemmisíti... ellopja azt a nagy és értékes valamit, amit pedig megtudott a múltunkról. Itt nincs semmi mentség... például az, hogy minden apró részletnek utána kell előbb járnia...

- Kis-Ázsiában, ahol most olyan nagy ásatások folynak, könnyebb vagy nehezebb-e a munka?

- Ott... egészen más szempontokkal kell számolni. Azzal, hogy egy adott situs sokszorosan gazdát cserélt az évezredek folyamán, csupa réteg... s lehet, hogy mindegyik rétegben maradt valami, ami megörökítette... megőrizte annak a népnek vagy a lakosság valamilyen fajtájának emlékét. Ha alulról veszem... a legalsó, az úgynevezett szűzföldtől... talán jön mint első réteg a lesulykolt föld, amelyre épült az első kunyhó... Utána az első ház maradványa... már valamivel tartósabb anyagból, talán elfoglalták és lerombolták ezt a lakott helyet... várost, mondjuk,

akkor jön egy romos réteg, törmelékekkel, felette a leégett ház anyagának megmaradt része, utána homok-réteg, ahogy a szél századokon keresztül beszórta, vagy humusz, növényzettel persze, az ott nem is hasonlítható ehhez... ami itt áll előttünk. Aki nem tud olvasni a föld-rétegek könyvében, soha nem lehet jó kutató. A föld majdnem mindent elárul... utána már legjobb vezetőink az emberi csontok... persze, ahol fennmaradtak. S utána, Gracias, a cserepek... ugye?

Nevet, míg jönnek a szakácsok, s jelentik: megfőtt a bozótbéli leves a Hatodik tikali templompiramis tövében.

*

Az éjszaka olyan, mint a fekete kárpit, csak a szélein kezd parányit felszakadozni. Nem is annyira mozgásáról, mint inkább talán lélegzetéről ismeri meg a professzort, aki lábujjhegyen megy végig a hálózsákok között. Egy perc múlva Imre már mellette van, kilépnek a sátorból. A tegnap éji tűz egészen elhamvadt, vadállat nem jár erre, nincs szükség szoros őrséget tartani. A templomtömeg még nem látszik... pontosabban: inkább érezni lehet, hogy valami hatalmas, más színű... talán barnásabb hegy szakítja meg az őserdőt.

Egy fél óra múlva már derengeni kezd. Még csak a hatalmas falak tövében lehet járni, nagyon óvatosan, nehogy elbotoljanak az indavilágban, nehogy kígyó kerüljön lábuk elé. Minden lépésnél a szöges bottal Webb megkopogtatja a humuszt. Az oldaltáskából előkerül a széles vázlatblokk.

Felírja: *első vázlat*.

Az alaprajz szerint homlokzatán két oldalt kitüremlő, elnyúló téglalap: a homlokzat közepét szeli át a hatalmas lépcső, mely kívülről visz fel - két terasztól tagolva - a szentek szentjéig. A másik vázlat keresztmetszet. Az egyes „emeletek” fehér, csúcsos, süvegszerű üregei nyúlnak egymás fölé a magasságokban. Az arány itt keskeny, karcsú, toronyszerű épületet mutat, mely alul szélesedik ki, ugrik előre. Az épület most kezd lassan kibontakozni a pirkadás ködeiből. Először a tetőépület sisakja emelkedik ki: itt viszonylag gyérebb a növényzet. A professzor egy korhadt fatörzsre teríti ujjasát. Innen befoghatja szeme az összképet.

- Látja, milyen furcsán, aránytalanul kicsi lehet a szentek szentje... a tetején. Az épület még hordta a díszes, súlyos tetődíszítményt: ez is ránehezedett a falakra. Az egykori maya építész nem mert levegősebb, nagyobb termeket tervezni: a tetődíszítmény súlyát a vékonyabb falak nem bírták volna el. Van egy mese... legenda... egy ilyen templomépítőről, akit feláldoztak az isteneknek, mert az épület összedőlt. Nem volt egészen veszélytelen foglalkozás abban az időben...

Nevet. Mintha csak sétára indulna aszfalton, úgy megy fölfelé könnyű, biztos, ruganyos lépésekkel, ott, ahol valaha a hatalmas lépcső húzódott, s ahol most az egyes fokokat szinte felismerhetetlenségig benőtte, magához kaparintotta a bozót. A fürge test előrehajlik, a bot kitapintja, hová kerülhet a láb. Imre követi, óvatosan, kissé félve a szédüléstől, mely úgy ül benne, a pusztai emberben, mint valami szorongató fulladás. Néz felfelé. Ezt a sok emelet magas épületet így kell-e megmászni, négykézláb, kúszva? De elérnek az első teraszig. A tér itt kiszélesedik. Húsz-harminc ember is elférne egymás mellett. S most a professzor kötélhágcsót vesz elő oldaltáskájából. Biztos kézzel rögzíti végét a szélhez közel eső hatalmas kőpillérhez. Néhány lépés, ledobja a mélységbe, kipróbálja, rááll. Lefelé szalad rajta néhány fokot, odaér, ahol a kapuív behajlik. Egyik kezével fogózkodik, másikban a reflektorlámpa. Vajon már felülről is észrevett-e valamit? Szeme, mely olyan éles és fürge, mintha ritka műszer lenne, már rávillan valami gomolygó, fekete-fehér összevisszaságra, amit a platóról nem is lehet látni. De

ahogy a fénycsóva foltja eléri a talán három méter hosszúságú, egy méter széles mezőt, egészen különös világ bontakozik ki Webb előtt.

Első pillanatban olyan, mintha legmodernebb művész, grafikus próbálta volna szerszámát, fantáziájának szinte esztelen játékaként. Nincs határozott kompozíció. A fehér stukkófalra fekete, finom vonalakkal egy távoli kéz - bizonyosan régebben, mint ezer esztendeje - gomolygó, tollas figurák körvonalait karcolta, biztos kézzel, s mégis szeszélyes, játékos villanással. Mintha kihalt emberfajta gnómjai, törpéi lennének. Némely helyen csak egy mozdulat, egy térd, meghajtó karizom, máshol meg párhuzamosan futó vonalak közt egész parányi figurák, acsarkodó szörnyek, amint kiálló agyarukkal beledöfnek a semmibe.

Webb próbálja lazítani vázlatkönyvét, néhány vonást tesz úgy, hogy egyik karjával átkarolja a kötélhágcsót, másikkal tartja a vázlatfüzetet. Nem megy. Visszakúszik. Int Imrének, ha akarja, próbálja meg. Most már a fiú hajlik e felé a nyugtalanító, idegen „műalkotás" felé. Ki rajzolhatta, miért?... ilyent, ehhez hasonlót még nem látott senki soha. Felnéz Webbre. A professzor arca most olyan, mint a sólyomé. Ajkát összezárja, nincs mosoly rajta. Pár perc múlva újból együtt állnak.

- Jobb híján *sgrafitto*-nak kell nevezni ezt a műfajt. Amikor rajzos vonalakat örökítenek meg, nemes anyagba. Látja... itt lehetett a papok szállása. Talán a fiatal avatandóké is, akiknek mindenféle próbákat kellett megállniuk, hogy közelebb kerülhessenek a szentek szentjéhez. Bizonyára böjtölniük; virrasztaniuk kellett. Lehet, hogy ilyenkor... ilyen várakozásban rajzolta valamelyik.

- Látott már ilyent, professzor úr?

- Nem... ezt most fedeztük fel. Ezért nincs is még a rajznak... ábrázolásnak neve. Ezért mondom sgrafittónak. Egyelőre még nem tudjuk fotografálni. A kötélhágcsóról nem lehet. Majd megoldjuk. Bizonyos, hogy ilyen gomolygót, megfoghatatlant talán sehol nem vetett ki magából az indián művészet. Mintha egy modern kiállításon lenne... majdnem szürrealista!

Néhány vonás a vázlatkönyvben. Mennek feljebb. Egyre nehezebb a kúszás, az egykori lépcsőkre sodort törmelékek, a beléjük ékelődött százados növényzet miatt, mely rothadó testének humuszrétegével borít már mindent el. Talán néhány század még, s mindez a felismerhetetlenségig benő, s összeroppan a vegetáció szörnyű súlya alatt. De innen, a második platóról már szélesebb ívben lehet lelátni. A fényképezőgép sűrűn kattan. A filmek majd megmutatják, hol vannak olyan foltok, melyek tövében épületmaradványokat, oszlopokat, kalendáriumköveket lehet sejteni. Már négykézláb másznak. Belekapaszkodva az indákba, egyre feljebb - szédítő magasság alulról nézve.

Imre tudja, mi volt szerepe egykoron a maya templomnak. Papok laktak benne, s az áldozat bemutatása volt feladatuk. Az áldozat itt nem a lelkek óhajtását, nem virágokat, föld termékét, talán ártatlan állatokat jelentett. E szörnyű, véres vallás emberáldozatokat követelt, mert hitük szerint csak ezzel lehetett megengesztelni az istenségek rendjét - épp azt az istent, aki arra a napra esett, kalendáriumuk szerint. Minden istennek más és más volt a természete, vágya, igénye. Az egyik jobban szomjazta a vért, szent könyveik szerint, a másik elnézőbb volt talán az emberek gyengéi iránt, így háború, emberkereskedés, gyermekvásár: mind csak arra volt jó, hogy engesztelje a vérszomjas isteneket. A papok feladata: az áldozatot egyesítsék az istenséggel.

A lépcsőn, ahol igyekeznek feljebb s feljebb kúszni, talán tizenkét-tizenhárom százada nem járt ember. Ki lehetett az utolsó? Ki lehetett az utolsó szerencsétlen áldozat, akinek még fel kellett mennie a papok körmenetének kígyózásában, míg alulról nézte őket a nagy ünnepekre a környékről besereglett mayák tömege? Mert Tikal, mint a többi romváros, nem volt valójában

lakott hely. Százados tisztelet övezte őket, templomok, néhány palota, szent játékterek épültek, de nem vette körül őket lakóházak erdeje. Sehol nem maradt fenn a romvárosok környékén emberi települések, városi negyedek nyoma. Nyilván a szent naptár szabta meg - évszakfordulókon, nagy ünnepeken, akkor, amikor gonosz jóslatok jöttek, vész fenyegetett, vagy az istenek különösen megszomjaztak a vérre -, mikor jöjjön be a környékbeli paraszt-lakosság, a kézművesek, kereskedők, mindazok, akik e termékeny s gazdag földön éltek. Mennyien lehettek, mi lehetett a lélekszám? Senki nem tudná megmondani. Az agavéból tilolt lapokra vagy szarvasok fehérre cserzett bőrére írt szent könyveket - nehogy a pogányságot táplálják - elégették a spanyol hódítók. Az a néhány, ami elkerülte a pusztulást, s európai nagy könyvtárak legritkább kincse, csak istenekről, ünnepekről, legfőképp a múló idő jeleiről beszél. Mindig a jövő időbeli kérdései aggasztották a papokat s írástudókat (hisz az ő képírásuk volt az egyetlen írás a nyugati féltekén, amivel találkoztak a spanyolok), soha nem az, ami körülöttük történik. Nem érdekelte őket a múlt, sem saját koruk. Szemüket valami távoli, „matematikai" jövőre szegezték, melyben évek százait, ezreit, millióit foglalták össze egy-egy jel, hieroglifa segítségével.

Webb egy-egy szót mormolt. Elvárta, hogy Imre hozzá tudja kapcsolni mindazt, amit az utolsó hónapokban tanult és olvasott. Ki lehetett az utolsó? A zergelábúak szökelltek felfelé a magas, rendkívül keskeny lépcsőfokokon, melyeken cipős vagy csizmás ember alig teheti le fél talpát. Bizonyosan ez volt Tikal, a rejtélyes, semmivel össze nem hasonlítható maya templomváros legtitkosabb szentélye, talán itt idézhették a papok a leghatalmasabbat, azt az istent, akit később, sokkal később Quetzalcoatl néven tiszteltek az aztékok.

Imre szeme tanítómesterén. Izgalmas pillanat. Ő is, Webb is *először* látják, először járják be a templompiramist. E pillanatban Webb látszólag semmit sem tud *többet* róla, mint ő, aki mint első fehér ember megpillantotta. S mégis: mennyi kép lebeghet előtte! Látja-e Webb, mi történt itt... mi hullámozhatott nagy ünnepeken... minek tanúja lehet ez a csorbult, gyökerektől szétrepesztett lépcsőzet, mely mégis az egyetlen út, melyen a szentély megközelíthető.

- Mikor... mikor lehetett?

Webb darab hideg húst vesz elő, kenyeret. Megszeli, kínálja. Különös pillanat, a második platón, mielőtt még feljebb indulnának, eleget tesz a mindennap emberi törvényeinek.

- Mikor, fiam? Tikal nagy korszaka... egész története talán hat évszázad. Úgy hisszük, épp ezer esztendeje, hogy lezárult. Már amikor a *klasszikus*nak mondott korszak kialakul, voltak kezdetleges képírásjeleik, jó fazekasaik lehettek, apró szobrokat készítettek. De már akkor... amikor Róma felvette a kereszténységet, s ott állt az európai ember a középkor s újkor választóvonalán - a mayák megteremtik a saját építészetüket, felbukkannak az ívek, a maya boltozatok. Inkább a felföldön, mint a síkságon tűnnek fel. Jeleiket kőbe kezdik faragni. Megszületnek az első *álló* kalendáriumkövek.

A virágzás talán kétszáz évig tarthatott csak. Úgy szoktuk jelezni: hatszáztól nyolcszázig. Otthon... akkor volt a legsötétebb középkor. Ott kezdett csak derengeni... Írországban s főként Nagy Károly udvarában. Ebben az időben a mayák csodálatos szobrászművészete bontakozott ki, a legfinomabb színes cserepek... edények kerültek elő a műhelyekből, mesterien tudták megmunkálni kőeszközeikkel a követ. Már messze előrehaladtak a csillagászatban. Igen... bámulatra méltó matematikusok voltak. Itt sokkal-sokkal többet tudtak, mint európai kortársaik. Egyre több ilyen templomváros születik. Mindenütt faragott kövek hirdetik a város, az istenek s a múló idő el nem múlható dicsőségét.

Ezer esztendeje, pontosan *925-ben jegyzik fel utoljára kalendáriumkőre az időt*. Egyik ilyen templomvárost hagyják el a másik után. Miért? Ez a nagy kérdés... talán soha nem lehet

megoldani. Talán fellázadtak a papok merev uralma ellen. Talán a messziről, északról betörő aztékok nyomása kényszerítette őket erre. Talán maga a természet lázadt fel... hosszú esős évszakok... a növényzettel nem tudtak megküzdeni. Járványok pusztíthattak.

Persze, időnként visszajöhettek. Bizonyára itt temették el, a templomvárosokban, a főnököket. Uaxactunban megvizsgálták a talált csontvázakat. Nem... nincs oly nagy kiesés... majdnem folyamatosak a dátumok. Igen... ebben az időben jelenik meg először a *fém*. Arany, ezüst, némi réz... talán ólomvegyületek.

Ez a régi birodalom. Persze ebben nem volt semmi, ami megközelítené azt, amit az óhazában a birodalom alatt értettek. Nem is szeretem ezt a fogalmat. Az „új”... az újbirodalom talán inkább megközelíti. Három maya város szövetsége Yucatánban, ez uralkodott a közösségek felett... Pihentünk, Imre, menjünk tovább!

Már eláraszt mindent a reggeli fény. A tábor éled, innen felülről nézve mind olyan kicsinyek, integetnek, a professzor engedélye nélkül nem követheti őket senki sem. Bizonytalan még, mennyit s hogyan bírnak a lépcsők, nem kell-e megtámasztani esetleg leváló kőtömböket, nem fenyeget-e beomlás, beszakadás veszélye. Webb biztos, kiszámított lépéssel megy előre, botja kitapogatja a réseket, de az egykori, ezeresztendős maya építészek nagyobb dicsőségére minden szilárd, keményen tart.

Kőbe fagyott világ dicsősége. Felnéz a professzorra, aki élete egyik nagy csatáját most... ezekben az órákban nyerte meg. Megtalálta a rejtélyes Hatodik Templomot. Ő volt az első, aki fehér emberként elhatolt szentélyéig. Csak éppen nem fiatal. A ruganyos járás, pirospozsgás arc, fürge mozdulatok egy darabig leplezik a kort, de itt, a legfelsőbb platón meg kell állnia. Kihajlik. A templomfal kockákra tagozódik. Szabályos, hézagoktól meg-megszaggatott téglalapok sorjáznak. Ide véste az egykori kőfaragó... vagy maga az írástudó pap szövegét. De nem mindegyikre. Furcsa módon a második sornak csak negyedik kockájában látni szemszerű ábrázolást; a harmadik mezőben az első három faragott; a negyedik sorban végigfutnak ezek a különös ábrázolások, melyek síkdíszítményeknek látszanak első pillanatra, s csak az avatott szem, a maya írást ismerő gyakorlata bontja ki a fogalmak értelmét. Ez az írás végighúzódik a kalendáriumköveken, lépcsőkorlátokon, oldalfalakon, küszöbökön, megtalálni ékszereken, stukkókon, cserépedényeiken, könyvekben. Kezdetben a jelek megfeleltek egy-egy fogalomnak, annak képét igyekeztek megörökíteni... talán sok-sok nemzedék. S lassanként maguk is jelképekké váltak: az egész írásrendszert - hiszen nyilván csak a papok s főnökök értették - valamilyen bonyolult, titokzatos jelképfolyondár szőtte át. A jelkép „drága” volt - olyan lehetett ez a kőbe faragott nyelv, mint valami hatalmas, primitív gyorsírás.

Imre látta, amint most megindul karcsún, könnyedén felfelé Gracias. De nem úgy, mint ők... a fehérek, óvatosan tapogatva, majdnem medvelépésekkel, nehézkesen. Ringó, különös járás, mintha átvette volna az ősök lépésritmusát. A lépcsőfokok nagyon keskenyek s magasak voltak ott, ahol épen maradtak, s Gracias úgy hágott fel rajtuk, mintha nagyon kényelmesen járna, nem okozna cseppet sem nehézséget a kúszás. S ahogy oldalról nézte, fél fordulatban, arca újból emlékeztetett az egyik kőfolyondár istenre, talán magára Quetzalcoatlra, a Tollaskígyóra, ahogy néha a rejtélyes istent ábrázolták. Ugyanaz a keskeny, finom fejforma, különös görbe orr, magas homlok, sötét haj, élénk, nagy, hosszú pillás szemek, mint ahogy megőrizték színükben is a bonampaki templom freskói az ősök arcvonásait. Gracias jött felfelé. Nyilván valami üzenetet akart átadni a professzornak. Webb maga is gyönyörködve nézte a leányt, tekintete egybevillant Imréével, szótlanul csodálták ezt a könnyed biztonságot, ahogy jön feljebb és feljebb, mosolyogva, mint aki pihegés, erőlködés nélkül veszi a legnehezebb kapaszkodókat.

Rádiógram érkezett, ezt hozta fel Gracias. Erre kellett választ adni, s a rádióműszerész már lent várta a professzort. Webb bosszankodva legyintett: itt sem hagyja békésen szemlélődni, felfedezett művében gyönyörködni a „civilizáció". A világ üzent érte. A Hatodik Templom felfedezése belekerült a világlapok első oldalas híranyagába, a guatemalai főhadiszálláson újságírók, hírügynökségek ostromolják az otthonmaradottakat: hogyan lehet Tikalba eljutni, hol lehet megtalálni a professzort.

- Ha nem teszünk valamit, még kijönnek ide az ostobák, megtalálnak, különösen repülőgépről, ha alacsonyan szállnak, egy helikopter le is tud itt ereszkedni, a templom tövében. Egyhetes zárlatot kérek! Utána megrendezhetjük itt, az őserdőben a sajtófogadást.

Dohogva néz körül a második teraszon. Sajnálja elhagyni, persze, a helyet, mielőtt felmászott volna végig a csúcsig. De lehet az is, hogy ezzel palástolja az idős tudós a test fáradtságát: neki is néhány nagyon erős napja volt, nem szabad túlságosan kifárasztania magát. Szeme rávillan a két fiatalra.

- Kivételesen megengedem, hogy felmenjenek a tetőre. Bemehetnek, ha lehet, a szentélybe. Körülnézhetnek. Rajzolni nem kell, fényképezni nem szabad, különben sincs maguknál gép. Mihelyt végeztem ezekkel a sürgönyökkel, magam is visszajövök. Mehetnek.

Egy lány nyomában menni, aki gúnyos-kedvesen mosolyog vissza, s úgy veszi a kanyarodókat, oly biztosan lép könnyű, hajlékony bőrcipőjében a fokokra, mint mezítláb vagy mokaszinban járt ősei. Ha nagyon rossz a lépcső, előbb óvatosan kitapogatja, próbálja... majd lenyújtja kezét Imréhez, mint aki segít... nem, nem szédül cseppet sem, nem hunyja le szemét a mélységek fölött. Az utolsó teraszhoz érnek. Itt a legnehezebb, mert itt már egészen keskeny a szegély, az egykori hatalmas kőlapokat elsodorta az idő, töredezetten, folyondároktól repesztve, alig megmászhatóan áll a kis kiugró, melyen túl már be lehet jutni a hatalmas, épen álló maya íven át a feltűnően kis kamrába.

Az első szoba omladékos s üres. Az ív továbbvezet a második, már sötét kamrába. Ez lehetett a legtitkosabb szentély, melyben egykoron a legfőbb istenképmás, bálványkép állhatott. A zsebből előkerül a villanylámpa, a fény végigszánt a falon. A stukkó mohos, szürkésbarna porlepelt kapott, itt-ott foltosabb, csíkos egy helyen. Vér - igen, talán ezek ezeresztendős vérfoltok is lehetnek. Majd a biológus eljön ide. Megfejti: lehet-e, hogy az egykori áldozatok szívéből freccsent vért őrizte meg a szentélykamra?

A fénysáv felszalad a tetőre. Alacsony, nyomott ívek, semmi, de semmi nincs, ami a figyelmet itt leköthetné. Nem hagytak itt semmiféle tárgyat, egyetlen kőkést vagy cserépszilkét sem. Gracias arcán látni a csodálatot, de talán egy csepp csalódást is. Milyen boldogság lett volna, ha ő mutathatja ősei ittfelejtett kincsét annak, akivel oly szívesen jött ide.

S most a padozatra esik Imre tekintete. Az egykori építőmester gondosan egybecsiszolta a sima kőlapokat, melyeket nem borít más, csak a lepergő ezeresztendős por. Nincs eszközük, Gracias egy kesztyűt húz elő, azzal porolja óvatosan a vékony szürke réteget, hátha valamit mégis talál. Imre tartja a lámpát, s egyszerre odamutat... egy kőlap nem olyan sima, mint a többi, valamilyen vájatot lát rajta, mintha arra szánták volna, hogy fel lehessen emelni. Már ott is az ujj... tenyerével még tovább söpri a port... megtalálja kartávolságnyira a másik emelőrést. Most már neki tud feküdni, teljes erővel... egy rántás. A talán negyedmázsás kőlap simán felemelkedik. A lámpafény feltépi a homályt. Először egy teljesen ép ívet lát, e tömör, nehézkes maya alkotmányt, s tövében egy lépcsőfok... egészen épen, hiszen itt már nem érvényesült a vegetáció romboló ereje. Egymásra néznek. Egyetlen komoly szerszámuk a villanylámpa, ez segíti az „expedíciót". Gracias az első, aki lelép a tátongó mélységekbe, s térdelve próbálja kikutatni, merre lehet a második lépcsőfok.

Az ezeréves csapóajtó peremén ülnek egy pillanatra, egyszerre nevetni kezdenek. A vállalkozás furcsasága... a helyzet, a nyaktörő fekete üreg... s a felfedezés izgalma - egyszerre kirobbant belőlük a kacagás. Mit szól majd a professzor? Jó-e vagy rossz, amit csinálnak, mint két gyerek... s ahogy ülnek ott, félnek is, remélnek is, s Gracias kinyújtja kezét, s Imre magához húzza, megcsókolná, de a lány valamilyen különös, ünnepélyes mozdulattal tartja fel tiltva mind a két kezét, mint aki ősei szentélye előtt nem akarja megbántani a lelkeket, s már lent is van az első foknál, kiált vissza:

- Megvan... megvan... jöhet... jöjjön utánam! -, s a lámpafény belekúszik az üregbe, s mehetnek lejjebb és lejjebb, a hihetetlenül keskeny lépcsőn, mely talán a templompiramis gyomrába vezet. S ahogy mennek, telve reménnyel és kétséggel, egyszerre leérnek valamilyen szintig, mely talán megfelel az utolsó, a legmagasabb terasznak, s itt egyszerre lefelé törmelék, szikla, idehordott föld, agyagkoloncok zárják el az utat. A lépcső vezet ugyan valahová, lejjebb... de nem lehet több fokon követni, mert minden színültig tele van ezzel a törmelékes földdel.

Fellebbenthetik-e a titkot?

Két ásó kell ide, egy csákány, egy lámpa, amit felakaszthatnak a falra, egy kötélhágcsó, ha le kell ereszkedni, és semmi más. Visszamenni és elmondani... vagy visszamenni és eltitkolni?

- Gracias, siessen le, mondja meg az öregnek. Ne tudjon róla még senki... hozzanak ásókat. Addig én itt állok és vigyázok.

- Mire?

Nevetnek. Fél? - kérdezné, s vissza is húzódik a peremig, majd onnan ki a két kamrán át a szabadba. Fulladoznak. A levegő alig járhatott be a belső üregekbe, hacsak nem volt oldalt vagy hátul valami szelelő... s a víz, ami lecsepegett a rozzant kőfedélről, bizonyára talált lefelé utat.

Két kezével kezdte hányni addig a törmeléket, míg nem jön meg a segítség, ez a mozgás, fáradság jó arra, hogy levezesse izgalmát. Sikerült annyira előrehatolni, hogy benyújthatta a vájt üregbe karját, s tapogathatott kezével. Sima felületet érzett. Doboz gyufa volt nála; néhány szál gyújtó világánál látta, hogy egy simára csiszolt fehér kőlapba ütközik a kéz: ez nem odahányt kőtörmelék, nem szikladarab; mintha valami kőfüggönyt eresztettek volna le. Nincs tovább.

Webb, Gracias s a professzor két asszisztense jött meg. Hozták a kért ásókat, lapátot, csákányt, erős sugarú petróleum-gázlámpát, köteleket. Mérni mennek - mondták a többieknek, hogy kikerüljék a talán felesleges izgalmat, s ne okozzon senkinek csalódást, ha a lépcső, amit a két fiatal felfedezett, valamilyen vakjáratba szalad csak bele.

Az ásó Imre kezében forgott a legbiztosabban, de csodálatos módon a professzor, ez az idős ember is úgy dolgozott, mintha az ásás lenne mindennapi kenyere. Félórai megfeszített munka után - a lámpa fényében már elég jól tájékozódhattak - elég széles rést szakítottak a törmelékrétegben ahhoz, hogy elérjenek a simára csiszolt fehér záró kőlapig, mely teljes szélességében elrekesztette az üreg torkolatát.

- Csontváz!

Az ásó sárgás márgarétegbe szaladt, s a gyakorlott régész szeme már ismerte, hogy változik a földréteg színe, ha csontmaradványokra borul. Az ásót letették, az utolsó réteget maga a professzor seperte el a kemény szálú régészseprűvel, s még rajta volt a leheletvékony földréteg, amikor már látszott a kiemelkedő koponya, a medencecsont s a térdkalács. Az egyik asszisztens embertani szakértő volt: óvatos ujjal kiemelte a koponyát, gumikesztyűs keze letisztította

a földrétegtől. Mintha diktálná valami láthatatlan jegyzőkönyvbe, úgy mondta: hibátlan fogazat... fiatal férfi... egészséges... a borító föld itt teljesen száraz... a lelet korát csak hozzávetőlegesen becsülhetem ezer esztendősre. De a földrétegekből úgy látom... nincs egyedül... kell még több csontváznak lennie. A koponyán nincs sérülés. Idoma megfelel a maya faj szokásos fejalkatának. Erős, fiatal legény lehetet... lám, itt a karcsont... lábcsont... mind egészséges. Mehetünk tovább.

Négyen ásnak, mélyebbre, szélesebb körben. A járatban még öt csontvázat találnak. Mindre illik az antropológus megállapítása: hibátlan fogak, ép csontok, erős fiatal férfiak lehettek. Hatan. Mellettük alig találnak leleteket. Egy szíjvég, melyhez elfakult, morzsálló szövetdarabka tapad. Az asszisztens egy kis kézi fecskendőből azonnal ráfújtat valami folyadékot, mely hirtelen elpárolog, de mindaddig konzerválja a tárgyat, míg gondozás alá nem veszik. Csont ékszer, szétesö hajcsat, cserépmaradvány semmi, majd néhány obszidián kéziszerszám, semmi arany, ezüst vagy a kettő ötvözete: elektron. Az asszisztens mintha ítéletet mondana:

- Szolgák... talán rabszolgák lehettek, akik itt elhelyezték ezt a kőlapot, dolgoztak rajta, utána megölték őket, alighanem megfojtották, mert szúrásnak vagy vágásnak nem látom nyomát. Ne legyen tanúja annak, ami itt történt...

Ezeréves halottak, ezekhez a régészek ugyancsak hozzászoktak, ez mindennapi munkaanyaguk, nem más, csak tárgyak, melyeknek segítségével kidolgozzák elméleteiket. S mégis itt, e különös sírjáratban valami megrázó s félelmes volt - még ezer év távolságából is - hat életerős fiatal pusztulása, akik valamilyen titok jegyében vesztették el ifjan életüket. Egy perc, míg állnak, egy perc, míg senki sem beszél. Imre Graciasra pillant. Látja a petróleum-gázlámpa kékes fényében, amint a lány hosszú, gyönyörű szempilláin végigpereg egy könnycsepp.

A mesterség rendje megköveteli a magáét: hatalmas barna csomagolópapírt fektetnek le, óvatosan belehelyezik először a lábszárt, majd a karcsontokat, a medencét, végül ami megmaradt a törzsből, tetejére a koponyát. Hibátlan csontváz. Begöngyölik a papírt, réseit elzárják légmentes ragasztószalaggal, a „csomag" tetejére színes ceruzával jelzés kerül: *Tikal, Hatodik Templom Mélyjárat, 1. sz. csontváz*. Ugyanakkor előkerül a kemény blokklap; a szakértő biztos kézzel felvázolja a járatot, majd alája kerül a réteg pontos rajza, a helyzet, ahogy a csont feküdt.

- Fényképezni - mondja Webb, s villan a „flash", a gép megörökíti a *„situs"* minden jellegzetességét. Az egész majdnem szótlanul, pontosan megy úgy, mint valami hadművelet.

Ott állnak a hatalmas kőlapnál. Mindnyájukon persze átfut a kétség: vezet-e valahová... mi van mögötte? Úgy látszik, mintha elmozdíthatatlan lenne, talán robbantani kellene, hogy elhárítsák, mint akadályt.

- Aláásni!

Négy ásó dolgozik, gyorsan mélyül az árok, Graciasnak arra kell ügyelnie, nem mozdul-e meg hirtelen az ismeretlen vastagságú kőlap, nem zuhan-e váratlanul reájuk. Milyen mélyen lehet alsó pereme? Meddig ásta be az ismeretlen hat áldozat a földbe? Még csattan az ásó vasa a kőhöz, s egyszerre Imre úgy érzi, szűz rétegre talál az ásó éle, belemegy a lágy földrétegbe. Így már sikerül megmérni a kőlap vastagságát, körülbelül hét-nyolc centiméter lehet. Nem túl vastag. Csákánnyal kezdenek dolgozni, s míg ketten aláásnak még, Webb finom keze megérzi, hogy a kőlap nagyon-nagyon lassan, de meginog. Új hadművelet kezdődik, mindenkit elragad az izgalom: most már fölülről bontják a kőperemet körülágyazó rétegeket, térdig járnak a törmelékben, mindenütt érezni lehet, hogy itt valahol, valamerre beszivárog a víz, még ilyenkor, száraz évszakban is, valahol hallani a vízcsepp hullásának jellegzetes zaját. Milyen súlyos lehet a kőlap? Ha dőlni kezd, felfoghatják-e esését? „Inog." Lehet, hogy az építők, akik idehelyez-

ték, tudtak valami más, titkosabb módot eltávolítására, lehet, hogy valamilyen más járaton közelíthették meg azt a valamit... üreget... vagy semmit talán, ahová a járat vezetne, ha nem zárná el a kőlap. Most mind az öten nekidőlnek vállukkal. A kőlap egyre erősebben inog, s utána hatalmas robajjal eldől - befelé. Tompa puffanás hallatszik: nem zuhant mélybe, nem esett sziklára - nyilván ott is csak a puha földrétegre esett.

- Ön fedezte fel, vegye a lámpát, ön menjen előre!

A régészek íratlan törvénye szerint Imre veszi fel a lámpát: annak, akit ösztöne vagy szerencséje valamilyen „nagyvadra" vezetett, elsőnek kell átélnie a feltárás izgalmát.

A kőlap, mint valami emelvény feküdt vízszintesen, Imre fellépett rá, kezében az Aladdin-lámpa. Mintha tündérpalotába jutott volna... Körös-körül ívek fogják át a hatalmas termet... de az ívekről... a tetőről ezer és ezer cseppkő ragyog a lámpa fényében... felülről lefelé s alulról felfelé növő, hegyesedő sztalaktikok és sztalagmitok... melyeket századok során formáltak a templompiramis résein, járatain át leszivárgó milliárdnyi esőcseppek. S most a lámpa megvilágítja a falat: a stukkófalon istenek domborművei... Számol: kilenc! Már a többiek ott állnak háta mögött, Webb halkan szól:

- Az alvilág kilenc istene...

A terem egy részét elfoglalja egy hatalmas kőszarkofág. Látszólag érintetlen. A lámpa fénye rávetődik: hatalmas fedelén mesterien faragott dombormű. Fekvő alak, összehúzott lábbal, hanyatt fekve... fejdísze szörnyeteg farka; a legfeltűnőbb a fekvő alak csodálatosan finom, elnyújtott lába és keze... Oldalt egy kisebb kalendáriumkő, vésésekkel. Webb ujja a felírásokon, gyorsan jegyeket ró jegyzőkönyvébe, számol.

- Ha helyesen számolok... időszámításunk szerint... 700 körül lehetett... amikor eltemették. Vagy kétszáz évvel a templom végleges elhagyása előtt. *Ez még a fénykor!*

Próbálják felemelni az óriás kőkoporsó fedelét. Súlya irtózatos. Meg se mozdul együttes erőfeszítésükre. Imre rést keres, az asszisztens kezében megvillan a kőfúró (mennyi szerszám, mindez befér egy oldaltáskába), már oly széles a rés, hogy benyomhatnak egy vasrudat... a másik oldalán is, s most az emelő segítségével próbálják megmozdítani... lendíteni a szarkofág tetejét. Lassan mozdul... szívós, izzadságos, fárasztó kis munka, szinte milliméterről milliméterre lazítani a tonna súlyú kőlapot. Ólomlassú pillanatok, melyek közt elsüllyed az idő. Végre a hevenyészett görgőkön lassan oldalra csúszik a tető, fedetlenül hagyva akkora rést, melyen át behatolhat a kézireflektor sugara.

Érintetlen, tökéletes csontváz hever az óriás koporsó mélyén. De most ijesztő pillanat következik, ahogy a fénycsóva végigszalad a csontokon, s elér a koponyához: a koponya helyén (ez a szarkofág túlsó végében fekszik) vagy inkább azt letakarva egy jadelapból faragott vékony álarc: ez takarja le az egykori maya király... vagy főnök arcát; a rávetett fényben zölden csillog az egyetlen, óriási drágakő, melyből feketén mered ki a két szem-, orr- s szájlyuk faragott ürege. A királyi jade, a mindennél jobban tisztelt, aranynál értékesebb kő, a jade - elborítja a csontvázat majdnem egész hosszában ékszerek, függők, kösöntyűk, kar- és lábékességek, fegyverek szerszámok formájában. S most a fényben megcsillan egy ritka szép, hatalmas gyöngyszem, oly nagy, mint amilyent egyikük sem látott még soha. Aranynak nyoma sincs.

Csak jade és gyöngy s oldalt gyöngyház faragások.

Imre nem tudja levenni szemét a halott király maszkjáról: valami nyugodt s mégis félelmes sugárzik belőle, ki tudja, hasonlított-e hozzá, vagy csak egy elvont képet faragott ki a művész a zöld drágakőből, melyet a mexikóiak kalkiullinak neveztek. A fénycsóva még egyszer végigszántja a kőarcot: a homlok faragott, közepén, mintha egy ékszerlapot utánozna,

kidomborodik, a két szemüregen át mintha valami fenyegető sugár villanna ki. A faragás erőteljes, hajlott orrot mutat, a két orrlyuk feltűnően látható, a duzzadt felső ajak stilizált, középen kissé ívszerűen benyomott ovális, a füleket csak jelzi, bevési a kőbe, de nem faragja ki az egykori művész.

A sírkamrát... vagy inkább termet csak a cseppkövek százai őrzik. Olyan végtelen a csend, olyan mérhetetlenül megkapó ennek az ezerkétszáz éves sírvilágnak a rendje, hogy percekig senki nem mer egy szót sem szólni, nincs kifejezés, mely illenék ehhez a néma elragadtatáshoz, a halál örök méltóságának e komor, nagyszerű formájához.

Gracias nézi halott ősének maszkját. Mintha halkan szólna hozzá, Imre látja, hogy ajka megmozdul, majdnem suttogva mond szavakat, melyeket nem ért senki, az ősi nyelv maya szavait, melyeket csak otthon beszél, ha hazamegy, s néhány napra vagy hétre újra beleolvad az ősi közösségbe. Így beszél Gracias, talán egy ősi imaformát mond, mely anyáról leányra szállt végtelen nemzedékeken keresztül, akkor is, amikor már mindnyájan hordták a kereszt jegyét, s mondja e temetett rítusok áramlásában. S Webb int, húzódjanak mind kissé hátrább, ne zavarja senki az indián lányt, aki mintha parancsot hajtana végre... mintha kezébe tették volna a halott király utolsó végtisztességének rendjét - már nem suttogja, hanem hangosan mondja a verset, mely idegen zengésével is csodálatosan, ritmikusan hat, s közülük talán csak a professzor tudja egy-egy szóról, hogy az a halál e titokzatos országútján mit jelent.

Megbontani a hangulatot. Már reggel óta itt élnek, étlen-szomjan. Kint már mindenki elpihent, túl vannak jócskán a délebédben, a szieszta órái következnek, s ők itt órák és órák óta ásnak, kőlapot hengergetnek a felfedezés váratlan, csodálatos izgalmában. A professzor megérinti a lány vállát, aki most már elnémult, de mintha nem lenne képes elszakadni a koporsótól. Az idős férfi tekintete most olyan, mintha apja lenne, könnyedén átöleli, megsimogatja haját.

- Örülök, Gracias, hogy itt volt velünk!

Ez a legtöbb, amit a professzortól valaki hallhatott.

Kézen fogva vezeti a hatalmas zárólapig, mely ebben az üres sírkamrában, az ezer csoda birodalmában az egyetlen ülőhelyet kínálja számukra. Hűvös van, ha elnémulnak, hallják a szüntelenül pergő vízcseppek zaját. Talán most a harmat szüremlik le a titokzatos kőnyílásokon. S lassan visszatérnek az életbe: a test megkívánja a magáét, lassan, vonakodva, fáradtan az erős testi munkától, enni kezdenek. Majd feláll a fotográfus-asszisztens, s következik a „munka” rendszeres része: mindent úgy, érintetlenül felvenni, megörökíteni, ahogy azt az első pillanatban találták, amikor még nem érintette emberkéz. De ott a szarkofág, melynek tetejét arasznyira már elmozdították. - Már felvettem akkor -, mondja a föld alatti útitárs, s emlékeznek a fényvillanásra, amikor először feléje hajoltak a faragott kőfedélnek.

A fény bevillant a szarkofág mélyére: ez a legnehezebb munka, sok gyakorlatot igényel: oly szögben elhelyezni a legközelebbi távolságra is érzékeny lencsét, hogy a felvillanó fény erejével mindent lerögzítsen, amit ez a tizenkét százados koporsó takar. A fény szüntelen villan, minden részletet felmér, mindent felvesz, egyenként, pontosan óvatosan, aggódó gonddal, nehogy valamit is elmulasszon. Ez olyan munka, mely teljes belső fegyelmet, az idegek szabályos játékát követeli. Webb mellé lép, most ő mutatja: még ezt is szeretné... a fényképész-régész filmet cserél... már körös-körül járta a sírtermet, kutatott a falon ábrázolások, faragások után... de minden sima, stukkódíszében, az alvilág kilenc urának domborművén kívül. A professzor halkan megszólal:

- Elmondom első véleményem. Szeretném, ha hozzászólnának. Szerintem... ez a sírkamra... ezek az ívek... korábbiak, talán egy-két századdal... még többel is koraibb itt minden, *mint maga a templom*. Talán ez volt az a mag, melyhez irányították. Talán a halott egyike volt

legnagyobb főnökeiknek... szentjeiknek... Ez az őserdőben épített, ide rejtett sír volt az, mely meghatározta magának a templompiramisnak építését. Mi most, ahogy számítom, talán az első terasz alatt lehetünk... mindenesetre nagyon mélyen, a legfelső csúcshoz viszonyítva. Ezt a sírkamrát utólag bevájni, megépíteni - alig volt lehetséges. Legfeljebb egy hozzá vezető lépcsőt tervezhettek bele. Úgy gondolom... a sírkamra elzárása is korábban történhetett... talán mindjárt akkor, amikor a temetés végbement. Akkor ölték meg a hat szolgát... akik bizonyára segítettek elhelyezni a zárólapot. S utána... mindent benőhetett a bozót, s száz vagy kétszáz év múlva megint jöttek, akik emlékeztek a sírépületre, s úgy határoztak, föléje építik a nagytemplomot.

- Az írások közt nem lesz valami, ami erre utal?

- Alig hiszem. Erre még nem volt példa. A mayák minden más írástudó néptől különböznek abban, hogy soha nem örökítették meg uralkodók, főnökök, városok nevét. Nem faragták kőbe hódításaikat, mint az óvilágnak majdnem minden régi uralkodója. Csak az idővel s isteneikkel törődtek, a kettő képzeletükben egybeolvadt. Nem hiszem, hogy valaha is megtudhatjuk, ki volt ez a jade-arcú főnök, akinek földi tetemét így megtisztelték.

Felállt. Odament Imréhez és Graciashoz.

- Most felvesszük a jegyzőkönyvet. A tudomány világában holnap már tudni fogják, az öreg Webb milyen nyomon indult el. Kik voltak ketten, akik ilyen csodálatos módon, persze a szerencse segítségével, de gazdagították a tudományunkat. Én vagyok az első, aki megköszönöm s gratulálok... így tovább, Imre fiam... így tovább, Gracias!

Egy kulacsnyi vörösbor volt velük, s mindnyájuknak turistapohara. A névtelen király sírkamrájában négy fehér férfi és egy indián lány a halott világ egykori urának koporsójánál megitták az áldomást.

NEGYEDIK RÉSZ

27.

Ahogy felemelkedett a levegőbe a gép az isztambuli pályáról, az utasok szeme előtt feltárult a kétezer éves város csodálatos szépsége. Innen a magasságokból (a gép néhány alacsony kört írt le) az Aranyszarv kék öble olyanná vált, mint ragyogó, szeszélyes handzsár, markolatát pengéjétől a híd választja el. Az egykori császári palota szerájának csúcsa inkább kutyafejhez hasonlít, amint fenyegetően rámered Szkutarira, a város ázsiai negyedére. A Boszporusz hosszan, kígyózva vezet a Fekete-tenger felé, míg másik oldalon a Márvány-tenger innen is végtelennek tűnő vize ragyog a napsütésben.

S furcsa módon az utasok szeme előtt mégsem a *mai* Konstantinápoly, hivatalos nevén Isztambul lebegett, házrengetegével, mecseteinek zöldes kupoláival, minaretjeivel, Pera európai nagyvárosokra emlékeztető bulvárjaival s utcáival. A gép utasait mindez talán kevésbé érdekelte; szemük előtt így, ahogy a levegőből áttekinthették az egykoron „Angyaloktól Védett Várost", a régi-régi Konstantinápolynak, Bizáncnak alakja merült fel úgy, ahogy a régi kelet-római császárok álmodták és építették, s ahogy ezer esztendőn át élt falai között, kissé úgy, mint egy elsüllyedt ókori világ utolsó megmaradt, különös szigete.

A szeráj eltűnt - helyét a görög régészek képzeletében az Akropolisz, a többiek fantáziájában a nagycirkusz, a Hippodrom foglalta el: itt tartották Bizánc híres kocsiversenyeit, e politikai ízekkel terhelt lefuttatásokat, melyben a „kékek" és „zöldek" versenye magában hordta felkelések, palotaforradalmak, örök lázongások csíráit. A modern kereskedelmi kikötőkben eltűntek a rakodó gőzösök, innen felülről eloszlott a kéményeikből kibodorodó füst. Mindenütt antik háromsorevezősök, könnyű latin vitorlás bárkák, majd később pompás, díszesen faragott bizánci gályák tűntek fel, orrukban a titokzatos fecskendőszerkezettel: a tűzmesterek ebből a csőből lövelltek az ellenséges hajókra a víz színén pusztítva úszó rejtélyes görögtüzet, melynek titkát apáról fiúra adták tovább, s e titok elenyészett, amikor Bizáncot elfoglalta a török.

A repülőgép utasai a mai városból csak néhány régi városfalrészletet ismertek fel, szemük felkutatta a Hagia Sofia templomának másfél ezer esztendős kupoláját, s keresték a görög császárok utolsó nagy virágzásának színhelyét, a Blakhernész-palotát, ott, ahol ma a görög pátriárka szerény rezidenciája áll... Igen, a Bukoleon kikötőjéből most indult el az aranyozott hajókon sikló hajósnép, hogy lecsapjon az Égei-tenger berber kalózaira. Már minden oly parányi a magasságokból, már annyira emelkedett a gép, hogy a képzelet játéka elé nem borít többé semmiféle akadályt.

Mindenki, míg a helyzet megengedte, lenézett az ablakokon. A gép már nem körözött többé, hanem nyílegyenes szárnyalással, a ragyogó kora őszi napsütésben megindult a török főváros, Ankara felé. Az utasok közül néhányan hátradőltek kényelmes székükben, lehunyták szemüket, hogy pótolják a kongresszusi rövid éjszakák elmaradt álmát, s hogy új erőt gyűjtsenek, mert hiszen most kezdődik az egész nagy kirándulás izgalmasabb, de fáradságosabb része is.

A *régészek világkongresszusát* Konstantinápolyban rendezték meg, ám úgy, hogy a bevezető ülések után a kongresszus áttette székhelyét Ankarába, de csak azért, hogy néhány hivatalos fogadás ott megtörténjék, s utána mindazok, akik e ritka, páratlan élmény részesei akarnak lenni, felkerekednek, hogy a török fővároshoz viszonylag közel levő Boghazköy kisvárosba,

vagy inkább faluba induljanak, mert sikerült megfejteni egy csodálatos ókori birodalomnak, a *hettitáknak*, egy század óta hiába kutatott titkait.

A kényelmes repülőgép belsejében kétoldalt húzódtak az ülések, míg gombafeje kis társalgóvá öblösödött, ahol kerek asztal mellett foglalhattak helyet azok, akik elunták párnás székük. Az asztalon folyóiratok, idegenforgalmi nyomtatványok hevertek, figyelmes légikalauznők hordták körül a szirup-édes török feketét, szendvicseket, hűsítő italt.

A második sor ablak felőli székében fiatal, szőke ember ült, villogó fehér fogsorral, napbarnítottan. Ifjabbnak látszott, mint a kongresszusra igyekvők átlaga. Ha valaki szemlét tartott volna, kik is utaznak ezen az Ankara felé tartó gépen, felfedezhette volna a régészet tudományának s egy-két rokontudománynak legfőbb tekintélyeit: egy-egy táska gazdájához nagy feltárások emléke, híres leletek, holt nyelvek titkainak feltárása fűződött. Maga a kongresszus egyébként annyira jelentősnek ígérkezett, hogy messze országokból, tengerentúlról is sokan bejelentették részvételüket. Olyan találkozóra gyűltek össze, melynek programjában szerepel a hettita írás megfejtésének bejelentése is.

A szőke fiatalembernek már nem volt olyan gyermektekintete, mint Tikalban, amikor megtalálta az ismeretlen maya papfejedelem ezer éve háborítatlan sírhelyét. Az első nagy siker váratlan s forró pillanatai után komoly, nehéz tanulóévek következtek. Míg nevét minden tudományos folyóirat megörökítette, míg napilapok s népszerű képes magazinok riportsorozatokat közöltek a fiatal magyar archeológusról, akit a véletlen szeszélye a maya őserdők közepébe vetett - Imre a munka komolyabb végét fogta meg, belemerült a tanulásba. Nehéz, kemény esztendők voltak, melyeket a professzor támogatása tett széppé és kellemessé. Imre ott dolgozhatott a mexikói intézetben, s közben folytatta egyetemi tanulmányait, vizsgákat tett le, elkészítette doktori értekezését, s ezt az egyetem szokása szerint nyílt ülésen kellet „megvédenie" a „támadók", az opponensek ellen. Az egyetem tanácsa méltónak ítélte a nagy megtiszteltetésre. Abban a XVI. századbeli spanyol díszköntösben kellett a doktorrá avatandóknak megjelenniük, mely emlékeztetett mindenkit arra, hogy ezt a nevezetes újvilágbeli főiskolát még Mexikó meghódítója alapította.

Neve (megtartotta mindvégig az „Imré"-t) a nagy felfedezésen túl is kezdett már tudományosan csengeni. A professzortól megtanulta a szerény, pontos, megbízható munka mindennél fontosabb módszerét: azt a tudományos stílust, mely nem igyekszik a beavatottak legzártabb köre számára korlátozni a mondanivalót, de elkerüli a népszerűsítést is, ha tudományos dolgozatról van szó. Kifogástalanul írt spanyolul és angolul, s ez a nyelvi készség nagymértékben megkönnyítette tudományos munkáinak közlését. Folyóiratok sorban jelentkeztek tanulmányaiért: a feltörő új kutatónemzetségben Imre ott állt az élvonalbeli archeológusok között. Mindenki szerette az intézetben: mosolygó, kék tekintete leszerelte a legszenvedélyesebb, legharciasabb meszticeket, kreolokat is. Bátorsága (hisz erre az expedíciókon nemegyszer szüksége volt) ismertté vált - nemcsak az intézet szűk falain belül.

A kongresszus terve már hosszú hónapok óta foglalkoztatta a világ vezető régészeit, természetesen azokat is, akik egészen más területen dolgoztak, s idegen volt számukra Közel-Kelet ősi civilizációinak feltárt világa. Webb professzor is készült rá, de az utolsó hetekben újból erőt vett rajta a trópusi kutatók veszedelmes árnyéka: a malária. Utolsó pillanatig bizonytalan volt - vajon elengedik-e ilyen messzi útra az idős tudóst orvosai. Hosszas megbeszélések következtek az intézetben, a tanácsot is összehívták. Imre épp akkor érkezett meg egy alkalmi feltárásról. Egy hegyi falu mellett különös alakú füstölőedényeket találtak, ezeket kellett a helyszínen rendszerezni, biztosítani a leletek szakszerű szállítását.

Amikor bejött az intézetbe, leszállt a kis nyitott teherautó sofőrüléséről, leoldta a leleteket biztosító láda szíjait és pántjait, a kapus már szaladt felé, hogy a professzor várja, szeretne beszélni vele.

Kényelmes karosszékben ült Webb, akaratereje látszólag diadalmaskodott a beteg testen. A gyógyszerek leverték a lázt, de a sárgás, gyűrött arc mutatta: eltűnt az a belső ragyogás, az ironikus, csipkelődő jókedv, mely ezt a különös, sokrétű embert megkülönböztette mindig tudóstársai között. Imre sietve kiemelte a legszebb jaguárfejű füstölőedényt, mely csodálatosan ép példája volt egy eddig nem ismert helyi indián művészetnek. Szótlanul letette Webb elé, várta, mit mond hozzá az az ember, akinek tudása javát köszönheti. S nézte, mint veszi kezébe a műtárgyat, milyen szeretettel, szeme szinte cirógatja a még alig fénylő fekete obszidiánt, melyről épp csak lerázták ezer esztendő rátapadt sarát... igen, ez az edény tegnap még földben pihenhetett, s nem kellett volna több, mint egy erős kapaütés, hogy szétporladjon, mindörökre, mint annyi ezer és ezer lelet, világszerte. A professzor arcára egy percre visszatért a mosoly. Felemelte, nézegette, kisujjával simogatta, mintha élő test lenne. Közben néhány fogalmat szórt ki; tudományos meghatározást, stílust, réteget, fejlődési periódust. Mindezt gyorsan, de fáradtan, szemlátomást erőlködve.

- Imre, azt mondja, ezer év... Eddig volt a földben. A legrégibb tárgyaink, amiket kezükbe veszünk - másfél ezer esztendősök. Ugye? Készüljön, fiam, messzibb utazásra... az időben!

A fiatal tudós értetlenül nézett mesterére. Ismerte felfogását, tudományos pontosságát. Azt is, hogy soha nem ereszkedett regényes feltevésekbe; elsüllyedt kontinensek, titokzatos, tízezer esztendős kultúrák világát mosolyogva átengedte a riportereknek. S most mégis elhagyja azt a biztos tudományos kört, melyben mint világszerte ismert szakértő mozog? Nem szökött-e mégis fel a láz a professzor ereiben, melyben maláriás vére kering?

- Látom, csodálkozik. Kicsit fáradt vagyok, rövidebben mondom el az egészet. Ma délben tartottuk a tanácsülést. Bizonytalan, hogy el tudok-e jutni a kongresszusra. Tőlünk pedig valakinek meg kell jelennie. A legtöbb latin-amerikai államból mennek... hallottam, a Buenos Aires-i múzeum igazgatója... Bolíviából és Columbiából is... Az egyetemről megy tudóstársunk, aki megtalálta a legrégibb amerikai ember csontvázát... Az óvilágban kölyöknek számítana a maga húszezer esztendejével... Na, mindegy. Minthogy bizonytalan, mehetek-e, úgy döntöttünk, fiam, hogy most... magát küldjük ki. Igen, ez még nem egészen jutalmazás... csak félig. A másik fél... ígéret, hiszen tudja, mi a munkájáról a véleményem? Szeretem a fantáziáját, mert enélkül semmit sem ér egy régész. De félek is tőle, mert hamar elragadja... Míg füstölőknél, templomi edényeknél marad, nincs baj... csak ha egy... elsüllyedt kontinenst kap ajándékba...

Nevet. Ez egymás közötti tolvajnyelvük, Imre pontosan érzi - Webb harcolt érte, ő akarta, hogy Imrének jusson osztályrészül ez a mindennél értékesebb tudományos megtiszteltetés. Az intézet delegátusának lenni a nagy nemzetközi konferencián!

Így történt! Este felhívta telefonon Graciast. A lány visszament a múzeumba, s csak időnként, egyes megoldandó feladatokra „adták kölcsön” Webb intézetének. Valami változás ment végbe a fiatal indián tudóson - mintha hűvösebb lett volna, tartózkodóbb, szertartásosabb: a régi mexikói illem formái között fogadta, ha napközben, gyakran telefonon is, mint tudományos kollégák, néha majdnem vetélytársak, késhegyig menő viták során cseréltek véleményt. Mert Gracias is fejlődött. Megszerezte ő is a tudományos elismerés címét, doktor lett, most készíti magántanári dolgozatát. Ha elkészül, minden reménye meglesz arra, hogy indián leányként bejusson az egyetemre: népe ősi művészetének lehet majd a professzora.

Imre úgy érezte: a lány talán ösztöne mélyén mégiscsak idegennek, betolakodónak érzi, világjárónak, aki kíváncsian vizsgálgatja minden nép kultúráját anélkül, hogy valami közösséget érezne vele. S lehet... valahol, a lélek mélyén valami furcsa, ismeretlen indián gőg is dolgozott. Gracias a legtisztább vérű mayák hegyvidékéről származott, onnan, ahol még éltek az ősi hagyományok, még minden család tudja titokzatos leszármazásának vérségi vonalát. Gracias nagyszülei már betűismerő emberek voltak, modern kőházat építettek; anélkül, hogy kiszakadtak volna az ősi közösségből, tanyát, kis birtokot szereztek maguknak. A házra rövidesen orvosi réztábla került, s az indián doktor már tudósnak nevelhette leányát. Ez volt a polgári életforma, de mélyen... lent, az indián őstudatban Gracias családjára egy szót használtak, melyet soha nem tudtak pontosan lefordítani a spanyolok. A *kacika* fogalom átment számos európai nyelvbe is, mint valami fél vad főnök, nagyhasú potentát vagy jelenkori értelemben bizonytalan múlt után felvetődött katonai főnök fogalma, aki kezébe kaparintja egy város felett az uralmat. De ősi nyelvükön, maguk közt majdnem annyi volt, mint „fejedelem": egy félezer esztendős távoli állapot aranyködös emléke, egy törzs atyja, talán papi hatalom is, mely minden írott törvény nélkül apáról fiúra száll.

Imre már elég rég élt Mexikóban, hogy ismerje ennek az országnak ezer titokzatosságát. A mayák népe távol a fővárostól, nagyrészt a mexikói Yucatánban él, míg a síkságiak már jórészt Guatemala polgárai. Az indián, ha falujából beköltözött a nagyvárosba, s különösen ha némi iskolát végzett, társadalmi helyzetben egy lépcsővel magasabbra hágott, már „don" lett, ha parányi üzletet nyitott, vagy valami mesterséghez fogott, nem járt többé mezítláb, öltözködésében is utánozta a városlakókat. Csak azok, akik úgy jöttek, mint Gracias, öntudattal teljesen a fővárosba, őrizték meg fajuk hagyományait. Ez, persze, a nagyvárosi élet lüktetésében különösen hatott. De ha eljött Gracias indián rokonsága, mintha valamilyen ősi szertartásrendből emelték volna ki találkozásukat: ilyenkor száműzték a megszokott spanyolt, s népük maya nyelvén folyt a szó, feltálalták az otthoni fűszerek illatától párló hazai ételeket.

A telefon cseng, felel Gracias hangja... milyen furcsa, távoli válasz, mintha soha nem törtek volna át együtt a folyondárok birodalmában, nem másztak-kúsztak volna lihegve a hatalmas tikali templomtorony tetejére... nem kutatták volna végig a szentek szentjét... nem harcoltak volna minden egyes lépcsőfoknyi haladásért a titokzatos királyi járat temetővilágában. Igen... mintha nem egyszerre kapta volna fel őket a hírnév, s nem szerepeltek volna - két egymástól távol eső fajta különös ellentétében - egymás mellett képeslapok, soknyelvű magazinok hasábjain.

Imre telefonált, s Gracias mondta, halkan és szertartásosan:

- Legyen szerencsém... szívesen látom, vacsora után.

S vacsora után néhány szál virággal kezében, szőkén, barnára sült arccal bekopogott a másodemeleti, erkélyes kis lakásba; már lent hallotta az ablakon kiáramló zeneszóból, hogy a lány most Bach-hanglemezeket hallgat. Mint mindig, most is (pár hete nem látták egymást, csak telefonon érintkeztek) megcsapta a lány különös, idegen szépségének varázsa: a fehér, könnyű selyemruha még erősebbé tette az arc „rézbőrű" kontrasztját, bár Gracias maya fajának halványabb barnaságát örökölte, s ha nem lett volna arca, egész fejformája tipikusan maya, legfeljebb mesztic lánynak tarthatták volna, aki még valamennyit hord az indián ősök örökségéből.

Gracias szobájában egy-egy tárgyat megismertek volna az ősök is: színes edények, melyekben egzotikus virágok hevernek, néhány füstölőedény, szalmaszékek, tolldíszek - e sok-sok madár szárnytollából, pihéjéből mozaikszerűen összeállított képek s ornamensek, melyeknek utolérhetetlen finomságát életteli színük leheli, mindez egy modern, ifjú tudós lakásában, könyv,

íróholmi, írógép, rádió, villamos berendezések között. A falon a bonampaki indián freskók reprodukciója, néhány fiatal indián művész alkotása: lángoló színek, elködlő formák. Hatalmas cseréptálon otthoni gyümölcsök, melyek már akkor léteztek, amikor még egyetlen spanyol sem tette lábát a hazai partokra.

A lány lehalkította a rádiót, elnémult a hanglemez. Két kezét nyújtotta, ezzel a jelképpel mutatta: barátságuk változatlan, Imre úgy jöhet hozzá, mint valaki, aki előtt tárva áll háza - igen, mint tudóstárs s mint... „barát". Gracias hosszú, keskeny kezével kivett egy cigarettát. Egy szikra felvillant, a mexikói dohány füstje beborította a szobát.

- Érdemes volt felmenni, Imre, a füstölőkért a hegyekbe?

- Gyönyörű jaguárfejű volt s egy másik, ennek különösen a hármas ágát találom szokatlannak. Jöjjön át holnap, kipakolom az egészet, úgyis kérni szerettem volna, nézze meg.

Mint két tudós, úgy beszélnek egymással, s Imre a lány különös, csodálatos mosolyára emlékezik, amikor a folyondárok rengetegében lihegve, machetéval kezükben vágtak maguknak utat, s egy pillanatban mindkettőjük kezéből kihullt a bozót fegyvere.

- Utazom, Gracias!

Olyan egyedül van. Nincs ebben az idegen városban senkije. Bent lakik az intézetben, az egyetemen mint megbízott előadó, tudományos munkáit készíti; ha hírek jönnek, hogy felvetett valamit a föld, rendesen ő az első, aki „kiszáll a helyszínre", esztendőnként részt vesz a professzor valamelyik nagy expedíciójában. Készíti Tikalról szóló nagy könyvét, esténként sokszor a jegyzetekkel teli dobozokra hajolva nyomja el az álom. Igen, olyan egyedül van, s arra gondol, milyen rég nem járt Graciasnál. Halkan, mintha csak valaki idegenről lenne szó, úgy beszél saját magáról, mint akit valami idegen erő elindított egy idegen pályán.

- Tudok a kongresszusról. Csodálatos lesz, nagyon-nagyon örülök neki. Nagy kitüntetés, Imre.

Mosolyog, kezet nyújt, gratulál. Feláll. Keres. Kivesz egy könyvet, végiglapozza az illusztrációit.

- Hrozny professzor könyve. Bizonyára érdekelni fogja. Nemrég kaptam. Aki írta, részben megfejtett valamit az ottani írásokból... Igazat megvallva, inkább csak átlapoztam. Most nem érek rá mással foglalkozni. Tudja, hogy mennyit kell még dolgoznom a magántanári dolgozatomon. Talán tavaszra elkészül... Remélem. De magának odaadom ezt a könyvet... azt hiszem, ez egyike a legjobbaknak. Én csak annyit tudok az egészről, amit vizsgára kellett a hettitákról tanulnom. Akkor még nem tudta senki elolvasni az írásukat.

- Magának, Gracias, szörnyen idegen lehet az ilyen óvilágbeli történelem. Visszamenni még ezer és ezer évekkel. Napóleon majdnem jól számított, amikor azt mondta: „négyezer év tekint le rátok" a piramisok árnyékában.

- S magának a mienk? És ha egyszer ott járnék a maga hazájában, s látnám azokat a sírokat... és templomokat és leleteket, melyek bizonyára ott is megvannak - egészen idegen, idegen világ lenne... Mint magának a miénk.

- Nem tudja megbocsátani soha, Gracias, hogy fehér ember vagyok?

A lány nevet. Tölt a villanymasinából kicsurgó méregerős kávéból, melybe parányi kakaóport elegyített, hogy valami különös, hazai ízt kapjon. Olyan talányosan, majdnem kegyetlenül mosolyog, mint egy maya isten. Imre felé fordul:

- Az itteniek... már megszokták a mi éghajlatunkat, annak legtávolibb vonatkozásában. Majdnem mindegyik ereiben kering valami indián vér. Én még olyan valóságos, makulátlan fehér emberrel, mint maga, Imre, nem találkoztam. Ezért félek magától. Nem közös közöttünk semmi. Mindenünk elüt, idegen. Túlságosan idegen...

- Ezért... ezért kerül, Gracias?

A lány feláll, hozza a gyümölcstálat, mintha meg sem hallotta volna a kérdést. A füst s kávéillat belepte őket, felejthetetlen pillanat, ahogy rájuk borul a csend.

- Talán, Imre. Maga sokszor csúfolt azzal, hogy én király-kisasszonyt játszom, s lenézem magát, mert valaha - ha igazat mond s valóban így volt - lovakat őrzött az egyetlen európai pusztaságon, ami még megmaradt. Míg én beburkolózhatom abba a fátyolba, amit magam köré terítek... az én fátylamba, Imre, addig nem érhet semmi bántás... addig itt vagyok, Mexikóban, hazámban, ahol senki sem aláz meg, nem bánt, nem vagyok „színes ember”. Félnék kimozdulni a nagyvilágba. Egy szálloda nem adna talán szobát... egy asztalnál nem ütnének le velem... Maga ezt nem érti, Imre. Maga *fehér*. Kiváltságos, ahhoz a fajtához tartozik, akár akarja, akár nem, amelyik uralkodni akar mindig, mindenütt, ahová beteszi a lábát. Maga nem tehet róla, de félek ettől... félek minden megbántástól. Ezt nem viselném el.

- És a professzor?

- Webbnek chilei volt az anyja, s ha nagyon figyelmesen nézi, rajta is lát valamilyen indián vonást. Lehet, hogy csak egy dédanya... de lehet, hogy anyja mesztic volt. Miért szeret úgy bennünket? Miért él itt, miért nem az Egyesült Államokban? Hiszen megtartotta az állampolgárságát. Miénk, a mexikói fajták titokzatos törvénye szerint. De maga, Imre, ezen kívül rekedt. Máshonnan, messziről, a fehérek titokzatos világából jött. Nem a miénk...

- Tikal?

- Tikalban... ó, erre sokszor gondoltam, nagyon sokszor. Mintha ott mégis egy kicsit a miénk lett volna. Mintha idetartoznék. De rájöttem: maga a kalandot látta, s nem úgy élte végig ezt a megdöbbentő pillanatot, mintha egy egész fajta sírjáról, nagy temetéséről lebbent volna fel a fátyol... Érti, amit mondok, Imre? Maga beszéli a nyelvünket. Már szinte nem veszik észre, hogy idegen. Lehet, már jobban beszéli, mint a saját nyelvét. És mégis, soha egy mexikói embernek nem lehetnek ilyen gondolatai. Ilyen biztosak, pontosak... nem tudom, hogyan fejezzem ki magam... nem úsznak félig a valóságban, félig a káprázatban, egyik időben s egy másik időben... a jade-álarcos alvó király s a villany hajszárító között... Mi így élünk, Imre, s maga idegen. Maga a toronytemplom szentélyében kalandot érzett. Ha nagyon kegyetlen akarnék lenni, olyan volt... mint az olasz condottiere, aki eladta kardját, de valójában soha nem mondta, kit szeret, kit nem... kihez vonzódik. Harcolt, talán elesett uráért. De ez nem haza volt neki. Kaland.

Majdnem síró a hangja. Imre feláll. Leheletkönnyen megfogja a lány két könyökét. Gracias felrezzen, hátranéz, két kék szem fúródik a lány sötét tekintetébe. Egy percig így maradnak. Gracias az első, aki kibontakozik ebből a jelképes ölelésből.

- Menjen, Imre. Maga tudja, hogy harcolok maga ellen. Minden módon, ahogy ember és lány tud harcolni. Látja... nem megy... nem megy... nem megy... Nem lett volna szabad kinyitni maga előtt egy indián lány ajtaját. Egy maya lány ajtaját.

Keze, ez a hatalmas pusztai tenyér, melyet a tudósélet minden mesterségbeli dologtalansága sem lágyított meg, végigszalad a lány sima haján. Minden idegen, minden más... minden más... Már csak távoli emlék az otthoni csitri lányok, a város főutcáján a déli korzó... Milyen más

Gracias, a mozgása, hajlása, mosolya... ő volt az első, aki ebben az idegen világban neki, a hajótöröttnek odakínálta keskeny, gyönyörű, hosszú ujjú kezét.

- Megvár?

- Mikor? Nem értem?

- Elmegyek a kongresszusra. Ha ott vagyok, beutazom még Európát... Talán, ha megkapom a tikali kiadásokért addig a pénzem. Tamást látni...

- Mit tud róla?

- A fogságban félig megvakult. Valami szörnyű szembetegség támadta meg. Akikkel Szumátrában együtt voltam, csak hárman maradtak életben. A többit elvitte... mocsárláz, éhség - ki tudja, mi vitte el. Tamás élve maradt. Nagyon erős volt. Ritkán ír, én gyakrabban... ha lehet, megkeresem. Megnézem, mit lehet tenni érte. Mit tud tenni Tamás. Nem megy-e haza...?

- Maga milyen útlevéllel utazik?

- Mexikóival. Ez a hazám.

Nagyon halkan mondja, lehajtott fejjel.

- Megvár?

A lány egy gránátalmát bont fel, rengeteg magja szétpereg. Könnyes szemmel néz Imrére.

„Menjen", csak ennyit mond leheletes szóval: „mañana", ami spanyol nyelven holnapot... reggelt, talán sohanapját jelent...

28.

A gépet köd veszi körül, fodros, tajtékos levegőtenger, nem látni semmit abból az óriási földnyúlványból, melyet már a régiek is Asia Minornak, Kis-Ázsiának neveztek. Imre szomszédja magas, csontos ember, valamilyen északi országból, utolsó órákban érkezett Konstantinápolyba, most a véletlen egymás mellé sodorta őket. Lassan, tagoltan beszél angolul:

- Kollégám, kissé megkésve érkeztem a kongresszusra, nem vehettem részt az első előadásokon. Bizonyára sok szó esett ott a Carbon 14-es eljárásról. Őszintén szólva - régész vagyok, s nem fizikus. Ön odaátról jött, bizonyára adhatna nekem ebben a kérdésben valami tájékoztatást.

Imre emlékében felmerül egy-egy mondat, amit Webbtől hallott esztendőkkel ezelőtt, amikor a kerekasztal-megbeszélésen felhangzott először szava. „Új eljárásról hallottam, mely talán forradalmasítani fogja az eddigi kormeghatározásokat. Ezzel kapcsolatban azért mindig az marad a véleményem, hogy semmiféle műszer soha nem pótolhatja egészen a régész megfigyelőképességének eredményeit."

Carbon 14 - számtalan vita forrása, mióta Libby zseniális elmélete gyakorlati formát öltött. Az „igen" és a „nem" vitái lassan elnémultak, legendák dőltek össze, már egyre gyakrabban merül fel a kérdés: „Mit mutat a radiocarbon"? - s minden tudományosan kidolgozott kormeghatározást ma már lemérnek ennek az eljárásnak mérlegén. De most egyszerre vizsgáznia kell az ismeretlen kolléga előtt.

Kinéz az ablakon, gomolygó ködfelhők ölelik a gép ezüstszárnyát. Néhány mondatot mond, elnézést kér, hogy ő sem szakembere ennek a kérdésnek, nézze el szomszédja, ha tájékoztatása nem lesz egészen pontos és kimerítő.

- ... talán azt mondhatnám, hogy a kozmikus sugarak, melyek a világűrből érkeznek, radioaktív szénatomokat hoznak magukkal, ennek atomsúlya 14-es. Az így alakult C^{14} izotópja a közönséges, 12-es atomsúlyú szénnek. Mindkettő megtalálható széndioxid formájában a növényekben, innen átkerül az állati testekbe, tehát minden élő organizmusba... A Carbon 14-nek a Carbon 12-höz való viszonya tehát az élő szervezetben ugyanolyan, mint az atmoszférában... Igen, amíg él az organizmus. De ha már elhalt, nem vesz fel több szenet a légkörből, sőt a benne levő Carbon 14 fokozatosan csökken, nitrogénné alakul át. Az úgynevezett felezési idő alatt - mely itt kereken 5600 év - elveszti az organizmus fél Carbon 14 tartalmát. Még egyszer ennyi idő után a megmaradó mennyiség fele is elvész, s a folyamat addig tart, míg a Carbon 14 már úgyszólván fel sem lelhető a szervezetben.

- Köszönöm. De megmondaná, milyen szerves anyagokra gondol? Ahol a mi területünkön lehetséges a kutatás?

- Elsősorban fa- vagy faszén-maradványokra, de lehet persze csont-, bőrmaradék, valami textil. De maga az eljárás csak látszólag, elméletben ilyen egyszerű. Nagyon kell ugyanis vigyázni arra: teljesen kizárják a frissen érkező kozmikus sugarakat, mert ezek - ha mégis bejutnak a vizsgált szervezetbe - meghamisíthatják az egész eredményt. Ezenkívül például... faszénnél: mi történik, ha a vizsgált rétegbe későbbi faszénrétegek keveredtek? Ezek a mennyiségek és arányok roppant parányiak... a számítás nem könnyű, nagy technikai felkészültséget, különleges ügyességet igényel...

- Milyen „tűréstényezővel” számolnak, pontosabban: az önök véleménye szerint milyen eltérések lehetnek?

- Kezdetben még századok voltak... mondjuk negyed évezred... Holott általában, szakértők véleménye szerint ez az eljárás a leghasználhatóbb ötezer és ötszáz év közötti leletek kormeghatározásánál. Ma már lement a „tűrés” ötven évre. Ez a plusz-mínusz hibalehetőség, mely már majdnem egész pontos meghatározást jelenthet a mi tudományunkban. Végül is, nem vagyunk történészek...

- Hogyan ellenőrizték? Miként szabályozták... honnan tudták, hogy egy bizonyos arányszám milyen időtartamot jelent?

- Főként egyiptomi múzeumi anyagból vettek mintákat, onnan, ahol a legpontosabban meg lehetett állapítani egy fáraó sírleleteinek korát. Ez volt az ellenőrzés. Bámulatos eredményeket értek el vele. Itt a tűrés beszámításával néha évtizedes pontossággal kimutatta a készülék a lelet korát. Ez volt az ellenőrzés lényege... Libby első nagy, összefoglaló tanulmányában tucatjával hozza fel a példákat. Persze, azokat is, ahol nagyobb volt az eltérés. Ennek oka nagyon sok, részben még ismeretlen körülményben rejlik, olyan tényezőkben, melyeket talán nem tudunk előre látni.

- Önöknek milyen eredményeik voltak? Hiszen épp Amerikában, úgy tudom, a Mexikó-völgyi legrégibb embercsontvázat, az „amerikai ősembert” húszezer esztendősre becsülték... Önöknél könnyebb, mint mondjuk Kínában, Rhodesiában... vagy akár a Neander-völgyben... hogy Piltdownról ne is beszéljünk...

Mind a ketten nevetnek: röviddel ezelőtt leplezték le az őstörténelem világának egyik legnagyobb csalását. Az északi tudós Imréhez fordul:

- Ön mit tud erről az esetről?

- Csak amit az újságok írtak, s professzoromnak egy átutazó angol kolléga elmesélte a részleteket. Különben is nem vagyok az őslénytanban elég otthonos...

- Ezt a koponyát mikor találták meg?

- Úgy tudom, 1912-ben, Dél-Angliában, a geológiai harmadkorra valló állatok csontjaival együtt... A lelet egy koponyatetőből, valamint fél állkapocsból állt. Amikor Londonban a tudományos társulat ülésén bemutatták, már felmerültek hangok, hogy a darabok nem tartoznak egymáshoz. A helyzet az volt, hogy a koponya rekonstrukciója szerint valóságos *ember* lehetett... *homo sapiens*, akit találtak... míg az állkapocs teljesen majomszerű. Úgy tudom, ki is mutatták, hogy a fogak hím csimpánz fogainak másai... tehát ha azonos volt a koponya és állkapocs gazdája - az valóságos majomember lehetett... Egyébként, ezt is megvizsgálták a Carbon 14-gyel, ami csak megerősítette a már eléggé elterjedt gyanút, hogy a piltdowni koponya körül valami nincs egészen rendben.

- Lényegében mi történt?

- Kétségtelenül megállapították, hogy a koponya eredeti, míg az állkapocs a fogakkal - napjainkbeli, közönséges hamisítvány. Kiválóan utánozta színben és egyéb rétegjellemzőkben az, aki így „beugratta" az egész tudományos világot, az eredetit, olyanféleképp, hogy azok, akik 1912-ben ástak a piltdowni bányában, leleteket keresve, könnyűszerrel rábukkanjanak erre az állkapocs-maradékra ugyanabban a kavicsrétegben, mint ahol megtalálták a koponyatetőt. Persze... így a világ leghíresebb koponyalelete jelentőségében egyszerre elszürkült. Megint egy nagy név csillaga hullt le...

- De térjünk vissza, mi az önök amerikai eredményeinek lényege a Carbon 14-gyel kapcsolatban?

- Ahogy ön mondta, kollégám, az amerikai ősember húszezer esztendős, s ez sok mindent megkönnyít; érthető, ha ott nagyobb jelentőséget tulajdonítanak az új eljárásnak, mint Európában, ahol ez már a százezer esztendők méréséhez jóval kevésbé alkalmas. Oregonban, vulkanikus eredetű rétegben találtak kötéltalpú szandálmaradványokat. Ez valamivel többet mutatott hétezer esztendőnél. Érdekes módon, az Egyesült Államokban az ősibb leletek nem keleten, hanem nyugaton voltak... egyébként, ha hinni lehet a Carbon 14-nek, Amerikában az emberi fajta úgy ötezer esztendővel ezelőtt kezdett szétterjedni, ami arra vall, hogy az amerikai szárazföld betelepítése, ha folyamatosan is, de nagyjából ekkor történt...

- Ma hogyan látják önök Amerika betelepítésének történetét?

- Azt hiszem, hogy körülbelül hat-hétezer esztendővel ezelőtt - az eszkimók lakta vidékektől eltekintve - már az egész Újvilág felületén szétszóródtak azoknak utódai, akik Szibériából... az Aleu-szigeten át jöttek. Alighanem ez sem volt egészen egységes fajta, részben mongoloidok, részben őseurópai fajták lehettek. Persze, ez aligha magyarázná meg egymagában, hogy az indiánok között miért vannak oly nagy különbségek. Végül is, annyi évszázad alatt a környezeti elemek is döntően hathattak... hiszen jórészt elszigetelődött embercsoportokról lehetett szó. Más fajta? Az egyetlen, amit történetileg megállapíthatunk, a grönlandi normannok látogatása. De ezek magán az indián fajtán nem hagytak nyomot. Legfeljebb legendáikban. Az aztékok szerint a Tollaskígyó, Quetzalcoatl fehér bőrű, hosszú szakállas ember volt, mielőtt istenné vált. Végre is, nem lehetetlen, hogy egy viking hajó egyszer lejutott a mexikói öbölig...

- És a Csendes-óceán felől?

- A vércsoportok döntőek. Úgyszólván minden indián a 0 csoporthoz tartozik. Ha tehát például A, B vagy egyéb vércsoportok tagjai kerültek át Amerikába, azok vagy eltávoztak onnan, vagy úgy beolvadtak, hogy jellegük egészen elenyészett. Ez az oka annak, hogy erős kétkedéssel kell fogadni minden olyan feltevést, mely szerint Amerika máshonnan népesedett be, mint egyedül Kelet-Ázsián keresztül. Persze... a Csendes-óceán komoly probléma... a

polinéziaiak kitűnő tengerjárók voltak, s nem lehetetlen, hogy átjöttek a történelem előtti idők különböző szakaszaiban... Különösen botanikai bizonyítékok vannak erre. Egyébként talán érdekli, hogy sikerült Új-Mexikóban, egy barlangban egy újkőkorszakbeli leletnél kukoricamaradványokra bukkanni. A Carbon 14 körülbelül hatezer esztendőt jelzett... Egyébként nagyon hosszú ideig éltek törzsek ugyanazon a területen, megszakítás nélkül. A perui partvidéken egy helyen ezerháromszáz évig váltották egymást halász- és földműves-nemzetségek, ugyanazon a falutelepülésen.

- Mit találtak ott?

- Valamilyen gyapotnövényt, borsot, tökfajtákat... gyönyörű szövetek készültek, ebből igen sok megmaradt.

- Hogyan pusztultak el? Annyi idő után?

- Új nép szállta meg őket. A leletek arról tanúskodnak, hogy ezek az újak hozták magukkal a fazekasságot, a kukoricát s valami magasabb fajta textilszövési módot...

- Mi az a bizonyíték, melyről megemlékezett?

- Főképp a - tök. Már a legalsó rétegekben találtak amerikai ásatásoknál tökmaradványokat. Botanikusvélemények szerint ennek a növénynek őshazája Afrika, viszont négyezer éve már termesztették az Újvilágban. Persze... nem szabad kizárni azt a lehetőséget sem, hogy a tengeráram hajtotta át a magvakat. Viszont aligha valószínű, hogy Afrikából hozták volna át Brazília partjaihoz, csónakon. Túl nagy a távolság... ami meg a kukoricát illeti...

A légikalauznő kedves, szőke feje hajlott közéjük:

- Még nem fáradtak el a nagy vitában a professzor urak? Egy csésze feketével szolgálhatok... s valami szendvicseket talán. Még két és fél órai utazás... Parancsoljanak.

Már állnak a repülőgép orrában levő tálalóasztalka előtt, ahol csészék, kannák, tálcán a harapnivaló. A csoportok összekeverednek, az északi kolléga mosolyogva mondja, hogy szívesen szolgál viszonzásul - a legújabb adatokkal, ami a vikingkutatást illeti, folyók torkolatánál elsüllyedt, iszaptól őrzött tengeri királyhajók összes részleteivel. De már mindenkin erőt vesz az úti fáradtság. A résztvevők kérésére tompítják a fényeket. Mindenki behúzódik helyére, kihúzzák a támlát s a fejpárnákat. Mindenki arra gondol, ma még hosszú nap áll előttük, este fogadás Ankarában a kongresszus tiszteletére, s alighogy kipihenik magukat, kezdődik a nagy találkozó fáradságosabb része: felmenni az anatóliai hegyek közé.

Félálomban hallja, amint a skandináv kolléga valami olyant mond: „Még nem fejezte be, kolléga úr, mi a kukorica problémája; ez nagyon érdekes kérdés, nem látok benne világosan” - a kellemes, kékes villanyfény sugara ráborul Imrére, aki lehunyja szemét. Úgy ring a világ körülötte, mint valaha, a pusztán, amikor subája alá húzódva hagyta elsuhanni maga fölött a szeleket.

*

A kongresszus táncol. A helyi előkelőségek estélyi ruhákban, a diplomáciai kar tagjai úgyszólván hiánytalanul. Maguk a tudósok (legtöbbjük repülőgépen érkezett délután) jórészt fekete ruhában, kissé idegenkedve a vakító fénytől, csillogó nagyteremtől, báli forgatagtól. A díszhelyen hosszú asztal mellett ülnek az archeológia tudományának nemzetközi tekintélyű mesterei. Mintha láthatatlan rendjelek szalagjai díszítenék őket, egy-egy nagy eredmény, meghatározási módszer, feltárás, felfedezésük - a beavatottak mondják - feltárta a bibliai Úr városát... megfejtette, a krétai „B” lineáris írást... ismeretlen dél-indiai nép kultúráját fedezte fel, vagy a sivatag szegélyén ásott ki csodálatos romvárost; itt ül a barlangfestmények szak-

értője, ősember-kutatók, füstbe burkolva vagy pohárral kezükben, egyikük, kis dobozkából szacharint pettyent poharába, aggodalmasan kavarva italát.

Török tudósok mellett itt vannak a világ minden nemzetségéből, színéből, fajtájából. Mindenkit professzornak szólítanak a titkárok s rendezők, s igyekeznek megkönnyíteni a bemutatás és a társadalmi élet egyéb szertartásait. A titkárnő, aki elkíséri majd a kongresszust a boghazköyi kirándulásra, csodálkozva fordul Imre felé:

- Ön mexikói létére mily remekül beszél angolul!

Imre nevet. Kisfiús mosolyát soha nem vetette le; ilyenkor kivillan fehér fogsora, szeme kéken ragyog, szőke, kissé kócos hajából egy tincs előreesik.

- Elhinné, ha megmondanám, hogy magyar vagyok? Az egyetlen közép-európai megmaradt puszta közelében születtem.

A titkárnő kissé meglepetten néz rá, de azonnal feltalálja magát:

- Ó, akkor holnap honfitársaival fog találkozni... Várjon, kérem... csak holnap érnek ide... az egyik Gálfi professzor Budapestről, múzeumi igazgató és professzor, és egy hölgy... csak annyit tudok, hogy Ágnes... a másik nevére nem emlékezem. Nyilván a hölgy is professzor. Csak holnapra kaptak helyet a gépen, kimegyek eléjük a repülőtérre. Ön mit is fedezett fel? Igen... igen, mondták, valamilyen templomot az őserdőben. És ilyen fiatalon? S ilyen jól táncol...? S mexikói... és magyar... milyen érdekes?

Míg tart az édes forgatag, s táncol a kongresszus, arra gondol: annyi esztendő után holnap találkozni fog honfitársaival. Vajon tud-e... tud-e még egészen jól magyarul?

29.

A reggeli kongresszustéma az ülésen a csontok fluortartalmának meghatározása volt. Egy kolléga beszámolt arról: a sokat vitatott swanscombei csontvázban kétszázalékos fluortartalmat mértek, a régebbi kőkorszak maradványainál ennek fele, míg a „jelenkori" csontokban legfeljebb harmadszázaléknyi. Példák kerengtek a levegőben, a fekete tábla megtelt képletekkel. Az előadó bejelentette, vetíteni fog; végül megemlítette, hogy a hírhedt piltdowni koponyánál a fluorvizsgálat is más-más eredményt mutatott a koponyatőnél s állkapocsnál.

Túlságosan szakszerű előadás volt, nem kötötte le a hallgatóság egészének figyelmét. Amikor leoltották a csillárokat, hogy megkezdődhessék a vetítés, egynéhányan kisomfordáltak a teremből, közöttük Imre is. Az ajtóhoz érve egy férfit s egy nő kollégát talált ott: ők a szomszéd padsorból indultak el. A félsötétben néhány angol szóval tessékelték egymást; aki ismerte a külföldiek angol szavát, hallásból felfedezhette, mi lehet mindkettőjüknek anyanyelve.

Kint az ajtón túl, a folyosón önkéntelenül is a másik férfi kongresszusi jelvényére, a gomblyukba fűzött rozettára esett tekintete, melyen mindenkinek neve s országa állt.

A férfi nevét ismerte, mely alatt „Hungary"-t olvassa, míg az ő rozettáján Mexikó díszelgett. A hölgy már előresietett a kongresszusi büféhez, ahol méregerős, de igen édes kávét szervíroztak. A férfi - szálas, késő középkorú, kicsit hajlott hátú, őszes hajú ember volt - most szép sötétbarna tekintetét rávillantotta Imre névrózsájára, majd majdnem gyanakvóan, fürkészve mérte végig, s ezt a szép, komoly magyar arcot átfűti valami nagyon kedves, meleg mosoly.

- Hát te vagy az... Terólad sokat tudunk, amit olvastunk... Hát itt találkozunk egymással...

Gálfi Géza volt, a népvándorlás korának európai szaktekintélye, egyetemi professzor, akadémikus. Sok vita, nagy szellemi s archeológiai viadalok hőse, merész elméleti ember, aki egészen új szempontok szerint kezdte kezelni már fiatal tudós kora óta szűkebb tudományát, s élete derekán érte csak az a megtiszteltetés, hogy nemzetközi vonatkozásban is mindenütt elismerték tudását, megfigyeléseinek és gyakorlati munkáinak jelentőségét. Gálfi Géza ismerte Imre nevét, nyilván feltűnt a magyar „Imre", e szokatlan keresztnév a szakfolyóiratok hasábjain... kezébe került Imre műve a tikali Hatodik Templomról, mely megalapozta a hírét az újvilágbeli régészek között.

Ó, milyen rég nem beszélt magyarul... s kollégával, szakértővel talán még soha. Persze, a szó úgy buggyant ki belőle, mintha az anyaföldet simogatná. Míg közönséges, egyszerű mondatok estek... néhány szó életéről, hogy került ide, Törökországba... ahogy elmondta érkezését... Mind ment simán, otthonosan, legfeljebb már maga is érezte saját hangján a pusztai tájszólás megmaradt ízeit, melyeket nem tudott levetni soha. De egyszerre a munkáról szeretett volna beszélni, s itt hiányoztak az emlékvilág tükrében csillogó magyar szavak - nem tudta megnevezni azt, amit szeretett volna, elvörösödött, bocsánatot kért, hogy ebben a témában angolul folytatja. Gálfi közelebb ment hozzá, vállára tette kezét.

- Kijössz Boghazköybe?

- Persze... holnapután indulunk. Már alig várom.

Nézték egymást. Olyan meleg, furcsa találkozás volt, amikor mind a kettőnek egyszerre könnyel lett tele a szeme. Ebben a pillanatban sietett arra a kedves török titkárnő, aki már messziről integetett feléjük:

- Ó, a magyarok már megtalálták egymást... Hiszen mi is, ugye, testvérek vagyunk?

- Csak éppen ne jöttetek volna hozzánk kétszáz évre látogatóba... - mormolta Gálfi bajusza alatt, majd így, átölelve Imrét, vezette a tálalóhoz:

- Ősi régészszokás szerint, öcsém, megisszuk az áldomást. Nézze, Ágnes, kit fedeztem fel... Emlékszik, amikor a guatemalai folyóirat megjött, s egy tanulmányát olvastuk, kérdeztük, ki tud erről a messze szakadt magyarról? Vajon első nemzedék-e, tart-e még az óhazával valami kapcsolatot?

Meghajolt a nőkolléga előtt. Erős fogású kéz szorította tenyerét, a szemüveg csak melegebbé, kedvesebbé tette a szem csillogását, ahogy a szőke haj átömlött meleg ezüstbe; a fekete ruha karcsúvá tette alakját, de mutatta, hogy az, aki mint delegátus, eljöhetett a kongresszusra, kint, a terepen, a „field work" során is megállja a helyét. Ágnes ókori régész volt, magyar viszonylatban főként római. Néhány nagy sikerű feltárásának emléke - ahogy a szakfolyóiratok közölték - élénk nyomot hagyott a régészek nemzetközi világában is.

A vendégek tiszteletére ritka borokkal szolgáltak a vendéglátók; Gálfi szeme felfedezett egy üveg „export Tokay"-t, s három kis pohárban a büfé csillárainak fényében mintha forrni, éledni kezdett volna színarany melegével az aszú. A kristálypoharak összecsendültek. Imre érezte: percről percre biztosabban beszéli anyanyelvét, gondosan ügyel, hogy megmagyarodjon azoknál a szavaknál, melyeket még megőrzött emlékezete, kitárta két kezét:

- Ne haragudjanak... nem megy jobban még, annyi év, annyi év... olyan jó... olyan boldog vagyok... magyarok... Mind messziről jöttünk... most az én vendégeim. Kínálhatok?

Ketten elbűvölten hallgatják ezt a beszédet: tőről metszett, ősi szép magyar szó, s mégis gyakran olyan idegen, fordít valamilyen más nyelvről, megtorpan, kisegíti magát, visszatér, keres az emlékezet kincsesbányáiban... de szinte percről percre biztosabb, rátalál egy nehezebb

fordulatra, bele mer menni egy bővített mondat tekervényeibe is, elhagyja a tőmondatokat, már ezer emlék merülhet fel a váratlan találkozás örömében, mint pusztai vendéglátó, úgy tölt (tegnap este már megismerte a török italokat), tanácsol, már feloldódik minden.

Bent a teremben felgyúlt a villany, véget ért „A kémia szerepe az ásatás munkájában" című előadás; akik bennmaradtak, kisereglettek egy kis pihenőre. Imre, aki már Konstantinápoly óta együtt volt a kongresszus „sztárjaival", sorra mutatta őket: ő vezette az uri ásatásokat... ez a dán nemzeti múzeum igazgatója, a vikingkutató, ez a kopasz, élesvágású ember híres etruszk régész. Ott volt a Carbon 14-es eljárás apja, az amerikanológusok régészszakosztályának nevezetes tagjai. A szovjet tudósok, akik a homok alól ástak ki városokat, s egészen új meghatározásokkal gazdagították a tudományt elfelejtett vagy alig ismert népek életével, kultúrájával, vándorlásuk útvonalaival kapcsolatban.

- Véletlen-e, hogy mi, magyarok... mi is nem lettünk egy ezek közül a feledett népek közül... hogy a mi nevünket is egy ilyen kongresszuson emlegessék... újgurok... ungurok... türkök... volt egy nép, amelyről megemlékeztek a bizánci történetírók...

A világ nagy nevei sereglenek köréjük. Imre, akit ismer, annak prezentálja lelkesen, ragyogva honfitársait, akik - ma érkezve - kissé még kívül estek a kongresszusok forró légkörében már egymáshoz rokonodott tudósok körén. Egy perc, mindenki mindenkit ismer, Gálfi neve s Ágnes eredményei egyszerre felmerülnek az emlékek jóvoltából, száz közös ismerős, téma, probléma kereng körülöttük, a magyarok állják a sarat: mind a ketten biztosan beszélnek a tudomány számos nyelvén, mindenkivel saját anyanyelve szerint, Gálfi viszont egyedül áll azzal (mily jólesik a vendéglátóknak), hogy folyékonyan beszél törökül is. Most a latin-amerikaiak gyűlnek Imre köré: mindenkinek számos kérdése van a magyarokhoz, mindenkit érdekel az ott folyó munka - ha ókori régész, a római kutatások miatt, ha középkori, a népvándorlásról vet fel problémákat. Imre tökéletes spanyolságával tolmácsol, ha elfogy a columbiai vagy venezuelai kolléga angol vagy francia szókincse. Hihetetlen Bábel-tornya egyszerre, mindenki mindenféle nyelven beszél, ez a kongresszusok furcsa varázsa, s azt ismerik meg először, aki mindenki nyelvén ért.

- Il nostro Beniamino - mondja a híres etruszkkutató olasz professzor nevetve Imrére, s valóban - mindenkinek az a benyomása, hogy a mexikói archeológus a legifjabb valamennyiük között. Megszólalnak a csengők, kezdődik az új előadás, ám előzőleg a kongresszus titkársága részéről a török hölgy bejelentéseket tesz a boghazköyi kirándulással kapcsolatban.

- Holnapután reggel indulunk, autókárokban. Nagyon kérem, hogy a kedves résztvevők vegyék át az ülés után névre szóló helyjegyeiket. Bejelentem továbbá, hogy az autóbuszok csak a hegyek lábáig közlekednek, s az utolsó mérföldeket kénytelenek vagyunk ősi eszközökkel megtenni. Sajnos, csak elég kezdetleges kis lovas kocsik állnak rendelkezésre, de a hettita világ nagy emlékeinek kutatói is így jutottak el a romokhoz. Azoknak viszont, akik szívesen lovagolnak, melegen ajánljuk, hogy inkább öszvér- vagy lóháton tegyék meg az utolsó szakaszt, mert bizony a kocsik kicsit rázósak a hegyi úton, s talán kellemesebb s érdekesebb lóháton. Akik lovat igényelnek - már úgy tudom, egy-ketten bejelentették - szintén szóljanak, hogy biztosítsuk számukra az állatokat. Ellátásról természetesen mi gondoskodunk. Ha lehet, takarókat hozzanak magukkal. Előnyösebb a sportöltöny, ott fent biztosítjuk a meleg hálóhelyeket is. Természetesen előre is szíves elnézésüket kell kérnünk, hisz az egykori Hattusas, a hettita birodalom fővárosa ma török falu, de hiszen önök valamennyien régészek - így tudják, hogy az ott várakozó élmény felér minden városi kényelemmel...

Nagy taps, nevetés, ebédig még egy téma a kongresszuson: hogyan fényképezzen a régész.

- Uraim, a régész-fényképésznek egyetlen kötelessége van csak: ösztönözni lencséjét, hogy az igazat örökítse meg! Ez talán meglepően hangzik, de hiszen mindnyájan tudjuk, mennyi függ egy képnél a beállítástól, a lencse élességétől, a szögtől, a papír minőségétől; attól, használunk-e, s ha igen, milyen szűrőket, milyen fényt tartunk megfelelőnek, és sok-sok más körülménytől. Akkor, amikor a régészeti felvételek általában igen apró mozzanatokat örökítenek meg igen pontosan - legalábbis ez a feladatuk -, az említett tényezők jelentősége egyre nő. Kétségtelen, hogy szemünk mást és másként lát, mint a lencse. A kutatóárok rétegeit élesebben határolja el, talán meglát egy keskeny fűcsíkot is, amit nem vesz észre a szabad szem. Külön probléma, persze, alkalmas-e a színes fotografálás archeológiai felvételnél. Bár én magam a fehér-fekete mellett maradok munkáimban, ezt a kérdést kollégáim elé terjesztem, megvitatás céljából. Meg kell a fény problémáját is említenem, főként itt, keleten, ahol a déli napfény iszonyú ereje egyenesen megöli a részleteket... az árnyalatokat. Ilyenkor szoktunk napfelkeltekor, a hajnal derengése után fotografálni. Bizonyos esetekben, például barlangszájaknál, lehet szó tükörrel vetített napsugarakról, mint fényforrásról... De beszélnem kell a skáláról is: ha emberi csontvázat veszünk fel, feltétlenül szükséges mindegyiket ugyanabban a távolságban, ugyanabban a skálabeosztásban felvenni, hogy egymással összehasonlíthatóak lehessenek az adatok.

(A teremben képeslapokat forgattak, illusztrált füzeteket adtak kézről kézre, a szomszédok suttogtak, egyesek elővették cigarettatárcájukat, de a szónokra való tekintettel visszadugták zsebükbe: szokott kongresszusi kép volt, a hátsó ajtón jöttek-mentek a delegátusok, míg az előadó el nem ért beszédének ama részéhez, mely már nem volt mentes bizonyos burkoltan csípős megjegyzésektől.)

- ... talán vessük figyelmünkbe, hogy ha leletet, ásatási objektumot fényképezünk, ez a leglényegesebb - az ember kevésbé. Megnevezhetném, hányszor, hány helyen találkoztam olyan fényképekkel, ahol a „premier plánban” maga az ásatásvezető terpeszkedett, akinek óriás alakja egészen elnyomta a kiásott réteges falfelületet, mely pedig jóval érdekesebb, a mi számunkra legalábbis, mint az igazgató ábrázata s kézben lóbált kalapja. Ha normát állítunk fel e tekintetben, ennek így kell hangzania: a fényképnek az élő személy ne vegye el aránytalanul nagy területét, másodszor - élő személy, bárki légyen is - ne bámuljon be a gép lencséjébe, hanem valamilyen személytelen módon foglalatoskodjék valamivel, ami az ásatás lényegéhez tartozik.

Most pedig térjünk át a szűrők használatára... s a lencsék különböző típusaira. Megemlítem, hogy amennyiben lehetséges, használjunk négy-öt méter magas állványt, melynek tetejéről fényképezhetünk, természetesen olyan beállítással is, hogy a gép billentőkar segítségével függőleges helyzetbe fordulhasson.

Végül még egyet: minden felvételt, melyet kint, az ásatás színhelyén készítettünk, azonnal elő kell hívni. Ha ugyanis valamilyen okból a felvételek nem sikerültek, azokat azonnal meg kell ismételni, amíg arra mód s lehetőség van. Elvben mondjuk ki, hogy a felvételek már negyedóra múlva kerüljenek az előhívóba, s fél napon belül álljon már rendelkezésre az első másolat is. Most pedig a szűrők, pontosabban a zöld, a sárga és a vörös szűrő expozíciós idejére vonatkozólag azt a tanácsot adhatom...

Az ajtó nesztelen nyílik, a folyosó vastag szőnyegei elnyelik a magyarok lépéseit. A csendes dohányzóban Gálfi rágyújt a török szivarra.

- Ha bent hallgatom az előadókat, menten lelkiismeretfurdalásom támad, mennyi mindent nem tanultam meg egy hosszú élet alatt, amire pedig szükségem lett volna. Milyen nehéz annak, aki ma kezdi el ezt a pályát! Mi mindent kell tudnia, míg megteheti az első kapavágást, míg részt vehet az első feltáráson.

- Kedves bátyám, hol kellene kezdeni egy fiatal régésznek a mesterséget?

- Jaj, de nehéz erre felelni, kedves barátom! Ha Ágnes arcát nézed, menten leolvashatod róla: a római régészetnél. Talán azért is, mert itt találjuk meg a legrégibb, majdnem kétszáz éves tapasztalatokat, ha az olaszokat vesszük... még régebbieket is. Itt nincs sok meglepetés rendszerint, de pontos, lelkiismeretes munka, kombinációs készség, szakmai tudás, ami számít. Ez teszi a jó ókori régészt. De az sem volt érdektelen, ahogy mi kezdtük, annak idején. Krajcárokkal, segédeszközök nélkül, diákok segítségével, mindenkitől lekicsinyelve, harcolva a birtokos urak ellenséges érzésével, akik nem akarták megtűrni földjükön a régészeket, nem kaptunk sehonnan támogatást... Aki ma indul, annak angyalok tartják tenyerüket a talpa alá... Nem kell már három nap alatt feltárniuk egy castrumot, mert negyednapra nekik, maguknak sem jut szalonnára sem a pénz... Ma már más, fiam!

- Gálfi professzorral - mondja Ágnes - szeretne mindenki együtt dolgozni. Nekem, sajnos, nem juthat ez a szerencse soha, mert én ókoros vagyok, de a múzeumok tájékán úgy hírlik, hogy Gálfié a legjobb iskola. Aki szerencsés ide bekerülni... Éppen a napokban mondta...

Távoli magyar nevek, célzások, vonatkozások, melyek nagyon-nagyon idegenek. Gálfi mosolyog, hátradől székében.

- Ha kimegyünk, mindig mondom a fiataloknak: igyekezzenek faluhelyen mindig úgy dolgozni, hogy minél több környékbeli jöjjön ki a *situs*-ra, minél több gyűljön az árkok vagy a sírmező körül. A világért se riasszák el őket onnan. Épp ellenkezőleg, elegyedjenek beszélgetésbe velük. Ez azért is könnyű, mert hiszen az ásó munkások is rendesen falu- vagy tanyabeliek. Ha kérdeznek az emberek valamit, arra értelmesen, egyszerűen kell felelni, de semmi esetre sem úgy, mintha gyereknek szajkóznának. Egyébként ebben már ügyesebbek nálunk is a fiatalok, az öregebbek között még bizony akad elég vaskalapos...

Nem baj, ha beszélgetés közben kicsit pihen a munka, megéri. A régész mindig mondjon valamit az embereknek arról a korról, amiben dolgozik, idézzen fel egy-egy alakot, akit azok bizonyosan ismernek. Ha pedig körülállják rémüldözve a koponyát s csontvázat - úgy beszéljen róla, hogy az is valaha élő, egész ember volt. Különben... érdekes szokás az ország minden részében, hogy az ásó munkások s környékbeliek a halottat - komának nevezik. Miért koma? Nem tudnám megmagyarázni mással, mint hogy a magyar ember a halált is „komának" becézi: kaszás koma...

Az ilyen beszélgetés egyébként majdnem mindig valami haszonnal is jár. Ritka, hogy az emberek közül valaki ilyenkor ne szólaljon meg... ne merüljön fel valami emlék, ilyenféle: „Ennél már szebb volt, amit múlt éve talált a sógor", vagy: „Amikor a Laposban előjött az a kardféle szerszám"... Ilyenkor aztán a jó régész - anélkül, hogy feltűnést keltene - leteszi szerszámát, úgy tesz, mintha rá akarna éppen gyújtani, megkínálja a közbeszólót, s nem lihegve, hirtelenkedve, csak úgy lassan, kedélyesen igyekszik megtudni tőle pontosabban, mikor volt, hol volt... ki tudja azt, amit éppen most megemlít. Sok-sok nevezetes lelet került már ilyen módon elő... pedig szétszórva, tyúkólak alján, párnahéjába rejtve lapultak volna, vagy elkallódnának, ha a jó régész már az első szóra fel nem figyel... Egyébként majd meglátod, Imre, ha eljössz! Nincs nagyobb passzió, mint magyar parasztokkal, parasztok között ásni!

- Ha eljövök, ezt mondod, bátyám?

Kemény csend. Ágnes most nincs pápaszemmel, szép barna szeme mosolyog, hallgat. Olyan fülledt csend lesz egyszerre, hogy Imre zavartan néz jobbra és balra. Imre nem hagyhatja magát a két mosolygó között:

- Ágnes, kérem, hogy gondolja?

Gálfi felborzolja rövid bajuszát, lapoz az előtte heverő programban, mely rendszerezi a boghazköyi kirándulást. Lassan megszólal:

- Miért, fiam, hiszen mindenféle náció jár nálunk. Miért ne fordulhatna meg egyszer egy mexikói is? Csak úgy gondoltam…

Imre feláll, hoz egy-egy csésze friss feketét a két magyarnak. Ő maga egy nagy pohár vizet hajt fel sebesen, és eszik egy szendvicset.

- Hát én mit csinálhatnék otthon?

- Ismerem nagyjából a munkádat. Nem véletlenül csináltam neked kedvet az otthoni ásatásokhoz. Nálunk még nagyon sok minden a föld alatt van. Mindig kellenek, még sokáig kellenek jó és nyílt eszű szakemberek.

- Én csak ahhoz értek, ami a világ másik részén van, bátyám. Mi például csak ritkán s keveset ásunk... inkább az őserdővel, mint a földdel kell megküzdenünk. Egészen mások a feltételek, a kultúrák...

- Tudod, talán két éve egy gödörben kificamítottam a lábam. Akkor megfogadtam: ilyen vén ember már ne menjen ki a situsra. Küldje a fiatalokat, maga maradjon otthon. Míg feküdtem a lábammal, sok mindent összeolvastam, amire addig nem volt időm. Akkor találkoztam a neveddel, folyóiratokban, s mert feltűnt a magyar íze, érdeklődtem utánad, s meghozattam a tikali feltárásról írt könyved. Látod, előnyben vagyok veled szemben, mert én olvastam már a munkádat. Van valami fogalmam a módszeredről. Emlékezem az ajánlásra a professzorodnak. Kár, hogy ő nem jött el...

- Távirat jött, holnap érkezik. Velünk lesz Boghazköyben.

- Irigyellek érte; ha találkozunk, mi, öreg rókák majd megértjük egymást. A baj az, hogy ti odaát aranyhegyek tetején ültök, azt hiszem, mindenetek megvan, amit csak akartok... Laboratórium kint a terepen, bent a Carbon 14, amikor akarjátok, plasztikus fényképezőgépek, filmfelvevők, annyi ember, amennyi kell, a bozótirtáshoz, ásáshoz, mászáshoz. Múltkor olvastam, már repülőgépek köröznek a terep felett, onnan filmezik a feltárásokat... El vagytok kényeztetve...

- Csak éppen, bátyám, a leletek... Másfélék, egyformák a maguk módján. Nincs fém. Nagyon kevés arany vagy ezüst kerül elő, az is inkább Mexikóban, az azték leletek közt. Peruban, persze, van már réz... bronz is, szép számmal. Ha az ember már a nagyon sokadikat tárja fel... előre mondhatja, mit talál a sírban... vagy mit mond a kalendáriumkő...

- Tudod olvasni?

- Nem betűírás... inkább fogalmi... S mindig az idő és a hozzá kapcsolódó istenség. Sokat tudunk belőlük. Landa püspök, aki pedig annak idején elég kódexet pusztított, megőrizte az indián hieroglifák egy részének értelmét, s ez a legfontosabb dokumentum, mert ezzel sok mindent meg lehet fejteni abból, amit megőrzött az őserdő.

- Ha szerencsénk lenne egyszer valami szép rovásírásra bukkanni...

- Attila sírja - mondja nevetve Ágnes. Imre kérdően néz rá.

- Tudod, fiam, mi ezt úgy mondjuk, ha valakinek valami bogár van a fejében, vagy túl nagyot akar markolni, vagy délibábos terveken töri a fejét: Attila koporsóját akarja megtalálni... A lehetetlent, a hármas koporsót, melyet állítólag egy folyó elvezetett medrében ástak el. Volt-e ilyen? Hiszen a hármas koporsó mondája több helyen is felmerül az emlékek világában. Mintha

nálatok valaki Montezuma... vagy Guatemozin aranykincsét akarná meglelni... Az ember már kezébe se veszi a történetet, ha az úgy kezdődik: „elveszett kincsek...”

Nevetnek.

- Azért, Imre, egyet-mást még mindig megtanulhatsz, ha hazajössz!

Most mondja ki először, egészen pontosan, világosan. Imre nem szól, lenéz a földre.

- Úgy tudom, nem vagy családos. Hagytál valakit kint Mexikóban? Nem kíváncsiságból kérdem, de az ilyen dolgok mindig latba esnek, amikor valami nagyobb elhatározásról van szó.

- Mire gondolna, bátyám?

- Nézd, fiam, én itt csak vendég vagyok. Igazán nem gondolhattam arra, hogy veled találkozom, hiszen a névjegyzékbe téged csak később vettek fel; itt már láttam neved, de mi csak azt kaptuk meg, ahol Webb professzor szerepel mint delegátus az országotokból. Nem mondhatom persze, hogy hivatalosan beszélek - legfeljebb félig. Te bizonyosan még szétnézel Európában, ha véget ér a kirándulás. Mi is hazamegyünk, kapsz tőlem majd értesítést. Akkor mindent megmondhatok neked: mi az, amit mi nyújthatunk. Talán a legtöbb, ha azt mondom: önálló munkaterületet. Mihelyt megszokod a mi klímánkat, körülményeinket, módszereinket, kaphatsz önálló feladatot. Hiszen a mi földünk archeológiai kincsesbánya... talán a világon nincs még egy olyan ország, ahol annyiféle nép élt s temetkezett volna, mint minálunk! Ha száz és száz helyet kihantolnak s feldúlnak - még ki tudja, hány ezer és ezer situs akad.

- Kérdezted, bátyám, van-e valaki odahaza. Mit tudtok ti az indiánokról?

- Csak annyit, hogy ti, fehérek, ott ültök szegények nyakában, s ők egyre nyomorultabbak, szegényebbek lesznek, de azért nem teszik meg a kedvetekért, hogy kipusztuljanak, mint Észak-Amerikában.

- Bátyám, ez nem olyan egyszerű... Ezt azért mondom, mert az, akire gondolok...

- Mesztic?

- Nem. Tiszta vérű maya. Ostobaság lenne olyasmit mondani: fejedelmi nemzetség. De náluk, bátyám, még élnek a törzsi közösségekben ezek a hagyományok. Arra gondoltam, hogyha hazamegyek, lekötöm magam az egyetemen... előadó voltam eddig is, kaptam egy könyv megírására megbízást. Talán egy kisebb expedícióban másodvezető lehetek. Mindez, együtt... Házasodni? Nem vagyok spanyol, mert ha az lennék, a törzs nem engedné Graciast. Így hívják... aki, mondjuk, a menyasszonyom.

- Talán szakmabeli?

- Ő a cserepes a múzeumban. Neki is sok dolgozata jelent meg, Webb egyik legjobb tanítványa, nála doktorált. Annak az indián rétegnek a sarja, ahol már két-három nemzedék óta a mi fogalmaink szerint tanult emberek élnek, de még mindig erős az összetartás - különösen, ha fehérekkel kell szemben állni. Nem... nem gyűlölik a spanyolokat úgy, ahogy európai értelemben szemben álnak egymással a nemzetek. De mintha irtóznának tőlük. Falubeliek nemrég halálra követtek egy yucatáni maya lányt, mert tilosban érték egy katonatiszttel. Az volt a bűne, hogy fehér emberrel állt szóba. Graciasnak sem könnyű. Ki vagyok én... honnan jöttem...? Mit tudják a törzs vénei, merre fekszik Magyarország?

- Azt hiszem, nem lenne számára sem érdektelen, ha a mi cserépanyagainkkal foglalkoznék... Pár százezer lehet belőlük, csak a múzeumokban...

Mosolyog, Imre vállára teszi kezét. Feláll. Ágnes halkan mondja:

- Büszke lehet, a professzor nemigen szokott senkivel sem ennyit beszélni...

Csengetnek. Vége a délelőtti ülésnek. Mindenki kint áll a folyosón, mozog egy keveset, mindenkit izgalomban tart a várt nagy kirándulás, négyezer esztendő birodalmába. Elhangzanak a hivatalos pohárköszöntők. Imre ott ül, kezében a pohárral. Minden zaklatott benne, minden idege feszül. Ez a váratlan találkozás, az anyanyelv... az otthoni sírok, Gracias, az érkező Webb... Majd mindent meglát, meghall holnap. Egy nap ideje van... mondjon-e vagy ne mondjon valamit Webbnek? A kongresszus elnöke, a világhírű Ur város kutatója kéreti magához.

- Kedves kollégám, megállapítottuk, és nem is nehezen, hogy ön a legfiatalabb közöttünk. Arra kérem, a legidősebb után ön köszönje meg mindnyájunk nevében a szíves fogadtatást, s ugyanakkor mondjon valamit munkájáról - a fiatalok munkájáról is. Ma délben örömmel hallottam, hogy felfedezte honfitársait. Különös eset - magyar, aki mexikói tudós, s úgy beszéli a mi nyelvünket, mint egy oxfordi diák. Vállalja?

Áll pohárral kezében, tele belső zaklatottsággal. Hallja saját hangját, amint a felköszöntőt mondja, hagyományos angol szokás szerint itt-ott kicsit dadogva, meg-megismételve a szavakat, hogy ne tűnjék „túl cirkalmasnak". Mindent dicsér, a rendezést, az elszállásolást, a programot. De azt is el kell mondania, hogy itt, Ankarában találkozott annyi év után honfitársaival, alig néhány órával ezelőtt, s ezt is ennek a kongresszusnak köszönheti, mely minden szempontból felejthetetlen marad.

Mindenki csendben hallgatja - Imre története, sorsa, ez a mai találkozás már témája a kongresszus belső kis világának, mindenki érzi, hogy az, amit Imre mond, messze sodródott a hivatalos pohárköszöntők megszokott fordulataitól. Hatalmas parasztenyerével átforrósítja a kristálypoharat, melyben vérvörösen gyöngyöz az édes kis-ázsiai bor. Amikor az utolsó mondatokra kerül sor, mintha megsejtenék, hogy valami fojtott zokogásféle rázza, s a meghatott delegátusok látják: szeme sarkában csillog egy könnycsepp.

30.

Webb professzor zuhogó esőben érkezett. A vendéglátók bizottsága várta a repülőtéren; Imre Gálfit és Ágnest vitte magával. Olyan szomorú, végeérhetetlen anatóliai eső volt, hogy kétségbeesetten tanakodtak: mi lesz holnap, ha a kitűzött program szerint nekiindulnak a hegyekbe. Gálfi megkereste a repülőtér irodáját, ott meglátta a barométert, s ragyogó arccal jött ki, gyakorlott ember módjára: a légsúlymérő emelkedik, méghozzá majdnem ugrásszerűen, míg kint ömlik az eső - talán délutánra kitombolja magát, s a reggeli induláskor már csak arra lesz gondjuk, hogyan kerüljék ki a pocsolyákat.

Ezeresztendős esőköpenyében érkezett Webb, kevés poggyásszal, mintha csak a szomszédból jött volna. Ugyanaz a turistaruha volt rajta, amit Tikal alatt hordott, hagyományos botját lógatta karján, kopasz tojásfeje, vöröses arca, mosolygó szeme végigvillant a tájon, amikor megállt a repülőfülke létrájánál, hogy lejöjjön, s ázsiai földre lépjen.

Aki repülőgépen érkező utasra vár, tudja, hogy még a legkényelmesebb, legsimább utazás is valami furcsa, megmagyarázhatatlan lelki rázkódást hoz magával, s az érkezőnek némi időre van szüksége, míg visszanyeri egyensúlyérzékét, újból biztosan érzi magát a földön, megszűnik az a benyomása, hogy a talaj himbálózik lába alatt. De Webb professzor nyugodt biztonsággal fogadta a török üdvözlőket, akik kissé kerékbe tört angolsággal mondtak isten hozottat a főváros területén. Szeme átcikázott a csoporton, felfedezte Imrét, hangos spanyol szóval üdvözölte, majd tekintete felmérte Gálfit s Ágnest, akik egyszerre indultak meg felé.

- Fogadok, hogy Imre honfitársai, ugye?

Imre csodálkozva nézett a mosolygó Webbre.

- Ennyit igazán megsejthetek... bocsánat, kissé járatos vagyok az embertanban... kenyerünk, ugye, hogy ismerjük a különböző rasszokat. Önök nem törökök... de nem is... egészen... indoeurópaiak. Kik lehetnek mások akkor, mint magyarok?

Imre halkan, tagolva mondta a neveket. Webb szeme felvillant:

- Kedves Imre, gondoskodjék majd, hogy egy helyre kerüljek kedves kollégámmal. Nekünk sok, nagyon sok témánk lesz. Idejöttem, török földre. Most végre én is tanulni akarok. Nem adok elő, nem tudok többet. Adeptus vagyok! Ön, kedves kollégám, majd ad nekem egy kis népvándorláskori leckét... S a kedves hölgy... ókori, római régész? A nevét... Kérem, csak akkor higgyen egy kollégának, ha azt mondja, hogy ismeri az ön nevét, ha meg is mondja: hol s mit olvasott öntől... Ha egy percnyi gondolkozást enged nekem... már ugyanis nem olyan jó az emlékezőtehetségem, mint valamikor... várjon... ugye, németül... Zeitschrift für... Igen, ott olvastam arról az oltárról... keleti kultusz? Mikor lehetett, vagy két éve, ugye? Na, az öreg Webb mégis ismeri a kedves hölgyet is... Szóval, megfogadnak engem negyedik magyarnak?

A török bizottság újabb gépet várt Párizs felől, tehát sorsukra hagyta őket; csupán egy titkár kalauzolta el a büféhez a vendégeket, ahol az érkező utasok megisszák az első ankarai áldomást. Gálfi arca egészen kipirult, ez a komoly, nagy tekintélyű, halk ember (ez a kongresszusok hangulatának csodája) egyszerre szívébe zárta a Yucatán mélyéről érkező kollégát.

Szabadnap volt: a bizottságok tartottak csak üléseket, egyébként mindenki azt tehetett a török fővárosban, amire épp kedve telt, esetleg némi bevásárlásokat végzett, hogy a viszontagságosnak induló kirándulásra beszerezzen valami hegyi felszerelést, botot, takarót, bolhaport, turistacipőt. Mindenki egyébként az eget kémlelte, s kétkedve fogadták Gálfi jóslását, aki a barométerre hivatkozott. De míg apró csoportokban eloszoltak az egykori Angora kisváros égig növő felhőkarcolói, semmiből lett bulvárjai között, lassan vékonyodott az eső szála, itt-ott szakadozott az ég barnás felhőkárpitja, a szürkék gomolygó vágtatása közben egy-egy pillanatra ködön, felhőn keresztül áttört a bágyadt őszi nap.

Webb kongresszusi bélyegeket vásárolt unokájának, óvatosan felhajtott néhány apró csésze cukros kávét, majd a többiekkel bevonult a kongresszusi irodába, ahol üveg alatt látható volt az Ankarától Boghazköyig vezető út, s utána a másik vitrin alatt az egykori hettita főváros, Hattusas - a mai Boghazköy - a mindmáig feltárt emlékekkel.

Imre figyelte arcát. Kíváncsi volt arra, hogyan viselkedik itt, ahol minden idegen számára. Hiszen ezzel a témakörrel soha nem foglalkozott! Van-e valami olyan módszeres biztonság, mely lehetővé teszi, hogy egy adott pillanatban bárhol, bármilyen feltárásnál otthon érezze magát? Egy perc múlva már ott volt mellettük a legkiválóbb cseh hettita-szakértő, aki persze - mint mindenki a gyülekezetből - úgy fogadta Webbet, mint egyikét a legnagyobb élő régészeknek. A prágai professzor írásszakértő volt, s mint ilyen, a tudományos világ egyik legnagyobb szaktekintélye: nevéhez fűződött e távoli birodalom egyik zárt lakatjának leverése, s a beavatottak tudták, hogy Boghazköyben fogják majd a megtartandó kongresszusi ülésen bejelenteni az eddig ismeretlen írás megoldását.

Kart karba öltve sétáltak néhány lépést, majd Webb mindenkit meghívott egy kávéház teraszára. Imre nézte: ez a hetven éven túlhaladott tudós milyen fiatal, eleven, vállalkozó szellemű, ragyog, élvezi a felszikkadó aszfalt tükrözésében felkéklő kis-ázsiai napsugarakat. A cseh professzor sötét ruhájában szobatudósnak látszott, de most ő is tele volt lelkesedéssel, kissé úgy érezte: felelős azért, hogy még az idő is kedvezzen az utazásnak.

Beszélgetés közben Webb egyszerre csak rámosolygott Gálfira, mintha megsejtett, megérzett volna mindent: egy pohár arakot emelt a magasba, hogy lássa az ital csillogását, s majdnem harciasan mondta:

- Nem adom ám oda maguknak a legjobb tanítványomat!

Gálfi belement a játékba:

- Kedves professzor úr, honfitársam épp arról panaszkodott, hogy ön csak arra tanította meg, hogyan kell az őserdőből elővarázsolni ezeréves templomokat, de bizony fogalma sincs arról, mit kell csinálni, ha egy magyar falu határában fel kell tárni egy szarmata sírmezőt. Tudomás szerint ugyanis a szarmaták voltak a legszegényebb, éhenkórász nép. Ha valakinek valami hálátlan, iskolás feladatot adunk, akkor azt mondjuk neki: menj el, keresd ki a többi közül a szarmata sírokat... de csak azokat szabad... Ezt szeretné, mondta, pótolni...

Imre arca lángra gyűlt, amikor megértette, mire céloz Gálfi folyékony, de kemény angol szavával. Mindenki Imre rovására nevetett, valami feszültséget mégis érezni lehetett a levegőben, amit Ágnes igyekezett áthidalni azzal, hogy a cseh professzortól végigkérdezte az utazás, elszállásolás, ellátás összes gyakorlati részleteit. Majd kijelentette: mindezt csak azért teszi, mert neki, mint egyetlen nőnek, mindenkivel törődnie kell - ilyen archeológiai kirándulásoknál nincsenek gyámoltalanabbak, mint a férfiak.

Sétáltak a fővárosi élet áradatában, melyben furcsa mód keveredett amerikai divat, kisázsiai népviselet, európai stílusok. Szinte hihetetlen volt, hogy e hirtelen nőtt nagyvárost holnap reggel elhagyják, s néhány óra múlva már a vad tájék hegyvidéke üdvözli a világ vezető régészeit. Persze, mindenki érezte: ez a boghazköyi utazás lesz a nagy kirándulás legszebb élménye, de mégis az emberi test gyengesége okozta, hogy fájón búcsúztak a megszokott civilizációtól.

*

Közvetlen úton, Kaledzsiken át Sungurluig mentek az autóbuszok. Ahogy kelet irányában mélyebben haladtak az anatóliai táj szívében mind rázósabbak lettek az utak, komorabb a vidék; valami nagy szomorúság feküdt rá a jórészt kietlen földekre, melyeket majdnem oázisszerűen tarkítottak csodálatosan buja, termő zöld földnyelvek. Lassan haladhattak, s így mindenki nézte a tájat, a maga történelmi színváltozásain keresztül. Az ókori történészek felvillantottak egy-egy négyezer éves vagy még régibb emléket, babiloni, asszír, ős-indiai népek vonulását rajzolták a térképekre, Ankara helyett az ősi Ankyra nevet használták; a római régészek majdnem szégyenkeztek: alig kétezer esztendős emlékviláguk itt, a történelem e nagy színpadán csak tegnapinak látszott... Római emlékek: egy-egy magányos oszlop, vízvezeték ívmaradványai, mérföldkő, a régi római út egy darabja, melyre rászalad az új út, a „limesek", határkövek csak annyit meséltek, hogy Róma is volt itt, a légiók itt is jártak, véreztek, de ebben az ősi tájban nem hagytak maguk után túl mély nyomot.

A kis útcsomópontnak számító vasútállomásnál vártak a kongresszusra a fogatok. Rugó nélküli kocsik voltak, valamivel mégis korszerűbbek, mint az anatóliai, bivalyok vonta szekerek, melyeknek kerekeit még tömör fából faragták, nincsenek küllőik. A bivalyok ritmikus, de reménytelenül lassú cammogása hozzáillett a tájhoz, annak mindenen átáradó különös, nyomasztó szomorúságához.

Aki lovon vagy öszvérháton akarta megtenni a kirándulás második felét, megkapta hátaslovát vagy hegyi öszvérét. Csak éppen a nyergekkel volt baj, mert a magas, kényelmetlen, jórészt fanyergek inkább amolyan kínzószerszámokhoz hasonlítottak, mint azokhoz a nyergekhez, melyeket megszoktak azok az archeológusok, akik szívesen választották ezt a közlekedési

eszközt. Imre nagy csodálkozására a hetvenesztendős Webb is nyeregbe szállt. Első pillanatban különös jelenség volt viharvert, lecsüngő esőköpenyével az öszvér hátán, de ahogy megülte s átvette az állat ritmusát, mindenki látta, hogy itt sok évtizedes gyakorlat s a test gyengeségén uralkodó vasakarat legyőz minden akadályt. Imre gyanakodva nézte a magas nyerget. Kérdezte, lehetne-e ehelyett egyszerű pokrócot teríteni a lóra, így könnyebb lenne magának az állatnak is, s ő maga megszokta gyermekkorában ezt az inkább pusztai lovaglást, nem okozna nehézséget, így jobbról s balról kerültek a Gálfit s Ágnest és még két német kollégát szállító „kocsi" oldalánál, s amikor, már mindenki megkapta hátasállatát vagy helyét a szekéren, megindult Boghazköy felé az egész tudós karaván.

A falvak mintha elnéptelenedtek volna, ahogy erősödött a kora őszi nap melege, s szerteszaggatta az utolsó felhőrongyokat is, s felszikkasztotta a tegnapi sarat. Úgy számítottak, hogy estére beérnek a hettiták egykori fővárosába, s ott aki akar, karavánszerájban alhatik, vagy a felvert sátrakban, melyek ha nem is ígértek túl nagy kényelmet, legalább tisztaságot reméltek az utasok, féregmentes fekhelyet, mely ismeretlen fogalom a fő vonalaktól távol eső, hagyományos török falusi fogadókban.

Furcsa, vad táj volt. „A Teremtő keményen sújtott ide öklével" - idézte a kegyes mondást az autóbuszvezető, s fordította a többieknek Gálfi. Ez az ököl szertecsapta a sziklákat, hatalmas hegyláncokat hullatott el a láthatár szélén. Végtelen magasságokban keselyűk keringtek; talán megszokták, hogy minden emberi vonulás után, legyen az karavánút, hadak járása, zarándoklat - nekik is kijut az emberkonc.

- Ide építeni egy birodalom székhelyét...

Négyük közül egyik sem volt tudósa ennek az ötödfél ezer éves világnak; csak annyit ismertek belőle, amennyit feltártak könyvek hasábjai, folyóiratok, egy-egy múzeum anyaga. E nagy, csodálatos vakációban valamennyien diákokká változtak, egyenesen tanulmányút lett mind a négy régész számára: valami újra, nem ismertre vártak, mely ott rejtőzik e komor ábrázatú, a lemenő nap fényében vérbarna sziklák mögött.

- Amikor még iskolába jártam, nem is hallottuk az ókori történelemben a hettitáknak még csak a nevét sem. Egyiptom volt, Babilónia, az asszírok. Senki sem sejtette, hogy Kis-Ázsiában, ami végül is akkor az ismert világ szíve volt, létezett egy olyan nagyhatalom, mely innen sugározta ki fényét és erejét.

Gálfi nézett bele a tájba.

- Milyen istentől elrugaszkodott vidék ez!

A peruiak még komorabb hegyek tetejébe építették bazaltból városaikat. Elképzelhetetlen, hogy ott, amikor város vagy erőd vagy tábor volt, hogyan, miből élhettek emberek.

- Ha én hettita király lettem volna, sürgősen elhagyom ezt a környéket... Mi öröme telhetett volna benne?

Webb kinéz az ablakon, mosolyogva szívja kis pipáját.

- Mindent, amit a föld terem, könnyen lehet szállítani a királyi udvarokhoz: ez csak azt jelenti, ennyi és ennyi fogat, szolga, kengyelfutó szükséges. De a védelem a legfontosabb szempont. Hogyan tudok olyan sasfészket építeni, melyet nem vehet be semmiféle ellenség. Úgy látszik, nem véletlen, hogy Hattusas királyai épp ide telepítették hatalmuk központját. Ha ugyan valóban így volt... s nemcsak az ókori történészek találták ezt ki.

Alkonyodik. Egyszerre megtorpannak. A párásodó, ritka levegőjű naplementében valószínűtlen kép ragadja meg az utasokat: a keresztúton mesebeli méltósággal vonul végig egy valódi karaván. Mint ahogy megőrizte mindenkinek gyermek-emlékezete. Tevék, áruval megrakodva,

hosszú puskás arabok, fátyolkendővel arcuk előtt, csengők a tevék nyakában, és sem az emberek, sem a tevék nem hederítenek rá a kocsisorra, mely lefékez, vár, siettetés nélkül, percekig, hosszú-hosszú percekig, míg az ezeregyéjszaka lassú ritmusával el nem vonul az egész karaván. A vezetők mindenkit figyelmeztetnek: ne fényképezzenek, ez sérthetné az arabok érzékenységét. Ne szóljanak, ne lépjenek ki a kocsikból, ne adjanak semmiféle életjelt. Két idegen világ súrolja egymást; a Boghazköybe tartó kocsisor s a távoli cél felé vonuló kufárok vagy zarándokok közt nincs semmiféle közösség.

Mindnyájan kicsit csendesebbek lettek: ez a találkozás mindennél jobban mutatta, milyen titok Kelet, milyen ősiek a hagyományok, mennyi mindent kell megtanulnia annak, aki kissé ismerni akarja Keletet, így néztek ki az alkonyodó tájba, mindenki saját gondolatait rendezgette, csak a kocsisok monoton szava hallatszott, ahogy biztatják a befogott állatokat, de egyik sem használ soha ostort. Allah nem azért teremtette az állatokat, hogy az emberek kegyetlenkedjenek velük.

Így lesz este, amikor az enyhe hajlású domboldalon feltűnnek a lámpák, sistergő tűzszemével befut egy kis szerelvény állomására, az egész nagy falu vagy talán kisvároska befelé fordul; ez az esti ima ideje, amikor minden igazhívő muzulmán leteríti szőnyegét, s térdre hullva fordul Mekka felé. A faluvégi behajló, szűk utcán nem szaladnak eléjük gyerekek, maguk a házak úgy épültek, hogy nincs ablak, nincs erkély, nincs semmiféle nyilvánosság, mindegyik ház belső vár, a maga törvényeivel s szokásaival. Ez Boghazköy, a kisváros, melyben ezer esztendők óta még a híre is elveszett annak, hogy itt valaha valamilyen hatalom székelt. A pásztorok égetett cseréptáblákkal dobták meg a tolakodó kutyákat: a cserépdarabkák néha szétestek kezükben, s ha rávetettek egy pillantást, úgy mondták: „a Sátán karmolta meg kezével”; hosszú századok alatt ki gondolta volna, hogy ezek a karomfoltok - betűk, egy letűnt világ urainak dicsőségét hirdetik a kiégetett, töredezett szélű agyagtáblák.

31.

Reggel indultak. Az anatóliai éjszaka hűvössége után a bágyadt szeptemberi nap átütötte a felhőket, még párázott minden, de már érezni lehetett, hogy délre komoly meleg fekszik rá a tájékra. A falu keleti végénél volt a találkozó. Akinek nem volt botja, annak a vendéglátók hegyes végű hegymászó botokat adtak, s kissé aggodalmasan vették szemügyre, ha valaki könnyű városi félcipőben vagy szandálban indult neki a kirándulásnak. A hegy profilja élesen rajzolódott ki az északi lejtőn, s látni lehetett a tájék képét, mely szakadékos sziklatorkok közé a természet vagy talán ember kezével teraszokat varázsolt.

Mintegy négyszáz méteres emelkedésre kellett számítani, így a kirándulók közel másfél ezer méteres magasságba jutottak.

- Ki volt az első, aki felfedezte? - kérdezte halkan Webb a vezetőtől, aki az ankarai múzeum hettita osztályának fiatal asszisztense volt.

- Egy Texier nevű francia utazó... 1834-ben errefelé egy római várost keresett, amelynek Tavium volt a neve a régi forrásokban... viszont Hérodotosz is ír egy városról, Pteriáról, melyet még Midasz királlyal hoztak kapcsolatba.

- Mit keresett volna mást egy római régész?

Nevetett, hunyorított egyet Ágnes felé.

A vezető folytatta:

- Úgy látszik, jó ösztöne vezethette: nekiindult a hegyekbe, úgyszólván járhatatlan hegyi ösvényeken, szakadékok között. Már mindenütt hatalmas kőtömböket látott, melyeket emberi

kéz faragott. Falmaradványok voltak, de sehogy sem emlékeztettek semmiféle római táborra vagy városra, amit már megszoktak az utazók, így ért fel a hegy tetejére. Körülnézett. Amit látott, körös-körül - ez volt a főváros, vagy három kilométer átmérőjű lehetett: megdöbbent a kép komor nagyságától. Kik lehettek azok, akik ide építkeztek? Semmi esetre sem rómaiak vagy kelták, mint a források írták, melyeket Texier tanulmányozott.

A város szinte emelkedett előtte: már nemcsak omladékok voltak, hanem embermagasságú, hatalmas, vastag sziklafal. Bejáratot keresett. Képzelje el, professzor úr, ez az ember egészen egyedül volt. Nem tudott semmit, nem mondott neki senki semmit. Nem tudott, nem is tudhatott valamiféle más kultúra létezéséről, mint a rómairól... akkor, amikor az egész archeológia még gyermekcipőkben járt. Csak annyit érzett, hogy ez a város vagy település nagyobb lehetett, mint mindazok a rommaradványok, amelyeket eddig meglátogatott.

A falba kapu nyílt... Kétszárnyú, hatalmas bejárat. Az egyik oldalon - látni fogják - emberfeletti nagyságú férfialak a sziklából kifaragva... olyan hatalmas, óriási... sem arca, sem ruhája, sem kifejezésmódja nem hasonlít semmiféle általa ismert ókori művészethez. A másik kapunál oroszlánok őrködtek... Minden idegen volt, nem volt semmi olyan ismerete, amihez ezeket a formákat hozzákapcsolhatta volna... nem csoda, hogy a rajzok, amelyeket Texier készített, még egészen klasszikus emlékeket hordanak. S mégis ez a francia utazó volt az első, aki megörökítette, kiadta Boghazköy emlékeit. Ő volt az úttörő...

Imre megáll. Nagyokat lélegzik. Mennyire síksági ember, nem megy könnyen a hegymászás, elszomorodik ettől a tájtól. A török tudós folytatja:

- Talált Texier egy falubeli embert, aki hajlandó volt őt még tovább... még messzibb vezetni. Sziklákba vájt patakmedreken kellett átmenni a halott világban. Vagy jó két órát mászhattak... ez a hegyi erőddel szemben levő másik hegy volt. Mire felértek... ennek a neve Yazilikaya... nem, nincs köze a bazilikához. Annyit jelent, hogy „betűket hordó szikla”; azok, akik néha ide vetődtek Boghazköyből, így nevezték. Ma a tudomány világában megmaradt ez a neve. Itt mindenütt sziklacsúcsok emelkednek, mintha a természet is megjelölte volna arra, hogy itt valamilyen félelmes hatalom titkos szíve legyen. Mindenütt sziklák... hogy tudták kisimítani a felületet, hogy faragjanak? Ma is rejtély, az akkori bronzeszközökkel. Vasuk, persze, nem volt... Misztikus alakok körmenete a sziklafalakon, egy hatalmas kapu, melyet két óriási oroszlán őriz... fejdíszük, köntösük mind idegen... Texier szárnyas alakokat, hármas koronájú figurákat lát. Mind sziklába vájt domborművek, némelyik olyan élő, mintha egyenesen kikívánkoznék a sziklaágyból... Körös-körül szakadékok, szédülni nem szabad. A török vezető jár előtte, mutatja a keskeny ösvényt, merre lépjen... a két szárnyas szörny közt rés... vagy bejárat. Itt tizenkét harcossal kerül szembe... mereven, egyformán lépdelnek egymás mögött. Mi lehetett az a nagy terem, melyet őriznek? Itt állhatott ennek az idegen világnak legtitkosabb szentélye, itt székelhetett leghatalmasabb bálványuk... ide hozták neki az áldozatot?

Texier volt az első, professzor úr, aki meglátta, hogy nemcsak faragott képek ékesítik a sziklafalakat, nemcsak hatalmas kőtömböket hordtak össze, majdnem mérnöki rendben - hanem valami írásféle is ékesíti a sziklaszobrokat, itt-ott feltűnik, egyiknél-másiknál... Texier látott már egyiptomi hieroglifákat, de ezek nem hasonlítanak semmiben sem az egyiptomiakhoz. Kik írhatták... mit jelenthetnek ezek a jelek?

Így kezdődött... Ezt csak azért mondtam el, hogy lássák, viszonylag milyen kevés idő kellett, hogy megszülessék az egész tudomány. Egy népet kellett kiemelni a semmiből... a teljes ismeretlenség homályából.

- Utána?

Különös módon a biblia jött segítségre. Az Ószövetség beszél Hittitről, persze mindig csak úgy, hogy ez a sok ellenséges nemzet egyike, mint a kánaániták... De egyszer, egy helyen, a Királyok Könyvében ezt mondja: „A szíriaiak megrendültek, mert Izrael királya ellenük hozta a hettiták királyait és az egyiptomiak királyait...” Így! Először említi itt a Biblia a hettiták fejedelmét, s csak utána, az akkori világ leghatalmasabb urát, a fáraót...

Lassan kezdtek ismerősök lenni az egyiptomi szövegek. Majd megfejtették az ékírást is. A század elején viszont felfedezték az egyiptomiak legnagyobb levéltárát, El Amarnában, ahonnan ezerszámra kerültek elő az égetett cseréptáblák, a szerencsétlen Ekhnaton fáraó, az egyistenhivő városából, melyet halála után a papok átadtak a pusztulásnak. Egyre gyakrabban jöttek elő adatok, nevek, események. Mindenütt szerepelnek Hattusas királyai, a hettiták földje, békék, szövetségek, győzelmek. Az önök időszámítása előtt tizenöt századdal s azóta szinte szakadatlan sorban egészen a VIII. századig...

Elhallgat. A hegyi levegő neki is erős, pedig idevaló, anatóliai ember. Némán mennek a már kiépített ösvényeken, ott ahol a szakadék fenyeget, már vaskorlátot vájtak a sziklába. De még mindig nagyon fáradságos az út, mindenütt sziklatörmelékek, kiálló, éles kődarabok. Felérnek a csúcsra, innen rálátni most már egészen az egykori Hattusasra. A bot levegőbe emelkedik mutatja: ott a felsőváros, ez az alsóváros. Óriási városkör. Pontosabban: elnyúló tojásdad alak, melynek keskenyebb vége majdnem hegyesszögben nyúlik a mai falu felé. S különös módon, minél inkább eltávolodik a lakott világtól, annál épebbek, hatalmasabbak a falak, a sziklatestbe épített kaputornyok vagy egész kis kapujáratok meg-megszakítják a komor falrengeteget. Belül a falakon szétszórt templom- és palotarészek, alapfalak, oszlopmaradványok, feltárt világosabb kővilág, mely a kietlen nagyság, a terméketlen hatalom halott világának tükörképe.

Vannak, akik kidőlnek, s lassan visszafelé sétálnak: nem bírják elviselni a hegymászás izgalmas viszontagságait. De a többiek - színes csoportok, Bábel mindenféle nyelvén, egyre közelebb jönnek a hatalmas falhoz, a belső felindulás, az izgalom nőttön nő: jórészt idősebb emberek, akik mindegyikének nevéhez egy-egy emberi korszak fűződik, mind kitűnő ismerői a maguk szűkebb munkaterületének, professzorok, múzeumi vezetők, akadémikusok. S most mint fiatal kutatók szegődnek a török vezető nyomába, egyiknek arcán sincs a „mindentudás” gúnyos mosolya, ahogy nekiindulnak a boghazköyi útnak. Még egyikük sem járt soha Hattusasban, ismeretlen előttük a hettita világ. S első megrendülésük a tájéknak szól, mely félelmes és kietlen: vad ölében őrzi ezt az elzárt világot harmincöt, negyven század óta.

Szelíd, kékszemű ember a prágai tudós, ő egyike a keveseknek, akik itt „itthon” vannak. Mintha sok-sok évi munkájának, hosszú éjszakáinak emlékei törnének fel, nagyon csendesen, egyszerűen beszél:

- Hogyan lehetne megfejteni az olyan képírást... melynél még magát a nyelvet sem ismerjük? Ez a régészek, ősírás-szakértők „kétismeretlenes egyenlete”...

- Mégis, ki mert akkor nekikezdeni?

- Közel félszázada, hogy erre járt Winckhler, ez a különös tudós. Akkor már tudtak egyet-mást az erre talált égetett cseréptáblákról. Ékírásos szöveg volt rajtuk, jórészt akkádi nyelven. Itt mind az írás, mind a nyelv ismerős volt. Egy kőhajításnyira ezektől a tábláktól olyan ékírásos emlékekre bukkantak, ahol csak az írást tudták kibetűzni, de a szavak értelmét már nem: más nyelven vésték a szavakat agyagba. Végül itt voltak a hieroglifák a sziklákon meg egyebütt: itt nem használt semmiféle tudomány.

- Csak itt voltak ilyen képírásos emlékek, Boghazköyben?

- Van egy kisváros, nem messze... ott egy bazár falába építették be az egyik legszebb ilyen képírásos követ. Hamath-kő a neve a tudományos világban... egyébként a városlakók hagyománya

szerint csodatévő volt a kő: aki beteg, trachomás szemét hozzádörgölte, rövidesen meggyógyult. Ez a nagy kegyelet aztán le is koptatta a vésést a kő alsó részén...

- Hogy kezdtek hozzá? Mi volt akkor a cél a kutatásnál?

- Mióta Champollion megtalálta a Rosetta-követ, minden régész álma, hogy kétnyelvű, „bilingvis" leletre találjon. Akkor gyerekjáték megfejteni az ismeretlen nyelvet. Még meg kell említenem, hogy tulajdonképp még azt sem tudhattuk pontosan, hogy mindez a sok emlék *ugyanattól* a néptől származik-e.

- Pontosan hol jöttek napvilágra ezek a leletek? Itt?

- Persze... Boghazköyben. Amikor ez az egész hatalmas cserép-levéltár felszínre került, s látták, hogy egy birodalom - mai nyelven szólva - titkos diplomáciai okmánytárát tárták fel, már derengeni kezdett, hogy ez volt a főváros, maga Hattusas. Mintha valami nagy történelemkönyvet kezdtünk volna lapozni, ami eddig ismeretlen volt. Lassan ismertük meg ezt a népet, melyről gyermekkoromban nem is hallottunk. Egy városkirályságból indult ki, s meghódította egész Kisázsiát... Indiáig ért. Persze, mindig a királyok, akiket ismerünk; az ő nevük maradt fenn, ehhez a király listához tudjuk kapcsolni a történelmi eseményeket.

- Bizonyosan vad zsarnokok voltak?

- Talán nem annyira, mint a keleti isten-királyok. Ismerték az alkotmány fogalmát a hettiták, az államtanács korlátozta a fejedelmek hatalmát. Például, ha a király megölette valamilyen rokonát, ez a tanács letehette az uralkodót, sőt halálos ítéletet mondhatott ki: az uralkodónak fejét vették, törvényeik szerint.

- Maradt valami költői emléke is ennek a világnak?

- Verset nem ismerünk, de ritmikus prózában írtak már, s ez megközelítette a kötött ritmust. Egyébként itt van nálam fordításban egy megrendítő emlékük. Egy Labarnas nevű király szájába adja az emlék, aki időszámításunk előtt 1600 körül uralkodott. Egy ékírásos táblán találták... ott kezdődik, hogy a király halálát érzi közeledni. Ha nem untatom kollégáimat...

Keselyű kering a levegőben, egyre lejjebb köröz, szeme kiveszi a csoportot. Ahol emberek vannak, harc van... ahol küzdenek, hulla is akad. Szélcsendben, a végtelen hegyek lilapárás hátterében szólal meg a halott király:

> *„Labarnas, a Nagykirály szól harcosaihoz s azokhoz, akik eljöttek a Gyülekezetbe. Lássátok, híveim, beteg vagyok! Ifjú Labarnast neveztem ki királynak, úgy mondám neki: utánam te ülj a trónra! Fiamnak neveztem, átöleltem, én, a Király! Magasztaltam előttetek erényeit, s nem szűntem meg törődni vele. Ám ez az ifjú minderre nem mutatta méltónak magát. Nem ejtett könnyet, nem mutatott könyörületet, szívtelen s hideg maradt. Én, a Király, betegágyamhoz idéztem, s ezt mondám néki: nem akarom többé magasba emelni testvérhúgom fiát, mint saját gyermekemet. A Király szava nem jutott el szívéig... Elég! Nékem többé nem fiam Labarnas! Vajon tettem-e én rosszat, én, a Király, Labarnasnak? Házat és sok-sok földet ajándékoztam neki. Ám ezentúl adjatok neki enni és inni, továbbra is. Míg tisztességben viseli magát, kijöhet városomba, de ha továbbra is csak bajt kever: ám maradjon házába bezárva..."*

Leveszi szemüvegét, fáradtan hunyja le szemét. A világ tudósai hallják a háromezer-hatszáz éves intelmet, mely itt suhanhatott el, ezen a tájon, talán egy kőhajításnyira tőlük, az idők végtelenségében...

Ételeskosarakat cipelnek, s poharakat töltenek a török kísérők. De akik itt állnak, még Labarnas szavára gondolnak, mely végigkúszik a tájon: *„Míg csak kenyeret esztek, s vizet isztok hozzá... Hattusas falai állnak, népem s országom békében élhet majd..."* Mintha senkinek sem lenne kedve hozzákezdeni a finom falatokhoz, melyekkel ellátták a kongresszus tagjait a bőkezű vendéglátók.

A holt város kapujában mindenünnen feléjük nőnek az óriás alakok. Vajon harcos vagy isten képmása-e a kőágyából szinte kiszakadni készülő óriás relief?

Mindnyájan ott állnak előtte, e megfejthetetlenül szép férfiak előtt: csúcsos sisakot visel, egyik kezében csatabárd, másik öklét felemeli, öve karcsú derekát fogja át, minden tagja finom arányt mutat. Mégis legkülönösebb arca: mélyen árkolt, messze tekintő szem, keskeny, majdnem gúnyos vágású száj, görbe orr. Ilyen lehetett harmincegynéhány évszázaddal azelőtt az a hős vagy király, akiről az ismeretlen csodálatos szobrász a hatalmas istenalakot mintázta.

A Királyok Kapujánál állnak. Mintha óriások hengerítették volna ide a félelmes kőtömböket, egyetlen darabból faragott oldalakat; az itt járók avatott szeme e töredékes, sok helyen romos kőfalakból a képzelet erejével építi fel Hattusast: kapuvédjét két hatalmas bástyatorony alkotta, a fal szélességében tucatnyi íjász helyezkedhetett el. A faragott terméskövekből egyberótt kapu maga is erőd volt, a fal olyan széles, hogy titkos folyosók, lejárók húzódhatnak meg benne, ezek tovaágaznak - ezeken keresztül érkezett segítség, ha a kapu körül közelített a veszély.

Megindulnak a falak mentén: nem könnyű eligazodni, hiszen többszörös gyűrű vette körül Hattusast; lám, itt szárnyas oroszlán alakú szörnyek fenyegetnek, máshol stilizált madáralakok. A falak végigfutnak az egykori alsó- s felsőváros körül; a vendégek így apró csoportokra bomlanak, sétálva, mindenki emlékének, képzeletének világában bolyong. A szél fúj ebben a magasságban, az egész kép annyira zord, hogy mindenkinek a fejében ugyanaz a gondolat foroghat: miképp élhetett itt Hattusas sok-sok ezer lakosa, különösen akkor, amikor e város volt a Kis-Ázsiáig hatoló birodalom szíve. Hol szereztek s honnan élelmet itt a városlakók, miből volt tüzelőjük, merre lehetett piacuk, kik szállítottak s mivel ide mindent? Hiszen nem csak a főrangúakat, az udvart kellett eltartani, de Hattusas egész népének is kenyeret kellett adni!

Ott állnak a titkos alagút bejárata előtt. Legalább három méter magas, nem kisebb a szélessége sem. Egy félig leomlott ív fedte el századokon át, talán véletlenül jöttek nyomára, s akkor is csak hónapokig tartó munkával tudták ezt a hosszú folyosót kiszabadítani a törmelékekből.

Az alagút átvezet a nagy falon. Kik járhattak itt? Hogy doboghatott a sarus vitézek lépése alatt a föld, amint csatabárdjaikat lengetve rohantak elő a harc forgatagában, amikor az ellenség már-már betört a kapun... egy perc, s a királyi Hattusas végveszélybe kerül...

A török szakértő mutat egy sík térséget:

- Itt állhatták a harci szekerek. Száz és száz könnyű, kétkerekű, egy ló vontatta kocsi; a kerekek már nem tömör fából készültek, küllőik vannak, a kocsis mellett jobbra-balra egy harcos. Ezzel a harci erővel győzedelmeskedtek az egyiptomiak felett: ott csak egy harcos állt a hajtó mellett. Micsoda félelmes látvány lehetett, amikor ezek a kocsik egymásra rohantak!

Gálfi csendesen megszólal:

- Úgy tudom, ők írták az első könyvet arról, hogyan kell tenyészteni a nemesvérű lovakat. Azelőtt félvad szamarakkal vontatták a szekereket.

- Volt itt valami nagy ütközet, aminek fennmaradt az emléke? Ahol ezeket a harci szekereket kipróbálták, harcba vetették?

Gálfi nekitámaszkodik a sziklafalnak. Furcsa tompa visszhanggal kering a félelmes tájon a magyar beszéd:

- Az Orontész folyó partján, Kadésznál ütköztek meg a hettiták Ramszesz fáraó seregével. Mindegyik oldalon talán húszezer ember állhatott, ami az ókorban hatalmas seregnek számított.

A hettiták olyan fölénnyel támadtak harci kocsijaikkal, hogy egymás után sikerült megsemmisíteniük az egyiptomi istenekről elnevezett hadoszlopokat. Ramszesz maga is csodával határos szerencsével menekült meg.

- Honnan lehet tudni, mi történt?

- Fennmaradt az „irodalomban", nem is egy oldalról. Tulajdonképp az történhetett, hogy a győztes hettiták fosztogatni kezdték az egyiptomi sátrakat, társzekereket, mindenki ott tolongott a zsákmány körül. Akkor érkezett a part felől az egyiptomiak egy friss csapata: szembefordult a fosztogatókkal, s ha nem is fordította meg egészen a csata sorsát - mégis sikerült kiszabadítania az ellenséges gyűrűből Ramszeszt, a nagy királyt.

- Valahol olvastam erről... egy egyiptomi szöveggyűjteményben... de ott mintha másként írták volna le az ütközetet...

- Persze... a fáraó történetírója csodálatos győzelemnek festette le a csatát, minden Ramszesz vitézségének volt köszönhető. De a „sorok között" azért sok mindent elárul ez a szöveg: leírja, hogyan tört be a vakrémület még a fáraó táborába is; a menekülők között ott voltak a király fiai. A krónikás kétezer hettita harci szekérről ír: ez olyan hatalmas szám, amit alig lehet elképzelni...

- Nincs meg véletlenül ez a szöveg, bátyám?

Gálfi előveszi jegyzetes könyvét, lapoz.

- Néhány sort olvasok csak ebből a krónikából. Azt a részt, amikor maga Ramszesz mondja el a csata döntő részletét:

> *„...nincs egyetlen fejedelem sem mellettem, nem látok egyetlen szekérhajtót. Mindnyájan cserbenhagytak! Senki sem akar már harcolni?*
>
> *Mi történjék most, én istenem, Ámon! Bármit tettem eddig, minden parancsaid szerint történt. Kik ezek az ázsiai hordák Tehozzád képest? Hát nem építettem sok-sok templomot tiszteletedre? Nem töltöttem meg foglyokkal áldozatra váró szentélyeidet? Most idegenek vesznek körül, országok szövetkeztek ellenem, s én egyedül vagyok, nincs senki oldalamon. Hová lettem?*
>
> *Ám Ámon nagyobb, mint ők! Ámon meghallgatott. Újból bátorság költözött szívembe, amit akarok - egyszerre tetté válik. Olyan vagyok, mint Baal isten szörnyű haragja órájában. Kétezer ellenséges szekér vett körül, s most összezúzva hevernek paripáim lábai alatt. Senki nem emeli fel kezét, hogy küzdjön ellenem, ellankad íjat ajzó kezük, karjuk emelni se tudja a lándzsát. Úgy vetem őket a folyó vizébe, mintha csak krokodilusok lennének. Egymást tiporják, én kedvemre öldökölhetek."*

- Tulajdonképp mi történt a csata végén?

- Ramszesznek viszonylag rendezetten sikerült visszavonulnia Damaszkusz felé. Ami ezután következett, azt kissé beismeri az udvari krónikás szövege is, amikor befejezi a történetet úgy, hogy Ramszesz maga köré gyűjti udvara népét, s elmondja, miként kapta meg a hettita király megalázkodásáról a hírt:

> *„A könyörület a legszebb erény, ez a legnagyobb dicsőség! Uram, mi Mesterünk! Ne érjen senkit gyalázat, mert a békéért könyörög. Ki magasztalna téged, Uram, azért, ha megátalkodnál haragodban?”*

Webb hajlik előre a kőpárkányról; ott ült, észrevétlenül, s eddig hallgatta az ismeretlen beszédet, s mégis értette, mi az a szöveg, amit Gálfi olvas.

- Kollégám, önnek, ugye, nem szakmája az ókori kelet?

- Nem... csak rég olvastam ezekről a dolgokról, s most, amikor tudtam már, hogy eljövök ide, kicsit felfrissítettem a forrásaimat az új anyaggal. Nem, nem vág bele az én mesterségembe, de irigylem azokat, akik ezzel foglalkoznak... mennyi téma!...

Webb ropogtatja szivarját, csak egy perc múlva válaszol.

- Ha őszinte akarok lenni, nagy elismeréssel kell adóznom egy olyan ország tudományának, ahol ennyire sokoldalúak a szakemberek. Nálunk egyáltalán nem ez a helyzet, sajnos, magam sem vagyok kivétel...

Ilyenféle dicséret Webb szájából, aki a világ első tudósai között szerepel, nem kis dolog. De az idős ember folytatja:

- Különös, hogy önöknél ez a sokrétű érdeklődés valami nemzeti tulajdonság lehet. A tanítványom, Imre (különös „é”-vel ejti nevét) is egy kicsit ilyen tulajdonságokkal rendelkezik, ez pedig veszedelmes, különösen kezdetben, amikor arról van szó, hogy valakinek először jó szakemberré kell válnia. Igen... szellemi kalandozásnak nevezhetnénk... Minden téma érdekli, amibe belebotlik. De ha arról van szó, hogy pontosan és részletesen írjon le, mondjuk, egy füstölőedényt, amit valamilyen kultúrrétegben találtak - ahhoz eleinte nem volt nagy kedve. Persze... a képzelet adománya megfizethetetlen, ha már valaki felül tud emelkedni az anyagon. Csak éppen nem lehet egy tudományos pályát ezzel kezdeni.

- De hiszen, professzor úr, az a könyv, amit ön írt a maya világról - olyan teljes, olyan összefogó, hogy megnyitotta előttünk ennek a zárt és ismeretlen világnak kapuját.

Webb idős ember, aki alapjában már felülemelkedett a hiúság megpróbáltatásain. De Gálfi szájából mégis jólesik a dicséret. Elpirul, mosolyog.

- Nagyon nagy szó, amit ön mond. Tudja, amikor én kezdtem foglalkozni a mi indián világunkkal, még gyermekcipőben járt az egész tudomány. Ma már... akadémiák, kutatóegyesületek, alapítványok... egyik expedíció követi a másikat. Csak az a baj, hogy a mi írott leletanyagunkkal nem sokra megyünk. A mayák a kalendáriumköveken tulajdonképp mindig az időt rögzítették, istenek alakjában. Nem adnak krónikát, mint az egyiptomi vagy a hettita égetett cserepek. S ezenfelül a régi szent könyvek legnagyobb részét máglyára rakták annak idején a spanyolok. Aligha remélhetjük, hogy rábukkanunk egyszer valamilyen titkos levéltárra, mint itt...

Csendesen megindulnak, kipihenték magukat a szemlélődésen; a Királyok Kapuja felé tartanak, ahol már rendezkednek: itt tartják meg az ülést. Padokat, székeket hoznak, az elnöki asztalra régi anatóliai szőnyeget terítenek, s drága, perzsa mívű vizeskancsó kerül. Körülhordják a fületlen csészékben az édes kávét, a professzorok felszabadultan zsibonganak, mintha maguk is még diákok lennének - várják az előadást.

Gálfi nézi őket, a nevezetesebbeket már ismeri: jórészt idősebb emberek, akiknek arcán soksok szabadban töltött nap s éjszaka hagyta rajta nyomát. A nagy ellenfelek itt békésen sétálnak egymás mellett, kialakul egy ilyen kongresszus csodálatos baráti légköre. Webb előresiet, az ülésrend szerint ma neki kell itt megnyitnia az ülést, s mint az elnökség tagjának, betöltenie az elnöki tisztet.

Megrázza a csengőt, egyszerre elcsendesedik a morajlás. Mintha megnémultak volna a természet erői is: omladékos, szakadékos hegygerinc, sovány gyepfoltok, bogáncsvirág. Az acélkék párás égbolt alatt újból köröznek a keselyűk.

Mintha csak mentegetőznék, úgy nyitja meg Webb az ülést. Kopasz feje előrehajlik, halkan mondja: boldog, hogy hajlott korára még idejöhetett, tanulni. Némi önvádat érez, miért nem foglalkozott fiatalabb korában többet a régészet kisázsiai problémáival, miért csak itt; s most igyekszik megismerkedni ennek a kultúrának lényegével. Épp ezért - minthogy a többség nem hettita-szakember - néhány szóval össze szeretné foglalni, inkább önmaga számára, amit ma tud Hattusasról a tudomány.

- Ifjúkoromban, kedves kollégáim, legfeljebb a szorgalmas bibliaolvasók ismerték Salamon király hettita feleségének történetét. Akik egyiptomi forrásokat tanulmányoztak, ott már egyre sűrűbben olvasták az utalásokat a kheták népéről. A múlt században, már az elején, egyes utazók Kis-Ázsia legkülönbözőbb pontjain találtak vagy vásároltak pecséteket, érméket; sziklaképekre bukkantak, melyeken egy ismeretlen nép ismeretlen képírása hagyta nyomát.

Úgy látszott, kedves barátaim, hogy a tudomány megoldhatatlan rejtélyével állunk szemben. Érdekes módon, az első felfedezés tulajdonképp a nyelvészet világában történt. Amikor egy kollégánk kétséget kizárólag megállapította, hogy a hettita nyelv valójában indoeurópai eredetű, ugyanolyan törvényszerűségek uralkodnak benne, mint mondjuk, a latinban. Kidolgozták az első hettita nyelvtant, közelebb jutottak a szövegek lényegi megértéséhez... mármint természetesen azokhoz, amelyeket ékírással örökítettek meg.

Persze, tovább kísértett a kétnyelvű szöveg ábrándja: olyan emléké, melynek segítségével megoldható egyszerre az ismeretlen képírás rejtélye. A sors hosszú ideig nem volt kegyes hozzánk... Hosszú idő telt el, fél század, mondhatnánk, míg nem is annyira a véletlen, mint inkább a szívós, szorgos kutatás eredményeképp előkerültek a *karatepei* leletek, melyekről kitűnő kollégánk számol majd itt be.

Ezzel tulajdonképp végeztem is az elnöki megnyitóval. Szántszándékkal igyekeztem néhány szót ejteni a hettitakutatás legfőbb problémáiról, mert odahaza, a saját munkaterületünkön is gyakran tapasztaltuk, hogy odaérkező vendégeink mindig hálásak, ha nagyban s egészben összefoglaljuk számukra azokat a kérdéseket, melyekkel a helyszínen megismerkedhetnek.

A taps közben, mely Webb beszédét kísérte, hatalmas szál ember emelkedett fel: inkább hadvezérre, vagy valamilyen nagy vállalat vezetőjére emlékeztetett, mint szelíd, szerény archeológusra. A figyelem persze feléje fordult: most „első személyben” szólal meg - s tulajdonképp először a nyilvánosság előtt - a felfedező. Nagyjából a már napvilágot látott rövidebb előzetes hírekből, népszerű cikkekből tudták már, miről lesz szó, mégis a feszültség nőtt, amikor a most már törökké honosodott professzor szólásra emelkedett, ám előbb helyet mutatott maga mellett közeli török munkatársainak - köztük két asszonynak - is.

Mosolyogva állt a fényképező lencsék keresztttüzében, s a hangja cseppet sem remegett, amikor megkezdte a beszámolót:

- Kitűnő kollégánk, Ur városának felfedezője írja szép könyvében, hogy a régészek sárga irigységgel tekintenek olyan expedícióra, mely lávával borított terepen dolgozik. Ha egy archeológus megrendelhetné, hol kíván feltárást végezni, bizonyára egy olyan tűzhányó közelében kezdené az ásatást, mely kegyes volt hamujával s lávájával megőrizni az egykori élet majdnem sértetlen nyomát. Sajnos, itt Anatóliában nem volt ilyen szerencsénk, mint Pompeiben vagy Guatemala régi fővárosában. De nekünk is adott a természet egy csodálatos segítőtársat: a sziklás, kietlen hegyvidéket. Ezek a szakadékos, óriás hegyláncok alig alkalmasak arra, hogy kultúrák bölcsője ringjon bennük. Mindenki úgy hihetné, legfeljebb hegyi pásztorok tanyája lehetett ősidők óta.

A mi kutatásaink úgy indultak, mint egy hosszú folyamat láncszemei. Ha különös köszönettel tartozunk valakinek, az az öreg hegyi pásztor, akivel egy vásár alkalmával elbeszélgettünk. Ő mondta, hogy a Fekete Hegyek egyik ormán látott kőbe faragott oroszlánt. Felvetődött az első kérdés: hogy lehet odajutni, vannak-e utak. Anatóliában vagyunk, uraim, felmentem önöket a válasz alól.

Nem a legszelídebb évszakban indultunk el néhányan az öreg jürük pásztor szavára, de engem izgatott az a probléma is, honnan ismerte ez az öreg az „oroszlán" szót, hiszen ilyen állatot vagy ábrázolást nem láthatott soha. Ha tehát ezt a szót mondta, akkor valóban megjegyezte magának a kőbe faragott állatalakot - mely a hettiták szent jelvénye, uralkodóiknak szimbóluma volt.

Sártengerbe kerültünk, megrekedtünk, ránk borult a legfeketébb éjszaka. Nagy nehezen elértünk egy mezővároskát, ahol a hivatalos vendéglátók mindenféle mesével tömtek bennünket, de senki nem tudott a hettiták kőbe faragott szent állatáról.

Rossz hangulatban töltöttük az időt, míg be nem kéredzkedett a falu idős tanítója, aki elmondta, hogy ő maga többször is látta az oroszlánkövet, mikor arra lovagolt. Hajlandó velünk jönni, megmutatni, ha... a kajmakám megengedi, hogy szünetet adjon másnapra a gyerekeknek.

Az Antitoros mentén vezetett az út; olyan bozótos vidéken mentünk, hogy ösvényt kellett törnünk a lovak előtt. Egy magas csúcsra jutottunk: innen át lehetett tekinteni az egész terepet. S itt kinyúlt a tanító keze... irányt mutatott: a távcső lencséje csodálatos közel hozta a kőoroszlánt, mely mellékalakja lehetett bizonyára valamilyen ledőlt óriás szobornak. A távcső, a jó öreg Görzöm mutatta: a szobortalapzaton apró rovátkák, sejthetőleg képírás hieroglifái rejtőznek.

Egy óra múlva mi is ott álltunk az emlékmű lábánál. Az a felírás, melyet mindjárt szemügyre vehettem, ékírással volt bevésve; a nyelvet illetőleg arameusra gyanakodtam, később fejtettük meg, hogy föníciai a szöveg. Persze, igyekeztünk körülnézni kicsit alaposabban a szúros bozóttal benőtt terepen. Szanaszéjjel tenyérnyi vagy még nagyobb kőtörmelékek hevertek. Furcsa módon balról ékírásos, jobbról képírásos emlékek kerültek elő.

Kedves barátaim, önök is tudják, hogy régészeti kirándulásnál mindig az első órák a legizgalmasabbak. Az ember „szemügyre veszi" a terepet, még inkább turista, mint szaktudós, szabad még csapongani hagyni képzeletét. Igen, még mindent nagy távlatokból néztünk. A távcső elég pontosan kirajzolta az egykori vár vagy erőd falait. Nem messze palota- vagy templommaradványok tárultak elénk. Néhány órás munkával megszabadítottuk a föld- és porréteg alól a bazaltba vésett emberes állatfigurákat, így esteledett, amikor az alkony fényénél... igen, már alig-alig láttunk, mégis azt vettem észre, hogy ugyanazon a kőlapon, nem messze tőlem, de olyan helyen, hogy egészen nem közelíthettem meg - képírást és ékírást is találok...

Úgy hiszem, nem kell önöknek részleteznem, mit éreztem, amikor úgy hittem - mindnyájunk álma, a *kétnyelvű* szöveg szinte karnyújtásnyira ott van előttem. Másnap, amint lehetett, még

hajnali fénynél tanítványaimmal együtt behatoltunk a lelethez, tisztogatni kezdtük... lassan kisütött a nap, s fényénél azt kellett látnom, hogy amit este képírásnak néztem - nem volt más, mint az öreg kő rücskössége, hosszú, elmúlt századok koptató kézjegye.

Milyen hangulatban folytattam a feltárást - azt képzeletükre bízom. Némán korholtam magam azért a hiszékenységért, hogy nem átallok úgynevezett tudós létemre légvárakat kergetni. Még szerencse, hogy nem szóltam senkinek; munkatársaim nem is tudhatták, mi az oka lehangoltságomnak. Igen, barátaim, kínzó fejfájás gyötört, s emellett az az önvád, hogy nem vagyok jobb, mint egy... alkalmi kincskereső, az a fajta ember, akit mi, régészek, nem mindig teljes joggal, a pokolba kívánnánk!

S egy óra múlva, néhány méternyire ettől a füstbe ment reményt keltő lelettől, megtaláltuk azt a valóban kétnyelvű kőlapot, melynek létezéséről röviddel azelőtt már örökre lemondtam!

Önök mindnyájan jól tudják, hogy a feltárás eredménye lényegében még csak a véletlen játéka. A tudományos érték a meghatározással, a feldolgozással kezd növekedni. Szóval itt megtaláltuk azt a követ, melyről az volt meggyőződésünk, hogy ugyanazt a szöveget mondja el két nyelven, de legalábbis két külön írásmóddal. De hogyan bizonyíthatjuk be, hogy a két szöveg valóban azonos egymással, vagy legalábbis hasonló.

Az ismert írásmódú ékírásos szöveget elküldtük szakértőknek, hogy fordítsák le, ki-ki a saját értelmezése szerint. A begyűlt válaszokból megtudhattuk, hogy a király, akinek dicsőségét hirdette a bazaltba vésett írás - Asitawandas hettita király volt, aki időszámításunk előtt hét és fél századdal uralkodott. A szöveg ilyenféle mondatokat tartalmazott: *„Felépítettem magamnak egy várost, s nekiadtam nevemet. Mindenütt fallal vettem körül, hogy megvédjem a gonoszok ellen, akik seregekbe verődve fenyegetik városomat...”*

Úgy kell elképzelniük ezeket a kőlapokat, -táblákat, hogy töredékesen, szétesve, egymás hegyen-hátán vagy omladék alján, vízmosás mélyén találtuk őket; senki sem tudhatta, mi illik egybe, hogy függnek össze a szövegek. Persze, mindnyájan csak a megfejtésről álmodoztunk, hosszú-hosszú órákig meredtünk rá a képírás titokzatos jeleire, így nyomott el bennünket az álom. S ez alatt az álom alatt egyik munkatársam képzeletében felötlött a képírásos sorok között szereplő, két egymásnak forduló lófej.

Hosszú-hosszú munkával nagyon kevés számú képírásjelet már eddig sikerült több-kevesebb biztonsággal megfejtenünk. Így ismertük, mi felel meg a hieroglifák nyelvén annak a fogalomnak: „én csináltam” vagy „elrendeltem”. A ló! Kollégámnak hirtelen egy mondat jutott eszébe egy ismert föníciai szövegből: *„...elrendeltem, hogy lovak menjenek lovakkal...”* Igen... kollégáim, ez a két egymásnak forduló lófej nyitotta meg az utat. Szívós, verejtékes munka következett ezután, mert már betörtünk a hallgatás réseibe. Vigyáznunk kellett: ne fussunk délibábok után, de ne nyírjuk le szárnyát a képzeletnek sem. Ma már azt reméljük, hogy egész rövid idő választ el attól, amikor éppolyan könnyen olvassuk a hettita képírást, mint ahogy felfejtjük az egyiptomi múmiák világának másfél százada még hét pecséttel zárt titkait.

32.

Mindenki, persze, feszülten figyelte az előadást - a hettita hieroglifák felfedezése, értelmük megoldása egyike volt a kongresszus legnagyobb eseményének. Azok, akik foglalkoztak a hettitakérdéssel, persze jórészt ismerték már a részeredményeket, nem voltak rejtve előttük azok az évek óta folyó viták sem, melyek a karatepei kétnyelvű kőlapok titka körül gyűrűztek. De a többiek, akik számára mindez bizonyos mértékig „első élmény” volt, úgy érezték: ez a régészeti tudományok egyik nagy pillanata. Ott állnak egy eltemetett világ kapujában, száz éve

még senki sem tudta, kik és mik lehettek a hettiták. Most meg - ha megoldják egészen a rejtélyes képírást - éppúgy behatolhatnak életük, történelmük mélyére, mint ahogy ez az egyiptomiaknál történt - miután már sikerült megfejteni a hieroglifák titkát.

Igen, mindenki feszülten figyelt, s valami ünneplés, mélységesen megható is volt abban, hogy egy hatalmas, erős férfi élete delelőjén távolról érkezett tudóstársai elé tárja őszintén, keresetlenül kutatásainak, felfedezésének igaz történetét, hisz itt foglalnak helyet vele együtt a munkatársai is, akik egy-egy szavára, utalására halkan helyeselnek, mosolyogva kisegítik mesterüket, ha hirtelen elhomályosul az emlékezete valamilyen apró részletkérdésben...

S akkor, akik kissé hátrább ültek, a sziklapárkány felé, úgy, hogy kikönyökölhettek s lenéztek a csodálatos, de kopár vidékre, mely fölött uralkodott az egykori királyi Hattusas, hirtelen bizonytalanul, kérdően néztek egymásra, s lassan a feszült figyelem, mely a nagy felfedező beszédét kísérte, kezdett eloszlani, egyre többen fordultak hátra, a gyülekezeten valami nyugtalanság vett egyszerre erőt.

Először csak úgy hangzott, mintha valamilyen szikladarab görögne lefelé a lejtőn, megmegpattanva a kőágyban. Utána heves egymásutánban, majdnem peregve érkeztek ezek a pattanások, melyeket a visszhang megsokszorozott - s így valójában senki sem tudta, lövéssorozatok-e, vagy valamilyen ismeretlen sziklavidéki echo játszik csak velük.

De akik ott ültek a kőfal peremén, leláthattak a mélységekbe, s nyomon követhették azt, ami egyszerre felzavarta a kongresszus nyugodt, ünnepélyes hangulatát.

Az előadó mintha semmit sem hallott volna, nem hagyta zavartatni magát. Hanghordozása mutatta: elért beszéde végéhez, ennyit nyújt a nagy összességnek; a részeredményekre, vitákra, a jövendő kilátásaira csak néhány szóval utalt. Akit érdekel s aki kedvet kapott hozzá, hogy behatóbban foglalkozzék az egyre szélesebbre táruló egykori hettita világgal, megtalálja azokat a forrásokat, ahonnan el kell indulnia.

Az előadó nem kapta fel az első lövésekre fejét, de tekintete végigcikázott a hazai munkatársakon. Három hölgy s két férfi volt, akik annak idején már elkísérték a professzort a karatepei kirándulásokra, ismerték a feltárások minden részletét, s részt vettek a nyelvészeti kutatásokban is. De most merev, mozdulatlan maradt az arcuk, s az ő nyugalmuk mintha éles ellentétben állt volna a szemmel láthatóan fokozódó idegességgel. Senki sem tudta, mi történt, és senki sem akart pánikot kelteni, nem szívesen mozdult el helyéről... viszont lentről egyre sűrűbben hallatszott a puskaropogás, s azok, akik a háború játékát valaha megismerték - hisz jórészt ilyenek voltak közöttük -, már azt is hallották, hogy a lövések nem egy helyről jönnek, hanem itt... lent, valamerre a mélységekben tűzharcra került sor, a puskacsövek egymásnak felelgetnek; de míg egyik - északi oldalról - öblösebb, szakadozottabb, „nyúlósabb” a lövések sora - dél felől sortűzszerű, rendszeres, majd átmegy folyamatos kerepelésbe, mint ahogy a géppisztolyok, könnyű golyószórók szoktak ólmot köpni.

S lassan mintha érezni is lehetett volna a levegőben: kénes szag kezdett terjengeni, mintha a mélységekből valamilyen pokoltűz indult volna el. Már nem lehetett semmit sem szépíteni, nem lehetett meg nem történtté tenni, ami most folyik lent, a síkság s a hegygerinc között... valahol, valakik megütköztek. Webb professzor vállán lógott öreg, kitűnő látcsöve, melytől soha, semmiféle kiránduláson sem vált meg. Egy hanyag mozdulat, mintha csak játszanék a műszerrel (feszülten hallgatja az előadás befejező részét), hisz ő a mai ülés elnöke ebben a percben még, s a kéz egy pillanatra szemhez emeli az üveget, a gyakorlott távcsövező lelát vele a síkságra, előrehajlik, majd újra ott van arcán a kissé gúnyos, de nyájas mosolygás, s a szokásos fordulatokkal berekeszti az ülést, megköszöni az előadónak páratlanul érdekes beszámolóját, szabad délutánt rendel el, melyet mindenki úgy s olyan formában tölt a romoknál, ahogy ebben

kedve telik; elmondja, mikor indulnak csoportosan a Yazilikayához, meddig tart a séta oda-vissza, mikorra kell itt, ezen a ponton gyülekezni, hogy a szekerek s állatok visszaindulhassanak velük idejében, sötétedés előtt Boghazköybe.

Igen, a professzor arca meg sem rendült, nem látszott rajta árnyéka sem annak, hogy a sors váratlan feladattal terhelte: neki, akit a véletlen szeszélye választott a mai ülés elnökévé, *uralkodnia* kell hangulatok, pánik, nyugtalanság fölött. Amikor senki nem tud semmit, senki nem sejtheti, mire kell elkészülnie a következő negyedórákban - mindenkinek éreznie kell, Webb „átvette a parancsnokságot" a régészek soknyelvű, fegyvertelen, tanácstalan csoportja fölött.

Mosolygott, mintha minden tökéletesen az előírt rendben történnék, kezet fogott az előadóval, majd rendre a török munkatársakkal. Egyetlen szemvillanással sem kérdezte tőlük: mi történik... mire következtetnek éppen ők, akik az ország lakói, s ismerniük kell a viszonyokat. De most már megadta a jelt, a Királyok Kapujánál álltak mindnyájan, s eleredt az első szó, ami magyarázatot adott.

- Hegyi bandák... támadása...

A puskaropogás elcsendesedett, hogy utána egyszerre kétszeres erővel zengjék vissza a hegyoldalak. Már nem lehetett követni az irányt, mintha néhány mérföldnyi körben tüzet sziporkáztak volna a hegygerincek, hol itt, hol ott villantak fel a ködösödő délutánban a tüzek. Azok, akik háborús éveik jogán járatosak voltak a hadimesterségben, nyugtatták a többieket: nem lehetnek többen... százan... nem veszedelmes... Már tucatnyi látcső s távcső kutatja a messzeséget: Webb kitűnő üvegje a legerősebb - apró, futó, villanó pontok sorakoznak lent a síkon, sötét, átfutó foltok a természet óriás színpadán. Lovasok!

Az egyik kongresszusi tagot - egy norvég vikingrégészt - elkísérte felesége is. Az asszony hátrahúzódik a kőperem hajlásába, hogy két oldalról kapjon védelmet az ismeretlen veszély ellen. S egyszerre feje fölött alig egy méterrel, hirtelen leválik egy kis szikladarab, az eltévedt golyó pora-szilánkja lepereg az asszony hajára.

Egy perc, s itt is, ott is golyók ütnek bele a kőpárkányba, a Királyok Kapujának oldalfalába, az egykori királyi várfalba. A vendéglátók tanácstalanok: végül is felelősek vendégeik épségéért, de tehetetlenek, hiszen nem tudják, mi történik odalent a síkon, miféle mozgás ez: csak a hegyi bandák jelentéktelen kis csetepatéja a helyi rendfenntartó lovasokkal, vagy valami nagy felkelés, melynek időpontját épp akkorra választották, amikor a kongresszus jóvoltából Boghazköy az egész tudományos világ érdeklődésének középpontjába kerül?

Webb kihajlik a korláton, akárhogy intik, akármennyire igyekszik Imre elvonni a veszedelmesnek tűnő helyzetből. Tojás formájú feje előrefordul, messze kihajlik, szeme előtt a távcső, piros arca egy fokkal élénkebb lesz, röptében követi a „hadak járását".

- Ha nem emberéletről lenne szó... s ha nem kellene arra gondolni, hogy egy-egy lövés mégis talál, azt kellene mondanom, hogy minden dicséretet megérdemelnek házigazdáink: így, szemünk előtt mutatják be, milyen csodálatos biztonságot jelentett a hettita nagy királyok számára Hattusas, melyet semmiféle ellenség sem közelíthetett meg... De így...

Forgatja a csavarokat, még élesebbre állítja be a lencséket. Egy pillanatra odanyújtja a többieknek, Imréhez kerül.

A síkon - innen felülről látva legalábbis - apró, sötét lovakon vágtatnak végig lovasok, kerengenek, a párás délutánt szikrák döfik át, olyan mint valami félelmesen valódi gyermekhadijáték: előre-hátra, hihetetlen fürgeséggel, valódi lovasütközet bomlik ki a nagyítóüvegek előtt. Szabad szemmel, persze, alig látni valamit, de a lencse közel hozza a síkot, s látni, amint egy-

egy oldaltorokból kicsapnak lovasok: alig tucatnyi, majd feléjük vágtatnak másfélék, dörgés és villámlás, eltűnnek, átfordulnak, közben egy-egy géppisztoly kerepel vagy - nem váratlanul s mégis meglepetést okozva - megszólal egy golyószóró.

Tudják-e, hogy a „világ szeme” függ most rajtuk? Kik a kurdok, mit akarnak, mi a céljuk, mi a reményük? Mindezek olyan kérdések, melyeket most, ebben a pillanatban nem lehet senkinek sem feltenni, legkevésbé a vendéglátók előtt.

A helyzet kezd veszedelmesebbé válni: Gálfi homlokát könnyen felkarcolta a szikláról lepattant kőszilánk, egy másik - alighanem régi, elöltöltő puskából eredt - durva ólomgöbecs oldalról horzsolva az ősi rakott kőfalat, csatornát vájt a falban, és sűrű porral árasztotta el azokat, akik idehúzódtak.

- Hol is van az a titkos alagút, kedves barátom?

Szégyenszemre a kongresszus „levonult” a hettita királyok három és fél ezer éves menedékjáratába; itt érezték csak, hogy egészen biztosak mindennemű harci veszedelmekkel szemben. Néhány férfi - Webb, Gálfi, Imre s azok a férfiak, akik feleség nélkül utaztak, s ismerték a háború törvényeit - visszatértek a veszélyessé vált kőpárkányhoz, egymástól nagyobb távolságra helyezkedtek el, hogy minél kisebb célpontot nyújtsanak azoknak, akik talán valamelyik közeli hegycsúcsról figyelik az idegeneket.

Tágul-e vagy szűkül Hattusas körül a gyűrű? Nem kellene-e valamilyen alkalmi védelmi berendezkedést tenni? Lehet-e innen valahová telefonálni? Van-e rádióleadó a közelben? Annyi kérdés, melyre nincs kielégítő felelet. Fegyvertelenek, magukra maradtak, csak arra a leleményességre vannak utalva, amit a terep bensőséges ismerete, ez az örök régészi leleményesség diktál. S furcsa módon, mintha közös akarattal választották volna meg Webbet, vagy az „elnöki” hatalom még most is átsugárzana rá - mindenki hozzá járul, őt kérdezik, neki kell felelnie.

Az alagutat kényelmessé varázsolják néhány karbidlámpa segítségével, a felhozott frissítők elegendőnek látszanak arra, hogy még egy, legfeljebb két napig ellássák a kongresszus tagjait, ha az utak biztonsága miatt nem vállalkozhatnak arra, hogy elhagyják Hattusast. A képírás megfejtője, a konstantinápolyi múzeum igazgatója „jelentkezik” Webbnél: ismeri a terepet, maga megy le Boghazköybe, megtudja, mi a helyzet, telefonál megfelelő karhatalomért, hogy fegyveres kísérettel jöjjenek vissza a látogatók a hegyekből. Nem szabad kitenni őket semmiféle meglepetésnek. De a professzor kíséretében török női munkatársai vannak, azokat nem engedi; amikor Imre a török professzorra néz, s a két tudós, aki azelőtt soha nem látta egymást, egymásra mosolyodik. Pár perc, mindketten lóháton vannak már, a negyed évszázada török földön élő, törökké vált professzor s a mexikói múzeum magyar eredetű tudományos munkatársa lassú ügetéssel, a veszedelmes, nyílt terephajlásokat kikerülve elindulnak Boghazköy felé. A professzor most veszi valójában először szemügyre magyar kísérőjét, aki egyike a legfiatalabb kongresszusi résztvevőknek. Néhány gyors kérdést tesz fel, szeme rávillan Imre biztonságára, ahogy megüli az ismeretlen, kis termetű, de szívós hegyi lovat, néhány perc alatt úrrá lesz a kezdetben makrancoskodó állaton. Zsebébe nyúl, egy kisebb revolvert vesz elő, odanyújtja Imrének:

- Lehet, hogy nem használ, de itt ártani sem fog. Tudja, ugye, kezelni?

Mintha ott lenne a holland-indiai szigeten, s mintha ez lenne az óra, amikor Tamás kiosztja az éjszaka kapujában a fegyvereket. S furcsa módon, ez a lapos, acélszürke jószág otthonosan simul zsebében, závárját előre-hátra tolja, halkan kérdi:

- Csőre töltött? - s annyit: - Mi marad professzor úrnak?

Széles, kemény mosoly. A vadászkabát felhajlik, övében pisztolytáska.

- Beszéljünk dolgainkról... nem érdemes erre a kalandra több szót vesztegetni...

Ahogy számítják, a kerülőkkel három-négy órás útjuk lesz. Két lovas ezalatt sokat beszélhet, ha éppen kedvük van véleményt cserélni. Imre úgy érzi: az élet csodálatos kalandját kapta ajándékba, s ha van is valami veszedelem, mégis ennek köszönheti, hogy a tudományos világ egyik legünnepeltebb emberének oldalán lovagolhat, meglesi, miről beszél szívesen a professzor, hogy lehet feloldani legkönnyebben a minden idegennel szembeni ösztönös bizalmatlanságot.

Mintha alkalmi tanítványa lenne, aki önkéntelenül is átveszi a „professzor-hallgató" közt ősidők óta szokásos tiszteletteljes, de mégis bizalmas viszonyt. Néhány szóval beszél saját munkaterületéről. A professzor felkapja fejét...

- Várjon csak... Tikal... őserdő, templom... feliratok. Ennyire emlékezem. Barátom, ön volt ott?

Itt, az anatóliai hegyek közt, félelmes ázsiai kopárságok árnyékában, fegyverzajban mesélni a néma trópusokról, melyeknek évezredes csendjét semmi sem szakítja meg: nem volt ellenség, mely lerombolta volna, nem pusztították el Tikalt, Uxmalt, Palenquét, Copánt ellenséges hadak... egyetlen ellenségük volt: az őserdő, a folyondárok harca a kővel, a gyökerek lázadása az ember műve ellen, a legszorosabb kőrésekbe is behatoló indák, a vegetáció romboló ereje, mely szétrepesztette elemeire az ember művét, s csak az maradt meg, amit mintegy élő védőburkával elborított, vagy ami magánosan, egy tömbből faragottan állta az enyészet trópusi erejét.

A professzor hallgatja. Angolul beszélnek, s Imre érzi, itt ő van fölényben, neki nem kell keresnie a szavakat; egész képzelete kitárul, ha kell, használhatja a mesterség műszavait. Szép lovaglás. Az idősebb lovas pompásan ismeri a terepet, néha - elővigyázatos utazó módjára - elővesz egy kis delejtűt, ellenőrzi az irányt, inkább talán csak azért, hogy Imre megnyugodjék: ezen az úttalan úton, ahol csak a hegyi lovak lába kapaszkodik meg a kőgörgetegek, meredélyek, pásztorcsapások között - nem tévesztette el egy pillanatra sem az irányt.

- Hallom, haza szeretne látogatni?

Imre felnéz rá: mivel... hogyan árulta el magát? Mit mondott, amiből ez a kemény akaratú, sokat próbált, idők viharában edződött tudós azt érzi, hogy valami megszólalt benne, valami feltör a lélek mélységeiből.

- Most találkoztam hosszú-hosszú évek után először honfitársaimmal. Szakmabeliekkel, professzor úr. De én nem értek ahhoz, amit ők csinálnak, s az, ami az én munkaterületem, odahaza legfeljebb - kuriózum.

- Kedves fiatal barátom, az érzék minden. Persze... persze, egyetemi végzettség, általános tudás, széles körű megfigyelő-képesség... sok-sok érdeklődés. Ez mind kell. De semmi nem pótolja azt a titokzatos érzéket, mely az „áldott kezű" régészt teszi. Nem mindenki tud iskolát teremteni, olyat, mint az öreg Hogarth... a legnagyobb keleti régészek egyike. Látja, barátom, két olyan fiatalember segédeskedett neki - nem is messze innen, Karkhemisban -, mint Leonard Woolley, a ma élő legnagyobb angol archeológus, Ur városának felfedezője, s az a Lawrence, aki mint „Arábiai" Lawrence szerzett magának világhírt az első világháború alatt. Ez a két fiatal... Karkhemisban... Úgy tudom, amikor először ott jártak, még egyikük sem fejezte be az egyetemet. Ön hol végzett?

Behunyja szemét; milyen nehéz mindig elölről kezdeni a történetet, valahonnan a puszta felől, melyen végigömlik a nyári délibáb, s a délibáb megáll, furcsa valósággá lesz, sors formálódik belőle, Szumátra, Tikal, Hattusas. A professzor bizonyára soha nem beszélt volna ennyit vele, nem méltatta volna figyelemre, ha a véletlen nem láncolja össze őket, mint magányos utasokat. A professzor ösztönén keresztül érzi, merre fenyegethet veszély. Mozdulatai, egy-egy szava, irányító biztonsága elárulja az egykori tisztet, aki az első világháború sodrába került bele. Felegyenesedik a kengyelben.

- Ez veszedelmes forduló, utána már jobb... - Imre látja, amint szinte észrevétlenül kabátja alá nyúl, előhúzza pisztolyát, csak szemével int Imrének, tegye ugyanazt. Vajon látta-e, vagy csak érezte, hogy a sziklák között kanyarodó ösvény fölé nőtt sziklacsúcsról valami elmozdul, feléjük... lassan, mintha kúszó sötét kígyó lenne... egy hosszú, régi időkbeli puskacső. Mindkettőjük szeme védelmet keres valamilyen, talán parányi hegyhajlásban, csak annyit, ami elfedezheti őket a lövések elől. Hány puska les odafent? Egyetlen magányos őrszemmel kell-e megküzdeniük? A professzor harsány hangja néhány török szót küld a messzeségbe. Meghallják-e? Értik-e? A cső most - úgy érzik - egészen feléjük fordul, már ők is mindketten, lövésre készen, de még nem dördült el egy fegyver sem... egy pillanat, a legfeszültebb... a professzor tudja, hogy ezek a hegyi lakók ósdi, elöltöltő fegyverükkel még mindig a legfélelmesebb céllövők, s annak, aki golyót kap, már mindegy, vajon modern golyószóró áldozata, vagy a hegyi harcos sziklafészkében maga öntötte a golyót? Az ellenfél szemében fegyvertelenek, mert a „pisztoly” - csak játék, közelharc eszköze, bár a professzor tiszti revolvere majdnem olyan messze vihet, mint a régi elöltöltő flinta. Egyetlen válságos pillanat. Lassan... hajszálról hajszálra emelkedni kezd a puskacső... minden pillanat végtelenségnek látszik; ahogy a cső feléjük fordult, most lassan a magasba emelkedik. A professzor harsány hangja:

- Mutasd meg magad! Békés utasok vagyunk!

Szakállas arc, idős, fürkész szemek, a fején kurd sapka. Nem fordul hátra, nincs társa, magányos őrszem. Hidegvérétől, tapasztalatától függ nemcsak az életük, de talán az is, hogy a szokásos villongásokból ne legyen véres, idegengyűlölő felkelés vagy vérengzés.

- Mit akartok? Kik vagytok, ti idegen papok?

Még mindig csak a két szikla között óvatosan előbújó fejet látni, a testet védi a rejtekhely. A puska csöve magasban áll meg, a szem egykedvűen tekint rájuk.

- Átkozott az, aki zavarja a rég alvókat. Mit akartok? Elviszitek a kincseket, hogy rajtunk álljanak bosszút a rég hallgató istenek? Ha papok vagytok, ti idézitek fel haragjukat. Miért jöttetek ide?

Egymásra néznek. A kongresszus! A „papok”, az ő szavuk szerint tudós emberek, írást olvasók, effendik.

- Gyere le, leteszem a fegyverem. - Int Imrének, leszállnak a lóról, a szikla aljára helyezik a két revolvert. Egy perc, jön az őrszem. Korosabb harcos, furcsa módon kapcsolatba kerülhetett a civilizációval: drótkeretes pápaszemet hord, egy villantás rá, a hegyek harcosa - rövidlátó! A professzor menten felteszi saját szemüvegét, hogy ezzel - valamilyen titkos rítus szerint - rokonszenvet teremtsen.

Törten, de folyékonyan beszéli az állam nyelvét. A professzor elég rég él az országban, ismeri a szokásokat. Kinyitja szivartárcáját, az őrszem habozik, lassan, mintha nagyon messziről mosoly futna rá arcára, derűsebb lesz; a gyufa sercen, a pápaszemes kurd szipákol, majd kigomolyog az első békés füstfelhő.

Lassan megerednek a szavak. Imre nem ért belőlük semmit, csak követi a taglejtéseket, a hanghordozást, a párbeszéd hullámzását. Ha ebből kellene elmondania, mit beszél ez a két ember, valami ilyenféle alakulna ki: „Miért háboríttok bennünket, hiszen mi mind elmegyünk innen, nem viszünk el semmit, s megfizetünk mindenért, amit tőletek veszünk. Soha nem jönnek ide többé vissza az idegenek. A régi istenek nem haragudhatnak meg rájuk, mert mind tudós emberek, akik tudják, nem szabad megzavarni az isteneket az ő nyugalmukban. Miért jöttek volna ide, ha nem tudnák, hogyan kell tisztelni a régi isteneket és királyokat. Látod-e, még el is olvassuk azt, amit ők egykor írtak hajdani betűikkel."

Az öreg a szabadságról beszél. Sóról, melynek felvitték az árát, puskaporról, melynek árusítását megtiltották, adóról, amit be kell fizetni a birkák után, iskoláról, ahová bekényszerítik a gyerekeket; arról, hogy ha egy lány nem akar ahhoz férjhez menni, akihez apja kívánja - elmondhatja a kádi előtt, s ezt az iskolában tanulják. Minden rossz. Még rosszabb lesz, ha az idegenek felébresztik az alvó isteneket. Azokat a régieket, akik időtlen idők óta faragott képek alatt leselkednek.

A professzor mosolyog, közelebb megy a szivarozóhoz.

- Te hiszed ezt? Te, akinek új szemeket adtak az idegenek a régi gyenge helyett?

A hegyi lakó megrendül. Az érv talál. A professzor szelíden leveszi az öreg vékony keretes, egyszerű szemüvegét, s helyette orrára tolja a magáét, mely messzelátó, s mondja neki:

- Látod-e, mind a ketten ilyent hordunk, de ami a tied, nem jó nekem, ami az enyém, nem jó neked. Ha te megkívántad volna az enyémet, lelősz onnan a szikláról, s elveszed, mit értél volna vele? Ha én nem adnám vissza a tiédet, mit érnék vele? Mindegyikünk éljen a maga pápaszemével, s legyünk barátok!

Oldalzsebébe nyúl, szokás szerint lapos üvegben konyak, ez mindig jó a hegyi utakon. Tölt a srófos üveg sipkájába, először saját maga hörpint, hogy eloszlassa a gyanakodást, aztán tölt az embernek. Egy pillanatnyi habozás után kiissza. Foghíjas száján lassan, majdnem cseppekben folyik be az ital.

- Kísérj be bennünket Boghazköy határáig, hogy ne legyen bajunk. Akkor az egész üveget szívesen neked ajándékozom.

Az alkura lassan rááll. Visszamegy a sziklára, ahol őrt állt, hozza puskáját; gyalogszerrel van, de sebes lépésekkel tartja az ütemet a kocogó lovakkal. Jó félóra csak a veszedelem zónája, ott véget ér az áttekinthetetlen hegyes vidék: tanyák következnek, gyorsabb ügetéssel elérik a mezőváros határát.

A professzor nem hagyja elaludni a párbeszédet. Ismeri az emberek baját, a helyi panaszokat, azt, amiben igazuk van, s azt is, amit kemény fejük, maradiságuk, az elaggott hagyományokhoz való csökönyös ragaszkodásuk diktál. Beszól majd a kajmakámhoz - az ilyen helyi hatalmasság is sokat tehet a béke érdekében. Felszedik a pisztolyokat. A harcos sóvárogva nézi őket.

- Ilyen aprósággal meddig lehet lőni?

Vagy hatvan-hetven lépésnyire magános fa áll az ösvény szegélyén. A professzor hunyorít egyet, kis dörrenés, a fa kérge felporzik.

- Látod-e most már, hogy én is elértelek volna a sziklán, nemcsak te engem. Ha meg akartalak volna ölni, ez gyorsabb lett volna, mint amíg te rám emeled a puskacsöved...

Áhítatos csend, a professzor hagyja, hogy egyre mélyebbre kerengjen a hegyi ember koponyájában a gondolat. Lassan szelídül a sziklás tájék, még néhány kanyarodó, innen már lejt.

- Mit kívántok? - Már mosolyognak egymásra. A szivartárca három kövér szivarja odavándorol az öreg kezébe. - Visszajövünk katonákkal. Ezen az úton. Ne legyen itt senki. Az idegenek a nagy úton jönnek le. Holnap reggel. Ne legyen ott senki. Értettétek? A többiről beszélek a kajmakámmal. Ha ti nem csináltok bajt, mi sem csinálunk bajt. Allah áldjon!

Míg sebesebb ügetésre ösztönzik a kis lovakat, még visszanéznek. Az öreg kurd áll a sziklatetőn füstölgő szivarjával, a hosszú csövű, öreg fegyver, mint valami vékony kémény, emelkedik magasba, a pápaszem üvegén csillan a nap. Lassan, méltósággal felemeli kezét, búcsút int.

A kisvárosba már persze megjöttek a hírek, hogy a „hegyekben" zavargások törtek ki, hegyi lakókat láttak, de senki nem tud semmi biztosat: a vidék lakatlan, csak alkalmi turisták, tudósok szokták felkeresni, még eddig soha nem volt semmi baj. A kajmakám tele kétségbeeséssel: „Ilyen szégyen!" mondja, s arra gondol, hogy az egész látogatásnak, kongresszusnak, kurd támadásnak majd ő fizeti meg az árát. Boldogan fogadja a merész hírhozókat. A professzor megvigasztalja: végül is, nem történt semmi jóvátehetetlen, talán senki nem felelős érte, csak annyi, hogy túl nagy dobra verték a környéken a látogatást, a hír kiszaladt a hegyekbe... Egy óra múlva indulnak vissza, néhány lovas csendőr kísérje őket, ők fognak vigyázni majd a szekerekre, amellyel lehozzák a kongresszus tagjait. De ne vadásszanak a hegyi lakókra, ne dördüljön el hiába egyetlen lövés sem. Így adja ki a parancsot a kajmakám. S pakoljanak meg néhány öszvért eleséggel, estére kifogy fent, Hattusasban a tartalék.

Egy óra. A hivatali helyiségből átmennek a kerületi főnök otthonába, a szelamlikba; itt vár a kongresszus postája arra, hogy visszaérkezzenek a résztvevők. A professzor végiglapoz az Ankarából ideküldött leveleken, lapokon, folyóiratokon. Kiemel kettőt, némán tartja Imre elé.

Két levél. Az egyik olasz bélyegzőt s bélyeget hord, körüljárta a világot, Közép-Amerikán keresztül jött ide, Mexikóból irányították Imre után. A másik - egyenesen Mexikó-cityi bélyegzőt visel; a bélyeg a zöld Quetzalmadár, az aztékok szent állata, a királyi törzs jelképe. Az írást nézi: kissé bizonytalan, felfelé szaladó címzést hord borítékján. Szívébe döbben: „Tamás" - a betűket nem lehet elcserélni, de milyen bizonytalanok, reszketegek. A másik címzése gépírásos, de nem hivatalos, nincs a borítékon semmiféle felírás. Hosszú, keskeny boríték, nem árulja el, mi lakozik belsejében.

A tapintat úgy kívánja, hogy ne zavarják, aki távolról érkezett levelet bont fel. Az izgalmasabb az első, az itáliai...

Ó, a levél: Tamás ismert, szálkás, okos betűi, csak kicsit szeszélyes rendben, a néhány sor mintha felfelé szaladna, valamilyen furcsa égi cél felé.

> *„Imre, nem tudok sokat írni. A pisai szemklinikán megoperál egy barátom, ígérik, rövidesen egyik, majd a másik szememen is látni fogok. Remélem. Két-három hónapig még itt maradok, kezelésen. Új operációs módszer. Kérlek, írj. Most van időm. Nézd el a rossz írást, inkább még csak tapogatom a betűket. Ha valami csoda történnék, s eljönnél Európába, megtalálod hozzám bizonyosan az utat..."*

A professzor látja, oldalvást, hogy Imre szeme sarkából kifénylik a könny.

Gyorsan elfordul, tovább rendezgeti a postát.

Csigalassan bontja fel a másik kuvertát. A légiposta-boríték ragasztóvonalán végigszalad a zsebkés pengéje.

Gracias levele a konstantinápolyi kongresszusi irodához indult, onnan küldték át, Boghazköybe.

> *„Kedves Imre, nemcsak magának van olyan szerencséje, hogy ilyen messzi világba kerülhet. A »Cserépmaradványok mint sztratográfiai meghatározók« című dolgozatommal pályadíjat nyertem, s ez a díj egy európai utazás. Olaszországot kértem, s mire a levelet megkapja, már talán el is indulok. Telefonon megbeszéltük, hogy Volterra városát választom, ahol nagyobb etruszk feltárások vannak, s szívesen fogadnak mint vendéget. Tudom, hogy Európa igen nagy, s alig hiszem, hogy útja Itáliába vezeti. Ha mégis... az ottani múzeum címén mindenképp megtalál. Az utat, hogy ne veszítsek időt, repülőgépen teszem meg. Nagyon örülök az utazásnak, remélem, maga is sok minden érdekeset látott. Ha máskor nem, majd ha mindketten hazajövünk, találkozunk. Sok üdvözlettel: Gracias."*

A legrosszabb, gondolta, ha az embernek egyszerre, váratlanul merül fel nem is egy, megoldandó problémája, ugyanakkor, amikor a jelen pillanat is teljes figyelmet, feszült akaratot követel. Hiszen itt váratlanul valamilyen helyi, de nem kevésbé veszedelmes zűrzavar gyújtópontjába kerültek; ki tudja, nem fog-e lángban állni néhány óra alatt Boghazköy környéke, eljutnak-e épségben a fennmaradottakhoz? S most egyszerre a két levél, tele megoldatlan kérdésekkel - maga sem tudja még pontosan, mit is akar.

A hatalmas, szőke ember szemüvege mögül rápillant, egy szót sem szól, de tekintete mintha a lélekbe fúródnék, észreveszi a fiatalember arcán a belső zűrzavart.

- Segíthetnék valamiben? Mondja meg nyugodtan!

- Innen eljutni Olaszországba...

- Beszélnie kell a fent rekedt olasz delegátusokkal. Milyen utat választanak? Azt hiszem, ők repültek ide is, úgy térnek haza. Az egyik kitűnő római régész, a másik etruszkkutató. Majd beszélek velük, álljanak rendelkezésére. Bizonyára megteszik, ha segíthetnek valamiben. Valami baj van, ami a levelekből kiderül?

- Nem... semmi... inkább...

A professzor arcán átfut a mosoly.

- Női levél?

Nevetnek. A közös, nem veszélytelen út barátokká forrasztotta őket, a professzor már úgy tekinti Imrét, mint hűséges adjutánsát. Kissé úgy is beszél vele, majdnem katonásan.

Még fél óra, míg elfogyasztják az ebédet, megnézik, mit pakoltak fel a málhás öszvérekre, szekérrel lassúbb, hosszabb utat kellene megjárniuk; a cél, hogy sötétedés előtt fent legyenek a többieknél, akik várják türelmetlenül a „felmentő sereg" érkezését. Kint, a községháza előtt harsány vezényszavak, egy tucatnyi asztrahánsapkás lovas ember, vállukon karabély, a lovakra szerelve géppisztoly, másik oldalon kard; éppen eléggé marconáknak látszanak, ha valaki nem is nézi viharvert, kemény arcukat. A parancsnok, nagy bajuszú, már kissé őszülő őrmester, jelentkezik a kajmakámnál.

Ha időben elindulnak, nem keverednek tűzharcba, s nem tévesztik el az utat: gyorsabb menetben, így biztosítás mellett két és fél óra alatt megjárják... Épp annyi idő szükséges, hogy sötétedésig beérkezzenek a táborba, mely felett Webb „parancsnokol".

Az őrséget elosztják, a két legjobb lovas felderítőbe indul, a fegyverek lövésre készen, csak a professzor ragaszkodik ahhoz, hogy ők ketten ne kapjanak puskát. Nem telik bele egy óra, már

ott járnak az ismerős szikla tájékán, ahonnan látták délelőtt kibillenni a puskacsövet. Ott van-e még az öreg? De a sziklaodú néma, egész úton nincs szükség a beavatkozásra. Egy keselyű lejjebb ereszkedik. Az egyik katona felemeli fegyverét, célozni kezd rá. Az őrmester leinti: ne legyen egyetlen felesleges puskalövés sem, ami felkavarhatja újból a harci zajt. Az őrmester régóta szolgál itt, ismeri az „ellenfelet": ősidők óta húzódó vérbosszúk, törzsi féltékenységek, babonák, hetvenkedések - mindez meghúzódhatik ilyen csetepaté lélektani indokai között. Semmi esetre sem szabad ezt olyanféleképp megtorolni, mint ahogy - mondjuk - Európában elbánnának ilyen fegyveres bandatámadással. - A hegyek szabadok - mondja egykedvűen az öreg őrmester, mint aki maga is rokonszenvez azokkal, akik végtelen hegyeik járhatatlan birodalmában csak akkor hajtják igába nyakukat, ha falvakban telepednek le. Míg fent terelik a szinte hozzáférhetetlen hegygerinceken birkáikat, nem szállnak le a civilizáció világába - bár az ország alattvalói, de valamilyen ősi, hallgatólagos törvény szerint nem keresi őket senki, nem is szerepelnek az „állami számadásokban".

Mindezt a professzor fordítja, ha kedve tartja, Imrének, ahogy az őrmesterrel való beszélgetés során formát kap. Ez az út felfelé a hegyekbe bőségesebb „néprajzi" tanulmány Imrének, mintha hetvenhét könyvet, útleírást lapozott volna át. Mindkét fél igaza feltárul, s a különös az, mennyire megérti az őrmester az öreg hegyi lakó érveit: nem lett volna szabad ennyi embernek egyszerre megzavarni a régi halott istenek sziklák mélyén szunyókáló békéjét.

- Okosabb lett volna, ha csak kevesebben jönnek, uram. Lehet, hogy valami igazuk van ezeknek is, ami a régi isteneket illeti. Nem jó kipróbálni ezt sohasem...

Egy óra múlva már annyira emelkedik a hegygerinc, hogy lassanként Hattusas magasságába érnek. Eddig nem kaptak támadást; azt remélik, nem történt ott fent, a többiekkel sem semmi, s talán az öreg elvégezte alkalmi küldetését, így újból lehámlik az egykori „tiszt" magatartása a professzorról, s újból „tudóssá" vedlik. Megállnak egy sziklafal előtt. A szakadék peremén kellett dolgoznia az egykori faragónak, soká, az akkori kezdetleges bronzszerszámokkal, hogy itt is hirdesse a hettita nagy királynak, Suppiluliumasnak dicsőségét. A kis menet Yazilikaya felől kanyarodik be. Ide aligha rándulhatnak ma ki a többiek, hiszen az a cél, hogy épségben, minden különösebb baj s megrázkódtatás nélkül kerüljenek le újból Boghazköybe. Épp elég dolga volt a professzornak megértetni a kajmakámmal: akadályozzon meg mindenféle netáni híradást, táviratot, újsághírt, mely a „rezgelődésekről" számol be: kitűnő riportanyag lenne a szenzációt hajhászó lapoknak - "életveszélyben a kongresszus" vagy „hegyi lakók seregei fogságba ejtették a régészeket" s efféle, ami halálra rémítené az otthonmaradottakat.

De ők odaérnek a csodálatos sziklafaragások közelébe. Itt ismer a professzor minden lépést, felhívja a figyelmet minden egyes falrészletre: itt már pontosan követhető az egykori erőd vonulata, néhol méter magasan megmaradtak a falak, máshol majdnem felismerhetetlenül olvadnak be a sziklák birodalmába. Hogy dolgozhattak, milyen életveszély közepette ezek az egykori domborműfaragók: létrákat támasztottak-e a mélység peremére, megkötötték magukat? Meddig dolgozhattak itt? Mit csináltak, ha reájuk tört az orkán? Meddig tartott egy ilyen csodálatos relief faragása? Sok-sok kérdés, melyre a kövek és sasok világában már nem tud senki sem választ adni...

S ott állnak a csodálatos yazilikayai bejáratnál. A lovasok közül a legtöbben még nem jártak erre, csak az öreg őrmester kísért néha fel ide idegeneket, békésebb körülmények között. A lovasok leszállnak nyergükből. A professzor szétnéz közöttük. Mind marcona, harcedzett férfi, többségük környékbeli.

- Tudjátok-e, mi volt ez? - Nem tagadja meg magát: félig katona, félig professzor. Imre szavak nélkül is érti, hogy egyszerű mondatokban, úgy, hogy felkeltse érdeklődésüket, a pihenő fél órája alatt elmondja mindazt, amit majd megjegyeznek maguknak, otthon is elmesélik, valamilyen szájhagyomány forrásává válik, amit ez a katonás külsejű, szigorú „tudós" mesélt nekik, egyedül csak nekik.

Ott állnak az óriási, alul széles hasadással repedő sziklafalnál: istenek körmenete kígyózik rajta, majd keményen lépdelő, feszült lábú harcosok menete... oldalt fordulnak, a színen csúcsos süveg?, méltóságosan vonuló király jelenik meg. Egy kis sziklatüremlésben valami csillan. Imre lehajlik, beszorulva egy tenyérnyi polikróm cserépdarab. Valaki talán megtalálta, nem kellett, eldobták: erre vall, hogy már nem tapad rá a talaj mély sara, csak a levegőből szitáló por. Rálehel: a kék-zöld-fehér színek csillognak a bágyadt napon. Oldalzsebébe csúsztatja, felmerül Gracias képe. Hoz neki Yazilikayából „vásárfiát". Közelebb mennek a kis folyosóhoz. A professzor mutatja: ez az egyetlen ábrázolás, ahol a király - mintegy természetfeletti hatalmának bizonyítására - átölelni készül az istenséget.

- Lehet tudni, ki volt?

A hatalmas férfi ráhajlik a domborműre: olyan szeretettel simítja végig, mintha valamilyen közvetlen emlék lenne. Keze rátapad egy hieroglifajelre a dombormű alsó szegélyén, melyet - szemmel láthatóan - nagyobb alakban vésett ki az egykori művész:

- Ezt a jelet ismerjük: a király neve *Tudhaliyas*. Ebből éppen négy volt. A szobrászati stílus tökéletessége viszont arra enged következtetni, hogy a legkésőbbi, a legutolsó ilyen nevű király dicsőségére alkották. Ez a legszebb dombormű szerintem... talán a legmagasabb művészi élmény, amit a hettita művészet alkotott. Ez a király időszámításunk előtt 1250-től 1220-ig uralkodott...

Már ott állnak a nagy galériában, az istenek meneténél. Mindegyik istenség a maga jellege szerint szerepel itt, mitológiájuk pontosan előírja, milyen fegyvert viseljen, milyen jelet vessenek föléje, milyen szent állatjára támaszkodjék. Legtöbbjük rövid, övvel összefogott tunikát visel, egyik-másik köpenyt, mindjük szandálszerű cipőben jelenik meg, fejükön a különleges csúcsos fejdíszek. Egy istennő is vonul közöttük: korona van fején, nem hord fátylat, uszályos ruhája beleolvad a kőpárkányba. Mindegyik alakon bőséges ékszerdísz, mutatja az anyagi kultúra gazdagságát. Nyilván - az egyes isteneket megillető sajátságos jelképektől eltekintve - olyan itt az istenek vonulása, mint amikor a kései hettita királyok valamilyen ünnepélyes menetben udvaruk s méltóságaik élén felvonultak.

A professzor halkan folytatja:

- A kétféle, egymás felé tartó vonulás értelmét már sokan igyekeztek megfejteni. Volt, aki az amazonok s paphlagóniaiak találkozásának jelezte... a találgatás meg-megújult minden új kutatóval vagy nemzedékkel. Ma talán legáltalánosabb az a felfogás, hogy valamilyen házasságkötés megörökítésére szolgál, azt jelképezi, hogy a két - királyi és isteni - „család" frigyre kel egymással, a nagy király dicsőségének megörökítésére.

- Milyen különös ez a testtartás: mintha ki akarnának kelni a domborművek a sziklaágyból.

- Helyes... de csak a férfi istenek. Ott fordul szembe a törzs, a torzó... az istennőnél megmarad a teljes profil. Mi ennek az értelme? Nem tudjuk. Talán ha többet ismerünk a szövegekből, vagy ha újabb írott emlékek kerülnek elő. Hiszen minden nap hozhat itt meglepetést, mint ahogy Texier kora óta minden nap szinte hozott is...

- Mint ez a mai?

Nevetnek, egy perc még, a felejthetetlen képtől búcsúzni: a királyok, istenek, harcosok díszmenetétől, csodálatos fedett folyosóktól, sziklába vágott hatalmas kapuktól - mindez a nagyság s végtelen magány ijesztő képe. Már ülnek a nyeregben, s még mindig nem bírja elszánni Imre magát, hogy a többi után induljon. Elfelejtette a hegyi lakókat, a rájuk váró kongresszusi tagokat, nem fontos semmi: csak ez a yazilikayai kép, a harcosok, amint feszített lábbal menetelnek, fegyverrel kezükben, valamilyen örökre ismeretlen cél felé.

*

A lovasok őrséget állnak, Hattusas romjai között nagy farakásba vetnek üszköt, friss ételt főznek az egész nap fagyoskodók számára, akik azzal űzték el a várakozás izgalmát és unalmát, hogy Webb javaslatára - mintha mi sem történt volna - szakmabeli előadásokat rendeznek, szabályos külsőségek mellett, felszólalókkal, bírálókkal, jegyzőkönyvvezetővel. Délben fél adagnyi a maradék ételből, mindez regényes és kedélytelen is, de lassan lecsendesedik a környező hegyek taréján a lövöldözés, nem gyúlnak ki tüzek, mintha lenyugodnék a felzaklatott tájék, csak a keselyűk keringenek.

Reggel indulnak; aligha mennek ki Yazilikayába, mert az félig-meddig veszélyeztetett terület, hanem a viszonylag kényelmes úton indulnak lefelé, Boghazköybe.

Gálfi mosolyogva öleli meg Imrét:

- Olyan jó volt tudni, hogy éppen te vállalkoztál erre a feladatra. Mindenki dicsért, mindenki tudja, hogy magyar vagy. Hattusasban nem utolsó dolog ilyesmit hallani egész nap.

Imre szeme a végtelen világon, hallgatja a dicséretet, melyet Webb néma kézszorítással nyugtáz. Már mindenki tudja esetüket a szemüveges hegyi lakóval, amit kissé pompázó módon „fegyverszüneti megállapodásnak” nevez a kongresszusi krónika. A fegyveresek jelenléte mindenkit megnyugtat, talán nem is gondolnak arra, hogy egy tucat lovas aligha veheti fel a harcot, ha valóban erős bandák veszik körül a várhegyet. De mindenki bízik benne: alkalmi csetepaté volt csak, szokásos őszi „hadgyakorlat”, hogy ne higgyék, az ősi törzsek elaludtak a hegyekben.

Az etruszkológus olasz professzor keresi Imrét.

- Kollégám, most hallom, hogy talán útitársunk lesz?

Mindez egy pillanat, míg végig kell gondolni mindent: pénz, tervek, szabadság, útirány, időveszteség.

- Pillanatig se habozzék. Rendkívül örülök, ha valamivel viszonozhatjuk kedvességét és önfeláldozását. Sajnos, az útiköltség elég lényeges, de akármerre megy, akárhol száll hajóra, lényegében mindegy, hogy Olaszország felé veszi-e az irányt? Ott természetesen vendégünk lesz, az ott-tartózkodása nem fog semmibe sem kerülni. Legfeljebb tart egy-két előadást a közép-amerikai művészetről... Ez lesz a költőpénz! Én magam, mihelyt hazamegyek, folytatom Volterra mellett az etruszk sírváros feltárását, amit a nagy nyári melegben abbahagytunk. Ősszel, egészen november közepéig, lehet ott dolgozni. S lesz valami egészen érdekes... amit még odaát sem láthattak...

- Szabad kérdezni, miről van szó?

- Egy új műszer... egészen új műszer. Most próbáltuk ki, mielőtt eljöttem, akkor készült el. Nem... nem mondhatok előre semmit, de ha eljön, kedves barátom, egészen különös élményben lesz része. Hátha felhasználhatja odahaza...

Webbhez megy. Persze, a professzor ismeri Imre történetét, tudja, milyen szerepet játszott életében Tamás. Nézi levelét, annak hegybe szaladó, szomorú sorait, egy majdnem világtalan ember hallatlan akaraterővel lerögzített betűit. S utána Imre mutatja a másik levelet. Webb mosolyog, kicsit rejtélyesebben s hosszabban, mint ahogy várta volna. Imrében feléled a gyanú:

- Tudta ezt, professzor úr?

- Ha szabad mondanom, sejtettem. Amikor elindultam, már elintézett dolog volt. Úgy látszik, elfelejtettem egészen, hogy megemlítsem... romlik a memóriám. Valami ösztöndíjat is adtunk a lánynak, hogy ne szoruljon meg pénzzel, ha pár nappal vagy egy-két héttel tovább akarna maradni Itáliában.

- Mit tanácsol?

- Az az érzésem, hogy barátjának levele nem annyira értesítés, mint inkább kérés. Ha egy módja van rá, el kell mennie. Azt hiszem továbbá, hogy Gracias levele sem egészen értesítés, inkább hívás. Tehát el kell mennie. Én elvben helyeslem, ha fiatal tudósaink minél több munkaterületet ismernek meg, különösen ma, amikor már annyira fejlődnek s annyira szakosodnak a módszerek. Azt mondhatnám, mi, akiket annyiszor gúnyoltak, régészeket, hogy semmit nem látunk, csak a földtúrásokba ütjük az orrunkat - igen, pontosan Labiche apó vígjátékaira gondolok, ahol ilyenféle bogaras, ostoba régész szerepel -, igen, fiam, mi nagyot fejlődtünk még a *technika* terén is. Úgy hallom, az olaszok valami érdekes műszert akarnak kipróbálni. Talán nem lenne a mi szempontunkból sem helytelen, ha maga *in situ* megnézné az egészet. Az intézetem ezt úgy tekinti, mint... mondjuk... na, várjon csak... hát, igen, mint valami *hivatalos* kiküldetést, legalábbis én igyekszem erről meggyőzni a kurátorainkat.

Webb szava s a játékosan komolykodó, fontoskodó mondatfűzés elárulja: úgy döntött - ha nem egyenesen ő akarta így -, hogy Imre lejuthasson Itáliába. Méghozzá nem mint alkalmi tudományos turista, hanem mint az archeológia világában nagy tekintélynek örvendő mexikói intézet hivatalos delegátusa. Ez pénzt is jelent, s kiküldetésének tudományos súlyát egyszerre. S ezen túl...

Webb mosolyog, a maga ironikus, fanyar mosolyával.

Marad Gálfi.

Imre gyorsan félrehúzza őt és Ágnest, s az első élmény izgalmában elmondja, milyen furcsa nap volt ez a mai... mi minden történt néhány óra alatt Boghazköy-Yazilikaya-Hattusas körében. Gálfi bólint. Hirtelen haditanácsot tartanak. Hánykor indul holnap reggel a társaság? Mi lenne, ha hajnalban azok, akik erre vágynak, néhány fegyveres kíséretében *mégis* megnéznék Yazilikayát. Webb mosolyog: ha önök nem javasolták volna, én teszem meg. Így könnyebb. Elnöki hatalmamnál fogva hozzájárulok. Hajnali ötkor ébresztő; aki akar, alszik tovább, aki nem, felkerekedik. Kilencre visszajövünk, s akkor indulunk.

Úgyszólván mindenki szívesen vállalja a rövid éjszakát; a lovasokat lekenyerezik apró ajándékokkal, az őrmesternek a professzor megígéri, hogy a fővárosban elintézi már rég megérdemelt előléptetését. Komoly nemzetközi feladatot teljesít, megérdemli. A kongresszus dicsérő irata gondoskodik majd erről, így mindenki örül az elmaradt kirándulás pótlásának, elosztják az őrszemeket, akik Hattusas egykori vártáin elfoglalják a három és fél ezer éve halott hettita posztok helyét.

A lángok felcsapnak a máglyarakás körül: jelzik - az idegenek nem félnek!

Míg Webb megteszi bejelentését, mindnyájan hallgatnak persze; utána Imre elmondja, hogy milyen fordulat történt életében. Érzi a magyar tudós arcán az örömteljes mosolyt, s Ágnes könnyen, majdnem anyásán megsimogatja karját.

- Éppen erről volt szó, Imre. Nem akartuk, hogy te mindjárt visszamenj Mexikóba. Ha visszarepülsz - vége az egésznek. Én neked itt és most nem mondhatok semmit, te is tudod, nem vagyok felhatalmazva semmire. Az otthoni dolgokat ismerve legalább három hét kell, amíg minden fórumon keresztülmegy a dolog... Neked magadnak is kellene adnod egy sort, hogy... szóval... érted már, szívesen... Ugye, érted? Ha lent vagy, olasz földön, mindez könnyebb... levelek, esetleg egy telefon. Ezért örülünk ennyire a dolognak Ágnessel.

- De nekem erre nincs engedélyem a professzortól!

- Míg nem voltál itt, hanem „életed és véredet" áldoztad értünk, megbeszéltünk vele egyet-mást. Talán *erre* is vonatkozott az, amit mondott: mellette van, hogy a fiatalok minél több munkaterületet ismerjenek. S ha jössz... szóval... ez nem egészen olyan lesz, mint Boghazköy-ben... vagy Orvietóban. Bár nálunk is nem egy ásatást fenyegettek már a hegyi lakók.

Nevetnek. Kiosztják az utolsó szesztartalékot, mindenki kap egy pohárka konyakot. A tegnapi szorongó bizonytalanságot majdnem féktelen jókedv váltja fel. Valaki hirtelen megjegyzi: Hátha ezt a kis csetepatét is vendéglátóink rendezték, hogy annál regényesebb legyen a hattusasi kirándulás?

Nevetnek. Csak a konstantinápolyi professzor áll előrehajolva a sötétbe merülő mellvéd peremén, figyel a tájba, s még egyszer körüljárja az éjszakai őrhelyeket.

ÖTÖDIK RÉSZ

33.

Reggel érkezett Pisába. A betegeket aligha lehet késő délelőttnél hamarább felkeresni, amikor véget érnek már az orvosi látogatások. Az idő borongós volt, egy-egy szem eső hullt a középkori kövezetre. A ferde torony nem vetett árnyékot, nem ragyogott aranylila fénnyel fehér márványa a napsütésben.

Háta mögött a város a maga majdnem százezernyi lakójával, s itt, a régi dicsőség majdnem elhagyott tenyérnyi foltján a dóm, a torony, a keresztelőkápolna s a híres temető, pár lépésnyire egymástól, de oly távol a város élő világától, mintha valamilyen láthatatlan üvegharanggal takarták volna őket le. Ember alig járt, a dóm előtt fázós, fekete köntösű öregasszonyok tűntek fel, a templom kiskapujában fejükre terítették fekete kendőjüket. Egy postás szaladt át kerékpárjával a téren, néhány öreg jött lassan, botokra támaszkodva, bizonyosan valami közeli aggok menedékének lakói.

Olyan csodálatos érzés először menni végig egy olasz kisváros utcáin. Mintha már álmodta volna valaha, valamikor: itt áll a ferde torony tövében (hisz képről annyiszor látta már az építészet e különös, pár nélküli alkotását), s a torony mégsem egészen olyan, mint ahogy a képek megőrizték - más arányában, színeiben, ferdeségében -, él, beleillik a tájba, ebbe a nagy városi magányosságba, melyet megteremtettek körülötte: kívül esik a mindennapi élet forgatagán, nem száguldanak autók a kis téren, talán csak egy óra múlva kezdenek jönni az idegenek. A hagyomány azt tartja, hogy az első építő - majdnem nyolc századdal ezelőtt - maga akarta, hogy ferde toronyként egyedül álljon a világon. Ám a megőrzött sok-sok régi pergamen tanúskodik róla, hogy az építők hosszú sora majdnem negyed évezreden keresztül harcolt a süppedő talajjal, melynek szerkezete épp itt, a torony tövében bomlott meg: a torony egyik vége előredől, az útikönyv szerint több mint 4 méterrel „hajlik el” a függélyestől.

Egész éjszaka utazott. Megállás nélkül, hogy eljusson Pisába. Hosszú éjszaka volt, ahogy zakatoltak a kerekek, s a félálomban képek futottak el előtte, hangok, felvillanó fények az állomásokon, új s megint új útitársak, akik egyre hangosabbak lesznek, ahogy dél felé tör előre a vonat. Különös bizonytalanságérzése volt, mint akinek lába alatt inog a talaj, s a ferde torony csak érzékeinek pillanatnyi játéka; szédül kicsit, még érzi a repülőutat is: amikor földre lépett, imbolyogni kezdett lába alatt, s utána rövidesen az éjszakai vasút. Nem akart sehol megállni, sehol időzni. Amikor Ankarában felszállt a repülőgépre, már számította, hány óra múlva érkezhetik meg Pisába.

S mégis, minden különös, látomásszerű, ahogy végigsétál a dóm előtt, amikor nyílik a templom kapuja, sejteti a mélységeket, s néhány lépésnyire a temetőnek nevezett kert, a maga felbecsülhetetlen falfestményeivel... Itt látszanak a romok. Légitámadás áldozata a világ talán leghíresebb sírkertje, mely lassan-lassan kezd a romokból feltámadni: hatalmas gyűrű veszi körül; ahol nemrég még utascsoportok sétáltak, most a restaurátorok műhelyének szövevénye húzódik. Milyen szörnyű - itt, e csendes, félreeső városi sarokban ez a fájdalmas némaság.

Különös arra gondolni, hogy itt nyolc századdal ezelőtt már város volt, mely kormányozta kis világát, hódított, templomokat épített, hajóhadat küldött ki a tengerre, zsarnokai s bölcs tanácsurai voltak, törvénykönyvet is szerkesztettek, mely hosszú-hosszú időn át rendezte az emberek egymás közötti dolgait, védte Itália nyugati partját mórok és szaracénok ellen, s

egyetlen tengeri ütközetben elbukott: hét évszázada mint „szegény rokon” tengődött a gazdagabb Genova árnyékában. Mindez így szalad, mint valami furcsa, foltos film az emlékezetben, amikor lassan éledni kezd a márvány, felszikkad az ég alja, a kárpit hasad: parányi napfoltocskák türemlenek elő, épp csak annyi, hogy szelíden bearanyozzák a fehér márványtorony testét.

Órájára néz, nincs nyugta mindent pontosan s alaposan megnézni, ahogy tanácsolják az útikönyvek, s ahogy mutatják a vezetők. Mindez olyan szép így együtt, tornyosodnak a gondolatok. Szinte néhány lépés csak a híres botanikus kert. Egyike az elsőknek Európában... persze, már akkor „építették”, amikor híre ment annak, hogy milyen csodákat fedeztek fel a hódító spanyolok Mexikó szerencsétlen urának, Moctezumá-nak a legnagyobb gonddal ültetett gyönyörű „füvész”-kertjeiben.

Libanoni cédrusok emelkednek, hatalmas magnóliafa árnyékában ül le egy padra. Itt is alig-alig lát embert, néhány diák s diáklány megy végig a párhuzamos kis úton, jellegzetes, csúcsos diáksüvegükben. Egy énekre gyújtanak rá, az ismétlést összekuszálja a szél. Mintha csak szántszándékkal korbácsolná az időt, s mintha mégis félne attól, hogy fel kell már kelnie, s elindulni, egyenesen, kitérő nélkül a klinikák felé.

Régi-régi kórház. Félig műemlék, ereklyedarabja a kései középkor Itáliájának, patikája - múzeum. Arra gondol Imre, míg megy e hatalmas épület felé, mely hátsó szárnyaiban már a modern kórházépítés szabályait tükrözi, hogy mennyi szenvedés tanúja lehetett ez az ódon ispotály, mennyi tudás, tapasztalat keveredhetett kuruzslással, babonával benne, hogy gyógyíthattak az ötszáz, hatszáz évvel ezelőtti doktorok, mit tudtak az emberi testről s annak nyavalyáiról... S mi adja meg egy ilyen tudományos intézménynek a hírét? Miért nevezik a pisai egyetemet egyenesen *Sapienzá*-nak, bölcsességnek? Előveszi a levelet, melyet Boghazköyben kapott. Milyen furcsa-furcsa pillanat: megy fel a lépcsőn, majd beszól a portásszobába, a maga kevert spanyol-olaszságával, ahogy itt egész jól eligazodik, s nyílik egy ajtó, belép, s ott lesz - annyi-annyi idő… hosszú-hosszú esztendők után - Tamás. Az az ember, aki saját akaratából ilyen különös utakra terelte az ő életét.

Megy fel a lépcsőn. Hátha... előkészíti magát mindenféle eshetőségre... hátha azt mondják: már elutazott, elhalasztották az operációt... hátha átvitték másik kórházba... hátha? Nem... a legrosszabbra nem is szabad gondolnia... s hátha nem mehet hozzá senki, s akkor hiába jött idáig... ilyen messze, Pisába?

A portásnak nem kell belehajolnia a nagy lajstromba, majdnem mosolyogva mondja kívülről Tamás nevét... „igen, a mester”, jól megnyomva a *maestró*-t, mely olaszban bizonyos nyomatékkal szólva különleges szellemi rangot ad. S mondja az emelet s szoba számát, miközben szeme végigfut Imre alakján: hallja persze furcsa beszédét, s látja ruháján is: idegen. Megint egy külföldi, aki a nevezetes beteget keresi. Mégiscsak nagy ember lehet, már csak azért is, mert a híres szemészprofesszor saját betege. Az ilyent persze mindenki tudja a klinikák birodalmában.

A kis tábla kint lóg az ajtón:

A beteget nemrég operálták, kíméletre van szüksége. De nem áll - mint a másik ajtón - a másik tábla: „Látogatás tilos.” Várni, míg egy nővér végigmegy a folyosón, látja az idegent, amint habozva áll az ajtó előtt, odajön.

- Látogató? Messziről? - Mosolyog, a nővérnek kedves, hosszúkás madonnaarca van, kicsit mandulaformájú sötét szeme, ami mosolyog akkor is, ha az arc komoly marad. - Egy hete volt a műtét. Még sötétben „vagyunk”, de bizonyosan fog látni utána, ha eltelik ez a „börtön”-idő. A professzor úr nagyon szereti a beteget. Mi is. Talán előbb benézek, nem alszik-e, hiszen elég sok altatót adunk neki: ne unatkozzék a sötétség alatt. Azért ne féljen... nincs teljesen sötét...

inkább félhomály, minden nappal enyhébb... hogy a beteg fokozatosan szokja meg a fényt. Nagyon sokáig azért ma még nem maradhat. Ha itt lakik, Pisában egyre több ideig látogathatja. Ez nagyon jót fog tenni a betegnek. A nevét...?

Milyen furcsa mondani itt, ebben a pillanatban: Sirató Imre. Név, melyet halkan megismétel a nővér, már olaszos lejtéssel, „sz”-nek ejtve az „s”-et, s átcsúsztatva a második szótagra a hangsúlyt.

Mintha hosszú-hosszú idő telnék el, míg nyílik s becsukódik az ajtó a kedves nővér mögött, s míg majd egyszer... valamikor újból kinyílik.

- Ó, nem is mondhatom, mennyire örült a beteg, pedig nem szereti általában a látogatókat. Nem is akarta elhinni, ismételtette a nevet, azt kérdezte: „Nem álmodom most?...” igen, úgy feküdt ott, félálomban, a gyógyszer segít ilyenkor... Úgy örült. Fél óránál tovább ne maradjon, kérem, délután újból jöhet.

Olyan jó volt, hogy Tamás tudta már: jön, s nem kellett mondani semmit. A nővér megfogta kezét, hogy el ne tévedjen a mély homályú szobában.

- Itt a vendég - mondja kedvesen, megszokottan, odatolja a látogató székét a beteg ágya mellé. S megfogja Tamás kezét s várnak, míg kimegy, bizonyosan mosolyogva a nővér, de Imre nem látja már arcát. A homály lassan-lassan nem olyan sűrű, laza körvonalakat lát, formákat, fehérséget. Először az ágy körvonalai, egy test rajza, azután előmerül a fej: a szemen már nincs kötés, csak valami különös borító pápaszem-féle, mely elszigeteli s óvja talán még a levegőtől is. S marad a kéz, Tamás keze, mely - úgy érzi - éppolyan szép, hosszú és csontos, csak éppen soványabb s talán erőtlenebb, mint volt, akkor, amikor... S nem kell beszélni semmit, mert fogják egymás kezét, s szinte szégyelli Imre, hogy az ő nagy, paraszti tenyerében elmerül ez a hosszú, keskeny művészkéz, lassan elengedi, s a beszélgetés olyan, mint a búvópatak közöttük, annyi év után. S olyan jó, hogy a „ma” dolgait kérdezheti először, annyit: „Mikor volt a műtét”, s hogy „mikor veszik le a kötést... vagy szemüveget?”, s „mikor lesz világos a szobában”, s végül „mit mond a tanár, mikor gyógyul egészen meg?” - s ezek olyan jó kis mondatok, melyeket minden beteg szívesen vesz, mert saját dolgáról beszélhet, ami nyilván gyötri s őröli magányosságának órái, félálmai alatt.

S lassan kialakul a kép: a tanár őszinte, s megtartja, amit ígér. Az egyik szem most... rövidesen jó lesz. A másik... igen, a másikkal hónapokat várni kell, akkor kerül műtétre. Igen, mind a két szem jó lesz. S akkor jön még egy kérdés: szabad-e kitenni a drága áron visszanyert látást a műtermi reflektorlámpák fényének?

Lassan, ahogy ül, előrehajlik, Imre szeme előtt otthonos lesz a homály. Már látja a kedves arc körvonalait: ugyanaz az arc, ugyanaz a fejforma, a kopasz, időtlen koponya, az orr finom vonala, csak a szem ragyogása hiányzik, mely ennek a kemény, nagyszerű férfiarcnak olyan belső, örök lobogást adott. S jön az első kérdés:

- Imre, hol kaptad meg a levelem? Hogy kerülsz ide? - S lassan, mintha nehéz szavakat pergetne, mint sistergő ércet hideg vízzel teli tálba, úgy hullnak a szavak. A műtét kockázatos volt, a professzor nem áltatta. Arra gondolt, mielőtt megoperálják, még megmaradt látásával talán megpillantja azt, akit szavak nélkül, egy rég elsárgult bélyeges papír erejével úgyszólván fiává fogadott.

A rádiumos, sötétben is fénylő óramutató veszedelmesen közeledik a félórához, amikor a látogatás ideje lejár. Úgy számítja, két és fél napot tölt Pisában, s mindennap kétszer eljöhet ide. Délután Tamás bizonyosan elmondja, hogy valójában mi is történt szemével... mi okozta,

hogy pályája delelőjén ilyen szörnyű szerencsétlenség érte. Az ajtó nyílik, tálcán tejet hoz a nővér a betegnek, s ahogy megáll ágya mellett, Imre érzi: most távoznia kell.

- Majd délután - mondja, s újra érzi a kéz kissé erőtlen szorítását, de már vidámabban, otthonosabban, mint egy félórával ezelőtt.

*

A szemészeti klinika szobaberendezéséhez tartozik, hogy fokozatosan sűríthetik a rejtett fényforrásokat, a professzor utasítása szerint. Amikor délután beengedik, magas, szikár, fehér köpenyes férfi emelkedik fel, ő is szemüveges, enyhén kopaszodó: a klinika ura, a professzor.

A beteg felkönyököl, s a professzor mint vendéglátó, majdnem társasági mozdulattal rázza meg kezét:

- Ön, doktor úr, majdnem csodát művelt betegünkkel. Délelőtt óta rohamosan haladt előre a gyógyulás: ez, persze, lélektani eredmény, ezért értékes nekünk. Ön megkönnyítette a mi munkánkat. Mi csak gyógyítani tudunk... de az örömet nem írhatjuk elő receptre. Ezt ön hozta... messziről. Megengedem, hogy... egy órát maradhasson. Remélem, a nővér nem lesz túl szigorú. Majd megmondom neki, nézze el a hosszabb látogatást. Minden jót!

- ... Amikor - mondja Tamás - elszakítottak bennünket Szumátrán, egy-két napig még mindent reméltünk... váratlan csodát, azt, hogy ez csak órákig... napokig fog tartani, utána úgyis elengednek bennünket. Amikor átszállítottak a fogolytáborba... abba a pokolba, már tudtam: nem vagy közöttünk. De hol lehetsz? Máshova vittek? Elengedtek? Mi lett veled? A tanár nem engedi, hogy szomorú dolgokra gondoljak... ismered, ugye, a mesebeli víziló történetét?... Szóval mindig csak látom magam a japán fogságban, a letörésünket, reménytelenségünket, sorvadásunkat. Talán nem voltak olyan kegyetlenek, de azt az életmódot szánták nekünk... azt az ételt adták, olyan egészségügyi körülmények közé kerültünk, mint ahogy az ő szigetükön szokás. Egyre több lett a fogoly. Egyre több földet, szigetet foglaltak el, egyre kevesebb lett náluk is az ennivaló. Úgy látszik, a mi szervezetünk nem él meg abból a maréknyi rizstáplálékból, amit kiosztottak. Ott kezdtem érezni, romlik a látásom. Igyekeztem keveset nézni, befelé fordulni. Nem segített. Kilencen... te is tudod... egymás után... örökre elmentek. Elvitték őket, temetni sem volt szabad. Évek... alig tudtuk az időt. Évszakok, nem hasonlítottak a mienkre. A kínai partoknál éltünk, körös-körül mocsarak; aki szökött, soha nem került onnan élve elő. Iszapsír. Igen... aki nem bírta tovább, hajnalban kiment. Soha senki nem ment keresztül az ingoványon.

A tárcánkat, amikor elvittek a táborba, le kellett adni, kiforgatták, pénzt... írást… levelet kerestek, persze ahogy már szokás. A fényképed volt ott, egy kockakép, amelyen mind rajta voltunk, a szigeten. A tiszt, aki nézte, nagyon figyelmesen, sorba rámutatott mindegyikünkre, mert akkor még együtt voltunk, behajózás előtt. Odáig ért, ahol te állsz, elöl. Öreg tiszt volt, az az érzésem, tartalékos, akire ilyenféle feladatot hárítottak. Törve, de nagyon gondosan beszélt angolul, látszott, erre nagyon büszke. Talán tanár volt. Valamiért kiküldte a fiatal altisztet. Nagyon halkan mondta: „A fiú elutazhatott, szabad." Félrenézett, még emlékezem a szemüvegére is; igen, bizonyosan tanár volt, úgy mondta: „the young man", s szájával kis mozdulatot tett, mint aki majdnem megbánja, hogy az életben egyszer jót tehetett.

Innen tudtam... pontosabban: reméltem, hogy nem történt bajod. De hová lettél? Mi lett veled, Imre? Már alig láttam, amikor vége volt az egésznek... Nem volt egyszerű. Az a nyári nap... amikor... szóval, amikor leestek az atombombák. Nagaszaki, a másik... így kellett bennünket megváltani? Még hetek vagy hónapok teltek... míg kijöhettünk, értünk jöttek. Még közben mennyien haltak meg! Semmitől, magától. Mint a szúnyogok, ha jön az eső. Az utazás. Szörnyű napfényben, végig az Indiai-óceánon, a sötét szemüveg nem segít, a hajóorvosok

tanácstalanok, nem láttam semmit... elmenni Szumátra mellett, nem látni semmit. Pontosabban: nem mertem nézni, azt mondták, kíméljem a szemem; persze, akkor még jóval jobban láttam. S otthon... amikor megérkeztem. Persze vártak, pénz is várt, ami közben - ezek alatt az évek alatt - felgyűlt a jogdíjakból: nem volt gondom, de sokan jöttek haza, a sok emberrel nem tudták, mit csináljanak, s először a halottakat siratták. Az élők - olyanok, mint én - rangban csak utánuk következtek.

Veled mi van, hol vagy, mi történt? Írtam haza, Magyarországra, egy barátomnak, érdeklődött szülővárosodban, otthon: senki nem tudott rólad semmit sem. Egyre romlott a szemem, egyik specialistától a másikig, mindenféle kezelések, próbák, életmódváltozás, vitaminok, belső kúrák... Borzasztó, amikor az embernek önmagával, a szervezetével kell törődnie. Munka? Vázlatokat készítettem s próbáltam. Megvették a vázlatokat, eljöttek egy darabig a volt munkatársak... s utána mindenki elszéledt. *Valódi dolguk akadt.* S egy nap az egyik hoz hozzám egy nagy képeslapot. S mondja: „Úgy tudom, ez a fiatalember önnel dolgozott Szumátrán... beszélt róla, különös neve van, nem felejtettem el. Nézze csak, mi lett vele!...

- Így tudtam meg Tikalt. A felfedezett Hatodik Templomot, a belső sírkamrát, a helyreállított sírboltozatot, vagy mi volt ott. Akkor még erős nagyítóval láttam, csak fárasztott. Ez lehetett a felfedezés után talán két évvel... emlékezel bizonyosan erre a nagy cikkre... s külön, oldalt a ti képetek, Webb barátom képe s a tiéd, mellette a címed is: „doktor”. Néztem a képet a nagyítóval, a képek jók voltak: nem lehetett kétség. Akkor írtam neked oda először, s akkor írtad meg onnan, hogy te is kerestél engem. S nem találhattál meg. Jólesett, mert már lassan elszoktam az emberektől.

Így, Imre. Ha igaz, amit a tanár ígér - ő három évtizedes barátom, Párizsban egy szobában laktunk, amikor ott végezte az egyetemet, nem gondoltuk, hogy egyszer az életem is a kezében lesz -, ha igaz, s rendbe jön legalább egyik szemem, megint ember leszek... nézd, itt az éjjeli-szekrényen: meghívások, szerződéstervezetek... Mintha megint felfedeztek volna. Mintha valami reneszánsz lenne abban, ahogy én próbáltam. Látod, itt, a sötétben végigélem minden egyes munkámat. Pontról pontra, képről képre, mert a vizuális emlékezetem még a régi. S már tudom, hol, mit hibáztam, mit kellene másként. Téged is, Imre... amikor lovagolsz a kocsi mellett, amint megyünk a Négyeskúthoz... a doktor, az a lódoktor előrehajlik (nála érdeklődtem közben, élsz-e) - azt ma is úgy csinálnám... szegény barátom forgatta, neki is vége... öngyilkos lett... Hitler... Szóval, ha még egyszer rendeznék, Imre...

Megcsendesedik, mert a nővér benéz, némán szája elé teszi a kezét, „halkabban”, mosolyog. Imre felé fordítja szemüvegbörtönös szemét:

- Hazamész?

Olyan váratlan, olyan megrendítő a kérdés. Mintha neki is a mélységekből tört volna fel, ellenállhatatlan erővel, az érzés, aminek nincs neve. S Imre előrehajlik, s mosolyog és mondja:

- Azt várom... hogy hívjanak.

S ülnek, már messze túl az órán, s lassan megint nyílik az ajtó, s Imre feláll, kezet szorít, megy le a lépcsőn; visszafordul az alkonyodó botanikus kert felé, a magnóliafák során át oda, ahonnan már látni a dómot, a ferde tornyot, a romjaiból éledő csodálatos temetőt. Arra gondol: életében csak egyetlen baráttal találkozott. Ma megint megtalálta Tamást.

*

Volterra kis toszkán város, közel a liguriai tengerparthoz, mégis félezer méter magasságban a tenger felszínétől, hegyekkel körülvéve. Alig tizenötezer ember lakja; a mai várost egy szűkebb középkori s egy sokkal bővebb etruszk fal veszi körül: mintha valakire túlságosan bő gúnyát kerekítettek volna rá.

Legtöbbnyire szomorú emberek utaznak Volterrába, itt van a lelki háborodottak városa, közel ötezer beteg lakja a Szent Jeromosról elnevezett elmeklinikát. A lelki betegek humánus elvek szerint itt önmagukat igazgatják, ellátják műhelyeikben a nagy telep szükségleteit, semmiféle fal vagy áthághatatlan kerítés nem zárja el őket a külvilágtól. S mégis: „Volterrába utazni", nagyjából annyit jelent, mint aki hozzátartozóját viszi vagy hozza - a lelki betegek városából.

A másik fajta ember, aki ezt a csendes várost felkeresi, rendszerint tudós: kutató, régész vagy historikus, aki az etruszk hagyományok nyomát keresi. Mert Volterra, melyet római időkben Volaterraenek, etruszk nyelven Felathrinak hívtak, egyike volt a VII. század nagy etruszk államszövetsége tizenkét városának - egész Közép-Itália békéjét ők irányították, mindaddig, amíg a rómaiak egyenként el nem nyelték etruszk tanítómestereik városait.

Az Albergo Etruriában, ebben a kedves szállóban már megszokták, hogy rendszerint kétféle vendég akad. Van, akit csendes, résztvevő mosollyal eligazítanak a legjobb hírben álló „lélekgyógyászok" rendelőjébe, vagy magába az intézetbe; van, aki első útjául már a híres Etruszk Múzeumot választja: nem lehet eltévedni, a keskeny formában elnyúló város szívéből, a dómtól az út egyenesen erre vezet. Ha tudós érkezett, a szállodában ezt is tudják; szívesen veszik, ha a nyári nagy idegenforgalom után ilyenfajta vendég költözik be a szállodába.

Amikor az autóbusz letette Imrét a hotel kapuja előtt, s beírták nevét a vendégkönyvbe, a portás tudta, hogy a „tudósok" csapata egy professzorral szaporodott. Mert itt, a szállodában minden tudósnak ez a cím kijár. Anélkül, hogy Imrének sokat kellett volna kérdezősködni, már szolgált is a portás tájékoztatással: kik azok, akik az archeológusok közül (itt körülményesen megropogtatta ezt az olaszul némileg tudákosan hangzó szót) most éppen a szálló vendégei. Igen, mondta, úgy hallotta, Broggi professzor új ásatásra készül, már meg is érkeztek munkatársai közül néhányan... s jött az Újvilágból egy spanyol hölgy is, aki nyilván szintén professzor...

A szálló kis fogadójában várt, míg lejön a csavaros falépcsőn, könnyű fehér ruhában, mely annyira kiemeli arcszínének különös, olajbogyó-zöld sápadtságát, ragyogó szemét, járásának lassú, majdnem ünnepélyes ritmusát. A portás látja meg először, ő int Imrének:

- „La professoressa" - mondja, s elismerően bólint: valóban, Volterra nevezetes hely, megérdemli, hogy külföldi tudósok keressék fel.

Egy ilyen szállóhallban mindig csendes, majdnem szürke a találkozás. Mindenki hangfogót tesz érzéseire, a kézszorítás melegsége, a szem beszéde az egyetlen, ami kikerüli a portás fürkésző figyelmét. Hetek teltek el, hogy Imre nem beszélt spanyolul: a kettőjüket összekapcsoló nyelv mintha szokatlanul, keményen buknék ki torkából; Gracias hangja lágy, nagyon finom, alt hang, harmonikusan illik sötét hajához, lassú mozgásához, karcsú alakjához.

Felszikkad a szemergő eső, s kint állnak a szálloda kapujában, a Piazza dei Priorin épült a szálló, ez egyike a középkori Itália legszebb tereinek: kemény, rusztikus palotaházak veszik körül, harci torony, püspöki palota, s mindegyik fölé emelkedik komor méltóságával a Priorok Palotája, ez a hatalmas sötét kockaépület a maga hét évszázados mozdulatlanságával: minden köve, minden oszlopa egy-egy darabkája a helyi történelemnek.

Kapuja nyitva áll, a gyűjteményeket, képtárakat már becsukták, de a hatalmas előcsarnokban még sétálni lehet, egykori városkormányzók, vészbírák, kapitányok címerei alatt. Gracias csak annyit tudott, hogy elment levele a kongresszusra, s keresztezte Imre Konstantinápolyból írt levele, majd jött az ankarai, sok aláírásos képeslap. Néhány napja érkezett ide, bejár a múzeumba, mihelyt javul az idő, kimennek az ásatásokhoz. Már ismeri az „etruszkokat", akik itt dolgoznak, de elhárította - mintha valami előérzet sugallotta volna így - ma estére a meghívást. Fáradt, egyedül szeretne este maradni.

Lehet-e ott kezdeni, ahol elhagyták? Néhány perc, míg összefogja mindazt, ami Mexikóból való elutazása s Volterrába érkezése óta történt. Boghazköy, hettiták, hegyi lakók felkelése, kaland. S a két és fél nap Pisa: kórházlátogatás. S egyszerre elakad a hangja. Ránéz a lányra, aki ott áll a gótikus ív kivágásában.

- Ugye, Gracias, azt akarta, hogy eljöjjek?

A lány áll, mosolyog, arca különösen, talányosán rajzolódik bele az ív szektorába, így indul meg, válasz nélkül, nagyon lassan, ritmikusan, mintha ez is valami ősi tánc lenne, pantomim, melyben egy lány lejátssza sorsát, úgy, ahogy felszöknek a tudat pereméről az érzések, s ahogy elindul a mozdulat. Imre felé fordul, ragyog a tekintete.

- Nem gondoltam Tikalban, hogy együtt fogunk ásni a volterrai Balzén!

Nincsenek egyedül az előcsarnokban, ez az épület ősi jogon a városháza, ügyes-bajosok jönnek, hozzák-viszik a kerékpárokat. Egy-egy csodálkozó tekintet felszalad Gracias arcára, de itt, Itáliában, senki sem veszi észre a szicíliaiakon az arab, néha afrikai vonásokat így Gracias sem feltűnő idegen, egy külföldi hölgy, aki eljött a városba, mint annyian, nyár utóján, amikor Rómában még áll a forróság, de kellemes már az etruszk hegyek között.

Nincsenek egyedül; megérinti Gracias karját, a lány lehajtja fejét, így mennek körbe az előcsarnokon, mintha csak annak szépségeit szemlélnék. S lassan Imre sietős, gyorsabb ritmusa lehalkul, átveszi Gracias lassú mozdulatát, így mennek körös-körül a „vestiboló"-n, az előcsarnokon, megállnak a lépcső tövénél egy kis freskó előtt, melyet - úgy mondják - még Filippino Lippi festett ide; a város és az elmegyógyintézet védőszentje egyformán: Szent Jeromos.

A Priorok Palotájának kapujában fehér őszi virágokat árulnak, egyikük sem tudja nevét, kicsit olyan illatuk van, mint odahaza a levendulának.

- Ez itt nő, Volterrában - mondja szép, tiszta toszkán szavával a virágárus, mosolyogva nyújtja Gracias felé a virágcsomót.

A lány kissé ünnepélyesen átveszi.

- Holnap kezdenek ásni... ott, ahol az a veszedelmes földcsuszamlás elindult, s elnyelte az etruszk sírokat, középkori templomot, mindent. A Balzén. Reggelre beszélték meg. Szóljon be a múzeumba, akkor reggel együtt mehetünk.

- Elküld?

Megint Gracias mosolya; lassan szétnyitja a fehér, ismeretlen virágok kelyhét, körülpárnázza velük arcát, csak a szeme mosolyog ki belőle. Nevet, kezet nyújt, beszalad a szálloda kapuján.

34.

A *Balze*: hogy mikor indult el itt a talajrétegek küzdelme egymás ellen, mikor csúszott meg a homok, s mikor szakadt le Cecina és Era völgyei között a házakat tartó föld - ma már nem tudja senki sem megmondani. Talán araszról araszra süppedt, a mozgás gyorsult, először elnyelte a rég halottakat, temetőbe vándorolt nemzedékek sodródtak alá ebben a lassú talajmozgásban, elnyelte Szent Kelemen s Justus középkori templomát, Szent Márk monostorát, a város peremének házait; csak a hatalmas, ősi etruszk falak dacoltak a hegyperemen ezzel a fel nem tartóztatható földsuvadással, mely évről évre több és több volterrai földet nyel el.

A Balze a város szomorú látnivalója - kirándulók utolsó stációként megszemlélik, mintha várnák: talán felveti a szakadékos völgy öle az elnyelt itáliai világot; olyankor jönnek, amikor a lealkonyodó nap fénye tragikus meztelenségében mutatja ezt a mindent elnyelő mélységet.

S mégis, a tudósok világa nem nyugodott: Volterra egyike a legnagyobb etruszk emlékbányáknak. A városka fő ipara ma is az az alabástrom, melyet két és fél ezer év előtt oly bőséggel, annyi művészettel faragtak ki szobrokká, urnákká, ezer más apró emlékké az etruszk ősök. Mert azóta mindig volt város, Volterra soha nem pusztult el egészen, kiheverte hódítók, pusztítók viharait - s éppígy soha nem múlt el emléke annak, hogy a Balze mélységében húzódnak a nagy, magányos etruszk temetők.

Geológusok munkája előzte meg a régészeket. A Balze szerkezetét, e földmozgás okát keresték. Megjelölték a határt: meddig s merre lehet kutatni, milyen mélységben, hol van a „tilos", ahol már veszedelmesen kezd süppedni a szerkezetében fellazult talaj.

Az etruszkológia nagy tudomány Itáliában, két évszázada műkedvelő régészek, professzorok, papok bontották meg az érintetlennek tűnő etruszk sírmezőket; urnákat, szobrokat, egyéb emlékeket keresve. De legizgalmasabb volt itt mindig az - *írás*. Az etruszkokból jórészt annyi ismeretes, amit megőrizett sírviláguk. A halotti kultusz megszállottjai voltak, szoba- vagy teremnagyságú sírboltokba zárták halottaikat, akiket elláttak a túlvilági életre minden szükséges kellékkel. Az előkelőeknél kifestették ezeket a családi kriptákat, s színeik, formáik két és fél ezred óta dacoltak az elmúlással. Megörökítették a halottak képmását: a szobrászok, kőfaragók teljes realitással, a valóság néha könyörtelen őszinteségével ábrázolták az elhunytakat. S alája vésték azt a néhány szót vagy mondatot, melyben az élők kegyelete búcsúzik messzi útra induló szeretteiktől.

Az etruszkok saját betűikkel írtak. Ezek a betűk nem hasonlítottak a latinokéra: inkább a legősibb görögre, olyan írásra, melyet a görög törzsek használhattak valahol Kis-Ázsia partvidékein, akkor, amikor létük éppen hogy kiemelkedett a homéroszi világ ködeiből.

Igen, ha Olaszországban ma valakire azt mondják: olyan ember, aki megfejtette az etruszk írást - ez annyit jelent a közbeszédben, hogy hóbortos, délibábok után rohan, talán nincs is meg mindegyik kereke. De a tudósok nemzedékei dacoltak ezzel a gúnyos közfelfogással, s kidolgoztak lassanként olyan összehasonlítónak nevezett módszert, melynek segítségével lépésről lépésre mennek előre; megfejtették a nyelvtani szerkezetet, elismerték több szó valószínűleges értelmét. A legnagyobb baj, hogy úgyszólván csak sírfeliratokat találtak, s nem fedeztek fel sokáig gazdagabb, irodalmi értéket jelentő szövegeket.

Különös módon a leggazdagabb lelet a zágrábi múzeumból került elő: egy Egyiptomból érkezett múmiáról lecsavarták a papirusztekercseket, s a tudósok legnagyobb meglepetésére nem egyiptomi képírás, nem görög szöveg volt, amit a múmia két és fél évezreden át őrzött - hanem a papiruszon etruszk szavak sorakoztak: pontosabban ezerötszáz szó, melyben igen sok

volt az ismétlés, de így is ötszáz eredeti fogalmat lehetett felismerni a zágrábi, kincset jelentő tekercseken.

Persze, a tudósok vágyálma itt is az lenne, ha kétnyelvű szöveget találnának - etruszk-latin, vagy etruszk-görög „bilingviseket" -, de ilyen néhány sírfeliratos táblán kívül még nem került elő. Ezért kell az összehasonlító módszer segítségével szívósan, nem csüggedve harcolni minden egyes szó megfejtéséért: minden egyes eredményt megvitatnak a tudósok maguk között, s a kialakuló bírálatok alapján fogadják el vagy vetik el az eredményt. Emellett persze, nem adják fel a reményt, hogy egyszer, a kegyes sors jóvoltából, valamelyik régész mégis megtalálja a „kulcsot", melynek segítségével feltárul a ma még félig-meddig rejtett etruszk sírvilág értelme.

Az etruszk sírvárosok feltárásánál viszont gyakran komoly akadály merül fel, ami bizony elriasztja azokat, akik felkészülnek ilyen ásatásokra.

Azt, hogy az etruszk sírboltokban gazdag emlékek halmaza rejlik, mindenki tudta, attól kezdve, hogy a halottakat a városállam fénykorától kezdve díszes sírkamrákba temették. Maguk az etruszkok tisztelték halottaik nyugalmát, de lassanként tökéletesedett az ókor egyik legjellemzőbb mestersége - a sírrablás. Főként Egyiptomban tapasztalták ezt a fáraósíroknál, melyeknek mesébe illő kincse már rövid egy-két nemzedék után rendesen titkos sírrabló társaságok prédakezére jutott. De ugyanez történt az etruszk sírhantokkal is. Persze, nem bántották a falfestményeket, a halotti domborműveket, a vésett feliratos táblákat, a nehezen elmozdítható szobrokat. De minden egyéb, ami „használható" volt a sírkamrában - zsákmányukká vált; a halott szolgálatára rendelt korsókat, kancsókat, tálakat, tehát az egész kerámiai anyagot, ha nem vitték el, rendszerint falhoz csapkodták.

Ez az oka annak, miért áldozatos az etruszk sírmezők feltárása. Egy-egy sírbolt kihantolása, általában jelentős mélységekben, komoly feladat: nagy technikai tudást igényel, biztonsági intézkedéseket kell tenni, nehogy az ásókat s a kutatókat eltemesse az amúgy is süppedékeny földréteg. S amikor már mindent kibontottak - teljesen kifosztott, régészeti szempontból sem sok érdekességgel bíró sírkamrát találnak. Egy számmal több, nem sok hasznát veszik a nagy költséget, néha több napos munkát igénylő feltárásnak.

Gracias, aki már néhány napja itt volt Volterrában, mindezt vacsora közben elmondta Imrének. A meginduló ásatások előtt rövid előadássorozatot tartottak, hogy megvilágítsák a problémákat a bel- és külföldi szakemberek előtt. Broggi múzeumigazgató, aki az ásatásokat vezette, a leggyorsabb úton tért vissza Boghazköyből, hogy a már előre megszervezett őszi feltárásoknál jelen lehessen, ezeket vezethesse. Egyik ilyen előadása a sírrablásokról szólt - kemény színekkel ecsetelte az etruszkológusok néma harcát a sírfosztogatókkal. Ez az ismert tény talán még nagyobb jelentőséget kölcsönöz annak a most kipróbálandó műszernek, melyről mindeddig Broggi csak egy-egy utalás formájában tett említést.

Mindezt Imre megtudta Graciastól, s így még este átment a múzeumigazgató lakására, hogy Boghazköy jogán megkérje - ő is részt vehessen a másnap reggel meginduló munkában. Broggi rendkívüli nyájassággal fogadta, s örült annak, hogy Imre közeli munkatársa a messzi Újvilágban az „indián lánynak", akinek jelenléte ebben a jórészt férfi régésztársaságban különös érdekességet kölcsönzött - a maya „királyfajta" varázsával élt és mozgott, s mindegyik fiatalabb régész szívesen fáradozott azzal, hogy megértse Gracias spanyol szavát. Broggi két régi kristálypoharába töltött a mély aranyszínű toszkán aszúból:

- Nagyon szerencsés pillanatban érkezett ide, kollégám, jobbat nem is találhatott volna, hogy belekóstoljon egy kicsit az etruszk sírvilág feltárásának tudományába. Egyébként is nevezetes nap lesz a holnapi: valamit a gyakorlatban is kipróbálunk, ami eddig az első kísérletek során

igen jól megállta a helyét. Ha beválik - közkinccsé lesz a régészet világában, ezért örülök, hogy ennek a próbának tanúja lehet, hiszen önök odaát ezt majd, meglátja, éppúgy használhatják, mint mi itt...

Imre így tele volt kíváncsisággal, faggatta Graciast, amikor visszament a szállodába, de a lány sem tudott ennél többet. Még egy este, egy éjszaka - ha minden úgy lesz, ahogy Broggi tervezi, reggel elindulnak, s akkor majd lelepleződik a kissé színpadias hatásokkal őrizett titok.

Szép, meleg őszi este volt: a téren néhány régi kandeláber világított, a környező paloták ablakainak jó részében - hiszen többnyire középületek, hivatalok voltak - rendre elaludt a fény. Csendes hétköznapi este volt, a szomszéd sarkon világított csak egy kis kávéház ablaka.

Olyan kedves, hangulatos volt: néhány csendesen poharazó volterrai, néhány mozilátogató, aki az előadás végén iszik egy kávét vagy valamilyen színes italt: gránátalmalét, narancslevet, tamariszkusz pálma kókuszdióízű szörpjeit. Az eszpresszógép egyik csőréből forró puncsot eresztett ki a gazda, akit mindenki ismert a vendégek közül, így álltak ők is ketten, kezükben egy-egy pohár forró punccsal, melyre a gőz párája ködréteget dobott.

- Mielőtt...

Nagyon forró az ital, átsüt az üvegpoháron, vastagon göngyölt papírszalvétába csavarja. Gracias lehajtja fejét. Imre, miután elvégezte ezt a kényes műveletet, s mintha csak beszívta volna a forró ital illatos páráját, nekifohászkodik, s folytatja a mondatot:

- Mielőtt... hazamennék...

- Mexikóba?

- Pontosabban... már nem is tudom... Nem, hazámba, Magyarországra... bár ez még nem biztos... ha... szóval, érti, mielőtt... s mert most itt, Volterrában, ugyanis...

A lány leteszi az elnyúló kőpárkányra a poharat. Egy szál fehér virágot betűzött fekete hajába, arca előrehajol; most újból olyan, mint az őserdőben indáktól körülnőtt kalendáriumkő dombormüveken. Nem segít, hallgat, mosolyog, figyel...

- Mert ez még, tudja, nem egészen biztos... sőt lehet... s akkor az egész nem is így alakul, de ha ez lenne, s ha egy kicsit megint, szóval haza... Érti, Gracias, mielőtt elindulnék erre az utazásra... Furcsa, itt, éppen Volterrában kérdezni magától, Gracias, hogy gondolná-e... lehetne, hogy mi ketten... Szóval, úgy értem, hogy magát többé nem engedném el... akkor...

- S ha nem hívják?

Mi minden lehet ennek a lánynak mosolya alatt, amit még nem ismer?

- Ó, akkor nagyon-nagyon egyszerű lenne...

- Igen, egyszerű lenne. De ha megy... Érti? Miért most szól nekem, amikor lelkében már elhatározta, hogy hazamegy? Jól tudom, ennek nem lehet ellenállni. Maga megy haza, akár hívják, akár nem. Megérett. Miért kellek ehhez én magának?... Nem érti? Ez csak bonyolultabbá teszi az egészet. Odahaza... ha otthon, saját országában van, mi szüksége arra, hogy lekösse magát? Én otthon, az én országomban indián vagyok. Talán még hatmillió indián él ebben az országban, s még mayák is léteznek pár százezren. Nekem hazám, akkor is, ha lesz olyan hely, ahová nem eresztenek be a spanyolok... és a meszticek. De a maga országában, Imre? Ha maguknál mind olyan szőkék, kék szeműek... ilyen különösen kék szeműek, mint maga, Imre... Ha ilyenek... akkor én...

Kortyol, mintha a forró, kemény ital könnyet kergetne szeme sarkába.

- Az első kérdésre még nem felelt, Gracias: ha nem engedném el...

Könnyen, kicsit könnyesen nevet:

- Édes Imre, ez most csak hangulat... a Priorok Palotája, a tér... maga is talán most van először életében nagy vakáción... mint akkor, Tikalban, az erdőben, Imre, s utána... Mind a ketten feltörünk valahonnan. Én a fajtámból, maga egy idegen kontinensről, s oly mindegy, hogy az én őseim talán királyok és kacikák voltak az idők elején, s a maga öregapja otthoni, magyar peon... paraszt, s ha nem lett volna Tamás...

- Eljönne?

- Maga tudja, hogy nálunk nem könnyű, nem egyszerű a válás...

- Miért fél...? Fél tőlem? Idegen vagyok? Én is hódító?

A lány hosszú, keskeny kezét magasra emeli, két ujjával hajszálnyit megérinti Imre kabátjának ujját.

- Akkor nem beszélnék itt, Imre. De nem olyan egyszerű. Nálunk sem, otthon sem. Megmondani apámnak... Hiszen érti? Egy fehér ember... nem, ne gondolja, hogy ez más, mint védekezés, de félezer esztendeje ez alakult ki bennünk. Ha ellenség a fehérnek az indián... így van cserében. Az apám... Majdnem azt mondtam: a klán... a törzs, melynek még élnek a gyökerei. Fehér, akiben nincs egyetlen cseppnyi másféle vér sem, hogy ehhez térjek megint vissza. Nem lesz-e, hogy egyszer... egyszer mond nekem valamit, amit nem lehet elviselni? Mert nem engem szid, hanem a fajtámat, s azt mondja: „Minek vagy... kerékkötő... indián!”

Nagyon halkan beszélnek spanyolul. A gazda, míg egyik üvegből másikba tölt, lapos, fürkésző pillantást vet rájuk. Megérezte, hogy itt két ember saját sorsáról beszél? A puncs gőzölög a pohár alján, int: még egyet? - s arca olyanféle kifejezést ölt, mintha mondaná: ilyenkor ez az okosabb...

S az ajtó nyitva, csak kisétálnak a kis utcába, át a téren, s még mindig megoldatlan a mondat, nem esik szó, s mégsem szabad abbahagyni, mert egyszerre minden megkeményednék, érccé várnék, nem lenne tovább.

- Mielőtt... - mondja újra, makacsul Imre, egészen rekedten.

A Priorok Palotája már csukva, az egész hatalmas kockapalota mintha egészen magára venné az éj fekete színét, s beölelné azt is, aki árnyékába kerül.

- Mit akar?

- Itt, most... mondja, lesz-e a feleségem?

Hatalmas vaskarika lóg a sokszorosan vasalt, pár száz esztendős nagykapu közepén. Ezzel zörgethettek, ha valahonnan a köztársaságtól, úrtól, apáttól érkezett futár. A vaskarika laza, csavarni lehet egyetlen pont körül. Gracias játszik vele, visszanéz:

- Csak ilyen nagyon laza karikagyűrűt, Imre, addig, amíg... amíg nem gondolja meg valamelyikünk…

Karon fogja. Ellenkező irányba kerülnek, mint ahol égnek a lámpák alkalmi szállásuk előtt. Egy ablakból rádió hallatszik, tisztán érteni a fájdalmas dalt kísérő spanyol szöveget. Gracias megáll:

- Mi lesz, ha hazamegy? Úgy egyezzünk meg, hogy akkor... akkor nem érvényes. Odamenni? Nekem? Mégis... ez a hazám, ez a nyelv, a hódítók nyelve, Cortés nyelve... ma már az enyém. Pontosabban most a miénk, Imre. S magának is van egy távoli nyelve, melyet nem ért senki,

pedig tíz vagy mennyi millióan beszélik maguknál, s nekem is van egy, amely nagyon-nagyon régi, s ha hazamegyek, levetem a spanyol lelket, s felveszem a nyelvvel együtt a mienket. Hogy képzeli... ekkora távolságokon találkozhatunk? Nem félelmes, ha két ember ekkora utat tesz meg eredőjétől, míg eléri a másikat? Nem gondolja, hogy veszedelmes, Imre?

Nevet. Ahogy nekitámaszkodik a kőoszlopnak, hirtelen arra gondol, itt állhatott fél ezer éven át a futárok rendje, akik várták a bebocsáttatást. S a végén mind bejutott, elmondta üzenetét, elmondta: háború tört ki, pestis fenyeget, új herceget választottak, a köznép elkergette a főurakat, köztársaság lett a Signoria helyett... S most egy kerek oszlop, melyre illetlen utazók ceruzával felrótták nevüket. Karon fogja Graciast. Már tudja, hogy mindez kicsit olyan, mint amikor nagy háborgások után még erősödik a tenger, szórja tajtékjait, de már nem fél senki, mennek a halászok.

- Ha hazahívnak, Gracias, csak látogatóba is... együtt megyünk. Volterra a miénk...

Egy lélek sem jár, megcsókolhatja. Mint Tikalban szerette volna, az őserdő közepén.

*

Gyalogszerrel indultak. A Balzéhoz nem kellenek sem öszvérek, sem anatóliai szekerek. S mégis, óvatos figyelemmel raktak egy kis teherkocsira valami hosszú, viaszosvászonba csavart jószágot, melyhez hasonlót még soha senki sem látott ásatásoknál, s ugyanide feltettek két összehajtott sátrat, kettős vászonnal, a belső sűrű fekete anyag.

Mint mondták, ma nincs még nagyobb ásó személyzetre szükség, s ez a kijelentés is különösen hatott. Végre is: ez a „vendégásatások" szokásos rendje, hogy az első nap, amikor megindul a munka, s amikorra meghívják a külföldi szakértőket, osztják be a legtöbb munkást, ilyenkor indul el egyetlen hajrában a munka, mindenki izgatott, a vezető kissé még szerepet játszik, s tulajdonképp nem reméli, hogy már első napon szerencse kíséri a vállalkozást... Régi régészhagyomány, hogy az első nap talált lelet - megbosszulja a későbbiekben magát.

Broggi magas, vállas ember, cseppnyi szakállal, sállal nyaka körül, hajadonfőtt. Egy bőrmellényes s egy trenchcoatos régész mutatkozik be s két fiatalabb kolléga, akit „mérnök úr"-nak titulálnak. Csatlakozik a múzeum néhány tudományos dolgozója, két római etruszkológus, néhányan azok közül, akiket még Boghazköyben hívott meg Broggi, s akik - útba ejtve Itáliát - szívesen jöttek el Volterrába, hogy megnézzenek egy olasz ásatást.

A Balze „biztos útját" már addig kicövekezte a geológus, aki a veszélyes földperemen csatlakozott a társasághoz. Libasorban kell menni, lehetőleg könnyű léptekkel, a terheket körül fogják majd vinni, megkerülve a veszedelmes suvadás területét.

Itt várnak, csoportban, s Broggi néhány szóval elmondja, mi volt Volterra előtt, milyen etruszk várost, államot, kultúrát takarnak ezek a földrétegek.

- Kétségtelen, hogy az utolsó évtizedekben nem bolygatta senki a sírboltokat, tehát nem estek áldozatul a XIX. század nagy, romantikus divatjának. Ennek ellenére éppoly könnyen kirabolhatták őket még az ókorban, amikor az etruszk sírok legnagyobb része ilyen sorsra jutott.

- Ez a nap, kedves barátaim, valami próbának kezdetét jelenti a mi szép mesterségünkben. A műszernek, melyet még eddig nem mutattak be sehol nyilvánosan, egyelőre nincs neve, ezt meg kell érdemelnie. Talán még ma. Kérem a mérnök urakat, a műszer technikai megalkotóit, hogy „leplezzék" le azt a szerszámot, melyről e pillanatban nem tudjuk: kincs-e kezünkben, vagy használhatatlan játékszer?

Hosszú fémcső került elő tokjából, melyet ragyogó ezüstté varázsolt a párái közül kisütő nap. Egyik vége lándzsaszerű volt, másikból vastag, szigetelt gumivezeték kígyózott. Könnyűnek

látszott, a két mérnök vállára emelte, így mentek a kijelölt négyszöghöz, mely a professzor helyi ismeretei alapján nyugati harmada lehet a sírmezőnek. A teherautóról lekerült áramfejlesztőt már nehezebben cipelték le a Balze veszélyei közt járatos műszerészek.

Következett a „művelet". Broggi egy pontot jelölt ki, két munkás ásóval fellazította a földet, s most a műszer - mint valami szonda - függélyesen a lyukba ereszkedett. A motor dolgozni kezdett, mindenki csodálkozva nézte: ha így működik, valójában nem más, mint közönséges fúrószerkezet, mely itt és most nem petróleumforrások, de talán csak néhány méter mélységben levő sírok után kutat. De miért ez a nagy hozzákészülés, hiszen amúgy is mindenki tudja: lent sírkamrák sora húzódik a laza, homokos réteg s az agyag alatt.

Mintha kis csalódást olvasott volna le Broggi az arcokról; kinek ne jutott volna eddig is eszébe, hogy nyersolajkutatás s régészet valahonnan egyszerre, együtt indul el: a felszínről... csak az első méterek után válnak el céljaik.

A fúrószerkezet dolgozott, s a szonda vezetékét hosszabbra, egyre hosszabbra húzhatták, lassan három... négy... hat méternyire süllyedt, a leolvasott mérce szerint. Broggi leállította a motort. Valami mást... valami újat kapcsoltak be, a mérnökök arcán látszott, hogy ami eddig volt: gyermekjáték, most jön a próba dereka. Hogy mi zajlik le a föld mélyében, nem tudhatták volna, ha a feltárás vezetője nagyon halkan, izgatottságát fékezve nem ad magyarázatot:

- Mint mondtuk, ugye, védekezni akarunk az ellen, nehogy már teljesen kifosztott sírkamrákat tárjunk fel, beleölve a hiábavaló pénzt és fáradságot. E szellemes szerkezet lényege, hogy ott, ahol vákuum támad - tehát amikor bizonyos mélységben már behatolt a szonda a sírkamrába - megálljon, s jöjjön a, mondjuk, optikai művelet. Bekapcsoljuk az igen erős reflektort, s ugyanakkor felhúzzuk a fúrófejet: a sírkamrát egyszerre elárasztja a reflektorfény, s ugyanakkor dolgozni kezd a szondafejben levő felvevőgép. Úgy szerkesztették, hogy lassú körmozgással befogja az egész alsó térséget, mely mindenütt kap kellő világosságot ahhoz, hogy az igen érzékeny film minden mozzanatot megörökítsen. Eközben persze lehet a műveletet megismételni egy-egy méteres mélységtávolságban, bár a lencse szöge biztosítja, hogy a közeli felvételnek is sikerülnie kell. Ez, kedves kollégáim, az elmélet. Némi kísérleteket is tettünk eddig, de valódi feltárásnál először próbáljuk ki szondánkat.

Pár perc. A fúrószerkezetre ráborul a védősisak, néhány motorfordulat, s kiemelkedik a cső. Néhány jegyzet, a hely pontos felmérése, a gép beállítása; már a bizonyos távolságban kijelölt másik ponthoz érnek, ott újból megismétlődik a művelet. A délelőttből alig telik el a félidő, amikor már hét fúrás eredményét örökítheti meg a titokzatos filmtekercs. Akkor mondja ki Broggi - mindenki óhajára - a nagy szót: elég! A valódi próba kezdődhetik!

A sátrat időközben felverték, annyira szigetel a belső fekete anyag, hogy sötétkamrának tekinthető: nem kell beszaladni a városba, s laboratóriumot igénybe venni, ami mind csak időveszteség.

- Ön, úgy tudom, ért a filmhez. Óhajt segíteni?

Már négyen vannak a pompás kis laboratóriumban. Milyen rég volt, hogy Tamás megmutatta, még Szumátrában vagy talán otthon... a pusztán... az előhívás fortélyait!...

Háttérben áll, nem szabad zavarni a szakembereket, akiknek ötletes találmánya most kerül először kipróbálásra. Míg kint a társaság leheveredik a pokrócokra, s kézről kézre adva a hűsítőket, feszülten várakozik az eredményre - a laboratóriumban szívdobogva állnak a technikusok, s föléjük hajolva a terv szellemi vezére, a professzor.

- Üres... kirabolva!

Olvassa a filmet:

- Látja... itt... minden üres, nincs kancsó... semmi... tipikus: a csontváz szétszórva, az ujjperec széttördelve: nincs gyűrű... a koponya a lábszárcsontok előtt... - Hangosan kiáltja: - Üres!

Tovább. A film önmaga jelzi a következő „felvonást". A következőnél annyi a pozitívum, hogy egy relief körvonalai látszanak a sírkamra falán, s alatta néhány szavas felírás lehet. Egyébként - kirabolt!

Tovább. A harmadik teljesen üres. Még csontváz is alig látható. Bizonyos talajviszonyok folytán minden emberi nagyrészt elenyészett, a koponya meg oda került, ahol nem tudja felkutatni a lencse.

Negyedik. Semmi. Csontok, nem is egy: ez családi sírbolt lehetett. Össze-vissza, halom csontok, három koponya. Semmi más.

Ötödik. A professzor kezében megremeg a filmszalag. Idegességében milánói tájszólásban beszél.

- Nézze... ez... itt... minden itt van... kancsók... ékszer a fejnél... gyűrű... látja, sötét pont... de itt... furcsa: látja kérem... itt... ez a nagy kancsó: eldőlve, épen... a másik: kettétört. Hogy lehet, ha senki sem bolygatta? Valami talajmozgás, kis földrengés talán... kiderül... Látja... milyen csodálatos, milyen ép!...

Tovább.

Hét fúrás közül csak az ötödikben találnak sértetlen, ép, ki nem rabolt sírboltot!

A sátor bejáratánál megáll Broggi, a kis szakállas, vállas etruszkológus. Nagyon halkan mondja, minden kommentár nélkül:

- Az ötös sírnál fogunk ásni!

Arca ragyog, kezében a filmszalag. Honfitársai s lassan mindenki hozzárohan, olyan, mint valami megható ünneplés: ölelik, a két mérnök magasba emeli. Körbejár az aranyszínű, édes toszkán bor, mindenki iszik egy pohárral belőle, s utána megindulnak oda, ahová az *5-ös situs* jelzést rakták le, bár némi kétkedéssel addig, amíg nem látnak szemtől szemben is eredményt: hátha mégis tévedett a lencse... vagy Broggi nem jól olvasta, mint gyakorlatlan doktor a röntgenleletet?

Ünnepélyes pillanat, amikor ásni kezdenek, s Broggi maga is ásót ragad, mintha ez valamilyen szertartás lenne: maguknak a gazdáknak illik végezni. Egy ásót kap kezébe Imre is, s olyan jó a gyerekkori földtúró ritmus, ezt nem lehet soha-soha elfelejteni; pereg tenyerében a szerszám, egy pillanatra mindenki őt nézi, amint kipirult arccal, kócos szőkén ás a laza talajban. Az egyik munkás figyelmezteti: ne olyan hévvel... tartsák meg a szintet. Egy jó félórai kemény munka után (a tudósok váltják sűrűn egymást) elérnek a sír átfúrt boltozatához. A két és fél ezer éves kőíven hatolt át a szonda hegye.

Egyedülálló pillanat az ásatások történetében: a feltáró tudja, mit fog találni a sírboltban, mielőtt utat nyit magának, hogy leereszkedjék. Broggi halkan mondja, izgatottságtól fátyolos hangon:

- Elképzelhetik, hányszor és hányszor jött el számomra a pillanat, hogy nagy nehezen kibontunk egy sírboltot... pontosan rátalálunk, megközelítjük a legkönnyebben hozzáférhető pontról, mindenki verejtékezik a munka lázában, s akkor, amikor először belevillan az üreg tetejéről a zseblámpa fénye - látjuk, üres, kifosztott, összehányt; csak eggyel több lesz a feltárt sírok statisztikájában, sem tudományos vonalon, sem múzeumaink gyűjteményei szempontjából

nem megyünk semmivel sem tovább. És mégis... újra és újra kellett kezdeni ezt a munkát, néha tucatjával feltárni hiába - abban a reményben, hogy hátha egy akad, amelynél nem ér bennünket csalódás... Ha ez beválik...

A kis kézireflektor fénye elárasztja a sírkamrát. Valóban, már senkit sem ér meglepetés: a film hűen, pontosan lerögzítette a csontváz s a leletek rajzát, körvonalát, helyét - de nem adhatott fogalmat persze sem a színekről, sem a formák gazdagságáról a maga fekete-fehér dimenziójában.

Az idegen vendégeket illeti az a megtiszteltetés, hogy Broggival először szálljanak le egy kis létrán a sírboltba. Gracias mint egyetlen nő megy a professzor mögött. Elmondhatatlan örömmel lép le, már ott van a kerámiáknál. Volterra kincse - az alabástrom; nagyon ritka, hogy más vidékeken is lehessen találni e nagyszerűen faragható, sima, fehér anyagból készült kancsókat, tálakat, edényeket. Nyilván nagy értéké volt az alabástromnak az ókor minden századában, s ez is egyik oka annak, hogy a temetések után nem sokkal már elkezdték munkájukat a sírrablók.

Az alabástromkancsó a maga kecses idomával, gyönyörű vonalával épen, fehéren emelkedett ki a sírvilágból; a professzor nagyítóval végignézte, mielőtt kézbe vette, nincsen-e rejtett törés, repedés rajta, utána puha ronggyal végigtörölte felületét, s az alabástrom a sötét sírkamrában - melyet csak a zseblámpa fénye s a felülről beszivárgó napfényfoltok világítottak meg - újból fényleni, ragyogni kezdett, méltóan nevéhez.

A másik oldalon kétfülű etruszk váza feküdt a földön - ledőlve s két részre törve. Gracias kis világa volt ez, a csodálatos cserép, mely a világ minden táján fokmérője az emberi civilizációnak. Az etruszk kerámiák itt, Volterrában még erősen emlékeztettek görög őseikre. Ebben a sírban nem volt többszínű, viszont a cserép rajza, a fekete-fehér ornamentika s a virágdísz, melynek keretében két stilizált madár húzódott meg - kitűnő helyi mester kezére vallott.

- Hogy törhettek ezek ketté...

A másik sarokban is feküdt egy kisebb, ledőlt, kettéesett kancsó, melynek pedig el kellett volna kísérnie gazdáját a túlvilági hosszú útra.

- Csak eggyel lehet magyarázni, kedves doktornő: kisebb földrengést sínylettek meg ezek a tárgyak Ha erősebb lett volna, kiborítja a csontvázat, minden szétesik, az alabástrom sem maradt volna ilyen épen. Ha csak arra a lassú süppedésre gondolok, mely itt mindent elnyel a Balzén, s aminek köszönhetjük, hogy legalább az utolsó században nem próbálták kifosztani a megmaradt sírokat, akkor nem marad más magyarázat, mint valami enyhe földlökés, mely a gyengébb stabilitású, a sírkamra nem egyenes talaján *üresen* álló edényeket érte: hiszen az ilyen edény úgy áll erősen, ha tele van... a halott bora hamarosan elpárologhatott, viszont ha nagyon gondosan megnézzük ezt a kisebbet... ez lesz az olajoskancsó... biztosan találunk még olajnyomokat benne, amit szakértőink majd kielemeznek. S most nézzük csak meg a halottat...

A professzor embertani munkatársa már eddig befejezte az első, felületes megállapításokat:

- Aránylag magas, úgy 168 centiméter magas, negyven év körüli férfi csontváza, elég jó fogazattal; csontjain nincsenek kóros elváltozások, körülbelül ilyen lehetett...

Míg beszél, Broggi lámpájával tüzetesen végigvilágítja a sírbolt minden egyes sarkát, majd a fénycsóva rászalad a halott fekvőhelyére: valami ösztönös tisztelet élt tudat alatt is mindenkiben a halál e birodalmában - épp azért, mert nem szétvetett csontok, hanem egy egész emberi életet jelképező, sértetlen csontváz került elő. S most oldalt fordult a csontváztól a fénysugár, ahová eddig nem szaladhatott be... Mindenki felkiáltott - arcára dőlve egy kis fejszobor feküdt, melyet nyilván szintén ledöntött kis talapzatáról a földmozgás.

Különös, stilizált női fej volt, első pillanatra mintha emlékeztetett volna az egyistenhivő Ekhnaton fáraó csodálatos szépségű feleségének, Nofretetének arcára. Magas, kemény, pártaszerű fejéket viselt, mely alatt a középen választott, egykor bizonyosan szőke haj stilizált hulláma vette körül a szép, magas homlokot. A terrakotta szobrot művésze pontosan kidolgozta: a két finom fül cimpáján egy-egy kerek fülbevaló kő helyezkedett el, még megőrizve az egykori sötét festéknyomát. S a festék jelezte a keskeny szemöldököt, a mandulaformájú szemben élővé varázsolt szembogarat. A száj parányit ferde volt, az arc keskeny, hegyes állban végződött, szelíden lefutott az épp csak jelzett nyakhoz. Élő képmásszerű volt az asszony, senki sem tudott megszabadulni a gondolattól: a halott elvitte magával a túlvilági útra szeretett feleségének szoborképét.

Broggi lehelte, tisztította puha ronggyal a vékony, ezredéves porréteget: mindenki némán állt, mindenkinek az az érzése támadt, hogy behatolt valami rég létezett család életébe; megmagyarázhatatlan hangulat áradt az eddig meg nem zavart halott nyugalmából a Balze sírboltjában.

Messziről hallani lehetett Volterra dómjának déli harangszavát, mely leért az ismeretlen halott sírjáig. Némán jöttek fel a létrán, helyet engedve a többieknek. Nem beszélt senki - Broggi professzor sírfeltárását nem lehet soha elfelejteni.

*

Már majdnem egy hete dolgoztak Volterrában. Olyan szép, izgalmas napok sorozata volt: a csípősödő őszi időben kint a Balzén, a feltárások most már biztos ütemében végigkutatni a talán százával húzódó sírkamrákat a csodálatos szondával, mely jelzi: „hol érdemes”. Mindenki, aki részt vett, szívesen vállalta a viszonylagos kényelmetlenséget. Vigyázni kellett, nehogy belekerüljenek a veszedelmesen süppedő részbe - a geológus is csak hótalppal, derekára hurkolt kötéllel, műszerek figyelmeztető jelzésével merészkedett ide. S utána új és új sorokat jelölt ki, melyek még mindig hozzáférhetőek a kutatók szempontjából.

Persze, az első nap csodálatos élményét már nem ismételték meg egészen a következő napok. Kevés volt a ki nem fosztott sír; viszont a bolygatottakban is találtak remek freskókat, falhoz vágott, de összeilleszthető mellszobrot, egy bronztükör lapját, mely azt ábrázolja, hogy Juno, az istenek királynője tejét adja Herculesnak. S ez emberfeletti erővel ruházza fel a félistent. Ez volt talán a gyűjtés egyik legszebb darabja, kézről kézre járt, erős nagyítókkal igyekeztek elolvasni azt a néhány szóból álló írást, melyet a vésett bronztükör hátába karcolt oszlopfőn örökített meg az egykori véső. Az alakok csodálatos élethűséggel, klasszikus tökéletességű formákkal jelezték, hogy amikor e tükör készült - ez volt az etruszk művészet „nagy korszaka”.

Amikor fáradtan, késő délután hazatértek (a dél is kint érte a társaságot, nem volt értelme bejönni a városba, hogy megszakítsák a napi munkát), Imrét üzenet várta: maradjon otthon, Budapest keresi telefonon.

Erőt vett rajta a nyugtalanság. Az az érzés uralkodott rajta, hogy most újból élete valami nagy kanyarodójához ér. Végigvillant benne élete, ahogy elkezdődött a pusztán, amikor először ment kíváncsian a filmesek szállása felé... s utána mindig, mintha valami csodálatos ösztön vezette volna, úgy ért életének különös határkövéhez. Minden egybefonódik: Tamás, az intézet, a maláj szigettenger, a fogság, a mexikói hajó, a kedves másodkapitány, Webb, a tikali őserdő, munkák, küzdelmek, Boghazköy, magyarok, Volterra s mindenekfelett - Gracias. Így ül, nem akar Graciasnak üzenni, hagyja, pihenjen, őt is bizonyosan erősen kifárasztotta a nehéz körülmények között, egész napon át végzett feltárás, s mindaz a lelki élmény, ami az ilyen munkával jár.

Végigvesz minden eshetőséget. Ki üzenhet Budapestről, s mit mondhatnak neki? A legvalószínűbb, hogy nincs semmi megfogható még, türelmet kérnek... még nem lehetett konkrét formában elintézni a dolgokat... De ha nem nyílnék ki az ajtó: nem hívnák telefonon, a rossz hír eljön levélben is. Ha meg... Nem, ez majdnem lehetetlen, hiszen nem telt el talán tíz nap sem azóta, hogy Gálfi hazaérkezhetett. Nyilván nem az az első dolga, hogy Imre ügyével törődjék...

Az irodából kiszólnak... pár perc türelem... már jelezték az interurbánt. Egy kis fülke áll a szállodahall oldalában, oda fogják majd átkapcsolni, ha megjön a hívás. Arra gondol: csak ne jöjjön le most Gracias, ne jöjjön senki, akire rávethetné a felelősség egy részét, akivel meg kellene osztania kétségeit.

Egy perc, mintha álomban lenne, megy a kis fülkébe, egy lap papírt s ceruzát tesz a kis padkára, szokásból; most következik a kapcsolások sora: csilingelő hangú, kedves női beszéd sorjázza a „prontó"-t, hallóznak a közvetítőállomások, majd egyenesen Budapest. S hallja nevét, előbb az interurbán szolgálat ismeretlen kisasszonyának szájából, majd beledörren egy mély férfihang:

- Itt Gálfi... - Milyen különös-különös megint a magyar beszéd... - Örülök, hogy megtaláltalak. Minden rendben. Ma ment el a meghívás. Abban a formában, hogy avar temetőt ásunk, tíz nap múlva kezdődik. Mindenki örömmel fogadta. Ismernek és nyilvántartanak. Nagy reményeink vannak veled. Igen... mindent megbeszéltem, megtárgyaltam. Nyugodtan mondhatom, úgy intézd dolgaidat, hogy legfeljebb tíz nap múlva itt lehess. Igen... egy közös munka lesz, utána - próbaképp - kapsz önálló feladatot. Ezt is így intéztem. Vendég vagy, s tiszteletdíjat kapsz. Nem kerül költségedbe. Van még egyéb kívánságod, Imre? Kérem, hogy most mondd, amikor mindent elintézhetek.

- Itt, szóval... akiről beszéltem, Gracias, a kollégám... Együtt ásunk itt Broggival. Nagyon szép és izgalmas. Igen, eljegyeztem. Köszönöm... nagyon köszönöm, bátyám. De most...? Mi legyen?

- Vedd el feleségül, van egy heted rá, s jöjjetek mind a ketten. Azt hiszem, ez a legokosabb. Megkapjátok Rómában a vízumot. Annál jobb lesz, négy szem többet lát... Mit láttatok Brogginál, amivel ő olyan nagyra volt?

- Sírboltfúró szondát, melynek a végén fényképezőgép és reflektor van. Megjelennek a képek hét végén a folyóiratokban és képes lapokban; nagy szenzáció!

- Nálunk, Imre, nem boltosak, laposak a sírok. Reflektor nélkül, ásóval... radar nélkül... De azért ez is menni fog. Előre is gratulálok. Telefont kérek három nap múlva, hogy mindent előkészíthessek. Ágnes is sokszor köszönt. Ölellek.

Minden más, minden más... készületlen. Egy hét múlva már? Mi lesz Graciasszal? Ez az egész zűrzavar... Minek kellett menni Boghazköybe? Miért várta oly epedve, olyan lélekszakadva, olyan szomjasan a hazai hívást? Mit mondjon Graciasnak?

Míg beszélt, a lány lejött észrevétlenül a falépcsőn, ott ül mosolyogva a kis benyíló karosszékében: átható nyugalom van arcán; olyan tiszta, bizonyos a dolgában, amilyen nyugtalan, ideges, feldúlt most ő ebben a pillanatban, s néz rá... oda kell menni, beszélni vele, mit mondani... mit mondani neki?

- Ugye, hazahívták, Imre? Megkapta a meghívást?

- Szóval... igen, meg aztán... Gálfi professzor...

- Mit mondtak?

- Hogy... szóval érti, Gracias, ha egy útlevél van kettő helyett, akkor a vízum... szóval... így...

A lány előrehajlik, most nincs arcán mosoly.

- Maga mondta, hogy nem!

- Azt mondtam, hogy ha Gracias akarja: igen!

A lány feláll. Nem szól egy szót sem, kimegy a szállóajtón, Imre látja, egyedül akar maradni. Megkerüli a Priorok Palotáját. Ott áll a nagykapu előtt, mely most tárva-nyitva áll, valami gyűlés is lehet bent, sok ember jön vidékről, jórészt kerékpárokon. Utoléri, senki sem törődik velük, mennek az emberek között. A nagy előcsarnokban egy beugróban állnak a gótikus ív alatt.

- Gracias... érti? Nem azért, mert Gálfi ezt mondta, de olyan boldog, olyan végtelenül boldog lennék... Mindent el lehet intézni a világon telefonon vagy táviratban!

- Ezt ki mondta magának?

- Egyszer... egy repülőgépen mentünk, még ott... Tamással. Át akartunk menni Amszterdamba. Jön a légikalauznő, kedves szőke lány, mondja: nagy vihar van Hollandiában, nem lehet leszállni... visszamegyünk... majd holnap újból... Tamásnak rettenetesen sok dolga lett volna, várták... egy pillanatig egészen oda volt. Az a szőke lány; odahajol, azt mondja: „Nézze, kérem, őrizze meg a jókedvét. Semmi baj nem történt. Azért megyünk vissza, hogy ne is történjék. Nincs olyan dolog a világon, amit ne lehetne telefonon vagy táviratban elintézni...” Tamás felnéz rá, olyan furcsa... ahogy néz... ahogy nézett, szegény... amíg látott, aztán azt mondta: „Köszönöm, megjegyeztem egy életre... köszönöm, igaza van, nem történt semmi...” Ezt én sem felejtettem el. Innen is lehet telefonálni. Az apja...?

- De magánál, Imre... otthon... magának is van apja?

- Testvéreim már csak, Gracias. A húgom... Az én törzsem, legalább ahogy mi tudjuk, nem a királyok véréből eredt... Olyan szegény régi magyar parasztok, Gracias. Tudom, magának a nehezebb. Nézze... ne habozzék, ne várjon. Megyünk, felhívjuk Mexikót... az édesapját. Ilyenkor odahaza van?

Graciason nem látszik semmi izgalom: ez a csodálatos, nyugodt, mértéktartó lány nem árulja el belső felindulását. Bólint, mennek, s Imrében az az érzés támad, hogy most valami történik, amit nem másnak, nem a sorsnak, hanem csakis egyedül a saját akaratának köszönhet... Ahogy megsimogatja a Priorok Palotáját, s a kapu előtt egy koldus tenyerébe bankjegyet nyom - úgy érzi, végtelenül... végtelenül boldog.

A telefonra várni kell. Ezek a szívszorongató negyedórák, Volterrából elérni egy mexikói kisvárost a yucatáni partokhoz közel, s megkeresni benne egy orvosi rendelőt. Számolnak. Reggel kilenc óra lehet ott most, az apa ilyenkor rendszerint otthon rendel. Váratlanul gyorsan szalad a vonal. Alig egy órai várakozás után befut Mexikó. Most csak az a szívszorongató: otthon van-e a doktorrá változott maya törzsfőnök?

Befut a mexikói főváros központja... most az olasz csicsergést a spanyol, majd a yucatáni keményebb dialektus váltja fel... s egyszerre Gracias ajkán kibuggyan egy szó, melyet Imre nem hallott még soha, nem ismeri értelmét, csak ritmusából sejti: ez az ősi anyanyelv, melynek megőrizték híven egykori hanglejtését. S Gracias arca - amikor megszólal ezen a nyelven - átalakul: boldog lesz, átható szépségű, s olyan engedelmes lánya a távoli apának... de még nem ő jön, még valaki mással beszél, valakivel, aki szintén törzsükhöz tartozik. S most felemeli hangját... Imre tudja, mit jelent a szó maya nyelven: „apa”.

Csak arckifejezéséről olvas, a szavakat nem érti. Csak annyit utána, hogy Gracias lassan tagolja Imre nevét... már spanyolul mondja a doktor s az archeológus szót, s azt is spanyolul, hogy „hungaro" - magyar. Nem lehet rossz néven venni a maya nyelvtől, ha erre a szóra nem talált kifejezést... S Gracias arca egyre szelídebbé válik, majdnem búg... majdnem énekel... a könny felfeslik mindkét szemében; Imre órájára néz, talán már öt perce beszél. Végül átadja a kagylót. Egy férfihang mélyen, spanyolul veszi át a szót:

- Ha a lányom úgy akarja, legyen ön, kedves fiam. Hallottam önről. Szeretném megismerni. Isten áldása kísérje, amit tesznek! Ne bánják meg soha! Amire szükségük van, közölje azonnal Gracias. Ismeretlenül is tisztelem kedves szüleit.

Ez az utolsó mondat olyan szertartásosan, kedvesen spanyol, udvarias és megható, s Imre csak annyit mond a telefonba, hogy végtelenül boldog, végtelenül örül... az életét adja Graciasnak, s reméli... minden-minden jól megy, s mindenkinek mindent köszön.

Elhallgat a kábel hangja a nagy óceánok alatt. Leülnek, mind a ketten sápadtak; egyikük sem tud beszélni. A szálloda portását most anyja, a tulajdonos felesége váltotta fel; megszerette mind a két „tudóst", kérdezi - nincsen-e baj? Gracias - ahogy asszonyhoz asszony beszél - fél spanyol, fél olasz szavával, töredezve mondja: baj van... házasság... Apai áldást kapott! Nevet és sír egyszerre.

Így ülnek ketten, szótlanul néhány percig. A kedves asszony a portáról két pohár malagabort tesz eléjük tálcán:

- Ez jót tesz ilyenkor...

Broggi asszisztense keresi Imrét.

- Holnap nem ásunk. A professzornak Pisába kell mennie. Úgy tudja, önnek van ott rokona. Egyedül megy. Este jön vissza. Ha kedve van, nagyon szívesen elviszi kocsiján.

Graciasra néz s úgy kérdi:

- Mindkettőnket?

Az asszisztens kicsit zavartan bólint: persze... úgy gondolta... természetesen. Van hely, a kolléga hölgy bizonyosan nem látta még a várost. Most hozzák rendbe a temető műemlékeit... érdemes már csak azért is megnézni...

Így könnyebb - gondolja. Nem telefonon s nem levélben üzenni Tamásnak. Elmenni Graciasszal, kicsit úgy, mintha apjának mutatná be. Mondhatja róla: gyámapa... A visszatérő, emlék mélyéről felnyíló kép: szivarfüstös szoba, kiküldik Tamást, s a szemüveges, komoly úr komoly hangon kérdi tőle: „Akarod-e, hogy ő gyakorolja feletted az apai hatalmat? Érted-e miről van szó?" - s utána bejön a két szőke, idős kisasszony az irodából, ők a tanúk, s neki is alá kell írnia nevét, a kacskaringóval...

Átmegy Broggihoz, megköszöni a meghívást. S mintha csak mellékes dolog lenne, s mintha valami, ami nem is tartoznék egészen ide, komoly férfiak, tudósok közé, úgy mondja:

- Tudniillik... a doktornő... Gracias a menyasszonyom, s meghívást kaptam Magyarországra... mindkettőnk számára, s úgy tervezzük, hogy egy hét múlva... talán Pisában, mert ott van most a gyámapám, aki barátom... s ha kedves lenne s ráérne, s nem zavarnám... lenne-e Gracias tanúja?

Amikor másnap kora reggel beszállnak Broggi kocsijába, minden tele van virággal. A professzor elhozza feleségét, hogy „Gracias ne legyen egyedül”. Imre ott ül Broggi mellett, s kinyílik az őszbe hajló nyugat-toszcanai tájék, ahogy szalad a kocsi, hogy Cecinánál elérje a tengerpartot, s most már ott suhanjon át Livornón, s Pisa tengeri fürdőjén át elérje a várost.

- Ma nagy napunk volt - mondja a szemésztanár -, levettük a zárószemüveget, s kinyitottuk az ablakot. Lát... jól lát, persze, hogy a másik szem is rendbe jön. Nagyon vágyódott ön után, nekem többször mondta. De nem hitte, hogy egyelőre látni fogja... Majd én bejelentem... nem akarom, hogy túlzott vérbőséget okozzon ez a felindulás. Látja, mi orvosok, így gondolkozunk...

Gracias ül a fehér folyosó fehér kispadján, a műtéten átesett betegek folyosóján. Ki mindenki ülhetett itt így, milyen remények s kétségek közepette? Imre bement. A kettős ajtón át nem szivárog ki hang. Az ajtón ma már nem függ a tábla: „A beteg kíméletre szorul.”

Hosszú percek s utána nem Imre lép ki, hanem egy magas, kopasz, különös arcú férfi, akinek szép arcát barázdákkal szórta teli a szenvedés; szemüveget visel, melynek különböző mindkét üvege, de a szem, melyet jól látni az üveg mögött is, ragyog: kicsit olyan, mintha a lélekbe látna. S ahogy kinyújtja Gracias felé két kezét, próbálja a nyelveket:

- Lehet angolul? - néz Imre felé, s Imre mosolyogva bólint; megint új kapocs, s már hárman ülnek a betegszobában, melyben csak a vetett ágy, odadobott köpeny, gyógyszeres üvegek rendje mutat arra, hogy hosszú, nehéz napok s éjszakák küzdelmei után van a beteg.

Negyediknek bejön a szemésztanár; úgy rendelkezett, ma itt a szobában négyre terítsenek: ő is velük marad, s ha megtalálják Broggit, akit hírből ismer, örömmel és szívesen látja, már csak azért is, mert szeretne hallani az új műszerről, melyről mindenki - régész- és optikuskörökben - országszerte beszél.

- Nem, barátunknak már nincs szüksége kíméletre. Csak a hirtelen emóciókat kell még kerülnünk. Egyébként úgy kell viselkednie, mintha teljesen egészséges lenne... Holnap már elhagyhatja a szobát... kimehet a levegőre, ha szép az idő. Napról napra többet...

- Egy hét múlva... itt, Pisában, jöhet tanúnak?

A szemész fürkészve nézi barátját s betegét: látja, az öröm piros leheletével érintette a sápadt arcot, a tekintete vidám lett, a kicsit hajlott, néha öreges testtartás egyszerre kiegyenesedett, megint ember, vállalkozó, céljai, tervei vannak... Jövőről beszél.

Jön Broggi. Minden egyszerre olasz lesz, a beszéd sodrában kicsit elvesznek az idegenek. Néhány fényképet őriz Broggi táskájában a szondaszerkezetről; mint két „szakmabeli”, mutatja - honnan áramlik be a fény, hogyan s milyen sugárban kap a tér világosságot, mikor kezd működni automatikusan a felvevőgép körpályáján. Mint játékába temetkezett gyerek, úgy élvezi a „műszert”, s ők hárman, idegenek, ülnek a csendes betegek szobájában; minden olyan jó, olyan bolondság, olyan harmónia!

A kórházi vacsorát hozzák, mindnyájuknak itt tálalnak. Ma még ne vállalkozzék hosszabb útra a beteg, de legyenek körülötte, akiknek örül. A tanárnak még betegei után kell nézni, Broggi órájára néz.

- Egy óra múlva indulunk vissza. Magukért jövök.

Most újra magukban maradnak, s Tamás kérdez a távoli életről s a közeli tervekről. Otthon s haza - ezt a két szót néha kerülik, néha különös gyönyörűség kiejteni. Mert mindegyiknek fájdalmas kissé a szó: Tamásnál, aki évtizedek óta országok vándora, nincs egy pont, melyet sajátjának nevezhetne; s Gracias, aki ha „mexikói” is a világ rendje szerint, saját, belső életében

„maya”, a különös törzs tagja, s még nem tudja, megbocsátják-e a törzs tagjai, hogy fehér emberhez megy. S Imre mosolyog, mert már telefonált Rómába, s tudja, hogy megkapja mexikói útlevelére - akkor is, ha férj s feleség utazik vele - a magyar vízumot. Haza... otthon... Sokáig kerülik e két szót, míg kimondja valamelyikük.

S egy óra múlva Broggi autója megáll a kórház előtt. Egy hét múlva Pisában megtartják az esküvőt.

HATODIK RÉSZ

35.

A köd benőtte a tájat, fehér párafellegeket hajtott a gép útjába a szél. A gyakorlott utazók érezték a magasságváltozásokat, egy-egy döccenés százmétereket jelentett; hiába néztek ki a gép ablakán, mindenütt ez a sűrű ködtej, mely elborítja az alattuk heverő világ képét.

S lassan mégis mintha erősödött volna az őszi nap ereje: már nem volt olyan sűrű a felhőtenger, foltok estek közé, szakadozott az alja, néha egy-egy sötétebb réteg húzódott el, mely a föld színe lehet, s egyszerre csak (bizonyára alacsonyabban szállt a gép) már látni a táj hatalmas barna-zöld-sárga csíkjait, parányi piros foltot, mely bizonyosan - háztető.

Mintha a gép is ki akart volna keveredni a tajtékos ködburokból, úgy ereszkedett lefelé. A szundikáló utasok, akik mind messziről jöttek, s most, leszállás előtt egy fél órával, rendezgették - ha felneszeltek - gondolataikat, hirtelen feléledtek, nézték a tájat, mely apró halmaival, betakarítás utáni földjeivel takaros, ápolt, gondozott vidéket mutatott. Olyan közel voltak, hogy a házak, legelésző állat, egy-egy ember, kútágas, sorompó, utak akkoráknak látszottak, mint a skatulyába rakott gyermekjátékok. S így mindenki - ösztönszerűen - játszani kezdett képzeletében a parányi tetőkkel, melyek felpiroslottak, a kis fekete mozdonnyal, mely alant feketés-fehéren pöfög; egy csordát hajtottak, innen fentről látni lehetett az állatok fehér-barnás színét, majd megint csak földek, szeszélyes csíkjukban, ahogy szétterültek a domboldal testén, s nemsokára utána egy város (mi lehet a neve?), kis városka - a nagytér tornyától szaladnak szét az utcák, nincs fallal körülvéve, mint az olasz városok: belesimul a megművelt földekbe, egyre ritkább a ház és kerítés, annál sűrűbb a fa és a kert.

Csupa férfi közt két nő. Az egyik szőke, sok világot járt, szállodacímkéket ragasztottak kis táskájára is; míg utaztak, unottan kottákat lapozott. Énekesnő vagy zongoraművész lehet, mert nincs vele semmiféle zeneszerszám. A másik nő sötétkék kosztümben ül, magas, nyúlánk, arcának színe zöldes-barna, tompa csillogású, haja s szeme sötét. Mellette a fiatal férfi szőkesége, kék szeme különös ellentétként hat. Az utasok megnézik egymást, a közvetlen szomszédok bemutatkoznak, semmitmondó neveket hadarva; a gép reggel emelkedett fel Itáliában, hogy kora délután elérje Budapestet.

A légikalauznő végigsétál a kényelmes ülőszékek között. Három nyelven is mondja:

- Ferihegy közeledik... fél órán belül itt a leszállás. - Még hozzáteszi mosolyogva: - Időjárásjelentésünk szerint szép, napos idő van a magyar fővárosban, délben 17 fok körül volt a hőmérséklet.

Mintha jel lenne a felállásra, a hosszú repülőút alatt megmerevedett csontokat ropogtatják. Kik lehetnek: diplomata, művész, külkereskedelmi utazó? A tekintet végigsöpri az útitársak arcát, e pillanatban még mind ismerősek, hogy aztán belehulljanak az emlékezet alatti mélységbe. De mindenkinek feltűnik a különös pár, a szép, sötét bőrű asszony s a szőke ember, aki a légikalauznővel már az *ország* nyelvén beszél. Igen, mondja, a másik hölgy a híres zongoraművész, e napokban lesz Budapesten egy szóló- s egy zenekari hangversenye. Olyan különös... különös, hogy Imre most magyarból tolmácsol Graciasnak. Akik értik a nyelvek játékát, már tudják: a hölgy anyanyelve spanyol.

Amikor városközelségbe sűrül a tájék, elvesztik a földek a végtelenség varázsát, már mindenki a kiszállással, saját gondolataival törődik. Milyen lesz a leszállás, milyen a repülőtér, mi lesz a csomagokkal, hol ejtik meg a vámvizsgálatot? Mindazt, ami vonatbeli utazásnál sorozatosan, mintegy szakaszszerűen következik be, itt egyszerre kell elvégeznie a leszállónak. S az utolsó, befelé fordult kérdés: várják-e? Ez, persze nem szükséges, felesleges is egészen... de mégis, mily jólesnék, ha nem kellene egészen idegenül, ismeretlenül leszállni az anyaföldre. Minderről, persze, nem mond semmit Graciasnak. Ne lássa arcán, ha csalódás éri. Hosszú hetek óta ez nyűgözi le gondolatát, megszépíti az utolsó napokat, aranyhímmel veszi körül a pisai esküvő napját: hazajönni... hazajönni Graciasszal Magyarországra!

Nem szabad látni rajta, ha valamiben csalódott, ha valami nincs úgy, ahogy elképzelte. Hányszor álmodta: hazajön... gyalog, vonaton, ködösen, szél hátán, már ott áll a határon, kiáltana, hogy hallják odaát a szavát, s nem jön ki torkából a kiáltás... Verejtékesen ébred: a mexikói múzeum szobája, a moszkitóháló körül zümmögnek az apró fenevadak…

Óriás város, ahogy kiterpeszkedik, abban a mértékben, ahogy lassan, körözve ereszkedik lejjebb és lejjebb a gép.

- Ekkora a város?

Mire emlékezik Budapestről? Egy penzióra, melyet nem találna meg soha, bár emlékezik még a nevére. S a szobalányra, aki első reggel behozta a nagy tálcát, s kényeskedve, majdnem gügyögve mondta: „Mindent meg kell ám enni, kisfiú!”; s Tamás arcára, melyet komor barázdákkal szántott fel a napról napra megújuló küzdelem... igen, egy pirosbársony terem, melyben írók és művészek ülnek, s ölelik az első előadás után... ez a bensőséges, barátoknak szóló bemutató... s másnap… másnap volt? Egy másik, hideg, lelketlen teremben... egy úr szemébe nyomja a fél üveget, s recsegve mondja: „Kezdhetjük!” - s utána néhány görbe derék, kérlek alássan, címek és rangok zápora. Egy óra a közjegyzőnél, s a „menekülés” Tamással, ki a Keleti-pályaudvarra, hitelezők, jóakarók, ellenségek, hivatalok elől.

Igen, ekkora a város, melyből nem ismer semmit, s szégyelli bevallani Graciasnak, hogy a tegnapi s a mai város is idegen, csak nyelvét érti (megérzik-e majd szaván azért a távolból jöttét, az idegent?), de nem ismeri az utcákat, eltéved... ide is külföldi útikönyvet hozott, melyben a térkép hibás magyarsággal jelzi az utcákat.

A gép ablakából már látni sárga villamost, kék autóbuszt, sok-sok autót, sok-sok társzekeret. Hosszú, végtelen utak indulnak valahová, egy-egy magányos bérház áll pusztaságában, aztán hozzánőnek a többiek, végtelen tömbök emelkednek ki belőlük; az utcák közöttük olyanok, mintha cérnaszálat húztak volna keresztbe. A gép köröz. A Duna csodálatosan metszi ketté a képet - Imre keze kinyúlik, mutatja a dombvidék testéről lehúzódó Budát, melynek hullámai s tornyai hirtelen megtorpannak a folyónál, és síksággá szelídülnek a testvérvárosban.

S így érnek le a hatalmas kifutókhoz, ez mindig a legizgalmasabb pillanat, ezen szeret minden utas túl lenni: amikor az óriás kerekek még bukdácsolnak, még fel-felrebbennek, de már érintik a betonpályát, ez a görgető, furcsa érzés csillapul... már futnak, nem repülnek... a gép lent van a földön, még szalad. Mindenfelé jelzések, kis zászlók, szemaforok. A pálya ívét futják, s a hatalmas gép beáll abba a csíkba, mely számára rendeltetett.

Kitolják a kis lépcsőt, s a férfiak - mintha itt más, szelídebb szokások érvényesülnének - előreengedik a hölgyutasokat. A várakozók persze csak a korlát mögött helyezkedhetnek el; még messzi vannak ahhoz, hogy minden arcot meg lehessen innen ismerni... de Imre, ahogy a létra tetejéről lenéz - megismeri Gálfit s mellette Ágnest, aki integet.

Ezek a percek, melyek elkerülhetetlenül prózaiak. Következik a poggyász kihordása, az útlevelek szemléje, a vámvizsgálat. De mindez csendesen, izgalommentesen történik, a hivatalosak mosolya azt engedi sejtetni: tudják, hogy „úgyis minden rendben van". Ritka madár ezen a tájon a Mexikói Köztársaság útlevele, a tiszt nyelvet keres, amelyen megszólítsa, amikor Imre először mondja a hazai üdvözlést. S a tiszt szeme felcsillan, látja a nevet, mely olyan rosszul illik a világ minden idegen nyelvéhez, nem lehet változtatni rajta: Dr. Sirató Imre... foglalkozása: régész.

S Imre önkéntelenül is karonfogja Graciast, arca mosolyban fürdik, s először mondja, otthoni szóval, mintha csak bemutatná:

- A feleségem... Ő még nem tud magyarul!

Mindez egy perc, s Imre mégis úgy érzi, mintha zengeni kezdene vele a világ. Mintha csak álomban történnék mindez, amikor a beteljesedés... az érkezés pillanatában egyszerre elszakadnak a képzelet ködképei. S már átlép a másik „hivatalos" helyre, ahol hosszú padon hevernek a bőröndök, s testes idősebb „finánc" gazda szemével nézi őket végig, mielőtt elkezdi a „szemlét". S úgy látszik, itt is ez a szokás - először a magányos idegen művésznőhöz megy, aki bőröndjének zárjával bíbelődik.

- Ne tessék bajlódni vele, kezét csókolom - mondja nevetve, de azért vár, míg a rend kedvéért felpattannak a zárak, végigsimít rajta, szalutál. Kész. A hölgy bólint, mosolyog.

S a főszemlész hallotta már Imre magyar szavát. Csodálkozva néz az idegen, élénkkék, aranycirádás útlevélre, melynek fedelén ott parádézik a szent Quetzalmadár.

- Hát egy kicsit haza tetszett jönni?

Szeretettel simít végig a felnyitott bőröndökön, tekintete végigsuhan Graciason: megismeri az idegent.

- Onnan tetszett hát feleséget is hozni?

Mosolyog, legyint, mintha az egész csak merő játékos formaság lenne, maga pattantja be a zárat.

- Jó lesz itthon is - mormolja, míg sapkájához emeli kezét.

S most már néhány lépés a korlátig. Eddig még „utas" volt, „külföldi", „személy", akit kötnek a szabályok, rendeletek, aki beleillik a nagy szerkezet fogaskerekeibe. S most egyszerre emberekké válnak, ketten, nevetve, a bőröndök szaladnak kis targoncán előttük, kis táska kezükben. Gracias ránéz, mosolyog: „Boldog vagy?" - kérdi a mosoly, s már csak három lépés, amikor meglendül Ágnes ciklámencsokra. Gracias érzi, hogy átölelik, két erős kéz, egy kedves arc, olaszul mondja a „te"-t, mert angolban nincs tegezés. S most Gálfi öleli át, apásan, mondja az istenhozottat, s csak akkor kerül sor Imrére, aki egy kicsit félénken áll ott: vele senki nem törődik, mindenki Graciast, az asszonyt dédelgeti.

- Mikor volt az esküvő?

- Tegnapelőtt!

Szép nagy kocsi várja őket, a minisztérium küldte ki. Gálfi ebben a percben hivatalos személy, ő a vendéglátó, ő rendelkezik, míg elindul a kocsi, elsuhan a repülőtér környékéről; hosszú-hosszú sugárúton szalad, s lassan befut a városba.

- A Margitszigeten fogtok lakni, nem sokáig, mert aztán kimegyünk a *situs*ra. Csak éppen kipihenitek magatokat!

Minden olyan természetes, kedves, a nyelvek zűrzavara feloldódik, míg lekerülnek a Dunapartra. Gálfi kéri a vezetőt, most hajtson lassan, s a délutáni órában előbukkan Budapest legszebb varázsa: a „kék óra". Mintha átható, végtelenül finom kék fátyol lebegne a vizek fölött, beburkolná a partokat, felszaladna a Gellértig s a Várhegyre, s ettől az édes, kéklő ködtől egyszerre minden libegni kezd, a körvonalak elmosódnak, a tűzfalak kopársága azúrpárázattal szépül meg. Nincsenek felhőkarcolók, autórengetegtől feketéllő bulvárok. Szemben a Vár furcsa buzogánytornya int feléjük, a bástyák csíkja, a romos palota, s kint, a másik oldalon, a napsütésben még asztalok mellett, színes ruhájú emberek. Minden ismeretlen, s minden ismerős, minden felírást ért, minden szó közel jön hozzá, s mégis... milyen különös, hogy ez a nyelv, melyet úgy dédelgetett egy idegen kontinensen, mint ami csak az övé, egyedül az övé - itt mindenki szava, újságokat ilyen nyelven nyomtatnak, így szólnak a plakátok, ezen szól be a sofőr, milyen furcsa egy magyar figyelmeztető tábla, hogy nem szabad a gyepre lépni. Sok-sok új szó, melyet gyermekkorában még nem hallott. Most kell majd megtanulnia.

A kocsi felszalad, majd a híd közepén jobbra fordul, s betorkollik a szigetbe. Itt is az a kedves, kékes ősz, a délután varázsa; a kocsi lassan hajt, Gracias kihajlik (az útikönyvből tudja, mi a Margitsziget), már kevés ember jár, inkább párok, ahogy eloszlanak az oldalsétányon, minden padon csak két ember, fiú és lány, s a kék ködöt lábukhoz hajtja fel a Duna.

A Nagyszálló bejárata előtt kis autótábor, legtöbbjén a diplomáciai testület jele, a C. D. ékeskedik, úgy látszik, valami fogadás kezdődött; amikor érkeznek, belekerülnek a többiek rendjébe, a portás kinyitja sorban az autóajtókat, hinduk, szakállas arab, amott kínai s koreai száll ki, még könnyű ruhás asszonyok s férfiak a kötelező feketében, a szálloda igazgatója mutatja a kis fogadó felé jobbra az utat.

S Graciast látja először, s neki is int, mélyen meghajolva, s elkapja röpke spanyol szavát, s spanyolul mondja az üdvözlő mondatot. S Gálfi egy pillanatra megáll:

- Ugyanis... elfeledtem mondani, tulajdonképp mi is meg vagyunk ide híva... itt lesz a hivatalosakkal is a találkozás, de ezt nem mertem eddig... hátha fáradtak vagytok. De miért lennétek fáradtak? Bár én repülgethetnék így Tépére, ahol ásni fogunk! Menjetek fel, mi itt lent maradunk. Egy negyedóra elég lesz nektek, hogy elkészüljetek. Itt várunk a hallban, utána bemegyünk. Meg kell szokni, kedves Gracias, ez Budapest…

Egymásra néznek. Gracias nevet. Olyan könnyen, édesen, mintha felszabadulna... valami alól felszabadulna, amikor látja belépni a hindu, arab, kínai hölgyeket, közöttük fehérek, szőkék, északiak, majd egy... igen, egy néger is, ő asszony nélkül, s a meghajlás mindenütt ugyanaz, mindenki mosolyogva hajlik a jobb oldal felé, ahol várják már a házigazdák a vendégeket.

Budapest varázsa?

Amiről még messze-messze Mexikóban is mesélnek azok, akik a várost valaha meglátták.

- Gracias, tudja, ez nem lesz az igazi Budapest - mondja nagyon halkan Gálfi -, amit itt lent fog látni: ez a mi játékunk, de meg kell éreznie a játékban, hogy mi szeretjük az idegent, akármelyik féltekéről is érkezzék. Magának ezt meg kell éreznie mirajtunk is, Gracias...

Nagyon komoly, lehajtja fejét. Nézi a sürgő diplomatasokaságot, olyan ember tekintetével, aki nem nagyon gyakran forog az ilyen társadalmi eseményekben. De Gracias már Ágneshez fordul. Olyan furcsa-furcsa a „te", melyet itt úgy kapott tőle, mint testvértől, s odaát, spanyolban... fehér asszony nem adja meg indiánnak... akinek ő Señora marad. S most ez a kedves, mosolygó szemű asszony átöleli, védencének tekinti, majdnem magának foglalja le: olyan meleg pillanat, olyan jólesik. S Gracias halkan kérdi Ágnestől... tapogatva a szót s végül kimondva:

- Légy jó, mondd meg, milyen ruhát vegyek ide fel?...

Ágnes nevet: az asszonyok nagy közössége összeöleli őket, s míg Imre kitölti az ívet a portáspultnál, szalad velük a lift, elnyeli őket a szoba. S Gálfi csendes szóval mondja:

- Ha megfelel nektek ma nálunk, egyszerűen... magunk közt csak Ágnessel, jöjjetek el vacsorára, s ott megbeszéljük a kirándulást. Odahívtam feketére a legközelebbi munkatársaimat is; itt kényelmesebb, mint bent a hivatalban ismerkedni. Onnan ugyanis... szóval... ott nem kínálhatlak meg valódi jó borral. A kis pincémből... Fél kilencre jöjjetek pontosan, itt mindenki úgyis félórát késik legalább... Menj fel, mondd meg a feleségednek, s utána bemegyünk a fogadásra.

Már jönnek le, ketten, a sötétszőke Ágnes feketében, s Gracias világos ruhában, egy szép, ametisztszínű ciklámennal mellén: ez a virág odaát ismeretlen, azt mondja rá: olyan, mint kis, édes magyar orchidea, a néhány perc, míg Imre is átvedlik feketébe; már szalad le a lépcsőn, ahogy szokta, szelesen, szőkén, boldogan, egy tincs hajából homlokára esik, úgy húzza hátra, mint egykor a pusztán, amikor elszabadult a nagy, kemény kerek kalap alól.

Egy perc múlva mintha már különös tenger venné őket körül: Gálfi először a magyar házigazdákhoz viszi őket, akik megrendezik ezt a mai fogadást. Ez az a pillanat, amikor felnyílik a „hivatalos" ország. Már tudnak róluk: a lapokban jelezték érkezésüket, a fotóriporterek villámfénye s redőnyzára kattan, bizonyosan megjelenik képük. Az érdeklődés azért mégis inkább Gracias, az „indián" asszony felé fordul, Imrének pár pillanata marad, hogy körülnézzen - míg valaki, aki itt, úgy látszik, a legnagyobb úr, kis kerek asztalhoz nem ülteti. (Egy pillanatra felmerül emlékezetében a „monoklis" recsegő hangja, az utolsó benyomás, amivel eltávozott Budapestről.) Az egész beszélgetés csak pár perc: tervekről, első benyomásról, az induló ásatásról, s már szomszédja feláll és mondja:

- Holnapután reggel, már kilencre jöjjetek be mind a ketten a minisztériumba... Küldök értetek kocsit.

Keresi Graciast - de már elragadták tőle. Egy selyemszáris szépasszony karon ragadja, tökéletes spanyolsággal beszélve viszi magával, asszonyok közé, egy perc, minden foltokba keveredik, Graciast barna, sárga, turbános, szakállas, kreol arcok veszik körül: ő a központ, minden nyelvre szüksége van, mindenki vele akar beszélni... ő az, aki ebben a percben a kis, hívságos társadalomban „érdekes".

S Gracias, aki mindig kicsit merev, odahaza, Mexikóban is, mint aki nem bírja leküzdeni a tartózkodást, ha fehérek társaságába kerül (talán Webb az egyetlen, akivel szemben ezt soha nem érezte), most kinyílik, mint csodálatos, egzotikus virág, felszabadult minden gátlás alól, könnyedén, nevetve, csillogó szemmel beszél az ismeretlenekkel, már a második poharat üríti ki, milyen különös, Gracias kacag... Kétnapos asszony. Sápadt, gyöngyházszínű bőrén átlüktet sötét erezessél a vér. Tekintete Imrét keresi, szép, fekete hajjal koronázott fejét egy pillanatra hátraejti, boldogan nevet.

36.

Gálfi kicsit befűtött a dolgozószobába.

- Melegövi asszony, bizonyosan fázós - mondja majdnem mentegetőzve, amikor érkeznek. A Vár aljában, csendes kis utcában lakik, régi bútorok és nagyon sok könyv között. Maga nyit ajtót, a felesége akkor jön, ha majd kész lesz a vacsora.

Alig egy órájuk volt pihenni a fogadás forgataga után. Mindketten zúgó fejjel, annyi ismeretlen arc, annyi nyelv, annyi kérdés áradatában - egy kicsit egyedül lenni! Gálfihoz örömmel mennek: ő most a „főnök", régészek hagyománya szerint; egyébként is nagyon keveset tudnak a programból, néhány elejtett mondat Boghazköyben, a volterrai telefon s egy nem sokkal utána beérkezett meghívólevél.

Megint másféle Gálfi ez, akivel szemben ott ülnek: most ő is „professzor", intézmény vezetője, a „név", mely sajtóban is szerepel, olyanformán: „Megkérdezte munkatársunk, mi a véleménye erről a kitűnő magyar archeológusnak, Gálfi akadémikusnak." A beavatottak ilyenkor látják a sorok mögött arcát - a hosszú, ironikus mosolyt, mely felszalad szája köré, az igyekezetet, ahogy próbálja „szakszerűvé" varázsolni a feltett laikus kérdéseket.

A térkép, melyet szétnyit, magyar tájék részletes képe. Imre szíve dobogni kezd. Ott fehérlik rajta végig a puszta, melyet még soha-soha nem látott ekkora térképközelségről, legfeljebb úgy, hogy kereste a Tiszát... a várost, melynek közelében fekszik, s hányszor pergette önfeledt mozdulattal a földgömböt, hogy megtalálja a csipetnyi ország két vékony erecskéje közt azt a pontot, amerre a puszta terülhet el.

- Látjátok, errefelé fekhetett a nyugati avarok királyságának székhelye... ők az uralkodót kagánnak nevezték. Egy régi uralkodói lelet egyes darabjai innen már előkerültek, de sok kézen át, nem ismerjük a feltárás körülményeit, sok rejtély veszi körül, s úgy hisszük, alig egyharmada jutott hozzánk, a múzeumba, nem is a legértékesebb. Mi lett vele? Attól félünk: kontár kezek beolvasztották otthon titkon az aranyat, nehogy az ékszer árulójuk legyen. Persze, az is lehet, hogy megtalálták a darabok külföldre az utat: de még nem bukkantak fel. Ha így lenne... még mindig örülni kellene...

Szóval, tudjátok: az avarok nomád országának nem voltak pontos határai. Valamerre az osztrák síkságon túl is terjedt nyugat felé, Bécs mindenesetre hozzá tartozott. A nyugati és keleti avarok „egy test, egy lélek"-nek tartották egymást, de mégis, a nagy távolságok miatt is, kettészakadtak. A kagán alatt két-három kisebb fejedelem, mondhatnánk herceg uralkodott a maga tartományán. Legtöbbször a kagán rokonai voltak, ifjabb fia, veje, de olyan forrás is maradt, mely szerint valamelyik vitéz hívét kente fel erre a méltóságra.

Mi is csak lassanként kezdtünk behatolni az avar országrend ismeretébe. Édes Gracias, maga nagyon keveset tudhat róluk, miféle nép élt itt, ezen a tájon, a VI., VII. században, majdnem negyed évezreden keresztül, nem sokkal a magyarok bejövetele előtt. Írásuk volt-e? Milyen lehetett a nyelvük? Nagyon-nagyon keveset tudunk róla. Látja, milyen más ez, mint a maguk őskultúráinál, ahol megmaradt a nép, ismerős az emberfaj, a típus, a nyelv is bizonyosan. Boghazköyben egy három és fél ezer éves kihantolt világot láttunk. Senki nem tudott róla, de amikor megtalálták őket - az írott emlékek menten zengeni kezdték, ha mást nem, királyuk dicsőségét, s ma már, ahogy egy-egy lépéssel előremennek, lassanként ismerni fogják a hettiták egész történelmét.

De az avaroknál? Egyik hullám kergette a másikat a népvándorlás futó országai közül ezen a tájon; írásuk nem volt, nyelvük csak egy-egy helységnévben, fejedelem nevében maradt fenn, már ahogy átírták a bizánci történészek. S minden középkori krónikás csak gyűlölte őket - ők maguk, szegények nem védekezhettek: legalább eddig nem tudtunk olyan írást találni, mely hirdette volna a puszta kagánjainak dicsőségét.

Maguknál, Gracias, tulajdonképp az történik, hogy kimennek az őserdőbe, s visszavesznek tőle egy-egy templomot, palotát, piramist. Mindjárt találnak hozzá kalendáriumkövet is, tudományuk bölcsei napra leolvassák, hányadikán tették le az alapkövet. A hettitáknál talán nem is olyan izgalmas maga a régészeti anyag - itt, hiszen Imre látta, inkább minden erőfeszítés abban

az irányban történik, hogy megfejtsék, érthetővé tegyék az írást, s ezzel magyarázzák azokat az emlékeket, melyeknek jó része nincs is a föld alatt; sziklákra vésték, állnak, mint Boghazköyben, a hegy tetején. Mióta leégett fénykorában Hattusas - azt a várost már senki többé nem pusztította el... Az etruszkoknál meg annyi mindent ismernek, még a reneszánsz óta, hogy éppen csak ott is valami nagyobb nyelvemléket kell megtalálni, s kereken, pontosan kirajzolódik belőle az a néhány évszázad, amikor a civilizáció fénye Itáliában ezt a tizenkét etruszk várost megvilágította.

De itt? Itt igazán „ásóval és csákánnyal" megyünk lépésről lépésre előre a történelemben. Nincs írott emlék, hacsak nem egy-egy gyér s kétséges hitelű krónikás szava. Párhuzamokkal, összehasonlításokkal kell dolgoznunk. Ott kell kezdenünk, hogy el kell választanunk az avarokat a körülöttük, mellettük, „alattuk" élt népektől, szarmatáktól, gepidáktól... Gracias, maga bizonyosan még a nevét sem hallotta ezeknek a népeknek. Pedig mind szerepet játszottak ezeken a végtelen vidékeken, s többé-kevésbé átvettek egyet-mást a római birodalom szertefoszló szerkezetéből s abból a klasszikus kultúrából, mely soha nem semmisült meg egészen. Nekünk, régészeknek itt történetírókká kell fejlődnünk. De még ez nem minden. Mert mit érne, ha csak néhány fejedelem nevét, előkelőik életmódját sikerülne feltárni? S mindaz, amit ez a legtipikusabban nomád társadalom jelent - továbbra is ismeretlen maradna. Látja, Gracias, maguk lelkesedve említik a csodaszondát, mellyel Broggi barátom megtorpedózza a szegény etruszk halottakat. Magam láttam Boghazköyben, mi tenger pénz, hány tudósnemzedék élete megy rá, hogy megfejtsék a *királyok* és mindig csak a *királyok* rébuszait. Mesék, mondák, mitológia: mind csak a csúcsos fövegűek összeolvadását jelképezi: isten és király valamilyen titkos frigyben egyesül. Arról sem hallottam, hogy maguknál, Latin-Amerikában, nagyon érdekes lenne az előkerült leletekből megismerni: hogyan rétegződött akkor az a nép... milyen volt társadalmi berendezkedése, miből éltek, mi volt a szegény ember s a gazdag viszonya, hogyan változott ez, kik voltak a rabszolgák és kik a szabadok. Hogyan lett valaki rabszolga...?

Az ásó, persze, szintén csak gyarló eszköz. De ha a mi kezünkben van, sokszor az, amit kihoz, egy kicsit a mi képünkre és hasonlatosságunkra alakul ki. Ezt úgy értse, Gracias, hogy elméletet alá lehet támasztani régészeti leletekkel, a halott szelíd, türelmes, a tárgyak nem nagyon beszédesek. De látja... ha egy gazdag sír közelében - nem oly mélyre leásva, azaz akkor majdnem csak felszín alatt... mondjuk ezt a szót, „bekaparva" csontváz fekszik (itt is - hányszor viszi el mélyszántáskor az ilyen egykori nyomorultnak a fejét, a koponyáját az eke, csak azért, mert nem ásták sírját mélyebbre, nem tisztelték meg, hogy lapátnyi hantnál többet szórjanak rá), ez egészen bizonyosan rabszolga volt, aki a nagy útra még egy kis szürke, agyagból formált szilkét sem érdemel. Vagy ha valami előkelőség sírja körül, lábánál, sok csontváz hever - jórészt mind fiatalok vagy asszonyok földi maradványa -, nem kétséges, hogy a fejedelem után „adták" háremét, udvartartását, hogy ne unatkozzék, ne legyen egyedül, tehetetlenül a nagy úton. Apró morzsákból kell összeszednünk mindent. Sír sok van, kár is szondázni... Itt olyan szegény volt a legtöbb, hogy nem érte meg a sírrablást...

- Mi odaát, professzor úr, talán nem tartunk még ennyire. Vagy talán azt mondhatnám: más irányba megyünk. Ha itt írnak egy feltárt kultúráról, annak önök azonnal megadják mélységét, látjuk - ha igaz, ha nem - azt a világot, társadalmat, amiben a leletek gazdái éltek, mozogtak. Minálunk - maga a tárgy a fontos. Az, hogy a maga tárgyi valóságában szakszerűen, szabatosan igazodjék a rendhez, melyet megszabtak számára. Ha egy füstölőedényt találnak, mondjuk, a Monte Albanon, több hónapi munka annak meghatározása, hogy ez az ottani rétegek *melyikéből* került elő. Nálunk persze nincs fém... így döntő a cserépanyag. Talán ezért van, hogy a mi leírásaink, beszámolóink az önökéhez képest színtelenek, a laikus számára jórészt

érdektelenek. Adathalmaz... de nagyon-nagyon pontos. A tudomány mai állása szerint - mindent elmondunk a leletről.

Imre hallgatja Graciast. Most olyan boldog, hogy ő vette át a szót, s ez a nagy tudós embernek, vitatársnak veszi. Gálfi egészen kipirul, ahogy beszél. Közben bejön felesége is, int: nem akarja zavarni a vitát, csak kedvesen, melegen megöleli Graciast.

- Értem, mit akar, kedvesem, szemünkre hányni: hogy mi nagyok vagyunk a mítoszokban. Hogy fürgébb a képzeletünk, s a képzelet néha előbbre jár, mint ahogy ezt a tárgyi leletek objektivitása megengedné. Ebben bizonyosan igazuk van. De látja, maguknál a spanyolok egy teljes, zárt, kialakult mítoszvilágot találtak; Cortés alig rendezkedett be, már jött Sahagun barát, és faluról falura járva, azték nyelven lejegyezte a szájhagyományt. A másik megörökítette az írásjegyeket... Biztos vagyok, hogy száz éven át még maguknál mindig volt olyan főnökleszármazott, aki olvasta atyái nyelvét, s apáról fiúra szállt a szóhagyomány. De itt...? Ki tudja, mifélék voltak az avar imák, milyen világot építettek maguk körül. Ha nincs fantáziánk - mi marad, amit egy sírban találunk? Néhány övcsat, nyílvég, szétesett fém díszek...

- Ön tud ebből mítoszt faragni?

Gálfi nevet, hátranéz, felesége kérdően néz - az asztalon már ott párolog a leves.

- Csak még egyet, Gracias... Nyílhegyeket mondtam s fémdíszeket... ez lehet bronz, ezüst vagy arany... Amikor először találtak ilyeneket, pontosabban a kutatások korábbi szakaszában, félredobták a nyílvégeket. Kit érdekelt, ezek a kis vashegyek hogyan rendeződnek, hogy szóródtak szanaszét a sírokban. Csak később... hosszú megfigyelés és összehasonlító munka után jöttünk rá, hogy az avaroknál majdnem, mondhatnám, mágikus értelme volt a nyíltartónak, a tegeznek. Amikor a fejedelmet beiktatta a kagán, amikor a kagánt megválasztották a törzsek vénei, vagy átvette apja után az uralkodást - királyi vagy fejedelmi tegezt kapott, melyben nyílvesszők is voltak persze. S látja... ma már tudjuk: a *nyílvesszők száma* határozta meg - ma így mondanák - a harcos társadalmi helyét. S ez kisugárzik a halottak világára is. Mindenkit annyi nyílvesszővel temettek el, olyan tegezt kapott a túlvilági vadászatokra s harcokra, amilyent életében hordott, amennyi dukált neki. A legtöbb, amit eddig találtunk egy fejedelmi vagy hercegi sírban: huszonöt... Bizonyos feltevésünk van arra, hogy a kagán hatalmát negyven vagy ötven mitikus erejű nyílvessző jelképezte. Ha egy sírban ennyit találnánk... tudnánk, hogy megkerült az első sértetlen avar kagánsír.

Már az asztalnál ülnek, s Gálfi tovább folytatja a megkezdett beszélgetést: Imre érzi, Gracias figyelme, érdeklődése belelendíti a tudóst kedvenc témájába. De az asszony nevetve mondja: minderre lesz idő még, vacsora után jönnek a munkatársak, ne vegye el a fiatalok étvágyát azzal, hogy csak sírleleteket emleget. Gálfi nevetve mutatott feleségére:

- Tudjátok, könnyen mondhatja... Leleplezem. Ő preparátor volt a múzeumban... amikor fiatal régész koromban megismerkedtünk. Igenis... csontokat... csontokat preparált. Most meg ő beszél...

Gálfi felemeli poharát, s fordítja a szót: „bikavér”. Ez az első magyar este. Még mindkettőjükben benne él a repülőgép rázkódása, az a megmagyarázhatatlan egyensúlyzavar, melytől még mindig hullámosnak érzik a talajt. A délutáni sokaság, arcok, fajták, italok keveredése, a sziget, mely őszi hervadásában olyan, mint egy régi francia kép. Ezer folt, ezer benyomás. Imre a háziasszony balján - végigvillant az asztalon, minden olyan más... olyan egészen más, mint a világ minden más asztalán, az apró tárgyak, az ételek, a pohárban gyöngyöző sötét bor, a vázában a virág: minden otthon... minden otthon, s mennyi minden, amire a gyermekkor partjaihoz nőtt anyanyelvén alig talál nevet.

S érzi, mosolyognak rajta, mert a magyar szót még mindig otthoni tájszólásban beszéli, a „jaó” önkéntelenül szalad ki száján, s néha keres egy-egy szót, különösen akkor, ha valamilyen tudományos fogalomra kell kifejezést találnia, amiről akkor, tizenhárom éves korában, hogyan is álmodhatott volna.

S most mégis lassan felmerül egy kép. A gyermekkor partjairól. Lassan, lassan kel fel az emlék, talán nagyon rég nem gondolt rá. Graciastól egy mozdulattal elnézést kér, mert anyanyelvén mondja el, s úgy néz Gálfi felé:

- Bátyám, ahogy most beszélünk... az első... az első, amire emlékezem: a pusztán... Jöttem lóháton, s egy gép volt ott, nem tudtam akkor, mit csinál, rettenetesen fújtatott. Volt egy lovam, fiatal kanca, Csillagnak hívták... Csillag egészen megriadt. Valamit fúrtak, bizonyosan olajat vagy gázt kerestek. Én csak arra emlékezem: dübörgött a föld. S amikor közel mentem, láttam... koponyák meg csontok, ahogy a gépész kirakja őket egy kis árok szélére, valaki üzen be a városba, a múzeumba, kijönnek ketten is, és vizsgálgatják. Akkor hallottam először azt a szót: *avar*, vagy hallottam talán az iskolában is, de nem tudtam... mit érdekelt... Láttam, amint az egyik bácsi kezébe veszi a koponyát. Rettenetes kiálló foga volt, a gépész is *komá*-nak mondta, az a férfi mondta: rettenetes erős harcos lehetett, olyan szilaj, pusztai, félelmes arcú... betört a homlokcsontja. Úgy szóban elmondta, milyen lehetett. Én meg csodáltam... Avar koponya, régi világ. Bátyám, számomra ez volt az első ásatás.

- Azt mondták, avar?

- Nem lehet ott?

- Ez sok-sok vita közöttünk: meddig húzódott a fejedelmi, kagáni település vonala. Lenyúlt-e a puszta szegélyéig, vagy elkanyarodott? Ezért érdekes, mert arról a leletről nem hallottam soha.

- Bizonyosan a fúrás volt a fontosabb, a leletek csak akadályozták a munka folytatását. Odaát is épp elégszer fordul az ilyesmi elő. Csak épp nekem megmaradt az emlékezetemben. S annyi, hogy az egyik ember, aki vizsgálja, mondja: „Na te szegény, téged is, szolga létedre pucéran eresztettek le az anyaföldbe... nem sok holmit adtak veled.”

Gálfi előrehajlik:

- Tulajdonképp innen indulunk ki, Imre. S ezért mondhatjuk, hogy „fejlődő” tudomány a miénk. Nem csak azért, mert jobbak ma a technikai eszközeink, mint száz évvel ezelőtt, mert több adat van birtokunkban, pontosabbak a feljegyzéseink - hanem mert másként, mélyebben, összefogóbban látjuk egy sírmezőből, feltárt település maradványaiból, milyen volt ennek az elmúlt társadalomnak a képe, hogy éltek emberei, a rétegek között milyen fejlődés mehetett végbe.

Ágnes, aki röviddel ezelőtt érkezett, mosolyogva szólt hozzá:

- Kajászószentpéternél, a váli völgyben vizsgáltam meg római maradványokat. Ez azért volt érdekes, mert nagyon-nagyon ritka dolog, hogy magyar vonatkozásban nemcsak okiratos, de krónikás emlék is legyen ilyen maradványról. Kézai mester, Kun László krónikása, írásában bizonyos Küve hun főnökről írja, hogy ott temették el; pontosan „amaz út mellett, ahol kőszobor van felállítva, szittya módra ünnepélyesen a földnek adták át, és ennek a területnek részeit azóta Küve *aszóá*nak hívták...” Érdekes módon egy francia pap is megemlíti, úgy 1300 körül, hogy ott a győzelem emlékére roppant márványkövet emeltek, mely a mai napig is fennmaradt.

Mondom, nagyon ritka, hogy valamilyen régi krónika nyomán keressünk emlékeket; majdnem mindig fordítva történik, mi találunk valamit, s keressük hozzá az okiratos dokumentációkat.

De hát megvizsgáltuk ezt a Küve aszóát, amiből mára a Kajászószentpéter formálódott. Itt egy pusztatemplom romjait találtuk, már nagyon-nagyon kevés volt belőle, mert a környék kőben szegény népe szétvitte a köveket házépítéshez. Baracskára került, a községi tanács bölcsességéből, ez a váli kő, másként emlék, másként márványoszlop. Amikor megnéztem, igen jó, tiszta állapotban volt. Vagy százhetven centi magas, hatvan centi vastag oltárkő, Jupiter tiszteletére, Athéné, Bakkhos és Juno képmásait faragták három oldalára; a felírás nagyon töredezett, csak a Jupiternek való ajánlás olvasható róla... S akkor látom, hogy az emlékoszlop hátlapjára - a római felirat kellős közepére - bevéstek domborműként egy kettőskeresztet, egészen középkori stílusban... Miért is mondtam el...? Hogy hogyan olvad össze nálunk, ennyi tenger nép, emlék, történelmi esemény között a hagyomány. Látja, Imre, egy római emlékoszlop volt... valahogy megmaradt, talán a környék népe különös tisztelettel vette körül, amikor már századok óta sehol sem voltak rómaiak. S egészen bizonyos, hogy az egész csatát Kézai Simon, a krónikaíró találta ki, hogy így megörökíthesse a nevezetes követ, mely valahogy úgy alakult át a környékbeliek emlékében, mint amelyet „Attila apánk" korabeli nagy hun győzelemnek köszönhetnek. S ez a hagyomány annyira tartja magát, hogy még Vajda János is így ír könyvében, hogy itt lakott Attila, s az itt maradt falak talán az ő palotájának omladékai. Nem is kell persze mondanom, hogy itt minden lehető helyet feltúrtak, akik Attila kincsét keresték...

Gálfi szava töri meg a hirtelen támadt csendet:

- Tudjátok, csak ez a különös a mesterségünkben, hogy mindig sírokkal, temetőkkel, csontvázakkal, túlvilági útra szánt szerszámokkal kell dolgoznunk. Tulajdonképp minden, amit tudunk, ennek a sírvilágnak a tudománya. S mégis... ebből kell és lehet kibontanunk a tudományunkat. Várjatok csak, épp most dolgozom fel, amit Csernecsov, a nagy orosz kutató ír:

> *„...a törzseknek - itt kisebb törzsekről, pontosabban a klánokról ír - az is a jellegzetessége, hogy saját temetőik vannak... kimondottan törzsi temetkezőhelyek... Az a szabály, hogy egy másik törzs vagy klán tagja ide nem temetkezhetik. Így azt mondhatnánk, hogy egy... idegen halott számára, aki egyik törzsnek sem tagja, nagyon nehezen találhatnak végső nyughelyet. Hallottunk olyan esetekről is, amikor gyilkosságokat is követtek el, csakhogy megakadályozzák: egy idegent temessenek el a törzsi temetőbe... Ez a törzsi temető tulajdonképp magának a törzsnek lényegéből folyik. A halottak ugyanis továbbra is a törzs tagjai maradnak. Amikor eltemetik őket a törzs temetőjében, valójában arra ügyelnek, hogy ide más ne kerüljön be, s így a törzs tisztasága érintetlen maradjon. Hiszen azáltal, hogy ide temették őket, örökre a törzs tagjai lettek, s erre a helyre tilos tehát idegent eltemetni, aki ezt a törzsi tisztaságot megzavarhatná. A törzs minden tagját a törzs többi halottai közé kell elföldelni. Ha valaki a törzs temetőjétől távol halt meg, a lehetőség szerint hazahozták tetemét, hogy itt kerüljön végső nyugovóra, saját temetőjében. Ha ez nem volt lehetséges... képletes temetést rendeztek otthon számára."*

A háziasszony megelégeli, kiveszi férje kezéből a papírlapot, amiről felolvasott, unszolja vendégeit, hogy lássanak neki a vacsorának, minden kihűl.

Magyar vacsora. - Ez is folklór - mondja Gálfi nevetve, feleségére mutatva, aki félve nézi, miből vesz s mennyit az idegen vendég.

A többiek is nevettek.

- Tudja, ez is olyan „nyereg alatt puhított húsból” készült - mondja Graciasnak, amikor a hosszú pecsenyéstálon színes körítéssel megjelenik a húsétel.

Gracias megszólal:

- Most először történik velem, hogy „más” folklórt láthatok majd, mint a magamét. Nagyon-nagyon boldog vagyok, hogy itt lehetek. Ahogy befogadnak, amilyen kedvesek velem, érzem, hogy nem tekintenek idegennek. Nem tudom, hol, kitől hallottam... nem Imrétől, bizonyosan, azt a szót, hogy magyar vendégszeretet. Ez olyan általánosítás, gondoltam, mint amit egy-egy országgal, néppel szemben kialakított a hagyomány... rendszerint a múlt században, a romantika korában. S most mégis, magammal kapcsolatban érzem, hogy ez más... több, kedvesebb, mint például a miénk. Nálunk, Mexikóban, az ősi törvény írja elő, mire van joga a vendégnek. Itt az arcukon látom, a mosolyukból... a szóból, ahogy hozzám fordulnak, hogy szívesen vannak velem. Ezt meg kellett mondanom, úgy érzem, meg is értik, hogy éppen éntőlem más ez... egészen más, mintha fehér asszony mondaná ennél az asztalnál. Mindenkinek köszönöm ezt az estét. Valami szorongást felszabadított bennem. Én férjhez mentem Imréhez, az egyetlen emberhez, akit ismertem az ő „törzséből”. Most itt, ahogy összejöttünk - ez az ő törzse -, és én figyeltem - mert mi, indiánok, nagyon jó megfigyelők vagyunk, a természethez való közelségünknél fogva -, hogy mi rajzolódik az arcukra, ha velem beszélnek, ha felém fordulnak. S így mondhatom: otthon vagyok. Befogadtak. Talán az első fehér közösség, mely befogadott. Professzor úr elmondta a törzs temetőinek történetét, ahová nem térhetett végső nyugovóra idegen. Maguk az élők körébe hívtak be engem... Ugye, érzik... bezárul a jelképes kör. Köszönöm.

Több volt, mint pohárköszöntő, s mindenki megrendülve figyelte, amit a lány csendes hangon, biztos szavával mond. Úgy érezték, az élet különös pillanatának tanúi. Gálfiné felkelt, odament, megcsókolta, Gálfi felkelt, megcsókolta, így álltak, egy pillanatra, míg összecsendült a pohár.

37.

A kis állomáson szállnak le. Két aktatáskás városi, valamelyik helyi üzembe érkező két munkáslány, félfalusi-félvárosi ruhában, gazdaember, egy gépész és segédje, öregasszony, alighanem temetésről, feketében. Utolsónak Imre és Gracias. A poggyász a városba ment egyenesen, kora reggeltől az esti vonatig megmutatja Imre Graciasnak a pusztát.

Ketten vannak, ez az első vonatút, melyet a fiatalasszony ebben az országban tesz. Hosszú-hosszú utazás, lapos tájék, falvak szaladó rendje, az őszi napsütésben legelésző állatok. Minden csendes, derűs, az emberek arca is, ahogy jönnek-mennek az aprócska állomásokon, se nyári, se téli ruhában, s ahogy elsuhannak maguk az állomások, a várakozók népével, újságos-bódékkal, éttermekkel, büfékkel, ételt kínáló lányokkal, asszonyokkal, felszálló katonákkal, tolatással, kocsicserével. Mintha keresztmetszete lenne az országnak.

Az állomáson Imre körülnéz - egy pillanatra megáll. Igen... ez a régi állomás, úgy, ahogy megőrizte az emlékezet... de itt... ez... a nagy épület s amott, szemben... az út valaha itt pusztaságban vezetett, a hídig, a csárdáig nem volt semmi... Megáll, mint aki fél, nehogy eltévedjen. Egy idősebb gazdaember odamegy hozzá:

- Aztán melyik üzemet tetszenek keresni? - Imre kutat emlékei mélyén, hátha ismerős... tíz évvel... talán ennyivel idősebb nála. Élt-e már akkor a pusztán? Megköszöni, majd eltalál a csárdához, csak megnézni jöttek a pusztát. Nem... nem ismeri. De az ember szeme felszalad Gracias arcára, aki nem szól egy szót sem, s utána vissza, Imrére. Szaván megérzi azonnal, hogy erre a tájra való. - Idevalósiak? - Nem... nem riadt meg Graciastól, nem érezte rajta az idegent. Imre kérdezi, melyik gazdaságban dolgozik. Odaát, a halgazdaságnál. - Már készülünk az őszi lehalászásra - mondja, s báránybőr kucsmáját keményen fejébe nyomja, mint aki már előre látja a „nagy munkát".

Persze, jöhettek volna ide kocsin is, társasággal, Gálfi is ígérte, majd kijön, megvizsgálja azt a helyet, amelyre Imre még gyermekkorából emlékezik. De úgy döntöttek, ketten, majdnem szökve mennek el Pestről, vasúton, reggel érkeznek a pusztára, estig az övék... nem akarnak senki mással együtt lenni. Csak ilyen kedves gazdaemberrel, mint akivel mennek, s ahogy elérnek a csárdáig, paroláznak.

Persze... a csárda nem a régi, ez sem. Imre úgy emlékezik rá, hogy tele volt hányva hímmel, mindenféle cifraággal, hogy becsalja az idegeneket; szobák is voltak, ahol laktak, könnyű homokfutó hintócskák azok számára, akik be akarnak hajtani a pusztára, olyan boltféle, ahol mindenfele képeslapot, bicskát, csecsebecsét lehetett venni, s cigány is volt, a csárdás mindig tartott készenlétben két-három kékinges, kékgatyás „műcsikóst", ezek jó pénzért még csárdást is táncoltak az uraságoknak.

Most mindebből nincs semmi. Ugyanaz a ház... tornác, csak másféleképp berendezve, talán iroda is van benne meg magtár, kisebb az ivója, a nagy kövér söntéses épp most hoz be egy láda szikvizet, bent a csapnál egy lány sebesen mosogat, a pult fölött élénk színű, hatalmas pálinkásüvegek, zöld és sárga meg piros, de inkább dísznek. A bor még mindig a legkelendőbb ital. A sarokban kis eszpresszógép, ha valaki a pusztán kávét akar.

Graciasra néz. Mint a művelt indiánok általában, gyűlölik a „fehérek tüzes italát", mely annyi romlást hozott fajtájukra Amerikában. De Imre csak annyit mond halkan: ez a pohár forralt bor hozzátartozik a kiránduláshoz... s Gracias a régi formájú vastag üvegpohárból gőzölgő italt kap, mely jólesik a hajnali út után. Forró, fűszeres, idegen magyar illat száll belőle... A mexikóiak nagy mesterei mindenféle aromának, fűszereknek - most találgatja, mit ismer s mit nem belőle, halvány kezét átforrósítja a pohár melege.

A bor gőze kicsit fejébe száll, szokatlanul erősnek érzi; Imre nevet, hiába próbál még egy fél pohárral rátukmálni, többet nem iszik.

Egymásba karolva, poggyász nélkül mennek. A kövér kocsmáros odaszól a lánynak:

- A férfi idevaló, de a nő valahogy idegen... nem is tudnám hirtelenjében hová tenni... Igen, a fiú idevalósi... érzem a szaván, meg hogy ismeri a dürgést...

S ahogy elhagyják a csárdát, még mennek, percekig, s már nem látni semmit, de semmit az épületekből, ha nem néznek hátra. Ez a puszta... a végtelen, ahogy a tízéves fiú örökre felitta szemébe... Messze, lehet, üzemek nőnek ki, rizsföldek terülnek el, bővítették a halastavakat, gépesítettek, felszántottak, melléküzemek épültek, kihasználnak minden parlagon maradt szikes, semmirevaló földet. De ahol mennek: a puszta. A múlt hetes esők kizöldítették a tájék sárgás képét, az őszi színek ezer árnyalattal szöknek fel a napsütésben, virágok... egyszerű, szegényes kis pusztai virágok bújnak ki a földből. Imre lehajlik, az első szálat Gracias szürke kosztümjének gomblyukába fűzi, másikat a sajátjáéba. Mintha a végtelen mélységének pereméről érkeznék, lassan fütyörészni kezd, maga sem tudja, mit... s mégis nótává kerekedik... a kondás énekelte: „Eltörött a kisicce!" Most úgy látja a kondást, ahogy a film megőrizte, csontos, aszott karján hátracsúszó ing... magasra emeli az iccésüveget... s Gracias meglepetten

néz rá, még soha nem hallotta Imrét fütyülni, s most egyszerre ez a tiszta, édes füttyszó madarakat riaszt fel, csipognak, egy satnya földhányás mentén nőtt bokor tetejéről madárszó válaszol.

Egyetlen lépés sem hoz „újat", s mégis minden ennek a végtelen laposságnak szépségét dicséri. Gracias oldalt vet pillantást Imrére. Elhallgat a fütty, beharapja száját, néz mereven maga elé, mint aki alig tudja palástolni mély, megrázó érzését: nagyon távolról... apró porfelhőcskék szökkennek fel a láthatár szélén.

- Csikósok...

Ezeket megismeri, ha ezeréves lenne is... hányszor nézte onnan, a Négyeskúttól vagy akárhonnan - mikor ér a láthatár pereméhez, hogy nő... mennyit kell várni, míg kiveszi, merre tart a lovas... hozzájuk jön-e...? Ezt nem lehet soha elfelejteni. S a porfelhőcskék egyre nőnek, s már látja, négyen vannak, kört írnak le, talán valamerre elhajlik útjuk, tanya vagy gazdaság felé, de aztán mégis feléjük közelednek, s Imre mutatja:

- Látod, ilyen kalapot hordtam... ilyen köntöst... kéket, most is kék... olyan szép kék... nem fogja a nap ereje. Hátha lesz közöttük... Nem, ez nem lehet...

Gracias táskájából előveszi kis látcsövét, melyet minden kiránduláson magával hord, Webb örök tanácsa szerint. Imrének kínálja, az üveget nekiszegezi az ügetőknek... Imre felkapja fejét:

- Az egyik Gábor... nagybojtár volt... megismerem!

Amerről közelednek a lovasok, hirtelen szaladni kezd arra, Gracias áll, nevet. Most minden jó, minden szép. Kóborolnak Emlék-országban. Lehet-e, hogy valakit másfél évtized múltán megismerjen ekkora pusztaságban.

A lovas idősödő ember, őszbe csavarodó bajusszal. Csak annyit lát, hogy egy városi ember és asszony jön; a tanyaközpont felé vezető úton, jó messze egyszerre az ember szaladni kezd feléjük, felemeli karját, valamit kiált. Gyorsabb ügetésre fogja lovát, arrafelé tart. Ki lehet, mit akarhat tőle a városi, szürke ruhás? S ahogy közeledik lóháton, magasabbról látja, hajadonfőtt van, szőke haja... valami az arca körül... mintha ismerős lenne... Ki lehet? Hírt hoz a városból? Mindig rossz hír, ami a városból érkezik...

S a pusztai ember végigfürkészi éles tekintetével, s nem merné mondani: nem látta soha életében... de másféle, külországbeli holmik vannak rajta, egy idegen nő, aki a földkupac szélén várja... Mi az ördög lehet az egész? S a férfi szaladva kiáltja felé:

- Gábor... Gábor... emlékezel-e még rám, Gábor?

S a mélységekből felszakad valami. Egy kép: ki ez? Honnan...? Ki lehet, aki tudja nevét? Iskolában...? Oly rég volt, mikor a számadó tanulta a betűvetést, s a városi urak miért emlékeznének erre, s miért szalad...? S most már egész közelébe került, s a nyeregből átfogja az arcot, s egyszerre lehámlik róla az évek redője, a szem... a kék szem ugyanaz... a kerek arc, a fehér fogsor, a szőke haj, ahogy engedetlenül, kócosan ugrott el a kemény karimás kalap alatt, s a neve... a kisbojtár, ha ez lenne... a neve... aki elment, igen, külországokba, rég-rég... a háború előtt még sokkal... a neve... s már kiáltja az úrféle:

- Gábor... én vagyok, Imre... a kisbojtár, szállj le a lóról! Gábor... Gábor!

S leszáll a lóról, és látja: Imre s az idegen asszony jön feléjük, s mosolyog azzal a furcsa arcával, s lehúzza a kesztyűt kezéről, és úgy nyújt neki kezet, s mond valamit, amit Gábor persze nem ért, s Imre mondja:

- Feleségem, odaátról... - S már beszélnek, s Gábor, a számadó, megsodorja őszbe csillanó bajuszát, s mind jön közelebb, lassan, még egyre inkább nézi, s most már eloszlik a komoly gyanakvás róla, megöleli.

- Te ugyan szépen otthagytad akkortájt a pusztát. Tudod... talán esztendeje történt megint... annyi év után a múzeumosok kihozták a filmet, amit akkor csináltak, s megkerestek mindenkit, aki még megvan a régiekből... azokból... s mind ott voltunk a moziban. Az öregbanya sírt, meg a vén számadó is, ma már legalább nyolcvan, ott köhögött s szipogott mellettem, s te voltál az első, Imre, amikor kijöttél, s valamilyen nyelven mondtál valamit, amit nem értettünk, azt hittük, már az egész ilyen nyelven lesz... De aztán úgy lett, ahogy volt. S az az öreg gépész, aki a biciklivel bajlódik meg a fúrógéppel, most valami nagy ember bent a városban, mondja, „Mi lett ezzel a kölyökkel, él-e még?" - s mondom neki: „Túl már árkon-bokron, a nagyvilágban..." Hát bizony, akkor gondoltam rád utoljára, mi is lehetett veled... Imre... Hát megjöttél? Mit csinálsz a világban?

Mondani? Mit mondani?

- Könyvekkel bajlódom... meg régi dolgokkal, Gábor, s most messziről, tulajdonképpen Amerikából jöttem meg, haza... Ne haragudj, ha néha nem beszélek egész jól... kicsi voltam, amikor elmentem, s sok-sok évig nem jött szájamra hazai szó... de most olyan jó... olyan jó... Gábor... Olyan boldog vagyok. Régi dolgokkal... sírokkal, ilyesmivel foglalkozom. Ásunk. Úgy hívják, régész. Ez a kenyerem odaát. A feleségem is. Gábor, ki él a régiekből...?

A ló elárvultan ténfereg mellette, közben odaért a másik három lovas legény is. Már nyeregben ülnek, szép, deli lovakon. Gábor odakiált nekik:

- Ez az uraság volt nálunk kisbojtár! Eljött, hogy megint beálljon... bizonyosan... Emlékeztek, meséltem nektek a mozi után. Ez az az Imre, aki ott karattyolt a vásznon.

Kalapjukhoz emelik kezüket, úrforma, nézik, meg a különös idegen formájú asszonyt. Olyan természetes, ahogy megindulnak.

S Imre megáll egy pillanatra.

- Gábor... ez olyan ostoba kérdés... de mégis. Ki van meg és ki nem... s mégis... emlékezel, volt a lovam, az egyetlen lovam... hároméves volt akkor... Csillag homlokán. Csillag a neve…

Gábor nevet.

- Öreg Csillag, persze hogy megvan! Vén kanca már, de még erős. Ott... már bent van a gazdaság istállójában. Jól bírja magát. Az... az... nincs más Csillag, emlékezem, első gazdája voltál.

S az egész most már olyan, mint az álom, ahogy mennek befelé, már mindenütt új és új gazdasági épületek nőttek, mindennek első pillanatra megváltozott formája, el sem találna ide emlékezet szerint... s mégis, ahogy kihámozza a képet, a „mag" ugyanaz... Igen, idejött, itt őgyelgett először... a lépcső, melynek tetején megpillantotta először Tamást, s erre lakott a lódoktor... s itt várt... itt itatott, ez mind még egészen-egészen egyforma, nem változott... s a medence, ahová belecsobogott a langyos gyógyvíz a forrásból bizonyosan, s esténként megfürödtek benne, s olyan volt, mintha újraélednének... Megy Gábor az istálló felé, s mond valamit egy fiúnak, aki akkora lehet, mint akkortájt Imre; várnak, s egy perc múlva egy lovat vezetnek ki az istállóból, a homlokán csillag, bizalmatlanul néz előre, mire ez a szokatlan kivezetés... Imre odamegy hozzá, s míg zsebében cukrot keres, átfogja, s mindenki kicsit visszahúzódik tőle, s mégis hallják, ahogy mormolja:

- Csillag, csillagom, legszebb lovam, édes lovam... Csillag... - s nem emeli fel a fejét, csak úgy fogja, öleli, simogatja; a kanca visszafordítja fejét, s nem hánykolódik, nem nyugtalan, nem ideges, áll egykedvűen, s most már cukrot is kap, aminek ízét bizonyosan régen, nagyon régen nem érezte, s áll csendesen, vár, mi történik majd vele, s Imre még öleli s fogja, s elfordulva megtöröli szemét, most Gábor is elnéz a messzeségbe, s Gracias is elnéz a messzeségbe.

S Imre arra a guatemalai délelőttre gondol, amikor kipróbálta a vásártéren Mansillát, s mondta neki, szellőben, idegen napsütésben: „Csillag... Csillagom... édes..." s mondta, hogy jöjjön velük az áldomásra a szegény kis Juanito, az indián fiú. Ha kérné: hozzanak nyerget, s próbálna felülni az öreg kancára, melynek hátán bizonyára évek óta már nem volt nyereg, s így akarná visszahozni valami kegyes csalással az elmúlt időt... Csillag, Csillagom... Milyen szép lenne, ha megismerné, emlékeznék hangjára, tenyerének simogatására! Egy ilyen öreg kanca, mely igát hord, nem lovagolja már senki.

S mintha mindenki, aki körülállja, érezné: ezzel lezárult a találkozás. A kör: Csillag-Mansilla-trópusok-csodák-öreg Csillag. A kör bezárult. A fiú, aki talán ösztöne mélyén megsejti az egészet, csendesen, lassan elvezeti Csillagot.

38.

Keresi, most már tudatosan, azt a kis földtüremlést, ahol képzeletének s emlékeinek nyomán végigizgulta élete első feltárását - a fúrógép vájta föld mellett, valami kis árokparton. Óvatosan jár körül, mint aki vissza akarja idézni ezer és ezer, törpeségében is óriási emlék közül az egyetlenegyet, s nem találja, talán épp azért, mert minden hatalmasra nőtten maradt meg, így vésődött be a gyermekkor partjairól. S jár magányosan, persze mindenütt új majorság, más istálló, hatalmas itató, mely akkor nem létezett. A kis medence a régi, de mellette megint új épület, talán szárítók... de mégis erre, ha lekanyarodik... Ott oldalt, valami felötlik benne: fák, néhány fa volt ott, az egyetlen ebben a pusztaságban. S ahogy megy... kis erdő szegi útját, s friss zöldű bokrok még az ősz derekán. A szem, mint régész műszere, úgy méri fel a tájat, „átértékeli" az ősidőkre: erdők, legelők terülnek el a végtelenségben, sátrak százai közt szalad át a szél, hatalmas jurták közt vágtatnak a kagán lovasai, hírvivők jönnek és mennek, tegzükben faragott nyílvesszők, melyeknek rovása rejti magában a „hírt". Képzelete fürge, s nem rögződik azokhoz a fogalmakhoz s tájakhoz, melyek végtelen messze esnek ettől a pusztától: jórészt tropikus őserdők szívében, örök harcban a növényzet pusztító ereje ellen.

Itt nincsenek óriáskaktuszok, páfrányerdők, folyondárok s iszalagok, melyeken csak beretva-éles machetével lehet áttörni. Minden szellős, inkább ritka a levegő, halk, párás, semmi félelmes. Nincs nyoma a természet vak erői játékának, mint ott, az idegen földtekefélben, ahol tűzhányók, földrengések, rettenetes trópusi viharok, tornádók, ciklonok szántják fel a tájat s embereit. Itt e néhány tanyaépület, majorság híjával minden úgy terülne el, mint ezer és ezer éve, ha puszta is, de szelíd tájék, messzenéző, végtelen vágtákra készült lovasok tanyája.

Kis erdő... hepehupa, a domb mintha göröngyös lenne, s úgy emelkednék enyhe lendülettel dombhátba; s mégis, ha innen nézi, ez az egész, halomnak alig mondható földtüremlés olyan, mintha nem is a természet keze, inkább emberi akarat alkotta volna... Hol állhatott a fúrógép? Merre lehetett a kis árok, melynek peremére kirakták barna papírra a lábszárcsontokat?

Gracias áll mellette. Nézi Imrét. Összenéznek. A férfi ujja szabálytalan ellipszist ír le. Gracias bólint. Régészek, halott városokban gondolkodnak. S Imre néhány perc múlva bent jár már a tanyaközpont fő gazdájánál, aki hallotta, hogy idegenek érkeztek. S bejön az állatorvos is, akit nemrég helyeztek a tanyaközpontba. Kemény koponyájú, kis bajuszos, erős pofacsontú ember.

Gracias szeme rászalad. Milyen más... milyen más fehér emberek ezek, mint az amerikaiak. Valami... valami „középen”, valami, ami nemcsak elválaszt, de össze is kapcsol. Mongolok? Imre közvetít a beszédben, s az állatorvos mosolyog, s már hozza a borosüveget, tölt belőle. S most elhangzik Imre szava... mintha csak távoli-távoli ösztön partjairól érne ide.

- Valamikor... itt, erre... sírok voltak. Ahogy látom... Estefelé megy csak vissza a vonat. Én... itt... csak úgy, persze, játékból... megpróbálnám... Csak éppen... Ha akadna két-három legény, aki segítene, s ha megengednék, hogy itt, ahol nincs semmi vetés... még fű is alig, a kiserdő peremén... ott, a hajlásban, hogy kicsit beleturkáljak a földbe?”

Az állatorvosnak szikrát vet szeme: arcára széles mosoly szalad rá.

- Itt.. most... ? - A bor meghozta közte s Imre között a „te”-t, s már kart karba fűzve mennek ki a kicsit kékpárás dombhajláshoz. - Tudod, engem rettenetesen érdekel az ilyesmi. Magam is tücsköt-bogarat összeolvastam már. Néha találnak egyet-mást a környékbeli falvakban; ha arra járok, megveszem... cserepek, régi kardmaradványok, szilkék... semmi különös, csak van egy polcom a kemence körül, oda teszem. Ha megengednéd... jönnék veled... s szólok az öcsémnek, aki itt van vakációban... s mennyi kellene... emberek?

Már nyolcan vannak, ásóval felfegyverkezve. Egy óra múlva az egész puszta megtudja: megjött az a bizonyos csillagokba elkóborolt Imre bojtár, s most megbolondította a lódoktort, s már a kerti kapásokat is magukhoz vették, s lám, nekiindulnak oda, ahol csak bogáncs terem s... a pusztaiak, aki ráér, körbeállja, s itt is, ott is beballagnak, majd ásóval jönnek ki a tanyáról, s majdnem szégyenkezve beállnak ők is a sorba; így szaporodnak, s közben nevetnek, s az az Imre, akiből úr lett, kínálja közöttük fene illatos rövid szivarjait, s ez aztán igazán jó mulatság, ilyen finoman pöfékelni s ásni egy keveset, glédában!

Számítja a kutatóárok hosszát: ha... ha még... még néhány méterre tolja előre a láncot, befogja a domb alját, keresztbe megy rá. De milyen itt a föld? Már Gracias kezében is ásó: keskeny fejűt válogat; a pusztaiak előbb csúfondárosan nézik, de utána bólintanak: a furcsa arcú idegen dáma kezében biztosan, de „másképp” pereg az ásó, s lassan lyukat váj a fellazult földbe, s amikor már elég mély, letérdel, valamit mond a férfinak, aki nagyítóüveget von elő zsebéből; most mind a ketten térdelnek, nézik a föld szerkezetét, s mondanak egyet-mást, idegen, sebes szóval, oda-vissza, mintha nem lennének egészen egy véleményen; a pusztaiak nevetnek ezen, különben is jórészt eseménytelen életükben különös folt ez a vasárnap, amiről majd tűz mellett s télen el lehet elmélkedni: Imre, aki messze ment, úri földtúró lett, s visszajött a furcsa képű asszonnyal, nézik, mint vizsgálják ezek ketten a föld szerkezetét, keresik a homokon túl a mélyebb rétegeket. S közben nyúlik a lánc, Gracias csodálva látja, hogy áll az ásó az emberek kezében, mennyivel gyorsabb, erősebb a ritmus, mint odahaza, a gyengébb, lassúbb, álmodozóbb indián munkásokkal... Ezek a pusztaiak harsányak, most nevetősek, mert hiszen józantukból teszik, senki parancsára, a lódoktor s az öccse jó dolgokat mondhat, mert nagy-nagy kacagás tör ki, nincs olyan mogorva hangulat, mint odahaza, amikor még mosoly sem lebben a barnás, vöröses, mindig komor arcokról.

Már jócskán benne állnak az árokban, s a vonal, anélkül, hogy zsinórral húzták volna, nekiszalad a kis domb oldalának, mintha metszené. Az egész, persze, csak játék... egy régész képzelete imbolyog a táj felett, de most már Imre is úgy érzi: valami komolyabb... keményebb van a játék mögött... tekintélyét vetette latba, s ha semmit sem találnak, ha az egész csak felizgatott képzeletének játéka... ha csak annyi, hogy „mesterséges” dombnak tart valamit, amit száz és ezer évek alatt futó szelek borítottak rá a puszta hátára, változó éghajlati viszonyok, sűrű, kipusztult, vagy felújított kiserdő közepén vagy szélén - „megbukott”, nevetni fognak

rajta, mint ahogy ő is nevetett volna bizonyosan gyermekkorában azokon, akik hiába turkáltak a homokban... Egy fiú hátratolja kalapját, s előremegy, Imréhez:

- Aztán maga miért hogy ásat itten, mit keresnek maguk? Kincset?

Nevetnek - Érdekel? - A fiú nem akar közelebb jönni.

- Ez a szokásos, ősi megtorpanás: varázslók vagyunk - mondja Graciasnak, aki szóról szóra szeretné tudni, mit mondott a kisfiú.

Leteszi kezéből az ásót, végigmegy a kutatóárok mentén, vigyázva, milyen a mélyebb földréteg alakulása, színe, összetétele. Egy darabon túl agyagos... néhány lépésnyire sárgás erek kúsznak. A mélység: húsz centi... harminc... lassan elérik a fél métert, nagyokat nevetnek, egymást sarkallják, de Imre mégis érzi a hangjukból, ha egy órán belül nem bukkan elő semmi, lassan, egymás után szét fognak széledni.

Gracias arca - mint a sólyom. Ő a „cserepes", aki legjobban ért a föld rétegeződéséhez, alakulásához, talán a legtöbb olyan ásatáson vett részt, ahol a legfőbb cél néhány rossz edénymaradék fellelése volt, hogy ebből meghatározhassák az egész kultúra lényegét. Imre ismeri „ezt" az arcát: fürkészve nézi a „jeleket" - bizonyos, hogy indián ösztönének megfigyelőereje sokszorta nagyobb minden fehér emberénél. Webb ezért szeretett indián előmunkásokkal, csoportvezetőkkel dolgozni, mert közvetlenebb, mélységesebb közösségben éltek a természettel s annak élő erőivel vagy temetett emlékeivel, mint a legképzettebb fehér archeológus.

Mozdulatlanul guggol a hatodik és hetedik ásó között, fent a kis árok partján. Nem szól semmit, feszülten figyel valami jelre. Az állatorvos Karcsi öccse s az egyik tanyai magyar ás ott. A fiatalember kezében kissé urasan billeg a lapát, de látni rajta, apja gyermekkorában megdolgoztatta kertben vagy szőlőben. Gracias közöttük. Ez a megmagyarázhatatlan feszültség átragad a többiekre, egyik tanyai le is teszi az ásót, megböki társát: - Lát valami az asszony! - mondja.

Gracias megmozdul. Nem hívja urát, a Karcsi fiúnak int ujjával, mosolyogva, s a tanyai felé a másik ujj, ahogy levegőbe emelkedik: megállj!

Kezében a könnyebb lapát: mindenki leteszi szerszámát, ez a nagy látványosság: az idegen nő. Persze másként, leereszkedve az árokba, végtelen lassan, egészen fent, a fejénél fogva elvág egy gyökeret, néhány göröngy leomlik, valamit kiált urának, Imre ott terem, előhúz zsebéből egy egyszerű zsebkést, s kérdően körülnéz: van-e valakinek nagyobb kése, hatalmas pusztai bicsakja. Az egyik tanyai zsebéből ez is előkerül. Gracias mosolyogva nézi az alkalmi, ismeretlen szerszámot. Keze fürgén váj alá a gyökérhálónak, a kés a lágy talajban gyorsan szalad előre, Imre felülről nézi, *a derecho* - mondja, s a penge jobbra hajlik... márgás foltok s erek tárulnak fel, az egész talaj másféle, anyagában, lazaságában, összetételében, mint tőle három méternyire, lent az árok mélyén, ahol „szűzföld" kétségtelenül... s a penge szalad előre, ha megáll: kavics vagy...

Sárdarabnak vehetnéd először... jó arasznyi fekete, hosszúkás valami, ahogy érte nyúl az a kéz, mely innen, az árok pereméről nézve szinte elképzelhetetlenül hosszú s keskeny, mint valami csodálatos műszer, körülkaparja, elválasztja talajágyától, s lassan, mintha valamilyen ünnepélyes szertartást végezne - előhúzza, s tenyerén méri.

- Nem ismerem, Imre. Ez fém... Ez Európa. Azt hiszem... *vas*!

Évek és évek. Imre emlékében egy villanással vonulnak a „mesoamericai" ásatások: Tikal, Copán, Uxmal, Uaxactun... Monte Alban... a többi, ahol járt, a hegyekben, névtelen, ismeretlen

falu-*situs*-okon, temetőkben, községmaradványok helyén. Sehol soha fém, egyszer-egyszer valami kis ezüst- vagy aranylemezecske, mindig csak kő s égetett cserép... Átveszi Gracias kezéből: már addig mindenki ott sűrül körülötte. Imre végtelenül boldog: megmentve a becsület... valamit „találtak", nem mondhatják, hogy csak agyréme, kóbor képzelete kergette. Lassan tisztogatja, városi ruhájára ráhull a félig nedves, agyagos föld, a sárgás erek ráperegnek, s kaparja a késsel, végtelen óvatosan, nehogy szétessék... lassan tisztul. Leteszi a földre, zsebkendőjét teríti alá: a fehér ágyon kirajzolódik formája - kifligörbületű pengedarab, talán közepe egy kardnak, ott, ahol a legvastagabb lehetett; így is repedezett, töredező, nem acél, csak vas.

Egymásra néznek. Most régészkés, söprűk kellenének ide, egypár apróbb műszer, jelzők, erre a célra való fényképezőgép. Webb iskolája szerint „most", percnyi késedelem nélkül kell mindent feljegyezni, filmen megörökíteni. Gracias kis gépe ott lóg oldalán, egyet gondolnak, már kattan a zár, néhány felvétel az árokpartról, kettő guggolva, az árok hosszában. S utána újból úgy, ahogy tudnak, guggolva, kaparva vájják a sarat. Az ásó emberekből most figyelők lettek: a penge bizonyság, hogy „van valami" a föld alatt.

Sokáig semmi, s műszerek nélkül sötétben is tapogatóznak. Majd Imre ujja elér még egy vasdarabot... közvetlenül mellette egy másik... Gracias tisztít, már három nagy férfizsebkendőn fekszik a hirtelen összeállított penge négy darabja, szilánkosan, töredezetten, rücskösen, ahogy kikezdték a száz esztendők.

- Mikoriak lehetnek, Imre?

Tapogatnak a századok között.

- Ha avar... - mondja, s úgy érzi, szorongatja torkát a hang, mert nem tud eleget minderről, legfeljebb annyit, amennyi ráragadt folyóiratok lapozgatása közben, s amennyit az utóbbi időben hallott Gálfitól. - Talán... ezerháromszáz éves... ha avar... De lehet későbbi is... honfoglalás korabeli... esetleg.

Már olyan biztosan jön szájára a szó: „honfoglalás kori", pedig bizonyosan fél évvel ezelőtt még idegenül állt volna ezzel a fogalommal szemben.

Gracias int: ássanak mélyebbre. Valamilyen titokzatos rend folytán ennek a két ásónak a „főnöke"; Imre a többiek glédája között jár-kel, most már minden ásó becsületén múlik, hogy az „ő" szakaszán is felüsse fejét valami csoda: ebből kifogyhatatlan beszéd lesz, mese, vasárnapi kocsmahánytorgatás.

- Ha valami szépet találunk, nagy áldomás lesz!

Óvatosan mondja Imre: ismeri tanyai népét. Ma vasárnaposak, nem munkások, nem fizetettek. Jószántukból játszanak, kicsit inkább úgy, hogy megtréfálják, aki közülük lett, s úrrá cseperedett.

A harmadik ember ásója nyomán foltok, sárga lesz egyre inkább a föld. Itt Imre áll, mondja:

- Lassan... lassan, érzéssel, Kálmán! - mert már mindegyiknek tudja nevét. Az „érzéssel" szót eltanulta a lódoktortól, annak idején erre a szóra „így" nem emlékezik. Kálmán érti, leszegi kun arcát, kicsit elpirul, mert a többiek rásandítanak, s halkan, szelíden levelezi a sarat, olyanféleképp, mint ahogy a tortát szeletelik.

Egy nagy csont sárgállik ki: először csak két púpja látszik, ahogy szétfoszlik a márga, s nincs föld, csak csont alatta. Újból a kés kezd dolgozni, ásó helyett. Most már a lódoktoron a sor, hogy ott hasaljon az árok tetején. Imre guggolva fúrja-faragja a márgás anyagot, de a csont egyre nagyobb, terjedelmesebb, elnyúlik.

- Ez lú lesz! - mondja Kálmán, izzadságát törölgetve. Ránéz a lódoktorra.

- Lócsontváz, Imre.

Ez is mióta fekhetik itt? Hátha fél százada földelték el az akkori pusztai népek, s ők most ezt is „lelet”-nek tekintik... Az állatorvos kiemel egy csontdarabot, megkopogtatja, a nap felé fordítja.

- Régi, nagyon régi, hogy milyen régi, nem tudom, nem a szakmám. De itt megmaradt, mert a föld konzerválta. Ti majd megmondjátok, milyen régi. Mi csak annyit: hajdani... Lehet persze, hogy több mint ezeréves.

Lapos csont, de nem közvetlenül a lótetem mellett... messzebbre, méternyire talán; Imre kiemeli, különös, mintha nem a természet s enyészet formálta volna, hanem inkább ember keze... s ahogy tisztítja, inkább lemeznek látszik, egyik oldalán töredezett, a megmaradt három oldalon egy-egy lyuk, valamit díszíthetett, s most letörli egy kendővel, mintha érezné, hogy nem egészen sima a felülete: vágtató szarvasokat karcolt bele az ismeretlen törzsi mester, fent egy, nekirugaszkodva, majd mintha egy agancstalan... talán eb üldözné, alulról felfelé vágtat, a törés kettéhasítja a figurát, de így is könnyen felismerhető a vadászjelenet. Ilyen különöset még soha nem láttak, Imre sem tudja, került-e valahol valaha ilyen elő. Gracias ámulva nézi, milyen hasonló s mégis más, mint amelyeket „ők” találtak odaát, barlangokban, sziklavárosok rejtett odvaiban, őserdőbe merült romvilágban.

Az ásók tenyérről tenyérre veszik. Megsötétült, töredékes csont, mindenféle karcolással. De ha az urak szeme felfedezte, s ujja mutatja, valóban látni a „hajdanit”: a szarvast, ebet, másik szarvast...

Körülássák most a lótetemet, így látni, milyen hatalmas a csontváz, milyen félelmes a lókoponya. Gracias nem látott még soha lótetemet. Az állatorvos óvatos kézzel szedi össze, az emberek már kicsit elegyengették az árokparton túl a földet, igyekszik guggolva, kissé verejtékezve kirakni, minden anatómiai tudását latba vetve, a szétszóródott csontokat, hogy az kiadja a figurát.

Imre hasra fekszik, úgy kutat: tudja, hogy szerszám nélkül aligha földeltek el a hajdaniak paripát, s keresi... mi maradt? Egy füstvékony ezüstlemezt levelez keze, finoman, jegyzőkönyvének lapjába csavarja, s utána másik... olyan törékeny, talán szétesző, hogy így, avatatlan kézzel, műszer nélkül nem is szabadna hozzáfogni: esetleg porrá hull össze, mihelyt érinti - annyi évszázad után - a friss levegő. S most már szalad az árok másik végéhez, oda, ahol a kardmaradványok feküdtek, s most itt folytatják az ásást... tovább... tovább... nagyon óvatosan, majd ő maga veszi kezébe a szerszámot, most mindenki Imre köré gyűlik, biztatják, magyar szóval, halkan, s olyan idevaló, ahogy fogja s forgatja a lapátot, nem úgy, mint Karcsi, aki ifjúúr, vagy a lódoktor, aki most is, mintha operálna... felülről csak annyit látnak, hogy az ásó iránya eltér az eddigitől, oldalt fordul, mintha körülásna valamit, Imre arcát láng borítja, haja előreesik, könnyen liheg, hiszen már rég-rég nem volt „így” kezében ásó, s most a kör újból szélesedik, formálódik... felülről látni: akar valamit! S lassan leállítja az ásót, még egyet, utolsót szakít a földbe, s most leguggol, a kés villan kezében, a penge finomítja a kört, egyre közelebb megy valami alaktalanhoz, valamihez, aminek még nincs formája, s mégis mintha alakjában, különcszerűségében elválnék az anyaföldtől... Így guggol s formálja... s tisztítja az anyaföld ölében azt a valamit, ami lassan-lassan előjön, még nincs határozott körvonala, sárkoloncnak látszik csak, de ahogy kiemeli s leül, lihegve a fáradtságtól, az árok szélére, felnéz a levegőbe, mintha valami égi segítséget keresne, s újból villan a kés, de most nem mint tisztítószerszám, csak egyetlen kis felületet próbál, mint aki kapar, lenyesi a sarat, a márgát, az

agyagkupacot, s most már valami nagyon-nagyon halk fémes csendülés, egy kendő vége a kezében... füstösen, szürkén, de félreérthetetlenül - egy tallérnyi folton - ezüst.

Gracias veszi kezébe. Ahogy ketten fogják, már látni, valamiféle edény, mely megáll a talpán, mihelyt leválasztották róla a sarat. Valami kiáll oldalvást... Egyetlen karikás fül, mely csodamódra nem vásott le az edény testéről. Jó negyedóra lélegzetvisszafojtott munkája, ahogy végtelen óvatossággal tisztítják. A peremen díszítés szalad. Végtelen elővigyázattal kell dolgozni, mert nem tudhatják, melyik pillanatban esik össze ez a kétségtelenül ezüst anyagú edény. A perem díszét kiszabadítja a földréteg alól: piros kő dereng aranyos foglalatában. Itt arany... vagy aranyozott lehet. S elérnek az edény hasához. Itt megrágta a fémet a föld ereje - lyukas, szabálytalan betüremlés, üreges has, bizonytalan körvonalú lyuk. De maga az ezüstkancsó formájában, kivitelében, épségében: csodálatos lelet!

Egy pillanatig mindenki áhítattal nézi. Imre hirtelen visszaemlékezik arra, amit Gálfi egyszer, csak úgy odavetve mondott Boghazköyben, amikor a sírvilág emlékeinek mélyebb jelentéséről volt szó. Mit is mondott a színekről?... valami olyasmit, hogy „a mi avar sírjainkban uralkodik a kék és a zöld, zománcban, kőben, berakásban, díszítésekben, de - még eddig itt nem találtak *piros* követ. Csak Ukrajnában, ahol avar kagánsírt tártak fel... ott volt piros kő. Ha egyszer nálunk is valakinek ilyen szerencséje akadna...”

Rálehel még egyszer, óvatosan, de úgy, hogy ne legyen feltűnő. Tudja, nem szabadna erősen kézbe fogni a kancsót, nem szabadna vele semmit sem csinálnia, s mégis, saját finom zseb-késével letisztítja a peremet: piros... piros... piros... köröskörül piros berakásos kövek... Gracias nem tudja, nem tudhatja, Imre mire gondol ebben a pillanatban.

Órájára néz. Két óra múlva indul a vonatuk. Lassan mindent abba kellene hagyni, megtisztál-kodni, valahogy biztosítani vagy magával vinni a leleteket. Bemenni a városba, ahonnan kiutaznak majd arra a *situs*-ra, amit Gálfi kezd el feltárni holnapután. Graciasra néz. Az asszony nagyon komolyan int. „Nem lehet itt hagyni” - ennyi a fejmozdulat.

- Lehet innen telefonálni?

Arra gondol, valaha... akkor... gondolt-e arra, hogy telefon köti össze a pusztát a világgal? Gracias marad a leletek mellett, fényképez, Imre zsebkönyvében vázol, már számozza a „sírhelyeket”, Webb iskolája szerint készülnek a rajzok - miniatűrben, mert nincs nagyobb papír, csak annyi, amennyit egy notesz lapja nyújt.

Végtelenség, míg jelentkezik a szálló, s Gálfit lehívják az emeletről. Szerencsére a professzor még nem ment el vacsorálni, megtalálják a szobájában. Jön. Az egész olyan, mint valami álom:

- Bátyám, nem jövünk... te se menj ki oda, ahova készültünk. Ha tudnál kocsit szerezni... igen... Ott, amerre gyermekkoromban sírt találtak. Ezüstedény... piros kövekkel, érted, bátyám? Amit mondtál nekem Boghazköyben. Én innen már nem mozdulok el, amíg nem jössz. A *situs*-t nem hagyhatom el!

Milyen más hang az, amely válaszol: „vezéré”, akinek egyetlen pillanat alatt kell határoznia.

- Köszönöm, Imre. Megértettem. Még este kijövök, ha kocsit lehet szerezni... de nem vagyok egyedül, igen... a kijevi professzor érkezett meg, úgy volt, hogy velünk jön... most meg kell fordítani az egészet. Okosan tetted, s úgy látszik, mindörökre szerencsés a kezed. Ha tudunk... még este jövünk. Ha nem jövünk kilencig... reggel várjatok!

Kijön a lódoktor irodájából, ahonnan telefonált. A hátsó bejáraton ért ide, az istállók felől, s úgy megy ösztönösen kifelé a pusztasághoz vezető lépcsőkön, ahogy benne él emlékezetében, ahogy megszokta: s most egyszerre ugyanaz a kép, mindent felismer, minden innen hasadt szét

az ősmagból: ez volt a lépcső: a kút, a karám, a pad, az irodaajtó. Itt állt... lent, amikor megjelent a lépcső tetején, ott, ahol ő áll most, Tamás!

Vissza a hevenyészett futóárokig. Most döbben rá, hogy amit kezdtek: mégsem játék, nemcsak egy délutáni hirtelen ötlet sziporkája. Szót ért az állatorvossal: most már nem lehet „kedvtelésnek" venni, ami történt, víg vasárnapi szórakozásnak. Saját tekintélye forog kockán. A kutatóárok girbegurba, csak olyan, ahogy játékosan nekiláttak a legények. Webb csóválná fejét, ha látná; nem szabad így látnia Gálfinak sem!

Nincs messze a csárda, s nemsokára cipekednek egy ötliteres demizsonnal, így vígabban megy a munka, megértik, hogy kijön az „öreg", s akkor mindennek úgy kell állnia, mintha kötélegyenesen hasították volna fel a földet, kiegyengetve, egyforma mélységben. Az emberek megérzik Imre hangján: *komolyra* fordult, abban a pillanatban, amikor Gálfi professzor nem intette le, nem üzente azt telefonon: majd máskor... majd később egyszer, hanem csak annyit: jövök!

Alkonyodóban. Imre szót ért a doktorral - hol maradhatnak itt éjszakára? S hol szállhat meg Gálfi, aki nem is jön egyedül? Van-e vendégszoba, s ha igen... lehet-e beköltözni.

Ezt megszokta régészi mindennapjaiból, odaátról, amikor minden ásatás ilyenféle gyakorlati lehetőségek megteremtésével kezdődött. Az alkalmi vendéglátó, egy vasárnapján elszórakozó állatorvos, megvakarja feje búbját, bizony, nem olyan egyszerű, de majd szorítanak helyet... legfeljebb... egy szobában, s ha Imre nem átallaná... ő maga legény ember, egy heverő felesleges a szobájában... Imre nevet. Soha-soha nem takarta itt le mennyezet az eget, amikor aludt, kint a csillagok alatt széllel és subával takarózva. De mi lesz Graciasszal? Legjobb lenne, ha bemenne a városba.

Gracias elemében van: halvány pirosság ömlik el arcán, most olyan különös és szép, hogy a pusztai emberek is meglepetten tekintenek rá. Megérti, mi a helyzet, körülnéz: két karosszék az irodában. Közéjük tol egy széket: ez lesz az ágy, pokrócot kap. Régészé a világ! Mindenki nevet, erőnek erejével telire töltik poharát, s Gracias hiába szabadkozik, hogy nem szokta meg a borivást, a puszta népének kedvéért összecsendül a pohár.

S kint az esteledő fényekben látják, amint egy párhuzamos fénysugár lassan, messziről belehasít a puszta ábrázatába, elkanyarodik ott, ahol egy régi középkori falu templomának alapfalait őrzik a kövek, rátér a csapásra; szép fekete, nagy autó, amilyen ritkán szokott erre kerülni. Elsőnek kiszáll belőle Gálfi, másik oldalon pesti asszisztense, s mögöttük egy széles vállú, ritkás hajú, magas, erős férfi, akiről első pillantásra megérezni az idegent.

A többi már a régészek nemzetközi szokásai szerint történik: csodálatos mesterségük szűkebb, majdnem rokoni közelségbe fonja őket, ismerik egymást, tisztelik a másik mesterségét akkor is, ha ők maguk valamilyen más területen kutatnak. A kijevi professzor kemény, erős arca hirtelen mosolyra tárul, amikor Imrével kezet fog, s a kézfogás hosszan tart, pedig még nem is kóstolják a nyelvet, hogy hogyan is fogják egymást megérteni. S jön Gracias is, szemtől szemben állnak, egy orosz és egy indián - a ritkás hajú, szőke, szürke szemű férfi s a fekete hajú, fekete szemű maya lány. Köréjük sereglenek a többiek, tanyaiak, lódoktor, Karcsi, a csárdából a szabadnapos pincér.

Már sötét van ahhoz, hogy most kimenjenek a rögtönzött *situs*-hoz. Ez Gracias pillanata. Egy mozdulattal felnyitja táskája zárját, kiveszi a papírlapokat, melyekre már „beiktatta" a mai leleteket. Beszámozva, lajstromozva, felvázolva, utalás a fényképek tekercsszámára, a felvételek számára.

- Webb iskolája?

Mint műértő nézi Gálfi, majd ujja odatéved az edény peremére. Halkan mondja: ez ismerős Martinovkáról... ez itt... a penge... meg a „hamis csat" a Káma-völgybeli leletekből, s úgy hiszem, hogy a legismerősebb... legrokonabb mégis a perescsepinai kagán sír leletanyaga... az a legszebb, nem messze Poltavától...

Szép, meleg őszi este, kint ülnek az állatorvos tornácán, régi iccés üvegekben adják a bort, hatalmas kondérban párolog a birkapaprikás. Mindenki Graciast nézi: a törékeny idegen asszony merít-e a leveses, erős paprikásból? Gracias mosolyog, meg sem rezzen. Tűzerős mexikói fűszerekhez szokott szájpadlásával elbírja a pusztai paprikát.

Megoldódik a nyelvek bilincse. Gálfi a kijevi professzorral anyanyelvén beszél, de Gracias s Imre kedvéért angolra fordítják a szót. Kicsit akadozva megy kezdetben, de egyre inkább belejönnek, mihelyt összemelegszenek, mint művészetük mesterei. Minden régésznek régésztársához intézett első kérdése:

- Hol dolgoznak most?

S a szürke szemű, erős, széles vállú orosz ember arcán csodálatos derű ül, ellágyul, az asztalnál ülőknek az a benyomása, hogy most egyetlen családjáról beszél:

- Gálfi barátom járt kint nálunk. Volt kongresszusainkon meg ásatáson is... de csak Ukrajnában. Én is jártam ott, onnan ismerem Martinovkát... meg a másik kettőt, amit említettem. De nem ez az én munkaterületem. Ide tulajdonképp csak úgy jutottam, hogy visszaadtam Gálfi barátomnak a látogatást, s ő mondta, hogy úgy jöjjek: lássak valamit egy népvándorlás kori magyar ásatásból. Persze, hogy érdekel... De én tulajdonképp sokkalta messzebb... Belső-Ázsiában dolgozom. Nem messze az Aral-tótól. Olyan helyen, amely magában inkább sivatag... sós pusztaság. Gálfi barátom azt mondta, ez az egyetlen puszta itt, Közép-Európában. De milyen más az ott... Elemek harca, azok a szörnyű homokviharok! Kietlenség, sehol semmi élet. Mintha csak a hold fényképét nézné az ember. S arra gondolni: ott valaha virágzó országok voltak, tartományok. Víz! Akkor mindent elborított a csatornák rendszere. Amikor elapadt a víz ezekben a kanálisokban: meghalt az élet... vagy előbb haltak ki azok a népek, s utána iszaposodtak el a csatornák? Ez a kérdés...

- Hogy hívják azt a kultúrát?

- Az az ősi Khorezm, barátom. Éppoly keveset tudtak róla pár évtizeddel ezelőtt, mint akár a hettitákról... Hallom, hogy arrafelé jártak; én, sajnos, nem mehettem el Boghazköybe, akkor még kint voltam a türkménjeim között... Nem könnyű róla beszélni, talán másfél ezer évig is tartott ez a kultúra, különböző szakaszokban, különféle műveltségekkel... időszámításunk előtt pár századdal s utána, a nomád népek évezredében. Hányféle vallás... civilizáció nyomát kutattuk. Én már évtizedek óta dolgozom ott, s olyan óriási távolságok voltak, hogy tehetetlenül álltunk, szemben a végtelennel. Mindenütt romvárak... irtózatos méretű erődítmények, melyeket elborított, de nem temetett el a homok. Ugyanazok a hatalmas égetett téglák, roskadozó boltívek... homok, homok. S ahhoz, hogy megtaláljuk az egykori élet nyitját, fel kellett térképeznünk csatornarendszerüket. Ezek a csatornák elbújtak a homokágyban... olyanok voltak néha, mint széttöredezett óriás csontvázak. S akkor jött a gép a segítségünkre. Felemelkedtünk! Nem szálltunk valami magasan, de milyen más kép volt... a fényképek hibátlanul lerajzolták az egykori csatornarendszer vonalát... megmutatták felülről az összefüggéseket a tornyok, várak, előretolt őrállások, erődítmények, a „gorogyistyék" között... ezek azok a mély árokkal körülvett települések, melyekben a nomád népek igyekeztek dacolni a támadásokkal... Milyen más volt minden egyszerre...

- Mi volt a legérdekesebb, professzor úr?

A szürke szem csillan, tükrén végigfut az emlékezés.

- A legszebb, barátom? A *toprakkale*i vár csodálatos falfestményei... meg szobrai voltak, melyekről soha senki, de senki nem tudott - mielőttünk, azóta, hogy az ősi Khorezm urai elnémultak.

- Kérem, mondja el, hogyan történt!

- Akkor is október volt, mint most... olyan kietlen... sós mezőkön baktattunk, hogy a tevék lába is belesüppedt... mindenütt homokbuckák végtelen sora, egy-egy bokor, csenevészen. A vár mögött hegyek. Háromtornyú vár volt, jó magasan... persze, mindenütt romok, kőgörgeteg, alig-alig lehetett megmászni. Csak amikor közelebb jöttünk, ismertük fel a boltíveket, a rázuhant második emeletet. A falak sok helyen beomlottak, máshol még tartottak... Mindenütt tizenöt-húsz méter magasságba emelkedtek, így kellett dolgoznunk. Olyan bonyolult volt az egész várrendszer a maga tornyaival, bejárataival, tömbjeivel, hogy lehetetlen volt alaprajzot készíteni... mint egy útvesztő, amikor először magasról leereszkedtünk a romnyílásokon, kötéllel. Mi volt az első, amit találtunk? Pénzek, pontosabban: sok-sok rézpénz. Kora középkori khorezmi pénzek, melyeken régi királyok szakállas arcát találtuk... Ezek már ismerőseink voltak!

Tudják, ugye, itt is azt a fogalmat, hogy *terminus post quem*? Egy pénzdarab, melyet meghatározhatok, mert tudom, körülbelül mikor verhették, e nomád világban csak annyit jelent, hogy előtte nem lehetett a kultúra, csak *utána* - post quem; persze, ha például bizánci aranyakról, solidusokról van szó: ezek hosszú századokon át vándoroltak, avar kagánok, gepidák, alánok öveit díszítették. Ilyenkor jön segítségünkre a „post quem", hogy legalább nem kell tapogatnunk - visszafelé.

Sok kerámiát is találtunk. Ez önt érdekli, asszonyom, bizonyosan. Vékony falú, vörös festékkel díszített edények voltak, ezeknek is örültünk persze, de mind beljebb és beljebb mentünk, remélve, hátha olyan részhez érkezünk, mely talán épp azért, mert beomlott, vagy valamilyen más csapás pusztította - többé nem volt nomád népek alkalmi tanyájának helye. Mert ez itt a legrosszabb... a századokon át szórványosan érkező törzsi csoportok, melyek egy-egy télre kerestek itt helyet, felélték, elpusztították a maradványokat, s mentek tovább, hajtotta őket a kopár síkság sós lehelete.

Persze minden tele volt leletanyaggal, bőségesen, szövetmaradékok, nyílvesszők, üvegek, kerámia. Akkor találtuk az egyik szögletben az első érdekes leletet: egy nagy alabástrom szobrot, mely egy nőalakot ábrázolt.

Amikor ahhoz a szárnyhoz értünk... már gondoltuk, alighanem ezek lehettek a fejedelem személyes szobái. Tulajdonképp díszteremnek használták, a mennyezet négy oszlopon nyugodott. Falait gazdag díszítés borította, zenészek képmásaival... igen, ez a különös, olyan finom, meglepően gazdag színárnyalatokban találtunk figurákat... a legszebb egy hárfázó nő zöldtónusú, remekbe festett képmása! Ujját egészen különösen alakította ki az ismeretlen művész, karperec fogja át... Ez volt talán a legjobb állapotban, s ez volt a művészi érték tekintetében is számunkra a legmegdöbbentőbb: ki sejtette volna, hogy itt, a mindentől elhagyott sós sivatagban egy ismeretlen festői kultúra jeleivel találkozunk?

- A színek megmaradtak?

- Éppen ez volt a rendkívüli élmény: a színhatások különös gazdagsága. Rengeteg árnyalat: eperszín, narancssárga, lila, rózsaszín, szürke... de ugyanúgy skarlátvörös, fekete-fehér, a vörös alapon... egészen reális emberi arcábrázolások... színes növényminták...

- Egy szobában vagy teremben voltak?

- A szobák során át találtuk ezeket a freskókat... elneveztük vörös szobának, ez volt a legszebb talán, itt meztelen emberi alakokat láttunk, sárgás és világoszöld tónusokban, persze rengeteg más díszítményt, virágokat, síkdíszítményeket, gyöngysorokat...

- Valahol azt olvastam, hogy erősen érezhető az indiai buddhista művészet hatása...

- Tulajdonképp csak az előbb említett hárfás nő képmásánál éreztük... Később, amint egyre több és több ilyen emlék került elő... lassan az a benyomásunk alakult ki, hogy itt tulajdonképp valamilyen önálló művészeti központ sugározta ki alkotásait, sok motívum emlékeztet a belső-ázsiai népek, az üzbégek mai szövetmintáira: igen, a szövetminták és a falfestmények érdekes rokonságra mutatnak...

- Csak festményeket találtak?

- Dehogy... egy évvel később, amikor az időjárás megengedte, persze tovább folytattuk Toprakkalében a feltárásokat. S akkor csodálatos szobrászati emlékek kerültek elő... talán tíz szobából. Sok helyen ki nem égetett agyagszobrokat találtunk, jórészt persze töredékesen. Sajnos, a teljesen épen maradt szobornak is hiányzik a feje, máshol meg a fej maradt meg, fejékek, kezek, lábak, egyéb ruharészletek gyönyörű redőzetben. Ezek a szobrok is azt mutatták, hogy itt valami egészen különleges, önálló khorezmi művészeti iskolával van dolgunk. A szobrok olyan finom vonásokkal ékeskednek, hogy méltán hasonlíthatjuk őket a késői hellenisztikus iskolák alkotásaihoz.

A legszebb szobrokat is az úgynevezett királyteremben találtuk meg. Itt a falakat gazdagon kiképzett fülkék tagolták. Mindegyikében egy-egy szoborcsoport számára volt hely. De oly hatalmas méretekben, hogy körülbelül az embermagasságot kétszeresen haladták meg. Az egyik szobor süvegdíszéből megoldhattuk a kormeghatározást is. Ugyanilyen süveg szerepelt egy, időszámításunk után a III. században élt király érmein... Ebből állapítottuk meg ennek a művészeti kultúrának hozzávetőleges korát.

A legkülönösebb az volt, hogy ilyen csodálatos festői és szobrászati emlékek mellett maga a királyi székhelyként számító várkastély - építészetileg jóval gyengébb volt. A feltárások azt mutatták: hirtelen, mintegy „varázsütésre” épült, az építőmestereknek nem volt elég tudásuk, sem tapasztalatuk ahhoz, hogy ekkora épülettömeget megszerkesszenek. Mindenütt toldás-foldás, az állandó tatarozás szüksége; érezni lehetett, hogy az anyag nem elég nemes, a székhely csak addig méltó keret a khorezmi sahok számára, amíg szinte napról napra erősítették, tatarozták. Támaszfalak, pillérek segítségével próbálták megállítani a falak düledezését, a repedéseket. Az egész egyébként még fel nem dolgozott ősanyag... de mi, akik részt vettünk a feltárásban, azóta is rabjai vagyunk a khorezmi problémának. Ha majd elkészül a nagy beszámoló...

„Ha majd elkészül a nagy beszámoló” - nevet Gálfi, ez minden nagy régész s minden nagy feltárás örök problémája: mikor ölt formát a maga tudományos köntösében, méltó keretben az „eredmény”, mely talán hosszú évek, esetleg évtizedek előtt végzett régészmunka végső gyümölcse.

Vacsora vége. Felállnak, meleg déli szél szalad át a pusztán, felborzolja a füveket, megremegnek a fiatal erdő pergő levelű fái. Imre valami különös szagot érez... valami fanyar-keserű, rég-rég ismerős füstszagot. Úgyis sétálni mennek, arrafelé, ahol eltávolodnak az istállók, magtárak, gazdasági épületek rendjétől, s a holdsütésben mintha felpúposodnék, óriás hullámot vetne a puszta. Imre érzi a füst kesernyés ízét, erre tereli a kis szél. S már megy arrafelé, amerre látja villózni a pusztai máglya omladékának fanyar parazsát.

Ősi módon tehénlepényből vetnek dombot, néhányat rádobnak a tűzre; Gábor, a számadó s két bojtár süt szalonnát. Gracias ilyen képet nem láthatott még soha, s talán az orosz akadémikus előtt is valami váratlan, emlékezetes ez az este. A kemény karimájú, nagy, fekete csikóskalapok mint óriási gombák nőnek ki a földből, az ember egyik kezében hatalmas karaj kenyeret tart, másikában a nyárs, végén a csipkézett szélű, pörkösödő szalonnadarab, a kenyérre cseppen a forró zsír, míg forgatja a nyársat ősi, tempós mozdulatokkal a gazda.

Egy perc, s már a kunyhó falához támasztott nyársak a vendégek kezébe vándorolnak, elő-kerülnek a bicskák, melyek néhány órával ezelőtt még régészeti feladatokat végeztek, a kilós szalonnadarabból Gábor széles, tenyérnyi szeleteket hasít. Egyiket különös gonddal cifrázza, csipkét farag a lágy hús testébe, rászúrja a nyárs hegyére, s halálos komolysággal nyújtja oda Graciasnak. Imre nézi: az egész olyan, mint valami csodálatos némajáték. Meghatározhatatlan közelség árad ebből a pillanatból, mely mindnyájukat úgy burkolja be, mint a hamvadó tűzrakás fanyar, déli széllel szálló, holdfénnyel fodrozott esti füstje. Gracias úgy veszi át, mint valami nagyon értékes ajándékot, halkan ellebben szájáról a „köszönöm" szó, kicsit úgy, mintha valami ismeretlen ének utolsó ríme lenne. Egy fatönköt hengerít oda a bojtár, helyet mutat; Gracias, lám, már megtanulta: hogyan emelje a nyársat az izzó parázs fölé, forgatja, mosolyogva dörzsöli a szalonnát a kenyérhez, hogy a korpás felületet aranyló-csillanó mázzal vonja be a lassan cseppenő zsír. Imre halkan kérdez valamit Gábortól, a számadó bólint. A fiatalabb bojtár kivezeti lovát, a kunyhóból kihoznak egy szatyorban néhány borosüveget. Imre nevet, ledobja kabátját, a meleg szélben így, kiskabátban ugrik fel a ló hátára, a számadó s a bojtárok nézik szemük sarkából: tud-e még lovasmesterséget? S Imre mondja a bojtárnak:

- Gyere te is, segítsz nekem! - s egy perc, már vágtatnak a csárda irányába.

A vasárnapos környékbeli nép, esti látogatók, ahogy kint ülnek a tornácon, mind arra fordulnak, amikor jön a városi úriember s a tanyai testvéri összefogásban, egy-egy szatyorban az üvegekkel, s a cigány megsejti: valahol mulatság készül a puszta szívében. Míg töltik az üvegeket, Imre mutatja az irányt, a cigány errevalósi, ismeri a járást: eltalál. Néhány perc, már ott vannak a tűznél, a kunyhónál az innivalóval. Ez megvidámítja még jobban a vasárnap estét, a szél eláll, a fanyar füst egyre gyengébben száll fel a magasságba. Imre szeme Graciason: finom fehér fogsora gyöngyszemeket hasít a kenyérből, Gábor mutatja, hogyan kell nyesni a szalonnából, s széles, oktatós mozdulatokkal tanítja, hogy kerülje el a veszedelmes zsírcseppeket. Egy bojtár már keveri a nagykondérban a tésztát, s mire lassan elfogy a szalonnazsír alatt a kenyér - már elkészül a puszta másik fogása, a hatalmas kondérban tálalt tészta, hagymás-zsíros köntösében. A mélyen lenyúló szalma-tetőben sor hosszú nyelű, apró fejű, csőrös kanál sorjázik. Gálfi kihúzza az egyiket:

- Az egyik avar sírban tavasszal pontosan ilyent találtunk. Ha kitisztítottam volna, idehoznám, meg sem ismernék, hogy nem erre a tájra való. Ez mutatja: vagy tizennégy századon át nem változtak a mindennapi élet egyszerű eszközei... bizonyosan ez az ősi, pusztai nomádforma maradt itt meg, célszerű, nincs szükség másra... mindjárt meglátják, miért!

„Most eszünk" - mondja Gábor komoly, derült arcának kifejezése. A szalonnasütés - csak játék, vendégek s vasárnap örömére. Ez a tésztaétel a valódi, mindennapi táplálék. Gálfi ismeri a rítust, halkan mondja a professzornak s Graciasnak: ezt a hatalmas kondért „eszmei" háromszögekre kell felosztani, annyira, ahányan vagyunk Mindenkinek csak a „saját" három-szögén belül szabad venni a tésztából. Ha fiatal legény, bojtár a „máséba" pákosztoskodik - azonnal a kanál nyelével vernek egyet keze fejére. Lássuk, Imre érti-e még a mesterséget?

A fatönköket szorosan egymás mellé tolják, az ágasról leveszik a nagy kondért (óriási pusztai serpenyő, alighanem csak ilyen ünnepélyes alkalmakra, amikor vendégek is körülülik az ételt), ráteszik a deszkára, s kiosztják a kanalakat. Gracias arcát nem nagyja el a mosoly; Imre érzi, most boldog, valami kedves és átható van ennek az egyetlen nőnek jelenlétében, aki megszépíti a pusztaiak estéjét.

... Ha Tamás itt lenne... milyen boldog volna, mint akkor, amikor... Így ültek, hányszor, a Négyeskútnál, s Tamás már úgy ismerte, úgy szerette a csőrös, hosszú szárú kanál ritmusát, a szeme villant, a mosolya megolvasztotta mindenki szíve körül a jégkérget. Előrehajlik, a mozdulat, mellyel beemeli a kanál fejébe a zsíros-hagymás tésztát - kicsit álomban is történik mindez: a most és az egykor összeolvad. A kijevi tudós arcát a felszított máglyaláng megvilágítja: érzik rajta, hogy a puszta varázsa őt is hatalmába kerítette... szeme kitágul, bizonyára hatalmas nomád világot lát, ezer esztendőkkel ezelőtt, Európa szívében, népfoszlányokat, nomád birodalmak gomolygó, foszladozó testét, sátorpalotákat, melyeket egyetlen leheletével elsöpör valami pusztító forgószél.

A cigányok megérkeznek. A pikulás és a két hegedűs. Gracias Imrére néz, nevet. Gálfi megsodorja bajusza végét, egy pokrócot dob rá a tönkre, s végighever a földön, felnéz a holdvilágfényben ragyogó égre. Gracias mozdulatlanul ül, mint őserdőbéli bálványkép. Az orosz tudós ráhajlik a deszka-asztalra, néhány vonással vázlatot rajzol jegyzőkönyvébe: megörökíteni a hangulatot.

- A régésznek mindenhez kell értenie, fiam!

Gálfi dirigálja a cigányt. Az idős ember elkapja szeme villanását, megsejti nótáját, mielőtt még kicsit rekedtes torokhangján ellebbentené a kezdetét. Gálfi bólint, a bojtárok közelebb ülnek, még némák.

- Milyen szép hangod volt, Gábor! - tör fel Imréből az emlékezés, s halkan kérdi: - Énekelnél?
- Igen... az emlékezet partjairól: Gábor világos, kedves hangja, amikor már Tamás becsapta a forgatókönyvet: „mára elég”, s Gábor hangja megszólalt, pohár bor... egy csárda, cigány... Gábor hangja. Ugyanaz s mégis más: mélyebb, fakóbb, de nem téveszti el a ritmust, a bojtárok halkan hozzáállnak, s Gálfi mély baritonja szegődik hozzájuk. Kijön az állatorvos, öccsével, könnyű kocsiján. Lerakja a fonott hasas üvegben a bort, a csikósok méltóságosan, keveset, módjával poharaznak. Minden végtelen tiszta, ahogy átöleli az éj mélykék köpenyével azokat, akik itt ülnek, földön, fatönkön, szemben a kihunyt máglya reves parazsával.

39.

Ébresztő. A reggeli vonattal jönnek Gálfi átdirigált munkatársai, akik átveszik az alkalmi feltáróktól a komoly, szakmai munkát. Két múzeumi altiszt: a régészet gyakorlati művészetének csodálatos szakemberei - az egyik idős ember, hosszú, lógó bajusszal, megjárta már az ország mindegyik vidékét, tempós, pontos, dirigáló, régimódi. A másik környékbeli, vidám, technikai megoldásokért lelkesedő, fotográfus, szerelő, szervezkedő. Az állatorvos jóvoltából tíz embert munkába tudnak állítani. Beüzennek a tanítónak a szomszédos szakiskolába - küldene ki egy tucatnyi erős fiút, akiknek kedvük van egy-két napra felcserélni az ásóval az irkafirkálást. Ébresztő. A reggeli egyben haditanács. Gálfi este érkezett, amikor még nem láthatott semmit az előkerült leleteken kívül; a „vezérkarral” munkakezdet előtt járja be a terepet. Mintha az ötórányi alvás teljesen felfrissítette volna, ruganyos, vidám, érezni rajta - vezér! Mint aki meghallgatja csapatparancsnokának jelentését, úgy figyeli Imrét, amikor elmondja néha akadozó magyar műszavakkal: miért itt kezdett csak úgy játékból ásatni... mire

emlékezik, merre vetett ki a föld halottakat, mire gondol. Érzése szerint merre lehet a sírmező vagy temetkezési centrum szíve?

- Sok indián sírhelyet tártunk fel. Az az érzésem, hogy ilyenkor a geológiai alkat a döntő, a tájék alakja, merről kap szelet, merre lehet folyó vagy patak, az áradások miatt... merre lehetett, pontosabban, akkor... Arra gondoltam, de persze nem egészen tudatosan, csak úgy... játékból... Ez mintha nem lett volna „eredetileg" természetes emelkedő... csak később, lassan, ahogy felfogta valami mesterséges domb a puszta homokját, megfogant benne valami mag, megkötötte... Így formálódott... ezt éreztem, bátyám.

Gálfi végigmegy a tegnap húzott kutatóárok mentén. Egy-egy helyen megáll, a méteres mélységben nézi a föld alakulását, egy-egy marékkal kiemel a földből, egyszer nagyítóját is szeme elé teszi. Halkan, oroszul beszél társának, mutatja, hol oszlik meg érzése szerint a talaj rétegeződése; itt nagyon gondosan megnéz mindent, letérdel, ásót kér, oldalt egy-egy csíkot hasít a földben, nézi.

- Azt hiszem, Imre, nem hagyott cserben a régészérzéked. Különös módon, pont ott húztad az árkot, ahol valami kezdődik. Hogy mi... meg nem tudjuk., de kétségtelenül te voltál az első, aki megsejtetted... Hányan járnak itt mindennap errefelé, eddig még talán senkinek sem jutott eszébe, hogy itt túrja fel egy kicsit a földet... Merre emlékezel a fúrógépre... s arra, hogy csontokat vetett fel a föld?

Körbejárnak. Imre egy árkot, valami régi földtüremlést keres, fúrás emlékét... Mindez már más lett. Nem tudnak egész pontosan nyomára bukkanni: „erre lehetett". Reggel nyolc óra. A „hivatalos" munka most kezdődik. A két múzeumi altiszt vezényli seregét. Hárman közülük már dolgoztak ásatásnál, s hozzájuk csatlakozik önkéntesnek Karcsi.

Minden régészvezetőnek persze más és más a gyakorlati technikája. Imre s Gracias feszülten figyelik, hogyan kezd hozzá Gálfi, hol osztja el a munkásokat, milyen szakaszokat jelöl ki az altiszteknek. S utána karon fogja Imrét. Gálfi nagyon csendes, de Imre, aki ismeri az izgalmas boghazköyi kirándulás óráiból, most érzi: a professzort valami nagy, belső felindulás tartja hatalmában.

- Te tegnap egy sírrendszerre bukkantál. Szándékosan nem nevezem sem sírnak, sem temetőnek. Ahogy eddig előkerültek a leletek, minden valamilyen *rendszerre* enged következtetni. A nomád fejedelmek temetésének ősi rítusára. Az az érzésem, hogy nagyon szerencsés helyen kezdted. Az is... hogy a kutatóárkot úgy húztátok hogy látni lehet, hol indult el az egykori temetőmunka... a lócsontváz, a „meztelen" halottak, a rabszolgák, akik a végső elföldelést végezhették s aztán... a mélységek változása. S utána a tárgyi leletek. Az ezüstedény. Ma hajnalban kibontottam, magam néztem meg. Piros-e? Igazán pirosak a kövek? Ha... Eddig még sehol soha nem találtunk magyar földön piros kövekkel díszített parádés edényt. Csak odaát... Ukrajnában, az is inkább nyomokban... Ha...

Graciashoz fordul:

- Nagyon kérem, ha cserepet találunk próbálja meghatározni anyagát, a festék minőségét. Hoztunk valami kis vegykonyhát magunkkal, de nincs keramikusunk. Ha megtenné...

Maga meg a régészvésővel kezében odatérdel, amerre tegnap megtalálták az ezüstedényt. Itt nem szabad ásnia senkinek Az orosz régész követi példáját, féltérdre ereszkedve vizsgálja a talaj szerkezetét. Gálfi kilép az árokból. Egy munkásnak képzeletbeli vonalat jelöl ki: itt próbálja a feltárást. Reggel van, mindenki friss, egy hosszú nap lehetőségei állnak előttük, a munkásokra is lassan-lassan átragad a régészek feszültsége. A hetven-nyolcvan méter hosszú kutatóárok mélyül, a múzeumiak s a régészek vigyáznak a talaj, a földrétegeződés minden

változására. „Csont”. Már néhány centiméter vastagságban elárulja közelségét a talaj sárgás színeződése. Imre áll be, s lassan, ahogy egyik kezében lapát, másikban kemény szálú seprű, tisztogatja a rétegeket... már-már sejteni lehet a csontot... pár perc múlva a homokréteg alatt kivázolódik egy emberi csontváz... igen, már csak leheletfinom földruha takarja.

Az egykori harcos koponyája emelkedik ki először a rétegekből. Gálfi föléje hajlik. A kis söprű letisztítja az utolsó vékony földréteget is. A koponya: nem pusztai emberé... hosszú, finom, elnyúlt, olyanféle, mint ahogy karikatúrákban rajzolni szokták az „angol lordokat”. Nem... semmi esetre sem nomád pusztai koponya, széles pofacsontú, sasorrú, alacsony homlokú, előreálló fogú vitéz. A csontváz is nagyjából megszabadul már a földtakarótól. Sértetlen, a talaj jóvoltából teljesen ép. Sárgás medencecsontja emelkedik ki... a térd... Ember. Olyan épségben, hogy a munkások is megdöbbenve állnak az árok partján.

- Mintha csak nemrég temették volna a komát - mondja halkan az egyik. Gálfi kiemeli a halott edényét, némán, nyújtja oda Graciasnak. Valamivel finomabb az átlag avar edényeknél, de ez sem különösebb. A halott egykori ezüstékének néhány darabkája... egy arasznyi vaskés, a feje mellett két kis kerek arany hajcsat. S újból ez a hosszú, előkelő, északi koponyaalkat. Imre kérdően néz Gálfira.

- Véleményem szerint gepida. A lelet arra enged következtetni, hogy ezt az embert nem akkor temették ide, amikor a többi lelet előkerült... nem nagy az időkülönbség, azt hiszem, de nem akkor... ez szertartásos temetés: minden a halott mellett van, amire a másvilágon szüksége lehet. Nem mutat semmi különös ünnepélyességre vagy sietségre. Nem tartozhatott a fejedelem szűkebb környezetéhez... főember volt a maga módján. Alighanem... igen... alighanem gepida. Ezek a germán nemzetségek itt maradtak, vagy ide húzódtak az avar környezetbe, megértették egymást az avarokkal... ezek közt lehetett már írástudó is, sok világot bejárt ember. Germán volt - a pusztai nomádok között. Menjünk tovább!

Miska bácsi, az altiszt lép most munkába. Míg társa tüzetesen lefényképezi a *situs*-t, az asszisztens felvázolja a jegyzőkönyv sémájára az alakot, a koponyát, leméri hosszát, bejegyzi a lelet állapotát, a sírban talált tárgyakat - már szétbontják a hatalmas barna csomagolópapírt, melybe belekerül a tizenkét-tizenhárom százados síri nyugalma után megbolygatott földi maradvány.

*

Őszi szél seper végig a pusztán, Imre látja: Gracias fázósan húzza össze a kabátot. Nem szokta meg ezt a végigsüvöltő légáramlatot, melyet nem fékez hegy, erdő, havasok. Gálfi észreveszi, először „belső” melegítésre gondol, s táskájából kis lapos konyakosüveget vesz elő. De Gracias nem iszik, Imre ujjasa vándorol át hozzá, amit nevetve húz fel; most már ő is olyan ebben a mezben, mint a „valóságos” régészek ásatás közben.

Ha most lenne olyanféle sárkányra erősíthető fényképezőgép vagy filmfelvevő, mint amilyenről Webb beszélt akkor, amikor első délelőtt meglátogatta a mexikói intézetet - talán felülről pontosabban, jobban érzékelhetően adná vissza a pusztában enyhén domboruló földtüremlésnek alakját, redőzését, mint ahogy így látják, szabad szemmel. De Gálfi elemében van. Mintha valami delejes áramlás indulna ki belőle, s ez a „radar” segítené, hogy meghatározza azt az elliptikus vonalat, ahol most felállítja a munkásokat. Asszisztense nem először ás vele, ismeri minden mozdulatát, egy szemvillanására már jelzőpózna Mihály bácsi kezében, kitűzik a piros-fehér csíkos falándzsákat a kör elég laza ahhoz, hogy kezdetben nyugodtan forogjanak a földben az ásók, anélkül, hogy félni kellene attól: megbolygatnak valamilyen értékes leletet.

Közel egy óráig nem hallani mást, csak a szerszámok ütemes zaját, az ásó emberek ide-oda vetett tréfás szavát, az altisztek buzdító beszédét, pár tanyabeli kérdését, akik ott állnak a jelzőrudakkal határolt területen kívül, s feszült figyelemmel kísérik nemcsak az ásók, hanem a „tanárok" minden mozdulatát is. Az első lelet egy lótetem. Irodájából kihívják az állatorvost. Most már műszerrel jön, vizsgálja a csont szerkezetét. Szájából újból kiröppen az „ezer év". A csont omlós, mállékony. Fejformája szerint az alacsony, szívós, nem kényes pusztai lovak típusához tartozott. Imre ott guggol az árokban, végtelen gonddal morzsol át minden homokdarabkát, rögöt. Az egyik sárkupac mintha súlyosabb lett volna a többinél, s ahogy rétegesen levált egy-egy sárrög, valami „mag" maradt, melynek peremén megcsendült a kis régészlapát.

Egy perc múlva már mind körülvették Imrét, aki sápadtan az izgalomtól tisztította le a sarat a kerek érméről, körmével megkaparta, s egyszerre kisárgállott az - arany, aranypénz volt.

Néhány pillanat, míg kendővel tisztára törölgetik. Ha egymaga lett volna, nem ismerte volna ki magát. Miféle pénz ez, kinek ábrázata díszíti, honnan kerülhetett ide... miért? A kijevi professzor meghatottan nézi a súlyos, kerek aranyérmét. Gálfinak nem kell nagyító hozzá, hogy felismerje...

- Bizánci „solidus", a világ akkor legértékesebb aranypénze, mely majdnem ezer évig volt forgalomban. Várj csak... Az érmét... igen... olvasni lehet, de ismerem is ennek a császárnak képmását: Hérakleitosz... ő verette.

- Mikor élt?

- Ezerháromszáz évvel ezelőtt. A VII. század első harmadában...

- Hogy kerülhetett ide... ide a pusztára, ez az érem?

- Hát... egyszerűen... Az avarok szövetkeztek egy másik hatalommal - ma már el sem lehetne képzelni... ezt a távolságot -, a másik: a perzsa újjászervezett birodalom volt. Avarok és perzsák 626-ban ostrom alá vették Bizáncot, amikor a császár távol volt hadjáraton. Nem sikerült bevenniük az „angyaloktól őrzött várost", de amit lehetett... környékén, széles vidékeken felperzseltek. Bizonyára abból a hadivállalkozásból hozták haza ezt a zsákmányt... Imre... a te szerencsés kezed... ezt is te találtad... szép, nem kopott példány; látod, most megérted, mi az a „terminus post quem" a mi vonatkozásunkban. Ez az avar sír nem lehet Hérakleitosz előtti - de hogy mikor került ide a bizánci császár arany solidusa, azt igazán nem lehet megmondani. De az egyik időhatár bizonyos! Ezek után minden szemernyi földet át kell vizsgálni!

Tört cserépedény. Gracias kezébe vándorol. Már rajzpapírlap előtte, pontosan felvázolja, összeilleszti, képzelete pótolja a fel nem lelhető részeket. Meghatározza alakját, anyagát, a készítés módját. Ezen is gazdag, piros színű díszítést talál.

Az „ellipszis" másik oldalán csontokat jeleznek az altisztek; leáll az ásás, a kijevi tanár kezében a „spatni", melynek széles, lapos acélteste megvillan a bágyadt napfényben, másik kezében a kemény szálú seprőcske, úgy dolgozik, mintha valami mechanizmus szabályozná keze járását. A különös az, hogy a halott feje nem kelet felé néz, ahogy általában a sírokon. Ez a koponya kemény, erőteljes pusztai harcost varázsol elő, ha a régészszem felöltözteti egykori alakjába. Tagbaszakadt, zömök legény lehetett, fogsora feltűnően ép, erősen kiálló. Számolják: huszonnyolc ép fog... Egy fekete, majdnem széteső vaskard pengemaradványa mellette. Gálfi valamilyen feketedett szálfélét simít ki. A fém meghajlik, majdnem lant alakban.

- Tegezváz. Ezüst!

Most következik az izgalmas munka: keresni az árok mélyén a vas nyílhegyeket... Itt már a legóvatosabb kézzel dolgoznak, mindenki érzi: ennek különös... egészen különös jelentősége van ebben a pillanatban... Előbb hat... utána még egy... egyikben nagyítóval még látni az egykori fa-nyílvessző csonkját, mely beleékelődött a vas nyílhegybe: majd részletes vizsgálat fogja elemezni, milyen fa volt... s ez is segít a kormeghatározásban. Kilenc nyílhegy. Gálfi már kezdi összerakni az ezüsthúr darabjait. Ideiglenes eredmény: az eltemetett harcos ezüst-húrú tegzet kapott útravalónak a távoli örök vadászterületekre - kilenc nyílvesszővel. Közepes méltóság lehetett, nemzetségében megbecsült harcos! Tovább ásnak. Vagy másfél méternyire új csontváz. Ennek feje is ugyanabban az irányban, mint a másiké... mintha valami temetői rend szabná meg örök nyugalmukat - úgy feküsznek, mint a legyező csontpálcikái - fejjel egy távoli, ismeretlen pont felé fordulva.

A következő óvatos ásócsapások nyomán sárgán porlik a föld: ezüsttál - szeszélyes, majdnem túl gazdag díszítéssel, viszonylag jó állapotban, első tisztításra már előtűnik a „tamga" - ez a törzsi jel, melyet megtalálnak övön, karperecen, tálon, ivóserlegen. A nagyítók elővillannak, a kendőre fektetett tál kézről kézre vándorol: két szörnyeteg alak fog közre egy istenfigurát. Ez a törzsi jel, melyhez hasonlót ismernek már az ukrajnai ásatások anyagából.

Talán ettől a pillanattól kezdve éri el csúcspontját a feszültség: valami megmagyarázhatatlan izgalom hullámzik át a jelenlevőkön, átragad az ásó munkásokra is, akik joggal érzik, hogy részesei ennek a föld alatt húzódó tudományos drámának, melynek foszlányokban kerülnek elő a jelenetei... Az ellipszis szembeni fókuszpontján új csontváz kerül elő: ennek feje is úgy fekszik, szokatlan irányban, mintha ezek a halottak „körülfeküdnének" valami nagy, hatalmas sírt, mely talán ott húzódik meg valamerre, a mélységekben, a földtüremlés alatt. Gálfi rajzol: gyors pontokkal tölti ki az ovális térséget, ott, ahol találtak már leleteket. Valóban helyes volt-e az elliptikus forma, vagy csak szeszélyes játék, ahogy kezdte... s talán mindenütt máshol is találnának sírleletekre? Talán ez az egész egyetlen nagy temető? Három munkást nekiállít, hogy egy külsőbb körben próbáljanak árkot húzni. Ezzel gyengíti „saját" csapatát, de végére kell járni annak az izgalmas feltevésnek, hogy itt valójában csak egy sír létezett, mely köré rakták, valamilyen félelmes, megmagyarázhatatlan rendben, a többi halottakat.

A három munkás már több mint fél órája ás, teljes erővel s lelkesedéssel: arcuk kipirul, csattannak az ásóvasak a lágy földben itt-ott elkeveredett kavicsokon. Mindenütt szűzföld, nincs nyoma sem annak, hogy bolygatták volna. S néhány méternyi távolságban, az ellipszisen belül - mindenütt nyoma van annak, hogy itt valaha sírvilág terült el.

Gálfi köszöni fáradozásukat, s leállítja a munkát, megmagyarázza az elégedetlenkedő embereknek, hogy ez a „semmi" most lényegesebb, mintha itt is csontot vetett volna fel a szerszám. Pihennek, a bágyadt őszi nap kezd bontakozni párái közül; a szél elállt, minden kékes fényben libeg. Három-négy próbaásás következik: mind sikertelen! Ezek a legfárasztóbb félórák, de igazat adnak Gálfinak: a legfontosabb, hogy egyre szűkebbre vonják a kört a képzeletbeli „mag" köré.

- Nem volt erre valaha valami víz? Folyócska vagy patak?

Egymásra néznek: a Kijevi ember színié ösztönében ismeri a sztyepp népeinek ősi szokását. Patakmeder? Az ásók ütemes csattogása közben vizsgálják a föld struktúráját. Ha most lenne itt egy alacsonyan köröző repülőgép, mely légi felvételeivel segítséget nyújthatna nekik! Ha volt is, merre húzódhatott itt a patak vagy folyócska, merre futhatott medre? Hová tartott? Gálfi hangosan megismétli a kérdést.

- Mondják...- dünnyögi egyik munkás, aki itt nőtt fel a pusztán.

Imre szerszáma szalad bele az első „nagy leletbe”: csodálatos pusztai ivókürt... nomád fejedelmek díszserlege: három részre törve, de - tökéletesen; hatalmas ökörszarv, mely aranycsúcsban végződik, míg a szarv felső végét is majdnem arasznyi széles díszítés veszi körül... maga a csont részben eltöredezett, elporlott, részben darabjaiban megmaradt. A nagyító keres jelet: a „tamgát” - ugyanaz a figura: két szörny vesz körül egy ülő istenfigurát.

Délhez közelednek. A hatalmas pakpapírokon kiterítve a „zsákmány” - övcsatok, övdíszek, az ivókürt, kardvasmaradványok, tegez, ezüsttál. Külön a csontok. Az asszisztens a fényképész, már a negyedik tekercset cseréli. Gracias kis gépével - mintha csak saját szórakozására tenné - amit lehet, megörökít úgy, ahogy azt megtanulta Webb iskolájában. Imre nem fényképez: most ás. Egy felesleges ásót hoztak ki, egyel többet, hátha valamelyikkel baj történik. Az alig észrevehető emelkedés képzeletbeli csúcsán kezd hatolni lefelé.

Egy méter földet bonthat ki, amikor a föld színeződése kétségtelen csontmaradványokat jelez. De ezek a csontok mélyebben vannak, s hatalmas területet boríthatnak, mert nem találja a végét, ahol a szűzföld újból átveszi uralmát. Valami furcsa, megmagyarázhatatlan van ebben a még földréteggel borított csontvégtelenségben. Nem bír megbirkózni vele, Gálfit hívja, majd a kijevi professzort.

- Furcsa... amikor Szibériában ástam fiatalkoromban, egyszer... egy mammutcsontvázra bukkantunk, váratlanul... ma is még emlékezem... nagyon váratlan volt, majdnem... igazán, majdnem ilyen...

Mammutcsontváz? Itt, kis mélységben? A magyar pusztán? Karcsi vágtat újból az állatorvosért. Mire megjön, már eltakarítják a földet erről a hatalmas csonttömegről, mely itt húzódik el, a képzeletbeli dombon. Az állatorvos most már óvatosabb: kézikönyvtárából három atlaszt hoz ki, mely szemléltető ábrázolást ad a nagy emlősállatok csontvázáról. A könyvet széttárja. Lehajlik, kiemel egy óriás porcot. Maga veszi kezébe az ásót, mélyebbre vágja le a földet, majd oldalt hasít bele... egyszerre megpendül a vas: valami hosszú, sárgás... csontgörbe... most csak a lódoktor kezét látni, ahogy feldobja és levágja az ásót a gödörben... felkiált: jöjjenek le segíteni. Öt perc - és a száraz őszi füvön ott hever - egy hatalmas, párját ritkító elefántagyar!

A régészek egymásra néznek: minden ásatásnak vannak váratlan percei s találatai, amikor a valóság vaskeze keresztülhúzza a gondosan kitervezett, legszebb számításokat. A magyar puszta peremén, végtelen messze az óriás emlősök világától, nem is őskorbeli, hanem valóságos, ma élő fajta elefánt csontjai - zömök pusztai lovak s avar harcosok maradványai között. Gálfi egyszerre elneveti magát. Hirtelen rágyújt, hogy ezzel is leplezze felindulását. Halkan mondja, nagyon fojtottan:

- A történelem, látjátok, csak *egyetlen* elefántról tud, amelyik megfordult... ezen a tájékon. Az avar kagán pusztai fővárosában... ott történt. A kagán egyre követelődzőbb lett a konstantinápolyi császárral szemben. Százhúszezer arany évi „ajándékot” kapott... aranyágyat kért, melynek olyannak kell lenni, mint a szent császár ágyának... borsot kapott, ami akkor a legritkább fűszernek számított. Végül - ahogy *Theophülaktosz* leírja - látni kívánt egy elefántot, melyről csak hallott; ez a császári udvartartásban jelképezte az oly rég elveszett egyiptomi provinciát. A kagán egy domborművön láthatott ilyen elefántot. Bizáncba üzent érte. Díszes kísérettel elküldték neki a császári elefántistálló legszebb állatát, a legdíszesebben felszerszámozva. A történetíró elmondja, hogy nagy kísérettel, követséggel jött az állat - ahogy leírja, körülbelül errefelé. A kagán félelemmel vegyes irtózattal szemlélte. „Ilyen hát a rómaiak büszkesége?” - s parancsot adott, hogy nyilazzák le a díszállatot: látni akarja, fogják-e az avarok fegyverei? Nem sokkal utána került sor Bizánc ostromára, mely az avar hódítás csúcsát

jelenti. A sikertelen ostrom után visszaszorultak, s kezdődött az avar birodalom lassú bomlása. De elefánt *egy* járt ezen a földön, s ha ez az...

Felállt az árokpartról, ahol egy kicsit pihent. Idős ember volt, néha ilyenkor zakatol a szíve. Sok cigaretta - sok cigaretta, mondja mosolyogva, de sápadtan.

Az elefánt csontjai ott feküsznek a maguk irtózatos földi arányaiban. Pusztai kutyák szaglásszák körül nyugtalanul, valami más... valami ismeretlen szörnyeteg ezen a tájon. A hír sebesen terjed a pusztán, egyre többen jönnek ki, odahúzódnak, ahol nem zavarják az ásókat. Mihály bácsi, az altiszt már közérthető nyelvre, magyari szóra fordítja, amit Gálfi professzor Theophülaktosz görög történetíró nyomán mesélt. A pusztai elefánt felfedezése az emberek szemében valami hatalmasabb, majdnem emberfeletti színben tünteti fel az itt nyugvó halottakat, s majdnem Imrét is, akiről tudják: innen, a pusztáról származott el, ide tért vissza. Ő volt az első, aki megbontotta itt, a rekettyésnél a földet.

Mi szerepe van az elefántnak egy ismeretlen rítus sorában? Igaz-e, hogy a kagán lenyilaztatta a római császár parádés állatát? Hátha hatalma díszeként tartotta, saját népének s a hűbéres fejedelmeknek rettegésére és épülésére? Hátha a kagán halála volt az a tragikus csúcspont, a dráma kulcsa, amikor kivezették a világ akkor ismert legnagyobb urának, a Császárnak ajándékát, s az avar íjak - e hosszú évekig pácolt, háromféle fából és szaruból összeillesztett félelmes fegyverek - végeztek a föld akkor ismert legnagyobb vastagbőrűjével is?

Sehol ehhez hasonló lelet nem volt, s az elefánt csontváza olyannyira közel feküdt a föld felületéhez, hogy semmiféle ősleletre sem lehetett gondolni, valamilyen kölyökmammutra, mely bizonyára kóborolt erre a jégkorszakban. Egyetlen elefánt volt - egyetlen sír éke, a puszta harcosainak félelmes képzelete szerint.

Sokáig semmi. Ásók ütemes zaja, fényképezőgép reteszének halk zöreje, egy-egy szó, egy műszer; egy póznát beszúrnak Gálfi intése szerint. Két méter mélység körül járnak. Az ároknak át kell itt futnia ennek a kis földtüremlésnek szívén, melyet Imre szeme különböztetett meg a semmitől. Ha van valami a parányi emelkedés alatt - a futóároknak fel kell fednie. S mélyen... mélyebben kell ásnia: hátha a puszta nagy harcosának temetőjét nagyobb földréteg óvja, mint azokét az udvari emberekét és harcosokét, akiket eddig találtak, s akik úgy feküsznek, hogy mágikus körbe veszik - ha valóban itt rejlik csontja - urukat.

- Pajzs aranykerete!

Félarasznyira tőle - díszes csat, ez is apró gránátkövekkel kirakva; a csatrész elég durva munkára mutat, de tömör, nehéz arany. Ez valódi csat: bronz tövise volt, mely már jórészt letöredezett, csak csonkja mutatja, ruhakapocsnak használta egykori gazdája, nemcsak díszként lógott az öv peremén. Nem messze egy másik csat - de ez már mesteri munkára vall: aranyozott ezüst, közepén rekeszes ötvösművészettel gránát négyszög. Testét kilenc hajlított orrú, gránátszemű madárfej formálja, csúcsán stilizált sárkányfej, gránátékkel bevonva, majd oldalt újból két-két kisebb madárfej.

Gálfi kihúz egy idomtalannak látszó vasdarabot.

- Kengyelvas!

A puszta nomád népeinek nagy találmánya, melyről nem lehet pontosan tudni, mikor alakította át az egész sztyeppei hadviselést, s ezzel Európa arculatát. Egy pillanatig mindenki megdöbbenve áll a ritka lelet előtt - Gálfi említi, hol s mikor találtak hasonló sírokban egy-két véletlenül megmaradt kengyelt. Néhány perces néma küzdelem az anyafölddel, hogy elragadják tőle tizenhárom századon át oly féltve rejtegetett ékességét. Mindenki érzi: az irány jó, minden arasz meglepetéseket hozhat. A különös az, hogy nincsenek a leletek teljesen egymás mellett, s

nem úgy hevernek, mintha itt fekvő egykori gazdáik után tették volna be a sírokba. Majdnem véletlenül, szinte megtévesztésszerűen kerülnek itt-ott elő, mint valami hatalmas, ismeretlen sírvilág szétszórt darabkái. Araszból - hüvelyk lesz, minden szemernyi földet a leggondosabban átvizsgálnak: megszűnik az idő fogalma, nem néz senki órára, mindenki csak a korai alkonytól, a sötétedés kezdetétől fél, hogy abba kell hagyni ezt az idegfeszültség teljességével járó s mégis csodálatos munkát. A kijevi professzor szava hallatszik:

- Martinovkán tanulmányoztuk ezt... Az ottani kultúra népei kerültek avar befolyás alá, de csak azt mondhatnám: politikailag, mert műveltségüket átadták az avaroknak, akik azt átvették. Arra kell gondolni, hogy az avarok ugyanolyan szegény, nomád nép volt, mint a többi, s amikor sikerült a bizánci birodalmat adófizetőjükké tenni, az ő viszonyaikhoz képest hihetetlen mennyiségű arany áramlott be... nemcsak a köteles ajándékok, de a szüntelen zsákmányolás formájában is. Minthogy az avarok aligha használták pénznek a bizánci aranyakat, hanem csak dísznek... sokat beolvasztottak, s ezzel egy új ötvösművészet kezdődött. Jórészt a régebbi ezüstművesek kezdenek áttérni az arany formálására. Filigrán... rovátkolt drótok...

Hirtelen megakad szava: aranylemez kerül elő. Késnyelet díszített. Jellegzetesen görög ízlésű pálmalevél-idom. Honnan jöhetett ennek a divatja? A vékony, finoman megmunkált aranylemez felett kézről kézre járnak a nagyítóüvegek. Finom, rajzos munka, apró háromszögekkel a pálmalevélkék közeiben.

Egy óra, hosszú óra következik. Egyetlen női csontváz kerül elő, inkább töredezett állapotban. Ezüst hajcsat, cserépbögre, vaskés, mást nem adtak a halottal. Mintha ez megzavarná a „kört" - a női csontváz más irányban fekszik, mint a többiek. Hogy kerülhetett ide, miért éppen ide? Az a tény, hogy mellette feküsznek mindennapi holmijai, azt bizonyítja, hogy nem sietve földelték el, gondos szertartás kísérte utolsó útjára. Különben is magasabb rétegben feküdt, mint az előző leletek birtokosai.

Gálfi feláll. Mindnyájan holtfáradtak, már a munkások is lassan kiállnak, letelt a nyolc óra, amire szegődtek. Az ősz szürke párával vonja be a pusztát, a szél kezdi kergetni a száraz bogáncsokat. Imre látja: Gálfi megtapogatja vállát, mint amibe beállt a fájás, a régészek örök veszedelme, a csúz. Gracias utazótáskájába gyűjti a cserépmaradványokat, csuprokat, egy korsó megmaradt nyakát. Egymásra néznek, mintha egyikük sem merné itt hagyni a sírvilágot... mintha attól félnének: holnapra elillan minden, mint az álom. Szél, szél... Imre ismeri, ösztönéből. Ilyenkor húzta magára a subát, kikereste, merről kapja leggyengébben, arra telepedett. Egyikük sem számított arra, hogy ezt a napot is itt töltik, s a holnapit is... ha nem még többet. Hol kapnak szállást? Be kell-e menniük a városba? Mi történjék a megrendelt munkásokkal s a beindított ásatással, melyet szinte órákra függesztettek csak fel, míg itt vannak? Gálfi bemegy az állatorvoshoz, kemény, biztos hangján telefonál.

- Jelentetted, bátyám?

Gálfi mosolyog. Nem mond sem igent, sem nemet; Imre hirtelen visszaemlékezik a vágtatásra az őserdő peremén, másik oldalon óriás kaktuszmezők... vágtat Mansilla, ott kell lennie, hogy postazárlat előtt feladja a sürgönyt: megtalálták a tikali Hatodik Templomot... Mit jelenthet Gálfi? Mit találtak? Összetolnak két irodai asztalt, világos pakpapírt terítenek rá; óvatos kézzel, végtelen vigyázattal kirakják azokat a tárgyakat, melyeket nem fenyeget a porlás veszélye. Az altiszt gondozza... egyenként kerülnek elő: kengyel, ezüsttálca, késmarkolatborítás, nyílhegy, tegezváz, bizánci solidus s övcsatok. A villanyfény rávetíti fényét a sápadtan derengő feketés ezüstre s a fakó aranyakra, így kiterítve, sokszorosan fényképezve, bemérve, lerajzolva már mind leletszámot hordanak, belekerültek a múzeumok élő világába. Egy órája, fél napja

még föld mélyén, ismeretlenül húzódtak meg, s most misztikus létezésük titkát faggatják azok, akik körülállják a két összetolt íróasztalt.

- Úgy érzem magam, Imre, mint egy hadvezér, aki tudja, hogy másnap... elkerülhetetlen az ütközet. Lehet, hogy hiába túrjuk fel az egész földtüremlést... erre kell elkészülnünk, soha nem szabad délibábok után szaladni... Ha semmi mást nem találunk, csak ennyit, mint ma... eddig... az is már kijelöli ennek a leletnek a helyét. Alig volt néhány, a múlt században, ami gazdagabb lett volna. S mégis, tudod, azt hittem, már túljutottam a feszültségen, az izgalmon. Hányszor elhatároztam, hogy átadom a spatnit s a seprűt a fiataloknak! Én csak ülök majd a múzeumban s nézem, amit ti beszállíttok...

- Én is, bátyám?

Gálfi feláll. Az állatorvos dolgozószobájában vannak, ketten. Nekik kell elrendezniük, hogyan helyezzék el az újabb éjszakára a vendégeket. Gálfi kinéz az ablakon, mintha egyre sűrűbb és sűrűbb kékségek ömlenének rá a pusztára. Nem fekete minden: éjszínkék! Megfogja Imre két kezét, egy pillanatig így tartja.

- Édes fiam, tudod, van régész, aki egész életében ás, szorgalmas, pontos, mindent lelkiismeretesen elkészít, mindent figyelembe vesz, minden forrást ismer ott, ahol kezdi a feltárásokat. S mégis... furcsa módon, nem talál soha semmit... soha mást, mint amit találnia kell. Ha ókori... egy római villa alapjait, falmaradványokat, töltést, talán egy kaput. De soha olyasmit, ami megdobogtatná az ember szívét... s ha népvándorlás korabeli régész... szabályos sírmezőket tár fel, csuprokat, kanalat, vaskést, egy-egy övcsatot gyűjt, mindezt megírja terjedelmes monográfiákban. S soha semmit... ami... hiszen érted, ugye? Valami olyan soha nem történik vele, ami felbolygatná, megtörné a hallgatás tornyainak csendjét.

- Miért mondod ezt, bátyám?

- A te kezed, furcsa módon, valami delejességet hordoz. Öreg Webb mondta nekem, kint, Boghazköyben. Amikor ellovagoltatok azon a kegyetlen napon, s mi ott maradtunk úgy, hogy senki sem gondolt arra: még valaha elmehetünk Yazilikayába. Webb mondta: „Amikor beállított hozzám, nem hittem, hogy igaz, amit mond. Hogy a barátom, az a filmrendező úgy emelte ki a fiút, pásztorsorból. Csak később tudtam meg Tamástól, mindez így történt. Ő volt a felfedező. Mert ennek a fiúnak valami van a vérében... először történik életemben, hogy nem tudom beosztani őt a régészek megszokott típusaiba. Nem tud többet, nem szorgalmasabb, nem alaposabb a többinél. Sokban talán le is marad. És mégis... valami van a kezében... vagy a tekintetében. Született régész. Honfitársa, joga van arra, hogy megtartsa. Kíváncsi vagyok... *ott* is kezében lesz-e az a bizonyos varázsvessző... mint Tikalban, amikor megtalálta fent, a toronytemplom tetején a kőlapban azt a kis vájatot, amivel kifordította a zárókövet a titkos lejáratról!...

- Még vendég vagy, Imre, s az ilyen este, mint a mai, nem alkalmas arra, hogy éppen most szőjünk hosszú terveket. Amikor tegnap telefonáltál nekem, s mondtad, amit mondtál: mintha mögötted felhangzott volna a tojáskoponyájú Webb hangja. Van benne valami... Talán ha más szólt volna nekem, nem hagyok mindent abba, az ember nem szereti elodázni azt, amit előkészített. De látod, egy pillanatig sem volt kétséges előttem: jönnöm kell. Te találtál valamit... Szerencsés a kezed.

- S ha nem lesz semmi több, bátyám?

- Akkor is... de mondtam neked, hogy holnap eldől, úgy tekinthetek-e vissza erre a pusztai két napra, mint életem utolsó legszebb ásatására. Már nagyon érzem az ízületeimet. De tudod, ha akármilyen csúzos lennék, négykézláb idekúsznék... hogy folytassam! Ezt, fiam, senkinek sem szabad tudni. Csak neked mondom.

Nevet, Imre ugyanazt a különös fényt látja szemében, mint ami felvillant fent, Boghazköyben, amikor szemtől szemben állt a csodálatos, sziklába faragott ősi, idegen isten-harcossal.

Különös este. Ma nincs vigadás; hétfő este, minden elcsendesedik az őszi gazdaságban, itt-ott egy villanykörte fénye, s utána már csak villanó istállólámpák cikáznak s adnak egymásnak jelt. A szél elállt, tele minden csillagokkal. Ha ilyen marad az idő, reggel... már hétkor kezdhetnek.

Az éjszaka... Még senki nem akar lefeküdni, az egyik irodaszobát, ahová begyűjtötték a leleteket, lezárták, mintha közös akarattal elhatározták volna: többet ma ne nézze senki; mindenki telve van feszültséggel, mindenki várja a holnapi reggel pitymallását. Gracias halkan kérdi Imrétől, mit határoztak?

- Hétre szeretnénk kimenni. Feküdj le, a doktor felesége örömmel befogad magához, mi, férfiak, elleszünk együtt a vendégszobában. Ez így jó... Hogy érzed magad itt, nálunk... nálam, az én pusztámon, Gracias?

- Ahogy jöttem: féltem. Ilyen nagy pusztaságokhoz mi nem szoktunk. Északon, ahol test-véreink élnek a rezervátumokban, bizonyára van ilyen... de a mi fajtánk tenger és trópusi erdők, nagy hegyek közé zárt nép volt. Féltem a pusztától, és most enyém is a puszta. Ma... ahogyan a sírokat ástátok, s ahogy előkerült egy lócsont... egy kengyel, egy vasdarab, ami valaha kard volt, *rossz cserepek* - bocsáss meg, Imre, ezek igazán nem valami nagyszerű cserepek, a mieinkhez képest -, arany és drágakövek s bizánci arany... Mindez együtt, egy pusztán, ahol mindenek felett egy elefánt teteme... Mintha már nagyon-nagyon rég éltem volna itt. S mintha... egy hét alatt megtanulnám a nyelveteket is. Nem nehéz... látod, már tudok ilyen szavakat: „szél”... „föld”... lehetnének akármiféle nyelvben. S szerettek... Mindenki szeret. Ezért jó, ezért enyém is, Imre, ez a puszta...

Karcsi cipekedik borosüvegekkel, sorban kínál, tölt, kínál. Furcsa... nem iszik senki, nem kér senki. A lódoktor aggodalmasan jár körül: mi történt? Mi baj van? Miért olyan nyomott a hangulat? Gálfi nevet, átöleli, magyarázza. Vezér... az ütközet előtt...

40.

Kinyitja a szemét. Még kint, az ablakon túl minden fekete, de mégis mintha valahol, nagyon messze, már szürkülni kezdene, felhasadna az éjszaka kárpitja. Óvatosan széttárja a félig nyitott ablakszárnyat. Ebben a végtelen csendben, melyet kakas hangja sem szakít még meg - valahonnan, nagyon-nagyon távolról, hallani lehet az egyre erősödő lódobogást. Ha nem élt volna a pusztán - soha nem ért volna füléhez ez a kezdő nesz, mely valahonnan a láthatár peremétől indul el. Nyugtalan, nem bír aludni. Lábujjhegyen kimegy a tornácra. Kis iránytű van mindig zsebében; amerre kiszögellik a tornác - valóban kelet. Talán fél óra múlva itt kúsznak bele a feketeségbe az első derengő rózsaszínek. Egyetlen lovas közeledik A föld átveszi az ütemes dobogást, mind közelebb-közelebb jön, szívével figyeli útját: ki lehet, miért jön... honnan, ez a lovas? Hallja, kört ír le, lelassítja lovát. Most már szürke csíkok hasadnak az égen, ha erőlteti szemét, lát is emberkörvonalakat. A lovas tudja a járást, oldalról jön fel a néhány lépcsőn. Erősen, keményen kopog. Pontosan ott, ahol az állatorvos szobájának ajtaja nyílik. Imre most nem lát senkit, de hallja a hangokat. A kopogás erősödik. Fél perc lehet, amikor a lódoktor kicsit álmos hangja kiszól: ki az?

Úgy hallja: Mihály... és mondja a puszta nevét. Nehéz ellés, és egy lónak erős kólikája van. Jöjjön mindjárt a doktor!

Azon a reggelen, amikor elindult, a számadó megmondta neki: nehogy felkeltsd a doktort... nehogy megzavard a früstökölésben. Csak épp ténferegj ott, s amikor meglátod, szaladj hozzá: ne menjen máshová, hozzánk jöjjön! Nem... annak idején nem lehetett felkelteni álmából a lódoktort.

Magára kapja kabátját, lemegy a tornácról, megkerüli a házat, ott áll a doktor ajtaja előtt. Ismeretlen pusztai legényt lát nekitámaszkodva a kerítésnek; subáját magára húzza, mert elég hűvös szelekkel érkezik a hajnal. A lova a kerítésen túl harapdálja a gyér füvet.

Pár perc, míg jön a doktor. Úgy látszik, ma már más a szokás, felkelthetik az éjszaka bármelyik órájában, nem kell a bojtárnak kívül lopakodnia, settenkednie, hogy elkapja az állatorvost, mielőtt útjára indul. Ez a nagy, kemény kéz inkább zörgetett, mint kopogtatott. Jön a doktor jókora táskájával, kiált az istálló felé, ott megelevenedik az élet; néhány perc megint, kigördül a doktor könnyű homokfutója a pusztai lóval. Kocsis nem kell, a doktor maga hajt. Most már legyőzte egészen a hajnal az éjt. Szürkék, vörösek, rózsaszínek, ott birkóznak az ég felnyílt peremén a homállyal. Karórájára néz. Még legalább két... két és fél óra, míg elkezdik az ásatást. Türelme nincs, valami fojtó nyugtalanság feszíti. Még két óra, míg „történik" valami. A többiek alusznak, a városi emberek életórája szerint mérve az időt. Ott áll előttük, az idegen bojtár csodálkozva néz a városi emberre.

- Elvinnél magaddal?

- Persze... örömmel, ülj fel!

Tovább néz, sóvárogva a lóra. Nyereg van hátán, ma már, úgy látszik, nem ülnek a bojtárok rongyokon. Majdnem könyörögve mondja a lódoktornak:

- Légy szíves... mondd meg, hogy én is... valamikor, itt a pusztán voltam, és ha lehetne... adja most ide a lovát, üljön fel ő a kocsira. Olyan hosszú évek óta gondoltam mindig arra: még egyszer lovagolni hajnalban a pusztán...

A szikár, inkább komor arc nagyon-nagyon lassan vidámodik, mint az ég alja, távolból. A doktor néhány szót szól, mely a pusztai emberek szűk szavával elmondja Imre egész történetét. A kocsival kikerülnek, a legény odamegy lovához, a kocsihoz vezeti, de arca még erősen bizalmatlan. A doktor feljebbvalója, ő parancsol; felhág a „hintóra", e nagy tisztességben, de gyanakszik, mi lesz a lovával. Imre most nézi meg először a lovat. Megsimogatja, átöleli nyakát. Nem... nem olyan kedves, mint Csillag, de ez is pusztai... nyugodt, nem ideges ló, nem fél tőle, sem a kocsitól.

Mintha álomban lenne. Emlékben és valóságban él egyszerre: ez a ritmus, ahogy a puszta végtelen hátán egyenletesen, simán üget, vérében s ösztönében vésett magának emléket; ezt érezte, amikor Mansillával szaladt a trópusi erdő szegélyén, s mégsem volt egészen ugyanaz. Hányszor álmodta: itt van a pusztán, már vár Csillag, dolga lenne, elküldte messzire üzenettel a számadó - s mindig „történt" valami, ami miatt szétfoszlott egyszerre az álom, igen, utolsó pillanatban valami miatt nem indulhatott. Egyszer kint, még Mexikóban megkérdezte az egyetemen egy fiatal tudóstól, aki hivatásából kifolyólag sokat foglalkozott az álmokkal: miért tér vissza mindegyre ez a nyugtalanító álom, miért hiúsul meg mindig lovaglása, miért marad utána valami elmondhatatlan keserűség benne, verejtékesen, nyugtalanul ébred. „Honvágy, szűkebb körre szorítva. Ha egyszer hazamegy ön, s kiélheti szabadon ezt a vágyát - az álom többé nem tér ilyen formában, ilyen kielégítetlen alakban soha vissza."

Kört ír le; a ló eléggé engedelmes, megszokja súlyát, kezét, szorítását. Igazán - nem tér-e vissza többé a kínzó álom? Hiszen most itt él, itt van a pusztán, lóháton, felnőtt... de ugyanaz az ember, a széllel egy irányban szalad, hátában érzi csiklandását, olyan végtelen boldog, szél... szél... szél a hátában, minden egykor történik, s most történik - kicsit álom s kicsit révület is egyszerre! Mint akit valamilyen varázsból megváltanak...

A csikósok reggelijéhez érnek. Az ágasról lóg a kondér; felugranak, amikor hallják a kocsi zörgését: már mindenki várta a lódoktort. S mégis Imre az első, aki leszáll, nevetve, boldogan, felszabadulva, mint aki most valami csoda részese lett. Az állatorvos is észreveszi, ennek a jó hajnali vágtának örömét látja vendégén: lám, egészen kipirult, áttüzesedett az arca... milyen szép, egészséges fiú... pusztai! S mondja a meglepett pásztoroknak:

- Vendéget hoztam, aki itt élt, nem idegen, emberek, maguk között.

Mondhatja-e nekik: „te”? Hiszen emlékezik önmagára, mennyi gyanakvással, ösztönös bizalmatlansággal néztek egy ilyen „úriembert” - semmi jót nem vártak tőle, valójában nem is tartották embernek. Sok idegen járt a pusztán annak idején, látogatóban, turistamódra, a csárdás műcsikósokat szerződtetett, akik borravalóért táncoltak. Mennyire megvetették akkoriban ezeket...

S most leül közéjük, kap kanalat, s tudja az illemet. Az öregebb bojtár kíséri a doktort a karámhoz, ahol vajúdik nehéz ellésében a kanca. A másik beteg ló a gyengélkedő állatok istállójában fekszik, bágyadtan, majdnem mozdulatlanul. A többi pásztor táplálja a tüzet a hűvösödő időben, s kémlelik az ég alját, kisüt-e a napsugár?

Órájára néz. A gazda elérti. Már tudják róla, hogy ő az, aki idehozta a többi népet, aki mind Attila koporsóját kutatja.

A hír sebesen száll, Gábor mondott valamit a másik számadónak egy pohár bor mellett, már Imre híre megjárja a pusztát, olyanféleképp, hogy amikor itt volt kisbojtár, „egy haldokló kondás, aki valójában valaha nagy úr volt, elárulta neki, merre lehet a kincs”. Most hazajött, külországokból, s megnézi, mit ér a hajdani tapasztalat.

De még jól üli a lovat, pusztai módra, nem olyan kényesen, mint azok, akiket a kaszárnya udvarán tanítanak, hogyan kell peckesedni a nyeregben. Lám, siet is, utánamegy a doktornak, halkan kérdi: mit gondol... mikor indulna vissza. Az orvos kitárja két karját. Lehet, még órákig kell várni. Kérjen vissza egy lovat, valamelyik legény elkíséri, visszahozza az állatot.

Így ügetnek kettesben. Fél hét körül jár az idő; ha kicsit sebesebben haladnak, elér még a házhoz, ahol ősi régészszokás szerint körülülik a bőséges reggelit. Milyen furcsa, nyugodt ügetés ez! Lecsillapodott, elmúlt a feszültség, melyet egész éjszaka érzett. A puszta feltárja őszi, kicsit fagyos arcát, minden felragyog egyszerre, amikor kisüt a nap.

Ott ülnek mind körben a tornácon, szemben a pusztával, amikor Imre s a vele jött bojtár ügetésből vágtába csapnak, s hirtelen lassítva állnak meg a tornác előtti kerítésnél. Gracias még soha nem látta így urát (Tikalban is csak hallott Imre postajárásáról); valami csodálatos van benne, ahogy szőkén, vidáman, jókedvűen pattan le a nyeregből, eltűnt a tegnapi ember gondterhelt, majdnem aggályos arca, aki egész nap túrja a földet, vigyáz arra, ne sértsen semmiféle érzékenységet, ő a legfiatalabb a társaságban - ha az asszisztenst nem számítják -, még az idős altisztre is tekintettel kell lennie. Most pusztai ember: behívja a bojtárt egy kis pihenőre, maga tölt poharába, tányért kerít neki, „te”-t mondanak egymásnak, itt él, ide tartozik a pusztára, nem ment el soha innen, pusztai ember. Minden olyan csodálatos! Gracias nézi; új, ismeretlen ember az ura: így talán még nem látta soha. Pusztai nyelven beszél, melynek más a hangja, zamata, mint annak a nyelvnek, melyet Gálfival vagy az orvossal használ:

elnyúlik... ízes lesz... Gracias arra gondol: olyan lehet ez, mint amikor ő vakációkban meglátogatta a yucatáni ősi faluban az indián nagymamát.

A bojtárnak nem sietős, valójában reméli is egy kicsit, hogy hívják a kincskereséshez, hiszen most erről az egész puszta beszél, mint szemtanú mondhatja el majd: mi is az igazság Attila koporsójával...

Gálfi, mintha csak véletlen lenne, feláll, s mégis ez a mozdulat jelzi mindenkinek: elkezdődött a nap. A munkások már kimentek a *situs*-ra, a két altiszt még jobban nekikészült, kicsomagolják viaszosvászonból a műszereket, állnak a jelzőpóznák, hatalmas papírlepedőket teregetnek, egy perc alatt benépesedik a tegnap vont árkok környéke: milyen más így kora reggel, mennyivel „többet ígérő", mint alkonyatkor, mindenki vidám, az ásó megperdül az emberek kezében! S egyszerre csak hatalmas biciklicsengetés veri fel a környéket - mintha az égből pottyannának, vagy húsz fiú karikázik be: a szomszéd tanyaközpontban iskola működik, s tegnap beüzentek, nem akarnak-e segíteni az ásatásnál egy kicsit a fiúk; akinek kedve van, kaphat munkát. Most - egynapi késéssel - megjöttek, az altisztek nem nagy örömére. Leugrálnak a kerékpárokról, hangos „csókolom"-mal köszönnek, lökdösik egymást, mindenütt útban vannak, de Gálfi örül nekik, mindenki örül nekik, s Gracias ragyogó szemmel nézi, milyenek is itt a fiatalok. Gálfi órájára néz. Tíz perccel előre vannak, ahogy számította, még aránylag jókor. Mosolyogva, a született pedagógus biztonságával megy közéjük, maga is leül az árok szélére, int nekik, telepedjenek köréje, s mintha csak tanítójuk lenne, mesélni kezd nekik Attiláról, a hunokról, nomádokról... avarokról, rómaiakról. Nem kérdi tőlük, kiről s miről hallottak már, de megfogja képzeletüket; vagy húsz csillogó szempár fordul felé, s lassan Gálfi, a nagy magyar tudós és tanítómester felemeli magához a fiúkat arra a szintre, ahol már értik, mire jó az ásatás, mit akarnak vele elérni. Már tudják: Attila koporsója olyanféle mese, mint amit gyermekkorukban sokat hallottak, de lehet, hogy a puszta fejedelmei valóban temetkeztek ezen a tájon. S mert nem voltak írástudók, vagy ha volt is rovásírásuk, amire rótták, rég elenyészett, nem hagytak maguk után jelet, írott emléket, mint azok a régi királyok, akik sziklákba vésették saját dicsőségüket. Itt a puszta egykori urainak természetét kell ismerni, ezeket a végtelen, határtalan birodalmakat, melyek szinte a széllel keletkeztek, majdnem így enyésztek el. De az avarok majd negyed évezredig tartották magukat e tájon. Ez volt a mag, ahonnan kicsaptak a világ mind a négy tája felé. Messze Németországig hatoltak, fent északon a Don vidékéig; délen megközelítették Bizáncot, kelet felé nem volt határ...

- Amit tegnap találtunk, fiúk, az lehet, hogy valaminek az eleje, de lehet, hogy a vége. Nem ígérhetek nektek semmit, csak annyit, hogy látni fogjátok, hogyan kell tisztességgel neki-kezdeni a „hajdani" dolgok kiásásához. Bizonyára lesz köztetek majd olyan fiú, aki életében mindig emlékezni fog erre a kirándulásra. Tudni fogjátok, hogy az a kincs, amit a föld, a mi földünk őriz, mindnyájunké. Nem az a cél, hogy valaki eltegye, hazavigye, rejtegesse, hiszen önmagában legtöbbször nem is különös érték. Még a legnagyobb arany, amit tárgyakban találnak, sem valami súlyos... értéke nem abban rejlik, hogy csillog, ha megtisztítjuk. Egy darab lelet olyan, mintha kitépnél a könyvből egy oldalt: se eleje, se vége, nem tudod, mi volt a történet eleje, azt sem, hogy folytatódik. De ha szépen beilleszted a múlt nagy könyvébe, minden egyszerre világos lesz, mindent megértesz, amit eddig tanultál: hunokról, ősmagyarok-ról. Mert azok is olyan emberek voltak, mint mi, csak más körülmények között éltek, másként kellett megteremteniük maguknak azt, ami kellett nekik. Talán nem is voltak kegyetlenebbek, mint a maiak, bizonyosan az állatokkal kevésbé... hiszen minden vagyonuk, szemük fénye, törődésük tárgya az állat volt. Ezért egész életük, gondolatviláguk egybefonódott az állat-világgal: többet tudtak róla sokkal, mint mi ma... Most szépen kezetekbe veszitek ezeket az ásókat. Nem lármáztok, nem verekedtek, Mihály bácsinak és János bácsinak szépen engedel-meskedtek, amikor mondják, mit tegyetek. Okos fiúk vagytok bizonyosan, megértitek, hogy a

legfontosabb azonnal jelezni, ha valamilyen szokatlan dolog kerül ásótok nyomán elő, vagy ha a földnek kezd másféle színe, formája lenni. Aki valamit talál s jelenti: jutalmat kap. A tízórainál majd megmutatjátok, tudtok-e szalonnát sütni!...

Fél szemmel figyeli, hogy fognak neki a gyerekek az ásásnak. Legtöbbje falusi fiú, kisfiúkoruk óta kezükben áll a szerszám, kettő-három van közöttük, aki még idegesen bajlódik vele. Ezeket összekötőknek állítja ki, nekik kell a „főhadiszállásra" nyargalni a hírrel, ha valahol látnak valamit. Mert most kiszélesítik a tegnapi kört. Váratlan segédcsapatot kaptak, még egy szélesebb kerületű ellipszist formálhatnak, ahogy Gálfi szerette volna, hogy pontosan megállapíthassa, merre húzódik a már egyszer megbolygatott talaj határa.

Az első csontváznál - ahogy lassan eltakarodik felőle a föld, Imre kis vésője s seprűje nyomán - még riadtak, majdnem babonásak a fiúk. Egyik sem mondaná: „koma", mint az ásó emberek, akik - hogy megriogassák a fiúkat - mindenféle kísértettörténetet mesélnek nekik, hogy már múlt éjjel is megjelentek ezek az „attilás" szellemek. De ahogy Imre mosolyogva hívja maga köré őket, s mutatja, milyen szép egészben fekszik itt a hajdani harcos, s mit vitt magával a hosszú-hosszú útra, lassan enyhül a szorongás, melyet a gyermek érez az ismeretlen titokkal, a halállal szemben. Bizonyára egyikük sem látott még csontvázat, s ahogy a koponya földpárnáján fekszik, félelmes szemgödrével, lehullt állkapcsával, hiányos, előreugró felső fogsorával, sima koponyájával, melyet féloldalt megbarázdál egy horpadás, bizony elhúzódnak az árok széléről; talán van olyan is, aki - ha nem szégyellné - el is osonna.

Az asszisztens embertannal foglalkozik. Egy vázlatpapírra felrajzolja a fiúknak néhány biztos vonással, milyen lehetett az itt fekvő harcos: milyen magas volt, hány esztendős, mikor kapta a vágást koponyáján, ebben halt-e meg... vagy túlélte? Mutatja a hegesedés nyomát, ahogy „ebcsont beforr", s magyarázza, milyenek voltak akkortájt a puszta gyógymódjai, mennyire jutott a törzsi varázslók, sámánok orvostudománya.

- Ez olyan vágás lehetett, mellyel ez az ember élet s halál között feküdt. Erős szervezete volt, adtak neki lázcsillapító füveket, valami írt is a sebére, s főként nem kapott sebfertőzést. Kigyógyult belőle... látjátok... ez mutatja... - S most kicsiben megrajzolja, milyen lehetett a vitéz, milyen köntöst hordott: néhány vonás - kialakul az egykori „Bene-vitéz" képe, felvázolja zömök, széles, erős lovát, fegyvereit, az erősen hajlított íjat, tegzét, lándzsáját, kardját.

Felhangzik a füttyszó, háromszor: minthogy a kis domb eltakarja egymás szeme elől a „partikat", ahogy mondják az ásók csoportjait, Gálfi - régi ásatási tapasztalattal - ezt a síp-jelzést vezette be. Ha elhangzik a fütty, a vezetők odagyűlnek: valamit nyilván felvetett a föld.

A tegnap elért legmesszibb ponttól alig tízméternyire feltárul lassan az első valódi lovassír. Nagyon rossz állapotban. Az ősi szokás úgy kívánja, hogy a vitéz kedvenc lovát *föléje* földeljék el. A talaj lazább szerkezete miatt így a lófej és az emberi koponya majdnem egymás mellett feküdt, összetapadva a nyirkos agyaggal. Egy ezüstlemez kerül elő: zöld rozsda futja be, alighanem a vitéz süvegén lehetett, mert a nagyító alatt világosan látszik az egykori nemez megmaradt foszlánya. Az ezüstlemezen növénydíszek... kissé messzebbről nézve mintha repülő ménekre emlékeztetnének. A ló erősen porló csontváza mellett kengyel, zabla. Egy kardvas maradéka, inkább hajlása mutatja egykori formáját: keleti kard, nem egyenes, mint a germánoké. Kilenc nyílvas; a tegez egészen elporlott. A két nyílvas végén látni a megmaradt vessző egy részét s a bőrszíj maradékát, mely egybeerősítette őket. Néhány ezüst szíjvég.

Ebben a távolságban még három lovassírt találnak; nem lehet eldönteni; régebbiek-e a tegnapi leletek, vagy ugyanannak az ismeretlen nagy szertartásnak részesei, melyet inkább csak sejtenek. Az egyik „kengyelfutó" fiú vágtat feléjük:

- Tanár úr kérem, a bácsi mondja, asszonysírt talált. Tessék jönni!

Gálfi int Graciasnak, nevetve: „Ide szakértőt viszünk” - s megkerülve oldalvást a cserjést, öthat perc múlva már ott állnak egy viszonylag épebben maradt csontváz előtt, melynek finomabb arányai a laikusnak is elárulják: asszony lehetett az, aki itt nyugodott hosszú századokon át e pillanatig. Két pár fülbevaló, kettőnek karikája aranysodrony. Két pár ékköves függő. Karperec, lábperec... ahogy óvatos kézzel darabonként kiemelik. Egy aranypénz, hozzáforrasztva a nyakperechez. Ez a legizgalmasabb. Elővillan a nagyítóüveg. II. Theodosius császár érme. Két gyűrű, benne gránátok, rekeszes ötvösmunkával készült. Sebesen kattog a fényképezőgép. Az árok szélén kis haditanács: merre húzódhatott a sírmező? Merre lehet *magja*? S utána: ki lehetett ez az asszony, akinek ennyi értékes leletét megőrizte a föld? Milyen messze fekszik a többi halottól?

Egy kisfiú áll az árok szélén: sovány, hirtelen nőtt, tizennégy év körüli fiú, szeplős képű, élénk szemű, de most mintha valamiért egészen elszontyolodott volna. Gálfi egy pillantással felméri:

- Mi baj, fiam?

- Bácsi, kérem, ezt én találtam meg, s nem is tetszik észrevenni...

Valóban, a sír nem abba a vonalba esik bele, melyet meghúztak - valamivel kívülebb, már annyira peremén, hogy ilyen távol Gálfi nem akart próbaásatást kezdeni. Figyelmesen nézi a fiút:

- Te miért kezdtél itt?

- Bácsi, kérem, úgy néztem, hogy itt mintha valamilyen dombocska lenne. A többiek, ahogy tetszik látni, csak ásnak, nem találnak semmit. Azt mondták, én rosszul ások; elküldtek, s akkor gondoltam, magam megpróbálom itt. Kicsit lassan ment, de tetszik látni... nem is kellett nagyon mélyre ásni. Ott, ahol gondoltam...

- Hogy hívnak, kisfiam?

Mondja nevét. Gálfi elgondolkozik, előveszi jegyzőkönyvét, felírja a fiú nevét, címét. Apja kovács. Otthon néha beszélgetni szoktak régi dolgokról. Egyik bátyja tanító.

- Mi akarnál lenni?

- Még nem tudom... de ez nagyon tetszik nekem. Ugye, bácsi, ezt én találtam?

- Te találtad, fiam. Ezt most már, mert itt vagyok, nem veheti el tőled senki sem. Jutalmat fogsz kapni érte.

A többi fiú leáll a munkával, kicsit gúnyolódva, kicsit irigykedve nézik. Egyik, erős legény, odaszól:

- Bácsi kérem, nem érdemli meg, nem tartotta be a vonalat, amit Mihály bácsi húzott. Azon kívül van, amit talált. Nem *érvényes*.

Gálfi nevet, gombjánál fogva odahúzza a fiút.

- Te, ez nem futball! Tudod, volt valami régi nagy-nagy rendjel; ezt csak olyanok kapták, akik csatában harcoltak. Parancs ellenére nagy hőstettet kellett végezniük Ha nem sikerül vállalkozásuk - főbe lövik őket! Látod: ez a fiú parancs ellen ásott itt. Ha nem talál semmit, mondtam volna, mit túrja ott a földet, ha nem tetszik neki a többivel, inkább menjen haza. De neki eszébe jutott, hogy ott furcsa módon dombosodik a föld, megpróbálta. Nem lehet mondani egészen: szerencséje volt... mert gondolt hozzá valamit. Sikerült. Ezért... fiam. Írunk apjának meg az iskolába. Ha kedve van, karácsonyra feljöhet Pestre. Megígértem!

Gracias, mint a lepke, úgy kering a csodálatos női ékszerek közt; a gyanakvó múzeumi altiszt is csodálattal nézi, ahogy finom, óvatos kézzel rendezi, rakosgatja őket. S milyen önfeledt gyönyörűséggel! Gálfi elneveti magát - soha férfi ilyen elragadtatással nem fordul asszonyholmi, régi-régi ékszerek felé.

Tízórai szünet, fél tíztől tíz óráig. Egy kis szalonnasütés, körbejár a boros demizson. Az asszisztens felvázolja az új sírokat, rögtönzött haditanácsot tartanak A kijevi professzor úgy tanácsolja, hogy a legrövidebb oldal, dél felől „támadják" meg azt a magot, melyben a „központi sírleletet" sejtik. Ha nem jön ki semmi onnan, legalább tudják: nem valami „rendszerbe" foglalt, fejedelmi rítusú sírral van dolguk, hanem temetővel, melybe, úgy látszik, a törzs előkelőbb embereit, asszonyait helyezték nyugovóra. Gálfi nézi a vázlatot. Bólint.

- Kartársam vegye át most a vezetést. Visszalépek. - Nevet.

Ülés, szalonnázás után nehezek az első lépések, fájdalmasan emelkedik a guggolástól zsibbadt derék. A déli, rövidebb oldalon kezdik, ahol eddig nem hozott semmit elő a kutatóárokból az ásó. Megfordítják az eddigi irányt, élével törnek előre a képzeletbeli „centrum" felé.

Szűzföld, érintetlen talaj. Gálfi számítja: még hány méternyire kell húzódnia azároknak, míg eldől, hogy innen, a rövidebb, déli oldalról „megközelíthető"-e valami? A nap szétverte a felhőket, őszi fényével sugárzik szét a tájon; majdnem tavaszi meleg van, lekerülnek a kabátok, ujjasok. Imre átmegy a fiúkhoz, akik valahogy úgy érzik, kihagyták őket a játékból: arrafelé már „úgysem lesz semmi", amerre ők ásnak. Szokásból végigsétál az árok mentén, nézi a föld szerkezetét.

Komor, bronzarcú zapoték indián munkásokra gondol, akiknek arcáról nem olvashat le senki semmiféle érzést vagy gondolatot, hacsak nem azt, hogy mit keresnek itt az idegenek, miért bolygatják a halottak szellemét. Itt a nyüzsgő, élénk, örökmozgó iskolás fiúk közt ő már „bácsi" s „tanár úr"; a fiúk megsejtik, megérzik, hogy közelebb van hozzájuk, mint - mondjuk - Gálfihoz. De a gyerekek leginkább Graciast csodálják: az „indián" képzeletükben, persze, Winnetounak formáiba öltözik, s szinte hihetetlen, hogy ez a különös nyelven beszélő, magas, karcsú, szépen öltözött asszony sötétes-zöldes arcbőrével, sima koromfekete hajával - valódi, valódi indián! S az indián asszony csodálkozva nézi a fiúkat, akik között fekete, barna, szőke, vöröses akad, szemük a szivárványló napsütésben kéken, szürkén, barnán, zöldesen csillog. Milyen másak, milyen élénkek, nem egyformák, hangosak, hirtelen elcsendesednek, nótára gyújtanak, s elbűvölve nézik, aki mesél nekik; feloldódott kezdeti félszegségük, Imrébe csimpaszkodnak, nem engedik, nem engedik, magukhoz lehúzzák, ölelik: mert már tudják, ő is „idevalósi" volt, míg kiment nagy országokba. S Imre boldog: játszik velük egy percre, mutatja a föld szerkezetét, hirtelen mindenki figyelni kezd... valami keménybe ütközik az ásó vasa - Imre átveszi az első arcrándulásra a szerszámot, Gracias ott áll: karcsú, barnás, vázaformájú edényt húznak elő, aránylag ép, csak középen repedt végig. Valami más... egészen más... egy magasabb, polgáriasult, éppen évezredes kultúra gyümölcse. Gracias ajkán különös, spanyolos kádenciával hull ki a *latin* szó: *terra sigillata*. A rómaiak nagyszerű kerámiája, melyről annyit tanult, hallott, olvasott, de csak múzeumi anyagban látta, még etruszk sírokból sem került szeme előtt elő. Itt egy barbár temető mélységében kibukkan a római edény, mely talán hosszú nemzedékek óta tartozott a puszta fejedelmeinek kincsanyagához, egy hajdani zsákmány emlékeként. Graciasnak felejthetetlen ez a pillanat. Az első római edény, melyet ő tisztít meg a rátapadt agyagtól. Könnyes lesz a szeme, ahogy Imréhez fordul, nagyon halkan mondja:

- Olyan boldog vagyok...

Ez a *muy feliz* a maga mély, majdnem zengő spanyolságával olyan ebben a pillanatban, mint boldogan felbúgó orgonaszó.

A fiúk keze lassan ellankad. A római edény újra felgyújtja képzeletüket. Az asszisztens jön Imre segítségére, aki néhány, talán kicsit túl tudományos szóval magyarázza azt a furcsa kapcsolatot, mely egy ilyen barbár fejedelmet hozzáfűzött a címeiben s méltóságában majdnem isteni császárhoz, aki valójában súlyos aranyakért vásárolta meg „ajándék" vagy „zsold" formájában a puszta királyainak támogatását vagy rosszabb esetben semlegességét. A fiúkat ez nem nagyon érdekli. Van, aki ásít, ahogy Imre látja, szeme sarkából. Bezzeg, ha Gálfi kinyitja a száját, menten lángot vet a tekintetük. Eltalálja mindig, mi kell a fiúknak, mit szeretnének hallani.

Két, egymással párhuzamos ellipszist alkotnak az árkok a dombocska körül. A kettőt már több összekötő kapcsolja össze. Nagyjából úgy mondhatják: ismerik azt a leletanyagot, ami itt a föld alá került. Most a „szakmunkások" keze alatt „megfeszül" az ásó. Ez a döntő támadás, a fiúk egyenként leállnak, átsompolyognak arrafelé, ahol az orosz professzor guggol az árok mélyén, s vigyázza a hajlást, a „vonalat". Néhány méternyi árokásás: nincs semmi lelet. A föld sem mutatja, hogy felzaklatták volna valaha is ősi rétegeződését.

Az első csontváz „meztelen": fiatal férfi maradványai, koponyaalkata nem vall nomádra, pusztaira. Itt lakó szolganép fia lehet, mert nincs mellette semmi leletanyag. Az asszisztens ujja rámutat a koponyára: hatalmas vágás éktelenîti az aránylag épen maradt koponyatetőt. Nincs forradás a horpadás körül, mely arra engedne következtetni, hogy „túlélte" a sebesülést. Mellette se kés, se edény, se csat vagy övmaradék. Fejjel a dombközép felé fekszik. Néhány arasznyira tőle - hasonló lehet. Ugyanaz a megállapítás: a koponyán vágott vagy ütött seb, lelet nélküli csontváz, fejjel a dombtető felé.

Legyező alakban tizenkét ilyen csontvázat tár fel az ásó.

A régészekről más szakon dolgozó tudóstársaik gúnyolódva mondják, hogy mindenféle történeteket találnak ki a jámbor halottak rovására, akik ez ellen aligha tudnak tiltakozni. Ám itt aligha lehet más vélemény, mint az, hogy ezek a „nem pusztaiak" szolgák voltak, talán rabszolgák, akiket valamilyen rejtélyesnek látszó rítus kedvéért itt, a helyszínen feláldoztak.

A legyező ágai szűkülnek. Újabb szakaszon semmi. Majd egy lótetem. Aláásnak: nincs embercsont alatta. Izgalmas kutatás - van-e lószerszám mellette s körülötte? Ezüstlapocskák, füstvékony pikkelyek, tört csatmaradékok. Pálmadísz rajtuk. Kengyel és zabla. Most kiszélesedik az árok, minden oldalról elágazásokat próbálnak. A föld itt „nyugtalan", mindenütt mutatja, hogy valamikor, valahol megbontották szerkezetét. A legyező felsőbb szárán így tárnak fel hat lótetemet. Nem kell hozzá állatorvos, maguk is meghatározhatják - ezekkel az állatokkal itt, a helyszínen végeztek, s szabályos rendben helyezték őket el... valamilyen „középpont" köré.

Feljebb, feljebb a legyező szárán. Már csak a régészszerszámok dolgoznak ásó helyett. Keskeny, hosszúkás koponya tűnik elő, még vékony porréteggel álcázva. Asszonyé. A koponyán nem éktelenkedik lyuk, s mégis a csontváz helyzete, fekvése arra vall, hogy vele is, élete virágjában, valami szörnyű sors esett. A leletek aránylag szegényesek: de a majdnem szétporlott ujj alatt egy finom rekeszes ötvösmű, gránátköves aranygyűrű.

- A sírt kirabolták. Ezt a gyűrűt nem találták meg - mondja halkan Gálfi, e súlyos, izgalmas pillanatok nyelvén.

Még két asszonyalak. Egyikén fél fülbevaló gránátmaggal, a másik feje alatt, a nyakcsont irányában egy fibula.

- Sietve fosztották ki a tetemeket. Nem volt idejük mindent alaposan átnézni.

Minden egyes csontváz természetesen megállást, munkát jelent: fényképezni, feljegyezni, felvázolni, embertanilag megejteni a legegyszerűbb méréseket, majd óvatosan kiszedni a csontokat s elcsomagolni őket, gondosan megszámozva a sírt, s ennek számát felírni a földi maradványt rejtő csomagra. Utána tovább... Mindenkin valami fojtott szorongás uralkodik. A halál, az esztelen gyilkolás e néma s tizenhárom század után megelevenedett tragédiája most itt úszik a puszta levegőjében. Furcsa módon - ez a három szomorú asszonytetem az, ami talán a legmegrázóbb: aligha lehet kétséges, hogy ez is hozzátartozott a nagy, fejedelmi rítushoz: a „vezér" mellé, mintegy túlvilági szolgálatra tenni legkedvesebb asszonyait.

A legyező most már egészen összeszűkül. Fél óra legfeljebb, míg a dombocska szívébe fut bele a kutatóárok.

Tizenegy. A párák majdnem egészen eloszlanak, derült, enyhén melegedő legszebb őszi nap, gazdag fényeivel. Hallani a traktorok járását, náddal garmadáig megrakott ökrösszekerek jönnek a halastótól, néha egy-egy csikós átüget a horizont alján. A fiúk - mintha parancsszóra történnék - leteszik szerszámukat, s leülnek, leheverésznek a tegnap nyitott árok partján, s innen, a földhányás magaslatáról nézik feszült figyelemmel, majdnem teljes csendben az „öregek" munkáját.

Most újból Gálfi vezet. Az irány már nem térhet ki, egyenesen szalad. Újból a „holttér", amikor a föld szerkezete mutatja: nem történt semmi változás. Az ásó emberek már tökéletesen beletanultak a mesterségbe.

Az ásó Mihály felemeli fejét. Csak annyit int: „Tanár úr" - s Gálfi elérti szemvillanását, odasiet. Mutatja: itt mintha kezdődnék a bolygatott talaj, vége a szűzföldnek. Nagyon-nagyon óvatosan haladnak; mintha mindenki tudná - most kell eldőlnie annak, hogy... Nem, senki sem meri kimondani a *többi* szót. Régészek, tudósok, akik nem kergethetnek kincskereső légvárakat, nem futhatnak gyermekmesék után... és mégis...

A márgás erek továbbhúzódnak. Ott, ahol a földtüremlés közepét sejtik, lassan omlósabbá válik a talaj, a régész szeme nem mintha elfáradt volna, de most a tanár úré lent, az árokban a szó. Gálfi gyors, biztos technikával halad. Lehet, a mai fiatalok már műszerekkel, finomabb eszközökkel mennek előre, neki a jó öreg spatni s a seprűcske elég; villámgyorsan dolgozik, mint sebészprofesszor, akit asszisztensek kara vesz körül.

Ezüst tegezváz: ez az első, amit találnak. A tapasztalat diktálja, hogy itt kell lenni, két arasz távolságban a nyílvesszők megmaradt vasának. Nincs elég világos az árok mélyén, Gálfi villanylámpát kér, a zseblámpa erős reflektorfényében emeli ki egyenként a nyílhegyeket: kilenc! A mágikus szám... kilenc. A koponya felmerül homokágyából. Utána a térdkalács, a medence. Szokatlanul hosszú csontváz. Nagyon magas, erős ember lehetett. De már nem fiatal. Sok foga hiányzik, de az alsó állkapcson egy-egy megmaradt a zápfogak közül. S most Gálfi lehajlik: két nyílhegyet talál még - de nem a tegez tájékán, hanem a csontváz törzse körül. A nagyítóüveg villan. Sorban nézi az összeszedett kilenc nyílhegyet: kettőn bizonyosan van famaradék még. S mind a két utóbb, a testnél talált nyílvasnál is látszik a parányi facsonk. Hívja asszisztensét: ez különös vizsgálat, ahogy az árokszélen egy fehér lap papírra kiterítve feküsznek az agyagos, épp hogy letisztított nyílhegyek. *A fa nem egyforma.* Sem színében, sem anyagában - mások a tegez körül heverők, s mások azok, amelyek...

Mindenkin megint átsuhan a tizenhárom százados tragédia szele. Ezt az embert itt, ezen a helyen érte a halálos nyíltalálat. S eltemették, nem kaparták be. Úri... nemzetségfői temetést kapott. Mellette kardja, ivószerszáma, kova, hogy túlvilági útján tüzet csiholhasson. De ez nem fejedelem... főrangú ember. A sírt nem rabolták ki, övdíszei, egy tartócsat, ezüstlemez - mely alighanem nemezsüvegét díszítette - sorban kikerül a „gyűjtésbe". Imre meglát a közelben egy

elég csenevész szilfát, de mégis ez a legmagasabb fa ezen a tenyér földön. Felmászik rá, a fiúk kétkedő tekintetétől ostromolva. De jól mászik, ezt a szokását a világ másik felén eleget gyakorolta, amikor más műszer hiányában így állapíthatták meg a talaj alakulását.

Visszajön - nincs kétség, ez a domb közepe. Ha mindez a nagyon szelíd emelkedés ember műve, akkor itt kell lennie a „központi" sírnak. S mégis... ahogy Gálfi nézi az önmagában nagyon érdekes, figyelemre méltó leletet, csóválja fejét. Nem temetik szolgák hadát, lovakat, asszonyt mind a köré a „kilenc-nyílú" vezér köré, akit - magát is lenyilaztak.

Elkér egy ásót. Gyors, ritmikus vágásokkal aláás a földnek, ott, ahol az épp most kiszedett csontváz feküdt. Régi régészszabály, hogy mindaddig tovább kell folytatni a feltárást, míg szűz talajrétegig nem érnek le. Persze, nagy sírmezőknél, sietős ásatásoknál nem sokat számít ez a szabály. De most Gálfi kezében a szerszám, s ahogy pápaszemét igazítja, ahogy előrehajlik, látni arcán a feszültséget. Homlokáról két vastag verejtékcsepp pereg le. De olyan határozott, erős csapásokkal dolgozik, hogy senki sem meri kivenni kezéből a szerszámot, akármennyire is aggódva nézik: nem erőlteti-e meg magát ezzel a munkával, ami rácáfol korára. Látják, amint önkéntelen mozdulattal megsimogatja csúzos bal vállát, de utána még jobban elmerül az üreg mélységében; már csak feje látszik ki. Halkan szól ki Imrének: ő is hozzon egy ásót, jöjjön le. A kör most összeszűkül, mindenki az üreg köré kerül, már sehol nem folyik máshol munka, a fiúk az árok túlsó peremére kapaszkodva lesnek le.

Mintha leheletükkel takarítanák el a földet, úgy haladnak lefelé a nyirkos, sáros agyagban. A talaj nyugtalan: emberkezek munkájának emlékét őrzi, nagy idők óta. Az első „tárgy", amit Imre észrevesz, tompán, sárgásan válik el a zöldesbarna földrétegtől, melyet itt nem erez a csont közelségét jelző sárgás betüremlés. Óvatosan körülássa, Gálfi emeli ki vigyázó kézzel, a mesterség szabályai szerint. Dísz ivókürt felső tagja: domborművekkel gazdagon kivert, széles aranypánt vagy karika. A csonttest levásott róla, töredékeiben itt hever. A tülök alja megvan: aranymívű, tömör, sima aranygombban végződik.

Hallani a tanya felől a delet jelző szirénaszót. De most nem gondol senki déli pihenésre. Mélységben dolgoznak, a hűvös-nyirkos agyagban; két méter is lehet az árok, a lámpafény nélkülözhetetlen, mert ráesnek az üregre már az árnyékok. Gracias és az asszisztens gépének kattogása hallatszik csak, ahogy minden mozzanatot megörökít a lencse.

Tovább! Gálfi *tudja*, mit kell találnia. Lassan kiemelkedik a tegez maradványa. A felső, középső és alsó keskenyedő aranypánt s a tartóhurok... mellette, ahogy szokás, hevernek a nyílhegyek... de Gálfi szeme megakad: a tegez derékban mintha ketté lenne törve... A nyílvasak számolását az idős tudós senkinek sem engedi át. Szaporán jár keze, úgy rakja őket, ágaskodva az üreg peremére; a papírlapon - ahogy egyenként kiemeli - húsz sáros, facsonkot rejtő nyílvas hever. Több itt, a tegez körül nem kerül elő. Húsz? Ez nem volt soha a puszta vezéreinek mágikus száma... az eddig ismert legnagyobb nyíl vaslelet huszonötre rúgott. Imre ás és kapar a másik oldalon, fél szemmel vigyázva, nem dől-e ki Gálfi, s nem kell-e félni attól, hogy az üreg valamelyik oldalán beomlik? De szólni Gálfinak? Hisz ez tudós életének nagy-nagy pillanata... a tét...

Most Imre kiált fel. Alig karnyújtásnyira a képzeletbeli középvonaltól - ő is talál egy *másik* tegezmaradványt... nagyjából hasonlatos a másikhoz, ez mégis gazdagabb mintázású; líra alakú lehetett ép korában - s ez is kettétörve hever, ahogy a maradványok elárulják. Egymásra néznek. Most Imrén a sor, hogy szapora kézzel összeszedegesse a nyílvesszőket... hihetetlenül izgalmas pillanatok ezek, különösen Gálfi szemében... sápadtan figyeli, amint Imre két kézzel emeli ki az alaktalan apró valamit: tíz... tizenkettő... tizennyolc. A huszadik! Egy tegez elbír könnyen ötven nyílvesszőt is, mégsem temettek soha pusztai harcost ennyivel. Miért? Ezt

tiltotta valamilyen ősi tabu, a hagyomány mélyéről eredő szokás. *Negyven nyílvessző.* A görög történetíró azt jegyezte fel - *ennyivel temetik a kagánt*!

Gálfi felnyúl, asszisztense leadja neki a lapos üveget, lecsavarja kupakját, húz egyet a barackból. Imre kérdően mutatja, milyen különös ez a törés, mindkét tegez középmagasságában.

- Fiam, a pusztaiak... úgy gondolták, hogy a túlvilágon minden *fordítva* lesz. Ezért... ezért törték sok helyen ketté a kardpengét, mert „odaát" ez a rítus, ha *itt* csak az ép vasnak van értéke... ugyanez lehet a tegeznél is. A tört tegezből kihullanának a vesszők - a túlvilágon ezért így kell a fejedelemnek megjelennie...

Kínálja a kis üveget Imre felé. Homlokán a lüktető ér mutatja belső feszültségét.

Percek múlva eltakarítják a földet, s lassan kezd előtűnni a koponya körvonala. Ám az ásó helyett dolgozó régészkés valami keménybe... fémbe ütközik, peng. Imre leáll, Gálfi kezdi letisztítani az agyagot. Vaspikkely... még egy... másik... egymásba illesztve. A *vezér* teljes, feltűnően jó állapotban levő pikkelypáncélja! A szerszám vaspántokat hoz elő. Gálfi bólint: szabályos távolságra találja őket a csontváz körül. A koporsó vasalása volt: most látszik, milyen hatalmas fakoporsó fogadta be a puszta urát.

Egy darab díszes csont... másik, más formájú... s harmadik, mint az első... faragott. Ez volt az *íj* - a nomádok félelmes harci eszköze, mely irtózatos testi erőt igénylő szerkezetével ötszázhatszáz méternyire is lehetővé tette a nyilazást. Egy ilyen pusztai íj rétegekből készült, a csontvégek s az íjmarkolat ellenállt az enyészetnek. A szarurészek szétestek, megsemmisültek. Néhány vékony aranyrozetta arrafelé, lesüllyedve, amerre a tegez előkerült. Alighanem ez díszítette a nyílvesszőtartót, mely finoman munkált fakéreg lehetett... Tovább... most övmaradékok tűnnek elő... az övcsatokból, horgokból látni lehet: két öve volt a halottnak. Egy díszöv... aranyberakású övcsatokkal, s egy harci öv, erre aggatta rá fegyvereit. Itt csak a szíjvégek ékesek. Egymás után kerülnek elő a túlvilági útra szolgáló szerszámok, melyek nélkül nem indulhat el a halott. Kova, lant alakú csiholóvas. S egy kis rozsdamarta csiptetőféle... Gálfi felkiált örömében: ez különleges, de ismert pusztai lelet. Egy forrás leírta, igaz, hogy a hunokról: a vezérek tanácskozás közben ilyen csipeszekkel szokták tépdesni gyér szakálluk makrancos szőrszálait.

Kardpenge. A szablya ép, nem törték ketté, mint a tegezeket. Finom kard... közel jár az acél határához. Az egykori markolat helyén pálmalevélhez hasonló, díszes arany borítólemez.

Minden pillanatban új és új lelet, szerszám, emlék, s a szem mégis mindegyre csak magát az embert, a test maradék emlékét keresi! Ki lehetett a vezér? Akinek kardján, páncélján, csiholóvasán kívül mindene ezüst és arany? Ki lehetett a puszta fejedelmei közül? Egyike vajon azoknak, akik megreszkettették a kelet-római császárt, aranyágyat, elefántot, hajóépítő munkásokat követeltek Bizánctól? Mindenkit most már csak az *ember* érdekel.

Fekszik lapos földágyán, hisz elkorhadt alóla a koporsó fateste. Lassan tisztítják az utolsó rétegeket... A mell magasságában vékonynak ható aranylánc. Rajta egyetlen bizánci solidus. Már ismerik, három ajakra tolul a szó: Hérakleitosz-érem! A „terminus post quem" törvénye szerint - a halott csak Hérakleitosz kora után térhetett örök nyugovóra, előbb nem.

A csontváz ép. Gálfi fölé hajol, megkapaszkodva két ásó nyelében. Halkan mondja, de úgy, mintha már diktálná a leletről készülő jegyzőkönyvet:

- Nem lehetett magas ember, úgy százhatvanöt centi körül. Ötvenesnek nézem. Nem látok rajta ízületi csúzból eredő, vagy másféle elváltozást. Koponyája ép. Felső fogsorából három, alulról öt foga hiányzik. Ez viszonylag jó testi erőre vall, ha helyes a kormeghatározásom. Benyomásom szerint természetes halállal halt meg.

Körülállják a mélyen fekvő sírt. A munkások egyike sem mondja erre az emberformán elnyúló csontvázra: „koma”. Talán azért, mert megmagyarázhatatlanul „épen” fekszik, a bűvös ellipszis metszőpontjában, melynek képzeletbeli sugarait már sorban kijelölték a halotti rendbe fektetett áldozatos koponyák.

A leletek ékesen szólnak, s a sírok nyelvén mondják: a vezér földi maradványai nem kerültek sírrablók kezére. A Hérakleitosz-érem, szőrcsíptető, nyílmaradvány, szablya, övcsatok, kürt - úgy hevernek a csontváz körül, széles körben, ahogy belehulltak az anyaföldbe - amikor már elenyészett a hús, a bőr, a gyapjú, nemez, szaru, kéreg és fa. Bőrfoszlányokat, facsonkokat találnak. A lelet korát majd megpróbálják pontosan meghatározni a Carbon 14-es vizsgálat segítségével.

Gálfi finom kézzel takarítja el a környező földréteget. Ujja megérzi, hogy valami sodrott fémes holmi rejtőzik alatta. Míg tisztítja, arra kell mindig gondolnia, nem „rombol-e akkor, ha szabad levegő éri azt a tárgyat, mely évezrede feküdt a földanya ölelése között. Méternyire tőle a földágyán nyugvó halott, s most lassan, végtelen óvatossággal kiemeli a tárgyat: először egy arany kancsófület... majd néhány mozdulata a szerszámnak, s kint van a szabad levegőn egy remekművű aranyedény.

Kidomborodó hasának két oldalán csodálatos művészi ábrázolások. Egyiken szárnyas paripán vágtató koronás vitéz, amint visszafordul, nyilát ajzza, megcélozza a rá vicsorító bozontos farkú, oroszlánszerű szörnyeteget. A másik oldalon griffmadár tátja szét horgas csőrét, két hatalmas szárnya közül parányi emberalak bontakozik ki. Gálfi magasra emeli a csodálatos edényt, s meghatottságtól remegő hangon mondja:

- Gyönyörű perzsa udvari munka... Ki tudja, hogy került ide, hány nemzedéken át vándorolhatott, míg elnyelte a *kagán* sírja?!...

Ő az első, aki kimondja a súlyos, meghatározó szót: *kagán*! Mindnyájan tudják: Gálfi már kiformálta véleményét, eldöntötte, kit takart a pusztai sírvilág. Az aranykorsót odaállítják a koponya mellé. Percekkel ezelőtt még alaktalan, sáros tömeg volt; most egyike lesz a tudomány izgalmas, megoldatlan problémáinak. Hogy került ide... honnan jött, miért temették a fejedelem mellé? Mit mesélne a perzsa Királyok Királyának asztali éke, ha megszólalhatna?...

Kattannak a gépek, s a lencse hirtelen elhajlik a leletektől, s szembefordul az emberek kicsiny csoportjával. Elöl a régészek, ahogy körülveszik Gálfit és Imrét, oldalt az ásóemberek s négyöt fiú, akiket nem érdekelt az ebéd, helyette makacsul, megbűvölten lesték, hogy mit tár fel a csodálatos sírvilág.

Gálfi leporolja térdét, az arca ünnepélyes lesz, amint lassan, csendesen mondja Imrének, mindenki előtt:

- Neked köszönhetjük, fiam. Te így szolgáltad a földet. Ugye, érzed, hogy mindig ide tartoztál? Most már velünk maradsz!

Szél kerekedik megint a pusztán, érezni lehet: ma már ismét korábban hullajtja kéklő foszlányait az alkonyat, mint tegnap. Az idegen asszony csak annyit lát, hogy az idős férfi leveri tenyeréről a rátapadt földet, majd egyik kezével Imre tenyerét fogja, másik karjával átöleli. Mintha néma, ritka szertartás lenne, senki sem mond egyetlen szót sem. Az árok peremén állnak, melynek mélyében a pusztai nagyúr pihen, a koponyából előugró félelmes kaszás-arcával; körülötte lovai, kedves asszonyai, szolgái s szolgáinak szolgái, vezére. Csupa-csupa halott: a hallgatás birodalmában még mindig félelmes, pusztai nagyúr maradt!

Ki volt? Ki lehetett? A szél kergeti a bogáncsokat, maréknyit beszór a sírba. Gracias lemegy az árokba, elsöpri őket a pusztai halott teteméről.

Raj madár száll a tavak felől, idetartoznak a tájhoz, mint a fiatal három fekete puli, amint valami képzeletbeli kör szélén állva rávakkantanak az idegenekre. Az ásómunkások is állnak, szerszámukra támaszkodva. Imre rájuk mosolyog. Már mindegyik arcát ismeri s szereti. Az emlékek mélyén elsüllyedt esztendők szaladnak. Őserdők, óceán, színes emberek...

- Ide tartozol! - mondja könnyes szemmel az asszony, aki már érti Gálfi csendes szavát.

1958. április 9.